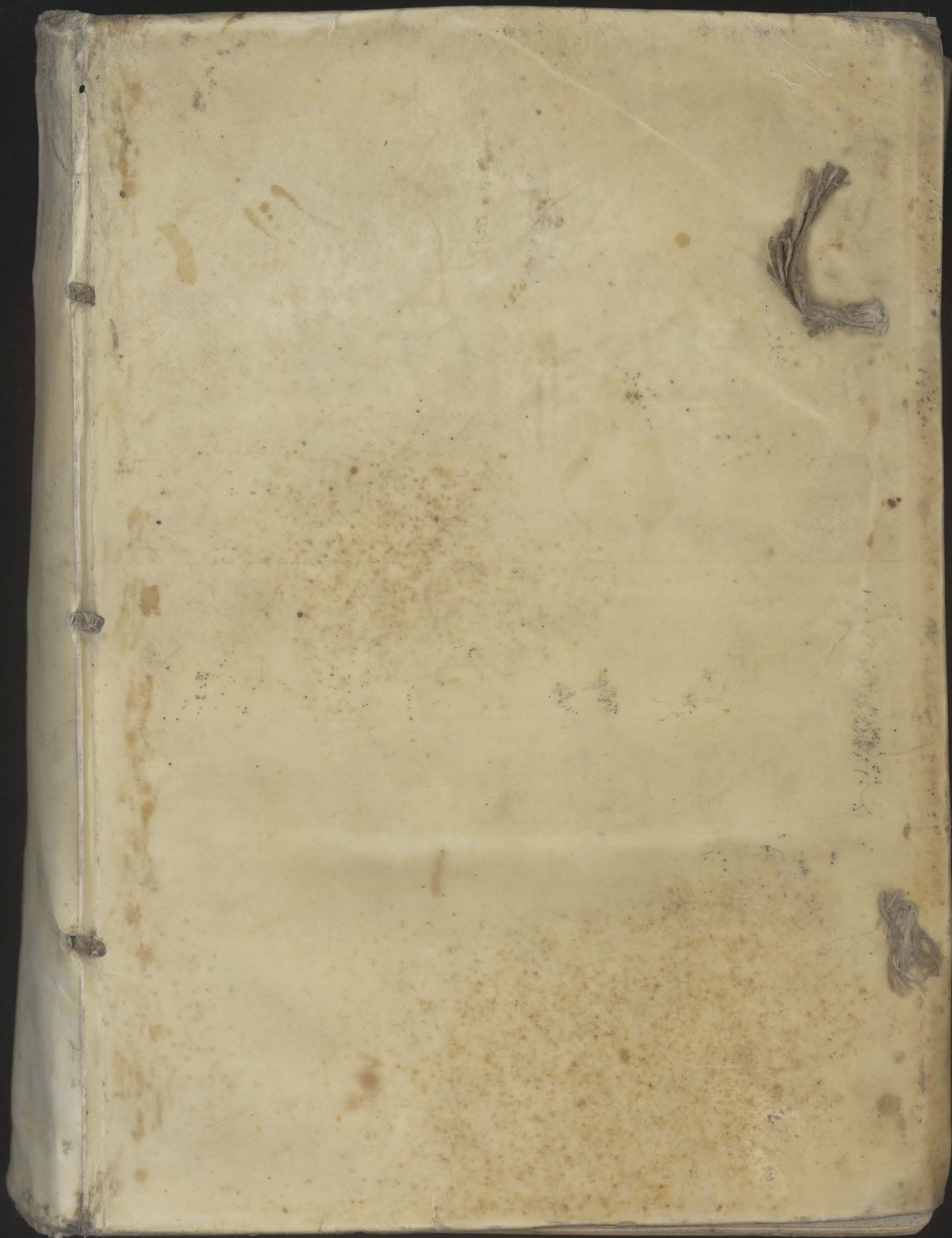
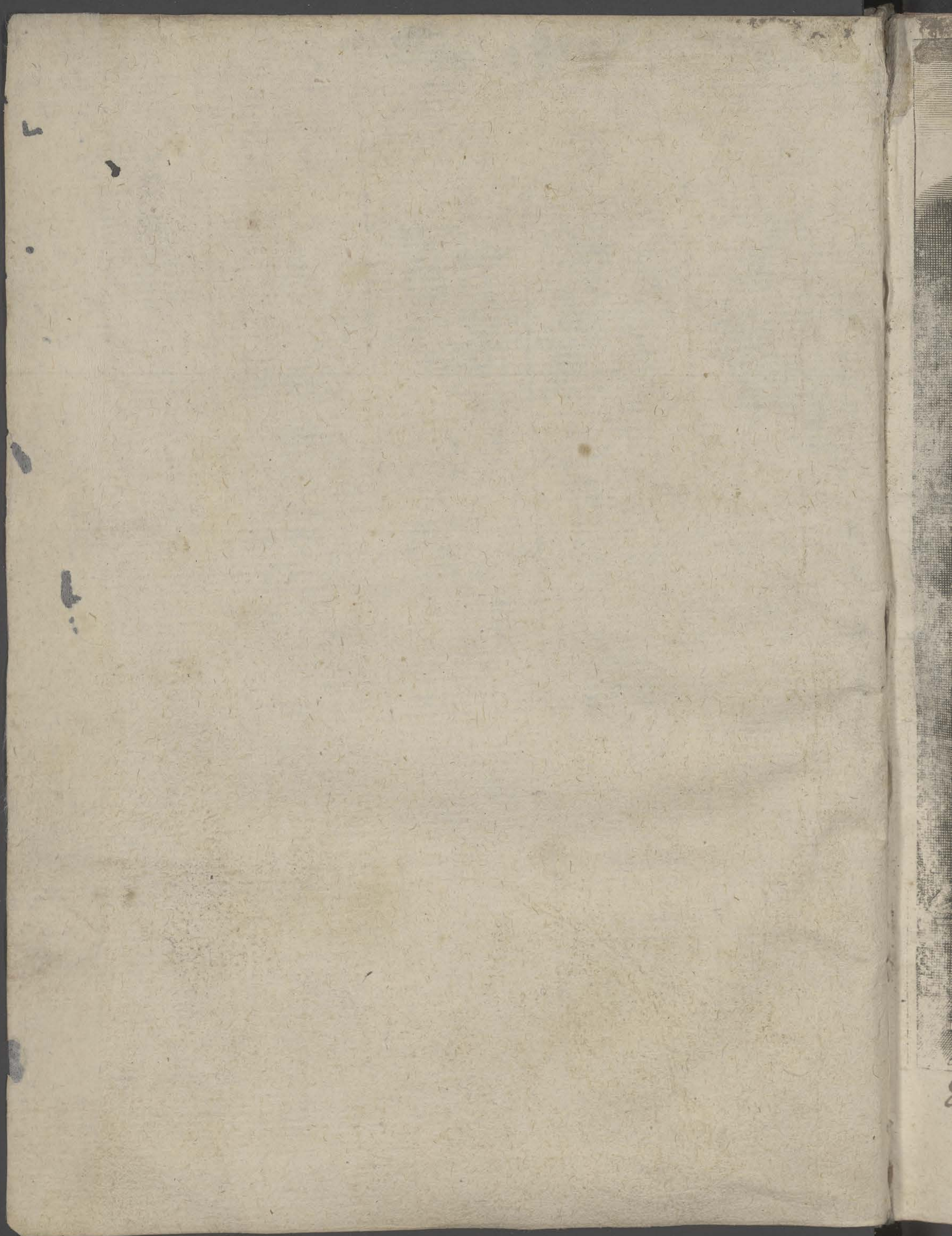
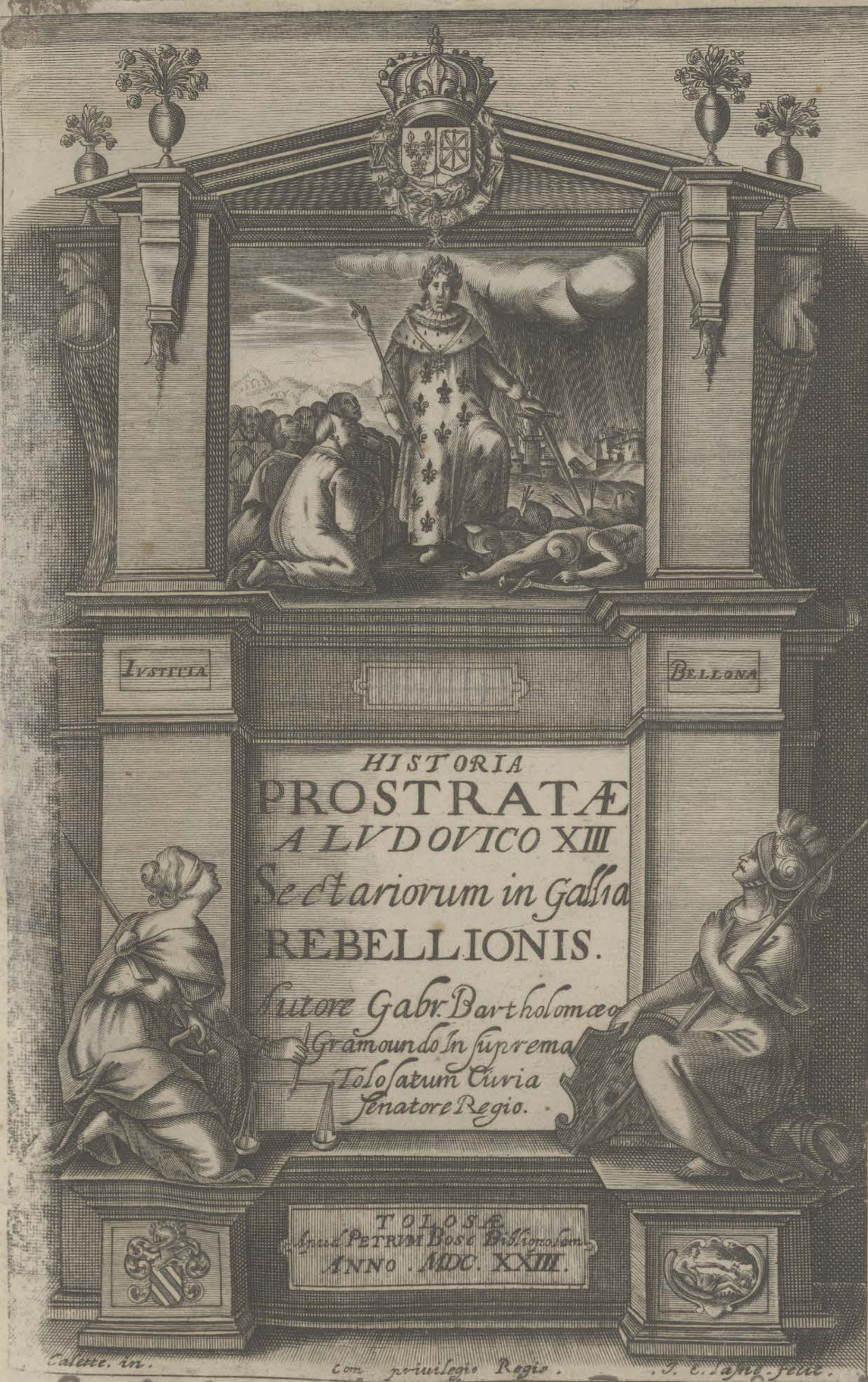

Eremitani Camald. Mont. Reg. apud Varsou. Ex legato.
G. D. Nicolaj Rudnyski A° 1648

LVDOVICO XIII.

GALLIARVM ET NAVARRÆ REGI CHRISTIANISSIMO, TRIVMPHATORI SEMPER AVGVSTO,

S.

PRostratam *Sectariorum rebellionem, de qua posteritati nuncupaueram votum, diutiùs distuli in lucem edere* (REX INVICTISSIME) *reuocantibus ab instituto multis, potissimùm quòd viuentium gesta haud tutè publicantur: nam si eorum quid gloriæ dederis, adulatio est; si contrà vitio verteris ingloriè gesta, calumniã dicunt, adeò malunt homines esse quàm dici mali: accedebant primorum iræ scriptoribus sæpe exitiales dum ignota pandunt, quæ posthabui omnia vni Principis mei glo-*

ã

riæ litans. Armentur in me quorumlibet inuidia & furor, ſtylúmque qui adulari neſciat temerarium dicant, per me licet; ſi temeritas eſt vera ſcripſiſſe, tua intereſt LVDOVICE *temerariũ inueniſſe ſcriptorem, cuius narratio verax, nullâ adulationis ſuſpicione virtuti tuæ arã exſtruat ad quam donaria appendat poſteritas* LVDOVICVM *adorans; temerarium item, quis enim, niſi ſupra fidem temerarius eſt, geſta Regũ Galliæ omnium maximi venturis retrò ſeculis tradere auſit? Hæc me temeritas, meliùs dixerim, hic me zelus, quo, mẽte animóq; defixus adoro quæcũque geſſeris, impulere deſidioſum inter forenſia ſtylum, vt quando pro Rege non dabatur vitam gloriosè inter arma impendere, liceret virtutes regias ab obliuione vindicare: quid enim operam meam ei totus conferre negem, cuius me virtus ſupra ſpem facit fortunatum, vel vnâ hac gratiâ quòd eius ſeculo viuam?*

Herculem aiunt ſerpentes, quos Iuno nouerca in fatale eius excidium antris eduxerat Auernalibus, eo in cunis furore ſuffocaſſe, vt magè fulmen belli diceres, quàm vagientem in prima infantia puerum. Agedum Hercules Gallice, age monſtrorum domitor, age cœli amor, deliciæ orbis Gallici LVDOVICE? *prorue in hoc theatrum belli, vbi non ementitâ fictione perſonam ipſe tuam ſuſtines. Vidit non ſinè horrore Gallia tua, vidit Hydras & monſtra, nouos Geryones, ambitioſa Gigantum ſupercilia, quæ ad primum*

Regiæ iuuentutis exordium, Iuno Galliarum nouerca, quid fabulas quærimus? Rebellio Sectaria in caput Regium nuper armauerat: testes habuit illa patrati ab Hercule suo miraculi oculos omni exceptione maiores: nihil ergo erit quod de nobis queratur, si in hoc rerum Gallicarum theatro exhibituri, quorum illa pars maxima fuit, Latinitate donauimus Tragœdiã nostrã, cuius apertam in exasperata Regis mansuetudine scenam claudet Catastrophe Sectarijs perduellibus luctuosa. Nec satis erat Gallico idiomate triumphos exarasse, rem Gallis notam, nî tot facinorum conscius orbis reliquus, nobiscum in admirationem raperetur. Si quid ergo, Rex magne, si quid Gallicis historicis debes, vix dici potest quâ te sibi obligatione deuinctum habeat Latinum hoc opus, cuius beneficio iam ad quatuor orbis plagas virtutis tuæ miracula sonant. At quò me abripit vanus hic gloriolæ apparatus? ignosce Rex Auguste historico, qui tibi tot nominibus ex asse deuinctus, te hîc suum mentitur debitorem: quid enim tibi non debeat ipse, cui in tam ampla victoriarum segete præbes vnde eximat obliuioni seipsum? ità Homerum Achilli laudato plus debuisse memorant, quàm Achillem Homero. Fatebor itaque supra rationes me tibi deuinctum, si se mihi non diffiteatur Gallia debitricem; debitrix mihi ædepol! in quo Regis sui præconem habet, quò reliquus orbis agnoscat minùs eam in LVDOVICO *Regem inuenisse, quàm publicum liberato-*

rem; quò ſciant ventura ſecula vixiſſe in Gallia Regem, qui nondum adoleuerat, cùm ea glorioſè patrauit quæ ne quidem à primo naſcentis Sectæ exordio deceſſores antè vel ipsâ cogitatione attigerant.

Eam auidè rerum Gallicarum ſinè fuco narrationem Iberi, Jtali, eam Angli, Germani, quóſque ad Septentrionem Borealis glacies habet, ne Aſiam, Africámque memorem, auidè expoſcebant: nihil diſtuli Orbi reliquo gratiſſimum opus. laudatur exin nobilitas Gallica, extollitur ſupra hominum vices LVDOVICVS, *id mihi Gallia debet, quæ ſi Regem, ſi ſeipſam amat, immēſo beneficio reputabit, quòd meâ operâ ſupra reliqua orbis Chriſtiani regna florere agnoſcitur. Tibi Rex patrare miracula, mihi deſcribere datum; rudi nec diffiteor ſtylo, niſi ad clementiam tuam manſueſcit; humili, nî ad trophæa* LVDOVICI *ſui nouam induit dignitatem.*

Atenim quia nihil tam æquum quàm ad principia ſua redire quæcumque ab ipſis manant, quia ad Oceanum vnde prodeunt aquæ continuâ agitatione voluuntur: patere LVDOVICE, *ad principium ſuum recurrere hunc hiſtoriæ impetum, ad Principem vnde velut è fonte prodijt; patere in eo velut in centro ſuo quieſcere; donec ad pericula longè extra Gallici fines imperij vocatus nouis iterum miraculis ſtylum ſuperes, qui tibi vni deuinctus, vni tibi ſe totum vouet. abſtinuiſſem lubens hoc opere, nî te aucto-*

re vera impunè fari licuisset: vnum id historici decus est nullâ gratiâ, odio nullo scripsisse, præstátque concitâsse in se odia populi & Magnatum, quàm Orbi vniuerso, venturísque retrò seculis perfrictâ fronte imposuisse. Imò, nec parum tua refert, Auguste Princeps, nullis maculari historiam fabulis: quis enim posterorum virtuti tuæ habeat fidem, si fabellæ passim cum ea explicatæ eius temerant sanctitatem? si laudabitur æquâ lance, cum pietate flagitium, cum animi magnitudine eneruis timor?

Dum hæc scribo, dum me facit nimia laudum copia inopem, venit in memoriam cura salutis tuæ, quam, parce si hoc dixerim, nimiâ erga tuos caritate profundis: credísne terrore magis hostium, quàm curâ conseruandæ salutis tuæ, vt nunc est tibi vilis, nos esse solicitos? conspiret in nos hostium potentia qualibet, impleat armis Galliam, classibus maria, aërem vexillis, & hastis, Tu nos præstabis inuictos: sed quis hoc nobis Galliæ columen diuturnum fore polliceri potest, cùm tantâ auiditate manifestis periculis obijcias carissimum imperio caput? oblitus Gallorum omnium animas trahere te in casum; quis enim aut optet tibi superstes esse, aut possit? Cura ergo, Rex magne, in Rege suo Galliam, quæ te identidem humili hortatione monet memineris te hominem; non quò velut Romanus triumphator abstineas gloriâ, sed vt reuocatâ in memoriam

naturæ fragilitate ijs laboribus te imparem ſcias, quos ſupra hominum vices poſuit Deus immortalis. Vale & longum viue. Datum Toloſæ, Kal. Auguſt. Anno à reparata ſalute M. DC. XXIII.

Vouebat Majeſtati Regiæ
addictiſſimus,

C. BARTHOLOMÆVS.

LECTORI AMICO,

S.

MIRABERIS forſan, quiſquis hæc leges, quòd natione Gallus, Sectariorum in Gallia rebellionem Latinè ſcripſerim; quòd, vbi potueram natiuo idiomate rem exprimere, ſpretâ patriâ linguâ Latium induxi in Galliam. Peccaſſem, nec diffiteor, ſi Gallis hiſtoriam ſcribere mens fuiſſet: habet enim lepôris & gratiæ ſatis Gallicum idioma, vt præli dignitatem, etiam cum ſplendore ſuſtineat. Verùm, quid res in Galliâ geſtas Gallis ſcriberem, à quibus eas didici? habent belli huius impreſſam illi deſcriptionē, ídque glorioſiùs quàm dici poſſit, non membranis quas abſumit inuidia temporis, ſed membris mutilatis, ſed toto paſſim corpore plagis, quæ pro Rege inter dimicādum exceptæ, tot hiſtoriarum volumina faciunt, quot ſunt cicatrices Si obijcitur, non illis hiſtoriam, ſed poſteris ſcribis: reſpondebo ſcriptores in Gallia plures, huius belli deſcriptioni vulgari idiomate incumbere, neminem eſſe, quod ſciam, qui eam Latinitate donare contendat: illi ergo Gallorum ſtudijs, ego exterorum incubo votis; illis hiſtoria mea deſtinatur, quam ſi gratè excipiunt in cœlum abeo.

Neque ſanè citra rem eſt, quòd aggredior: quàm enim foret aliquando lugendum ſi periret exteris nationibus hiſtoriæ ſeries, quam auſim etiam in antiquis hiſtoriarum monimentis quæ fabulas ſapiũt, ſinè exẽplo dicere? quàm foret Regio parùm nomini conſuluiſſe, ſi LVDOVICI geſta pluſquàm heroïca in Gallia terminũ inuenirent.

Hæc mihi Regis gloria (teſtẽ appello Deum) hic amor patriæ ſuaſere, vt quã neceſſitas togati officij negabat in caſtris præſtare Regi operam, totam ſcripto impenderem, tubáque regiarum virtutum glorioſè reſonãs minùs claſſicum canerem, quàm victorias. Mouebar aliunde non parùm heroïcâ Gallicæ nobilitatis virtute, cuius ſanguini ſi debentur victoriæ, quídni triumphi verâ rerum geſtarum narratione victoribus decernentur?

Abeſto ergò hinc procul, ô Galle, tibi nihil hîc ſcribitur, qui omnia nôſti, tibi nihil hîc deſtinat prælum, qui ipſe hiſtoria viuens es, & loquens: vnum oro, ſi præter ſcriptoris mentem eius hiſtoriam perlegis, patiare Gallicâ libertate loquentem, qui ſibi doleret imputari ſi vulneri cicatricem mentiretur, ſi virtutem ſinè laude dimitteret, ſinè reprehenſione flagitium: vno verbo, caue ne in Auctorẽ malè te affici patiare, ſi te perduellem aliquando deferet aut ignauum; nam neque id medius fidius malo animo geſtum: contrà ſi laudaris quicumque geſta hîc tua leges, nihil,

mihi crede, debebis Historico, qui eò lubentior gratiæ tuæ renuntiat, quòd nemini adulatione insidiari præsumit: vide tamen ne dum teipsum pulchrè vulneratum aut triumphantem legeris, in tui amorem rapiare, vt adolescens quem fabula mutauit in florem. Si Sectarius es, scito tibi nihil imponere Catholicum Orthodoxum, qui sciat vnam historiæ dignitatem in vero sitam; nihil in te, ità me Diespiter amet, nihil habeo malæ mentis; quippe cum Euangelio, quo sæpius abuteris, malo conuersionem tuam quàm mortem; vtinámque proprij illam dispendio sanguinis vindicare daretur, abessent procul à Gallia Sectariorum factiones, quæ inuitum sæpiùs ad Satyram adigent. difficile est Satyram non scribere, vbi scelus omne in vna perduellione grassatur: quamquam neque ab ea immunes Catholici, in quos haud dispari animo ferar, vbi iusserit historiæ series. Monebo tamen quidquid legeris, ne me auctore prodijsse existimes, scribo hominum mentem, quæ in Sectarios modò, modò in Catholicos, ex varijs rerum figuris variè inclinabat: à me nihil habebis quàm stylum, cui parce, si videbitur; res grata erit: sin minùs, succense, impete, perinde est mihi, qui tenuitatis meæ conscius, nullâ ambitione, minùs mihi historiam scripsi, quàm tibi, nihil affectans ab hoc opere laudis seu parùm illi debita est, seu ità hominum men-

tes habent, vt parui duxisse aliena gloriæ ducant: quod nostris maximè Tolosatibus innatum vulgò, viris vt plurimùm ingeniosis, nisi ad ineuntem adolescẽtiam vanis deliciarum illecebris torpent, aut nimiâ sui opinione ducuntur, gens in ætatis lubrico magna ex parte desidiosa, nec alio indicio docta audire amans (quod vehementer ambit) quàm vnâ sui æstimatione, spernens quæ non intelligat, quæ capit etiam laude dignissima in peius detorquens; quasi cũ alios demirabere teipsum ignorantię arguas. gens quæ indigenas suos si quid magni sapiunt odio prosequitur, penè dixeram immortali, nisi quòd cũ inuidia sua malè dispereunt, qui alienæ malis artibus gloriæ insidiantur. Ab illis itaque ad defecatos homines appello, qui nihil gratiæ dabunt, odio nihil. Quanquã absit vno ordine habuisse Tolosates omnes, quos inter docti plures virtutẽ vbicumque illã inueneris impẽsiùs colunt.

Errores quos post exactum opus comperi, prælo magna ex parte debitos, correxi insertâ ad calcem Indicis eorum synopsi, quam consule, vbi in scopulum malè impegeris; si tibi videbitur interdum arguendus Auctor velim in memoriã reuoces, non adeò eum humanam fragilitatem dedignari, vt peccare erubescat, maximè vbi debitam Achilli suo Iliadem breuiore semestris spatio in lucem edidit, quod nec ipsa diffiteatur inuidia, nec ignorant vulgò infensi suis indigenæ, quibus

eam præcautionem adhibui magis quàm exteris, quos scio eò sanctiùs æqui boníque consulturos, quòd Autorem non nouerint. iniquam æui quo viuimus rationem, quo notum esse excidio vertit!

Vos interim, Nationes exteræ, quibus opus meum debetur, fauete si lubet trium vobis annorum exaranti historiam, quæ & superat anteacti seculi monimenta, & sequentia vinceret, nî patrandis nouis in dies miraculis LVDOVICVS idem Galliæ adhuc in longum suppeteret; fauete Historico vestro; scribant alij Gallis ego vobis scribere destino, &, si non displicet leuis iste conatus, plura me vobis ex voto debiturum promitto.

Vnum moneo in quo mihi videntur non parùm peccasse, quibus historiæ Gallicæ hucusque cura incubuit: dum enim Latinitate donantur, vrbeculæ, pagi, riuulíque plures antiquis incogniti, hæret vbique in malè feriatis vocibus Lector, neque veram historiæ seriem capere potest, qui genuinas locorum denominationes, vbi prælia gesta, vbi profligatę acies, vbi obsidiones, ignorat. Occurrit itē non minoris momenti in proprijs hominum nominibus difficultas: nam præterquàm quòd legentium acies hæret passim, dum vera nescitur nomenclatura, hoc accidit, quod mali extremū est, vt rerum auctores in obscuris lateant, vbi natiuis eorum nominibus nescio quid substituitur quod diuersū omnino sonat. nihil moror exēplum, legi

apud Historicos nostros, eum quem nuper Gallia eo impẽsiùs nomine coluit DV MAINE varijs nominibus appellatum barbaris omnibus, & quæ indigeant scholijs, alij Medunæum, Meinium alij, Dumenum hi, illi Mayennium, ad quas tamen inconcinnè mutuatas à Latio nomenclaturas nemo non hæreat, natiuam quærens. Optassem ego nomina locorum, hominúmque propria, patrio colore depingere; at ex formula Latina non licuit. quò ergò tibi abundè fiat, amice Lector, duos à prælo, operi meo margines præter morem impetraui, hunc qui orationis elixir foret, illũ qui propria Gallis nomina, Latina vt potui, patriâ denominatione donaret. reliqua si lubet, qualia sunt militaria munia, munimentorum varia genera, forcipes, propugnacula, hemicyclos, valla, ceteráque id genus quæ apud nos interdum cum Romanis conueniunt, interdum discrepant, habebis à Cæsare, Liuio, Vegetio, Tacito & alijs, aut si quid illis deest, à recentioribus qui exacti seculi scripsere historiã, quibus itẽ si quid defuerit quod sæpius, ad nouas subinde militiæ regulas, habebis à me totum, qui si in auctorando nomine, qui ipse sinè nomine sim, malum nomen existimor, perpende amabò benignâ interpretatione ab eo excipienda quælibet, qui minùs inter scribendum puritatem sectatur eloquij quàm narrationis; qui minùs lauream quærit, quòd ad demorsos vngues si-

mauerit opus, quàm quòd vera vbique loquutus verba historię quæsierit, non historiam verbis: mihi nihil tale imputabitur, qui barbarè inconcinnus ero, si voles, dū liceat Deam illam effodere, quam in puteo Philosophus, ego meliùs in vęsano historicorum timore puto delitescentem. Timeat quicumque volet; in Regis mei gratia, post exhibitum illi honorem quem debeo, armentur in me omnia, nihil est quod reformidē. Bene est mihi, quod in Rege nihil habet improbandum historiæ veritas; vbi enim libertas tunc eloquij defuisset, præscripsissem historiæ huic plusquam Pythagoræa silentia. Verùm vbi externorum nemo Regem LVDOVICVM non laudat, vbi Gallorum nemo non diffitetur publicæ restauratorem salutis, Cœli amorem, delicias Orbis, in omnibus supra magnos Reges majorē, supra majores maximum; nihil est quod dubitem vera de illo ad miraculū scripturus, reliquos in narratione mea depingere, prout sancta illa veritas omniū diribitrix suadebit. Vnum id vereor ne venturi aliquando nepotes, vbi tot in adolescente triumphos legent, fabulas nos exhibuisse credant, positis supra hominum vices miraculis: vtcumque tamen est, cœlo bene auspice, triennale bellū aggredior, reuocatis paulò altiùs in modum præuiæ cognitionis Sectariorum in Galliā origine & progressu, quæ duobus districtè Capitibus expedio. Vale.

LUDOVICO
XIII
Galliarum et Navarræ
Regi de prostratâ
Rebellione trophæum

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER PRIMVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Post laudatam ex voto Galliam, Regis in ætate vix adulta armati heroïca virtus extollitur. Proponitur susceptus hoc opere labor, rebelliúmque Nouatorum origo altiùs repetita ab Henrici II. regno, ad Ludouici nostri districtè trahitur feliciora tempora. Henricus moritur, prodeunt nouæ in successorem ab illis factiones, proditio Ambasiana, tentata Lugduni expugnatio, Condæi præsens in carcere periculum, Francisci II. fatum, noua demum factionis arma perstringuntur. pugnatur ad Drocum, obsidetur Aurelia, vbi Guisius interfectus pacem ex necessitate inducit. destinatum ad Meldas parricidium aperitur, vnde post Heluetiorum, & Nemoursii fidem commendatam, instructa acie ad Sancti Dionysii fanum dimicatur: hinc prælium Jarna-

cæum, ibi Comestabilis capitur, hic Condæus intercidit. non differtur expeditio Moncontorea, vbi cæsi Rebelles. deuolant ex Aquitania Henricus & Condæus filius: vocati Rebelles contra fidem datam necantur. bello acrius renouato, ab obsidione Rupellana Andium Dux, ad Poloniæ coronam allicitur: donec ex Caroli fato in Galliam natale solum euocatus, omnia in expetito aduentu pacauit.

Gallia pietate illustris.

ALLIÆ amœnitatem & delicias, Gallorum promptam ad arma alacritatem nemo est qui nesciat. post restitutam sæpius Sedi Romanæ gloriam, post bella in Sarracenos feliciter ad Orientem gesta, viuebat in eo gloriæ apparatu, vt remotas latè gentes in sui admirationem impelleret: quando ex Auernali Gebennæ lacu, nescio quod erupit rebellionis in Caluinismo monstrum, cuius pestilentia Gallorum animi lethaliter vulnerati, desperata iam salute languebant; nisi libertatis vindex LVDOVICVS ad primam Patrum libertatem, ad pristinum Dei in orthodoxa religione cultum prostitutam imperij gloriam reuocasset.

Olim Sectariorum præda.

Geneue

Hodie ad decus pristinum à Ludouico reuocata.

Bonum hoc factum tentauerant olim satis infeliciter in ipso monstri nascentis ortu, Henricus, & Franciscus II. Carolus IX. Henricus III. &, si pari animo Henricum IV. non perhibent historiæ monimenta illi bella indixisse, crede, quanquam magni animi princeps à teneris arma tractasset, timore rei difficilioris perculsum, ex publica magis

Reges Galliarum quatuor, Caluinistarum factionem suffocare conati.

necessitate bella distulisse, quàm voluisse, vt sumptibus etiam publicis pestilentissima lues aleretur.

Iam in eam audaciam creuerat fastus, vt se pacis & belli diribitores facerent Sectarij perduelles, &, si sibi libertatem conscientiæ, Ministrorum annuas pensiones, vrbes quas fidei datæ obsides, matrimonij, fœderis, securitatis appellabant, Iesuitarum ab vrbibus suis Ostracismum, duos in Lutetiano parlamento ex suis Consiliarios non illis in perpetuum princeps indulgeret, habere se satis audaciæ, & virtutis, vt sibi supremam addicerent imperij potestatem. *Rebellium in Regē audacia.*

Quis credat in prima adolescentia Principem, qui vix quartam ab ortu viderat Olympiadem, ea in perduelles ætate armatum, quam ad delicias iure natura suo reposcebat? quis credat pubescentes illius annos bella indixisse Gigantibus, quos dum viueret Henricus IV. adeò reformidarat, vt petentibus nihil recusaret. *Armata in illos adolescentia Regis.*

Ea mihi mens est, vt Sectariorum rebellionem nuperam stylo liberiori complectar, quod antequàm aggredior non erit institutæ parum conueniens narrationi, si ab origine progressum huius sectæ perstringam: inde enim patebit apertiùs, & antiqua esse in secta, quanquam noua, rebellionis semina, & LVDOVICVM maiores suos imitatum, ab eadem sæpius gente lacessitum, non iniustè bella renouasse. *Mentem in opere ordinando suam explicat Autor.*

Qui sint, & in quibus differant Caluinistæ, Puritani, Protestantes, Huguenotti, magna est inter Au-

Vnde, & qui Caluinistæ rebelles.

tores altercatio, quibus ego rem totam committo; quippe cui disputatio ineunda minùs, quàm tractanda historia. Credunt plerique Puritanos, aut Caluinistas, quod idem sonat, esse quorum nos ad historiam rebellio adigit; qui, Caluino Autore, seu Geneuâ, seu à Germania, Britanniáve magna in Galliam venerint, perinde est nobis de illorum ortu, aut missione nihil hîc differentibus.

Caluin. Geneue Allemagne. Angleterre.

Sub Henrico II. in Galliam serpunt.

Quidquid id est, nemo diffiteatur in Galliam eos ad infelix Henrici II. regnum, nescio vnde, per cuniculos tamen, nouæ sectæ perniciosam insinuasse libertatem: quia tamen vagiebat adhuc in infantia sua sub Henrico II. Caluinismus; supra secreta consilia hinc inde ad silentia noctis conuocata, nihil hoc regno actum, quod debitam hanc vni LVDOVICO ex professo historiam hîc morari diutius debeat.

Vix habenas imperij Franciscus II. moderatur, cùm ex infante Caluinismus factus adolescens, futuræ signa indolis prodidit manifesta. Ambasiæ ad Ligerim, Castro regio Franciscus ad delicias morabatur, quãdo illi libertatem cõscientiæ petituri, lectis inter omnium silentia copijs, ea ad Regiam frequentia veniunt, vt, nisi proditionis nuntius arma rebellia præuenisset, aut pereundum familiæ regiæ, aut fuissent imperia perduellium Regi subeunda. Fuere hęc ad annum M.D.LIX. rebellionis Caluinistarum prima rudimenta.

Ambasiana in Franciscum II. proditio.

Amboise sur Loire.

Quæsitus libelli supplicis color.

Prodijt ad id temporis à Rege edictum, quo in se machinatam proditionem, quæsito offerendi supplicis libelli colore, querebatur; quasi hæc sit li-

belli ſupplicis formula, qua res enſe ad iugulum petatur, ſi negetur armis vindicanda. Qui ſeipſum ſemel prodiderat Rebellium animus, iam non amplius cuniculos quærit, Lugdunum aperto marte intercipere tentat: deberi ſibi affirmans tutum aliquod à perſecutione aſylum; neſcio vnde mutuata ſcientia, niſi eius ſectæ retineant aliquid Caluiniſtę, quæ omnia communia facit: in flagranti crimine intercepti plures, proditionis in furca pœnas luunt: accuſatus de auctorata rebellione Condęus, poſt triplicem denuntiationem Aureliam venit, conuictus condemnatur, differtur in craſtinum pœna; ſed extincto inter has moras Rege, à carcere ad liberiorem auram ex Caroli IX. clementia reuocatur.

Lyon. | *Lugdunũ Rebellio tentat.* | Condé. Orleãs. | *Condeus à ſupremo ſupplicio reuocatur ad vitam.*

Beneficij gratia non alia fuit, quàm noua rebellio: imploratur Germaniæ fides, mittuntur auxiliares copiæ, dimicatur ad Drocum, pereunt rebellionis capita factioſa, Condęus capitur. Aureliam prælij reliquiæ fugiunt, obſidetur à Guiſio illa; nec diu, cùm deſperata Colignij & Andeloti ſalute, ex machinatione perduelli Guiſius interficitur. Initur de pace conſilium, conuerſiſque iam in Catholicorum ruinam omnibus, non ægrè in illam conuenitur: in gente tamen infida defuit pollicitationibus fides; vix enim oppreſſo poſt bella ciuilia populo in pacis amœnitate liberiùs ſpirare dabatur, cùm in Rebellium animos omnium peſtilentiſſima ſubijt cogitatio.

Prælium ad Drocum. | Dreux. | *Aurelia obſidetur.* | Guiſe. | Coligny. Andelot. | *Guiſius interficitur.* | *Initur pax.*

Meldis Lutetiam properabat infortunatus princeps, cùm, violata iterum fide, rebellio de Medicæa matre, & Rege filio intercipiendis cogitauit; imò

Meaux. | Medicis | *Bellum noua Sectariorum proditione renouatur.*

Nemoursii, & Heluetiorum fides commendatur.

neque cogitationem destituebat successus, nisi Nemoursius, & cum illo Heluetiorum sex millia à præsenti periculo cara Galliæ capita liberassent: vnde æternus duci, & Heluetijs de Rege conseruato honor exhibebitur. Ferunt erumpentibus hinc inde ad latera Caluinistis identidem; Heluetios inter viam, in medio legionum suarum semper principem habuisse, donec non sinè miraculo Lutetiam vidit. Hinc Mars apertus, hinc ad Sancti Dionysij campos, instructa acie, manus conseritur, hîc strages vtrimque, iactura Catholicorum in Mommorancio Comestabili maxima: nec diu cùm illius æmulus Condęus princeps prælio Iarnaceo intercidit. Resurgit tamen ex funere rediuiua rebellio: vnus illi supererat adhuc, Gaspar Colignius, qui nisi arma in Regem suum conuertisset virtutis heroïcæ exemplar dici poterat. copias legit ad rebellionem ingeniosa viri audacia. Committitur ad Moncontoreum solum pugna acerrima, vbi non paucis Rebellium cæsis, in Regios victoria inclinauit.

Ne-mours. Les Suisses.

Pugna ad sanctum Dionysium.

Mommorancius occumbit.

Prælium Iarnacæum, vbi Condæus perit.

Pugna Moncontorea.

Paris. S. Denis. Mommorancy. Iarnac. Coligny. Moncôtour.

Quis non putet sexaginta Rebellium millia anteactis prælijs desiderata, aut consternasse afflictos, aut deficiente iam sanguine, sectam radicitus extirpasse? adfuere tamen prælio sinè mora & fortiores numero, & valentiores audacia: aduolant duæ ex stirpe Borbonia aquilæ, Henricus & Condęus: adest, quæ supra omnes in Caluinismo ardebat, Ioanna illa Labretana Catholicorũ sui temporis flagellum, ira Dei, Ecclesiæ terror: suffocata, nuper magna ex parte trans Ligerim factio, illis auctoribus iam cœlo liberiore spirat. Nauarra, Aquita-

Ex Henrici, Condæi & Ioannæ auxilio, Rebellio fortior.

Bourbõ. Ieanne d'Albret. Nauarre.

Guyēne Bearn. Saintonge. Poictou

nia, Benarnium, Santones, & Pictones noua arma ministrant: paratur exercitus, cui nihil habens infortunatus princeps quod opponat, cogitur supplex pacem exposcere.

Ad extrema Carolus actus, extrema tentat

Adest rebus sic desperatis consilium magè desperatum, commentitij hymenæi proponuntur, ad quorum solemnia Caluinistarum magnates omnes sinè suspicione Lutetiam euocentur, exiturum intereà tacitum à Rege edictum, quo iubebuntur ad designatam diem Catholici vna Sectariòs internecione delere; futurum, vt in prima factionis capita edicto Lutetię exequutioni mãdato, extirpetur momento eodem cum perduellione Caluinismus. Neque timendam violatæ fidei accusationem, posse illam violantibus violari: sanctam esse debere, & inconcussam fidem illam, qua subditus Regi suo supra ciuiles leges naturaliter obligatur, quam toties fregit hæreticus perduellis, quoties in coronæ excidium aliquid se posse sperauit. Reuocatur Ambasianæ, Meldeæ, & aliarum proditionum memoria, quæ non in statum Gallicum modò; sed & in ipsamet Regum capita ferebantur: violatam à Caluinistis, cum fide, qua tenetur subditus Regi, fidem illam sanctissimam, quam toties in pace stabilienda iureiurando firmassent. his addebatur, quòd nulla fides est quæ hæreticis datur.

Internecionis suasio.

Amboise. Meaux.

Nuptiarum ad internecionem simulatio.

Persuasere hęc omnia Regi, vt quando factionem vi armata non dabatur extinguere, vbi deficiebat virtutis potentia, dolo suffocaret. Simulatur Henrici nuptiarum apparatus, vocantur Sectariorum magnates, primarij illorum nobiles adsunt,

edictum ad vrbes Catholicas mittitur, indicitur ad diui Bartholomæi ſolemne funeraria dies. ſilentibus ad fidei datæ ſacramentum Catholicis ſuſpicio abeſt. illuceſcit buſtuaria dies, parantur nuptialia; purpura, & byſſo, filis aureis ſericum diſtinguentibus radiat nobilitas ſectæ: ad ſui nuptias principis (ita enim ſectarium tunc Henricum appellabant) gratos deliciarum concinunt hymenæos; cùm dato ſigno in Regia primùm, in vrbe dehinc, in reliqua poſtmodùm Gallia, eadem tamen die necantur, non omnes, habebant enim tuta aliquot in vrbibus ſuis effugia, ſed quotquot in populi manus incidêre: ille tot illatas Regibus ſuis ab infida gente vindicaturus iniurias deliciosè vbique natabat in ſanguine.

Iugulantur Caluiniſtæ.

Placuit non paucis à toties læſo principe facinus auctoratum: ſed eorum præualuit apud ſagaciores ſententia, qui via ſanguinis improbata, crudelitatem dixere, quod alijs iuſtam læſi principis vindictam eſſe placebat: quidquid id eſt, internecionem prodidit euentus inutilem; neque enim, quod ſperabatur, regię maieſtati faciliora Gallorum obſequia præſtitit: quin potiùs armauit in illum inermes, ſubditóſque promptioris olim capaces obſequij, in rebellionem induxit: habet enim ferri & flammę etiam in Hæreticos, maximè contra fidem datam crudelitas, id ſingulare; vt pereuntibus centum, ſuccedant illicò millia, pullulantibus identidem in hydra pernicioſa capitibus.

Seruanda etiã hæreticis fides

Armatur Caluiniſta iam iuſtiùs, ſi iuris aliquid habere poteſt in Regem à ſubdito bellum. Obſidetur

tur

La Rochelle. Anjou. Obſidetur Rupella. Andium Dux, Poloniæ Rex renuntiatur.

tur Rupella, illi acriter Dux Andium inſtat, donec à Poloniæ Comitijs generalibus ad nobiliſſimi vocatus moderamen imperij, primus eſſe in ſolo maluit alieno, quàm in ſuo ſecundus. abijt ergo ille in alienæ Coronæ amorem, vnde Rupellæ ſalus.

Coſsé. Mommorancy. Coſſæus, & Mommorancius in vincula acti.

Ad ea tempora Coſſæus & Mommorancius Mareſcalli, quamquam immutato in fide orthodoxa veteris conſcientiæ ritu, à Rege alienī, rebellionem Sectariorum in eum auctorabant: niſi re celeriùs agnita, in vincula acti, diutino carcere proditionem expiaſſent.

Danuille. Lāguedoc. Danuillij rebellio.

Danuillius interim Mareſcallus, Mommorancij frater, proregis in Narbonenſi prouincia dignitate ſpoliatus, muniſſimas illas Galliæ Narbonenſis vrbes, ſupremum LVDOVICI noſtri laborem in Caluiniſtas transfert. Potiti illi, ex Danuillij rebellione, vrbibus expetitis, non differunt de ordinanda Democratia propalàm cogitare, cùm Caroli IX. non ſinè veneni ſuſpicione, mors inopina, perduellis audaciæ fuit incrementum.

Mors Caroli IX.

CAPVT II.

EPITOME.

Henricus III. è Polonia reuersus in Galliam, post leue bellum pacem cum Sectarijs init, cuius adeò condiciones Catholicis displicent, vt Peronæ ad vnitam factionem sacramento solemni adigantur: his vt fieret satis, in illos arma conuertuntur. accusatur Catholica factio, quæ Regem hæreticum mentiebatur: pereunt ad Cutracum Ioüsæ duo, quorum alter maris præfectus primæ apud Regem auctoritatis aulicus fuerat. cladem ad Alnetum vlciscitur Guisius: à Nauarro protectionem flagitat Rex vndique lacessitus. duo factionis columina Guisii fratres occiduntur. bella iterum. necatur Henricus. Borbonium alij Cardinalem, Henricum alij Nauarræ Regem in successorem nominant. præualet Nauarræ princeps, tractatámque ex occasione, de Rege hæretico quæstionem, ille ipse Catholicus factus decidit. ab illo mitiùs habiti Caluinistæ, qui demum occisus, in LVDOVICO *nostro non indignum habet successorem. Salmuriæ conueniunt Sectarij perduelles, plura petunt, quæ in præsenti regni calamitate Regina concedit.*

Henricus III. in Galliam redit.

TATIM à Caroli morte Medicęa regum infeliciũ mater infortunata, Henricum III. in Galliam reuocat, vbi, dubitãtibus Caluinistis Regẽ in eo inuentura esset Gallia, nécne, iam seriò alta eius Democratię iaciunt fundamẽ- Medicis.

ta, quę, nisi hoc sæculo LVDOVICVS noster excussisset, periculum erat, ne superstrueretur popularis audaciæ moles, Belgicæ in Iberum rebellionis
Pibrac. æmula. Furtim tamē Pibracij magni consilio, è Polonia reuersus Henricus in Galliam, ad inopinum sui accessum Rebelles consternarat; nisi primarij nobiles, nouam in illos audaciam, nouos animos immisissent: Breuior tamen fuit superbientis audacia populi; sperantibus enim omnibus ad nouum noui Regis imperium feliciora omnia, de pace iterum conuenitur, quæ ab anno M. D. LIX. ad LXXVI. iam decima numerabatur. Pacis con-
Cossé. Mommorācy ditiones præcipuę in libertate Cossæi, & Mommorancij, earúmque concessione vrbium positę, quas Sectarij fidei obsides vocauere (quasi regijs fides pollicitationibus esset aliquando defutura) his accedebant tot gratię, quas obtinendæ Rex paci con-
Perone en Picardie. cesserat, vt imprudentioris zeli Catholici Peronæ in Picardia vnitam illam factionē tunc primùm designarint, cui color à religione quæsitus, non ementitum Coronæ celabat ambitum: delitescebat tamē adhuc sancta illa (vt ita loquar) perfidia, cùm noua iam à Sectarijs, ingrata gente, de bello nouo consilia capiuntur. adsunt Henricus & Condæus Borbonij duo, renouantur funera, grassatur vbique armorum furor, donec ad annum M. D. LXXIX. affulget grata illa, sæpiúsque dies expetita, qua sopito bello pax redijt; dies tamen solstitij hiberni breuissima, quæ ad M. D. LXXX. annum caliginem induxit pestilentissimæ noctis, bellum supra exacta omnia cruentissimum renouauit, neque

Pax initur.

Pacis conditiones Catholicorum factioni displicēt.

Bellum à Caluinistis renouatur.

Pax inducitur. diutinum: ad annum enim proximum, qui primus ab octuagesimo erat, refloruit illa Galliarum oliua, brumis hiemalibus extincta toties, toties vere ineunte rediuiua. Quis hæc attentiùs legens non credat Caluinistas his seculis penè vbique proditores, reges suos pilas habuisse lusorias? res in promptu est, arma ex arbitrio in reges capiebant, non prius posituri, quàm posito diademate secum ex placito perduelli conuenissent. Proditionem, cuius narrationi accingimur, non mirabitur quicumque hæc leget, gnarus parentum in filios cum sanguine indolem æqua lance transire. Mirentur retrò ventura secula, ad quæ infortunia Henricum III. Regem sinè dubio maximum, ad ea tempora perduellium Caluinistarum factiones adegerint: Catholicus erat ille, imò & si ausim dicere supra regiam dignitatem, in fide superstitiosus interdum; oppressus tamen, cùm aut illi cedendum imperio, aut forent Sectariorum leges subeundæ, ea illis priuilegia condonauit, vt in suspicionem Caluinismi vocatus, perfida in se factionis arma conuerterit, quæ fidei fucum emendicata, ex omnium sententia vni coronæ inhiabat.

Reges Caluinistis ludibrio.

Henricus III. verè Catholicus.

In Caluinismi suspicionem vocatus.

Factio Catholicorum in Regem armatur.

Regis anxietas. Erat ergo Henricus inter sacrum & saxum dubius; placidè enim inclinãs in Catholicos, in Sectariorum odia incurrebat, ab odijs in bella ciuilia; si his contrà affectus regij beneuolentiam explicabat, armabatur in illum cum Catholica factione quæsitus in religione prætextus: ita vno, eodémque tempore quocumque se verteret vtrimque incumbebat hostis.

Ne videretur tamen à fide maiorum alienus, in Sectarios acies dirigit. bellum illis indicitur. plura hinc inde prælia committuntur; quorum luctuosissimum illud est, quod Henrico Nauarro Rebellium imperatore ad Cutracum geritur, vbi Ioüsa rei maritimæ summam habens, eiúsque à sancto Saluatore frater, vix adhuc adolescens, & cum illis primaria regni nobilitas cadit; non sinè in ipsummet Henricum suspicione, qui cùm ex amoris propensione Ioüsæ, vxoris suæ sororem matrimonio copulasset, obsignatam ab eo audiens Catholicam factionem, eo in eum furore excanduerat, vt opem ipse suam ad eius contulisse ruinam crederetur: crudelis sanè, si vera est accusatio, pœna; sed quæ ex non iniusto Dei iudicio in regij affectus immemorem incidere dicebatur.

In Sectarios arma conuertit.

Coutras. Ioyeuse l'Admiral. S. Saueur.

Præliũ ad Cutracum committitur.

Ioüsa duo intereunt.

Germania, quæ nusquam Sectarijs defuit eo tempore copiosum in Galliam eorum auxilio exercitum educebat, cùm Guisius instructa ad Alnetum acie dimicans, quamquam viribus impar, confecit potentissimas legiones: vnde Caluinistarum emergebat excidium; nisi compacta ex dolijs claustra Lutetiana, quorum auctor Guisius ferebatur, Regem etiam inuitum adegissent ad auxiliares copias ab Henrico quamquam Sectario flagitandas.

Guisius ad Alnetum Germanos conficit.

Aulneau.

Claustra in Regem Lutetiana.

Non defuit Nauarrus fratri Henrico, donec post pacem renouatam, conuocatis Blœsas Comitijs Galliæ generalibus, visum est ex necessitate salutis, vt Guisij fratres interciderent: necantur ex Regis imperio illi, quorum alter Cardinalis

Blois.

Guisii fratres occiduntur.

grauioris in Regem fuit accuſationis argumentum; verùm à culpa immunis dici poterat qui non habito ſubditorum delectu æquali omnibus imperat poteſtate : niſi vera fuit violatæ fidei accuſatio, quo caſu, ſi hæreticis ſeruanda fides, multò magis Catholicis, etiam perduellibus.

Vindicatura neces armatur Catholicorum factio. Mayēnius in Henricos Reges arma conuertit, quibus Caluiniſtæ paſſim & Catholici adſunt, neque hîc habet hiſtoria vnde illos accuſet, qui violato vbique Regum obſequio, tunc primùm quod natura iubet principi ſuo præſtitere. *Du-mayne.*

Bellum Catholica factio in Regē mouet.

Interfectus Henricus III. latiſſimum diſputationis campum in diadematis Gallici poſſeſſione aperuit: Borbonium Cardinalem, Regis patruum vnita factio; Catholici regij, & cum illis Caluiniſtæ Henricum Nauarræ tunc Regem, nominabant. Parum referre Catholicus eſſet, nécne, qui ſibi debitam iure ſanguinis coronam flagitaret : imperij & conſcientiæ diuerſos eſſe ordines, Caluiniſtam Regem, Catholicis; Catholicum poſſe ius dicere Caluiniſtis. Si conſcientiæ libertas non deforet, non eſſe ſubditorum indagare quid Regi in fide placeret, neque eſſe quòd ab vnione Catholica querelæ mouerentur. Spoliandos alioquin auita poſſeſſione bonorum quoſcumque Eccleſia hæreticos renuntiaret: regna, maximè quæ naturâ parantur, Regum eſſe bona & proprietates quas, quidquid in fide placuerit, quidni iure ſuo poſſideant?

Deberi Regi Catholico aut Caluiniſtæ, non habita fidei ratione obſequium.

Diſplicebant hæc omnia factioni. Regem hære-

ticum orthodoxis imperare nõ posse, ex edictali lege vngendum in Dei Ecclesia eum, Archiepiscopũ Rhemensem huic officio destinatum: Quando ergo & ab Ecclesia hæreticus exul, & indignus in quem manus Archiepiscopales ferantur, non posse in Regem assumi qui vngi nequeat. tacitam esse legem inter Reges, & subditos, qua libertatem illi suam non alio, quàm fidei orthodoxæ pretio vendunt: ex vna Dei gratia Reges imperare, quæ si in primo religionis fundamento defuerit, deficere necesse est imperium, quod illa vna nititur: esse insuper ex veteri Galliarum ritu, vt de pellendis regno suo hæreticis sacramento solemni Rex adigatur, quod, vt ab hæretico sperare ridiculum; ita Regem huiusmodi coronare luctuosum.

Opinio cõtraria.

Rheims

Radiabat intereà ex Hispanijs aurum, cuius fulgor, oculis etiam subtilissimis tenebras passim offundebat: res mira, diaphanum illud ad instar vitri colorati non applicabatur priùs Gallorum oculis, quàm mutata illicò in Hispaniam Gallia videretur: vbi contrà Henricus IV. fortunæ adhuc muneribus pauper, sola animi magnitudine diues, nihil habebat quo protegeretur, quàm iuris æquitatem, Catholicos regios, & Caluinistas, quos & hoc bello laudarem, nisi commodo quisque suo dimicasset: neque enim parum illis expediebat, Regem in Gallia coronari, qui præposterè secum de Sede Romana sentiret: minùs ergo prò Rege, quàm pro libertate, & conscientia depugnabant. rem prodidit supra quàm dici possit verissimam Henrici IV. ad Catholicam fidem conuer-

Hispani auro suo Gallos factionis vnitæ corrumpũt.

Sectariorũ fides ipsi Henrico parum tuta.

ſio,in quem anteactorum immemor, conuitiorum genus omne coniecit Caluiniſtarum illa fides, quæ ſe antè Regi ſinè conditione addictam faciebat: adeò verum eſt, infidam gentem, Reges in vna ſectæ vtilitate veneratam.hinc collegere ad ea tempora ſapiẽtes minùs à Sectarijs amatum Henricum vt Regem, quàm vt Caluiniſtam.

Non ita Catholicis regijs obtigit, qui debitum ſanctæ Sedi honorem ex maiorum fide rependentes, neque ideò minùs Regem ſequuti Caluiniſtam, id profiteri videbantur, an iure vel iniuria ipſi viderint, non habendam in obſequio Regum religionis rationem. obedientiam, quæ Regibus debeatur, nihil habere commune cum fide Catholica. Henrico IV. antiqua hinc inde pacante diſſidia, nihil in illum Caluiniſmus tentauit ſupra calumnias, & conuitia, quibus, in auiditate coronæ, de violata fidei integritate deferebatur: indignum eſſe qui cœlo protegeretur, cuius ambitio in ſpe diadematis mutauerat fidem. His plura addebantur, quæ regiam maieſtatem ad pœnam temerariæ loquacitatis impuliſſent, niſi clementiam ille ad primum regni ſui exordium in vtramque Galliæ factionem ſibi propoſuiſſet: vixit ergo in hoc propoſito diu non infeliciter. Quia tamen, quod neque diffiteri liceat, non parum in adeptione coronæ Caluiniſtis debebat, liberalitates & gratias in eos ſinè numero contulit, quibus, depoſita tandem aliquando feritate, Regem in Gallia Catholicum paterentur: renouauit ad longiores annos vrbium, ex maiorum conceſſione poſſeſſiones, quæ fidei obſi-

Eorum in Henricum IV. conuitia.

Liberalis erga Caluiniſtas Henricus IV.

des forent : vrbes itidem quas illi, matrimonij, fœderis, ſecuritatis dicunt numero plures, ſeu loci genium, ſeu artem ſpectes munitiſſimas, ea illis religione conſeruauit, vt parentis erga eos officio functus, habeat in Eliſia felicitate vnde ſectam accuſet, quæ tot nominibus patri deuincta, in filium Regem pari ſubditos omnes amore proſequutum proditoriè arma conuertit. Quo tempore Henricus IV. poſt ſtabilitam in Gallia pacem, ignotam extra Gallici fines imperij expeditionem, tremente ad bellici famam apparatus Europa deſignabat, manu proditoria interficitur.

Ingrata illorum ſecta.

Henricus IV. interficitur.

Obſtupuere Sectarij ad rem non præuiſam, donec ad annum M. DC. X I. conuocatis Salmuriam Comitijs generalibus ſepultam Democratiæ memoriam eruunt, in diuturniore Henrici magni imperio penè obliteratam. ibi Regis ætas, adhuc in pueritia ludens profertur, ſuſcipienda impune omnia, dum adhuc imperium in infantia ferè vagiebat: ibi motæ querelæ, de ærarij regij Suillio adminiſtratione prærepta. ibi omnium concluſum ſententijs, vt Suillius idem de non abdicanda rei tormentariæ maiori præfectura, quidquid in remunerationem accederet, rogaretur. Querebãtur præterea tentatam hac parte viri illuſtriſſimi patientiam, quem deſtitutum iam ærarij præfectura, iniquum ſit adigi ad extrema. non pati ſe poſſe vt officium militare tanti momenti, à reformato citra flagitij notam in Catholicum tranſeat, his accedebant plura, quæ ex omnium iudicio rebellionem induxerant, niſi Medicæa Maria, ſupra Mediceam, de qua

Saumur

Sulli.

Marie de Medicis.

Comitia Sectariorũ generalia Salmuriam cõuocantur.

Mouentur queſtus.

Maria Regina prudentia.

iam antè, & ſagax & fortunata, ſingulari prudentia obſtitiſſet. plura petentibus (quæ erat temporum miſeria) vix aliquid illa recuſauit. ſanè pluribus nominibus liceat auream illius adminiſtrationẽ dicere, ſed hinc maximè, quòd auro iam antè affatim ab Henrico coniuge collecto, ſibi ſæpius Rebellium fidem addixit: digna ſanè, quæ æternam in hiſtoria memoriam ſortiatur, cui minùs debemus vt matri LVDOVICVM, quàm vt conſeruatrici Regem. profuſis ſæpius illa donis vbi de Regia ſalute agebatur, ſibi filium amantiſſimum, nobis digniſſimum, qui diu imperet Regem, conſeruauit. *Soluuntur Salmuriæ Comitia.* Impetratis ex Reginæ prouidentia Sectarij, quæ flagitabant, poſt remuneratos auri largitione, penſionibúſque opimis magnates, & Miniſtros, in prouincias ſuas ſolutis Comitijs rediere.

CAPVT III.

EPITOME.

Caluiniſtarum in Hiſpanos odium pacta in Regijs matrimonijs fœdera morari tentat. fidem Condæo Principi violant. Benarnenſes Epiſcopi, Eccleſiæ patrimonium quod mala fide Sectarij detentabant, repetunt. non diſplicet Regi Libellus ſupplex. Benarnenſium vſurpatio ab origine trahitur. Renardus in prouinciam miſſus, malè habitus redit. flagitata à Sectarijs Comitia certis conditionibus impetrantur.

VMMA rerum in Europa penès duos principes multis ab hinc seculis fuit, Gallum nempe & Hispanũ: hic auro potentissimus, ille militum numero; multiplices hic coronas, ille plura in vna Galliarum ditione diademata possidet; vastiora huic regna, sed longiori locorum interuallo seiuncta, illi vnitæ prouinciæ plures, quarum vel minima Coronæ gloriam mereatur; hic Orientem partim cum Occidẽte, ille orbem, si par est dicere totum, in virtute Gallorum, in ense suo possidet; hic Catholicus, ille Christianissimus, vterque maximus: denique nemo diffiteatur, omnium in Europa fortunam principum, in Hispani & Galli arbitrio positam, adeò in æquali potentia voluit illos omnium diribitores Deus.

Galliæ & Hispaniæ regũ æqualis potestas.

Salutem reliqui orbis, duo illi in arbitrio habent.

Francisco hinc, illinc Carolo imperantibus, ea pertinacia, bella sibi mutuò intulerant olim duo florentissima regna, vt theatrum totius Europæ tragicum non immeritò dici possent. extinctis veteribus illis dissidijs, nouæ odiorum causæ in factione Catholicorum vnita, quam auro suo Hispania fouebat, successerant: vetera illa, hæc noua, nondum penitus exciderant animo. vt ergo tandem consisterent inueterata inter vicinos odia, iam olim Henricus dum viueret, noua in matrimonijs fœdera designarat, sed morte inopina pręuentus nõ potuerat regias hymenæi faces in strato nuptiali accendere.

Bella ab Hispanis in Gallos sæpius mota.

Designata ab Henrico olim in matrimonijs duobus fœdera.

Maria ergo LVDOVICI mater, coniugis sui affectus vbique amanter complexa, ad annum M. DC. XV. in mutuo Regum matrimonio confæ-

Maria regis mater tentata perficere conatur.

derationem adimplere ſtudebat: cùm Sectarij inita in perniciem ſuam fœdera rati, omnia in contrarium tentant. Nec mora, Condæum adigunt vt armata ſecum manu proſiliat: dictis paret perniciosè ſuaſus primarius princeps, & ne quid inconſultâ Rupellâ procederet, Rupellam petit. ibi gratulabundè exceptus, comitia Sectariorum generalia Gratianopoli, Nemauſum transfert. illis Condæus, Condæo illi Principi adſunt: datáque armorum ſibi inuicem fide, bellum iam inferre parabant, cùm Regina Regens, ſeditioſæ Sectariorum nobilitati, & Miniſtris, numerata, quà fides vænalis erat pecunia, id profuſa liberalitate effecit, vt à fide data recederent: vnde Sectarios ille fertur odio immortali proſequutus. Deſtitutus ergo Caluiniſtarum ope, qui de bello ſinè illis cogitare non poterat, pacem inijt, quæ diutina poſt adimpletos hymenæos ſperabatur, niſi rebellio iterum ex Nouatorum machinatione prodijſſet.

Datam Condæo fidem Sectarii violant.

La Rochelle.

Grenoble.

Niſmes

Hinc Condæi in illos odium.

Conuocantur à Rege Lutetiam Comitia trium Galliæ Ordinum generalia, quibus id præcipuum fuit, vt in Benarnio Dei cultus in fide Catholica reſtauratus, clerum in patrimonij ſui poſſeſſionem induceret. Magna erat in ſupplicis libelli ſubſcriptione difficultas: quinquaginta enim iam annorum fidei Catholicæ à Benarnio exilium, eam auctoritâtem prouinciæ Miniſtris addiderat, vt ab ijs poſtulatorum conceſſio pendere videretur. iam abierant in priuata Eccleſiæ hoſtium patrimonia, decimæ, obuentúſque ſacri ex primæua auorum pietate parti. & hæc erat illius prouinciæ facies ab anno Do-

Comitia trium Ordinum generalia Lutetiam conuocata.

Orthodoxi Euangelij in Benarnio reſtaurationem petunt.

Bearn.

Luctuoſus Benarnij ſtatus.

mini M. D. LXIX.

Ieanne d'Albret. Ioanna Labretana, Henrici Magni mater, post fidem Catholicam in Benarnio ditione sua, radicitùs extirpatam, ex Mongommerij, & Ministrorum suasione bona Ecclesiæ omnia sibi lege edictali adscripta, conducendis Ministris, stabiliendóque Caluinismi Collegio destinarat: ab illa Henricus IV. Benarnij princeps, post agnitam Romanæ sedis primatiam ad hereditariam Galliæ coronam vocatus, impetrauerat à quibusdam prouinciæ municipijs conscientiæ libertatem: ne tentata quidem de restituendis Ecclesiæ redditibus quæstione, adeò videbatur supra vires hominum tanti moles negotij; donec post Henricum patrem, nouam seculo amænitatem inducere parans LVDOVICVS; hinc à conscientiæ suæ Consilio; illinc ab Episcopis Benarnensibus, vtrimque à Comitijs Galliæ generalibus suasus, credidit restituenda tandem aliquando Ecclesiæ, quæ inimica hæresis vsurpasset. Ne tamen esset quod Ministri Benarnenses de prærepto sibi patrimonio suo (ita enim decimas appellabant) quererentur, eis edicto regio, ex prædijs vectigalibus, annuæ pensiones præstari iubentur, quas ex ademptis sacrorum redditibus solerent percipere. ita restituebatur Ecclesiæ dignitas sua, fiebátque in regia liberalitate Ministrorum auaritiæ satis.

Mongõmery

Ecclesiæ bona Ministris Ioanna addicit.

De restituendis iis quæstionem non ausus Henricus tractare.

Tractat Ludouicus.

Indemnes Ministros præstare conatur.

Iam ergo in propositione tam iusta nihil esse videbatur, quòd regij progressum edicti morari posset, cùm Renardus libellorum supplicum in Regia Magister exequi rem iudicatam iussus in Benar-

Renard maistre des Requestes de l'hostel.

Renardus in Benarnium mittitur.

nium mittitur: ille Calend. Iulij post datum sibi Senatum, minorem esse rei difficultatem dixit, quàm vt flagitaret colligendæ sententiæ formulam: solam voluntatem sufficere, quando à Rege imperium manat. velle in hac hypothesi Principem ita cum subditis agere, vt licèt non alia, quàm placiti ratione rem exequi posset, cupiat tamen subditorum adesse consensum: quibus, cùm nihil sit, quod de edicto querantur, non dubitare se quin imperijs sinè dilatione pareant. Præerat prouinciæ Parlamento Forcæus prorex, cuius supra auctoritatem facundia id effecit, vt regium edictum, promulgato ad easdem Calend. arresto antiquaretur.

Edicti executionem suadet.

Forcæus executionē edicti moratur.

La Force.

Ferunt paucis ab hinc diebus, Benarnij solum, eo terræ motu fuisse concussum, vt regiæ, quæ Pauij Regum Nauarræorum illustre olim palatium erat, pars maxima, quassatis fundamentis corruerit. vnde non incerta erant Rebellibus proximæ ruinæ præsagia, si quid erga eos è cœlo in abdita terræ penetralia demissæ monitiones valuissent. Post agitatam diu in sanctiore Consistorio de bello quæstionem, placuit præscribi Sectarijs terminum, intra quem, si iussis pararent obsequia; renouaretur pristinus erga illos affectus; sin minùs vindicaretur aperto marte Regia cum Ecclesiæ dignitate maiestas. Graue admodum videbatur præscripta longi temporis possessione bona, non alia via abdicare, quàm solo Regis placito: quia tamen aut subeunda imperia, aut belli periculum imminens, extrema tentaturi simulatis ad obsequium votis, Comitiorum sibi fieri potestatem deposcunt, hac

Benarnii solum terræ motu concussum.

Pau.

Regis in termino præstituto propositum.

Rebelles Comitia flagitant.

mente, vt aut Regis animũ auerterent à proposito; aut si perstaret, esset illis in collecto iam Comitiorum corpore, instruendi exercitus facultas expeditior.

Lodun. Annuit clementia Regis: indicuntur Loduni Comitia: adsunt prouinciarum oratores, pleraque proponuntur, quorum hoc primum caput (VTRVM IESVITÆ IN VRBIBVS REFORMATIS AD EVANGELII PRÆDICATIONEM ADMITTI DEBERENT) neque diu agitatum negatoriè deciditur: habent enim (vt hoc obiter dicam) Nouatores in eo odio doctos illos è Societate Theologos, vt si quid ijs auctoribus prodit, nouæ sit illicò Satyræ argumentum. tacitum fuit hoc placitum, quod dum exequi tentant, motis à Procuratore fisci coram Parlamento Parisiorum querelis, iubentur ex veteri ritu, Ecclesiastas è Societate admittere, qui missione sua defuncti feliciter, innumera pericula euasere. Secunda quæstio de Lectora fuit, quæ ad ea tempora à Caluinistis ad Catholicos defecisse credebatur in hunc modum. *Impetrãtur Comitia. Caluinistarum in Iesuitas odiũ.* Lectoure.

Lectora diuiditur in vrbem & Castrum. Castri paucis antè annis præfectum Engarinum, inter Nouatores regium, præfectura destituerat Rhoanæus; eiúsque loco Fontaralium vrbis rectorem ideò præfecerat arci, quia addictus sectæ, Catholicis tunc erat infensus: vrbis ille & Castri dominus, post agnitam recèns orthodoxæ fidei veritatem, tegebat adhuc, quamquam ægrè, rem in amplexa veteri fide nouam, non dubitans, quin dissidij publici causa foret. Verùm quia difficile ignis ce- *Illius descriptio. Fontaralii ad Catholicam fidem conuersio.* Engarin. Rohan. Fontarailles.

latur, quem flamma prodit aut fumus: non potuit ille feruentioris fidei zelum diutius ſimulare: quinimò profeſſus ſe Catholicum in Rigordi Ieſuitæ viri maximi manibus, veterem hominem palàm abdicauit. Rigord.

Caluiniſtæ dolent cum Fontaralio Lectoram amiſſam.

Poſt euulgatam conuerſionem vix dici poteſt, quo Sectarij luctu Fontaralij & Lectoræ iacturam fuerint proſequuti. erat eius ille conditionis, qui proſapia & virtute non vulgare nomen in prouincia ſortiretur: præualuit tamen ex arce amiſſa conceptus dolor: eius enim illam momenti, cum inacceſſo genio loci, faciebant regularia ex arte munimenta; vt, ſi Rupellam eximis, prima inter Sectarias Galliarum arx credi poſſet. In id ergo omnium ſententijs itum, vt repeteretur à Rege Lectora, quam ſi negaret, bellum inferretur. Addebatur, iniurioſum eſſe eodem cœlo ſolóque natos homines, ideò ſolùm Senatorijs priuari dignitatibus, quòd malè de Sede Romana ſentirent; quare flagitandum & illud, vt in quolibet Parlamento, Lutetiano maximè, duo ex Sectarijs, dirimendis indiſtinctè litibus admitterentur. petebatur item edicti Nannetici obſeruatio, eo maximè capite, quo nouari aliquid vetabatur: introduci rem hodie nouam, dum Rex de transferendis Miniſtrorum bonis in Romanã Eccleſiam cogitabat. Commenta eſſe & ludos quidquid ſuadendæ prouincialibus mutationi proponeretur. Regem quidem omnia ex placito regere: ſed ex tacita cum ſubditis ſtipulatione, fundamentalibus eum regni ſui legibus alligatum: leges has omnium Reginas, ipſis quoque

Lectoram Comitia repetunt.

Duos in Parlamentis ſingulis ex ſuis Senatores poſtulant.

Nantes

Legem Benarnii edictalem opponunt.

quoque Regibus imperare. Vnam hanc esse in Benarnio legem fundamentalem, vt bona hæc à Catholicis in Sectarios longiori iam æuo translata, in eorum ditione remaneant, ita visum olim Comitijs Benarnij generalibus à Ioanna conuocatis, quorum est, leges eiusmodi futuræ in perpetuum imperij fundamenta stabilire. Ioannæ ex recta linea nepotem esse LVDOVICVM, qui tantùm abest vt sanctas leges eius auctoritate promulgatas concutere, quin deberet potius, suadente id erga maiores pietate, illarum cõseruationi impensiùs incumbere.

Ludouicum habita Ioãnæ auiæ ratione nihil in Benarnio mutare debere.

Hi erant Sectariorum questus, de quibus hîc districtè, quia in decursu historiæ occurret sæpè, quod de his disseramus: quamquam non deerat ad hæc omnia lacessito Regi responsio, quæ has subditorum querelas ostenderet nihil esse, quàm belli prætextum. Sed hæc alibi.

CAPVT IV.

EPITOME.

Comitia per circulos conuocantur hoc ordine: Insula Franciæ, Burgundia, Normandia, Andes, Bituriges, Pictones, Santones, Rupella, Aquitania vlterior & Citerior, Narbonensis prouincia item vlterior & citerior, Viuarienses, Cebenni, Delphinatus, Prouincia & Benarnium. præscribitur agendorum ordo, digestisque in septem capita propositionibus, missi ad Regem legati re infecta redeunt: donec Courelesius absolutos Regi of-

ferens terniones, Comitia iubetur dimittere, abnegant imperium Oratores, perduelles renuntiantur. demum Lesdiguerius & Chastilhonius compositis dissidijs Comitia soluunt.

VIA Loduni habita Comitia, Rebellionem cui accingimur, induxerant: ea hîc paulò altiùs repetere liceat. Lodun.

Rex diu Sectariorum precibus importunis fatigatus, rescripto nuper Comitiorum fecerat potestatem: lectâ demum illi vrbe habendis Comitijs opportunâ, Lodunum pridie Kal. Octob. conuenêre prouinciarum simul & Oratorum distincta hæc series. Lodun.

L'Isle de France.

INSVLA FRANCIÆ.

Le Vidame de Chartres. La haye, Charny, Blondel Ministre de Houdan. Sueur Aduocat de Bologne.

Ex Nobilitate. Vicedominus Carnutensium, Lahayus, & Charnius.

Blondellus Houdani Minister.

Ex plebeio ordine. Sueürus Bononiensis Aduocatus.

Bourgogne.

BVRGVNDIA.

Villarnoul. Iarland. Despreaus. Fossias. Granier Aduoc. de Dijõ.

Ex Nobil. Villarnoullius & Iarlandus.

Despreausius & Fossiasius, Pontis Vedæi Ministri.

Ex pleb. ord. Granierus in Diuionensi Parlamento Aduocatus.

Normãdie.

NORMANNIA.

Colõbieres. Lahaye. Dupuy Barõ de Meneuile. Courtomer. Bannage.

Ex Nob. Colombieresius, Lahayus.

Puteanus Baro Meneuillæus, Baro Courtomerus.

Bannagius, Carantanorum Minister.

Ex pleb. ord. Alaynius apud ſanctum Laüm Aſſeſſor. — Alain.

BRITANNIA. — *Bretagne.*

Ex Nob. Marchio Mouſſayus. — La Mouſſaye.

Laplacæus, Miniſter Sionis. — La place.

Ex pleb. ord. Heuleſius Seneſcallus Bellini. — Heules.

ANDES. — *Aniou.*

Ex Nobilitate. Claromontius, Marchio Galerandæus, Primaudayus. — Clermont. Galerande. Primaudaye.

Leſpinayus Miniſter Lodunenſis. — Leſpinay.

Ex pleb. ord. Hannibal Farſius, Menüaüs Loduni Regius Aduocatus. — Farſy. Menuau.

BITVRIGES. — *Berry.*

Ex Nob. Denonuillius, & Aniaüs. — Denonuile. Aniau.

Imbertus, Miniſter Aurelianenſis. — Imbert.

Ex pleb. ord. Chaſſerayus apud Giennas fiſci procurator, Pleſſius. — Chaſſeray. Pleſſis.

PICTONES. — *Poictou.*

Ex Nob. Veracus, & Beſſayus. — Verac. Beſſay.

Clemencæus Miniſter. — Clemenceau.

Ex pleb. ord. Milleterius & Malerayus Aduocati. — Milletiere. Maleraye.

SANTONES. — *Xaintonge.*

Ex Nob. Iärnacus & Corellæus. — Iarnac. Corelles.

Chappelierus Miniſter Rupellanus. — Chapeliere.

Ex pleb. ord. Paternæus, & Chailoüs Santonum Aduocatus. — Paterne. Chailou.

RVPELLA. — *La Rochelle.*

Pro municipali domo, Ludouicus Berneus, & Mouneraüs. — Berne. Mounereau.

Pro oppidanis, Baudoüinus Iudex, & Stephanus Gothofredus. — Baudoüin. Godefroy.

Basse Guyenne. Castelnau. Fauas. Le Vicomte de Castets. Hesperien. Delatourgeneft. Piedferré.

AQVITANIA INFERIOR.

Ex Nob. Marchio Castronouanus, & Fauasius.
Vicecomes Castesius.
Hesperienus, Minister apud fanum S. Fidei.
Ex pleb. ord. à Turregenestus & Pedeferreus.

Haute Guyenne. Haut Languedoc. Comte d'Orual. Senegas. Iosion. Texier, Guerin.

AQVITANIA, ET PROVINCIA Narbonensis Superiores.

Ex Nob. Comes Oruallus. Baro Senegasius.
Iosionus Castri Albigensium Minister.
Ex pleb. ord. Texierus Aduocatus Lectoræ Regius, & Guerinus Iudex.

Bas Languedoc. Giraud. Clauier de S. Cosme. Chaune. Chalas. Fous.

PROVINCIA NARBONENSIS inferior.

Ex Nob. Giraudus. & Clauierus à sancto Cosma.
Chaunius, Minister Soumierensis.
Ex pleb. ord. Fousius, & Chalasius Nemausi Aduocati.

Seuennes. Ganges. Masaribal. Faigueroles. Daeres, Molins.

CEBENNÆ.

Ex Nob. Baro Gangeticus, & Masaribaldus.
Faiguerolius, Minister sancti Hippolyti.
Ex pleb. ord. Daëreüs, & Molinæus.

Viuarés. Laual. Esperuier. Mirabel. Rauery. Oliuier. Romee.

VIVARIENSES.

Ex Nob. Lauallæus, Baro Esperuierensis, & Mirabellus.
Rauerius Minister.
Ex pleb. ord. Oliuarius & Romæus.

DELPHINATVS. *Dauphiné.*

Ex Nob. Monbrunus, & Campoleonus. Monbrun. Chāpoleon.

Bouteroüs, Minister Gratianopolitanus. Bouteroué.

Ex pleb. ord. Leuarsius, & Bernardus Aduocati. Leuars & Bernard.

PROVINCIA. *Prouence.*

Ex Nob. Baro Seuasius. Seuas.

Mauricius Minister. Maurice.

Ex pleb. ord. Sauorinus. Sauorin.

BENARNIVM. *Bearn.*

Ex Nob. Lescunus Senator in Benarnij Parlamento, & Bensinus. Lescun. Bensin.

Cadeuillius Minister Castri Nauarræi, & Rostellaynius. Cadeuille. Rostelain.

Ex pleb. ord. Dargelotetus Aduocatus. Dargelotet.

CIRCVLORVM OMNIVM
Generales Oratores.

Berteuillæus, & Maynaldus. Berteuille. Maynald.

MAGNATVM LEGATI.

Plessibelayus, Ducis Tremollij L. Duplessisbelay.

Lambaudierus, Rhoanæi L. Lābaudiere.

Boussselayus, Forcæi patris L. Laboussélaye.

Post distributos in hunc ordinem Circulos, cœtus Comitialis VI. Cal. Octob. aperitur, cui prima die Berteuillæus, & Maynaldus Circulorum Galliæ Legati generales ideò præfuere, quia confusis adhuc omnibus, nondum Officiorum Magister ex Circulorum dignitate diuiserat sedes. Abijt post primam secunda diæta in legendis diplomatibus Circulorum, quibus delegati à suis prouincijs auctorabantur. donec ad diem tertiam Carnuten-

Berteuille. Maynaldus.

Legati Circulorum generales Comitiis interim præsunt.

Præses Comitiorum eligitur.

sium Vicedominus Comitiorum præses, Chaunæus Minister adiunctus, Chalasius & Malerayus à secretis eliguntur: his ita ordinatis ex solita formula (quod ad Dei & gregis maiorem gloriam verteretur) operi se accingunt, adacti priùs sacramento solemni, Ecclesiarum impensiùs commodo incubaturum quemque, secreta Concilij habiturum in abdito, præstiturum Comitijs imperantibus sinè disquisitione mandati obsequium, quæcumque demũ suggesserit conscientia sinè timore prolaturum.

Sacramentũ ad quod Oratores adiguntur.

Vidame de Chartres. Chauné. Chalas. Maleraye.

Primus omnium Lescunus Rebellium in Benarnio caput, & supra fidem Sectæ addictus, libertatem, & immunitates proponit, quas à longiori æuo Ecclesiæ Benarnenses ad ea tempora possedissent; quæ omnia, ne fusa supra modum oratione tædio forent, libellulo fusiùs explicata, dedit Oratorum cuique ad manus. Ibi probaturus, non posse ex æquo Episcopos Benarnenses, in primæuam restitui bonorum possessionem: adijciebat, si contrà instaretur, quærendum in armis remedium; tyrannidem esse ferro, & flamma vindicandam; quemlibet conatum qui id contra prouinciæ libertatem contenderet reprimendum.

Lescuni propositio.

Eius contra edicti Benarnensis executionẽ libellus.

Lescun.

Benarnensium querelis accedebant plures reliquarum questus prouinciarum, vnde compilato ex parte ternione, Comitia VII. Calend. Nouemb. Marchionem Moussayum, & cum illo, ex quolibet ordine lectos Oratores ad Regem delegant: intereà dum Loduni operi absoluendo cœtus incumberet. septem erant articuli, quos Regi Moussayus obtulit hoc ordine.

Moussaye.

Lodun.

I. Reuocabitur edictum, quod est de restituendis Ecclesiastico ordini bonis, quæ Reformati in Benarnio possident, aut saltem eius executio in longiorem dilationem protrahetur.

Dauphiné. II. Securitatis vrbes, maximè quas in Delphinatu habemus, nouo nobis diplomate in futurum concedentur.

Lectore Fontarailles. III. Substituetur in Lectoræ præfectura Fontaralio, hodie Catholico Romano, quem Comitia Regi nominabunt.

IV. Iuxta nuperum Loduni edictum duo ex nostris Parlamento Lutetiano ascribentur.

Dijon. Paris. Substituts des Procureurs generaux. V. Duo itidem in Parlamentis Diuionensi, & Lutetiano, procuratorum Fisci Substituti, ex placito Comitiorum adijcientur.

Tartas. VI. Tartasij illata nobis nuper iniuria ex bono, & æquo reparabitur.

VII. Consumptum flammis à Catholicis Burgi templum, illorum, aut regijs sumptibus reficietur.

Ad hæc districtè Rex, non esse id ex regia dignitate, vt subditos secum partiarios pateretur: esse illis plura, quæ tacita adhuc mente retinebant, facturum se ex æquo petitionibus satis, si adæquatè in quaterniones omnia referantur. *Regis responsum.*

Redeunt ad Comitia delegati, vbi, eorum relatione facta, quæ à Rege audissent, impulere animos segniores, vt sinè mora compilandis ternionibus suis incumberent: vnde ea celeritate processit opus, vt ad Calend. Decemb. parata omnia nihil iam præter Regis subscriptionem desiderarent. In id tamen tacito Senatusconsulto conclusum, vt quò res *Delegati Regis responsa ad Comitia referunt.* *Parantur terniones.*

cumque caderet, numquam soluerentur Comitia, nisi post obsignatum petitionum libellum.

Courelesii ad Regem oratio.

His ita constitutis Courelesius, Bouteroüs, & Alaynius digestam postulatorum schedam in hæc Regi verba obtulere.

Lætari Comitiorum Ordines, quòd humanissimus Rex ad occasiones singulas non difficulter sui copiam faceret Reformatis: maius tamen hinc illis emergere gaudium, quòd in libertate accessus, prompta eorum fides, obedientia (quam cœcam vocant) obsequium sinè disquisitione mandati præceps, regijs in dies oculis exhibeantur. Prodijsse nuper à Maiestate regia iussum, cuius hodie adesset executio: dictis paruisse sinè dilatione subditos promptioris capaces obsequij, electum se ad opus gratissimum, terniones adæquatos offerre; quibus magis publica regni salus, quàm priuata Reformatorum commoda contineantur. Vnum esse salutis illius amorem, qui ab inuitis penè Comitijs querelas extorqueat: quippe quibus nihil adeò cordi sit, quàm vt aliquando tandem, in antiquo Patrum splendore, in veteri Liliorum dignitate, refloreat Galliæ decus. non esse Reformatis in mente aliud, dum propriæ impensiùs student conseruationi, quàm in se imperij columina, Gallici status colūnas ab iniurijs vindicare: ita natos in Gallia Reformatos vt eorum bona maláque ad rem publicam pertineant: si priuati interdum habetur ratio commodi, spectari vltimò illud, neque vt commodum, sed vt quid ad publicam vtilitatem conducens. Æquam esse debere in Regum manibus lancem, principem solem

Sectariorũ fidem extollit.

Obedientiam memorat.

Calamitatem publicam causam esse doloris.

Æquum esse debere Regem.

ſolem eſſe qui ſinè delectu pari omnibus lumine radiet: diuidendum alioquin in peſtilentiſſimas factiones imperium. In ſupplicis obſignatione libelli, celeritate opus eſſe; adfuturos redeuntibus in prouincias ſuas delegatis, populorum vbique applauſus, qui à ſeruitute in libertatem reuocati, vota pro regis ſui conſeruatione, fœcunditate prolis, ſubditorum erga illum amore, propagatione imperij nuncupabunt: populum, ſi bellua eſt multorum capitum, vt vulgò iactatur, tot organis, quot illi ſunt capita, tot vocibus, quot illi fauces, pro Rege LVDOVICO in cœlum acclamationes ea alacritate emiſſurum; vt inde gaudium amicis, terror inimicis, alta omnibus emergat admiratio. Id flagitare à manſuetiſſimo Rege, ſubditos religionis quàm reformatam dicunt, illi ad omnia ſinè conditione mancipatos. Ad ea Rex diſtrictè, vt aſſolet, facturum ſe ex æquo petitionibus ſatis reſpondit, ſi ex data fide Comitia ſoluerētur. poſſe eligi ex Oratoribus duos, qui ſe quocumque pergeret ſequerentur, donec ex voto ternionum capita ſubſcripſiſſet: contrà, ſi diutius ſubſiſtere deſtinarent renuntiari ex hinc Comitiorum fautores quoſlibet publicæ perturbatores quietis, perduellionis reos, in quorum impunè bona & capita graſſari liceat.

Populorum applauſus in libelli ſubſcriptione promittit.

Precatur Regi felicia.

Reſpondet Rex.

Reducendis intereà in officium ſuum Comitijs, Rex, alioquin extrema tentaturus, Meynium & Mareſcotum viros ingenioſos Lodunum mittit, qui dato ſibi ad VI. Eid. Maij Senatu dixere; Id ſe à Rege accepiſſe imperij, vt Oratoribus Sectarijs iam vltimò indicerent Loduno diſceſſum, ſi deeſſent

Le Meyne. Mareſcot.

Legati à Rege ad Comitia.

iussis obsequia, nihil esse sperandum salutis in vrbe nullis adhuc munimentis obducta, adfuturum sinè mora in valentissimo exercitu Regem. plura his addidit Maynius, quibus aut in dilatione obsequij incuteretur terror; aut in prona obedientia spes salutis adesset; nec ideò tamen à proposito destitit, in Rebellionem apertè inclinans Sectariorum animus: quamquam, ne primi bella denunciasse viderentur, nouos delegant ad Regem Oratores, Baronem Veracum, Hayum, Hesperienũ, & Guerinum; qui ad VIII. Kalend. Febr. Regi exhibiti, iam sæpius ad nauseam dicta repetiêre. Verùm in furorem abiens sæpius læsa patientia principis, aut soluenda comitia dixit, aut crimen maiestatis læsæ incurrendum.

Legati Comitiorum ad Regem.

Verac. Haye. Hesperien. Guerin.

Differentibus adhuc illis, exijt à Rege diploma, quod tabulis parlamenti Lutetiani ascriptum, adhærentes Comitijs quoslibet læsæ maiestatis reos renuntiabat: vnde belli educebantur non incerta auguria, nisi vulneri medela promptior adfuisset.

Ad ea fortè tempora Lesdiguerius & Chatilhonius, Sectarij duo, Lutetiam venerãt: quibus tamen adeò cum salute publica, regia cordi fuit auctoritas, vt ex communi voto iussæ Comitiorum solutioni studuerint. videbatur prima fronte magnæ difficultatis negotium; sed innata viris maximis in Sectarios suos potestas, arduum opus in plano posuit. rediguntur in tria capita petitiones, quorũ primum de duobus in Lutetiano Parlamento Senatoribus, ascribendis, alterum de Lectora restituenda,

Lesdiguerius & Chatilhonius omnia in melius mutant.

Lesdiguieres. Chatilhon.

Condiciones quibus obtigit Comitia solui.

tertiũ erat de vrbibus, quas securitatis appellitant in certum ordinẽ redigendis. Soluuntur Comitia, delegantur ad Regem duo, qui quocumque pergeret sequerentur: non defuturam intra sex menses regiam illorum petitionibus subscriptionem; audiendos dehinc Benarnensium Oratores. Erat hæc summa conuentionis; cui Sectarij addidere: sibi ex stipulatione tacita à Ducibus Cōdæo, & Luinęo promissum; vt si ad ea tempora deforet ternionibus subscriptio expetita, liceret etiam non impetrata venia, quò lubuisset, Comitia iterum cogere; cuius quidem promissi nō habeo auctoramentum aliud, quàm propria Sectariorum scripta, quibus, quanta fides habenda sit, videat quicumque hæc leget. hinc conuocatorum sinè diplomate Regio, Rupellam Comitiorum innocentiam illi euincere tentant, qui, deficiente vt aiunt regiæ pollicitationis effectu, poterant, Rege etiam inconsulto, Comitia restaurare. His ita ordinatis Vicecomes Fauasius, & & Chalardus eliguntur, qui Regi renouandæ identidem subscriptionis memoriæ adforent.

Condé. Luines.

Hinc legitimè Rupellam conuocata Comitia probare tentant Sectarii.

Fauas. Chalard.

Dum hæc ita Loduni geruntur, Sectarij Viuarienses arma capiunt: quia verò hinc belli originem plerique trahunt, rem paulò altiùs repetamus.

Viuarés.

CAPVT V.

EPITOME.

Probatur ab odio, & amore bellum inductum : ab odio, quia Sectarii ex innata sibi feritate Reges oderũt: ab amore, quia Vice-comitis Chailani, & Dominæ Priuatensis noti amores, Priuatii oppidanos in Dominam ad arma impulere. à seditione exordium, quæ tamen ex Masnaũi diligentia, penitus euanuerat, nisi Chailanus postmodùm ducentos ex Sectariis obuios magna ex parte interfecisset. indicitur Priuatii prouincialis Synodus, dum ab amasia sua Chailanus monitus Priuatiensi Castro oportunè excipitur. inter nuptiarum solemnia oppidani Castrum obsidione cingunt, Mommorancius adest, vrbs obsidetur, vnde subsequuta breui deditio omnia mutauit in melius.

SCIVNT quibus rerum nota veritas, post Lodunẽsium decreta Comitiorũ de quibus antè, odium, & amorem bello cui accingimur caussam dedisse. ordiamur ab odio. Nemo nescit Nouatores quotquot Europæ ambitu continentur, seu Caluinistæ sint, Lutherani, Zuinglij, seu cuiuslibet alterius Sectæ, principes naturâ suos adeò habere infensos, vt vix illorum imperia pati possint, hinc ducta, vt audio, formula, quòd ex reformata quam vocant conscientiæ lege, in statum popularem omnium studia conuertuntur: hinc in

Sectarii omnes odio immortali Reges prosequuntur.

Reges odium, hinc deſtruendæ poteſtati illorum ſupremæ, aſſidui proditoriæ reformationis labores. Teſtes Ordines Belgici, qui ad exacti iam penè ſeculi primum exordium, Regum pertæſi, excuſſo iugo, in liberam Rempublicam abiere. teſtis Geneua illa Alobrogum, cui Dux Sabaudiæ olim dominus ne nomine quidem hodie imperat. teſtes Bohemici Proteſtantes, qui ditionem ſuam à potentiori Imperatore, in Palatinum ideò nupera rebellione trãsferre parabant, quia in principis minoris, minùs abſoluta dominatione, ſpes maior popularis dominij affulgebat. teſtes noſtri in Gallia Sectarij, qui vt ſuprà ad prima capita ab Henrico II. ad LVDOVICVM XIII. diſtrictè relatum, in id vires, & animos contendêre, vt proſcripta Regia dignitas ſtatum popularem admitteret. hinc belli originem trahunt ſapientes. Ab odio venio ad amorem, publica illa, hæc belli fuit priuata cauſa.

Les Eſtats d'Hollande.

Geneue en Sauoye.

Boheme.

Le Cõte Palatin.

Allata in rei fidem exempla Belgii, Geneuæ, Bohemiæ, Galliæ.

Nuper bello Pedemontano, quò furtim ad Sabaudum Gallia miſerat auxiliares copias, inter arma occubuerat ſtrenuè Chambaudus cohortis Præfectus: eóque Viuarienſibus Sectarijs carior, quò Catholicis erat infenſior. Extincto coniuge Priuatij domina vidua, procos ex Secta plures habuerat, quos prouinciales Synodi in matrimonium illi offerebant, quaſi ex Miniſtrorum voto teneretur illa nouos amoris ignes experiri. Spreuerat diu Paſtorum quos vocant, conſilia, & procos malè feriatos, quibus æternum pro coniuge luctum ſtatim à Chambaudi obitu electum à ſe reſpondebat. Vnus tamen ſupra prouinciæ Nobiles Vicecomes Chai-

Chambaud.

Viuarés

Priuas.

Chailane.

Occiſus bello Pedemõtano Chãbaudus.

Priuatii domina Chambaudi vidua Chailanũ ambit.

lanus, virtute, gratia, & si quæ in viro quæri debeat forma, longè omnibus antecellens non ægrè suadebat afflictæ, vt tandem aliquando solatij capax esset; nō aliundè solari se passa tacitis in Chailani amorem votis ferebatur; imò, quidquid reclamarent Circulorum imperia, illi etiam Catholico nubere gestiebat. Quia tamen, & Ministrorum censura, & in vrbe seditio timebatur, tacita erant amoris diludia; donec Priuatiensis populus, quem suspicio vigilem faciebat, amorum secreta detexit. monetur sinè di-

Brisonius adest.

latione Brisonius, qui Chambaudi olim gener, so- Brison.
crum ipsam, contra naturæ & legum ordinem, in vxorem ambire credebatur: monentur cum illo prouinciæ nobiles, quibus coniugij spes erat, aut seditionis. Belli materies, vt vulgò assolet, in vano religionis fuco quæsita: timebant quippe oppidani aut

Priuatiensis populi timor.

simulabant, ne, si in Chailani manus inciderent, mutaretur in vrbe religionis ritus; aut, si negaretur noxium libertati obsequium, vi maiore, ad imperia

Seditionis origo.

cogerentur. Abijt primus populi remor in seditionem apertam, arma capiuntur, pelluntur Catholici, grassatur in eorum bona Sectariorum furor: clamant nō pati posse gentem reformatam, vt Cham- Cham-
baudus illi addictissimus olim, Chailanum in suc- baud. Chailane.
cessorem habeat Romanæ Sedis asseclam, aut moriendum, aut præuertendos hymenæos: populo no-

Ministri in Gallia omnium auidi.

bilitas aderat, aderant nobilitati Ministri, quibus id moris in Gallia pessimi, contra Germaniæ disciplinam, vt omnibus se immisceant, regni habenas, conscientias, bellum, pacem, iura demum omnia pro arbitrio moderari cupientes.

Masnau Ad ea tempora Masnaüs filius Parlamenti Tolosani Senator, arresti cuiusdam priuatæ executioni ex demandata sibi prouincia incumbebat; cùm à prouinciæ Syndico de seditione monitus, rogatúsque vt interponẽdæ Regis auctoritati Priuatiũ iret, sinè mora, pedaneo ex Sectariis iudice, iuxta edicti placitũ sibi adiuncto iuit; progresso adfuit prouinciæ armata nobilitas, ad Mommorancij proregis absentiam ex veteri parlamentorum dignitate eius imperia subitura. ad tertiũ ab vrbe milliare duo oppidanorum obuij, si progrederetur vlteriùs imminere periculum referunt; quibus ille, adfuturum se sinè mora quidquid fata pararent, in hoc se natũ, vt Regi vni viueret, vni illi si opus moreretur. Ad primum ab vrbe lapidem venere obuiam Consules, qui penitentia anteactorum ducti, Regis misericordiam, si quæ nocentibus debeatur implorant, immunes se à crimine, qui populi furorem sistere non potuerint; mitescere tamen illius iracundiam, imò si mansuetè agatur in momento ad pristinæ modos trãquillitatis reducendum. Ad hæc Masnaüs nihil se eorum credere, nisi fides oculorum adesset: in vrbem admissus iam pacata omnia videt, tabernas apertas, distentos propalàm assiduo labori opifices oppidanos: ab vrbe in Castrum admissus, Priuatij Dominam monitionibus suis adegit, vt anteactorum immemor, pacificè posthac cum subditis viueret, id salutem publicã, id Regis imperia flagitare: stipulanti illa fidem dedit. Paucis ab hinc diebus Vicecomes Chailanus, non alio belli apparatu, quàm nobilium, seruorúmque familiæ, quo-

Masnaüs monitus à Prouinciæ Syndico priuatium tendit.

Mommorancy.

Parlamenti Senatores ad proregis absentiam ipsis etiam armis præsunt.

Ex Masnaüi vigilantia seditio sistitur.

Chailane.

Chailanus ducentos ex Religionariis in fugam agit, aut sternit.

rum numerus vix duodecim equitum, sclopigerorum vix quatuordecim erat, in ducentos Sectariorum legionarios incidit, ídque loco adeò præruptis montibus aspero, vt peditum centuria leuis, si quid habuisset ingenui, cataphractorum instructum ordinem sistere potuisset: ea tamen Vicecomitis fuit ad aggressionem audacia, ea ad vnum Chailani nomen Rebellium consternatio, vt fusis, aut cæsis propemodum omnibus victoriam non alia iactura reportarit, quàm Gimari viri nobilis, qui post rem gloriosè gestam plumbo traiectus occubuit. hîc belli exordium, primus hic fuit regiorum in Rebelles cõgressus; neque enim antè, quod sciam, hoc bello dimicatum. Ad nuntium stragis arma Priuatij capiuntur, seditio renouatur, mouentur in Vicecomitem questus: lacessitos qui nihil de prælio cogitabant, post inductam ex Masnaüi vigilantia in vrbe concordiam, dum ad lares quisque suos in fide publica remeabat, indictam à Chailano proditoriè aggressionem, immunes à crimine cæsos, testes habere innocentiæ suæ quotquot prælio adfuissent, trahendum hinc inueterati in familia Lestrangiorum, vnde Chailano ortus, in Reformatos odij argumentum: neque iniuriâ armari, qui eius in vrbe libera tyrannidem subire negant. nec mora, indicitur Priuatij prouincialis Synodus, quæ dum alta iaciet belli fundamenta, à Marte, si fas est, ad amoris diludia diuertamus.

Gimarus in prælio necatur.

Gimar.

Queruntur Sectarii.

Lestrãge.

Synodus prouincialis Priuatii indicta.

Collectis vicinarum vrbium præsidiarijs stationibus, Priuatienses ita Castrum vndique cinxerant, vt ne pedissequus quidem abnegantibus excubijs posset

possent intromitti: æstuabat tamen Priuatij domina eo igne, cuius Vicecomitis oculi fomites erant: tota in flammas abibat, hinc maximè quòd armis vndique Castri meatus occlusi difficiles amori præstabant Veneres; mirum, Veneris amasium Gradiuum patrem illi arma inimica opponere. vixit diutiùs anxia, donec impatiens moræ Maisonsulam nobilem eligit, qui Castrouielium Chailani sui proxenetam, loco designato à se compellaret: ibi breui colloquio nuptiæ repromissæ. designantur ad proximam diem sponsalia: quamquam vna erat difficultas, omnium maxima, quam languenti viduæ ad periculosos Castri accessus amor proponebat, vix posse sinè noxio casu in arcem penetrare Chailanum, consulturam se eius saluti si relicto præsidio, exeat sola, subditorum crudelitati amoris iusti expositura innocentiam, æquius esse quocumque res cadat, implicari quod immineat periculo, imbelle mulieris caput, quàm virum qui prouinciæ salutē habeat in sui conseruatione sitam: præualuit vocari Chailanum, posse incautos intercipi oppidanorum vigiles, dum malignè prænitens luna debilis, vix noctis horrorem auerteret. In id ergo inclinans vidua, præstituit Vicecomiti horam, qua inter tacitæ silentia noctis in Castrum serperet: quia tamen quà designabatur accessus deerat porta, iubetur iuxta Castri fossas, quà patebat planities, cauari vsque ad extimam lapidum superficiem murus interior, ea latitudine quæ foret satis armato homini intromittendo, ita muri extimi superficies integra, solidum excubiarum oculis mentita parietem, ne doli qui-

Maison seule. Castreuielie.

Concluditur Chailani cum Chambaudi vidua matrimonium.

Anxia pro Chailano suo vidua.

Vocatus Chailanus adest.

dem suspicionem inducebat : donec designata Chailanus hora, dato signo, inter obscura noctis irrepit. non differuntur nuptialia, adest oportunè Sacerdos, qui iunctis sacro in Ecclesia fœdere amantibus hymenæi delicias aperit.

Nuptiæ celebrantur.

Postera die rarescentibus ad auroram vmbris, explorator ruinam muri præfecto vigilum refert, accurrunt oppidani : necdum alta admiratione defixis liquidò constabat, quid ex ruina colligendum, cùm Chailanus seipsum exhibens ad fenestras, demissum è cœlo monuit reformidatum hostem : vnde vrbē luctus habuit incredibilis. Vocatus à Marsiliasio Fauræus præses adfuit illicò, pacaturus dissidia, quamquam gliscente populi furore breui dilapsus est.

Obsidetur Castrum.

Ad rei nuntium prouinciales Sectarij, mille homines manipulatim colligunt, qui in vrbem inducti, post occlusos repagulis Castri aditus, admouent proximæ obsidioni tormenta : placuit tamen antè displosionem tentari cuniculos, sed obstante rupis duritie protrahebatur opus, cùm Pampelonus erūpens occisis gregarijs decem, hostiles pluteos in Castrum traxit.

Pampelone.

Intereà monitus à Lestrangio Chailani patre Mommorancius, lectis tumultuariò copijs, tormenta in Priuatium quatuor, sex hominum millia educebat, cùm Castrametator Monrealus, prouincialium leuiori præsidio ad vias, quà auxiliaribus hostium copijs transitus erat disposito, non potuit Piloni cohortem impedire quò minùs transuadatis mira arte fluminibus obuijs , superato Coyronij

Mommorancius copias colligit.

Pilonus Villanouæ obsidetur.

Lestrāge. Mommorancy. Priuas. Mōreal Mareschal de camp. Pilon. Coyrō.

Ville-neuue. Mõreal. monte, Villãnouam veniret. ſubſequutus Monrealus deſtitutam commeatu vrbeculam cingit, donec inuitos fames adegit vt erumperent; retracti tamen in eas vnde proſiliebant foſſas, deſperata ſalute ad Mommorancium Oratores mittunt, aut pateretur ad patrios lares regreſſum, aut Sectariorum legionem Regi militaturam exercitui ſuo aſcriberet; neutra conditio placuit: vnde territa prouinciarum Viuarienſis & Narbonenſis Rebellio, vnitarum nomine vrbium, Montiſpeſſulani, Nemauſi, & Vticæ, miſſis in oliuæ ramo legatis pacem depoſcit: negat illam adhuc nobiliſſimus Prorex; niſi priùs ſoluta Caſtri obſidione Priuatiẽſes oppidani, poſitis armis, præſidiarios ſuos dimiſiſſent: nectunt moras Sectarij, progreditur Mommorancius, pacem iterum Boucaudus vectigalium Pręſes, Eccleſiarum nomine flagitat, ſed fruſtra, vbi condiciones prædictæ deforent: iam ergo citra effugij ſpem obſeſſi, qui pridie eodem fato Caſtrum obſidebant, Mommorancij iuſſa his conditionibus ſubiere.

Pax à Rebellibus expetita. — Vitta-rés. Lãguedoc. Monpelier. Niſmes Vſez. — *Certis conditionibus impetratur.* — Boucaud preſidẽt en la Cour des Aydes.

I. Petita proditionis venia glandibus & fune tormentario deſtituti milites exteri dimittentur. *Deditionis condiciones.*

II. Briſoni, & Tauernolij vita in victoris arbitrio eſto, ſi Priuatij adſunt. Briſon. Tauernol.

III. Diruentur clauſtra, munimentáque omnia inter vrbem, & Caſtrum recẽns conſtructa.

IV. Exercitus, in quo ſex peditum millia, equites mille, ſex diebus oppidanorum impenſis aletur, neque priùs loco ceſſit exercitus, quàm ordinatione Mommorancius promulgata, quinquaginta militum ſtipendia, illationem commeatus, armamenta

bellica, in Castri tutelã, Priuatiensibus imperasset.

Crucæus arci præficitur.

Qui Castro præesset interim Crucæus equitantium sclopetariorum Custodiæ Mommoranceæ præfectus relinquitur, eius loco Sanctpalaisius excubias egit. La Croix. Sainct palais.

CAPVT VI.

EPITOME.

Tertia Priuatii seditio præter ordinem hîc describitur. Sanctpalaisius minas in apertum bellum conuertit. Priuatiensium deficientes animos restaurat Brisoni aduentus inopinus. Castrum obsidetur: varii in turres cuniculi demum euaporati, eam ruinam aperiunt, vt Regiis periculum præsens, nisi de deditione cogitassent. Mommorancius ad rei nuntium copias legit. dilata tamen ex causa Priuatii obsidione, Villamnouam Bergi, Valonsium, & Vallum expugnat. Moresius glande traiectus occumbit. Valonsium Autiegius intercipit, donec Regiorum armis oppressus conditiones deditionis inglorie subire compellitur.

NE tractum historiæ rumpat alibi parum hoc loci debita Priuatij Rebellio tertia, vtpote quæ satis longo à superiori dissita interuallo, dum diuersis varia interim locis obtigere, ad sequentia tempora iure referri debeat: retento tamen quod aiunt themate, nihil eam morabi-

mur,ideò in vnum varia tempora conferentes;quia de ijſdem loco,& perſonis acturi prodent ſe expeditiones inuicem nexæ faciliùs.

Sainct-palais. Sanctpalaiſius,vt ſuprà dictum,Mommorācij ad Caſtri Priuatienſis præfecturam legatus , de proditione oppidanorum certior,vocatos ad ſe Conſules iuſſerat munimenta iam recèns conſtructa diruere , hinc periculoſa non parum , quia Caſtro adiacebant:illi non niſi municipum ſuffragio id ſe poſſe negantes, eo annuente concilium conuocant, vbi magis expugnandi proponitur Caſtri , quàm diruendi muniminis ordo. *Iubentur Priuatii Conſules munimenta diruere.*

Non tulit audaciam Sanctpalaiſius,quinimò diſploſis in vrbem crebra verberatione tormentis, emiſſis in tecta viciniora ignis arte parati circulis, Briſon. territos oppidanos adegerat ad obſequia ; niſi Briſonus perduellium caput,oportunè in frequenti ſeditioſorum turma aduolaſſet. Quàm illum exceperint gratulabundè præfecto deſtituti oppidani Rebelles,vix concipi poteſt. creatur illicò armorum imperator,præfecturas diſtribuit, aggreſſiones deſignat, cuniculos imperat; imperanti adſunt Gardonus, Crotæus, Malaſſaſius & Boëtiereſus, viri non magni nominis; niſi quòd ſupra omnes ſeditioſi in vrbem perduellem conductitiorum cohortem ſecum induxerant. Paratis ad obſidionem omnibus, à turri maiore, in quam ex rupis duritie cuniculi fruſtrà tentati, in minorem operis incumbit induſtria, nec diu cùm admota crepitacula duo, commotam à fundamentis diſijciunt. poſt æquatum ſolo turris immane pondus,vaſta area in qua- *Briſonus aduolat.* *Obſidio deſignatur.* Gardō. Croté. Malaſſas. Boëtieres. *Turris à fundamentis excutitur.*

drum desinens, muris & profundioribus vallis quà in vrbem prospectus erat circumobducta, continua displosione magnum vrbi damnum inferebat: cùm Brisonius agendum adhuc cuniculis ratus, ad murorum fundamenta diligentissimè opus perduxit. admotus ibi pulueri tormentario ignis, ea latitudine ruinam aperit, quæ ad expugnationem abundè foret. non differtur aggressio; quinimò post apertas ad vicinarum ædium latera fenestras tormentarias, vnde indesinenti displosione irruentibus ad murorum ruinam Sectarijs faueretur, admotis vndique scalis ab vrbe in Castrum irrumpitur; initur cruentissima pugna, hinc Regij pro salute, Rebelles illinc pro gloria & præda dimicant. donec frequentiore hostium numero, in pugna diutina Regij fatigati, ab area in Castrum se recipiunt.

Noui in turrem cuniculi.

Area expugnatur.

Potitos illicò victoria hostes claustra exstruere, immittendóque vlteriùs citra periculum operi, valla cauare: iámque Castri muris nullo medio admotos, turrem omnium maximam cuniculo profundiore, ea ruina, eo Regiorum incommodo disijcere, vt Sanctpalaisio vna iam in prompta deditione salus: eius conditiones, quales expeti solent fuere, Castróque ad crastinum cessit Sanctpalaisius tympanis sonantibus, signis expansis, in tormentario fune ignito, glande, quod vulgo iactant, in ore, impedimentis, sarcinis, & quæcumque supra hæc placuissent.

Cuniculus turrem omnium maximam solo æquat.

Quibus condicionibus deditio Castri processerit.

Vix è naufraga rate Sanctpalaisius terram securis iã osculis adorabat, víxque secum viginti milites

ſaluos eduxerat, interfectis aut ſaucijs in prælio reliquis: cùm Vicecomes Chailanus cuius res agebatur, in accliui colle vrbi adiacenti, leuis armaturæ legionem exhibuit; tardiùs tamen quàm decuiſſet virum, cui nihil erat quod obijci poſſet: grauior in Vantadourium accuſatio, qui Galliæ Narbonenſis pro Rege Legatus Lavoultæ non longè à Priuatio, inter obſidionem moratus, debuerat ea, qua in prouincia fungitur auctoritate, aut pacare diſſidium aut periclitanti præfecto opem intuliſſe.

Chailanus iam tardius ſuppetias infert.

Vantadour. Lavoute.

Vantadourii negligẽtia perſtringitur.

Eo tempore plures rei ſecretum aliquod ineſſe coniectabant hinc, quòd turris mole importuna ruens ex præſidiarijs neminem caſu impræuiſo intercepiſſet: non potuiſſe ſinè proditione Regiorum rupem ſecretò duriſſimam excauari, quamquam debile argumentum: quid enim vetabat quin Regij audito in rupe cunicularioꝛum ſtrepitu, vbi, deficientibus operarijs, non dabatur in nouo cuniculo contrarium opus ſuffodere, dum tutò licebat, longè abirent à periculo. quidquid id eſt aut calumnia erat, ſuſpicio hæc in probos cadens, aut ignotum adhuc mihi ſecretum.

Fraudis ſuſpicio improbatur.

Scripſit Mercurius Gallicus exploſis, intra decem, & quatuor dies, à Regijs tormentorum ad quadraginta, ſcloporum verò ad quatuor millia ictibus, poſt occiſos oppidanorum ducentos, deditionem, quæ differri non poterat à Caſtri præfecto ſubſcriptam.

Mommorancius præreptam ſibi monitus, quam nuper ſinè prælio de Priuatienſibus reportarat victoriam, exercitum citiſſimè colligit: ſed arduum

Exercitum colligit Mommorancius.

opus; quippe nōdum præſcripto à Rege inſtruendi exercitus ordine, deſtituebatur ſtipendio miles: ne ergo ad imperatoris inopiam, quod vulgò contingit dilaberentur acies, datis in pignus vnionibus pluſquàm Cleopatræis, armillis, quibus ſupra rationes impotens hominum libido precium facit, aliiſque id genus quæ vxori in mundum muliebrem erant, ducenta aureorum millia, Lugduni, Maſſiliæ, & Auenioni, ſumpſit in mutuum; vnde, quo abripitur in prouinciæ tranquillitatem Regiſque obſequium zelo, ſtipendiaria milites annona conduxit, donec à Rege indicta belli formula.

Qua ratione ſtipendia de ſuo militibus numerarit.

Lion. Auignō. Marſeille.

Octo illi peditum millia, quadringenti Cataphracti nobiles omnes, Caſtrametatoribus Porteſio & Moreſo militabant. Iámque Priuatienſibus muris tormenta admouere parabat, cùm Leſdiguerius, meliori mente, quàm conſilio poſthabita Priuatij obſidione, in Villamnouam Bergi, Vallum, & Valonſium, nouas expeditiones ſuaſit. ferebatur quidem Mommorancij in Priuatium animus, ſed præualuit veterani ſententia: itaque obſidione Priuatij dilata, ſin mauis eluſa, in Villamnouam Bergi arma conuertuntur, cuius ad rei nuntium Oratores, in ſupplici libello, ad victoris genua prouoluti, regium citra conditiones admiſere imperium: Villanouâ, Valonſium itur, vbi prælium graue ad primos acceſſus parabatur, niſi Reauxius Scoticæ cuſtodiæ præfectus, monitum à Rege de dimittendis præſidiarijs Chatilhonium impuliſſet, vt prompta Regis imperio præſtaret obſequia. Poſitis ergo ad Chatilhonij obedientiam armis, vrbs Regis imperia ſubit

Portes. Moreſes Mareſchaux de Cāp. Leſdiguieres Villeneuue de Berg. Vals. Valons.

Poſt dilatam Priuatii obſidionem in Villānouam, Vallum & Vallonſium itur.

Valonſium & Villanoua deduntur.

De Reaux Capitaine de la garde Eſcoſſoiſe.

ſubit præfecto arcis Sectario ſubſtituitur emeritus à cuſtodia miles.

Valonſio, Vallum itur, vbi in opere arduo periculum ingens: ridentibus enim conatus aduerſarios oppidanis, Marchionis Porteſij & Moreſij ope admouentur muris primùm legiones, tormenta dehinc. Ea Rebellium ad primos conatus audacia, vt extra muros prælio Regios numero valentiores adorti, Mommorancij excurſores in agmina quibus ſuſtinebantur retruſerint: commiſſum hîc grauiſſimum prælium, ſiue numerum ſpectas, ſiue hoſtium pertinaciam: quadringentorum numerus erat, quibus ad eruptionem plus ſatis; pertinacia ea fuit, qua poteſt exercitus numero impar, dubio diu Marte certare: non abijt hoc prælio ſinè laude Mommorancij virtus, qui Moreſium commilitonem ſuum, vulneratum lethaliter loco periculoſo vbi glandium continua grando, nuſquam deſeruit comes fidus; quinimò vbi viribus ille deſtitutus ægrè in veſtigio cõſiſtebat, impoſitum humeris procul eduxit à periculo: quamquam hærebat lateri lethalis plumbus, vnde in omnium mœrore paucos poſt dies occubuit. fuit in eius fato iactura maxima; erat in arte militari peritus, in opere audax, magnus nomine, virtute maior. Ira percitus Mommorancius, ad luctuoſum ſibi cari hominis funus, ſupremum vrbi parabat excidium, niſi Reauxius veniam oppidanis Rebellibus impetraſſet. Vrbe potitus in trecentorum hominum leui cohorte, emeritum à cuſtodia militem loco præfecit. poſtera die obſidij nuntio Montempeſſula-

Deportes. Moreſes.

Pugna ad primos Valli acceſſus initur.

Moreſius glande træiicitur.

Vrbis portæ Mommorancio aperiuntur.

num allato, commota Catarinotarum, quos vocabant, seditione adigitur Chatilhonius vt suprà ducentos mille legionarios Autiegio cõmitteret manum expeditam, quæ obsessis auxilio foret. iámque Valonsium venerat, cùm relata Valli deditione de Valonsio intercipiendo cogitauit. Sectariorum frequentior numerus, quibus in vrbe morari victoris misericordia concesserat, arduum alioquin opus in plano posuit; interceptis primis Regiorum vigilibus vrbs occupatur. depulsus emeritus à custodia miles proditionem Mommorancio refert. nec mora, turmatim Valonsium itur; ibi difficultatem inducere hostium numerũ supra mille quingẽtorum, erumpere Autiegium, excipi à Regijs strenuè, manum auidè conseri, cadere mutuis vulneribus hinc inde plures. Neque indigna est quæ notetur hoc loci nobilis Catholici virtus, cui à Sancta Columba nomen. quippe glande traiecto lethaliter cui protegendo vbique adfuerat filio, vbi equo excussum videt, memoriam Dei sæpius renouat, commissáque demum conductitio cuidam pignoris sibi cari custodia, in hostem denuò irruens, filio morienti, Rebelli affatim sanguine parentauit; donec hostibus in fugam actis, amore auspice ad filium reuocatus inuenit animam exhalasse, sibi hinc abũdè factum lætus in funere, quòd in gladiatorio sanguine natabat filij rogus.

Postquàm sæpius hinc inde dimicatum, cruore vtrinque, vtrinque iactura æquali, admoueri muris tormenta, displosáque indesinenter ruinam aperire, Portesiúmque magni animi virum, oppu-

Autiegius tardiùs auxiliares copias infert.

Valonsium ab Autiegio intercipitur.

Mommorancius aduolat.

Pugna committitur.

Commendatur à Sancta Columba virtus.

Proposita deditionis ab hoste conditio.

Mont-pellier.

Catarinots.

Autiege.

Sainctе Colõbe

Portes.

gnationem parare: cùm Autiegius sibi colloquendi veniam fieri petit. fit venia; mittitur ab vrbe qui moneat, si præsidiarijs tutus ab vrbe discessus promittitur, paratos esse vt loco cedant. placuit Regijs expetita diu, sed parum expectata cōditio. Chatilhonio enim, qui cum tribus hominum millibus ingruebat, Regias à tergo acies impetente, dum ab vrbe ad frontem Autiegius erumperet, desperata erat Mommorancio victoria, ipsáque in periculo salus. pactis ergo deditionis conditionibus, Mommorancio Autiegius exhibitus, oratione supplici precatur veniam. Negat ingeniosus Prorex quippiam se ad Reauxij præsentiam gesturum, cui gloria debeatur omnis, nihil agendum secum vbi à Rege Legatus adesset. quibus districtè Reauxius, futurum Regi gratissimum quidquid Mommorancio auctorante prodiret, dedit illi potestatis omnimodæ à Rege habenas. aderant Mommorancio supra Fauræum apud Gratianopolitanos præsidem Bitautus libellorum supplicum in Regia Magister, qui se in prouincia Narbonensi iustitię indagatorem faciebat, Vicecomes Poliniacus, Hannibal Mommorancij natura frater, Perautus, Monrealus, Masarguesius, Mossolæus, & cum illis octingenti equites magna ex parte nobiles: ad quorum præsentiam petitam Autiegius veniam his conditionibus impetrauit. Vt cum armis quidem, sed minimè sonantibus tympanis, extinctóque funium igne discederet. post admissas in hanc formulam conditiones, oppidanis, misericordiæ Regiorum expositis abijt, prædæ dehinc militibus facultas

Mommorancio periculum imminens.

Autiegius veniam petit.

Faure Presidēt à Grenoble. Bitault. Poliniac. De Mōmorancy. Peraut. Mōreal. Masargues. Mossolens.

Vrbis præda militibus data.

data, incendio vrbem & ruina vastauit: donec dirutis munimentis super obsidione Priuatij imperia Regis expectans Mommorancius, Piscenam redijt. hæc de Viuariensibus dissidijs, vbi non indignum notatu, primam nascentis olim in Gallia Caluinismi Rebellionem à Priuatio prodijsse, non minùs quàm eam cui accingimur.

Piscenam redit Mōmorancius.

Pesenas Viuarés.

CAPVT VII.

EPITOME.

Factio præpotens, qua Reginam matrem Galliarum magnates ad arma concitant, ex occasione perstringitur; eiúsque origine altiùs repetita, describitur ad Pontem Cæi victoria Regis. hinc, nusquam mutabiles naturæ affectus, ad mutuos parentem & filium amplexus impellunt. ab ea expeditione Benarnenses victoriæ prodeunt: descriptóque prouinciæ genio, deploratur proscriptus in ea Romanæ Ecclesiæ principatus. Rex penè inermis Burdegalam venit, vbi motæ de Lectoræ præfectura querelæ suadent, vt deposito Fontaralio Blainuillius substituatur. vltrà progressus, in Forcæum, qui veniebat obuiam, incidens, habito hinc inde de prouinciæ statu sermone, contra eius suasionem vlteriùs pergere statuit.

SEDITIO Priuatij prima, quæ ad finem anni M. DC. XIX. ex scintilla belli excitauit incendium, ad ineuntem annum M. DC. XXI. vna Mommorancij virtute, vt suprà scriptum restincta est. Per idem tempus exar-

ſerat potentiſſima in Gallia factio, cuius caput Reginam matrem induxerant non ignoti Galliarum magnates, vt motis de imperij moderamine queſtubus, priſtinam regno dignitatem reſtituere conaretur. aderat Mayennius, qui Marchionis Forcæi, & Boëſſij-Pardaliani ope, lectis in Aquitania decem hominum millibus, magna ex parte Caluiniſtis, Ligerim tranſmeare parabat; niſi immortale odium, quo Mareſcallum Theminiũ proſequebatur, contra præſtitutum ordinem impuliſſet, vt ſtudio vindictæ, qua ardebat in illum Moiſſaci, vrbe parum ad obſidionem oportuna morantem, retrogradu paſſu caſtra moueret: vnde vnam ferunt felicioris ad Pontem Cæi victoriæ cauſam: qui enim ex præſtituto ordine, poſthabitis inglorijs expeditionibus Reginæ copias, validiſſimo debuerat augere exercitu, vbi omnium iudicio Regijs aciebus vltra vires negotium erat, maluit, Æſopicum canem imitatus, poſthabito corpore vmbram ſectari: vnde neque illi, neque Reginæ conſultum. Non parum eo tempore debuit Belebati prudentiæ Gallia, qui monitum identidem de Mayennij ſecretis arctioribus Regem impulit, vt Theminij oportunè obſtaculum interponeret.

Factio in Luynæum potens.

Du-Mayne. La Force. Boëſſe-Pardaillan. Le Loire. Themines. Moiſſac.

Mayẽnius contra ordinem belli in Moiſſacum arma conuertit.

Quia Theminiũ oderat.

Pont de Cé.

Hinc Regia victoriæ cauſa.

Belebati fides cõmendatur.

Belebat

Themines.

Eſpernonius vir ſagacitate, & animi magnitudine pollens, Reginæ ſeceſſum quærenti tutũ Angoliſmæ aſylum præbuerat; vnde in eum accuſatio grauior. illi aderant Cardinalis Guiſius, Dux Radeſianus, Valetæus, & alij ex primoribus non pauci, quibus non in Regem (abſit prodigij monſtrum) ſed in Luynæum armatis, nihil erat in Gallia quod

Eſpernon. Angouleſme. Guiſe. Rets. Lavalete. Luynes

Eſpernonius conſilis caput.

resisteret, nisi Rex incredibili celeritate, perniciosa in speciem Principum consilia præuenisset, quorum is erat animus, vt quod parentis, magnatúmque precibus enixis negabatur, armata manus vindicaret. Luynæum potestate omnimoda destitutum à præsentia Regis arcere vna mens omnium erat, hic armorum scopus. quibus non deerat in insolenti hominis audacia populorum applausus, ni Regi contrà placuisset: quidquid id est, iusta fuerit causa nécne, videant quorum interest: vnum id scio legem imperij fundamentalem esse, vt subditorum in Reges arma, nō nisi perduellia dici possint: comprobatis tamen postmodùm omnibus, quæ in se Rex tunc gesta querebatur, ostendit sibi potiorem esse parentis rationem, quàm extranei, minúsque bellum eo tempore in se gestum, quàm in tricipitem Cerberum. Dum Mayennio in Aquitania ex Regis mandato Theminius illudebat, Rex ipse cum exercitu leui Pontem Cæi venit: ibi dispositæ in quadra agmina Reginæ acies committunt prælium, dubio diu marte; donec Radesiano pugnæ aleam subire detrectante, vnde vehementer à suis incusatus est, Reginæ copiæ profligantur; quamquam ex Regijs Nerestanus & Marchio Maresius desiderati, satis luctuosam fecere victoriam. hinc Luynæo triumphus, quem vnum belli victimam appetebat iustè armatus furor.

Quid flagitarent à Rege armati principes.

Ponteceа victoria.

Pont de-Cé.

Rets.

Nere-stan.

Marais.

Andegaui Regina mater quarto à castris lapide, quò dubia diu fortuna inclinaret, præstolabatur: cùm ad nuntium stragis natura, quæ nusquam in sanguine mentiatur, inducias postulat, exorat ma-

Pax amorabundè initur.

Angers.

trem filius, filium mater deprecatur. pax vtrinque expetita, breuíque negotio in illam hinc inde conuentum. Comes à Sancto Aniano vir strenuus à Regijs in prælio captus, libertate donatur: Pons Cæi Regis imperia subit, parcitúmque dehinc ad enixas Reginæ preces quibuscumque illi militassent. ardet videndæ matris desiderio filius, æstuat impatientiâ mater, exhibetur gratissima vtrinque præsentia, vtrinque in amplexus proruitur, amorabundè vtrinque oscula crepitant, vno verbo matri filius filio mater, si quid naturæ addi potest nouo fœdere copulantur.

Sainct Anian. Pont de Cé.

A Sancto Aniano libertate donatur.

Regis præsentia Regina mater exhibetur.

Hæc districtiùs scripsi, quàm ex rei dignitate debuissem, verùm duo impulere etiam nolentem; tum quòd belli memoriam extingui deceat, tùm quòd de vna Caluinistarũ ex professo perduellione scripturus, magis ex occasione hæc addidi, quàm ex voto. Paci post victoriam initæ successit expeditio Benarnensis, breuis illa quidem, sed nec ideò minùs gloriosa, eam hîc paulò altiùs repetamus.

Expeditio Benarnensis describitur.

Bearn.

Benarnii situs & status.

Benarnense solum, olim Hispaniam à Gallia diuidebat, hodie ipsummet Gallia est post rescriptum principis anni M. DC. XXI. quo prouinciam, opimum domus Borboniæ patrimonium Gallicæ coronæ adscribi placuit; quamquam his ex libello prouincialium supplici conditionibus: vt in prouincia parlamentum principatus antiquum subsisteret, vnáque ex veteri formula in actis publicis vernacula dictio proscriptâ, nihil antiqui ritus mutaretur. Quia tamen L X X. abhinc annis lues hæretica adeò in prouincia grassabatur, vt permittentibus

vbique orthodoxi enuntiationem Euangelij Sectarijs Galliæ; pertinaciter tamen ſoli Benarnenſes obſiſterent; imò & Epiſcopis longè amandatis, eorum vbique ſacros reditus vſurparent: quia in dies in ſtatum popularem deficiebant, miſit Rex ſupremo loco Renardum, qui, vt ſupra ex occaſione dictum in liberam ſeruitutẽ, effrænatam populi audaciam reuocaret: imò & quaſi cum ſocijs rem poſito Rex diademate habuiſſet, id Renardo imperij datum, prouinciales iam de ſalute ſæpius monitos, rogaret iterum vt ad ſui commiſerationem ducti, pacem Galliæ non inuiderent, quæ poſt extincta bella ciuilia feliciùs iam reflorebat. Quia tamen ad hæc omnia ſurdæ Sectariorum aures, paſſus eſt tandem Rex ſe de habendo in Aquitaniam itinere ſuaderi; futurum ſperans, vt quemadmodum ad viciniam ſolis nubes vndique euaporantur, ita in rebelli prouincia diſſiparentur ad præſentiam Regis factiones.

Renardus à Rege in Benarnium miſſus.

Renard.

Benarnenſes Regio imperio obſiſtunt.

Conſilium itineris capitur.

Poſt ſopita inter filium matrémque diſſidia pluſquàm inteſtina, oportunè cõtigit adeſſe nouæ expeditioni exercitum; leuem tamen & quem adhuc Ligeris, tractúſque terrarum longior à Benarnio ſeiungebat, vnde periculum ne dilapſæ antè expeditionem acies adderent Rebellibus animos: Rex tamen meliora ſperans, traiecto Ligeri, Aquitaniam versùs ſequi acies iubet, hoc animo; vt ſi ad Regij aduentus rumorem colla ſubmitteret Rebellio Benarnenſis, edictóque nuper promulgato vltrò obediret, faceſſeret armorũ violentia; ſin minùs, quod abhorrebat, armis, & Romani Euangelij & proſtituta Regij nominis dignitas aſſereretur.

Via ſe Rex committit.

Dicto

Bourdeaux. Fontarailles. Lectoure. Dicto citiùs Burdigalam venit, vbi, quia mouebantur à Sectarijs de Fontaralio Lectorensi præfecto querelæ, qui, (vt fusiùs suprà,) à Caluinismo nuper transierat ad fidem Catholicam, arcémque quæ Albret. Labretani Ducatus primaria est, antiquo iure addictam Sectæ, possidebat adhuc post mutatum in Catholica religione statum: iubetur (quò abesset omnis Rebellioni prætextus) loco cedere Fontaralius: Lodun. quóque ternionibus Comitiorum Lodunensium fieret satis, non ignotus inter Sectarios Blainuille. Blainuillius pręfecturę succedit, ídque Ecclesiarum, quas vocant assensu, vir probus, sectæque addictus, vbi nihil in Regem agebatur. Ad eam Regis clementiam nemo non sperabat quin deposita feritate Benarnium sacramentum fidei in debito obsequio renouaret, cùm Regi nuntius venit, in perduellione Benarnium pertinax iussis obsistere, paratúmque ad extrema priùs, quàm in bona sua Episcopos induci patiatur. Persans Persanos primaria seditionis capita plebem concitare, minutulúmque illud, vbi vix duodecim Senatores, prouinciæ parlamentum, perfricta frõte sæpiùs flagitatam edicti negare promulgationem, eóque iam vbique ventum impudentiæ, La Force. vt agnita Forcæi potestate vna, proscribatur quidquid aliundè imperium sonat.

Fontaralio in præfectura Lectorensi Blainuillius substituitur.

Benarnii perduellio pertinax.

Lescun. Seditiosus supra omnes Lescunus nescio quis (nisi quòd in parlamentulo Prouinciali Senator) continuis legationibus, ad vrbes sectarias defungebatur, ea tamen infelicitate, vt in Regios incidens, quod fusiùs infra, Burdegalensis placito parlamenti, capitis pœna damnatus, proditorio sanguine Re-

Lescunus seditiosus admodum.

bellionis crimen diluerit.

Rex in Benarnium cuisssimè properabat.

Agnita iam pleniſſimè Benarnenſium proditio, Regem adigit, vt in diem craſtinum ad expeditionem parari omnia iubeantur. Nec dum vmbris aurora ſucceſſerat, cùm ex innata ſibi vigilantia, primus equo inſiliens, exſpectato palatinorum nemine, vt aſſolet, primus abijt.

Edictum de bonis Ecclesiasticis in acta relatum illi offertur.

Iam emenſo trium dierum per ſolitudines inacceſſas itinere, Granatam primam ad Benarnij limites vrbem venerat, cùm Forcæus illi ſe obuium ſiſtens edictum iam in tabulas parlamenti relatum vltrò offert. accedit ſupplex oratio, quâ viam deprecatus, hortatur ne vltrà progredi tentet, difficiles eſſe ſoli acceſſus, prouinciam ſterilem, vbi periculum ne pereat inedia miles, ſi Regio exercitus apparatu inducitur. dolere ſe, ídque vehementer, quòd non licuerit ſtatim ab imperio edictum in prouincia promulgare. nihil ſe ad hoc temporis auctoritatis habuiſſe in Benarnio, quia vnus inter tot coniuratos Regem agnouerat; ſi tamen armis abſtineretur, mutatis iam in melius animis, polliceri ſe cœcam ad iuſſa obedientiam, tributi penſionem, ſtipendiarias annonas, & ſi quid vltrà deſiderari queat. Si contrà ad prouinciæ intima penetrare mens, fateri ſe publicè impotentiam ſuam, neque ſinè cauſa timere, ne prona hodie ad obſequium ſinè conditione prouincia, de perduellione ſuaderi ſe patiatur. vim in conſcientijs ſuis pertimeſcere Reformatos, fidem explanatione Euangelij non armis propagandam; quia nemo imperari poteſt, vt contra conſcientiam credat.

Grenade.

Hortatur Forcæus ne vltrà pergat.

Causam dilationis explicat.

Si vltrà pergitur seditionem timet.

Non dubitabat concio astans quin ad rei difficultatem Regis animus mutato proposito Lutetiam intacta prouincia remearet: quando Forcæum compellans; Tua, inquit, interest progredi vlteriùs Regem, cuius te præsentia faciet in posterum in prouinciæ regimine fortiorem. *Regis ad ea omnium responsum.*

CAPVT VIII.

EPITOME.

Ad Regis aduentum consternantur prouinciales, depositáque per obsequii speciem feritate, quem nequeunt sistere venientem, gratis exceptum simulant. Pauium sinè pompa ingredi statuit. frumentum ex industria diuertunt præfecti annonæ, quò fames Regem promptiùs adigat ad discessum. post Nauarræi Castri deditionem, Salesius loci præfectus, remuneratus abundè Poyano loco cedit. arctius Regis Consilium quatuor capita, futuras in posterum prouinciæ fundamentales leges decernit. Ordo habendis Deo gratiis publicarum supplicationum indicitur, vbi mirabili pietate Rex omnium vota & animos in se conuertit: relictísque demum qui decreta exequerentur quamprimùm Auberio, & Tarabello, Lutetiam citè rediit.

Arsac. Pau.

RSACVM Rex postridie venit: ea vrbs viginti milliaribus à Pauio prouinciæ primaria distat. Res mira! ad Regis absentiam fulminabat prouincia perduellis, imò iam Coronæ Gallicæ minabatur excidium, si quid Comitiorum *Rex Arsacum venit.* *Prouincia cōsternatur.*

Lodunensium petitionibus deforet. viæ committit se Rex, statim mitiori strepitur voce, accedit ad prouinciam propiùs, mutantur in murmura strepitus, Arsacum venit ad oram prouinciæ, siletur vbique, perduelle solum attingit, etiam sinè armis, vno qui Regem stipat comitatu, omnia cõsternantur. O potestatem Regum verè de cœlo demissam! ô Dei characterem sinè fabula Regiæ fronti impressum! ô veram illius in terra imaginem! vix in primo ætatis flore princeps adolescens quò impellit seditio aduolat, penè inermis est, & Gigantum audacia sternitur: hinc te conuinco perduellis Caluinista, qui Regiæ potestatis iugum excutere tentans, cœli ordinationi resistis: hoc te vno veritas condemnat argumento, qui Reges auersatus Democratiæ vbique studuisti; sed hæc nihil ad historiam.

Argumentum quo perduellio cõuincatur.

Pauii Consules Regi obuiam veniunt.

Pauij Consules, cum reliquis vrbis Ordinibus, citiùs quàm dici possit Regi obuiam eunt. ille Arsaci fatigatus à via in quiete diem exigebat. inducti ad conclaue post deprecatam breui oratione iracundiam, quo cultu in vrbem suam admitti velit rogant. Quibus ille, lubentem se principatus sui primariam vrbem in Regio apparatu ingressurum respondit, si sacer locus in promptu esset, ad quem primùm, velut ad portum inter fluctus procellosi maris appelleret: id esse apud Reges Gallorũ, quorum patrimonia possidens virtutes excolebat, inueterati moris, vt in Regia pompa numquam vrbes suas ingrediantur, quin vota Deo nuncupata in Ecclesia priùs exsoluerint. Ceterũ quia vrbi deesset Basilica, nolle se principem ingredi, sed priuatum. Postera

Pau.

Responsum principis pietate cõmendabile.

Pauii excipitur.

die in antiquam Labretanorum Regiam admiſſus, Magiſtratuum, vt & Miniſtrorum orationibus fusè habitis, ea gratia, ea humanitate reſpondit, vt omnium animos ad ſe velut aurea catena alliceret.

Nemo Catholicorum interim apertam à Rege auerſionem in oppidanorum fronte non legebat, quam prodidit breui commentum non illepidum: quò enim citiſſimè Rex abire cogeretur curauit præfectus annonæ, diuerti omnẽ procul à prouincia commeatum; vnde aut famis incommoda aulicis, ipsíque Regi ſubeunda, aut erat fugæ conſulẽdum: verùm nouis annonæ diſpenſatoribus ordinatis eluſum ſtratagema. non diſplicuit amœnitas loci Palatinis, Curiæ vbique ſequacibus; imò nec Regi qui patrem, eôdem loci placidè olim vixiſſe ſciebat, donec deficiente Valeſiorum ſtirpe ad maiora eum vocauerat Borbonij nobilitas ſanguinis.

Commentũ populi quò ad diſceſſũ Rex adigeretur.

Nõ diſplicet placidus loci genius.

Valois.

Quia tamen in mora periculum, videbatúrque ad publicam vtilitatem ſpectare ſi interciperentur prouinciæ vrbes, dum dubiæ adhuc in fide nutabant, ad XVI. Cal. Nouembr. Pauio ad Nauarræum Caſtrum iter indicitur; nec ſpem fefellit euentus; Nauarræi quippe præfectus Saleſius, priùs interceptus quàm Regium ſibi propoſuiſſet aduentum ad minùs præuiſæ obſidionis terrorem portas ſinè conditione aperit. maior fuit ea Sectarijs iactura quàm credi poſſit: vrbis enim etiamnum hodie ea ſunt munimenta, vt aſſeuerent quibus eſt in arte militari ſcientia, vix eſſe in Europa arcem, cui ſecunda dici poſſit: eam loci genius, artiſque induſtria ſolers, hinc præcipitijs, illinc foſſis, terreíſque

Nauarreins. Sales.

Nauarræi deſcriptio.

Eius armamenta.

obductis lapide propugnaculis, adeò vndique faciunt inaccessam, vt inexpugnabilis non immeritò dici possit: his accedit pulueris tormentarij, globorum, hastarum, scloporum, aliorúmque id genus armorum copia, ideò ingens, quia longioris iam æui decursu totius prouinciæ fuit armamentarium; tormenta quæ rotis voluuntur bellica, quorum Regij modi plura, supra viginti centena numerantur. Parta sinè prælio, nec minùs ideò Regi gloriosa victoria id suasit, vt præfecto Salesio, qui in octuagesimo quem agebat anno iam emeritus erat, in oblati honoris cumulo grata à laboribus quies proponeretur: futurum satius, si in amica senectuti quiete traducatur quod superat residui ad vitam temporis, breue illud, liberiorique genio debitum magis, quàm assiduo excubiarũ labori: præmia mutandæ cõditionis in pecunia numerata fuere, & Castrametatoris apud regias acies præfectura. Neque displicuit remuneratio, lucro mixtim & honore gratissima: ea enim est hominum vulgò gloriolę aurique fames, vt nemo alterutrius eludat insidias. successit abeunti Sectario Catholicus prouincialis Poyanus, vir nobilis, & in Benarnio præpotens.

Tormentorum in arce numerus.

Salesius muneribus gratè dimittitur.

Sales.

Poyane.

His ita gestis, quia postridie diui Lucæ solemne parabat Ecclesia: indixit Rex quàm magno apparatu, Christi hominis sacrum. ibi publica Catholicorum gaudia, gestire oppressas conscientias, gratè libertatis nuntium excipi, ad rem nouam turmatim accurri, quósque longioris iam æui curriculo ad iugum adegerat tyrannidis hæreticæ audacia præpotẽs, extra se positos palàm exultare. Notauére inda-

Poyanus arcis præfecturæ substituitur.

Missæ celebratio indicitur.

gatores temporum rem non indignam, quam nos hoc loci astruamus: exulem medij iam decursu seculi à Benarnio Missam, eâdem penitus die à LVDOVICO restitutam, qua eam victo Terridio Mongomerius ad Ioannæ olim tempora depulisset quæ ergo, quinquaginta iam erant anni, sacrificij à Benarnio memoria victo Terridio exulabat, illam eandem victor LVDOVICVS eâdem die restaurauit, atque ita quam proscripserat Ecclesiam auia, reuocauit melioribus auspicijs nepos.

Terride. Mongomery

Concilio ad finem mensis habito, quibus modis, Dei cultus Regis obsequium & fides debita, restituta illa quidem in integrum, sed nutantia, Deo, Regíque posthàc firma futura sint, omnium sententijs in quatuor capita itum.

Habetur de futuro prouinciæ regimine à Rege Concilium.

Primum id fuit, vt Episcopi & Abbates prouinciæ, ex veteri more, & sedem in parlamento haberent, & sententiæ dictionem.

In quatuor capita concluditur.

II. Vt restitutis Ecclesiæ priuilegijs, & patrimonio, Episcopi in ea dignitate in posterum viuerent quæ columnas Ecclesiæ deceat.

Restituuntur dignitati Episcopi & Abbates.

III. Vt Nauarra inferior, & Benarnij principatus, Galliæ deinceps ascriberentur, Benarniique & Nauarræ vnitis iurisdictionibus, nobilius inde parlamentum emergeret.

La basse Nauarre.

Vniuntur Benarnii & Nauarræ iurisdictiones.

IV. Vt posthàc stati quidam & certi armorum duces prouinciales, quos Persanos vocabant, qui pernicioso more septem hominum millia intra diei vnius curriculum in armis vulgò emittebant, proscriberentur.

Persani proscribuntur.

Postridie placuit caput, quod de restituendo in

integrum Ecclesiæ ordine erat exequutioni mandari, res ita processit.

Pauij vetus erat Templum, quod gentes Deo inimicæ pollutum, ex planctu prophetæ fatidici, posuerant in pomorum custodiam; iámque sexagesimus annus vertebatur cùm impunè Sectariorum Ministri fabulas hîc Euangelij sui explicabant, sat fabulis, sat fuerat impudenti mendacio datum; placitum ergo Christianissimo Regi, fictionibus tandem aliquando vera succedere: dispositísque ad rem sacram omnibus, ex Ecclesiæ solemni ritu, pollutum toties locum, noua in Dei gratiam reconciliatione redire, à quo iampridem hæretica destinatione diuerterat; quasi Deo satis non sit puritas animi, nisi & à loco vbi paratur sacrum, labem omnem expiatio auerrūcet. à veteribus Ecclesiæ ceremonijs ad sacrificium itur, ab illo ad supplicationes publicas, quas cum Rege, principes, omnium Ordinum nobiles, Cardinales, Archiepiscopi, eóque numero Episcopi, cum infinita populi turma sequebantur, vt in veterem Romam mutatam vrbeculam diceres. Bacillos vmbulæ plusquàm augustalis sub quâ Eucharistiæ Sacramentum gestabatur præferebant oculis ad terram defixis, composito ad verecundiam vultu, ad humilitatem gressu, corde & ore ad amorem, quatuor ex primarijs Principes, quos sequebatur pedes, aperto capite, cereo ad manum accenso Catholicæ fidei vindex, LVDOVICVS Rex Christianissimus, illi à tergo aderant decē circa Catholicorum millia, quos fidei Catholicæ grata restauratio ex prouincijs latè adiacentibus in Benar-

In veteri Ecclesia post reconciliationem Missa celebratur.

Ad supplicationes itur.

Principes bacillos vmbulæ sustentant.

Rex nudo capite sequitur.

Illum ad decem hominum millia populus.

nium conuocarat. Non displicuêre pio Regi acclamationes, quibus lætitia diffusi orthodoxi, gratissimo applausu carissimum Galliæ caput prosequebantur; resonabat vndique suauissimum illud, VIVAT REX, dum murmure interim tacito fremebant Sectarij perduelles.

Le Pere Arnous Iesuite. A supplicationibus ad prandium, ab illo ad concionem itum; quam ex Societate IESV Arnousius, in hoc themate habuit, QVAM TERRIBILIS EST LOCVS ISTE, NON EST HIC ALIVD, NISI DOMVS DEI, ET PORTA COELI. *Habita ab Arnousio concio.*

Aubery. Tarabel. Prouēce. Exequendo tertio capiti quod conciliorum Nauarræ, & Benarnensis principatus vnitas iurisdictiones complectebatur, duo arctioris Consilij Senatores electi Auberius, & ex illustri Fabrorum familia Pibracius Tarabellus, quorum hic demum in parlamento Benarnensi princeps Senatus à Rege renuntiatus, apud suos Tolosæ infeliciter obijt, quem paulò antè Prouinciæ parlamenti protopræsidem Rex idem designarat: sed contrà ordinantibus fatis neque Benarnensibus præfuit, neque Prouincialibus: erat ille vir magnus, & nobilis, à cuius hîc laudibus abstinebo, ne mihi videar in agnato carissimo, cui debitor eram ex asse, tutelari fortunæ meæ deo, nimia gratulatione applaudere; exanthemate febre, quā vulgus appellat purpuream, in obsidione Montalbanensi inter pestilentiam aëris contracta, apud suos sinè commotione, vt assolent iusti, occubuit. ab eius excessu quod residui erat illi & Auberio demandatæ prouinciæ, Auberius obijt. *Tarabellus Prouinciæ & Benarnii à Rege Protopræses electus.*

Mirabilis breuitate expeditio.

Ita Rex, quod nemo portentum neget, in perduelli ſolo intra mediæ decurſum hebdomadæ, fidei Catholicæ extinctum vndequaque ſemen reparauit: ita factionum nimbos vna ſui præſentia diſſipans, Nauarræum Caſtrum, Ortheſium, Saluaterram, Leſcarum, Pauium, Oleronem, aliáſque id genus munitiſſimas in rebelli prouincia arces, ſinè obſidione in fidem reduxit, dictum illud Caroli V. iure ſibi vindicans potiori, VENI, VIDI, DEVS VICIT.

Nauarreins. Orthés. Sauueterre. Leſcar. Pau. Olerõ.

Poyanus Nauarræi præfectus.

Rex Lutetiam redit.

Lætitia publica.

Poſt commiſſam viro illuſtri, vrbium, & inter eas Nauarræi Caſtri cuſtodiam Pariſios iter indictum, tædióque Rex longioris viæ, vt eſt moræ impatiens citatis equis populũ Pariſienſem, de eius reditu nihil cogitantem, intercipit. ibi quàm gratulabundè exceptus, non ignorant, qui ſciunt ijs conditionibus Lutetiam illuſtrem, vt ſi vel ſolo ſemeſtri Regis patiatur abſentiam, magè deſertum exprimat mercibus, & accolis deſtitutum, quàm eam vrbem quæ poſt Romã Europæ caput non illegitimè dici poſſit.

Poyane.

Dum Rex Lutetiæ grata à laboribus quiete perfruetur, redeamus in Aquitaniam noſtram, vbi in noua Circulorum indictione, rebellio noua paratur.

Guiéne.

HISTORIA PROSTRATÆ A LUDOVICO XIII· SECTARIORUM IN GALLIA REBELLIONIS.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

EPITOME.

Lescunus, & Vigniaucius luctuosum Benarnii statum, Circulo qui Mōtalbani coierat exhibent. hinc prouinciali Synodo Amiliani indicta, missi ad Sectarias vrbes conuocatorii codicilli. prid. Idus Nouemb. Synodum cōuenire, perorare pathetice Lescunum. monitisque Lesdiguerio & Chatilhonio, vt de fide sibi à Rege violata querantur, de bello cōsilium capitur. Rupellam Monna emissarius missus. missi & alii ad Sectæ magnates, Colloquiáque prouinciarum, arctiora Synodi consilia exposituri.

ONDVM Rex Parisios ab expeditione Benarnensi redierat, cùm canina plusquàm feritate ad vomitum redire Benarnij perduelles, renouatísque factionum conciliis, ferri hinc inde ad Sectarias vrbes per tacita murmura prouinciæ questus. oportunè ad ea tempora Circulus Aquitaniæ vlterioris Montalbani coïerat: ibi Lescunus, & Viniaucius Benarnensium Oratores, post inductos in misericordiam omnium animos, obortis lacrymis, tractísque imo suspirijs corde, lethale in Benarnio reformatæ, quã vocant, fidei vulnus aperiunt, ídque illis interim medelæ paratum, vt ad III. Idus Nouembris indicta Amiliani Synodus, malo ex præsenti necessitate prospiceret. Ne tamen sinè auctoramento conuocata Synodus videretur, placuit diploma conuocatorium promulgari, hac formula.

Lescunus & Vigniaucius Benarnensium Oratores.

Montauban. Lescun. Vigniaus.

Milhau.

Diplomatis conuocatorii formula.

Quia suam quisque fortunam in consilio habere debet, cùm de aliena deliberat : procellosa tempestas, quæ Benarnenses fratres penè ad desperationem impulit, versis iam ab illorum excidio in nostra omnium capita minis, diu reluctantes adegit, vt præter ordinem, abbreuiatum Circulum Montalbani indiceremus, cuius auctoritate prouincialis Synodus, in afflictorum Benarnensium solatium, in nostri tutelam Amilianum conueniret. quod nostri muneris, etiam indicta causa hinc esse credimus, quia edictorum fidem violatam, destituta decore suo Benarnij templa, missos in eorum possessionem Romanos Ecclesiasticos, sacrosancta

Queruntur Sectarii.

Biblia, in Dei execratione horribili ab illis diſcerpta, coactos ad idololatriam, qui in publicis Romanorum ſupplicationibus, contra prouinciæ libertatem habitis, genua flectere recuſabant, libertatem oppreſſam, vrbium reformatarum in noſtrum caput mutatas excubias, ad Caſtri Nauarræi præfecturam papiſtam ſuffectum, qui ea demum vidimus, quæ dum non diſparia nobis fata imminere præſagiunt, quidni ſeriò malis ibimus obuiam?

Milhau en Rouergue. His mouemur, vt Amiliani, vrbe in agro Ruthenenſi conuentui commoda, prouincialem Synodum indicamus. Quare vos, cariſſimi fratres, ex mutua caritate monemus, Legatos ſinè dilatione veſtros adeſſe iubeatis. hortamur inſuper, ne ſibi hoc loci deſit mutuus ille fratrum amor in quo ſubſiſtimus: abſit iuſtiſſimæ Dei cauſæ deſertores eos hodie eſſe, quorum olim maiores illi protegendæ vitam in armis poſuere. Quod ad nos ſpectat fidem ſacramento ſolemni aſtringimus, defuturas ſibi vires & induſtriam noſtram, priuſquàm vobis, teſtémq; Deum appellamus quo zelo, qua in oppreſſorum protectione caritate ardeat cor noſtrum, hac ſpe, vt ſi quando nos fortuna depreſſerit, eodem æſtu pro Aquitania & vos ardeatis. Quid? malum! manu ad aratrum ſeruiamus, qui liberi naſcimur; viuamus dum licet liberi, & aliorum eſſe deſinamus qui noſtri eſſe poſſumus. ſi deeſt audaci propoſito animus, quæramus locum in quo procul à tyrannica crudelitate hæc ſemeſa membra obruamus, vbi cicatrices celet exilium. vobis interim Deus infinita clementia ſoſpes ſit.

ADDICTISSIMI AD IMPERIA vestra, abbreuiati Concilij Oratores,

DALIERESIVS. Dalieres.
BVRGADESVS. Burgades.
DELGVIERVS. Delguieres

Dat. Montalb. 26. Octob. 1620.

Statim ab ea conuocatione lecti à Sectarijs vrbibus Oratores, dum moram non patitur rei vrgens necessitas, decursorijs equis Amilianum etiam ante designatum tempus adueniũt: Delegatorum hi nobiliores, Chamierus Rebellium in Aquitania caput, & Iolius, Ministri duo; in bella ille, hic ad pacem inclinans. Ex Nobilitate Caussæus, Comes Oruallus, Marchio Malausius, Baro à sancto Amantio, Beluijonus Villemurij præfectus, Sanromæus, Darbiesus, Brassacus, Dolidotus, Palierolius, Boissierus.

Indicta Synodus Amiliani coit. *Delegatorũ nomina.* Chamier. Ioly. Causse. Orual. Malause. Sainct-Amans. Beluijõ gouuerneur de Villemur. Sãrome Darbies. Brassac. Dolidot. Palieroles. Laboissiere.

Post lectũ qui Concilio præesset Caussæum, virum experientiæ defecatæ, pridie Idus Nouemb. Lescunus Benarnij Orator in hæc verba silentium fregit.

Eligitur Caussæus in præsidem. *Perorat Lescunus.* Lescun.

Dolere supra quàm credi possit Benarnij prouinciales Reformatos, quòd cùm id sibi ad ea vsque tempora persuasissent, auxilio se Galliæ fratribus si quando à Rege opprimerentur esse posse, inopina hodie sorte cogantur, eorum misericordiam implorare, quibus iam antè vouissent protectionem suam: eas esse vices rerum, quæ cœlo subiacent, vt

qui modò extra aleam positus,in momento,quibus inuidiam felicior excitabat, ludibrio sit. percutientem Dei Angelum, floridam in reformata virtute ditionem auito decore spoliasse, quæ vna sit, seuera tamen, Dei in diuturna prouincialium felicitate obliterati, pœna; quæ (vt præuertit seueritatem in Deo clementia) metam tandem aliquando inueniet, clamantibus identidem inter oppressionem Benarnensibus; DEVS DIC ANGELO PERCVTIENTI, VT CESSET MANVS TVA. Inauditam esse tyrannidem, quam exerceat furor inimicus,vrbes solo æquatas, oppressas conscientias, infantes ab vlnis maternis ad idolorum cultum abreptos, reditibus suis spoliatas Ecclesias, abactos Ministros; omnia demum tyrannicè acta.Repetitis à se sæpius eiusmodi questubus, quando mœsta vbi semel prorupere difficiliùs reticeantur, prouolui ad fratrum genua, ea crudelitate habitos Benarnenses, quorum si misericordiam luctuosa conditio adeò excitat,vt manum auxiliarem sperare liceat;non vsque adeò eos desperata salute languere, quin affulgeat adhuc spei radius, qui reuocandæ in pristinum decus prouinciæ abundè sit.

His mira arte,vt ingeniosus erat, præmissis, arctiora minutim prouinciæ secreta repandit.superesse post luctuosum Benarnij naufragium tabulas in prouincia quasdam, arces, & castra non spernendi muniminis, in quibus adhuc, velut in gleba minutula fundi possessio retineatur; imò & commentum in promptu esse, quo Nauarræum intercipi possit, oppidanos magna ex parte reformatos, milites re- *Consilia prouinciæ arctiora aperit.*

gios, quos in familia quiſque ſua alere cogitur, nocte intempeſta ſomno, vinóque ſepultos, vna poſſe internecione iugulare; rem in aperto poſitam vno indigere ſecreto, Benſinos patrando facinori lectos ſupra Synodi approbationem nihil exſpectare. Ad hæc (vt ſunt molles in calamitate mortalium animi) effuſis ſinè modo lacrymis, omnium miſericordiam in ſe commouit, vnde poſt lectos Comitiorum Lodunenſium, qui de Benarnio erant, articulos in hæc demum capita conuentum.

Bēſins.

I. Iuxta præſtitutum à Comitijs ordinem Prouincia Aquitanica datam Benarnio protectionis fidem iureiurando firmat.

La Guiēne.

Synodi conclusiones in ſeptem capita diuiduntur.

II. Ad Leſdiguerium, & Buillionum Mareſcallos, Tremolium, Chatilhonium, Sullium, Rhoanæum, ad Synodum nationalem quæ Aleſij coijt, ad prouincias Narbonenſem, Cadurcorum, Viuarienſium, Cebennarum & Delphinatus, ad Caſtri Albigenſium, vt & ad Rupellæ oppidanos mittentur ſinè mora legati; ſcilicet ad Leſdiguerium, Chatilhonium & Narbonenſem prouinciam Darnius; Buillionum, & Sullium, Boiſſierus, Rhoanæum, Tremolium, Aquitaniam inferiorem, & Rupellam, à Sancto-mormaco; ad Caſtri oppidanos & Cameram edicti, Sanromæus, Chauetus, & Clericus, quibus id muneris erit, vt in Benarnij auxilium concitatis præſentem gentis reformatæ in Gallia ſtatum exponant.

Leſdiguieres. Bouillō. La Trimoüille Chatilhon. Sully. Rohan. Ales. Lāguedoc. Quercy. Viuarés Seuenes. Dauphiné. Caſtres d'Albigeois. La Rochelle. Darmius. Laboiſſiere. Sainct-mormac. Sārome. Chauet. Le clerc.

Legati ad prouincias, magnates, & vrbes miſſi.

Tertium caput.

III. Quò monitiones nobis à primoribus Galliæ religionis reformatæ, vel ab exteris miſſæ, in poſterum proſint, placet Synodi huius abbreuiatum ordinem,

dinem Montalbani, donec aliter visum, subsistere: regẽtibus interim Colloquia Ruthenorum Comite Oruallo, Cadurcorum simul & Albigensium Marchione Malausio, Lauraguesiorum Sanct-romæo: modò nisi ex abbreuiati concilij auctoritate, neque copias legere, neque possint iam lectis arma conferre, donec à Comitijs ad VII. Kal. Decembr. Rupellæ indictis militia ordinata.

Rouergue. Orual. Quercy Albigeois. Lauraguais. Malause. Sãrome

Oruallus. Malausius Sanromaus prouinciarum interim imperatores creati.

IV. Vt machinationibus etiam nostrorum proditorijs, in posterum occurri possit, meminerint vrbes reformatæ, statim ab huius promulgatione statuti, munimentis quàm fieri poterit validis fossas, & mœnia antiqua diligenter obducere. *Quartum caput.*

V. Hortamur futurũ in abbreuiata Synodo Circulum, magnatum nemini, prouinciarum primariæ præfecturæ sinè prouincialium suffragijs concedantur. *Quintum.*

VI. Synodi concilium duobus constabit, ex quolibet ordine oratoribus, quibus aderunt Crussæus, Chamierus, Guerinus & Boissetus. *Sextum.*

Crussé. Chamier. Guerin. Boisset.

VII. Monebuntur Castri Albigensium & Amiliani Oratores, pessimi rem exempli, periculosíque futuram euẽtus, si ad Comitia generalia militiæ ordo omnis ita remittitur, vt facultate omnium ipsis data nihil in belli directione potestatis Colloquijs prouinciarum supersit. *Septimum.*

Castres d'Albigeois. Milhau.

VIII. Eligetur modomet imperator, qui in Benarnium auxiliares copias ducat. *Octauum.*

CAVSSÆVS, *Præses.*
CHAMIERVS, *Adiunctus.*
GVERINVS, *à Secretis.*

Causse. Chamier. Guerin.

Secreti articuli duo. His addebantur articuli duo, in quos ideò secretò conclusum, quia sæpius antè obtigerat decreta concilij in Regias manus deuenire.

Primus erat, concitandos Lesdiguerium & Chatilhonium ad illatæ vindictam iniuriæ, quibus solemniter data à Rege in Comitiorum Loduneſium solutione fides, tam proditoriè violata. *Lesdiguieres. Chatillon.*

Castri Legati à belli consilio alieni. Secundus in belli decreto versabatur, quanquam Castri Albigensium Legati, Belujonus & Laboissierus Nobiles, vt & Iolius in Aquitania inferiori Minister, omnibus bello auertendo tentatis, immunes se à sanguine, reclamantes abiere. *Castres Beluiõ. Laboissiere. Ioly.* *Non diu tamen.* breuior tamen in fide constantia: si enim Belujonum eximis, qui obsequium Regi aut præstitit, aut ex necessitate eius, quem Lesdiguerio præstabat famulatus, simulauit: reliqui fuere perduelles.

Quia tamen belli neruos in pecunia statuit auaritia militum, deficiente ærario publico, indici placitum ditioribus municipijs vectigalia, donec aperto marte liceret ex præda, incendio, & ruina quæstum facere: tributi pro angustia rerum hic fuit modus. *Indicta municipiis vectigalia.*

Montalbanum triginta octo librarum millia in publicum conferet. *Montauban.*

Castrum Albigẽsium viginti octo. Amilianũ sex. *Castres Milhau.*

Prouinciæ Colloquium quodlibet, in nouem menses stipendia tria cuique militum numerabit.

His ita præscriptis iubentur delegati, vrbe citò excedere, sectariásque in transitu suo arces eorum monere, quæ Synodus statuisset; parata forent ad bellum omnia, munimentorum operi diligentiùs

incumberetur, fides, & ordo mutuò seruaretur. Monnæo inter alia id mandati obtigit, vt si ijs, qui iam ad Comitia Rupellam cōuenissent, viderentur periculosa ad vrbem itinera, mutaretur habendis Comitijs indictus locus, transferrentúrque Montalbanum, aut Amilianum quò tutiùs pergi poterat.

Mōne.

Monnæ de transferendis Comitiis, si periculum ingruit, negotiū datum

Ad ea tempora Synodus Alesij prouincialis coïerat, cuius item in bellum iuere decreta, ibi de Priuatio multa, quæ nos iam antè.

CAPVT II.

EPITOME.

Synodi Aquitanicæ emissarius Rupellæ legatione sua defunctus Comitia ad bellum accendit, quorum dehinc in lucem editis ad Regem codicillis detecta Rebellio: sæpius à Sectariis propositi questus ad nauseam repetuntur, accusantur de bello inducto Iesuitæ. rescribit ad Comitiorum cœtum pro Rege Lesdiguerius, obsequii monet, frustra tamen. bellum acriter inituri Rebelles, auxiliares copias flagitant, eas illis denegat Britannia magna.

Mōne.

EX demandata sibi prouincia Monnæus Rupellam appellens, reperit iam ab ineunte Decemb. coacta Comitia. intromissus Synodi mentem exponit: vnum hunc prouincialibus Aquitanicis animum, vt libertas Euangelio, familijs Reformatorū dignitas sua, tutela saluti Be-

Monnæus Synodi Aquitanicæ Orator Rupellanos ad arma accendit.

narnenſibus templa & reditus, ſi precibus non licet, armata manu vindicentur: id ſibi arctè commiſſum, moneret diſpoſitam bello Aquitaniam, Comitiorum vnum opperire imperium inſtructas legiones, paratum ærarium. hortaretur inſuper vt reuocata in memoriam Benarnij deſolatio recens, affectos miſericordia fratrum animos ad iniuriæ vltionem impelleret. ſupra fidem eſſe quod pati cogatur eorum innocentia, quos interim in protectionem Aquitania ſuam ſuſcepit, donec ordinato pleniùs bello de ſumma rerum Comitia ſtatuant.

Benarnii ſtatum exprimit.

Placuit Comitijs tuba bellicum canens: imò & gratijs prouinciæ Aquitanicæ oblati obſequij habitis, adiecit omnium nomine præſes, & ſuſceptura Comitia fratrum Benarnenſium protectionem, & Aquitaniæ votis, quæ in bellum ibant factura ſatis: iuſtum eſſe bellum cùm oppreſſis negata protectio.

Grata eſt belli ſuaſio iam ad arma diſpoſitis.

Circa id tempus prodiere in publicum Sectariorum ad Regem codicilli, quibus in hunc modum tentata Comitiorum innocẽtia. Iniquum eſſet, Rex magne, dum inſolenti audacia detonant aduerſarij noſtri, indici nobis ſilentium. Loquemur ergo auſpice clementia tua, & ſi fas ſcripto, quando voce non licet, maledictorum accuſationes diluemus. Permiſſum nobis principali nuper reſcripto, Lodunum conuenire: conuenimus, ibi ſupplicibus votis petita libertas conſcientiæ, vrbes matrimonij, fœderis, fidei datæ obſides quæ non vtendo in dies nobis deperibant. actum hîc paucis, multáque breui oratione complexi plura prætermiſimus, adeò ſu-

Comitiorũ ad Regem codicilli.

pra facundiam creuerat miſeria noſtra, detecta hîc vulnera quæ celarat patientia longior, quibus intra ſex menſes medela promiſſa, ſi Comitia interim ſoluerentur. Soluimus imperijs aſſueti, quamquam ea conditione, cuius habemus expromiſſores Condæum & Luynæum, vt ſtatim à termino præſtituto (ſi deficeret Libellum ſubſcriptio) liceret, etiam indicta cauſa, noua Comitia cogere. expectati diu Regiæ pollicitationis effectus, quando relatum, longiùs à nobis eorum eſſe gratiam qui imperij arbitrium tenent, quàm vt fidei datæ ſperanda exolutio: vnde ab eo tempore adeo ſui nobis copiam liberiorem non fecit Maieſtas tua: quinimò tentata penitus omnia quò ſi quid adhuc apud nos libertatis ſpirabat opprimeretur illud. hinc nobis dolor, eò grauior quòd eorum ſæpe ignarus quæ geruntur aliorum arbitrio damnas, qui tuo haud dubiè iudicio qui iuſtus es abſoluerentur. ſi querimur, iuſta eſt cauſa: appellamus in fidem, crudelem illam in Benarnium expeditionem, quæ vſque adeò veterem mutauit prouinciæ ſtatum, vt hodie extranei ſint in terra ſua Reformati. Hæ ſunt legitimæ cauſæ, quæ Comitia Reformatorum generalia Rupellæ hodie ſiſtunt, iuſtæ illæ nécne, tuum eſto iudicium qui LVDOVICVS iuſtus, quem eorum magna ex parte neſcium credimus, quæ in nos væſana inimicorum libido exercet: tuum eſto iudicium, licitus nécne conuentus reuoluto iamdiu ſinè ſubſcriptione ſemeſtri; iuſtus erit ſi calculum ſine inuidia ponis: innocentiam ergo protege qui Rex es, vim paſſis opitulare clemens, neque diutiùs

Condé. Luynes.

De oppreſſa libertate queruntur.

Oppreſſi, à Rege protectionem flagitant.

Querelas depromunt.

opprimi patiare qui te auctore ſpirant: noſtrorum cadauera, prô nefas! Luporum vbique voracitati, rapacitati auium ſubiacere, terram illis inaudita crudelitate negari; ardere templa noſtra, paſtores irrideri, penſiones annuas, in ſtipendiariam annonam, Miniſtrorum victum, in cuſtodiam vrbium, Regijs edictis nobis conceſſas, contra veterem Galliæ ordinem recuſari: enimuerò hæc omnia, quamquam grauia, non euulgato dolore pateremur, niſi accederent coruorum voces importunæ, putidorum hominum conciones, quibus quotidie Maieſtatis in nos tuæ aures verberantur, neſcimus quo ſtylo, niſi quòd ſeditionem ſapit: hi ſunt qui ſe regiæ conſcientiæ directores faciunt, quos omnium in Gallia moderatores eorum ſuperbia iactitat. factioſa in nos omnia, quæ peſtilens eorum Societas vomit, quid malùm! bella in nos ſeditioſè prouocat? quid expoſcit prælia, quæ nuſquam periculi aleam ſubit? quid in ſanguine gens deſidioſa natare deſiderat, quæ ſe eius Eccleſiæ ordinem gloriatur, quam aiunt abhorrere à ſanguine? malè ſit eius memoriæ, qui homines omnium auidos, induxit in Galliam, non alio hodie morbo laborantem, quàm qui peſtilenti baſilicorum aſpectu contrahitur.

Ieſuitæ Sectarijs ſuſpecti & inſenſi.

Eorum in Ieſuitas declamatio.

Hæc omnia, Auguſte Princeps, penè inuitos adegere, quò Maieſtatem enixiùs tuam precaremur, ſubditorum languidos aliquando clamores audiret. quorum in id planctus, vt poſtquã licuerit loqui, & querelas depromere, liceat in libertate conſcientiæ exultantibus, immunitates antiquas, priuilegiáque ſi quæ ſunt, ore Maieſtatis Regiæ toties

confirmata in patrum tranquillitate possidere.

Nemo hîc non crediderit Sectarios armis iniuriosè lacessitos, qui tam blandùm garriunt; verùm hæ lacrymæ Crocodili, quibus ad ripas Nili homines allicit mox deuorandos; sin mauis hyenæ commentum, quo ferale animal, humani mentitũ modos, & planctus organi, pastoribus vulgò insidias struit.

Crocodilis æquiparantur Nouatores.

Hîc, quod & alibi sæpius, notari par est quàm Sectarij Iesuitas, gentem innocuam oderint; quibus, si sinè inuidia calculus ponitur, vix dici potest quantùm hoc bello Gallia victrix debeat; hinc Sectarijs lacrymæ, odiáque; hinc Societati triumphus, quæ sibi ab hæreticis doleret applaudi.

Iesuitarum in odio Nouatorum triumphus.

Lesdiguieres

Non defuit Regi responsum, Dux quippe Lesdiguerius, per epistolam ab ijsdem lacessitus, vbi fusiùs eadem repetebant in hæc verba pro Rege rescripsit.

Quos ad me misistis codicillos, viri Comitiorum illustres, recèns mihi redditos, eò legi attentiùs, quò vester sum religione tenus: vnum oro ne mea hæc libertas displiceat, vobis citra rebellionem felicia omnia precantis, qui & vobiscum reformatus vno Regis obsequio discrepo. Redijstis in nouum Comitiorum ordinem auctoritate propria, non ignari, perduelles in Monarchia sinè diplomate Regio conuentus quoslibet: & ne deforet proditioni prætextus, hinc color quæsitus: Lectoram à Fontaralio recèns Catholico possessam adhuc: duos parlamento Parisiensi ex nostris Senatores nondum ascriptos: in Benarnio subuersa omnia. sed parcite ama-

Lesdiguerii ad Comitia Rupellana littera.

Lectoure. Fontarailles.

bo si sinè fuco loquor, libertatis aram attigisse credo, cùm mihi vobiscum res est, quorum continuus, ad libertatem clamor: ánnum vobis antè conuocatos illegitimè Ordines plus æquo factum satis? duos Senatui suo ex nostris ascripserat Lutetiana Curia; Lectoræ præfectura Fontaralius destitutus, Blainuillio nobiscũ reformato præfectura arcis concessa; in principatu Benarnij, nemine nostrorum quod sciam, malè habito, liberi vbique conscientiæ modi, vbique templa integra, nullibi religio quæ mortuis debeatur violata. non erat ergo quòd motis sinè causa querelis, Comitia contra regni ordinem cogerentur, vnde regiam audio patientiam, supra quàm credi possit, in vestra omnium capita concitatam: quamquam si redire in gratiam animus, non adeò desperata salus, quin solutis sinè conditione Comitijs, maior adhuc gratiæ spes, quàm antè fuerit. Dimissis ergo gens mihi carissima Comitijs meliora sperate, soluantur quæ maligno astro collecta, agite, qui alioquin in læsæ maiestatis crimen abitis. ita precibus ego meis iustitiæ causæ vestræ adiunctis, plura vobis mihi credite obtinebo quàm sperare par sit: quòd si, spretis fratris vobis addictissimi monitionibus, perduelles esse perstatis, innocens erit à labe Lesdiguerius vester, cuius nusquam vobis opitulatio defutura, si priùs ipsi vobis non defueritis.

Obiectionibus districtè respondet.

Blainuille.

Opem illis suam si Comitia soluantur promittit.

Scripserat in hanc formulam ad Sectarios Lesdiguerius, ipse Sectarius, vir armis & consilio æquè potens, qui lilia ex veteri possessione, ea in corde puritate seruabat, vt exemplũ fidei nusquam Regi violatæ

Laudatur Lesdiguerii fides.

latæ posteris esse possit. Id ergo Regi in publica calamitate solatij, si lacessitus à subditis Rex de bello suaderi se patitur, quod ipsemet Sectariorum calculus in Comitiorum proscriptionem fertur, quòd illegitimam hanc coëundi formam, perduellionem appellant inuenti in ipso fratrum contubernio accusatores.

Intereà ne Sectæ Comitia deforent, auxiliares copias hinc inde flagitare. mitti quà in Belgium, quà in Britanniam magnam Oratores, ab Ordinibus illinc, hinc à Iacobo afflictis solatia peti, idq; Legatis imperij dari, si socijs deforet animus ad eorum vota dispositus, populos latè Belgij & Britanniæ magnæ, prætextu oppressæ à Rege Galliarum conscientiæ, in afflictorum opem concitarent: verùm inutilis delegatio; neque enim probat Britannia magna subditorum hanc in Regem audaciam, ipséque, in perduellione Gallorum, sibi ius dici sapiens Iacobus reformidat; quippe quem non latet vna Sectam populi imperia quærere: multúmque aliunde Ordinibus Batauis est, si collatis in vnum viribus Ibero resistunt. desperata ergo Sectarijs salus; nisi habent ex seipsis in Gallia præsidij satis, quò minarum insolentem superbiam, innata sibi virtute assequantur.

Legati à Comitiis in Britanniā magnam mittuntur.

CAPVT III.

EPITOME.

Post distributas magnatibus suis prouincias Galliæ, illos Comitia generalia ad bellum hortantur: dehinc arrogata sibi sigilli potestate, Regiam vsurpant auctoritatem. explicato iuxta Catholicorum mẽtem sigilli ænigmate, ostenditur pro Christo & Rege *palàm loquutos Caluinistas, in vtrumque fuisse perduelles.*

AD Ianuarij Calend. anni post M. DC. XXI. fulgere palàm luctuosus Rebellionis Cometa, qui Gallici cœli lilia, auro radiantia malignè iam afflabat, nisi Gallia in LVDOVICO Rege, SOLEM IVSTITIÆ inuenisset, qui Lilijs aurum suum restituit, salutem imperio. nihil morata Rupella, præscribere belli ordinem, Regísque defuncta imperio, diuidere Galliam in Circulos septem, totidem creare ex primoribus suis imperatores, quibus id muneris, vt in prouincijs quas placito Comitiorũ sortiti, caueant, ne quid detrimenti respublica capiat. Diuisis imperijs prodiere in publicum Comitiorum codicilli, segniores animos ad arma concitantes. prædã esse immensam, quæ ex Catholicorum ruina Reformatis accrescat. numquam ditiores in Gallia Basilicas, vbique auri copiam, vbique victorias. Ceterùm hunc esse genium Gallis, vt ad noua semper, etiam sinè

Comitia, Galliæ prouincias primoribus suis distribuunt.

Codicilli Comitiorũ ad magnates Sectæ.

Promittunt Basilicarũ prædam.

causæ cognitione ferantur; sequuturos Catholicorum plures bello iam denuntiato, fortunatam suam, qui adhuc silent. memoriam retrahunt ad exacti seculi monimenta, quo in Catholicos Romanos non pauci ex ipsis etiam Catholicis, secum depugnabant. illuxisse tandem hanc diem, diem ab omnibus expetitam, qua Reformatorum corpus vnitum, Ordines Gallici dici possint; id Regis adolescentiam suadere parum in armis versatam, à quo nihil timendum, quem auium aucupia sisterent, quem syluarum spolia morarentur.

Inter Catholicos ipsos dissidiũ sperant.

Democratiam ambiunt.

Calumnia Sectariorũ in Regem.

His ita garriebant Comitia codicillis, quos ad septem imperatores suos scribebant, Lesdiguerium, Buillionum, Tremollium, Rhoanæum Duces & Galliæ Pares, Soubisium, Chatilhonium & Forcæum.

Lesdiguieres. Bouillō. La Trimoüille Rohan. Soubise Chatilhon. La Force.

Designati septem, à Comitiis qui armis imperarẽt.

Distributis in hunc modum prouincijs, tacita lege iussi magistratus municipales, munire bello vrbes suas, propugnacula struere, cauare fossas, faciliores aditus repagulis claudere; parent eodem vbique momento prona Comitiorum imperijs municipia. non parcitum sexui, imò ipsæ natalibus claræ virgines aut matronæ distinctis auro passim, & serico vestibus, corbes terra plenas, imparibus labori humeris, gestitare: vnde in immensum citéque erecta hæc propugnacula ad quorum oppugnationem miserè peribit flos Galliæ. Ferunt eam assidui laboris in opere accelerando pertinaciam, in ordinando sagacitatem, vt eodem vbique momento pari alacritate & diligentia labori incubans ingeniosa protectioni suæ industria, tot fecerit penè

Indicta Sectariis vrbibus munimẽta.

Virgines etiam illustres operi incubant.

inexpugnabiles arces, quot illi vrbes, ipſæque magna ex parte ne quidem muris obductæ, vnde effrenata gentis ſuperbia.

Comitia ſigilli debitā vni Regi auctoritatē vſurpant.

Quia tamen deeſſe videbatur reſcriptis Comitiorum dignitas, placitū, quæri in ſigillo ſupremum imperij ius, quæ fuit auctoritatis Regię impudētiſſima omnium vſurpatio. Erat autem (ne quid intactum abeat) imaginis ęri inciſæ hic typus. Stabat Angelorum in medio princeps, qui læuâ, quam vibrabat in aërem, librum prętendens, dextróque latere in Cruce reclinato, nudo homini iacenti ad pedes inſultabat, hac inſcriptione, PRO CHRISTO ET REGE.

Eius imago & inſcriptio.

Perſtringitur vtraque.

Probatur inſcriptionem neque debitam Caluiniſtis neque imagini.

Liceat hîc nobis etiam præter hiſtoriæ ſeriem, ſigillo inſculptam imaginem, eiúſq; inſcriptionē ex mente Catholicorū diſtrictè perſtringere. obreptitium illud, minúſque forſan narrationi cōueniens, gratum tamen, imò & ex rerum notitia. Videant ergo quibus rerum indagatio placet, quàm parum conueniat, ſeu Caluiniſtis, ſeu imagini ſculptæ inſcriptio, PRO CHRISTO ET REGE. Caluiniſtis minimè, qui vno ordine Chriſto & Rege habitis, vtriuſque memoriam odio proſequuntur, dicerē immortali, niſi quòd in dies emoritur pernicioſa ſecta. Chriſtum oderunt, quem cum Caluino ſuo aiunt, in ea Cruce quam jactant, deſperatam animam exhalaſſe; Regem item cuius excidio ſæpius tentata extrema. inueterati in Chriſtum odij teſtis ea doctrina, qua Chriſti eiuſdem in ſede Romana Legatus, quem ex traditione fateri neceſſe eſt, impudenter negatur. Plura de innato ipſis in Reges

Chriſti & Regis hoſtes Caluiniſtæ.

Probatur vtrumque.

odio vna postulatione complector, quæ ambitæ est supremæ in ditione Regia potestatis: sed mirabitur nemo, qui Caluinistas vbique mendaces sciet, & impudentes, per antiphrasim hoc loci loquutos, PRO CHRISTO ET REGE, ac si diceres, in vtrumque.

Quàm autem hæc inscriptio imagini parum quadret, quis non videt? Quid enim est quòd primus ille Angelus nudum hominem calcat? quòd librum læua præfert? quòd Cruci, dextro latere incumbit? quid hîc de Christo? quid de Rege? si memoriam Christi renouare dicitur Crux in qua reclinatum dextrum Angeli latus; debuerat Angelus IN CHRISTO dixisse, non PRO CHRISTO; minùs enim dum Cruci incumbit, Christo prospectum, quàm illi. Quid autem cum libro, cum nudo homine calcato, Regi adeò commune, vt hinc hæ voces, PRO REGE? nihil penitus. Vnde colligere est, Caluinistis plerumque de Rege gloriosè loquutis, vertere illi dedecori & iniuriæ apud sagaciores, quod seductis populis honori ducitur.

Iure potiori hæc Angelo debeatur inscriptio, PRO SECTA IN REGEM, quam imagini magis cõuenire ad ea tempora Catholicos his argumentis probasse memini. Primò Comitia Rupellana seditionis fomes, vnde sigillũ prodijt, Lucifero exprimi placet, non ineptè, primariũ enim hunc Angelũ perhibent sacræ paginæ, quia se similem Altissimo cogitabat, primũ fuisse rebellionis in Deum auctorem. Comitiorũ cœtus perduellis, Regi suo, Dei viuentis imagini similis esse voluit, in Galliã nuper

Explicatur ex mente Catholicorum sigillũ in noua inscriptione.

Comparantur Comitia Lucifero.

liberæ Reipublicæ ſtatum inducere parans. Concitauit in tutelarem Galliæ Deum reliquos Angelos, Sectarios nempe fratres, quorum pars maxima Comitiorum fortunam ſequuta, conuerſis in Regem ſuum armis, cœlo diſiecta eſt, vt docebit nos hiſtoriæ ſeries. pars in fide inuiolata Regi militans, cœlo Galliæ liliato, & in eo gratia & affectu Regis ea felicitate potitur, vt verè dixeris Angelos eſſe, qui Luciferi ſuperbiæ negato ſuffragio ſibi Regiæ propenſionis promerentur fauorem. Hæc de Lucifero proloquente.

Quid liber, Crux, & nudus homo ſibi velint.

Quod de libro, Cruce, & nudo homine eſt; quis non videt Crucem, & librum, ſectam eſſe, quæ ſe populorum animis in prætextu pietatis inſinuat? hinc eſt quòd læua, vbi cor continua palpitatione ſpirat, Sectæ hieroglyphicus liber præfertur, quaſi ea ſit proloquentis mens Angeli, vt Sectæ protectio ex cordis intimo ſuſcipiatur, intereà dum fictitia pietas, in imagine Crucis illudet ignaris vulgi animis. Nudo homine, cui inſultat ſuperbiẽs Angelus, LVDOVICVM Regem exprimere voluit ſculptor, quem ſperabat audax Lucifer Regia breui dignitate ſpoliatum, futurum Angelis ſuis ludibrio, quibus paratus iam ex deſtinatione ſuperba ludus ille, cui apud Gallos à Rege ſpoliato nomen. ſed non ita res habuit, immenſo Dei beneficio, cuius decreto deiectus cœlo liliato Rebellionis Angelus, pœnas hodie proditoriæ temeritatis luit.

Ludus Regis ſpoliati.

De ſigillo ſatis, cui cum prædicta inſcriptione hunc ſenſum Catholici ſagacitas ingenij his temporibus aſtruebat; nec iniuria ſanè: quis enim ferat

Angelum ſuperbia ferocem populis impudenter imponere? Statim eligi qui ſigillo præſit procancellarius, queis more apud Sectarios plebis amantes inueterato, ex fæce populi; huius auctoritate geſta illicò omnia, miſſa in prouincias armorum imperia, vectigalium regiorum mandata exactio, proſcriptę leges, data omnium libertas, exercitus ordo indictus, conductitiorum vocatæ legiones, lecti cohortum præfecti, phalangum principes. denique quidquid in principem lege Regia delatum eſt, id totum perduelli ſigillo per nefas attributum.

Eligitur procancellarius.

Omnia moderatur.

CAPVT IV.

EPITOME.

Præſcriptæ à Comitiis Rupellanis de re militari & ærario regulæ in XLVII. ſumma capita diuiſæ. ex occaſione probatum Sectarios Galliæ Belgicorum Ordinum imitatos audaciam, quos ad primum naſcentis Democratiæ ſuæ exordium, eiuſmodi regulis Maieſtati Regis Catholici illuſiſſe memorat hiſtoria Belgii. cauſa dehinc inſeritur defectionis primorum Sectæ à Comitijs.

CIRCA id tempus dirigendis, ex placito Comitiorum, militia & vectigalibus compoſitæ certæ leges, quibus diſpoſitum ſummo iure de omnibus: illas ſtatim à ſigilli deſcriptione hîc inſeri placitum, quia paulò poſt eo auctorante

viguerunt, quamquam non diu.

REGVLÆ A COMITIIS RVPELLANIS ad VI.Id.Maias.Ann.M. DC. XXI.editæ.

BOVILLON. La Normandie. L'Isle de France. Berry. L'Anjou. La Touraine Le Mayne.

I. Prouinciæ iuxta Synodos suas diuisæ, distribuentur hoc ordine.

Duci Buillionio primo Galliæ Marescallo, Normandia, Insula Franciæ, Bituriges, prouinciæ Andium, Turonum, & Cenomanorum.

SOVBISE. La Bretagne. Le Poictou.

Soubisio, Britannia, Pictones, & quæ hinc pendent.

LA TRIMOVILLE. Angoumois. Saintonge.

Duci Tremollio, Angolismenses, & Santones, cum Insulis adiacentibus.

LA FORCE PERE. Basse Guienne.

Forcæo Patri, Aquitania inferior.

ROHAN. Haut Languedoc. Haute Guiēne.

Duci Rohanæo, Gallia Narbonensis, & Aquitania vlteriores.

CHATILHON Bas Languedoc. Geuaudan. Viuarés. Seuenes.

Chatillonio, Gallia Narbonensis inferior, Gabali, Viuarienses, & Cebenni.

LESDIGVIERES. Dauphiné. Prouence. Bourgogne.

Duci Lesdiguerio, Delphinatus, Prouincia, & Burgundia.

LA FORCE FILS. Le Bearn.

Marchioni Forcæo extra Galliæ terminos, Benarnij principatus.

Quibus omnibus præerit primicerius armorum imperator Buillionius.

II.Nihil

II. Nihil mutabitur ritus antiqui in Conciliorum conuocatione, quæ toties conuenient, quoties ex mente imperatorum nouo consilio res nouæ indigebunt.

III. Imperator in prouincia quæ illi obtigerit, delectum expeditionum habebit: obsidiones tentabit, & prælia si videbitur.

IV. Officia, muniáque exercitus sui, ex placito conferet, exceptis principatu cataphractæ phalangis, aut leuis armaturæ; legionum primario ducatu, imperio Castrametatoris & rei tormentariæ maiori præfectura: de quibus Comitia generalia disponere par est.

V. Erit imperatori Concilium arctius mixtum illud, compositúmque veteranis militibus iuxta & delegatis ad eum tribus Comitiorum Oratoribus, quos trimestri quolibet mutari placet.

VI. Idem iuris esto in præfectis armorum prouincialibus, qui & ipsi in prouincijs sortitò suis imperatores erunt, nisi quòd primario illi subiacebũt.

VII. Legati in prouincia sibi legendi, cuilibet imperatorum concessa facultas, non priùs tamen munus obituri, quàm diplomate obtento, Comitiorum auctoritate præfecturam gerat.

VIII. Licitum primario imperatori in expugnatas vrbes præfectos inducere ex delectu, Comitiorum adhibito assensu.

IX. Vrbes, nostro iam addictæ imperio videbit ne præfecto destituantur, quem eliget vbi defecerit, suffragijs tamen vrbium, & prouinciæ, excepta Rupella, vbi nihil immutabitur. quod de his est quæ

La Rochelle.

M

rectoribus hodie ſuis reguntur: placet ſi morientur, tres ab imperatore legi, quorum, frequentibus Comitijs, delectus habebitur.

X. Si primicerius armorum imperator Rupellæ adeſt, Comitijs præerit, reliquis prouinciarum rectoribus ius ſedis, & ſententiæ erit, eorum Legati quilibet excludentur. Concilijs verò prouincialibus præerunt ijdem prouinciarum rectores, Legati nuſquam, niſi à prouinciali Synodo lecti.

XI. De inducijs, aut pace ſermo nuſquam, niſi plenis Comitiorum ordinibus, conuocatis antè imperatoribus prouinciarũ, aut, ſi adeſſe nequeunt, eorum Legatis, quo caſu, & non aliàs Legati in Comitiali cœtu ſententiam dicent.

XII. Quæcumque manus armata capiet, niſi fautores habet rectores prouinciæ, aut eorum Legatos pro illegitimè captis habeantur.

XIII. Duces, Caſtrametatores, cohortum præfecti, tribuni, centuriones, primipili; imò & gregarij ipſi, ad ſeruandas militaris diſciplinæ, & vectigalium Regulas ſacramento ſolemni adigantur.

XIV. Quia exemplo ceteris eſſe debent, qui arma tractãt, hortamur Caſtrametatores, cohortum, principes, tribunos, centuriones, nec non milites ipſos, vt in Caſtris ea continentia viuant, quæ milites deceat Chriſtianos.

XV. Quod vt contingat ex voto, precamur eoſdem Caſtrametatores, cohortum Principes, tribunos, Centuriones, & quoſlibet alios, Paſtores in Caſtris ſecum habeant, qui dilabentem in militari licentia vitæ Chriſtianæ diſciplinam reſtaurent.

XVI. Prohibetur blaſphemia omnis, ad pœnam argentei nummi, ſi miles eſt quem faciet loquendi licentia noxium, aurei, ſi nobilis; exauctorationis ſi recidui ſunt.

XVII. Faceſſat procul à caſtris quidquid impuram Venerem ſapit, quę conſumptis viribus & peculio, prouocat ſępius ad diſſidia commilitones; vnde imperatores hortamur ne in caſtra ſecum pellices trahant, probroſa exercituum impedimenta.

XVIII. Agatur vbique pacatè, nulla inter commilitones diſſidia, rixę nullæ oriantur, ſi quę interſint eas illicò ſopiat primipilus, aut Centurio.

XIX. Poſt vigeſimam quartam à pręda interceptа horam, moneri imperatorem decet, quid de illa ſtatutum velit, maximè ſi captiuorum eſt; quorum redemptioni, imperatoris, & Concilij decreto pretium conſtituetur.

XX. Imperatores, Duces, & tribuni, vt captiuos ſinè cauſę cognitione dimittere, ita prędas aut redemptionum pretia conferenda in rem publicam, in priuatam conuertere prohibentur.

XXI. In acta Comitiorum publica redigentur diplomata omnia, quibus pręfecturę militares priuatis obtigerint, vt ſi quis ſinè reſcripto vſurpaſſe prodatur imperium, pro graſſatore habeatur.

XXII. A Centurionibus ſuis non deficient milites, vt nouis Centurijs aſcribantur, niſi priùs impetrata ab ijs venia quorum intereſt.

XXIII. Vt pręfectis vrbium pręſidiarij militis numerus pateat, in vrbib⁹ ſingulis ternio aſſeruabitur, in quem conductitiorum nomina referantur.

XXIV. Nemo arduum opus aggredi præſumat inconſultis imperatore, aut Comitijs.
XXV. Præfectis legionum, necnon gregarijs ipſis mandatur, vt non niſi pecunia numerata annonam ſibi parent, maximè ſi amicum eſt ſolum, vbi militabitur.
XXVI. Prohibetur negotiatio cum hoſte quælibet, ad pœnam criminis, quod non niſi capite expiabitur.
XXVII. Vt militibus fiat in ſtipendio ſatis, in aperta planitie coram Magiſtratu numerandis ſtipendijs, diribitorium eſſe iubemus.
XXVIII. Centuriones eam pro militibus ſuis cautionem præſtabunt, vt teneantur illos iudicio ſiſtere, ſi vocati vadimonium deſeruerint.
XXIX. Equitum ordines quinquaginta tantùm cataphractis, peditum Centuriæ centum gregarijs conſtare placet.
XXX. Qui municipio ſuo militabit præter ſtipendia nihil petat. quippe quem rem ſuam agere, vxorem, liberóſque citra incommoda & periculum tueri conſtat.
XXXI. Quò ad communem omnium vſum terra faciliùs excolatur, immunia ab armis præſtamus quæcumque agriculturam ſpectant.
XXXII. Si à bello pacem aliquando iniri contingat, vrbes, arces, caſtra, aliáque id genus munimina quæ rei publicæ hodie arbitrio viuunt, eidem rei publicæ ſubiacebunt, neque licebit magnatibus aut nobilibus quid ſibi iuris in ijs aſcribere.
XXXIII. Molitores ab hoſpitio militari, & ab

omni belli incommodo immunes ſunto.

XXXIV. Stabularijs, & mercatoribus quibuſcumque immunitatem à ſubſidio damus, ſi merces vina & frumentum iuſto in caſtris pretio væneunt.

XXXV. Vectigalia, regales decimæ, portoria, tributa demum omnia, eo ſibi aſcribunt iure Comitia, vt Rationales Regij poſthàc ad eorum ſolutionem, Comitiorum reſcripto perinde ac Regio cogi poſſint.

XXXVI. Quod & in Eccleſiæ reditibus iure potiori ſtatutum ſiet.

XXXVII. Pars prædæ ſexta in publicum conferetur.

XXXVIII. Si quid precij vrbes obſeſſæ ab obſidio aut deprædatione redimendis ſe numerent, rei publicæ item addicatur.

XXXIX. In prouincijs ab imperatore, & eius Conſilio creabuntur Rationales, qui obtento priùs à Comitijs diplomate tributis exigendis ſedulò incumbent & fideliter.

XL. Ærarij publici decimã Comitiis deſtinabunt Rationales ijdẽ, quò sũptibus ad bellum abũdè fiat.

XLI. Decimam item prædæ maritimæ, nauium præfecti meminerint conferre in publicum.

XLII. Exacti rationes ærarij ad ſingula trimeſtria Comitijs reddentur: neque vectigales pecuniæ, nedum imperatorum mandato, ad quemlibet vſum applicabuntur, niſi Comitiorum reſcripto.

XLIII. Imperatores de militum numero ad Comitia ſæpius ſcribent, vt & diſtribuantur ex æquo

ſtipendia, & quid ſit in qualibet prouincia virium pateat.

XLIV. Ab excurſione hoſtium vrbes in prouincijs ſuis tutas eligent, vbi ærarium aſſeruetur.

XLV. Magiſtratus quilibet ſeu iuſtitiam diſtributiuam tractant, ſeu ſubſidiorum, aut rationalium Cameris aſcribuntur, ſi in Eccleſiarum vnione vixerint, dignitate ſua potiantur.

XLVI. Quæ Reformatos in vectigalibus, aut tributis Regijs iura habere probabitur, ſalua ſunto.

XLVII. Paſtoribus annuæ ex bonis Eccleſiaſticis penſiones præſtabuntur. quia verò diſſidia publica multorum fortunas euertent, eorum ſedulò victui Comitia prouidebunt.

Datum Rupellæ in Comitijs Reformatorum generalibus VI. Idus Maij. Anno M. DC. XXI.

COMBORTVS *Præſes.* Combort.
BANAGIVS *Adiunctus.* Banage.
RODILIVS *à Secretis.* Rodile.
RAFAVTVS *à Secretis.* Rafaut.

Erat hæc legum formula, quas in hunc ſibi modū impoſuerant Rebelles Sectarij, quaſi in tam impio bello, pietas, fides, aut diſciplina militaris ſeruari poſſet: viguere tāmen aliquandiu inter eos quæ militiam ſpectabant regulæ; at mox ſolūtis moribus, & non numerato militi ſtipendio, conniuentibus ad prædas ducibus in pernicioſam licentiam, corrupta

etiam tandem nobilitate itum. Ad has regulas Galli patriæ & Regum amantes defixi, hærebant passim, monstrum esse in statu Regio, ex plebe infima lixas leges statuere, quibus imperij fundamenta concutiantur. Pari impudentia, quamquam dispari fato, defecisse olim à partib⁹ Regijs Batauos Ordines: & dum nihil se contra Regem mouere simulabant, in Regio populi imperium ordinasse. non habendam Sectarijs fidem, qui Regis nomen vbique impietati suæ accommodant, dum eius auctoritate bellum indictum mentiuntur; quasi sit ipse belli in se moti auctor, & fomes. Diuisisse olim Rebelles Belgij in Circulos prouincias suas; missos ex Circulis Oratores fecisse Comitia; hinc prodijsse imperatorem, qui armis præsset arbitrio populi: ius & potestatem supremam per cuniculos in obsequio simulato quæsitam, donec apertè licuisset iugum excutere, vsurpatam ab illis Regiam sigilli auctoritatem, Ecclesiæ bona Ministris addicta, compositas in primo nascentis Reipublicæ ortu Regulas, denique ex Belgico exemplari inuectam feralem hanc apud Gallos imaginem, ex matre nefaria fetum abortiuum.

Stupent Galli ad Sectariorũ audaciam.

Estats de Holande.

Sectariorũ in Gallia & Belgicorum Ordinum, eundem in Reges suos fuisse animum.

Fortunam disparem,

Ita de Sectarijs perduellibus querebantur cum Catholicis ipsi etiam Sectarij, quibus Regia nõ displicebat auctoritas. quibus primorum hoc regno nota ingenia superba plerumque scripsere non aliam fuisse deserti ab illis Sectarij populi causam quam quia in eorum excidium nimiam ipse auctoritatem affectabat, dum Comitijs quæ plebe constabant magna ex parte, ius omne addictum: præ-

reptam imperatoribus bello auctoritatem, impotentíque regnandi libidine vsurpatum à populo supremum imperium, causam primorum defectionibus dedisse, quas suo loco.

CAPVT V.

EPITOME.

Sectarii, post sparsos de potestate sua rumores, ventura (infortunato Catholicis augurio) præcinunt: vnde Rex tandem toties lacessitus, arma capiens ne perduellionis renuntiationi ipsa implicaretur innocentia, edictum promulgare, quo data Sectariis, si in obsequio viuunt, vita, bonorum, & religionis libertate, ostendit minùs in Sectam se, quàm in Rebellionem armatum: succedit ex mente declaratio, eáque edicti vtilitas, vt Sectariorum plures abdicata Rupella Regi militent.

Rumores Sectarii in Regem, & Catholicos spargunt.

SPARGEBATVR intereà à Rebellibus hinc inde rumor tacitus: bellum hodie designari quo, longiori annorum decursu, Gallia suorum sanguine inundabit; rem in opere suscepto arduam, torosos exigere Gigantum lacertos: Regem Gallis adolescentem esse, quem aliò trahent voluptatum illecebræ: vni illum venationi addictũ, supra auium aucupia, syluæque profundioris spolia, apros, aut damas, nihil habere in delicijs; grauiori imparem oneri cum Gallicæ nobilitatis flore miserè periturum. à nupera Comitiorum Lodunen-

Eorum in Regem conuitia.

nensium conuocatione, vrbes in Gallia reformatas adeò fuisse munitas, vt Regi ducentorum opus annorum in earum expugnatione paretur, nî intermedio tempore penitus infectum velit. habere Sectam satis audaciæ, & virtutis, vt quinquaginta cum Rege ipso, instructa acie prælijs experiatur; duplo hodie fortiorem, quàm forent Belgici Ordines anno M. D. LXXVII. quo liberæ ab illis Reipublicæ ea felicitate iacta fundamenta, vt profligatum prælijs multis Iberum adegerint ad pacem non alijs conditionibus ineundam, quàm quæ inter coæquales intercedere solent. Reformatam innocentiam nõ ita posse opprimi, neque ita deleri qui Deo militant: inter ciuilia Gallorum dissidia. refloruisse euangelicam religionem: Deum oppressionis hostem, innocentiæ esse protectorem. nondum à LVDOVICO agnitas Reformatorum in Gallia vires; Henricum olim cui pleniùs innotuerant, gratia & fauore eorum promeruisse beneuolentiam, quos hodie Rex adolescens perniciosè suasus, sibi aduersarios vltrò efflagitet. Saturandos sanguine, ídque Catholico, qui non nisi sanguinem hoc bello appeterent. trecentas in Gallia Reformatorum vrbes, quas totidem arces, & munimenta inexpugnabilia fecit ingeniosa protectioni suæ industria. quadringenta hominum millia, quibus idem vbique animus, voluntas eadem. mille & quingenta maioris modi tormenta bellica, primarios in religione sua Galliæ magnates, parum tutam Regi ipsorum etiam Catholicorũ fidem, æqualem reformatis cum Rege potestatẽ adijcere: vno verbo esse sibi ferrum, iuuen-

Les Estats de Holande.

L'Espagnol.

Inexpugnabiles hodie esse vrbes suas.

Quinquaginta prælijs instructa se acie dimicaturos.

Fortiores hodie quàm forent in exordio reipub. suæ Belgici Ordines.

Non agnitam hoc regno illorum potestatem.

Enumerant potentiam suam.

Quam Regiæ æqualē esse dicunt.

tutem validam, & promptum omnibus libertati, aut ad mortem animum. his adiecta plura, quibus impudenter lacessita Maiestas passa est suaderi se tandem vt bella capesseret.

Ex Sectariis Regem plures sequunt.

At quia Sectariorum plures non deerant fidei Regi debitæ; quinimò (quando de religione non actum) in perduelles Sectæ armabantur ipsi, exijt Edictum à Rege; quo se illorum protectorem declarabat, si intra certum tempus, apud iudicem de fide & obsequio fidem facientes, scripto propria manu obsignato, Rebellioni renuntiarent. Edicti, quod vix dici potest quàm Sectarios à se inuicem disiunxerit, hæc fuit concepta formula.

Edictum Regis, quo in suã protectionem Caluinistas suscipit si in fide sibi debita mãserint.

LVDOVICVS XIII. Dei gratia Galliarum & Nauarræ Rex, Vniuersis præsentes litteras inspecturis, salutem. Agnouimus ab ea die, qua nos prouidentia Dei ad Gallici vocauit moderamen imperij, rem esse apprimè necessariam, quæ Edictorum exequutionem promouet, eam maximè, quæ est de pace inter subditos nostros vtriusque religionis tuenda. huc industriã sedulò, huc labores omnes contulimus: sępe, vt pacẽ illam sartam tectam haberemus, proditiones Sectariorũ apertas omnibus, dissimulauimus: sępe cõniuentibus oculis passi sumus abire sinè pœna, quorum crimina flammis expiari debuerant. appellamus in fidẽ dicti diploma illud Kal. nuper Octob. promulgatum, quo, vt malum medela præuerteret, indicta Rupellæ Comitia coïre vetabamus, hac spe, vt ad Regias monitiones propositi perduellis malignitas euanesceret: at tantùm abest iussa nostra alicuius fuisse apud illos momenti: quin

Patientia Regis diuturna.

Comitia Rupellam contra eius mandatum conuocata.

potius dilatus Comitiorũ cœtus, ideò contra primas indictiones acceleratus est, quòd eius prohibitio litteris nostris continebatur. ibi quidquid est solis debitum supremis principibus, qualia sunt decreta, ordinationes bellicæ, imperatorum electio, exactio tributi, tormentorum bellicorum eliquatio, sigilli auctoritas, proscriptio, ius vitæ & necis, aliáque eiusmodi ea impudentia vsurpantur, vt dubitare quis possit Regem habeant nécne, qui sic regia omnia præstant: hæc quàm nobis grauia, iudicent principes exteri, quorum interest. patientiâ tamen multorum mensiũ iras in proditoria Rebellione excîtas cõcoquere conati sumus, hoc animo, vt si interim ad penitentiam rediret perduellio, Regem in nobis inueniret qualem experta est sæpius, ad clementiam natura pronum. Verùm enimuero quia proteruia in dies crescit, fiat per nos licet, fiat toties læsa patientia, iustus furor. hic nos iustè armatus furor tandem inuitos adegit, vt in Pictones armata manu iter designaremus. Quoniam verò Sectariorũ plures, quod neque diffiteri liceat, nobis quotidie fideles operas præbent; ac proinde iniustum foret bene de nobis meritos, criminum renuntiationi implicare, quæ religioni eorum non debeantur; hoc edicto apertiùs, in Regia protectione suscipimus quotquot ex Sectarijs, aut nobis militabunt, aut si eò non venit integritas fidei, vt contra Socios in fide suos arma conuertant, qui in neutram partẽ ferentur. Profitemur insuper non aliam nobis hodie ex Dei gratia regnantibus mentem, ab ea, quæ felicis memoriæ Henricum patrem nostrum impulit olim, vt Nan-

Queritur Rex vsurpata à Sectarus regia omnia.

Abit in furorem patientia læsá.

Poictou.

In protectione sua Sectarios Rex suscipit qui Rebellionem abiurabũt.

Nãtes.

Edictum Nanneticũ renouat.

neticum Sectarijs edictum impertiretur, cuius legem placitis nostris firmatam toties, adhibito iterum in fide Regia sacramento sancimus. Quotquot ergo conuocata Rupellam contra regni ordinem Comitia abiurabunt, asylum in protectione nostra inuenient sibi, familiísq; suis tutissimum. Quæ omnia vt exequutioni promptiùs demandentur, iubemus præfectis vrbium, Senescallis, Iudicibus, præpositis, Consulibus, quibuscumque demum Magistratibus seu municipia regunt, seu prouincias administrant, vt subditos nostros religionis, quam ipsi reformatam contendunt, si paret de fide & obsequio præstitis, ea qua in prouincijs à nobis fungũtur auctoritate protegant. quod si negligunt in eosmet velut in publicos grassatores agatur. Mandamus insuper Procuratoribus fisci nostri, & quibuslibet eorum substitutis, vt omnia sedulò agant, quæ ad huius executionem edicti videbuntur, ita enim placet. Dat. Fontibellaq. V.I. Cal. Maias, ann. Salutis M. DC. XXI.

De la Religiõ pretenduë reformee.

Fontainebleau

Imperij verò nostri XI.

Deficiunt à Rebellium partibus Sectarii plures.

Statim à promulgato edicto deficere à Rebellium partibus ex Secta plures, rati, vt res habebat, religionem hoc bello minùs petitam, quàm perduellionem: & quidem, vt ab imperatoribus ordiar, de quorum electione iam supradictum, Buillonius, Lesdiguerius, & Tremollius, missis ad Regem Legatis, demandatam sibi à Comitijs imperij potestatem, renouata fide abdicarunt: quamquam dubia semper hoc bello Buillionij fides, qui dissidijs olim ciuilibus innutritus, omnia per cuniculos tentare

Buillionius Lesdiguerius & Tremollius in fide permanent.

Bouillõ. Lesdiguieres. La Trimoüille

dicebatur, vt proſcripta Regis in Gallia auctoritas ſtatum popularem admitteret: fidem ideò Regi mentitus quia illi opimum patrimonium ad agros Cadurcorum & Lemouicenſium erat, cuius in Regem translata dominitas Rebellem excluſiſſet. his addebatur quòd eò ſenectutis inter podagræ incommoda venerat, vt bello inutilis, vna conſilij auctoritate polleret. His aut pronis ad obſequium, aut ſimulantibus ex rerum neceſſitate fidem, Forcæum, Rohanæum, Soubiſium & Chatilhonium, ſeduxit illa regnandi auiditas, quæ homines vulgò, etiam ad alta natos in ſui obliuionē impellit. Quod de nobilibus eſt, & plebe: illorum vix liberæ quis reipublicæ ſtuduit, dum in eius ambitum turmatim plebs infima rapiebatur: votíque in eadem gente adeò contrarij cauſam hanc dixere ſapientes: quia populus penès quem in Democratia auctoritas redet, per eam, & libertatem, & imperium ambiebat. Nobilitas contrà, quam inibi leges non diſtingunt à plebe, & reformidabat imperia populi, & ſuæ lugebat ruinam auctoritatis; non ignara eius, quod olim apud Heluetios geſtum, qui ſtabilita pagorum ſuorum libertate, nobiles ad internecionem deleuerāt, negantes aliquid eſſe in ſanguine nobilis; aut ſi quid erat, nobiles omnes naſci, qui inſpecta origine ex parentis eiuſdem ſemine generentur.

Quæ tamē dubia in Buillionio fuit.

Quercy Limoſin.

La Force. Rohan. Soubiſe Chatilhon.

Forcæus, Rohanæus Soubiſius & Chatilonius in Rebellionē inducūtur.

Nobilium & plebis contraria vota.

Vnde.

Suiſſes.

Heluetiorū olim in Nobiles ſuos crudelitas.

Qua felicitate Rex Benarnij nuper expeditionem confecerit, ſcripſimus ſuprà: expeditioni (quod & ſuprà diſtrictè) ſucceſſerant prouincialium querelæ, querelis Rebellio noua, in hunc modum.

CAPVT VI.

EPITOME.

Forcæus Bensino auctor est, vt Montisgiscardi turres inuadat: succedit ex voto negotium. Poyanus ignarum proditionis Forcæum in speciem credens, monet turres recenti proditione interceptas; nihilque ab eo responsi supra verba, & voces habens, copias auctoritate propria colligit: obsistere Senatus prouinciæ, contrà ire Forcæus, sed frustra. ad deditionem Bensinus cogitur. missus in Benarnium cum copiis Valeta Espernonius, Forcæum in fugam agit, qui demum præfecturis Benarnii & Scoticæ cohortis destitutus, luget à Regis Curia filium Mompoulianum extorrem. hicque in Benarnio laborum terminus.

Substituuntur vrbibus præfecti noui.

REx innata sibi sagacitate futura præuidens, quia in lubrico positam prouincialium fidem suspicabatur, neque dubitabat quin ad sui absentiam redintegrata rebellio, effrenata magis ac magis libidine grassaretur, præfectos vrbibus nouos substituit, quorum alibi sæpius fides agnita in solo rebelli debitum firmaret obsequium: vnde postmodùm is Benarnenses Sectarios habuit dolor, vt nihil ab eius discessu non motum quò libertati prouincia pristinæ restitueretur: mutati quidem cum vrbium rectoribus veteres prouinciæ ri-

Mutatis in Benarnio reliquis perstitit sine mutatione Rebellio.

tus, maximè qui videbantur supremæ potestati obsistere: at vna sinè mutatione perstabat animorum rebellio, quæ tenebras primùm ad arctiora proditionum quærens, dehinc Proregis auctoritate fortior, prodijt in hunc modum.

Bensins. Nauarreins. Post detectam nuper Poyani virtute & vigilantia Bensinorum proditionem, qua Nauarræi Castri tentata interceptio, nihil Forcæus nō mouerat, quò in eam auctoritatem rediret qua Rege auctore nuper deiectus fuerat: quia ergò bello ciuili seditiosi hominis florere imperiū necessum est, subit eius animum de intercipiendis Montisgiscardi turribus cogitatio. Mongiscard. indictum ad Calend. Ianua. ieiunium vniuersale, quo & bruta pastu abstinere iussa, intereà dum Bensinus Montisgiscardi turres inuaderet. succedit ex voto designatum opus, interceptæ excubiæ, arx occupata, ad rei nuncium arma in prouincia capiuntur, renouantur dissidia, factiones prodeunt: intereà Forcæus seditionis caput & fomes, simulatis ad obsequium votis, priuatámque domi vitam traducens, non immunem se modò à proditione, sed & eius ignarum mentitur. Poyane Poyanus, re agnita, non dubitauit quin Forcæi consilio, & auctoritati debita perduellio omnis: quia tamen nondum destituto, summum adhuc erat in prouincia ius; ne, quod apud Gallos piaculum, inconsulto rectore prouinciæ arma caperentur citatis equis nuntio rem aperit; interceptas à Bensino Montisgiscardi turres, quas operæpretium sit in regiam quàm primùm retrahi ditionem, id Regis auctoritatem, id salutem publicam flagitare. Forcæus ad

Forcæus de Mōgiscardi turribus intercipiendis consiliū capit.

Bensini intercipiunt.

Poyanus de proditione Forcæum monet.

Eius ad Poyanum codicilli. ad hæc dolere se, quòd nihil de proditione sibi antè innotuerit: potuisse in primo exordio facilè reprimi, quæ, turribus iam occupatis, eam Sectæ adijciat potestatem, vt etiam valido exercitui futurum opus difficile eius expugnatio. reprimendam quidem, *Moras nectit Forcaus.* armata manu Bensinorum audaciam; non priùs tamen quàm Rex legi copias iusserit, prouinciam in profundiore iam pace sepultam, si arma capiuntur ciuili iterum flamma absumendam. His *Ad expeditionem vltrò Poyanus fertur.* plura. vnde Poyanus ratus quod erat, rectorem prouinciæ fouere dissidium, neque dubius quin belli onus omne sibi incumberet, lectis Regio nomine copijs, relictóque quantùm satis erat ad Nauarræi custodiam præsidij militaris, Fecialem præmittere qui monitum de deditione Bensinum retulit abnegasse imperia; progressus exercitus, obductis si qui *Nauarreins.* erant ad rupem ferè inaccessam aditibus, prærupto monti admouetur: quando parlamentum prouin- *Prohibet vim in prouincia fieri Senatus.* ciæ ipsummet rebelle, vim fieri vetat. non posse sinè rescripto Principis bellum in prouincia geri, quæ vel ad minimam seditionis scintillam tota sit in flammas abitura. neque ita subijciendum impotenti subditorum libidini, belli arbitrium; vnum id esse supremæ potestatis indicium, vniúsque Regis belli modò habenas in ira laxare, modò in mansuetudine moderari; neque aliam ob causam cœli moderatorem, vulgò exercituum Deum appellari, quàm, quòd in bello summum rerum omnium ius, vni debitum Deo: diuidendum alioquin in perniciosas factiones imperium, in quo cuique magnatum id iuris erit, quod passim innata regnandi cupiditas

ipsi-

ipsi dabit, futuros (si ita res habet) tot in Gallia regulos, quot magnates : poneret ad parlamenti decretum , quæ sinè diplomate Regio cepisset arma, aut sciret se perduellem. erat hæc summa codicillorum, quos ad Poyanum Senatus, cum placito prohibitorio misit : ille non ignarus , rogante Forcæo, latam legem, Sectariúmque Senatum Sectariorum perduellionem fouere , ab illo , in sua sibi causa proditoriè ius dicente ad Regem appellauit ; neque interim ab obsidionis proposito destitum ; quinimò inductis propiùs pluteorum tegmine , vbi valla cauari non poterant legionibus, tormenta citiùs quàm dici possit muris admota. *Spretum à Poyano decretum.*

Forcæus, quando præter spem omnia Poyano ex voto cadere videt , deposita larua, fidē quam adhuc Regi mentiebatur palàm abdicare , apertóq; marte dimicandum ratus , delectum manipulum, Bensini auxilio mittere , non dubitās quin inter amica noctis silentia in castrum serperet. Poyanus obsistere, vigilantiáq; incredibili retruso acriter auxiliari manipulo acriùs instare obsessis : demū desperata salute Forcæus , ne deforet etiam in aperta rebellione prætextus, dolo agere: simulat ergo abundè sibi esse quod de Poyano , summum in Benarnio imperium in sui contemptum affectante queratur ; supra Nauarræi Castri præfecturam , quæ murorum circumscribatur ambitu, nihil illi in prouincia legitimæ potestatis: eò tamen venisse impudentiæ temerarium caput, vt, Prorege inconsulto, exercitum legerit ; legem hanc esse Galliæ fundamentalem , qua sinè Proregis assensu prohibetur quilibet etiam Regia *Forcæus palàm in Regē agit.* *Nauarreins.* *Queritur de affectato à Poyano in sui contemptum imperio.*

auctoritate, in prouincia vbi Proregi imperium, instruere acies; armatum se in publicæ perturbatorem quietis, neque alia mente, quàm vt illatam Regi à Poyano iniuriam vi maiore repellat. His præmissis, ad Marchionem filium, cui tunc erat in agro Petragorico auctoritas, nuntium non differt, adesset quàm frequenti amicorum nobilium turma, phalangésque secum abduceret, si quæ apud Petragoricos in procinctu forent, celeritate opus dum Regios imparatos adhuc aggredi oportunè licebat, lectam à Poyano quidem cum legione phalangem, sed leuia omnia, si non deforet ille parenti, & religioni. Iussis paruit Marchio citè quidem, sed minùs oportunè; cùm enim in longiores moras traherentur auxiliares copiæ, quas Bensino Forcæus promiserat, lassata viri in mora diuturniore constantia, post petitam à Poyano habendi sermonis ex more militari gratiam, dixit si condicionibus iustis militum præsidiariorum honori consuleretur, paratos loco cedere: data hinc inde fides, breuíque sic temporis spatio ab arce depulsus Bensinus, quam, si temeritati respondisset animus, diu tueri poterat.

Mittitur ad Marchionem Forcæum nuntius.

Peri-gord.

Copias colligit.

Arx dedita.

Poyane

Ad primum Benarnensis rebellionis nuntium vix dubitatum à Rege, quin Forcæus innata proteruia, dissidij auctor & fautor esset; suspicioni fidem adiecit, quòd ferebatur adhuc armata manu grassari in prouincia, ærariúmque Regium Quæstoribus, numerando militibus suis stipendio, extorquere. placitum ergo, mitti sinè mora in Benarnium à Rege Saladium, virum probum, qui de fide to-

Proditionis ad Regem nuntius.

Saladium in Benarniū mittit.

Saladie.

ties monitum ſuprema hac denuntiatione Regis nomine cõpellaret; ille officio functus Forcæum retulit non antè poſiturum arma reſpondiſſe, quàm vltum illatam ſibi nuper ad Montiſgiſcardi turres à Poyano iniuriam. ceterùm in obſequio perſtiturum ſe quamdiu ſuppeteret animus; arma in Poyanum conuerſa, quia Regis interſit imagines ſuas Proreges in prouincijs non eſſe ludibrio. ad hæc laceſſita Regis clementia paſſa eſt ſuaderi ſe tandem vt Eſpernonius viginti centurias, quæ peditum duo millia facerent, in Aquitania colligere iuberetur, quæ, Poyani copijs accedentibus, Forcæum aut cogerent ad fugam, aut ad prælium. Iam in procinctu erat exercitus, quando Forcæus ad vnum Eſpernonij nomen conſternatus fugæ ſalutem credit, dilapſi cum eo prouinciæ nobiles, dum gregarij in prærup-tis montium ſupercilijs latebras indagabant, vbi fame extincti plures, plures ruſticorũ etiam Sectariorum manu iugulati: vno enim ordine milites habẽt ſiue Sectarios, ſiue Catholicos ruſtici, à quibus non habito delectu religionis, aut ſoli amici, vno etiam ordine ad medullas roduntur. ita ad vnius Eſpernonij famam reſtincta ſinè ſanguine proditio Benarnenſis, prouinciam tranquillitati ſuæ reſtituit. At ne liberalitate diutius Regia gauderet proditionum auctor Forcæus, qui rebellionibus ſæpius iam iteratis pernicioſum magnatibus Galliæ exemplum eſſe poterat, ſi Regia munificentia potiretur diutius: placitum opimis penſionibus & præfecturis, quas liberalitate Henrici olim IV. poſſidebat deſtitui. duplex illi præfectura erat, ambita vtraque à

Forcæi reſponſum.

Eſpernonius in Benarnium miſſus.

Fugiunt Rebelles.

Forcæus deſtituitur gratia & fauoribus.

Marescallo Theminio propræ toria Benarnii dignitas obtigit.

La garde Escossoise.

palatinis auidè; prætoria Benarnij, Scoticæque cohortis primaria: illa maioris momenti in Marescallum Theminium incidit, nec iniuriâ sanè, quem penè inter magnates vnum notant Annales Gallici à Regibus, quos quatuor vidit, defecisse nusquam; hæc, quæ vulgo præfectura excubiarum corporis Regij, rogante Luynæo, Marchioni Monio data, viro illustri si prosapiam spectas, & ingenioso; sed qui Reginæ olim regenti multis nominibus debitor, dum ab ea fortuna diuerterat, ferebatur fauori quem vocabant litasse, id est Luynæo cuius ad ea tempora factio in aula præpotens, non aliter appellabatur, quàm fauor. Post trãslatas in hunc modum, in viros non immerentes Forcæi præfecturas; dehinc ne ad crimen expiandum quid deforet, facessere procul ab aula iussus Mompoulianus, Regi nuper supra reliquos palatinos carissimus; neque aliam ob causam gratia deiectus, nisi quòd Forcæo natus, quamquam, vt nemo ambigebat, à proditione paterna immunis; adeò verum est parentum crimina quoad pœnam transire in filios, maximè vbi postulatio maiestatis. protelabat Mompoulianus in dies discessum, tum quòd in exilio præuidebat apertiùs nobilioris fortunæ lapsum, tum etiam quia à patre viro versipelli, indicto exilio obsistere iubebatur, non dubitante quin retenturus foret in persona filij regiæ gratiæ possessionem, vnáque hac spe tentabat intrepidè omnia, donec post tertiam denuntiationem optione Mompoulianus data aut carceris, aut abcessus, non sinè lacrymis primæ olim aulicus gratiæ, ab aula discessit.

Marchioni Monio præfectura Scoticæ cohortis.

Capitaine des gardes du Corps. Luynes. Marquis de Mony.

Mompouliã.

Pellitur à curia Mõpolianus.

Aulici adhæc mirari mutatos repente in Rege affectus; non ignari rem Regibus difficillimam, quos habent præ alijs caros, & inter eos quem supra omnes carissimum, à se non alia causa abdicare, quàm quia id æquitas imperat: victus tamen à Rege affectus, quo non immerentem à teneris prosequebatur, victus pronior hic animi impetus, qui Reges vulgò abripit, æquitate quam non immeritò professus ille IVSTI denominatione triũphat. Abijt Mõpoulianus ad lares patrios, vbi fati malignitate, in rebellionem inductus debitam magnis facinoribus vitam impendet miserè, vt suo infra tempore describemus. Hæc in Benarnio meta laborum; ea enim conseruandæ prouinciæ diligentia Theminius Prorex, Pardalianúsque dehinc Gondrinus, incubuere, vt rebellionis exactæ ne quidem ipsa hodie supersint vestigia, quæ magna supra fidem Sectariorum iactura fuit, magnum auctoritatis Regiæ, fideíque orthodoxæ incrementum.

Themines. Pardaillan. Gondrin.

CAPVT VII.

EPITOME.

Castrum Albigensium venit Comitiorum Orator, describitur ex occasione vrbs, vbi iustitiæ Camera, quam semipartitam appellant, Sectariis mixtim & Catholicis æquali numero Magistratibus. arctiora Cameræ secreta panduntur, perstringitur Sectariorum superbia, qui Præsidem in Camera suum, ideò præsidibus Catho-

licis anteire volebat, quod cooptatione in Cameram, potior illis tempore foret. præripitur auctoritas Magistratui, habitóque hinc inde in senatu sermone, dubiis inter spem & metum Sectariis nihil conclusum. postridie officio functus in frequẽti populi concione Legatus seditioni furorem & arma ministrat. vrbe cedunt adacti vi maiore Catholici: mittitur à Bertrando apparitor, qui Sectariis Senatoribus Villamurium iter à Rege indiceret, negant se illi subituros imperia, inclinatis iam in rebellionem animis. rebus demum eò positis, vt restaurandæ Cameræ spes nulla, Tolosam redeũt Senatores Catholici, quos Vicinus ab Ambris in florida phalange stipat.

Comitiorũ Orator Castrum venit.

VM hæc quà in Benarnio, quà Lutetiæ gerebantur, delegatus à Comitijs Rupellanis in Albigensium prouinciam Orator, Castrum venit: vbi dũ arctiora Ministris secreta aperiet, donec in lucem prodeant, de Castro interim quædã ex occasione differamus, quæ ad pleniorem rerum hoc bello gestarũ notitiam pertinẽt. Albigeois. Castres

Castri descriptio.

Castrum vrbs est non ignobilis, seu loci genium spectas, qui in valle fertili placidus est, seu dignitatem, vbi Sedes Episcopalis diues, nõ ita tamen antiqua: quippe quæ ad exacta nuper secula, Episcopatus Albæ augustæ partem faciebat. Sedes est paucis abhinc annis Cameræ, quam edictalem appellant, vbi æquali numero Catholici & Sectarij Magistratus, iura Catholicis passim & Sectarijs reddunt, eo ordine, vt si obtigerit etiam in lite vbi centum actores, rei totidem, vel vnum, cuius sæpe nihil inte-

Vrbs est Episcopalis.

Edictalis Cameræ sedes.

Alby.

rerit, Sectariũ esse, trahatur illicò in Cameram semipartitam causæ cognitio, cui earum litium debetur diremptio ex edicto, vbi Sectarius aliquis iudicio sistitur, nisi de Ecclesiæ bonis actum, aut priuilegijs. Hic autem iudiciorum ordo. vt ad annos singulos ex Tolosatum parlamento sex cum præside Senatores functis iam officio substituti, duobus reuoluti iam anni remanentibus, faciant in octouiratu numerum iustum, hinc ducta vt audio formula; quia veterum loco suffectis nouis, quibus exacti anni secreta ignota plerumque, pessum irent publica priuatáque negotia, quæ Sectarios per simultates & odia magna ex parte gerere palàm est. Sectariorum autem in Camera potestas hinc maxima, quòd nusquam amobiles, si quid illis virtute & sagacitate Catholicorum hodie negabitur, reuolutis in tanta homin ũ mutatione annis & animis, haud difficulter obtinebitur: diuersis etenim etiam sapientum ingenijs, sæpius accidit, vt quanquam collimatis omnium ad idem ius votis, diducantur in contraria mentes, vnde non iniuria dici posset æquitatis quẽque apud seipsum autorem esse. leue tamen illud, nî cogerentur Catholici Magistratus, Sectarios reos absoluere; quod ita ex necessitate contingit. Regum apud Gallos clementia auctrix est legis Iustiniano ignotæ, qua cautum, si in capitalibus causis calculi Iudicum in pares sententias ex æquo diducuntur, præualeat quæ mitior est: hinc Sectarij à pœna immunes, quos tacita lege præscripta sibi inuicem, àbsoluunt promiscuè Cameræ Magistratus; quippe qui in hominum penuria, qua Secta labo-

Describitur Camera semipartita.

Ex parlamento quot annis eliguntur qui in ea ius reddant.

Cur Capitalibus pœnis Rei Caluinistæ, nusquam in Camera plectantur.

rat, in id studia & animos vertunt, vt suorum per fas & nefas vitæ consulatur: hinc item accidit Catholicos, vbi in crimen incidêre, vna formidine pœnæ, deposita fide orthodoxa ad Sectæ asylum confugere. Sectarijs præses est Vigniolius vir probus, qui minùs innato sibi fastu, quàm assidua Ministrorum suasione, Parlamenti præsides post se habere ideò nuper præsumebat, quòd in Cameræ collegium præ illis cooptatus, tempore potior in præfectura haberetur. quamquam nosse debuerat, in ceteris non parum versatus, Cameræ Semipartitæ præfecturam, illegitimum esse potestatis Regiæ fœtum, neque nisi iniuriâ cum parlamenti primicerijs dignitatibus de gradu contendere, vtpote edicto satis recenti, à Regibus Galliarum, magis in solatium Sectariorum, cum Cameris inductam, quàm in æternum Regij decoris monimentum, qui decor vnus, primam parlamentis in Gallia causam dedit: hinc fit vt neque ascribantur parlamentis, eiusmodi Cameræ, neque dicendæ in ijs sententiæ facultatem habeant earum Magistratus, nisi Regi singulari sic lege visum, contra communem vsum: adeò verum est, inspecta origine, à parlamentis dissitas Cameras, quarum ideò præsides, sapientum iudicio, nihil habent quod querantur, si parlamenti præsidibus, non habita cooptationis ratione postpositi. In hac vrbe, quam multis abhinc annis Sectarij occupant, agebant satis ægrè inter effrænatam populi superbientis audaciam Catholici quidam, quos magna ex parte, vitæ commercium cogebat ad moras, aut rei familiaris necessitas; eo tamen incommodo, cuius

Cameræ Vigniolius præses.

Vignoles.

Parlamenti præsides post se habere ambit.

Cur inducta Cameræ.

Cur parlamenta.

A parlamentis dissita Cameræ edictales.

&ipſe teſtis ſum oculatus, vt ad minimam diſſidij auram, adacto ad iugulum pugione immineret quotidie fatale periculum; vnde publicam vtilitatem eò ſpectare credebant prudentes, vt bello confecto aut tollerentur penitus Cameræ, aut ſaltem à Sectarijs vrbibus in Catholicas transferrentur; neutrum apud nos obtigit, immenſa Regis in Sectarios ipſos clementia, qui ſubditos omnes vno affectu proſequutus vno illis ordine iura reddere voluit.

Camera edictalis Galliæ Narbonensis in vrbe sectaria.

Láguedoc.

Poſtridie Rupellæ Orator rogatus quid vellet, ſibi rem cum populo dixit; quæ, vt è ſalute omnium erat, ita non niſi conuocatis vrbis ordinibus communicanda. interim Sectarij magna ex parte Magiſtratus, quorum erat hominis frænare audaciam, illum priuatim ſalutare, clã inuiſere, Cameræ, prô nefas! obedientiam Comitijs offerre, & ſi quando de officio monebantur palàm adijcere, quinquaginta cum Rege prælijs inſtructà acie dimicaturam Sectam priùs quàm libertatem opprimi patiatur: parco hîc eius nomini, quem nondum denuntiato bello tanta in Regem impudentia debacchantem Camera audijt & paſſa eſt, futurum ſperans vt obſequio poſthàc proniore diluatur atrocitas criminis. at neque apud illos vulgare crimen, vt audio: obſequium enim, quamquam languidum & eneruе præſtitere quidam aut ſimulauere.

Bertrãd Doyen des Cõſeillers Catholiques. Depaulo President.

Intereà, quia Magiſtratus officio incumbebat, ſuffocari in primo exordio rebellionem. indicitur extra ordinem à Bertrando Senatus (is Catholicorum Decanus extincto nuper Paulæo Præſide, viro maximo, cui panegyricus iure debeatur, illis in Ca-

Bertrandus Senatum conuocat.

mera præerat) ibi Sectarij moniti indicerent Rupellæ Oratori ab vrbe sua discessum, aut paterentur, dum adhuc erat auctoritas Regis in integro, Catholicos loco cedere, qui ferre populi imperia nequeāt, cuius exasperatus in Regem & Magistratus furor in seditionis licentiam nullo obstante prorumpit Facesseret Orator quāprimùm, aut daretur Catholico Senatui abeundi in debito commeatu facultas. Ad hæc Sectarij, apud quos in fidei naufragio publico tabellæ adhuc obsequij leues enatabant, viri alioquin magna ex parte probi (si quæ inter Sectarios tunc probitas esse poterat) nullam Magistratus hoc tempore in populum auctoritatem, populum belluam esse, cuius ita ingenium sit, vt aut humiliter seruiat, aut impotenter imperet; eò hodie temeritatis venisse, vt libera seruitute, quam magistratui debeat abdicata, impotens rerum imperium ambiat. neque rebus iam ita desperatis sat sibi auctoritatis superesse, vt frænari possit eius libido; satius videri si cum insanientibus in speciem furat ipse Magistratus, vnam hanc esse retrahendi in obsequium populi rationem; tentaturos quidem se omnia, quò proscribantur Comitiorum decreta, secretò tamen, quando palàm agere & sibi periculosum, & Regi obnoxium; per cuniculos tentari posse, quę si apertè contenderent, periculum ne fomes seditioni pręberetur, quę in Sectarios Magistratus primùm debacchata, in Catholicos dehinc foret crudeliùs sęuitura.

Respondent Cameræ Senatores.

Conuocatur in templum populus.

Postera die calatis populi centurijs magna in templum frequentia conueniri, postque habitam

à Miniſtro concionem, aſſurgere Comitiorum Legatus, qui ſalutato hinc inde populo, habere ſe in mandatis dixit, vt Comitiorum nomine, vrbis ordines amicè ſalutatos moneret, poſt tentata omnia, quibus pax ſarta tecta ſeruari poſſet, frequentibus Comitiorum Ordinibus in id fuiſſe concluſum, vt quę diutinis Reformatorum precibus Rex negaſſet, armata illi manu ſibi vindicarent: ſupereſſe vnam hanc iniurioſè oppreſſis viam, belli iuſtam eſſe rationem cùm libertas opprimitur: neque captum temerè de bello conſilium, computata fuiſſe attentiùs omnia, habitam hominum, armorum, vrbium, & ęrarij rationem, eóque res veniſſe, vt bellum ęquali hodie cum Rege potentia geri poſſit; Regem qui non niſi aliorum oculis, & auribus videat, aut audiat aliorum arbitrio viuere, eius maximè cuius ſummum imperium affectantis libido, illum quò lubuerit trahit. vnam libertatem omnium Reginam, populis poſthàc Reformatis, ſi quid valent, imperaturam: quòd vt faciliùs ex voto contingat, proſpiciendum vt vrbs propugnaculis & vallis citiſſimè muniatur, dilationem noxiam: pellendos quam primùm ab vrbe Papiſtas, quos tutela fidei publicæ adhuc incolumes fecit: poſſe tamen etiam ex Ieſuitarum doctrina opinionem defendi, quæ ad internecionem iugulandos contendat, ſi vera ſententia, qua fidem illi hæreticis ſeruandam negant: futurum tamen ex reformatæ religionis integritate, ſi cum impedimentis ſuis ſalui dimittantur. Hîc peroratus omnium vota, & animos in ſe conuertit: quin etiam trahebatur in dubium quæſtio quæ de

Habetur à delegato ad populum Oratio.

Calumnia in Regem.

ſeruanda fide erat, quando rectoribus municipij placitum, non quidem palàm dimitti Catholicos, ſed continuis terroribus in ſeditione frequenti adeò conſternari, vt cogerentur ipſi ſponte abſiſtere, ídque ab illis factum, ne rebus aliquando in integrum reſtitutis, obijci Cameræ iuriſdictionem repetentibus poſſet, quòd illam ab vrbe olim ſua vltrò depuliſſent. ita res habuit. concitatur in Senatũ populus, Papiſtas proditores, qui vno reformatæ religionis odio ferantur, ſinè miſericordia iugulãdos, tollẽdos è medio Magiſtratus quicumq; legitimæ libertati Regium nomen opponent. excubiæ interim militares ad ædium porticus, vbi Senatoribus Catholicis habitaculum diſponi, ſeu animus erat publicæ pignora fidei à furore plebis protegere, ſeu terrorem, quod malim, incutere. Inter hæc, qui Catholicis fidi credi volebant Sectarij quidam, illis leniter inſuſurrare; eum eſſe populi in Catholicos exaſperati furorem, vt niſi fugæ ſalus committitur, deſperata ſit, nuſquam grauius in vrbe periculum, Magiſtratũ, imò & Miniſtros, quibus ſeruandæ fidei animus eſt, diffidentia poteſtatis in populum ſuæ, in procinctu eſſe vt reuocent datam protectionis in ſacramento fidem: Senatus tamen victimam, ſe furori vltrò obijciens protelare diſceſſum in dies, ratus (vt res erat) prouinciæ tranquillitatem à filo pendulam, cuius in Camera Semipartita tenuiſſimum ſtamen nectebat adhuc, non habita religionis ratione, prouincialium animos. Donec gliſcente magis ac magis ſeditione, nouum prodijt à populo iuſſum, quo faceſſere iubentur aut mori. Ini-

Concitatur in Catholicos populus.

Monentur à Sectariis Catholici, diſcedant.

tur ſinè mora in ædibus Bertrandi maioris conſi-
Bertrãd le grãd. lium, adſunt non indigni, quorum hiſtoriæ nomi-
Prohé-ques. na inſerantur Bertrandus cognomine maior, Pro-
Veſian. henqueſius, Veſianus, Ioſſæus, Agretus, Terlonus,
Ioſſé. Agret. Ouurerius, & Ambeſius viri publicæ ſalutis aman-
Terlon. tes, quibúſque vel hoc vno magni animi indicio,
Ou-urier. quòd ſe pro publico deuouerint, Gallia multum
Ambés. debet. habito diſtrictè Senatu in eam ſententiam itum, vt ad Sectarios Magiſtratus duo Catholicorum delegentur, qui diſceſſu ab vrbe illis renuntiato, moneant Lautricum vrbem vicinam iter communi voto deſignatum, ſi abeuntes ſequi mens erat; nihil in vrbe Catholica reformidandum, vbi fides iureiurando firmata aſylum promitteret. at ſequi abnegantibus illis, pridie Nonas
Caſtres Lautrec Iunij Caſtro venêre Lautricum Catholici, vbi vix octo dies exacti, cùm nuncius tranſlationem
Ville-mur. Cameræ, Caſtro Villamurium à Rege indixit: ea
Albi-geois. vrbs eſt ad Albigenſium confinia, quam eo tempore Sectarij detentabant. ad ea Senatus, paratum ſe vt Regis imperia exequatur; non poſſe tamen ſinè Sectario Magiſtratu inſtitui Cameram. non differtur Caſtrum apparitor, qui communicato Regis diplomate, moneat moræ diuturniori crimen læſæ Maieſtatis ineſſe; at officio functus refert, eo animo Sectarios eſſe, vt neque Villamurium ire, neque velint, quãquam ſoli, à iuriſdictione abſtinere, conuenire ſolito more Senatum perduellẽ, eiúſq; placita, vna Comitiorum auctoritate firmari; vno verbo, qui nuper Regis erant, hodie Comitiorũ eſſe Senatores. Deſperata itaque ſalute, fruſtráq; tentatis re-

Mittitur ad Sectarios apparitor.

ſtituendę Cameræ omnibus rogato qui commeatum inter viæ pericula prębere Veſino ab Ambris, Lautrico Toloſam ventum, nec diu cùm Sectarij Senatores habiti inter ſimultates ludibrio, magiſtratura ſponte abceſſere; vnde poſtmodùm in errore longo infenſi Catholicis, ſuſpecti Caluiniſtis, agnouere quamquam iam ſeriùs, vnam Magiſtratus dignitatem in Regum obſequio ſitam neque coruſcare Senatum niſi coronæ radijs. Voiſins Dambres.

Camera penitus ſoluitur.

Statim à ſoluta, quæ prouincialium nectebat animos Camera, in Septimania palàm de bello agi cuius dum iacientur altiùs fundamenta, videamus quid interim trans Ligerim geſtum. Lãguedoc. Loyre.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Commota apud Turones in Sectarios ſeditione, Maleuilio inquirendi in noxios negotium datur, iuſſa volentem exequi ſeditio grauior ad latebras adigit. ſedatur tumultus. Maleuilius Blæſas ad Regem veniens ſuadet reprimendo oppidanorum furori ad Turones iter. quinque ſeditioſorum ſuſpendio expiatur crimen.

QVIA querelis, quas in Regem, & Catholicos comminiſcuntur Sectarij, Turonum ſeditionem annumerant, quæ ſub idem tempus commota eſt, breuiter eam hoc loci expediamus. Mortuo apud Turones Martino ſtabula- Tours.

rio, ex Catholico nuper Caluinista; dum funus si-nè pompa, Sectariorum more, effertur, feretro insistere puerorum cohors coniurata, quæ cadaueri, cantilenis quibus vici noctu & interdiu personabant, illudens, inueterato apud Gallos dicterio, mutuatis ab vxoris adulterio cornibus, Martinum cornigerum appellitabat; imò ne quid ad fabulā deforet, præferebat puerorum quisque crucem ex ligno minutulam, dum longo ordine bini cantu incomposito funus prosequebantur: excanduit zeli feruentioris Caluinista quidam, vltricésque opponens manus, incussa in pueri genam rudi alapa, vi brachij robustioris in terram egit. nec mora, puer attonitus gemitibus aërem verberare, donec adueniente fortassis matre redintegratus in muliebri proteruia clamor. ad hæc pueri instare acriùs, vocare in auxilium familiares, lapidum grandine funus prosequi, commotáque iam fortiùs seditione, Martini cadauer effodere. aduolat Magistratus, doliaribúsque munitionibus passim ad vicos dispositis, seditionem compescere tentat, at conatus inutilis: templum vbi Sectariorum conuentus haberi solitus armata manu occupatur. ad hæc municipij rector clamare, sed & inutilis clamor; non solùm enim tumultuantes reprimere non potuit, quin potiùs præsentia sua animos fecit, rorem aquæ tenuioris dicentes in fornacem iniectum. præualet turbulentorum, vt in seditione fieri amat, aduersùs quietiores potentia; póstque ludibrio habitam in templo suo sectam, scamna, sedilia, imò & cathedra ipsa, vnde Ministri ad populum verba facere soliti, confrin-

Seditionis apud Turones exordium.

Puer in terram rudi excussus alapa.

Concitatur populus.

Magistratus auctoritas frustra interponitur.

Ignis in Sectariorũ ædes, & eorum templũ coniectus.

guntur. postremò ne quid esset residui, in templum conijcitur ignis, quo & vicinæ Sectariorum ædes absumptæ. crescente magis ac magis lasciuia, toto triduo in vrbe ferrum & flamma grassatur. ad hæc Sectarij fugam capessere, obuios in vincula trahi, proscribi elapsos, donec post triduum dilapsa metu huc illuc plebe restinctum incendium. ea re exacerbati Sectarij, qui rem per se indignam relatione in maius augebant, queri de violatis apud Turones fide, & iure gentium; fidem violatam, cùm Sectariorum, qui in vrbe Catholica in publica fide degebant, ædes direptæ: ius gentium, quando non licuit viro immerenti iusta persoluere. indigna passos Reformatos, negatam mortuis terram, quódq; apud ipsos Cannibales inauditum, temeratos manes, effossa cadauera.

Queruntur Sectarii de violatis fide & iure gentium.

Non recusauit Rex iustus oppressis protectionem suam; quinimò sinè mora Maleuilio libellorum in Regia supplicum Magistro negotium datum, vt in factum inquireret: ille in carcerem trusis in quos seditionis delatio erat, Sectarios à populo actos nuper in vincula, non alia causæ cognitione liberos esse iubet. indicitur ad crastinum reis audiendis Senatus, sistuntur iudicio, iámque post accusationem penitus ordinatam in procinctu erat capitalis sententia, cùm desperata reorum salus nouo populum tumultu concitauit: serpit tacitus per vrbem rumor, vim pati Catholicos in vrbe sua, Sectarios spuriam in Gallia gentem, quia nimiam in vrbe Catholica auctoritatem affectabant, ab ijs nuper mulctatos, quos publicæ vtilitatis studium ad arma

Maleuilius in Turones mittitur.

Maleuile.

Instat capitalis sententia.

Catholicorum in vrbe questus.

arma impulisset, consultum Catholicorum virtute, municipio, quod periculum erat ne per præpotentem Sectariorum factionem in orthodoxa fide nutaret; infidam gentem cuniculis agere, dum ex æquo vires non suppetunt; vbi pari potentia grassari licet, deposita larua affectare imperium. frenatam virtute oppidanorum nupera væsanam illam imperandi libidinem, hodiéque rei bene gestæ non aliam esse remunerationem, quàm patibulum, cui suffigetur Catholicorum innocentia in hæreticæ perduellionis triumphum. His suasi perditæ vitæ homines, qui nimis quàm multi in vrbibus ex gladiatoria viuunt, licentiæ potiùs quàm religionis causa, facto agmine, palatium circumstant, portas effringunt, obuios quosque malè mulctant, compedibúsque solutos reos in libertatem asserunt. *Redintegratur seditio.*

Maleuile. Consternatus ad hæc Maleuilius minùs in principis statua, quæ in foro prostabat, quàm in latebris salutem quærere; sequuti assessores, positóque latoclauo, vestibus à plebe mutuatis, ex Magistratibus olitores mentiti in ædes suas dilabi, intereà dum ferrum, & flamma impune grassantur; nec mirùm si delitescente Magistratu nihil non licet. Iam ergo nullo obstaculo violatur sanctum illud fidei vinculum, quo mutuo inter se fœdere municipes copulantur: & quia seditionum vulgò pretia in præda sunt, diripiuntur Sectariorum ædes, si quæ adhuc ab incendio incolumes erant, maximè tabellionis cuiusdam apud quem instrumenta obligatoria, debitorum manu discerpta, ne superesset memoria nominum. *Fugiunt Magistratus.* *Diripiuntur Sectariorũ ædes.*

Intereà Maleuilius in latebris anxius, mortis identidem nuntium expectare, quando municipij rector, intensis ad vicos cathenis ferreis, seditiosos adegit vt se omnes in vnum reciperent; quò demũ in oliua missis oratoribus pax his conditionibus impetrata. *Restincta seditio.* Vt si quem adhuc Catholicorum haberent vincula, liber foret, indiceretúrque adhibito sacramento Magistratui posthàc silentium, missis in ignem instrumentis, quorum in populum accusatio erat. obstrinxit fidem suam præfectus vrbi, deteriora timens, vnde seditionis incendium breui restinctum est. Intereà Rex nupera Benarnij expeditione edoctus præsidium contra Rebelles supra fidem omnem validum in præsentia sua situm, dispositis iam in bellum omnibus Lutetia Fontebellaquæum, Paris. Fontainebleau Fontebellaquæo circa Cal. Maij Aureliam, Orleãs. Aurelia Blæsas venerat; *Rex Blæsas venit.* Blois. vbi seu quia genius loci patentibus hinc inde plagis mira regionis salubritate placidus est, seu quòd in Galliæ, quod aiunt vmbilico, vbi vulgò Reges morari par est sita vrbs, mora longior parabatur: quando Maleuilius, cui Turonum Magistratus comes erat, citatis equis veniens, commotam apud Turones seditionem Tours. aperit: *Maleuilius seditionem Regi aperit.* impotentem fuisse reprimendo furori Magistratum, cui moriendum, aut pacta cum populo ineunda, quibus impune æstuantis libidinem furoris exerceret. eò venisse proteruiæ seditiosam gladiatorum licentiam, vt post violatam, vbi ius reddi solitum, Regiam, post effractos carcerum sacros cardines, & se Regis legatum solio liliato deiecerit & capitalibus reis dimissis, triumpharit de

fuga Magiſtratus, quaſi cum hoſte negotium, neque malignitati vulneris medelam eſſe, niſi quam præſentia Regis parabit; deſperatam alioquin ſalutem. excanduit ad ea Regis animus, & qui longiores moras indixerat, mutato repente propoſito Turones poſtridie venit. ſtatim conſternati factionis auctores, diſcuſſiſque ad ſolis aduētum ſeditionum nebulis die aperitus, in hunc modū. Modenæo capitalium in Gallia præfecto munus incūbit vt in factū inquirat. ſiſtuntur iudicio extraordinario rei ſeptem in quos ſeditionis poſtulatio erat; ibi compendiaria cognitione (qui mos eſt capitalis iuriſdictionis) inſtruitur cauſa, póſtque prolata in medium acta, inuenti duo, quorū accuſationi probatio deforet, quibus abſolutis reſidui quinque poſt ſuſpendiū flammis abſumpti ſunt. ita Rex ipſe Sectarijs vltor, Catholicorum in ſe iram & murmura præpoſterè concitauit: quaſi in crimine religionis ratio haberi debeat. vno omnes ordine ſubditos nō habito conſcientiarum delectu mulctari decet, aut in peſſum eunt imperia. quamquam ex omnium ſententia debuerat firmare labilem ſectæ fidem parum illi debitus à Rege hic fauor, qui tamen anſam querelæ præbuit, vt docebit hiſtoriæ ſeries; adeò verum eſt collata in ingratos beneficia non exareſcere modò, ſed & ijs interdum excidio verti qui conferunt.

Rex Turones venit.

Modene grād Preuoſt

Seditioſorum quinque in furcam acti.

❧

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS.

LIBER TERTIVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Post designatam in Rebelles expeditionem, legitur in Comestabilẽ Luynæus. hinc primoribus Galliæ dolor, hinc dicax in eius, & fratrum fortunam inuidia. collata in eos crimina diluere tentat amica illis apologia, prudentiorum ad ea tempora mens depromitur, qui medium sequuti, proposito Radesiani olim Marescalli exemplo, superbiæ deferunt, quem aliorum criminum vnde postulatus, plerumque faciunt innocentem. Ad extremum ne contra militarem disciplinam arma tractentur Comestabili ipso auctorante Lesdiguerius exercituum magnus renunciatur Castrametator, cui præfecturæ id in acies vulgò potestatis, vt omnia ex voto regens in castris,

ſola denominatione à Comeſtabilis imperio differat. quaſi Luynæum, parum ad arma expertem ambitæ contra ius dignitatis, ipſa poſtularet conſcientia.

ARATIS iam ad bellum omnibus, reſtabat id vnum, vt Magiſter equitum, ad armorum imperia crearetur: reuoluta iam Olympias tertia, cùm magnus Mommorancius Galliæ Comeſtabilis, nobiliſſimam exercituum præfecturam ſuo vacuam exceſſu reliquerat: ab eo tempore ſinè Comeſtabili Regi militatum in Gallia, cùm Rex indecorum ſibi ratus, ſi in caſtris munia paſſim omnia ſubiret ſolus, leuando more maiorum labori de Comeſtabili cogitauit: id quoque ſuadebat expeditio periculoſa, & longior, cui ſi Comeſtabilis deforet, periculum erat, ne militaris ordo in peſſum iret. ſed ſtabat potior ratio ab amore: quippe in frequenti Principum, Magnatúmque corona cui Rex tunc medius, non alius ad manum fuit, cui neſcio an immerenti, tantū munus deferretur, quàm Luinæus: vocatus ad primos honores, quem ab incunabulis Rex primæ aulicum gratiæ fecerat, quíque nuper ex Comite dux factus, ex duce fit hodie Comeſtabilis. præbetur illi enſis liliatus, quem, ne rubiginem ex ſanguine contrahat, fallor, aut rariùs in hoſtem diſtringet.

Diu fuit ſinè Comeſtabili Gallia.

De eligendo cogitatum.

Luynæus Comeſtabilis renuntiatur.

Diſplicuit primoribus regni, amoris electio, vbi arctioris concilij negotium eſſe videbatur: aut tollendam penitus diadematis æmulam dignitatem, aut habendam vnius in nobiliori ſanguine virtutis

Magnatū murmura.

rationem, eligendos ad officium nobile principes, quorum magis intereſt nihil detrimenti rempublicam capere, quàm fungorum, qui eidem ſoli ortum & exitum debent. fuiſſe vnam hanc ex legibus, quam ſcripto & voce Henricus magnus ſoboli olim ſuæ LVDOVICO Regi, venturiſque nepotibus commẽdarat. Iuraſſe illum propalàm, ſi Mommorancius aliquando ſe imperante deficeret; numquam in Comeſtabili nouo reſtauraturum ſe quod magno Regum commodo perijſſet. hodie portentum eſſe, ex homine alienigena, mediocri nobilium proſapia nato ex Alberto ignoto Luynæum, cuius vix orbe circumſcribatur nomen; ex Luynæo, Anchræi Marchionem, ex Marchione Mallij Comitem, ex Comite Ducem, & Galliæ Parem, ex Pari prodire inaudita apotheoſi Galliæ Comeſtabilem. Subiungebatur in eam ſuperbiam prolapſum, vt alijs autoribus geſta infecta forent, niſi grata illi negotiatio; inſolenti curialis zephyri flatu adeò tumidum, vt principes habere contemptui ludus illi & gloria: quos ſi quando ad conclaue ſuum, quod rarò, admittebat, aperto capite ſedili deſtitutos patiebatur ſtare, & fere triumphabat; eò demùm prouectum fortunæ, vt ſeruis eius ac ianitoribus innoteſcere etiã magnatibus pro magnifico acciperetur. plura his addita. intereà dum in rotæ faſtigium aſſurgebant fratres duo, quos in curiam ille felicibus ſecum induxerat AVIBVS; vt paucos intra dies, Mareſcallus & Dux Caddenetus renuntiatus, Branteſius item Dux & Nobiliſſimæ principis coniux, in cuius capite fatiſcens Luxemburgenſis do-

Progreſſus fortunæ Luinai.

Fortuna Fratrum Caddeneti & Branteſii.

Branteſius Luxemburgi principẽ in vxorem ducit.

Caddenet. Brãtes. Luxembourg.

mus illustrissima, Imperatorũ, & summorum Pontificum seminarium nobile, centum aureorum millia in annos singulos illi rependebat: qua dote nubere olim solitæ virgines, illi etiam diuitijs & nobilitate secundę Regibus interdum, & Imperatoribus: rem vsqueadeò portento plenam, vt Vantadourius minorem natu, cui vix triginta librarum millia in annuos reditus, vxorem ducere gloriosum habuerit quem nemo nescit, eius esse in Gallia stirpis, quæ conniuentibus oculis vni Mommoranceæ cedat, cui & octuaginta aureorum millia pro reditu fortuna parauit, & nomen illustre prosapia. dum Brantesius plusquàm Regijs nuptijs, in ipsa, quod ferè inauditum, Regia, ministris principibus, Regéque hymenæi faces præferente nobilissimam principem adegit ad sui amplexus: adegit, quippe illa lacrymis inter nuptiarũ apparatus testata dolorem natam se ad altiora prodebat. quæ omnia nemo ambigebat quin Luynæi gratiæ deberentur, qui rem inauditam, triplicem eodem momento fortunam vno regię beneuolentiæ fundamento struebat, Cerberum diceres, allatrantem primoribus Galliæ: ità præter illos nihil fortunati: vnde sæpius iactatum illud, funiculus triplex difficile rumpitur. Erat in eum quamdiu vixit criminum postulatio tacita, quibus palàm grauiora post eius excessum addidit veritas, aut inuidia; suam enim cuique infamiam posteritas rependit aut decus: quippe non ausis liberè loqui, qui spirantis fortunæ potentiam timent, redintegratur ab eius funere garriendi licentia, torrentem imitata, qui consistens ad oppositos aggeres, violentiùs

Vantadour Fils.

Vantadourius minorẽ natu eius familiæ in vxorem ducit.

Brantesius in Regia nubit.

Funiculus triplex difficile rumpitur.

dehinc abripitur: quò magis (vt hoc in transitu dicam) eorum socordiam irridere libet, qui præsenti potentia credunt extingui posse etiam sequentis æui memoriam: nam contrà, punitâ acerbiùs dum auctoritas viget loquendi licentiâ, gliscit fortiori potentia veritas aut calumnia. Itaque quibus viuente Luynæo timor auctor erat ne in eum aliquid scriberent aut loquerentur, eosdem statim impulit ad loquacitatem & satyras eius excessus, quas in tempore memorabo.

Post Luynæi excessũ multa in eum congesta.

Fratrum apologia.

Lacessitus vndique, fortunæ suæ innocentiam in hunc modum tentabat. Regem esse omnium arbitrum, neque subdito datum vt contrà eat, futuram alioquin duriorem Regum fortunam subditorum sorte, quam ipsi ad placitum regunt; quemlibet ex plebecula lixam posse sibi amicos legere ex voto, in quos liberali manu bona profundat. Regios reditus, vnam Regis spectare personam, cuius liberalitatem morari velle, quid aliud est quàm virtutem, quæ præ alijs regia sit habere in vinculis? nihil esse quod Regem magè sapiat vna liberalitate, quam quò magis exercet, eò magis Deum imitatur, quem exprimit. lectum præ alijs Luynæum, in quem Rex liberalitates ad amoris mensuram effunderet: non esse illi aulicorum plures ad quorum nuptias, amore auspice, vt Henricus olim III. vectigales miserè perdat reditus, non mensis multiplici ad fastum venatione instructis gaudere; non ædificiorum luxus, non amare Veneris impuros amplexus, vnde spurij vulgò regum fœtus, vectigalia, purissimum populi sanguinem malè consumunt. vno eum contentum amico,

Reges omnium esse arbitros.

Reges liberalitas decet.

Rex Dei imago est.

Regum luxus.

amico, delicias ſpernere, luxus dedignari, quibus ſæpe pluſquàm par ſit Regum libido precium facit: quæ ſi ferre nequit inuidia, malle ſe aulicorum contra fortunam ſuam inuidiosè obgannientium latratus audire, quàm luctuosè miſerentium gemitus. His Luynæus altiùs metuens, tacita ſuſpicionum, vulgi rumorem, ingruentem inuidiam deprecabatur.

Inuidiæ præſtat eſſe obiectum, quàm miſericordiæ.

Qui inter vtrumque medij, nec Luyneæ fortunæ litabant, nec malo in eum animo ferebantur, viri magna ex parte probi, quos neque trahebat adulatio ad fortunæ applauſum, neque inuidia ad calumniam, ita ſentiebant de re, quæ Gallorum menſis vna tunc fabula erat. hominum ſic eſſe ingenia, vt diuitijs numquam, numquam honoribus ſatientur, quæ animis vulgò innata auiditas ſi crimen eſt, reos eſſe quotquot cœli ambitus habet: neque ſui adeò immemores aulicos, vt fortunam quæ ſe vltrò, placido vultu, expanſis manibus, aperto ſinu offerat refugiant. neminem eorum eſſe quos in Luynæum inuidia prouocat, quem ſi pari fortuna paſſu ſequeretur, non proruerct in eius amplexus gratiſſimos. iniquum eſſe, ceteros criminum poſtulare quæ nos ipſamet facerent reos, ſi fortuna vellet. neque quærendam fauoris cauſam, vbi Regem habet auctorem, non eſſe ſubditorum æſtimare, quem ſupra ceteros Rex, & quibus de cauſis extollat: datum illi ſummum rerum à Deo iudicium, dum ſubditis obſequij gloria relicta eſt. ignota plerumque nobis Regij amoris ſecreta, Regúmque ingenia; ſupra hominum ſortem vulgò poſita, quid habere interdum

Mens ſapientum ſuper eare.

Nemo fortunam ſi ſe vltrò offerat dedignabitur.

in abdito, quo non iniuriâ improbissimis etiam faueatur. abditos principis sensus, & si quid occultiùs parat, exquirere illicitum, anceps, nec ideò assequare. ita rem habere in omnium moderatore Deo, in quem iustis aliquando esset quòd indignarentur afflictis sæpius, dum impijs omnia ex voto cadunt, nisi eius iudicia abyssus forent, ad quæ imbecillitati hominum penetrare non datum. vnum esse, quod prudentia in fortuna fratrum expôscat: quid enim ab illis spreti primores Galliæ? quid contempti principes? ánnum & illud ex fortuna est, sibi negare parem? neutiquam sanè; imò clauus hic erat æneus, quo rota in circulum volans sisteretur. Ad hæç proferebatur Marescalli Radesiani, viri olim maximi exemplum, qui Regi suo carissimus, eum, sæpe liberalitati modum imponeret hortabatur: quia tamen Regis affectus supra subditi captum ferebatur; neque sat illi si communi Radesianus sorte inter primores viueret, effundebat in dies nouas in eum gratias; donec Marescallus vir sagax, concitatam in se magnatum inuidiam reformidans, commento vsus est in hũc modum. precatur enixiùs Regem (quando liberalitati modus non erat) pateretur conferenda posthac in se beneficia, sibi Principum, aut Magnatum precibus impetrari, quo ab inuidia immunis fuit: primores enim quorũ erat fortunam hominis inuidiosè deprecari, suo suffragio prouectum gloriabantur, magis quàm inuidebant.

Dei Regúmque arcana plerumque ignota omnibus.

Proponitur Marescalli Radesiani exemplum.

Rets.

Commẽtum aulici non illepidum.

Hæc erat proborum sententia, dum sinè auctore Satyræ in publicum plures, in Luynæum incredibili proteruia debacchabantur, exercentibus plerisque

Satyræ in Luynæum plures.

per occultum ídque procaciùs, libidinem ingeniorum, vnde lacessito ira & dolor.

Quia tamen belli expers erat, placitum eligi qui Comestabilis officio fungeretur, magnũ in exercitu Regio Castrametatorem, supremo in acies imperio; nec diu quæsitus ille, cui belli onus incumberet, in Lesdiguerio inuentus est. vnde rariùs ad valla eunte Luynæo, Regióque passim hærente lateri, iocosè apud aulicos iactitatum, Regis verè amantem esse, qui non nisi moriente eo mori vellet. Plura hîc de Luinæo congessimus, ne posteros lateat incredibilis fortunæ portentum.

Lesdiguerius magnus exercituum Castrametator

CAPVT II.

EPITOME.

Prodit ex Rupellano prælo declaratio Rebellium, cui publica hæc professio fundamentum est. post Dei cultum, vnam obsequij Regibus debiti habendam rationem. appellatur in protectionem innocentiæ Principum & populorum fides. crimina, quorum in eos delatio; diluuntur, Rebellionis maximè quod in se falsò collatum. opprimendæ religioni prætextum esse conquesti, ducta ab Henricis III. & IV. temporum serie, faciunt se innoxios. fidem Regis, pellendis regno suo hæreticis sacramento adactam queruntur. Iesuitas iniuriosè habent, maximè Arnousium, cui crimini vertitur quidquid in Sectam gestum. de arctiore demum Regis consilio quædam, quod Cardinalibus, & Episcopis magna ex parte constare lu-

gent. multa de innocentia sua, plura de vi, quam oppressionem appellant. congestáque alibi sæpius, hîc fusè ad nauseam repetentes, Deum & principes obtestantur, fidéque Regi renouata, post denuntiatum Catholicis bellum, hortantur iterum principes, populósque externos misereantur afflicti gregis opémque inferant.

AD Cal. Quintil. declaratio Sectariorum ex Rupellana editione in publicum prodit, qua causæ suæ tentata innocentia, Reges, principésque externos obtestantur, in hæc verba.

DECLARATIO ECCLESIARVM GALLIÆ, ET PRINCIPATVS BENARNII de persequutione iniusta, quam patiuntur à Galliæ & reformatæ Religionis inimicis: déque legitima & necessaria tutela, quam sibi ipsis præstare coguntur.

NOs ad Comitia Galliæ & principatus Benarnij generalia à prouincijs delegati. Quia gliscit in immensum eorum persequutio, qui affectu Regis, & eius conscientia in nos abutuntur, dum loqui licet, palàm profitemur tyrannica oppressionis violentia adactam innocentiam nostram, vt se non aliter quàm naturalibus, & legitimis modis tueatur: ídque solùm vt vita, & conscientiæ libertas nobis, vxoribus, & liberis salua in posterum supersint: at ne vnquam de fide erga Regem nostra addubitari possit, sciant ventura retrò secula, quando præsens

Cur sibi prospectum velint Sectarii.

rem vocare in dubium nequit, eam esse Comitijs Reformatorum generalibus mentem, solemni iureiurando firmatam sæpius, nouóque hodie sacramento renouatam, vt Regibus sinè conditione subiaceant, quos à Deo datos negare vsqueadeò flagitium est, vt qui Regum potestati resistit, Dei ordinationi resistere, non iniuriâ dici possit. Sit ergo notum omnibus post Dei cultum, vni nos Regum obsequio sinè cōditione mancipatos, quorum hæc est professio publica: nullam in orbe potestatem, quæ Regiæ superior dici queat, vnde Catholicorum in nos odia, qui faciunt diademata Regia Pontificis Romani ludibrium. *Fidem Regi sacramento promittunt.*

Primò Regem obtestamur, & si quid à nobis in Regno, Gallici sanguinis est non ementiti, dehinc Reges, principes, exterósq; quoslibet Gallicæ coronæ confederatos, demum nobiles, plebem, & si qui supra illos zelo domus Dei ferūtur, vt oppressæ innocentiæ miserti, iustas afflictorum querelas in hūc districtè relatas ternionem attentiùs legant, iustam apologiam, si illam ab inuidia veritas eximit. *Obtestantur exteros.*

Non aliud Catholicis feruentioribus in consilio dum Regem ad bellum accendunt, quàm gregis excidium palàm est. Ne tamen de religione agi credatur, commentis agunt, hócque armatum in nos Regem colore, rerum ignaris malè imponunt, quasi seditionum fomites simus, quorum in vnam conscientiæ libertatē studia. hinc nos aiunt perduelles, hinc edicta in nos Regia, parlamentorúmq; placita armari contendunt. At ne incautos indigenas, exterósque ipsos, inueterati in nos odij parum gnaros *De Catholicis querūtur Sectarii.*

Diluere tētant crimina in se collata. seducat color ille quæsitus, néue congestis tot in vnum calumnijs malè nobis afficiantur externi principes, sciat Christianus orbis, verba esse & voces quæcumque in nos iaciuntur, prætextus armati contra innocentiam odij. ita olim quò in Christi Euangelium Imperatorum furor concitaretur, *Se Christianis primi seculi equiparāt.* delatos primos Christianorum, de spretis Cæsarum imaginibus, proscripto supremo illorum imperio, seditionibúsque auctoratis; neque id alia de causa, *Minùs rebellionem peti quàm religionem.* quàm vt suffixis patibulo Christianis, sanctum religionis semen disperderetur: pari eos calumnia maiestatis hodie postulari, quorum post direptionem ædibus parantur incendia, capitibus vna religionis innocentia noxijs restes, gladij, flammæ: bellum contra perduelles mouetur in speciem, dum vna Religio ciuilibus dissidijs causam dat, quæ perspicua plus quàm par sit probatione nõ indigerent; nisi nobis negotium esset cum perdita gente, quę omnia negat. Edictum quod de libertate conscientiæ est, Reformatis concesserant Galliæ Reges, quo tempore ex patrum cineribus rediuiuos, & fortiores vltrò impellebat prosperitas ad supremæ fastigium potestatis, quam nisi abdicasset Religio, præter vnam conscientiæ libertatem nihil ambiens, diuisam hodie possideret cum Regibus Galliam. fuit desertæ victoriæ conditio hæc vna, vt cuique, con- *Violatum hoc bello ius gentium.* scientiæ in Gallia arbitrium foret. Numquid ergo apertiùs violatur hodie cum iure gentium fides, quando bellum in Religionem mouetur, quasi à Rege diuerterit? neque satis erat lacessitam armis innocentiam, nisi & dolo actum: quò enim disiunc-

tis à se inuicem Reformatis in rariore hoste facilior victoria foret, in perduelles armari dicuntur, quorum vnum est religionis odium. at si semel ea, quam omnium oculis exhibemus tabella oppressionem, qua affligimur, fidem Regi præstitam, auctores dissidij huius, persecutionem, quæ extrema iam passos penè ad desperationem eo regno impellit, vbi quid adhuc illis residuæ potestatis, si palàm hæc omnia libero penicillo duxerimus, futurum speramus, vt nationes exteræ, assensu animi ad misericordiam pronioris, probent hunc legitimæ protectionis conatum, ad quem, etiam nolentem, natura trahit. plura hîc præteribimus quibus angimur: quippe optimè miserias ferunt, qui abscondunt; neque vllum afflictis solatium maius, quàm status obliuio.

Dolo in Sectam actum.

Innocentiã suam probare contendunt.

Statim ab excessu Henrici magni, quem habebat innocentia nostra defensorem acerrimum, studuere infensi coronæ, quibus & nos cum illa odio sumus, religionem reformatam in Gallia perdere, quam si columnam imperij dicimus, erit forsan indecora nobis iactantia, vera tamen. At videbatur arduum edicti sanctitatem tot Regum obsignatam placitis, tot sacramentis cælatam, vno ictu quassare: actum ergo per cuniculos; edicti partes clam impetitæ sæpius, vt dehinc ipsummet mole sua edictum corrueret. Prodidit seipsum apertiùs aduersariorum animus in excidium reformatæ religionis vigilem, cùm ad Regis solemne sacrum, in hanc ab eo formulam sacramentum exactum: IVRO IN FIDE REGIA QVOS ECCLESIA HÆRETICOS RENVNTIAVERIT TENTATVRVM ME

Henricum IV. Sectæ defensorem appellant.

De formula Regii sacri queruntur.

ACRITER FINIBVS REGNI MEI DEPELLERE. Num firmabatur in nos adhibito iureiurando fides? num hæ in noſtra omnium capita minæ,quos Eccleſia Romana imponit hæreticos?quid nobis dehinc tutelæ ſperandum ? quid, poſt ſacramento ſolemni firmatam in nos fidem, libertatis? certè auerſio Romanorum à nobis, tum maximè patuit cùm ad Comitia trium Galliæ Ordinum generalia, ad annum M. DC. XIV. Lutetiam conuocata, petitum, & fidem Regiam hoc ſacramento obſtrictam liberari, & Tridentinum Concilium in Gallia promulgari, proſcriptum olim illud frequentibus Galliæ Comitijs,etiam eo tempore, quo bello in nos ciuili violentiùs agebatur : Concilium quo regno interdicitur, qui renuntiatis hæreticis, vitam in religionis libertate concedit. At mali extremum fuit, cùm ex Societate nefaria,monachorúmq; Ordinibus reliquis prodiere turmatim, ſuggeſtuum occupatores,à quibus effrenata licentia de proſcriptione noſtra publicè declamatum, communis ille omnibus locus,quo deficiens alibi oratio languida, in ſatyram diuagaretur. ita populi in nos concitati, contemptuíque habita religio noſtra. Hæc tamen patientiâ viceramus, rati Regem aliquando nobis liberiorem facturum ſui copiam, cùm ad rotæ faſtigium aſſurgit Ieſuitarum proteruia inſolens, vnde mota omnia, quæ nobis excidio verterent; luctuoſa orbis Chriſtiani facies bellis hodie ciuilibus diſcerpta ad horrorem, Germanicæ interneciones, ſatis exprimunt, quid excitando religionis bello iam penè vniuerſo, nefariæ eorum ſuaſiones valeant. hi ſunt quorum

Petitum à Comitiis Galliæ generalibus exolui Regis fidem. Concilium Tridentinũ in Gallia promulgari

In Ieſuitas poſtulatio.

Germaniæ bellum Ieſuitis imputatur.

quorum hoc regno poteſtas, flagitium æquat. Viſus nuper homuncio temerarium caput, non modò Regiæ ſi fas eſt dicere inquilinus; ſed omnium diribitor vnus, Regi contubernalis; infelix homo, qui cœli liliati pondus ſuſtentare pręſumens in ruinam ipſe cum Gallia dilabetur; quid non potuit loquacitas ſuperba dicterijs? nondum Regi aſſidet, cùm proſcripta olim Ieſuitarum Collegia, contra parlamenti Lutetiani decretum reſtaurata, cum reſtituti in integrum Benarnenſes Epiſcopi, oppreſſa noſtrorum libertas, vita in periculo. Hęc tibi debita perdite homuncio, qui prętextu pietatis, quam ſanguini perniciosè accommodas, bella nobis mouenda in ipſa Regis aula detonas? gloriaris te conſcientię Regię directorem, ecquid amabò directio tua, niſi legum ſubuerſio? quid in ea tibi propoſitum quod ſapiat Gallicam libertatem. placita ſunt, Romanę curiæ cælata ſigillo, quęcumque decernis; quorum id præcipuum, quod & Concilio Conſtantienſi decretum; FIDEM HÆRETICIS NON ESSE SERVANDAM. Vnde hæc tam argutè? ergo ſi quid à Rege hæreticis promiſſum, violetur fides, perinde eſt, iugulentur ad internecionem in fide vocati, parētur equulei, reſtes, gladius, ignis, Regem Chriſtianiſſimum decet glorioſa hæreſeos exſtirpatio. ergo edicta ſi iuuant obſeruentur; ſin minùs, corruant. His Regis animus plus quàm par ſit ſuaſus, dum de ruina monetur, quæ Galliæ imminet ſi bellum nobis inferatur reſpondet; malle ſe coronæ iacturam pati, quàm animæ. his addita Cardinalium, & Epiſcoporum conſilia, qui pręter Romam

In Arnouſium inuehitur.

Improbatur caput quod Concilio Conſtantienſi attribuunt. de non ſeruanda hæreticis fide.

Reſponſum quod Sectarii Regi imponunt.

Questus quod Regis concilium arctius, Cardinalibus & Episcopis cōstet.

nihil ſpirant: vnde ſanctius hodie Regis concilium. additi & alij, qui ciuilibus diſſidijs innutriti veterum Hiſpaniæ factionum conſcij, Romanæq; Curiæ honoribus, quorum Ieſuitæ menſarij, allecti, pari affectu, conſilijs & animo in eorum deſtructionem coïncidunt, quibus ſtabiliēdis impenſiùs olim Henricus incubuerat: quò fit vt ſana illa & cana capita, quæ Henrico magno à ſecretis erant ab aula iniuriosè exulent.

Cum Ieſuitis in nos feruntur Parlamenta, ipſéque populus, vbi de religione ſonat, ad internecionem crudelis. Poſitis in eo poteſtatis faſtigio aduerſarijs quid nobis de Rege, quem circumſtant, ſperandum? nemo noſtrûm ad Regiam ſinè trepidatione accedit; ſi quem pręfectura habet, quâ propiùs ineſſe iubeatur, inſinuatur illi in aurem ſuſurrus, aut mutandam conſcientiæ rationem, aut præfectura abeundum: patimur à Parlamentis oſtraciſmum, ſi quis ex Senatorio ordine religioni noſtræ aſcribi cupit, hæreſeos poſtulatus Senatu mouetur: prohibita vbique religionis noſtrę libertas, corrupta ſtipendio eorum fides, quibus noſtræ vrbes commiſſæ, ſeditioſis concionibus populi in nos concitati, direpta templa, temerata religio, effoſſa cadauera; violenter in ſtrato habiti ægri, quò ad abdicandam religionem noſtram cogantur, raptati ab vbere matrum infantes, ſatiata malis noſtris ad nauſeam, inimicorum crudelitas. Si demum, vt par eſt, quæritur in tribunali ſolatium, rideri afflictos, ludibrio eſſe innocentes, quod & hoſtium proteruiæ animos addit; quaſi auctore Magiſtratu geran-

Pelli ſe à Senatu.

A tribunali iudicum.

tur, quibus expiandis ne flammæ quidem ipsæ satis sint. Dum in immensum gliscit oppressio, vnicum superest ad genua Regis effugium, tentatum & illud, sed frustra; insinuatos ad sacram eius pręsentiam increpat aduersariorũ superbia, propellit maiestatis postulatio, quam in nos, vno questuum indicio calumnia conijcit. loqui aut scribere perinde nobis periculosum; ipsáque calami aut lingue innocentia flagitium est. appellamus hîc cœli & terræ fidem, quæ inter nos & aduersarios media, collati in nos criminis atrocitatem prodat calumniam, vnóque hoc rebellionis pretextu armis lacessitos, qui vni Regum obsequio viuunt. videant principes exteri, quæ nos rebellio faciat perduelles. *A Regis curia.*

Prodijt prima in nos delatio, à conuocatis Lodunum Comitijs, prodeat innocẽtia ab edictali lege, qua nobis interdum conuenire licet, Henrico IV. olim auctore. prodeat eadẽ innocentia ab ipsius LVDOVICI rescripto, quo eadem Comitia, vnde postulamur, comprobata. Comitiorum hic vsus in Gallia, vt Rex cum subditis quasi in familiare colloquium descendere videatur, vt de republica in commune consulat, nec non priuatorum querelas, vt verè habent citra fucum intelligat, quod per suorum fraudes ac dolos plerumque non licet. ibi ergo veteri Galliarum ritu propositi questus, quos (ne nationes exteras lateant) hîc districtè. *Comitiorũ sinè Regio diplomate conuocatorum innocentia probatur.*

De Lectora questus.

Querimur primùm Lectoram præreptã, quibus in tutelã ab Henrico IV. concessa fuerat; quòd qui nostrûm Parlamento Lutetiano ascribi debuerant, abiere in fabulam; quòd libertatem religionis no-

De incẽdio & vastatione templorum.

ſtræ Claromonte depulſam, auctoritate Regia reſtaurari conati, ludibrio fuimus; quòd item Burgi in Breſſa, Gergobinæ in Boijs, Leuallij ad Guiſiam templa, Catholicorum manu deuſta, ſolo æquati parietes, vaſtatæ ædes: quòd Bauxij in prouincia, Verræus caſtri præfectus reformatos ab vrbe depulerit ad V I. Id. Feb. anni M. DC. X X. quòd apud Baugencienſes ad campanæ ſonum, in eoſdem populi furor impunè graſſatus.

Clermont. Bourg en Breſſe. Molins en Bourbõnois. Leual prés de Guiſe. Baux en Prouẽce. Verre. Baugency.

Querimur item Paſtores noſtros Biturigibus extorres, depulſos Caballiono ad Ararim, Barro ad Lotharingiæ terminos: pueros poſt raptũ dogmatibus Romanæ Eccleſiæ imbutos patrib⁹ inuitis & reclamantibus: audiuit Gallia Maiſtrij in Camera rationaliũ Lutetiæ magiſtri lugubres planctus, Courecheti apud Rhotomagenſes, oppidani ignobilis apud Ebrodunenſes, Valetæ apud Amilianenſes, plebeij cuiuſdam apud Lectorenſes, audiuit parentum gemitus qui filios ſibi à monachis abreptos querebantur, & conniuentibus oculis crimen abire paſſa eſt, cuius equuleis expiatio debita. Neque ſatiata ſanguine crudelitas hoſtiũ hæſit vbi rerum natura terminos poſuit; atrociùs ſæuitũ in mortuos, violata ſepulchra, effoſſa cadauera. at ne probatione indigeant queſtus, cõmiſſum apud Aquas Sextias ſcelus, Gordij, Mirambelli, Vngulæ, apud Santones, fanum Sancti Georgij Oleroni patratum & alibi. His accedit Parlamentorum auiditas, quæ reliquas adeò iuriſdictiones abſorbet, vt edicti Cameris noſtris ex placito ſilentium imponatur; inter ea maximè parlamentũ Toloſanum, quod prodidit

De abreptis parentibus filiis.

De effoſsis cadaueribus.

De parlamentorum quam vocant auiditate.

Bourges en Berry. Chalõs ſur Saone. Bar. Le Maiſtre. Couure chef à Rouën. Ambrũ. Valete à Milhau.

Aix. Gordes. Miram-beau. Ongle. Xainctes. Sainct George d'Oleron.

infenſum ſe nobis quoties anſa data: indefenſi exitio damur: quis hæc ferat? ánnum opprobria tot, iniuriæ magis admonent, quàm obſequij? at vincit adhuc patientia malum: prouoluti ad genua principis, flagitamus vt in perniciem noſtram apud Fuxenſes inducta pleraque in priſtinam formam reducantur; ne Benarnenſibus inauditis edictum in eorum ſolo exequutioni demandetur, in poſſeſſionem vrbis, & caſtri ſui Priuatiẽſes redeant; at & negatum ad ea ius, quod non niſi punita Catholicorum tyrannide reddi poterat. inſtare tamen Regi, iram deprecari, vulneribus, ſanie, tabo, mixtíſque in cruore lacrymis, eius miſericordiam implorare. Sed Caucaſum petebant amoris ſagittæ, imò & crimini nobis vertit, quòd diutiùs precibus actum. vocata rebellio, miſeriarum deprecatio humilis. Exire dehinc à Rege diploma, quo conuentus Loduni tunc habitus, nî ſolueretur ad prima imperia maieſtatis poſtulatur, obſequentibus id remunerationis in ſpem datum; Lectoram ſtatim poſt ſemeſtre reſtituendam, Senatores ex noſtris duos Lutetiano parlamento aſcribendos, vrbium Delphinatus veterem ex fide ſtatum nobis exhibendum, querelas Benarnenſis prouinciæ audiendas: quæ ſi intra tempus præſcriptum deficerent, liceret non obtento etiam diplomate nouo, quò lubuiſſet Comitia iterum conuocare. Horum nobis teſtes Condæus primarius princeps & Dux Luynæus, hodie Comeſtabilis, viri omni exceptione maiores, data ab illis fides, quibuſcum negotiũ geſtum, quamquã adhibita ipſius Regis pollicitatio, qui proloquutus ipſe ſan-

[Margin notes: Foix. — *Queſtus repetiti.* — *Probant iuſtè Rupellam conuocata Comitia.*]

ciuit, rem nobis denuò à Lesdiguerio confirmatam, qui & se pro Rege, Condæo, & Luynæo debitorem vnum constituebat. Quæ cùm ita sint, quid probationi innocentiæ desit? tota in nos delatio criminis, conuocatis sinè diplomate Regio Comitijs inest, diluatur ergo abundè crimen exceptione tam iusta. at scripto vacat data nobis conuentus facultas; verùm à Rege fidem dante, scriptum exposcere nefas. quibus equuleis diffidentia nostra, si scedula obligatoria petita, quibus flammis expiari debuerat? soluta ergo in Regis, primorúmque fide Comitia; quamquam ne ludibrio foret obsequium præceps, in id omnium calculis itum, si deficeret tempore conditio, noua Comitia non alia causæ cognitione cogerentur. Reuoluto iam medio anni circulo, expectari liberationem fidei datæ, mitti ad Regem Legatos, qui misericordiam sæpius obtestati, tristia hæc referunt; Sperandum vulneribus medelæ nihil, imò, nisi prospiciatur, grauiora parari. sequuta dehinc expeditio Benarnensis, quæ vnam Reformatorum spem in desperatione posuit. ibi, quid non passa est religio nostra? abiret in silentio perfidia hostium, armorum crudelitas, oppressio luctuosa, nî dolor quo angimur, inuitas à nobis querelas extorqueret. nec laurus sinè strepitu ardet, nec iniuriam viri innocentes sinè clamore patiuntur. Huc te, Deus immortalis! huc vos Principes exteri, huc, huc te orbis vniuerse in fidem, & tutelam appellat ferri & flammę vim passa innocentia! vniri in Reformatorum ruinam iurisdictiones Benarnij, & Nauarræ, fidem Salesio violari, qui Nauarræi Ca-

Scriptum obligatoriũ numquam à Rege fidem dante petendum.

De reuocãdis deficiẽte conditione Comitiis consilium capitur.

Deum obtestantur & principes externos.

ſtri præfectus, Regem in vrbem vltrò admiſerat data fide nihil in ea mutatum iri. quin & in id poſt datam fidem Rex inclinabat, cùm à Ieſuita Arnouſio diſtrictè negotium hoc dilemmate expeditum. Aut conſcientiæ pollicitatio eſt, aut ſtatus Regij? conſcientiæ eſſe non poteſt, quia Eccleſiæ aduerſatur; ſi ſtatus eſt quidni committatur tanti moles negotij arctioris concilij Senatoribus? quorum in eo verſatur ſententia, vt Catholico arcis pręfectura cedat. hoc argumento quaſi inter Sophiſtas actum, à Saleſio in Poyanum arx tranſijt: mutari dehinc veteres in prouincia ritus, expelli Perſanos, cogi ad ſupplicationes publicas genua flectere, qui idola adorare negabant. quis ita Cannibalum arbitrio viuat? nec diu cùm auctore Ieſuita prodijt in publicum Satyra, hac inſcriptione, REX IN BENARNIO, vbi palàm de hæreſi extirpanda loquutus, futurum clamat fama minorem LVDOVICVM, ſi vel vna Caluiniſtarum memoria poſt expeditionem ſupereſt. ſtolidum hominem, qui meminiſſe debuerat gladium contra animas nihil efficere, niſi vt eas cum corpore malè perdat.

Arnouſius de inducto in Nauarraeum Caſtrũ Poyano accuſatus.

Dilemma Arnouſii.

Sales. Poyane

Eiuſdem de expeditione in Benarnium libellus.

Hæ nos iterum dolorum cauſæ in vnũ Rupellam conuocarant; quando à Rege maieſtatis poſtulamur, niſi ſolutis nupera facilitate Comitijs abcederetur. corrũpitur inter hæc Leſdiguerij fides, in Gallia Narbonenſi arma in nos apertè capiuntur, obſeſſum Priuatium, captæ dehinc Villanoua Bergi, Vallum, & Valonſium; vaſtat vrbes noſtras Mommorancius; vim patitur Chatilhonius ad ea tempora præpotens armis, non auſus tamen Regi obſiſtere.

Priuas. Villeneuue de Berg. Vals. Valons.

Repetuntur Galliæ Narbonenſis diſſidia.

Destitutum Forcæum Mompolianum queruntur à Rege depulsum.

Bella dehinc in Benarnio nouo furore renouari, prætoria prouinciæ, cohortísque vigilum præfectura destitui Forcæum patrem, expelli à Curia carum Regi à teneris Mompolianum, eò solùm quòd Forcæo natus: Martini dehinc cadauer effodi apud Turones, horrendúmque crimen quinque scilicet scurrarum suspendio expiari.

Plura passi, hæc compendiosè delegimus; quæ non Gallis modò, verùm & Christianis, quotquot orbis ambitus habet, proponerentur: sciat tamen orbis vniuersus actam ad extrema innocentiam nostram paratam esse, vt extrema tentet, non in Regium caput, cuius diadema parentum nostrorum virtute paratum, quidquid tentent Catholici ad extremum vitæ tuebimur: res est nobis inueterata Regibus præstò esse, cuius testis Henricorum memoria, quos à Catholicis diu afflictatos, salutem nobis debuisse nemo ambigat. Exempto itaque ab odio Rege, in eos arma capere cogimur, qui eius affectu & conscientia in nostrum caput abutuntur: in illos odium iustè armati populi: Regi libellus supplex, offeretur, illis gladius vltor. Te iterum Rex magne! te precamur enixiùs Gallorũ sanguini parcas, dum licet; non aliam ob causam in vnum collecti, quàm vt vnitæ multorum preces ad Regiam tuam robustiori voce ferantur.

Iterum Regem obtestantur.

Agedum LVDOVICE, Regum gloria, deliciæ imperij Gallici, & ne calumnijs te diutius nobis malè affici patiare, memorem, fuisse olim patres nostros tutissima coronæ tuæ præsidia, quo tempore Catholicorum factio præpotẽs, Borbonio sanguini illu-

illudebat, paríque fato sanguinem nostrum tibi hodie debitum, publicos grassatores quicumque bellum nobis ad internecionem mouendum contendunt. desperationem magnum esse ad honestè moriendum incitamentum. Vos item, externi Principes, quotquot non illegitimè imperatis, adeste afflicto contra ius omne populo, quem opprimit vis maior, nisi vestra intercedit auctoritas: sed leue pręsidium, nî ades immortalis Deus! in quo vno salus, & vita. exurge Deus! Israëlitásque tuos tutare, dum adhuc spirant. Hæc est declaratio Ecclesiarum Reformatarum Gallię & Benarnij, ab Oratoribus edita, eorúmque nomine,

Com-bort. Banna-ge. Rodil.

COMBORTVS *Pręses.*
BANNAGIVS *Adiunctus.*
RODILIVS *à Secretis.*

Ita innocentiam Sectarij suam hoc bello tentabant; mage conuicijs, quàm argumentis, cõtinua in coronam satyra, Regis iram deprecãtęs; nec mirum si in Regẽ ab illis ea pernicacia actum: falsa enim religio arctiori modo, quàm cetera humanæ societatis vincula, mentes constringit, vnde qui religionis opinione ducuntur, principem, patriam, publicum, priuatúmque ius parui faciunt, híncque rebellionum, dissensionum, ac defectionum ortus, non mirum ergo si feratur in Regem Catholicum hæreticus perduellis; quando in eadem domo patri cum vxore ac liberis, fratri cum fratre non conuenit si in religione dissideant? iam Sectariorum declarationi

vulgus ignobile quod vnam rerum ſuperficies vulgò moratur, adſtrepebat, cùm viſa in publicum paulò poſt pro Rege apologia, incerto auctore, dabo hîc tamen illam ex typo.

CAPVT III.

EPITOME.

Poſt conciliatam externorum gratiam examinis ratio, & ordo proponuntur. plura Rebelles queruntur, ſacramento ſolemni, de hæreſi extirpanda firmatam Regis fidem; deprecantur maiorem æquo Ieſuitarum in Gallia potentiam. nec potuiſſe Sectam, niſi iniuriâ, eò ſolùm renuntiari perduellem, quòd Rupellam conueniſſet. hæc illi. contrà conuincuntur Regum infenſiſsimi hoſtes, maximè puerorum mendaces. item, dum nihil ſibi in Regem mali animi eſſe, dum ſe ſupra Catholicos in fide Regibus debita iactant. propoſito poteſtatis Regum in Gallia modo, qui ſine modo eſt, non ea Sectarios lege viuere. neque adeò Regum ſuorum Catholicos in Gallia immemores, vt paſsim credant ſummo Pontifici ius eſſe in Regna, probatur illud, vt & Sectariorum Comitiis attributam per nefas ſupremam omnium poteſtatem, præpoſtere de fide Henricis olim III. & IV. præſtita, laudatam Sectam, commodo illam proprio, non Regibus ad ea tempora militaſſe. repeti Lectoræ, Benarnii, Turonum, aliíque queſtus, illis diſtricte fieri ſatis, appellari dehinc fidem principum exterorum, Deique auxilium.

EXAMEN DECLARATIONIS Ecclesiarum Galliæ, quæ se Reformatas imponunt, quo per capita minutim ostenditur, futiles esse questus, quos ad Rebellionem comminiscuntur.

QVAM falsò obtendatur ab ijs oppreſſio, qui priuatim degeneres, in publicum exitioſi, nihil ſpei, niſi per diſcordias ciuiles habent, videant externi principes, ipſíque populi alienigenæ, quorum toties inuocata fides: videant dum oppreſſionis hac declaratione obtenſum nomen, re vera ambitione, auaritia, & rerum nouarum ſtudio actum. Multa patheticè ſcripta, pleraque iniuriosè congeſta, quæ omnia ſi examen hoc, LVDOVICI gloriæ debitum, conuincit probra, & calumnias; vertantur in Sectam arma, quæ tutelæ ipſa ſuæ in Regem concitare tentauit: ſin vera ſunt quamquam impudenter, in Regem, Catholicóſque coniecta, triumphent per me licet victores Sectarij, nihílque Regi, aut Catholicis ſpei quàm in vna victorum clementia ſiet. Auditos per compita ſæpius, quibúſque ipſa ſi fas dicere noctu & interdiu lupanaria perſtrepunt, Sectariorum queſtus, quos & repetit ad nauſeam declaratio, hoc examine falſi conuincere propoſiti noſtri eſt; vnóque oppreſſionis prætextu armatam Sectam, quorum videant Galli exteríque omnes, quàm felix probatio.

Falsò obtẽſam à Sectariis oppreſsionem.

Actum ab iis rerum nouarum ſtudio.

Examinis huius propoſitum.

Primus hinc vobis dolor, Sectarij perduelles? quòd ad LVDOVICI ſolemne ſacrum, Regia ſa-

Formula præstiti à Rege sacramenti. cramento fides firmata in hanc formulam (IVRO IN FIDE REGIA QVOS ECCLESIA HÆRETICOS RENVNTIAVERIT TENTATVRVM ME ACRITER FINIBVS REGNI MEI DEPELLERE.)

Obiectio. vnde vobis Ecclesiæ decreto hæreticis, parari excidiũ dicitis, verba & voces arguuntur, adeò factorum innocens est in quem agitis. at scire

Respon. 1. debuistis non esse instituti cum Caluinismo vestro recẽtis, sacramenti hanc formulam, quę tot penè seculis Sectam vestram præcessit in Gallia, quotà vobis mendacijs in Regem & Catholicos actum. ita Regum Galliæ fides ab omni æuo firmari solita. &, ne in vestri odium mutatam recèns sacri legem imponatis, reuocari in memoriam par est, quod nemo vestrûm nescit; Henricum IV. quem pro numine tutelari adorare vos fingitis, eadem penitus formula vnctum Regem; quare ergo, non motis ad ea tempora questubus, obstrepitis hodie Regi, quẽ

Respon. 2. vno hoc indicio scitis maiores imitatum? at neque sat illud, nisi & vobis contraria fides daretur: redeat amabò in memoriam, libellus supplex Regi oblatus ad annum M. DC. XV. in cuius subscriptione id propalàm Rex professus est, vobis rogantibus, nusquam se sacramento ex veteri ritu à se præstito de pellendis vobis cogitasse. vnde ergo hic timor? ánnum vobis fidei satis in fide regia? At ne-

Obiect. que minùs ridiculi questus, qui Iesuitarum potentiam deprecantur, & increpant. à crimine immunem esse necessum est, qui in alium dicere parat.

Resp. quam apud vos auctoritatem Ministri (absit verbo inuidia) quod ius sibi non ascribunt per fas & ne-

fas? nónne infecta apud vos omnia, nisi eorum auctoritas intercedit: Iesuitæ dilecti à Rege quia imperio vtiles, sagaces, & probi: at eorum consilijs Rex plus quàm par sit suasus, dum de ruina monetur, quæ Galliæ imminet, si bellum vobis inferatur, respondet; animam sibi imperio potiorem? calumnia est, noxiúmq; nimis Regiæ sagacitati opprobrium. verũ esto, ita loquutus Rex, per me licet: an nescitis Comitem Palatinum, vobiscum Caluinistam, dum nuper imperij coronam rebellis & ipse ambiebat, increpatum, quòd Catholicos Orthodoxos finibus ditionum suarum depulisset, non aliud respondisse, quàm actum id conscientiæ lege, quam vnam præualere omnibus necesse sit, imperiúmque sibi minoris esse momenti, quàm animam? vnde Sectæ applausus, elogiáque virtutis in Palatinum maximæ. at quàm præposterũ est principi Catholico crimini apud vos vertere, quod vbi in Sectariũ incidit, dignũ ducitur immortali laude. His prætereà adijcitis vobiscũ iniuriosè actum, cùm diplomate Regio renuntiati perduelles, qui paulò antè, ipso Rege auctore Rupellam conueneratis, latam olim, rogante Henrico magno, in Gallia legem, qua interdum vobis conuenire datum. at contrà redeant hoc loci in memoriam Henrici tempora, quibus à bello ciuili omnino abstinuistis: quia nota Sectæ vestræ, principis virtus terrorem incusserat. Vix rebus humanis exemptus ille, cùm subijt animis vestris antiqua patrum cogitatio, quæ in repub. libera erat vno nobis, vobísque parricidio perijt Henricus ille magnus, & ordo omnis Nannetico præscriptus

Obiect. *Resp.* *Obiect.* *Resp.* Nãtes.

edicto. adhuc illi cor in ſanguine palpitabat, cùm de republica libera, denuò cogitatum; nec dum illi parentauerat Gallia, cùm de bello, infanti adhuc Regi mouendo conſilium captum: neque mirum id veniſſe vobis in mentem, apud quos hereditarium eſt vagientes in cunis principes opprimere vi, aut dolo. Teſtis omni exceptione maior Iacobus ſapiens Britanniæ Rex, quem Sectarij veſtri, quos ille Puritanos appellat, in cunis ſuffocare conati ſunt. neque placet hîc alius proditionis delator, quàm ipſemet Iacobus, qui interrogatus num & vobiſcum Puritanus eſſet? in apologia ſua reſpondit: ego Puritanus, qui à Puritanis penè in cunis ſuffocatus? hæc ille de vobis Sectarij, quos Puritanos vocat. inueterati etiamnum in Reges odij argumenta ſubminiſtrat exactum ſeculū, quo in Henricum II. Franciſcum II. Carolum IX. Henricum III. tentata à vobis extrema, quò Regia dignitate diſijcerentur: teſtis LVDOVICVS ſupra reliquos, qui quantò illis virtute eſt nobilior, tantò vobis infenſior. at illum ab odio veſtro, & armis eximitis? precibus agitis? humili oratione iracundiam deprecamini? ecquid quæſo iſtud eſt, quòd in ſanctius eius concilium tam acerbè debacchamini in declaratione veſtra? quòd in conſcientiæ Regiæ directorem indeſinenter feruntur libelli, ſatyræq;, quas identidem in publicū editis? quid iſtud eſt? niſi quòd vulgò apud Gallos iactitatur catulum ad leonis præſentiā verberare: arduum eſt rectà in Reges ferri, ideóque obliquè impeti placet; at neq; illud obliquè ſatis: quippe quid aliud eſt in arctius Regis concilium inuehi,

Caluiniſtis Reges infantes opprimere velle, hereditariū eſt.

Sectariorū ſcripta ab eorum mente aliena.

Obiect.

Reſp.

quàm cum Rege ipſomet iniuriarum agere? neque enim vſqueadeò diſiunctus Rex à concilio ſuo,quo auctore geri omnia palàm eſt,vt qui concilium impetit,non haberi debeat Regi inimicus: præeſt Rex ipſe cœtui nobiliſſimo, habitóque probitatis, & ſagacitatis delectu quidquid magni in Gallia eſt, in illum inducit; & feretur adhuc vęcors lixarum in probos homines accuſatio? Vnum eſt dignum magè quod rideatur,quàm cui fiat ſatis, dum id vobis ſupra Catholicos aſtruitis laudis, quòd cœca veſtrûm obedientia, adeò regiam præponit omni poteſtati, vt vni Regi ſubiacere ſibi gloriæ ducat & honori: dignam ſanè, quæ ad nepotes longiori æuo trahatur fidem! verùm enim verò ſuas id obſequium habet tacitas conditiones; nempe, ſi Rex concilium arctius, quod Cardinalibus & Epiſcopis conſtat, dimiſerit, vocaturus in eorum locum, quos ex Catholicis annua penſione ſecta veſtra ſibi conducet; ſi depulſo conſcientiæ directore, Miniſtrorum omnia arbitrio credat; ſi effuſis in ſectam liberali manu vectigalibus & annonis, vrbes commodatas olim ad tempus, in perpetuum donet. Hæc eſt veſtra illa obediẽtia, cui tot exceptiones, quot apud vos Miniſtri, quam videant externi principes, populíque toties à vobis inuocati, eáne ſit, quam imperant leges, quámque natis in Monarchia, ipſamet natura ſuadet. Qui de Regibus Gallorum ſcripſere,notant, nihil eſſe in orbe reliquo imperij, quod Regum noſtrorum poteſtatem aſſequatur. Reges in Gallia, nullo medio eſſe Reges: Regum Hiſpaniarum potentiam frænari concilijs frequentiori-

Obiect.

Reſp.

Poteſtas Regũ Galliæ ſinè conditione ſuprema.

bus, quæ illi ad latus, nempe negotiorum ciuilium, belli, orbis noui, nauigationis, Belgij, conſcientiæ, publici priuatíque ærarij, à quibus pendet, ſeu ſibi ipſe ſic dixit legem, ſeu ita longo vſu inualuit. Sæpe Britanniæ magnæ Regi habenas parlamentum imponere, imò & eo auctorante quandoque deſtitui; Bohemiæ Regem, Imperatoris aſſeclam; Poloniæ, Cancellario nobilibúſque ſæpe ludibrium; Imperatorē Occidentis vna denominatione illuſtrem, pauperem eum, & cuius electio principum ſit, confirmatio ſummi Pontificis. Orientis, tyrannum, reliquos principes beneficiarios eſſe Imperatoris, Regum, aut ſummi Pontificis. Vnum Galliæ Regem, Dei vnius gratia imperare; Deo item vni coronam debere, ſubiacere eius imperio, ſinè cognitione cauſæ, quoſcumque Galliæ ambitus habet. vnam ſupereſſe afflictis populis ſalutis rationem, ſi, quod rarò, iniurioſè habiti, miſeriarum ſcilicet deprecationem, eámque coram Rege humillimam: delegari ſolitos à parlamentis ad Regem Oratores, miſereatur afflicti populi, cuius ſe patrem eſſe meminerit; quæ ſi dehinc ſpreuerit princeps, in oppreſſione ſiletur; aut ſi viſa conſcientiæ obluctari imperia, loco ceditur. hunc imperij apud Gallos modum, ſcriptis, veteríque patrum traditione habemus. Vnum eſt quod hîc attentiùs diſcutiatur; eáne lege Sectarij viuant, qui cœcam Sectæ ſuæ obedientiam ad nauſeam iactitant. commodauerat illis Regis munificentia vrbes ad ſtata tempora, quas non niſi precariò poſſiderent; petit ſibi reſtitui commodatum, negant Sectarij, inſtat ſua vindicaturus Rex,

Non ita reliquos principes, ſupremum omnium ius habere.

Angleterre.

Boheme.

Polongne.

Regē Galliæ Dei vnius gratia imperare.

Obedientiæ in Gallia ordo.

Parum ſeruatus à Sectariis.

arma

arma capiunt: hæc est illa obedientia sinè oculis. indicuntur contra ordinem regni Comitia; collecta iam, sólui iubentur, vrget Oratores diploma Regium, quo maiestatis postulantur; nec minùs protrahi in dies, póstque iterata sæpius iussa prohibitoria, obsistere. præscribi vectigalium, & militiæ leges, sigillóque vsurpato, bellica tormenta liquari, sortitò prouincias Galliæ primoribus Sectæ diuidi. hæc fides illa, hæc est Sectariorum obediẽtia, quam cœcam iure meliori quis dixerit, quia Regem non videt. Intereà Rex arma capere, adesse armati fortiora imperia, aperiri iubentur vrbium portæ: at frustranea iussa, appellari à Rege ad Comitia. hæc est iterum illa fides, quam cœlo Rebelles æquãt, quam columnam status, Regiíque diadematis fulcrum appellitant. Adhuc infida gens legem illam in medium proferes; qua te Regibus vsqueadeò arctè deuinctam mentiris, vt tuorum suffragio vnius Dei gratia imperantes nulli in orbe potestati subiaceant? vnde accusationis in Catholicos ansa, qui primæ Sedi concesso, vt ais, in Regum diademata iure, coronæ illudunt. Liceat hîc collatum in Catholicos crimen, si quod est, districtè diluere. Errant quibus ea mens est, ex fide Catholicorum summo Pontifici ius esse in Galliæ regnum, quos hîc scire par est diuisam penitus esse Dei, & Cæsarum potestatem, quinetiam decisam ipso Dei hominis responso quęstionem, qui de potestate Cæsarum rogatus, respondit ex Euangelio; REDDITE QVÆ SVNT CÆSARIS, CÆSARI; ET QVÆ SVNT DEI, DEO. Dei esse, hoc est summi Pontificis, quidquid

Obiect.

Resp.

Diuisam esse Regum & summi Pontificis potestatem.

ad conſcientiam ſpectat, obligatione inter Chriſtum & Petrum inita in id Petrum obligatum, vt oues ſibi commiſſi gregis paſceret; ex fide data, translatum id in eum iuris, vt cœlum modò indignis occluderet, modò aperiret merentibus; hanc eſſe orthodoxæ Eccleſiæ poteſtatem, immenſam ideò quia terminum habet infinitum, qualis eſt gloria, quæ ex Dei poſſeſſione emergit. Regibus ſuam eſſe iuriſdictionem, quæ ab Eccleſiaſtica ipſo iure diuidatur; ſummo Pontifici ſuum imperium, quod ſeparetur à Regio, ídque eò nobilius, quò ſuperemi- net anima corpori: & vt optimè ait Iuo, quamquam Epiſcopus REGES EPISCOPIS INDIGERE AD ÆTERNA, EPISCOPOS REGIBVS AD TEMPORALIA. Falſum ergo in ea Catholicos omnes ſententia eſſe, vt ſummo Pontifici in Reges iuriſdictio ſit quatenus Reges; patrem quidem Regum omnium illum, ſed qui in ijs filios habeat emãcipatos; ſi errant, monere poſſe; ſi perſeuerant, poſt denuntiationes pleraſque, ab Eccleſia ſeiungere velut membra corrupta, ídque non minùs quàm infimæ ſortis homines: ita tamen vt quemadmodum, ab interdicto à ſacris plebeio bona in alium transferre nequit, neque filium à patriæ poteſtatis ciuili & naturali vinculo liberare, ita nec Regem imperio interdicere, nec à fidei ſacramento abſoluere ſubditos, quos natura, leges, imò & ipſe Deus indiſſolubili vinculo Regi copulant. At, ſi qui ſummo Pontifici in Regem Galliæ ius eſſe contendunt, errant, aut referẽda eorum mens ad ſpiritualia, quæ vt Regem non ſpectant, ita ſinè detrimento poteſtatis

Eccleſiæ orthodoxæ poteſtas immenſa.

Summi Põtificis imperium nobilius Regio.

Reges ab Eccleſia ſeiungi poſſe auctoritate apoſtolica.

Non interdici Regno.

Regiæ in alium iure transferantur. Ita quæſtionem nullo adhuc deciſam orthodoxo Concilio tractant Catholici, quorum in re dubia animus, in Reges inclinat. his te præmonitum volui Sectarie perduellis, vt ſcires Catholicorum erga Reges obſequium nullis terminis circumſcribi. Supereſt diſquiramus breuiter, num & ea lege viuas, cuius violatæ ſcripta paſſim tua Catholicos deferunt. Comitia Rupellam conuocaſti Rege inconſulto, at minimum illud: inibi ſacramento firmata Sectariorum in factione fides, hac formula: (IVRAMVS OBSERVATVROS NOS, EXECVTIONIQVE MANDATVROS QVIDQVID RVPELLANA COMITIA STATVENT: ET SI OPVS BONA, LIBERTATES, ET VITAM STABILIENDIS EORVM DECRETIS IMPENSVROS, SECRETA CONCILII NEC SCRIPTO, NEC VERBO REVELATVROS.) Neq; hîc opus arte ſyllogiſtica, vt ex præmiſſa tam aperta, prodeat concluſio in Regium caput apertior: quippe ſi vera eſt politeiæ ea Regula, quæ eodem Regno duo ſuprema imperia negat, num in Regem firmata hîc fides? num ea voce, QVIDQVID, parricidia, regni excidium, Regis, principúmque coniurata ruina continebuntur, ſi videbitur ita Comitijs? Quid iſtud quod, vbi opus fuerit, libertatem, vitam, & bona profuſuros vos pollicemini? vbinam illud opus, niſi cùm Rex in poſſeſſionem vrbium ſuarum redire voluerit? Atenim quo effugio arcanum, quod ſacramenti pars extrema eſt, eludetur? vel enim in obſequium ſecreta hęc, vel in rebellionem? ſi in obſequium, quid-

Fides Sectariorum Comitiis iureiurando firmata.

ni ſecreta eſſe deſinent, quæ gratiam omnium promerebuntur? ſi in Rebellionem, quod nemo ambigat, quídni fateamini vos Regum acerrimos hoſtes? At opitulati patres veſtri Henricis olim III. & IV. ex Catholicorũ, vt loquimini perfidia laborantibus; rem paucis expedio. nihil eſt quòd Henricis allatam à ſe opem ſuperbiẽs efferat Secta; nemo enim ignorat, id temporis ſibi illam, non Regibus ſtuduiſſe, res in promptu eſt: Henrico III. quem ſinè prole videbant coronam in Henricum IV. transferre, præſtò erant, tum quòd ſibi Caluiniſtam in ſucceſſorem legerat, tum quòd Salmuriam, vrbem ad Ligerim munitiſſimam Sectæ concedebat: quis miretur his conditionibus opitulatos? Henricum verò IV. quid mirum ſi habuerint diu militiæ ducem, quem cum ijs ad ea tempora Caluiniſtam excuſſus dehinc error faciebat? ceſſent ergo coruorum voces importunæ, ceſſent in Regem toties iactata conuitia, quibus ingrati animi poſtulatur, dum Caluiniſtarum noluit ſubiacere ſuperbiæ; quaſi multum debeat Sectæ, quòd Henrico olim IV. debitam ſibi coronam repoſcenti adfuerit: quin potius in eam ingrati animi delatio cadat, qui Henrico vitam, bona, & illam, cui quotidie ſanguinem immolat libertatem debens eius prolem impenſiùs coluiſſe debuerat. Prolata inſuper in medium tria capita, vnde queſtus. primum de Benarnio, ſecundum de Lectora, tertium de nõ adſcriptis Lutetiano parlamento duobus ex Secta, déque negatis illi penſionibus annuis; quibus pleraque promiſcuè congeſta, temeratos manes, deuſta templa, raptos ad ido-

Sectarii Henricis olim opitulatos ſe gloriantur.

Cur Sectarii olim Henricis fidi.

Saumur.

Poſtulantur quòd Henrici filio rebelles fuerint.

Obiectio.

lorum cultus infantes, & his ſimilia, quæ diſcutiamus hîc breuiter.

Quod de Benarnio eſt, meminerint queruli, vnũ id Regem ab illis flagitaſſe olim, vt reſtitutis in integrum Benarnenſibus Epiſcopis, Orthodoxi Euangelij induceretur in prouinciam libertas; reluctantibus prouincialibus, miſſum Renardum, qui edictum exequeretur, negatam obedientiam, de vita periclitatum Oratorem; inſtitiſſe adhuc clementiùs Regẽ, pertinaciùs obſtitiſſe Rebelles; meminerint miſſos Burdigalam Legatos, negatáq; iterum edicti executione, coactum Regem vt in Benarnium iret, ibi quid actum? mutatus Caſtri Nauarræi præfectus, libertas conſcientiæ Catholicis reddita, coacti genua flectere Sectarij, dum Dei hominis in Euchariſtia corpus, ad ſupplicationes publicè habitas circumferebatur. apage ridiculos queſtus! neque enim negabitur LVDOVICVS Benarnenſis prouinciæ ſupremus princeps, quod ſi ita habet, quídni eius arbitrio dabitur præfectorum delectus: Saleſius Nauarræi rector longiori iam annorum ſerie, excubiarum laboribus impar, arce cedit, nec ſolùm lubens, ſed & flagitans; Poyanus ſubſtituitur: ideóne vobis perijt libertas conſcientiæ, quòd Catholicus arcem Regiam ſubit? ſi eandem libertatem Catholicis in Benarnio quæſitam inuidetis, quid hoc aliud, quàm ceteros diuerſo à vobis pede metiri, quorum indeſinens in eam libertatem ſtudium & clamor? quídni Catholicis in Benarnio ea libertas dabitur ex veteri proauorũ ritu, quam ſibi nouo vſu in Galliam noua Secta induxit? exultabitis ipſi libe-

Respon. | Renard. | Bour-deaux. | Obiect. | Resp. | Sales.

ris conſcientiæ modis, ídque eò loci vbi Orthodoxa fides mille iam annos inter lilia floruit, & Catholici Sectaria tyrannide, libertate conſcientiæ deiecti recèns, aut exilium patientur, aut habebunt religionem ſuam in vinculis? adeóne proſcribi religionem, quam & Rex ipſe profitetur, vt ne quidem ipſúmmet eius exercitium induci queat. At iniquum eſt cogi ad idololatriam, qui genua flectere abnegant? apage nefanda verba: ergo idolum eſt auguſtiſſimum illud nôſtræ fidei pignus, quod mille &

Reſp. ſexcentis abhinc annis Orthodoxa Eccleſia adorauit? ergo Chriſtus idolum? idolum vobis quia pro nihilo ducitur, nobis Deus, qui in carne humana ſui memoriam abiturus in ſeipſo reliquit. Non agam hîc patheticè, vt in declaratione paſſim veſtra: agit hîc rei natura & dignitas violentiùs, quàm vt quid ab arte mutuetur: vnum id ex politeia addam, debuiſſe Sectarios, quidquid de re ſacroſancta ab illis creditum, aut procumbere, aut procul abeſſe; ad præſentiam quippe Regis adorantis, ſi obuerſatur ſacro conſcientia, ſubditis aut loco abſiſtendum,

Obiect. aut adoratio ſimulanda; hæc de Benarnio. Lectoram paucis expedio; cui ideò præfectus erat Fontaralius, quia patri ex munificentia Henrici olim IV. vrbis rectori ſucceſſerat; Catholicus factus queſtubus anſam præbuit, quibus ad ea tempora fiebat ſa-

Reſp. tis in hunc modum. Arcem Regiam eſſe, Fontaralióque olim patri in remunerationem rei bene geſtæ ab Henrico conceſſam; nullatenus habitam à Rege Religionis rationem, donatámque Caluiniſtæ minùs præfecturam vrbis, quàm acerrimo bella-

tori: non esse matrimonij, aut fœderis, minùs datæ fidei obsidem, quarum vrbium sibi possessionem non habita obsequij ratione Secta arrogat: fuisse ab omni æuo in obsequio Regum liberam; atque ita præposterè questos, quorum ad hoc caput declaratio tam impudenter obstrepit: neque Catholicos ita queri solitos, si quando præfecti Catholicarum vrbium, fiunt Caluinistæ: Seneuierium olim, Chatilloniam arcem, etiam mutata in peius fide retinuisse, iniquum ijsdem Rege & Regno, disparibus adeò legibus Gallos eosdem viuere. His abundè fiebat Sectariorum questubus; cùm Rex supra modum in eorum vota inclinans, Fontaralio arce cedere iusso, Bleinuillium ei Caluinistam substituit; quid vltra expostulas perduellis hæretice; Nondum parlamento Parisiorum ascripti Senatores Sectarij; negatæ Ministris, præsidiariísq; vrbiũ militibus stipendiariæ pecuniæ, quæ in annos singulos pendebantur? hîc vnum mihi exposcere liceat, qua lege in Gallia sancitum, vt præter edicti Cameras Semipartitas, quarum conniuentibus oculis debita Sectarijs iurisdictio, Senatores, eorum arbitrio parlamentis ascribantur? quo Senatusconsulto cautum, vt præsidiarijs Sectariarum vrbium, Ministrísque, genti in Regiæ auctoritatis excidium natæ, in annos singulos à Rege ipso stipendia numerentur? lege id nulla stabilitum, palàm est vni Regum liberalitati deberi. at ideóne reus, qui profuso olim in hostes citra modum ærario, legem sibi parsimoniæ dicit? ergo qui liberalis esse nequit, reus est? argutè dictum. sed minimum illud, nemo nescit centum abhinc

Seneuieres. Chatillon.

Bleinuille.

Bleinuillius Fontaralio succedit.

Obiectio.

Resp.

annis, aut circiter non alijs Galliã bellis implicitam, quàm quibus hæretica lues causam dedit: occubuisse miserè plusquàm centena Gallorũ millia obsidionibus, aut prælijs, quæ tibi omnia vni debeãtur perniciosa Secta. quid malùm adhuc sumptibus Regijs eos stipẽdiari flagitas, quorũ in Regem studia nouis identidem rebellionum incrementis rediuiua? ánnum illud portentum de publico ali, quorum exitiosa in publicum studia? vectigalem annonam Ministris à Rege præstari, qui non nisi concitando vbique in Regem populo, student? genti desidiosæ, infami, cui supremum apud suos religionis prætextu, imperium? pastoribus nefarijs qui gregem suum, ad lanienam trahunt?

Repetita Sectariorũ querela. Additum vltimò, negatã mortuis terram, effossa cadauera, infantes ab vlnis matrũ ad Monasteria à Monachis raptos, deusta templa. hîc calumniator infamis, hîc fige lassum pedem: negata tuis terra, scilicet apud Turones, quia Martini effossum cadauer. *Illis fit satis.* at memineris rudi alapa ita percussum à fraterculo quodam puerum Catholicum, vt in terram actus, dubitantibus diu, qui astabant viueret nécne, populum iusta commiseratione, in pompam funebrẽ concitarit. memineris ad rei nuntium Regem ipsum *Obiict.* præsentia sua tibi opitulatum, expiatam igne seditionem, deustos ad Martini rogum gladiatores *Resp.* quinque, quòd eius manes temerassent. at rapti pueri? quasi verò raptus sit, mutandæ in melius vitæ voluntas enixa: quasi rapiantur, qui in familias Religiosas vltrò admitti postulant? deusta templa: Regísne imperio? minimè. ergóne iusta perduellio,

quia

quia effrenata populi in seditione licentia, in vnum aut duo templa exarsit. expiatur noxiorum vitâ seditio; patibulo affiguntur Catholici Sectariorum victimæ, & adhuc clamor. Verùm in consilium Regis, in Catholicos arma conuersa; in Regem, absit: ecquis adeò stolidus, cui non apertiùs innotescat proditio? iubet Rex Comitia solui, reddi sibi vrbes, quas ad tempus concesserat, in Benarnio, Catholicis orthodoxæ fidei libertatem restitui. negantur obsequia. Rex arma capere, castra in Sectarias vrbes mouere, adesse vbique armatus, inermis ex necessitate periculi, occidi ad ipsius latera milites, erumpere in illum perduelles acies; & imponetur adhuc impudenter, non in Regem, sed in Consilium mota bella? sed videant exteri fraudem; bellũ vobis cum Rege non est, quem negatis, quibus Comitia pro Rege imperant. Discussis ergo iã apertiùs nebulis, exsurgite principes, quorum hoc bello causa disceptatur; exsurgite populi principum imperijs assueti: & si vos armorum innocentia mouere potest, fauete votis vna Sectariorum frequenti rebellione Galliæ infelici, adeste illi suffragijs vestris: sat erit illud dum ditionẽ suam Hercules Gallicus, LVDOVICVS Iustus, armata abundè manu tuebitur. Túque immortalis Deus, protege alumnum tuum, Regem omnium quotquot Gallia vidit sanctissimum, protege Orthodoxam Ecclesiam Christi tui sponsam, quam supremo excutere solio, Sectarijs animus: ita pristino decori restitutum imperium in orthodoxa fide reflorebit, ita Rebellium in Regem machinationes in eorum caput resilient,

Obiect.

Respon.

Illusa Regis dignitas.

Inuocantur Reges populique externi.

ſeu quod vtilius Galliæ, ita faciliùs ſuaderi ſe de fide Catholica patientur, qui vno hodie Religionis prætextu bella in Regem mouent.

Ita frangebantur ad ſcopulum Rebellionis fluctus, qui vno oppreſſionis falſo obtenſæ prætextu, humiles populorum animos inundabant, nî obſtitiſſet dilucida veri explanatio, quam per idem tempus Regi addicta manus in eam formulam ſcripſit. Vos externi principes, rei diribitores eſte.

CAPVT IV.

EPITOME.

Poſt concluſam ſani Ioannis Engeriacorũ obſidionem, tentatur à Comite à Sancto Paulo Gergobia; Bobierius præfectus arcis fruſtra de officio à Comite interpellatus monetur à Rhotelinio, obſiſtit. flagitantur auxiliares copiæ, quæ dum moras nectunt ſequuta deditio, poſt datam deditionis fidem Vateuillius cum præſidio adeſt, plura inter obſeſſos hinc inde, præualet Bobierii ſententia, fidéſque data exoluitur. incidunt dehinc in caſſes plerique nobiles, qui diſſidii cauſa in ſyluam conuenerant. deditur Reinaudi Caſtrum. in Britanniam magnã Chaunæus miſſus. miſſus item in Galliam à Britãno Rege Baro Hayus, pactáque olim fœdera renouata. depromitur eorũm mens qui multis ad ea tempora argumentis conuincebant ab Anglis hoc bello nihil timẽdum.

S.Iean d'Angely. Soubise.

EBVS eò iam poſitis, vt aut bellum Sectarijs apertè inferendum, aut eorum arbitrio Regi viuendum foret, deſignatur expeditio in Engèriacorum vrbem, quam per id tempus, circumferebatur Soubiſius Rupellano recèns firmaſſe præſidio: quia tamen interim, pleraque non indigna quæ referantur geſta alibi, priùs ea diſtrictè expediamus, ad Engeriacos dehinc redituri.

Deſignatur obſidio in ſanum ſancti Ioãnis Engeriacorum.

Comte de S. Paul. Gergeau. Boubieres.

Nuper Comes à Sancto Paulo Aurelianenſis proſapiæ princeps, iuſſus à Rege Gergobiam Aurelianenſium intercipere, tentato fruſtra dolo, palàm egit. Boubierius arcis præfectus dato commeatu vocatur; redditæ dehinc à Rege litteræ, quibus loco abſiſtere iuſſus: ille, paratum ſe ad imperia dicere, ſi

Comes à ſancto Paulo Gergobiã obſidere proponit. Bobierium citat.

Sully.

Suillij, cuius in arce legatus erat, mandato firmarentur Regij codicilli, de quibus iure addubitari poterat, eſſéntne Regiæ voluntatis indices certi, quando, qui Regi à ſecretis ſunt ad epiſtolas, eiuſmodi ſcripta plerumque Rege inconſulto componunt; neque ſinè cauſa dubitatum à ſe, qui ſciat ex nuperа Regis declaratione, in Rebelles hoc bello actum, non in Sectarios, neque in fide reformata Suillium ab ea quæ Regi debeatur alienum eſſe; quæ cùm ita ſint nõ poſſe ſe ſinè proditione, loco priùs abſiſtere, quàm Suillius aſtrictam ſibi ſacramẽto fidem ſuam ſcripto liberaſſet. Ad hęc Comes, nihil hîc de Suillio agi; addictum & illum Regis imperio, non habere quod recuſet ſibi precariò datum, arcem quæ Regię ditionis ſit, aut ad imperia aperiendam, aut moriendum quibuſcumque obſiſtere animus. Nec mora

Eius reſponſum.

Inſtat Comes.

educi Aurelia tormenta quatuor. arduum opus masculam exigebat audaciam: Suillius enim præfectus arcis, versipellis homo, cui id prudentia indiderat sagacitatis, vt futura ex præsentibus non incerto sæpe augurio duceret, ab anno M. DC. XVI. ratus imminere in Sectarios bellum, adeò munimentis firmauerat arcem, vt ferè inexpugnabilis esset; nisi quòd breuiori spatio circumscripta præcisorij, quod aiũt, valli ex loci angustia incapax erat. Citati prouinciæ nobiles Proregis imperio adsunt. fortuitò interim Marescallus Vitrius, Baro Persanus, & Marchio Rhotelinius, in acies incidêre, dum se domum quisque suam à Regis curia, quæ tunc Salmuriæ erat, recipiebant; nec quæsita diu instructi exercitus caussa, proditum est in Gergobiam arcem parari obsidium: mutatur receptus propositum, quíque tam oportunè aderant, Comiti præstare operas statuunt: id enim nobilitati Gallicæ virtutis innatum, vt vltrò oblata pericula effugere opprobrio ducat. Postera die, Marchio Rhotelinius, cui Bobierius amicus erat, dâto commeatu arcem ingreditur, renouatísque hinc inde vrbana comitate affectibus, de periculo dictum, cui se Bobierius si obsisteret implicabat, parata ad obsidionem omnia, tormenta in procinctu, prouinciæ nobilitatem, delectos legionarios, imperatorem ipsum in armis esse, tentaturum ad expugnationem extrema, prospiceret sibi, præsidiarijs, imò & ipsi arci, quam mox tormenta actura essent in puluerem quámque quò res cumque casura sit, præripiendam Suillio, si arma Regi obijciuntur, nemo neget: attendat quò res,

Arx valida.

Sully.

Nobilitas prouinciæ coit.

Vitry. Persan. Rhotelein. Saumur

Gergeau.

Gallicæ nobilitatis elogium.

Marchio Rhotelinius Bobierium officii monet.

Bobieres.

non tam audaci, quàm temerario ausu feratur; qui arcem Suillio vi armata conseruare contendit non aliud agere, quàm vt Suillius hoc vno Rebellionis indicio, præfecturis, quotquot in Gallia habet, destituatur. Ad hæc Bobierius sibi notiora hæc esse, quàm vt longiori sermone opus: nescium tamen quid Suillio de arce placeat, violatæ fidei futurum se reum, si eo inconsulto dedatur, malle vitæ iacturam pati, quàm fidei. Rem infectam Rhotelinius Proregi refert, nec mora, admoueri propiùs acies, sisti loco oportuno tormenta, delectibúsque nouis suppleri exercitum, actum à Regijs impigrè diebus aliquot, donec rarior in arce miles, vigilijs fractus, ferendóque iam impar labori, de deditione consilium capit: & subsequuta fuisset deditio, nisi Bobierius vir audax, spe copiarum auxiliarium, fractos labore minùs quàm ignauia animos restaurasset. Initur inter Bobierium, Dauidémque Ministrum Scotum, de mittendo ad vicinas circum Sectariorum vrbes Oratore, qui suppetias obsessis exposceret. missus Orator rem in extremum discrimen adductam monet, occisis præsidiariorum plerisque, & ijs qui supersint, aut vulneribus confectis, aut labore ita debilitatis, vt non solùm ad arma sustinenda, sed ne ad membra quidem regenda vires suppeditent: nisi auxiliares copiæ citò inducantur, nihil moræ esse quin hostis arce potiatur, & quos sors pugnæ reliquos fecerit, ad vnum omnes internecione cadãt. vnam salutis expediendæ rationem in præsidiarijs copijs sitam, quæ si intra quatuor dies adfuerint, non tantùm non capiendam arcem, sed magna Regio-

Sully.

Bobieres.

Bobierius Rhotelinio pertinaciter obstat.

Initum ab obsessis de vocando præsidio cõsilium.

Dauid Escossois.

Missus orator suppetias impetrat.

rum iactura ſoluendum obſidium. Habito ad hæc militum delectu, datum Vateuillio negotium, vt ducentos milites manum expeditam in arcem immitteret: at, quia inter longiores moras, aſſiduis Regiorum aggreſſionibus nocte & interdiu fatigati hoſtes, aſſidua verberatione grauiùs in dies diuexabantur; Bobierius in cuius conſilio magnum apud obſeſſos rebus gerendis momentum erat, colloquij gratia ab imperatore impetrata, de deditione cum eo in has conditiones conuenit, vt ſibi debita iamdiu ſtipendia ſoluerentur, forétque in municipio poſthac vnicuique ex conſcientiæ placito, vitæ, bonorúmque libertas. Quia tamen in noctem inclinabat dies, placitum differri ad primum craſtini crepuſculum deditionem: iámque tympana Regiorum gregarios colligebant in arcem; cùm Vateuillius liberiore iam ſomno laxatis excubijs, vulgatáque deditione, dilapſis huc illuc manipulis, tacitè in arcem obrepit. hîc ſtudia obſeſſorum diuerſa; oppidanis protelandæ obſidionis, Bobierio exſoluendæ fidei animus erat: Vateuillius ad hæc inſtare acriter, non alio, quàm charitatis motu eorum ſe vitam expoſuiſſe periculo, quos ſecum ductaſſet: neque moratum diutius, quàm par erat: veniſſe auxiliares copias ad præſcriptam diem. meminiſſet Bobierius ſcripti quo protrahi obſidionem poſſe aſſeuerabat ad eammet diẽ, qua manus auxiliaris tam oportunè aderat, negari non poſſe quod ab eomet obſignatum ad manum habebatur; in fide ſe data veniſſe bona fide, cuius parum intererat, quocumque fata Gergobiam verterent. His Bobierius

Vateuille.

Vrbs dedita.

Quibus cõditionibus.

Vateuillius Regios incautos intercipit, immittitque præſidium.

Variæ inter oppidanos & milites ſententiæ.

Inſtat Vateuillius.

Bobierium vrget.

opponere datam Proregi fidem, quæ nisi seruaretur futurum se iustè armati furoris victimam, imò nec pœnam deprecari si fidei datæ non statur, rem infectam non esse, eóque ventum, vt aut suprema supplicia omnibus, aut legitimæ deditionis conditiones subeundæ. *Bobierius datam fidem obiicit.*

Intereà missus à Comite fecialis; monet paratos esse Regios vt arcem subeant, Bobierius fidem exsoluere, obsistere Vateuillius, incertúmque hinc inde vulgus in contraria studia scindi: donec flagitatæ vsque ad redeuntem in proxima aurora diem induciæ, id efficiunt, vt vanis delusi terriculamentis, oppidani conditiones subscribant, quibus subsequuta deditio. Ingressus Comes, Marescallo Vitrio, Persano, & Rhotelinio comitibus, à clero excipitur, póstq; decantatum in Ecclesia Dei DD. Ambrosij & Augustini hymnum, pacatis iam omnibus postridie Aureliam ventum: ibi expeditio noua, in hunc modum. *Comes à sancto Paulo arcem ingreditur.* Orleãs.

Aureliæ sylua adiacet profunda satis, cui ab emporio nigro, ideò cognomentum: quia prædonum vulgò spelunca, oppidorum circumadiacentium adeò denigrat emporia, vt ab ijs penitus abstineant mercatores, aut non nisi leuioris precij merces inducant; huc Sectaria prouinciæ nobilitas dum obsidebatur Gergobia, conuenire, dubiísque diu prouincialibus quò se nimbus ater effunderet, adesse Comes, interclusísque arctè syluæ meatibus, feras intercipere, quas coniectus in syluam ignis absumebat, nisi victoris misericordiam experiri satius ductum. ita nullo dispendio actæ in retia feræ. per De marché noir. *In Syluam Emporii nigri expeditio noua.*

idem tempus interceptum eiusdem opera, eodémque solo Castellum cui à Rainaudo cognomentum, genio loci satis munitum, defunctæque principis Arausionum, quæ Gasparis Colignij progenies erat, opima ditio.

Deditum Castellum Reinaudi.

Chasteau Renaud Orâge. Gaspar de Cogligny.

Dum hæc ita Aureliam circa geruntur, Rex in Engeriacos moturus castra, confœderatis ex more principibus monitis, Marescallũ Chaunæum extra ordinem in Britanniam magnam delegat, qui fœderatum principem certum faceret, falsò obtensam à Sectarijs conscientiæ oppressionẽ; paratúmq; Regẽ vt edicta decessorum, quæ de eius libertate erant exequeretur; in Rebellionem, non in fidem armari; vix credi posse, qua Sectarij proteruia in Gallicum diadema ferantur, multa imposituros, falsa omnia, quorum sit testis Deus, Regum vnus in terra iudex. Nusquam splendidior delegatio: quippe Luynæi gratiæ inhiantibus auidè aulicis, sequuti æmulatoriè, primores, nobiléſque Chaunæum Luynæi Comestabilis fratrem. exceptus perhonorificè, legationis munus gloriosè, vtilitérque obijt: vndè postmodùm missus in Galliam à Iacobo Rege Legatus extraordinarius Baro Hayæ, renouato fœdere, non abdicauit modò Caluinistarum protectionem, sed & Regi quidquid Britannis virium erat vltrò obtulit. Vnde in Galliam vtilitas magna: timebatur quippe ne vano Religionis prætextu, concitaretur in Regem Britannus; eorum vulgò protector, quib⁹ in Apostolicam sedem odiũ est: quare dignus Iacobus hoc loci, cui nomen immortale nostris etiam monimentis paretur; Rex sapientia

In Britanniã magnã Chaunæus delegatus.

De Chaune

Splendida delegatio.

Luynes.

Excipitur perhonorificè.

Mittitur in Galliam ab Anglo Legatus.

Baron de Haye

Laus Iacobo Britanniæ Regi debita.

ſapientia & doctrina pollens, virtute illuſtris, quantacumque extra orthodoxam Eccleſiam in hominem cadere poteſt: inuenti tamen ad ea tempora plerique, qui nihil ab eo timendum multis nominibus conuincerent, his maximè, quòd Comitem Palatinum generum ſuum bello diu Bohemico fatigatum, militibus auróque iuuaſſet, vnde illi exhauſto ærario iuſtus timor, ſi Sectariorum opi nouus in Galliam inſtrueretur exercitus; ne renouarentur interim veteres Anglorum in ſe factiones, qui nouis vulgò rerum ſtudijs feruntur parum Regum amantes, quibus vix reſiſtere poterat, ſi delibato Germanica clade Britanniarum flore, conſumpto ærario, nouo delectu in Galliam miſiſſet exercitum: ita eo tempore plures de præſidio, quod ab Anglia ſperabant Sectarij, dum ſagaciores, quibus ſubſcribo lubens, virtuti Regis Britanniæ dabant, quod neceſſitatis alioquin eſſe placebat.

Cur nihil ad ea tempore à Britanniæ Rege timendũ.

CAPVT V.

EPITOME.

Indicitur à Rege, Condæo in Sacrocæſaream expeditio, Conſules de officio moniti, ſimulato in ſpeciem obſequio, de perduellione conſilium capiunt. colligi dehinc à Condæo copias, dedi Baugium Caſtrum, mitti à Rege ad Conſules nouos codicillos; negantibus obſequia illis, paratur obſidio, adeſt Vateuillius, pellitur ab arce Maranſius, eam incauto Vateuillio pro Rege occupat Brou-

chardus: commentis agit Condæus quibus decepti Consules, ipséque Vateuillius deditionis conditiones subscribunt. subit vrbem Condæus, mutatísque dehinc excubiis absistit.

His ad Aurelianensem prouinciam virtute Comitis à Sancto Paulo ea temporis breuitate ita gestis; iubetur Condæus primarius Galliç princeps Sacrocæsareã vrbem ad Ligerim munitissimam intercipere. iussi ea causa fuit, quòd properante in Aquitaniam Rege, vbi belli moles, timor erat ne trans Ligerim Rebellionis asylum fieret vrbs genio loci supra reliquas Galliæ fortis. Condæus magni animi, eiúsque prudentiæ princeps, quæ nihil Borbonium sanguinem mentiatur, dolo agendum ratus, oppidanos quorum in vrbe potentior factio, auri largitione, promissísque sibi ea felicitate promeretur, vt vrbani consilij quotidie per eos conscius fieret. monitus seditiosorum præualuisse factionem, cuius erat muniẽdæ vrbis, subsidijq; inducẽdi sententia, eò credidit rem deuenisse, vt maturè facto opus esset. mittere sinè mora ad Consules delegatum, monere rem sibi cum illis esse, quæ ad publicam municipij salutem spectabat, quam nec scripto, nec ipsa oratoris voce depromere ausus, nullo medio communicare auebat. adesse illicò Consules, excipi humanissimè, aperiri incautis secreta vrbis arctiora, spe allici in obsequiũ, proponi excidium, si in rebellionem trahi se patiuntur; ceterùm nihil esse oppidanis à Rege timen-

Condæus iubetur Sacrocæsareã intercipere.

Condé. Sancerre.

Dolo opportune agit.

Vocantur à Condæo Sacrocæsareæ Consules.

Monentur de officio.

dum, cuius ita ingenium est, vt vni clementiæ natus, videatur reliquas virtutes arte sibi parasse magis, quàm natura; neque si ex æquo disseritur, habere destitutam omni præsidio vrbem, quod venienti cum exercitu Regi opponat. ridiculum subire eorum animis Rebellionis cogitationem, quorum vrbs in Galliæ vmbilico sita, nihil habet ad circumiectas prouincias quod speret auxilij; irrita penitus munimenta, de quibus in vrbe postremo consilio actum, inutiles imò & libertati noxias copias auxiliares, quæ in eam induci parantur; facturum se vt nullis oppidanorum sumptibus, nullo periculo, libertas conscientiæ sarta tecta retineatur, neque aliam expeti collati beneficij remunerationem, quàm debitam Regi obedientiam. Ad hæc Cõsules habitis amico Principi gratijs, accusare calumniæ, qui falsò in se Rebellionis crimen coniecerant, deprecari iras Regis, quas falsa relatione concepisset, commenta esse quæcumque de munimentis, vocandóque in vrbẽ præsidio militum relata forent, nihil sibi publica salute, nihil auctoritate Regia carius. Condæus his abundè suasus, non dubitauit quin Rebellionis in eos postulatio calumnia esset: sed hæc inter vndequaque ad Regem nuntij monent, iam non ampliùs trahendam in dubium rebellionem, indictas Sacrocæsareæ ad munimenta operas, partitóque inter ciues iuxta rei familiaris commoda opere, paratum quemque, vt libertati tutelam in propugnaculis struat: quinetiam commissum Briquemauto minori, cuius frater natu maior ad Comitia Rupellana Orator, negotium, vt vr-

Consules falsò collatum in se Rebellionis crimen dicunt.

Monetur Rex de Sacrocæsareæ rebellione.

Briquemaut.

Mittitur ad Condæũ à Rege nuntius. bis ſubſidio manum expeditam colligeret, factioſum eum, neque contemnendæ in vrbe auctoritatis. Rex ad hæc non differre Condæo principi nuntium, qui de his monitum quæ Sacrocæſareæ gererentur, iuberet extrema tentare; additi ad vrbis Conſules codicilli, quibus Condæo parere iuſſi, eorum fusè monebantur, quæ relata ſæpius ſibi Rex nuſquam credita ſimulabat. neque incautum intercepere literæ; nouis enim in dies ab ipſa vrbe monitionibus iam apertè agnouerat, vanis ſe nuper verborum aucupijs malè deceptum. Dubius ergo tentarétne prius oppidanorum animos, an rectà iret, accepit eò veniſſe proteruiæ factionem; vt niſi armata vi, ſperandum nihil. neque diutius dubitatũ quin in omnem euentum arma capienda. dicto citiùs legi per manipulos centurias, cohortes dehinc, & legiones, agmina, equitum turmas, phalangem, vnde inſtructus breui exercitus, dehinc firmata armis potentiùs auctoritate, miſſi ad Conſules, à Rege codicilli, hac mente, vt ſi arma ponerent, obſequióque diſpoſiti Regias in vrbe ſua excubias pati vellent, dimitteretur miles; ſin minùs, eſſet Principi ad manum quò vi armata in obſequium Rebelles retraheret. Educi interim è turri Biturigum maioris modi tormenta duodecim, exarmari ad circumiectas vrbes Sectarios, quies periculum erat, ne Sacrocæſarienſis rebellio animos adderet: dúmque nouis delectibus inſtruebantur acies, parari in Baugium Caſtrum expeditionem, minoris quidem illud momenti, ſed quod Sacrocæſareæ adiacens, auxiliares in eam copias non ægrè poſtmodùm im-

Ad Conſules codicilli à Rege.

Dubius Condæus quid agat.

Colligitur citè exercitus.

Tour de Bourges.

Leuis in Baugium expeditio.

Baugis.

Deditur Caſtrum.

mittere poterat. Arce dedita, pulsóque præfecto, qui Suillij Legatus erat, recenseri peditum legiones, & turmas equitum, inuentáque tria peditum millia, quingenti equites, quibus ad Sancti Saturi fanum prima metatio fuit. hinc missi ad Consules codicilli Regij, de quibus antè; adiectæ à Condæo monitiones amicæ, quibus in obsequium, si timore non poterant, spe saltem fortunæ melioris allicerentur. at, neglecta Regis imperia, habitáque contemptui Condæi monitio adegere inuitum, vt in vrbem castra moueret: succedunt mœnibus acies, admouentur non ægrè tormenta, quippe præsidiarijs vrbs destituta, nihil habebat virium, quod Regijs opponeret supra oppidanos aliquot, vulgò ad arma rudes, enerues, militiæque inexpertes; finxerat etenim Condæus expeditioni in Aquitaniam, cui se Rex accingebat parari exercitum, reíque fama ad vrbem perlata oppidanos in segnitie, somnóque habuerat, vnde improuisa obsidione exterriti, sinè dilatione ad obsequium ferebantur, nî Vateuillio duce, quadringentorum delecta cohors aduentasset: is ipse Vateuillius, quem Comitis nuper à Sancto Paulo prudentia Gergobiâ Aurelianensium depulerat, temerarium caput, fortunæque, quod aiunt, miles. Vix limen attigerat, cùm ex placito moderaturus omnia de pellendo Comite Maransio, Sacrocæsareæ domino cogitauit: quæritur in religione prætextus, non posse Catholicum in ea vrbe morari diutiùs, quam ipsi Catholici obsidebant; suspectam eius fidem quidquid promitteret, quando hosti peierasse gloriosum si iuuat, neque validè inter reli-

Sully. S. Satur. Vateuille. Marãs.

Recensetur militum numerus.

Commẽium Condæi.

Vateuillius Sacrocæsariẽsium auxilio aduolat.

De pellẽdo ab vrbe Maransio Comite cõsilium captum.

gionis dissidia sacramento fidem firmari posse. Maransius obsistere acriter, auitáque possessione à subditis deturbari se posse negans, Condæum monere, qua in eum insolentia Vateuillius ageret; restitisse huc vsque se temerario homini, sed gliscente populi audacia timere, ne cogatur abcedere, aut mori; paratum se æquali in vtrumque constantia, prætérque iussa expectare nihil. His Condæus altiùs timēs Brouchardum veteranum in vrbe primipilum monet, si loco Comes absistere cogitur, lectis qui in vrbe Catholicis, Sectariísque, si quos Regi fidos Sacrocæsarea habebat, Castrum inuadat, adfuturum illicò delectum ex suis manipulum, neque abiturum sinè remuneratione, qui tam oportunè Regi militabit. Vateuillius instare Comiti, adactóque ad iugulum pugione cogere tandem vt loco cedat, redire dehinc ad arcem, nouo illam firmaturus præsidio, sed sclopis excipi: Brouchardus etenim, iussa Condæi exequutus, arce occupata, quadraginta hinc sclopis indesinenti verberatione in oppidanos displodebat. Vateuillius rei nouitate perculsus parare in arcem obsidium; at leuis eius conatus qui iam ipse obsidebatur: quamquam leuia Castri ad vrbem munimina, neque enim cogitatum anteà, de firmando in vrbē Castro; vnde non solùm hac parte propugnacula deerant, quin imò præcisæ, mutuo Castri ad vrbem cōmercio viam facilem aperiebant rupes, vnde subsequuta breui deditio, nî gregarios centum Condæus immisisset. Exhibitis dehinc à Maransio Consulum codicillis agnitum, immunes à proditione Consules vna Vateuillij tyrannide

Monetur Condæus.

Prospicit ex necessitate.

Brouchard.

Pellitur Marāsius.

Arx à Brouchardo occupatur.

Immittitur in eam subsidium.

cogi ad arma, viribúsque & autoritate destitutos, quorum in obsequium animus. mitti ad hæc Oratorem, quò moneantur Consules ex rei necessitate, quæ scripto mandari nequeat adesse quamprimùm; exhibiti, scripta, dictáque iam sæpius repetunt: quibus Condæus, testatus primùm quo affectu, iure quasi hęreditario, Sacrocæsarienses oppidanos prosequatur, quámque sibi chara eorum commoda, adiecit, quò magis vrbem amaret, eò acriùs odisse Vateuillium, qui perfidia incredibili, post violatam Regi suo fidem, nihil in rebellione sectaretur aliud, quàm satiandæ auaritiæ modum; supra commoda propria ab eo quæsitum nihil, neque fabulas loqui, habere se ad manum vnde proditionis in Sacrocæsarienses infame caput conuincatur, missos ad se recèns ab eo Legatos, quibus, si non deforet perfidiæ præmium, (constitutum illud in precio satis vili) traditurum se pollicebatur incautos oppidanos in vincula. negatas à se conditiones, qui homines quorum inęstimabilis libertas vendi nolit. Ad ea Consules habitis gratijs pedem referre in vrbem, tacitóque in Vateuillium murmure populum concitare, quem tyrannidis iam tædebat. neque hîc stetit dolus; excîto enim in Vateuillij excidium populo, supererat subire Vateuillij animum parem malè affecti oppidanorum erga se animi suspicionem; actum & illud. conductus gregarius qui se transfugam mentiretur, corámque Vateuillio iam inter spem & metum anxio, oppidanos proditionis postularet: vocatos recèns à Condæo

Iterum vocati Consules adsunt.

Condæus comminiscitur tentatã in oppidanos à Vateuillio proditionẽ.

Vateuillii odium in oppidanos excitat.

agendi in vincula Vateuillij accepiſſe modum, vrbem dehinc Condæi arbitrio ſubijciendam, mittendum eum in vinculis ad Regem, captóque illudendi animus. Ratus ille vera loquutum militem, legere fidos ex militibus ſuis ſtipatores, qui quocumque iret circumſtarent; illud ipſum augere diffidentiam ciuium, inſtare ad hæc acriùs Condæus princeps, fecialem mittere, qui Vateuilliũ de deditione moneret: monitus, paratum ſe ad imperia dixit, ſi iuſtis conditionibus abcedere datum. datur illud, conditionibúſque demum in hanc formam ſubſcriptum.

Mutua inter ciues & Vateuilliũ diffidentia.

Subſequuta deditio, eius cõditiones.

I. Nulla poſthàc cõſcientijs ad Religionẽ vis fiet.

II. Vita, bona, magiſtraturæ, & munia ex Regis placito ſalua cuilibet ſunto.

III. Quod petunt oppidani ne exarmentur, néue in eorum vrbem Regium introducatur præſidium, id, ſi videbitur, à Rege impetrabũt, vtrumque alioquin ſubituri.

IV. Milites conductitij intra tres dies tutò abcedent, neque poſthàc de perduellione exacta deferentur illi, nec oppidani.

V. Data Vateuillio eiúſque cohorti, quò lubuerit abeundi facultas, impedimenta, & ſarcinas trãsferendi, ductandi equos, quóque ſinè tumultu abcedatur, dabitur illi debitus commeatus.

VI. Idem facultatis erit Sacrocæſareæ oppidanis, queis ſequi Vateuillium animus.

VII. Præſidiarij veteres, ſi qui ſunt, quibus Nucæus præfectus, eodem ſi lubuerit, iure vtentur. La Noix

VIII.

VIII. Non improbanda, quæ ad hanc diem eius anni Consules gesserint; nota illa, nécne.

HENRICVS BORBONIVS.

VATEVILLIVS.

His conditionibus dedita vrbs, vna Condæi prudentia, & animo; vrbs illa eadem, quæ Regiam passa obsidionem, de Rege olim triumphasse perhibetur, situ, genióque loci fortissima, instructa armis, subsidio potens, Sectariarum vrbium in Gallia, si Rupellam eximis, validissima, Sectæ trans Ligerim asylum Rebellionisque ea parte caput; illa eadem Sacrocæsarea, quod iure mirari liceat, sinè sanguine capitur. Inclinante in vesperam die, egressis præsidiarijs, præscribitur nouus in vrbe ordo, disponuntur dehinc excubiæ; quo facto Condæus ad fanum Sancti Saturi, vbi metatio erat, se recipit, in prætorio, cum exercitu noctem exacturus. Fertur dum vrbe cederet Vateuillius, obortis ad eius aspectum lacrymis exclamasse. prô Deus immortalis! quâ hodie Vateuillius fortuna cadit, vna oppidanorum perfidia; quam sibi hodie gloriam promeretur Condæus! qui puerorum inani terriculamento, Sacrocæsaream sinè prælio expugnauit. Mirabuntur procul dubio retrò venturi nepotes arcem Galliæ munitissimam, sinè armis, vno verborum aucupio captam.

Nouus in vrbe ordo cõstituitur.

S. Satur.

Vateuillii mœror.

Postera die, quâ Pentecostes solemnè celebrabat Ecclesia, inter applausus militares in triumpho

Condæus vrbem ſubit. ad veſperam interceptus explorator militari iudicio ſiſtitur; nec diu rogatus, reſpondit; Suilliæ imperio veniſſe ſe iam tardiùs, ſpe promptioris auxilij quod illa parabat, obſeſſis additurum animos. Dehinc exarmari ciues, cenſeri milites; inuentáque peditum ſeptem millia, octingenti equites: ſolui equitum agmina, dimitti legiones, ne extero prouincia milite laboraret: niſi quòd placitum delectam cohortem, quæ quingentorum Legionariorum foret, Sacrocæſaream firmare præſidio, donec æquata ſola propugnacula. *La Dame de Sully.* *Relictum in vrbe præſidium.*

Dum pertinaci opere quingenti quotidie ruſtici diruendis Sacrocæſareæ munimentis incumbent, redeamus ad Regem, cui præter ſpem omnia ex voto interim cadunt.

CAPVT VI.

EPITOME.

Rupellani de intercipiendis Salmuria, Lodunóque conſilium capiunt. re agnita Salmuriam Rex, Lodunúmque properat, illic à Pleßio, hîc à Parabello excipitur: illi Comitem Sauteſium ſubſtitui placet, huic præfectura conſeruata. de Sectariis exarmandis initur conſilium, Condæo, Comiti à Sancto Paulo, Longouillano & Niuerno Ducibus id negotii datum. Salmuriâ Thoarſium, Parteniacum, Fontoniacum, ad fanum Sancti Maixentii, Maleacum, Chiſaium denique ventum. pa-

ratur in fanum Engeriacorum obsidio. vnde Sectarii plures extra Galliam fugiunt. habentur crudeliter in Gallia Narbonensi Catholici, in templa résque Deo sacras sæuitum. occisus à Montispessulani populo, Soufreinio impellente, Præses Ducrosius Caluinista, quem Rex ipse pacandis dissidiis in vrbem miserat. Sicarii tres autore Robanæo patibulo suffiguntur.

Blois. Amboise. Tours.

D Kalen. Maias anni post M. DC. XXI. Aureliâ Rex Blæsas venerat, Blæsis secundo flumine Ambasiam; Ambasiâ Turones, vbi mulctati Catholici factiosi, vt suprà fusiùs. accepti hîc nuntij plures, quibus compertum parata Rupellæ sex hominum millia, quæ incauto Plessio Salmuriam subirent, Armaniacúmque simul Loduni præfectum, dum licebat interciperent: is animus erat perduellibus, vt prouecto vlteriùs in Pictonum prouinciam Regi intercluderetur omne commercium cum Lutetia, quam belli esse promptuarium necessum erat, vehendis hinc postmodùm ex necessitate in stipendiariam annonam vectigalibus; neque destituebat propositum ratio; vnum enim Parisios hàc iter quà tormenta bellica, ipsæq; belli neruus pecuniæ traherẽtur; quod si Salmuria intercepta obductũ fuisset, aut longiori obsidione frangebatur exercitus; aut vrbe intacta sistebatur commercium, quo vno subsistebãt acies. Placitum ergo Salmuriam pergere; ea vrbs est ad Ligerim magni nominis, quam Henricus olim III. post initum cum Henrico IV. in factionem Catholicam fœdus, Caluinistis minùs quàm

Sex hominum millia Rupellæ in procinctu vt Salmuriã subeant.

Duplessis. Armaniac. Saumur Poictou

Rebellium via Regi intercludẽda animus.

Saumur

Qua ratione in Sectariorum manus inciderit olim Salmuria.

Henrico concesserat, hoc colore, vt facilior redeunti in Aquitaniam iter pateret: ab eo illam Sectarij tempore non alio, quàm possessionis titulo detentabant. Vrbs loci genio placida, minúsque commercio florens, quàm Academia, illustri illa inter Sectarias, cui præfuit diu Plessius Mornæus, vir in vtrumque paratus, libris tueri Sectam, seu armis, magni animi eques, &, si ausim dicere, vnus inter Sectarios eruditus, quem aiunt hodie consultum meliùs, post pręstitam Regi fidem, in fide Orthodoxa obsequium Deo meditari, rem faxit Deus. Nec mora mitti ad Plessium, qui moneret adfuturum postridie Regem: Plessius præter multorum spem parare Regiam, disponere vrbem: ad VI. Id. Maij Regij mensores, quibus prætorij cura, Salmuriense Castrũ ingressi, ex arce bellica, peristromatibus auro distinctis & serico componere Regiam; ad vesperã Prętorianæ cohortis, quam vulgò regiarũ excubiarũ vocant, ordines sex in vrbem introducti, dehinc Heluetij vigiles, à quibus Mornæus Regem instare monitus, arcem aperire, iturus obuiam. Laudatur ab ipso Rege fides viri illustris sinè conditione parata ad obsequium, adijcitúrque non abiturum sinè remuneratione, quandò eò ventum per æui labantis miseriam, vt functus officio laudem mereatur, & præmium. In vrbem admissus gratissimo applausu excipitur, personat vndique suauissimum illud, VIVAT REX, ipséque salutata gratulabundè plebe aperto capite in hæc verba applausus excipere; VIVE ET TV PLEBS MEI AMANTISSIMA, AFFECTV RECIPROCO, NEC DISPARI A REGE TVO

Duplessis Mornay.

Qua in ditionem Regiam redierit recèns.

Regii milites in vrbẽ admissi.

Regiment des Gardes.

Plessius se Regi obuiã sistit.

Regis erga populum suum beneuolentia.

REDAMATA, his arcem ſubit. Habitóq; dehinc concilio viſum ex publica neceſſitate, exarmari circumiectarum prouinciarum Sectarios; ne, progreſſo in Aquitaniam Rege, trans Ligerim diſſidia renouarent: iuſſi ergo Condæus princeps, Comes à ſancto Paulo, Longouillanus, Duces Vindocinenſis, & Niuernus, deſtituere Sectarios armis in prouincijs Bituricenſi, Aurelianenſi, Picardia, Normannia, & Campania, quarum illi prædicto ordine proreges. Ad XVI. Kal. Iunij Rege abituro, remuneratus abundè Pleſſius Mornæus, Comiti Saultæo, Leſdiguerij nepoti præfecturâ cedit, qui & ipſe Caluiniſta palàm in primo belli exordio oſtendit nullatenus in Sectam arma conuerſa, cuius tam gratè remunerati alumni: vnam à Rege rebellionem peti.

De Sectariis exarmandis cōſilium captum.

Condé. S. Paul. Lōgueuille. Vēdoſme. De Neuers. Berry. La Beauſſe. Picardie. Normādie. Champagne. Le Côte de Sauit Leſdiguieres

Pleſsio Comes Saultæus ſubſtituitur.

Poſtera die Salmuriâ Thoarſium itur, ea arx munitiſſima, inſtructa armis, commodóque Rupellanorum excurſionibus loco, ex ditione Tremollij ad cuius abſentiam præſidiarij milites, non ignari Tremollium Rupellam abdicaſſe, portas vltrò aperiunt; neque Rex abiturus cautionis aliud in loci tutelam expetiuit, quàm fidem Tremolliæ, quæ tunc fortaſſis aderat. Hinc Parteniacum ventum, vbi quatuor dies exacti, apparatus bellici expectandi gratia, quem morabantur in ſolo aſpero tracta ægrè tormenta. Neque mora inutilis; ad famam quippe tormentorum, quæ aduentabant, circumiecta Sectariorum oppida, de deditione cogitare; Fontoniacíque, & fani Sancti Maixentij præfecti, imminenti Regi adeſſe in obſequio. Parteniaco Coulongium, itur, hinc Fontoniacum, vbi prouolutum ad genua

Thoars. La Trimouille

Rex Thoarſium ingreditur.

La Dame de la Trimouille Partenay.

Parteniacum item.

Fontenay. S. Maixant. Coulōges.

Dedita illi Sectariorū pleræque in tranſitu arces.

Regis Consistorium Ministro proloquente, libertatem religionis non ægrè impetrauit, quam à se Rex prohibitam nullibi, neque posthàc prohibendam palàm professus est: Præfecto dehinc, qui nondum adoleuerat, substitui veteranum, emeritum illum à Regis excubijs, quia intererat publicæ vtilitatis, vrbem quæ Rupellæ adiacebat, non retrahi in Rebellium seruitutem; actum illud rogãte ipsomet præfecto, quẽ conscientia imparem oneri arguebat. Oblatæ vltrò hîc Maleaci & Marani claues: Boullæo Marani præfecto illicò redduntur, quamquam Sectario, ea arx momenti maximi viam Rupellanis in Pictones intercludebat. Inde Rex venire Niortium, à Parabello gratè excipi, abdicari ab oppidanis perduellia Rupellæ consilia, Niortio Chisaium, quod & Sectæ oppidum quindecim circa milliaribus à fano Engeriacorum disiunctum: frequentes hîc nuntij de rebellione Engeriacorum prohibendo Regi, ferendæque obsidioni parata; instrui ergo à Rege acies, recenseri militum in quolibet ordine, ordinum in qualibet legione, legionum in exercitu numerum, iniri bellici apparatus rationem, tormentorum, pulueris, pilarum, funium, aliorúmque id genus; parari sudes, corbes, vimina, palas, postes, quorum in obsidionibus frequentior vsus, vbi metari, valláque cauare necessum est.

Intereà ex Regis mandato trans Ligerim destituuntur Sectarij armis: in Picardia, Sancti Quintini oppidani: in Campania, Vitriacenses: ad Ligerim Blæsenses, & Turonenses, ídque Condæi, Comitis à Sancto Paulo, Longouillani & Niuerni principum

Fontoniaci præfecto quare emeritus à custodia substitutus.

Maranum & Maleacum Regi patent.

Niortium & Chisaiũ item.

Parantur ad obsidionem omnia.

Exarmantur trans Ligerim Sectarii.

Exempt des Gardes.

Maillesay. Maran. Boullé.

Poictou. Niort. Parabel. Chisay.

S. Iean d'Angely.

Picardie. S. Quẽtin. Champagne. Vitry. Blois. Tours. Condé. S. Paul. Lõgueuille. Neuers.

Lion. Roüen. Diepe. Lõgue-uille. Caën. Mosny. Chatillon. Vitry en Vandelais. Le Duc de Vandosme. Belin. Rohan. Iosselin

ope. Lugduni cum Catholicis promiscuè excubias agunt. Rhotomagi, & Diepæ à Longouillano, Cadomi à Marchione Monio: apud Chatilhonios & Vitriacenses in Vandelesio à Vindocinensi exarmantur; ídque oportunè: iam enim in obsequio nutabant earum vrbium oppidani magna ex parte Caluinistæ; eodem iure vsus Vindocinensis in oppidanos Belini, Rohani, Iossellini, quæ omnes Regio firmatæ imperio: vnde trans Ligerim laudatus ille, cui ad Galliam Narbonensem parat infelices expeditiones fortuna malignior. Lutetiæ nihil immutatum; quamuis enim plerique inter oppidanos Sectarij forent; ea tamen est in numero Catholicorum frequentiore, eorum impotentia, vt in censu publico pro non scriptis habeantur; neque ideò minùs timore dissidij, vbique de fuga cogitatum. abiere Sectariorum plures, quà in Britanniam magnam, quà in Batauiam, Geneuam, & Sedanum quod illis asylo oportunè fuit: vnde fertur Buillionius Sedani Princeps noua colonia auxisse vrbem, auróque & supellectile Lutetiâ in eam deuectis ditasse oppidanos, domúmque suam.

Vindocinensis trans & cis Ligerim varia fortuna actus.

Lutetiæ mutatum nihil.

Angleterre. Holãde. Geneue Sedan. Bouillon.

Sectarii transfugæ.

Vrbs Sedani diuitiis aucta.

Intereà dum hæc ita trans Ligerim geruntur, ad Galliam Narbonensem Sectarij perduelles exercere in Catholicos omne scelus, in eos maximè, quos regularis vitę vinculum Deo, in Monasterijs arctiùs astringebat; mitti in vincula Sacerdotes, pudet reliqua addere; nudari Monachos, pudenda viraginibus ludibrio esse, altaria vbi solitum olim haberi sacrum, præsepia fieri; auenam eò loci præberi equis, vbi residere olim panis Angelorum, stabu-

Lãguedoc.

In Gallia Narbonensi crudeliter sæuitum in Catholicos.

Templa direpta. lari in Ecclesia Dei armenta & greges, flagellari Sacerdotes, diripi vasa aurea, Calices sacros, eósque magni precij, vbi sanguis olim, qui sinè precio. nihil demum seu impietatis in Deum, seu in homines crudelitatis fuit, quod ad ea tempora non exercitum apud Montipessulanenses, à Catarinotis, quos vocabant; apud Nemausios à lanæ carminatoribus. Neque hîc impositus finis, crudeliꝰ in ipsosmet Sectarios sæuitum dehinc, si qui Regem agnouerant, maximè apud Montempessulanum, vbi ad finem eius anni commissum scelus, ne quidem ipsis expiabile flammis, de quo hîc paucis, præter seriem temporum. Mõpelier. Catarinots. Nismes Cardeurs de laine.

Preses Ducrossius Montempessulanum missus à Rege. Du-Crossius Semipartitę Camerę in Delphinatu, apud Gratianopolitanos Pręses Sectarius, Montempessulanum pacandis dissidijs missus: Rohanæum quocum illi res, exanthemate morbo, qui ad ea tempora grassabatur, laborantem inuenit: at quia *Rohanæus æger.* periculum, ne habito apud ægrum de rebus magnis cõcilio ingrauesceret malignitas febris, prohi- *Ducrossius Regi fidus.* btuis à colloquio Du-Crossius, donec conualuisset Rhoanæus opperiebatur ergo tractando negotio diem oportunum, tacitéque interim auctoritate, & consilio oppidanorum animis fidem in obsequio insinuabat: quando Suffreinius Minister, flagitiosum caput, habito triginta Catarinotarum delectu, proditionem, quam solus conceperat, aperire: & *Suffreinius parricidiũ meditatur.* primùm, ne deforet auctoritas parricidio, prætexere sceleri Rohanæi iussa; mandatum sibi, legeret floridam vrbis iuuentutem, cuius ope Du-Crossius proditor intercideret: his adijci, conferendum in Sectam Ducros presidẽt en la Chãbre mipartie de Dauphiné establie à Grenoble. Suffrein. Catarinots. Rohan.

tam beneficium, Ecclesiarum remunerationem, prædam immensam quæ ex Præsidis supellectile sperari debeat; neque ferendum diutius in vrbe, religioni reformatæ supra modũ addicta, ESCARLAMBATVM. ita Sectarios Regios popinaria voce appellitabant, hinc ducta formula, quòd, ESCARLAMBAT, vernacula apud illos voce, eum significat, qui dissitas hinc inde tibias in latum distendit; vnde Sectarij, si qui Regi seruauerant fidẽ ESCARLAMBATI dicti, quasi sinistrũ hîc in religione pedem, dextrum illic in obsequio Regis firmarent. Suffreinius ergo, ne sicarij rem inconsulto Rohanæo gestam suspicarentur, eos in eius ædes ducere, iubere in area moras, donec ille ægrum in strato alloquutus habuisset patrandi facinoris ordinem: inductus, simulare colloquia, morari penès stratum diutius, redire postmodùm ad parricidas, vultúque placido in hæc verba prorumpere; Expectatum diu rei gerendę ordinem, ab Imperatore præscriptum, en vobis commilitones: gladiatores ad hæc sequi ducem. Ille inclinata iam in vesperam die Du-Crossij ædes ingressus, Præséſne ad foret quærere, postquam relatum adesse, pergere in eius aulam, sistit se obuium in maiestate Præses, rogatísque quid secum rerum esset, offerre vrbana comitate obsequium; consternari, Pręses vrgere denuò, hærere in vestigio gladiatores horrore facinoris, an seuera Præsidis grauitate incertum: donec peristromatibus illustris aula, scriniáque auro mixtim, & supellectile preciosa, torpentem in timore audaciam excitant, vnde in momento ea crudelitate sæuitum, vt confossus vul-

Escarlambat.

Qui & vnde dicti Escarlambati.

Suffrein.

Auctorem sceleris Rohanæum Suffreinius simulat.

Ad ædes Præsidis ventum.

Consternati ad eius præsentiam sicarii.

Spe prædæ excitantur.

Occiditur Præses. neribus plusquàm centum infelix Præses, animam in aula posuerit. à patre, in filium conuerti ferrum, *Dilabitur eius filius.* qui & ipse non dispari fato peribat, nisi inter sicariorum tumultum, arctiore forsan excîtum loco, candelabra simul ac faces fortuitò excidissent, quò factum vt frustra quæsitus in camera, qui sensim inter tenebras dilapsus erat: adactus dehinc ad iugulum *Nobilis ex præsidis familia è fenestra se præcipitem agit.* nobili, ex familia Præsidis pugio, qui cùm nulla expediendæ salutis via esset, seipsum è fenestra altiùs sita in terram egit, vbi quia colliso femore immobilis diu, non dubitauere sicarij, quin collisus expirasset, quare nec vltra sequitum; leuiori tamen iactura vitam ille redemit, refectis postmodùm in quadraginta dierum mora immobili, ossibus. Rohanæus re agnita, ne parricidij auctor haberetur, qui reuera innocens erat, stipatoribus suis imperare sicarios in vincula ageret, acti tres elapso Ministro confractis, *Rohanæus sceleris vltor.* postridie in rota ossibus, proditionis pœnas luere. Dum efferebatur Presidis funus, ferunt incidisse cadauer cum funebri apparatu in patibulum, parricidásque in transitu raptatos ad mortem; consultò gestum, quò testis ipsemet filius, immunes à scelere esse quorum in vrbem imperium erat. at non ea probatio victrix: magnatum enim victimæ plebeij homines, eorúmque odij, aut vindictæ sæpius in*Plebeii homines sæpe pro magnatibus pœnas luunt.* strumenta, pro ijs vulgò pœnas luunt. Attamen innoxius habitus Rohanæus, vir genio nobiliore, quàm vt in eum cadat tantum scelus. Gestum illud ineunte eius anni Decembre, quo inhorruit Gallia, Regísque violentiùs commotæ iræ: quid enim de Catholicis sperandum, sicubi in eorum manus in-

ciderent, quando ipsimet Caluinistæ, Legati ipsi quorum sanctissimum caput, ea crudelitate habiti? Redeamus ad Regem, qui iam in procinctu erat vt
S. Iean d'Angely. fanum Engeriacum obsideret.

CAPVT VII.

EPITOME.

Chisaï Rex ad sacram synaxim accedit, hinc strumosos tangit; tactus ordo & formula: Regibus Galliæ supra Principes quoslibet quare id priuilegii datum. Rupellani ad Engeriacos subsidium mittunt. vrbi præficitur Soubisius. Auriacus armato milite circumstat. Praslinius vrbe propiùs agnita, visa refert, habitóque militari concilio plures super relatis hinc inde sententiæ. pontes duo ab Auriaco occupati. pugnatum ad suburbii Mathæ claustra, vnde pulsi Rebelles. mittit ad Auriacum codicillos Robanæus, rescribit ille, tormenta muris succedunt. Monreuelus strenuè agit. describitur Engeriacum, tria passum à Galliæ Regibus obsidia, ex munimentis multùm laudatur, ex fide parum.

Chisai.

DVM Chisaï, quindecim circa à fano Ioannis milliaribus proximæ obsidioni bellicus apparatus instruitur, Rex pridie Kal. Iunij quæ in Dominicam incidebat, ea pietate ad sacram synaxim accedit, vt Aulici quibus vulgò in venere vnus Deus Amor, eius exemplo

Rex ad sacram synaxim accedit.

Regem omnibus exēplo esse.

plo ferè omnes veterem in ſacramento penitentiæ, hominem abdicarint: vbi in tranſitu notari par eſt, Regem, primum imperij ſui mobile, omnia ſecum motu violento abripere ſurſum aut deorſum, pietate aut vitio. Euchariſtiæ Sacramento munitus, ex veteri Regum Galliæ priuilegio ſtruma laborantes tetigit mille circa quingentos. At ne res quæ notetur digniſſima exteros lateat, quibus ſcribo, ex occaſione eam expedio. Regum Galliæ priuilegium eſt, quo nihil reliquis ſimile Regibus, ſtruma languidos non alijs ſanare remedijs, quàm voce & tactu. poſitus Rex in ſtatu gratiæ, loco vaſtiſſimo ſiſtitur, ibi ſtrumoſos exhibitos ex omnibus mundi plagis, maximè ab Hiſpania, in hanc formulam manu eorum capiti ſuperimpoſita tangit, A REGE TANGERIS, SANARIS A DEO. Subſequitur dehinc, magnus Eleemoſynarius, qui ægros (ſi & paupertate laborant) nummo dimittit. ne tamen, rei ſeriæ intercedat illuſio, lege ſancitum ne officiorum magiſtri ægros ad Regem inducant, niſi quos medici ſtrumoſos eſſe retulerint, quíque poſuiſſe prodentur in ſacramento penitentiæ noxas. dimitti dehinc magna ex parte ſanos.

Strumoſos à ſacra ſynaxi tāgit.

Formula tactus.

Res miraculo plena.

Hærere neceſſum eſt ad hanc metam impios, qui aut Deum negant, aut nulla rebus humanis cura diſtentum aiunt; quas enim accommodet phyſica tam inſigni miraculo cauſas? vbi Hippocrates artis terminum habet in morbo, cui remediū natura negauit, ibi ſupra fidem Galli triumphant Reges, neque Galliæ Regibus, vni Deo debetur rei gloria quæ captum hominum ſuperat. At, quid iſtud eſt, quòd

prouidentia Dei non aliud miraculo instrumentum accommodat, quàm Regum Galliæ manum, qui summum Pontificem, qui tot habet in orbe Sacerdotes sanctitate claros, quorum manus nobilior sacrosanctum quotidie tractat redemptionis nostræ pignus? arcana hîc Dei iudicia, qui in Galliæ Rege primogenitum Ecclesiæ suæ elegit, in quem liberali manu gratiam ad mensuram amoris effundat. priuilegia quæ Reges, restitutis sæpius in sedem Apostolicam Dei vicarijs sibi promeruerunt. sed de his satis. *Regũ Galliæ priuilegium.*

Intereà Rupellani operam dabant, ne quid Engeriacis deforet propulsandæ obsidioni: mitti subsidiarias copias, puluerem tormentarium, globos, cæteráq; id genus propugnationi necessaria: initóque dehinc cõsilio, cui danda armorũ in vrbe directio, inclinare in Rohanæũ omniũ vota, is vrbis iamdiu rector erat; quando à veterano dictum contra militarem disciplinam, imperatorem, cuius est huc illuc discurrere, immittendo oportunè subsidio, muris tuendis destinari, gregariorum esse id munus, feréque inauditum, imperatorem arcem aliquando obsidioni sustinendæ subijsse. Placitum ergo Soubisium eligi Rohanæi fratrem, quamquam & ipse imperator renuntiatus nuper, vt supra ad Comitiorum regulas fusiùs: minoris tamen momenti eius imperium, quàm vt eum à celeberrimæ vrbis tutela inhiberet. Proclamatus in arce præfectus, legem sancit, qua iussi abcedere quicumque obsidionem in vrbe pati nollent: recensitus dehinc præsidiariorum numerus, qui duorum circa millium erat, no- *Rupellani de propulsanda Engeriaca obsidione cogitant.* Rohan. *Rohanæus Engeriaci rector.* Soubise *Soubisius vrbi præficitur.* *Numerus militum qui in vrbe erant.*

bilium qui ſinè ſtipendio Sectæ militabant ducentorum, his oppidani adiuncti quatuor hominum millia ſuperauerant, quibus ad propulſandam obſidionem plus æquo.

Auriacus vrbē cingit.

Ex aduerſo Comes Auriacus, cui cingendæ vrbis incubuerat munus, ad fanum Iuliani tertio ab vrbe lapide venerat, ſequebantur ducem cohortes quinque, Campaniæ, Ramburij, Pedemontij, Picardiæ & Bellimontis, ordines equitum duo. His ille copijs quæ quatuor hominum millibus cōſtabant, in currus duos fortuitò incidit, qui leuiori militum præſidio, puluerem tormentarium globóſque ferreos à fano ſancti Maixentij Engeriacum aduehebant; nec diu pugnatum, cùm actus in fugam hoſtis prædâ ceſſit. Auriacus inſtare acriter, vrbíque aciebus admotis meatus occludere, quáque facile in vrbem iter armato milite occupare. Praſlinius inter hæc, qui indagandi munimina hoſtium, iuſſum à Rege acceperat, officio functus in prætorium redit, rogatúſque à Rege diſtrictè, quid ex viſis colligeret; reſpondit, fortem loci genio vrbem, adeò vallis, propugnaculis, hemicyclis, ſolitíſque ex militari regula munimentis circumuallatam, vt opus Regium ſit eius expugnatio; in ea ſe tamen ſententia, lepores his latibulis tegi, qui aduolutum propiùs cum leui equitum turma, nihil cominùs haſtis aut enſibus auſi, eminùs tormentis aut ſclopis exceperint, vnde leuior iactura, niſi quòd ad tibiam Dux Ellebouius vulnus exceperat, cùm in hoſtes vltrò proſiliret. His addidit aggreſſionum ex animo ordinem, faciliores acceſſus, loca vrbis minùs mu-

Meatus occupat.

Praſlinius indagatis vrbis munimentis ad Regē redit.

Eius relatio.

Ellebouius ad tibiam vulneratus.

Auriac.

Les Regimēts de Chāpaigne, de Rābures, de Piedmont, de Picardie, de Beaumont.

S. Maixant.

Praſlin.

D'Elbœuf.

nita, metandi modum ea ſagacitate, vt omnium iudicio non indignus habitus fuerit, in cuius ſententiam ſinè trepidatione iretur. Variæ tamen hîc præfectorum conſilio militari ſententiæ; trahebant in obſeſſos plerique infelix augurium, quòd propiùs à leui manipulo agnoſci vrbem ſuam ſinè prælio paſſi eſſent; ex militari vt plurimùm diſciplina, hoſti præripiendam metiendorum oculis muniminum facultatem, quod ſi fieri penitùs nequit, rorarios ſæpius emittendos, qui commiſſa identidem pugna, indagatores procul à munimentis arceant: ab Engeriacis tentatum nihil, niſi quòd eminùs à muris tormenta diſploſa. non deerant contrà, qui non alia mente obſeſſos, à prælio abſtinuiſſe dicerent, quàm vt ſuorum ſanguini parceretur, obſeſſis id vulgò pręcipuum, ſi militiam norunt, vt dubio numquam marte manum conſerant, niſi vrbi alioquin periculum imminens; trahendum hinc certum oppidanorum animi, qui in protelanda obſidione ſit, argumentum; neque ſperandam deditionem eò loci, quò florida prouinciarum circumadiacentium nobilitas Soubiſium virum audacem ſequuta fuiſſet. His aut ſimilibus ſcindebantur in conſilio Regis ſtudia præfectorum militiæ, quando nuncius adfuit muris iam admotas ab Auriaco acies, vnum Regis opperiri imperium; res ita habuerat.

Variæ præfectorum conſilio militari ſententiæ.

Trahi in Engeriacos infelix augurium.

Auriac. Auriacus fugato qui currus ductabat cōmeatu, difficillimi acceſſus pontes duos, vnde diu propelli poterat, pugnâ ſuis propemodum incruentâ occuparat, & ne iterum in hoſtium manus inciderent,

Auriacus pontes magno regiorū commodo occupat.

claustro triplici muniuerat aditus: re impræuisa perculsi oppidani defigi ad rei nuntium, præfectósque quibus muniminum extimorum cura, accusare, quòd ea segnitie loca circumadiacentia firmassent, vt nulla sic Regiorum iactura occupentur. enim verò, si claustris ad pontes extructis oppidani, loco oportuno stationem iustam collocassent, non erat Regi quà muris tormenta admoueret. liberis tamen vrbis duabus portis Aulnixij & Talliaburgi, fuit & liberum ciuibus hac parte commercium, donec cum exercitu Rex ipse aduenit. Aulnix. Taillebourg.

Pugnatur ad claustra suburbii Matha.

Postera die ad Mathæ suburbium indicta pugna, vbi claustris passim muniti aditus, dispositíque sclopetarij frequentiore numero, periculosum opus induxere. Regij ergo aggredi strenuè, hostes repagulis suis hærere pertinaciter, dum indesinenti interim ab vrbe verberatione agebatur. Iam pugna per quatuor horas semper recrudescens durarat cùm hostes viribus magè quàm animis defecti, retrò pedem referre. Ad hæc Auriacus instare acriùs, quando illi, desperatâ salute, ne suburbia postmodũ vrbi impedimento forent, Regiísque ad tabernacula commodo, ignem subijciunt, quò factum vt afflante opportunè vento, tria pomœria Aulnixij, sancti Eutropij & Mathæ exarserint; vnde ducta non incerta longioris obsidionis argumenta, quando oppidani fouendæ diutiùs rebellioni bona sic ipsi sua parati essent disperdere. Matha.

Pelluntur Sectarii.

Rohanæus ad Auriacum scribit.

Rohanæus, qui nondum vrbe cesserat, ratus profuturas quid preces amicas, ad Auriacum quo cum olim amicè vixerat scribit; rogare exactæ amici-

tiæ

tiæ daret, vt mitiùs ageretur, mirari ſe quòd tam arcta ſibi olim neceſſitudine iunctus, amici hodie excidio extrema tentet. ſubijſſe animo ſibi, vt in oliua amicum adiret, quando armis occluſi aditus: nihil ſe, quidquid inuidia garriat, nihil penitus in Regem cogitaſſe; quæſitam à ſe quidem munitam vrbem, cuius propugnaculis tegeretur, quia aduerſæ ſibi gentis agmina Regem circumſtant. vnum eſſe quo de Comeſtabilem monitum cupit, detur nobili miſſo via ad eum facilis, futurum ſe in gratiam accepti beneficij Auriaco addictiſſimum. Lectis Auriacus codicillis fraudem agnoſcere; quamquam ne officio defuiſſe videretur, non diſtulit in hæc verba reſponſum. nihil eſſe quod miretur ſi Auriacus quidquid hoſtem ſapit in Engeriacorum ruinam gnauiter moliatur; datũ id ſibi à Rege muneris, nec poſſe ſinè perduellione manifeſta contrà ire; optatum à ſe quidem, re adhuc infecta, vt in alium caderet expeditio; neque ſe debiti amico obſequij adeò immemorem eſſe, vt illi ſalua fide conſultum nolit. Verùm quando eò res venerat, vt etiam inuito munus delatum mirari ſe æquiùs, quòd Rohanæi animum ſubierit admiratio, qui ſi Auriacum in cute nouerit, non ignorabit, violatæ fidei inexpertem. Ceterùm, optare ſe in poſterum credat, nihil omiſſum iri, quod in Engeriacorum ruinam ire videbitur, imò nec parciturum vllatenus ei, quem nuper antè diſſidia impenſiùs coluiſſet, & colet quamdiu Regis imperia non obſtabunt. facturum ſe tamen vt propediem nobilis ad Comeſtabilem miſſus, debito ei commeatu, ſiſtatur.

Reſponſum Auriaci.

Litera Rohanæi ad Comestabilem.

Eò lubentiùs ad ea tempora Rohanæus Comestabilem literis compellabat, quòd nuper Rohanææ stirpis Mombasoniam sibi ex Regia destinatione in vxorem sorte impari iunxerat: codicillorum ea summa fuit. Numquam se ab vrbe Engeriacorum prohibuisse Regem, seditiosis oppidanis debitum omne malum, qui nescio quam libertatis vmbram excusso potestatis legitimæ iugo sectantur. incubuisse impensiùs se ad ea tempora sopiendis dissidijs, neque penitus irritum conatum; eò enim iam venisse oppidanos, vt de obsequio Regi debito non ægrè suaderi se patiantur. coactum se multis nominibus vt vrbe quamprimùm cedat, grauitérque dolere quòd prærepta sibi ante discessum Regis salutandi ex officio, facultas; imputandum illud non sibi qui vni Regis obsequio viueret; sed nomini suo & Religioni reformatæ infensis, qui nimis quã multi eius rectã ad Regis latera indolẽ in praua torquere conantur. effecturum se quocumq; ierit, vt debita maiestati Regiæ præstentur obsequia; & si quid valet, Rebellionem, quæ vana oppressionis imagine gliscit, extirpaturum. Ad hæc Comestabilis, ipséque Rex; Mirari eò prouectum impudentiæ hominem, vt qui ferè vnus inter primores Rebellionis fautor erat; se tamen eius extirpatorem mentiretur: neque enim latebat Regem, cui conducti apud arctiora Sectariorum concilia indagatores erant, quin Rohanæus Rebellioni animos adderet; seu eò illum Religionis amor, Regis odium, fortunæve spes inter dissidia melioris agebant: prodita erant apertiùs arcana Comitiorum quàm vt hominis perfidia in

De Mõbason.

Rohanæi audaciam miratur Rex.

dubium traheretur; atenim nihil causæ erat quòd adeò præceps abiret, quàm quia Aquitaniæ & Galliæ Narbonensis vlteriorum nuper à Comitijs imperator renuntiatus, illis adesse auebat. Iter ergo, in eas prouincias ex necessitate designans, non posse se apud Engeriacos perduelles morari diutius scribit; quasi vnus inter tot coniuratos Regem agnosceret: at quia obijci nec immeritò poterat quòd Rege insalutato abiret, qui iam ad quatuor ab vrbe milliaria venerat; respondebat, non ausum aduersariorum furori exponere innocentiam suam.

Cur Rohanaus vrbe cesserit.

Haute guiẽne. Haut Lãguedoc.

Post euulgatam Rohanæi fugam Rex propiùs adesse, succedere muris legiones, inclinatóque ad occasum sole tormenta duodecim admoueri. iussi dehinc Montreuelus, & Fõtenayus Castrametatores, Campaniæ & Pedemontij cohortes in Talliaburgi suburbium immittere, castráque ibi si pedem hostis referret, metari. illi iussis parere, positísque primùm ad quinquaginta ab hoste passus castris; claustrísque, & repagulis circumuallata statione, designare aggressionis ordinem; cui antequàm accingor, hîc de vrbis situ & origine quædam.

Tormenta admouentur.

Montreuel. Fontenay.

Montreuelus vltrò in hostem pergit.

S. Ioannis Engeriacorum vrbs, nomẽ ab antiquo cœnobio mutuata, origine ignobilis, sita est ad Botonam fluuium, qui alueo angusto, sed profundo fossas vrbis magna ex parte circum alluit, suburbiúmque sanctæ Crucis ab ea diuidit: loci genius in accliui colle, mira prospectus amœnitate patentes hinc, inde plagas aperit, neque facilis ad vrbem aditus, nisi quà porta Aulnixij prostat: tria sunt ad radices collis Botonæ amnis brachia; hoc fossas alluit,

S. Ieã d'Angely.

Sancti Ioãnis descriptio.

Aulnix.

illo ad primum ab vrbe lapidẽ pomœrium Talliaburgense ab vrbe dirimit; tertio, à muris longiùs in meandrum serpens, se demum alueo suo recipit. parte alia accessus difficilis, quia monticellorum supercilia planitiem asperant. Regũ Galliæ castellum olim, hodie vrbs nobilis, vbi Pipinũ, Caroli Martelli progeniem, morari olim solitum referunt antiqua Galliæ monimenta, quo tempore Gaifero Aquitaniæ duci bellum cum Gallis erat. Engeriũ antiquis, post illatum diui Ioannis caput, fanum Ioannis dictum est. vrbs iam anteà tribus obsidionibus clara, nescio quo fato in Reges suos omnibus; primam passa est à LVDOVICO Rege, Philippi Augusti filio; secundam à Ioanne Gallorum item Rege, pro Anglis vtramque; tertiam à Carolo IX. pro Sectarijs, quarum hic exitus fuit, vt honestis conditionibus subierit Galliæ Regum imperia.

Vnde Engeriacum fanũ Ioannis dictum.

Rarescentibus ad crepusculum vmbris, indagandis Rex propiùs muniminibus, agnoscendísque propugnaculis equo insilit; nobilitas æmulatoriè sequi, Regis exemplo dedignata periculum, quando ad primum ab vrbe milliare exauditus tubarum clangor, tympanorum & scloporum strepitus reboans, monuere initã acriùs pugnam. Ad hæc Rex, quò virtus heroïca impellebat laxis habenis ire. obstare circumstantes, irritóque conatu opponere imbelles magno animo preces; cùm missi, qui præirent excursores referunt, confectum prælium, Regiósque victoria lætos depulisse procul à suburbio hostes. hîc ergo Rex sistere, habitísque in cespite exercituum Deo gratijs, redire ad metationem.

Exauditus tubarum clangor Regem moratur.

At ne debito fraudentur honore, quorum virtute victoriæ partũ decus, rem paucis expedio, ex relatione Modenæi capitalium in Gallia præfecti, de prima Regis ad Montalbanum vſque expeditione, quem ſæpius dehinc ſequar vera referentem, vt aliunde comperi; niſi cum Luynæo applaudit ſæpe, cui & præfecturæ ſuæ debitor erat, & fortunę, quam ad ea tempora vſque ad inuidiam poſſidebat.

Modenæ.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Indicta in Talliaburgenſe ſuburbium oppugnatione, Crequius ad ſclopi ab illo iactum caſtrametatur. in murum adiacentem continua diſploſione agitur. Pigeoleto primum agmen commiſſum: ſequuti ad pugnam principes duo, Mareſcallus, nobileſque permulti. perrumpuntur clauſtra hoſtium tria. lethaliter vulneratus Mõtreuelus Regis in extremis ſolatio gaudet. ad hoſtium clauſtra Rex intrepidè ire. laudatur felix ſupra fidem, eius memoria & ſagacitas. concilio militari præſtituitur militiæ ordo. erumpunt à falſa porta obſeſsi. Sanlucanus ſtrenuè agit. erumpunt iterum. Redit à delegatione in Hiſpaniam ſua Baſſompetrus. ex occaſione de Valtolina quædam; eius deſcriptio, Hiſpanorum in eam factio. Valtolinorum in Rhætos queſtus. Catholicorum prouincialium audax facinus. Rhætorum fuga. Hiſpani occupantis animus. parata Gallorum in ſubſidium arma. Baſſompetri vltimò virtus commendatur.

Pomœrium Talliaburgense.

Taillebourg.

OMOERIVM Talliaburgense Engeriacorum vrbi munimento erat, magni illud nominis ab obsidione, quam ann. circa post M. D. LXIX. Carolo IX. oppugnante mense integro sustinuisse ferebatur: ab eo tempore adeò munitum fuerat, vt in pomœrio arx, in arce pomœrium esset. munimentis accedebat delectus militum, qui ad stationem frequentiores, indesinenter à claustris suburbanis in Regios displodebant: addebāt gregarijs animos plerique nobilium, qui renouatis in dies singulos stationibus aderant vbique ad valla, munia quælibet, officiosa manu subeuntes. Crequius prætorianę cohortis pręfectus, ad orā quidem suburbij castra posuerat: at quia seu diruto pōte via in pomœrium interclusa; seu ad vlteriorem fluminis ripam congestis ingenti mole palis, & tignis, superstructa quà patebat aditus claustra triplicē vbique munitionē opponebant, arduum opus videbatur suburbij expugnatio: donec, inclinato iā in meridiem sole, Lesdiguerio magno exercitus Castrametatori ex necessitate visum oppugnari illud: claustra ad latus firmabat, murus lapideus, qui in propugnaculi formam ad ripam productus, prohibebat procul accessum dispositis loco oportuno gregarijs, qui displosione cōtinua regios infestabant. Nec mora, admoueri propiùs tormenta quatuor, quati indesinenter murum, tuguriáque demum, vnde à tormentarijs fenestris Regij petebantur, diu quassata, ruere. diruto muro, iussus Pigeoletus L. Campaniæ cohortis militibus amnem vado

Crequius ad oram suburbii castrametatur.

Crequī Maistre de Cāp du Regiment des Gardes.

Lesdiguerius in illud oppugnationem indicit.

Pigeoletus hostes aggreditur.

Pigeolet.

transire, ille ad ripam vlteriorem, muri iam ope destitutam, ducto manipulo manum conserere, nouis identidem delectibus suppleto Regiorum agmine, indefesso hîc labore pugnari; quando Ioinuillius Princeps, qui hodie Dux Cheureusius, Cardinalis Guisius, Marescallus Chaunius, Marchio Theminius, quem manipulus nobilium sequebatur ducem, facto agmine feruntur in hostem, qui retrusis iam sæpius Regijs non claustra modò tuebatur, sed inferebat prælium vltrò. Restauratis ad hæc gregarij viribus, nouo impetu irruere; pedem referre hostis, desertóque claustri munimine, ad secundum confugere; instare principes, virtutéque nobiliore magnates Chaunius, Theminius, Montreuelus, perrumpi & illud; donec retruso in claustrum tertium hoste, re iam ad triarios deducta, renouatur acerrima pugna; perennari hîc vulnera nouis identidem incrementis rediuiua, pluere sclopis impellentibus glandes, hæc Ioinuillij Principis pileum fortunatè traijcere, illa Chaunæi capillicij extrema delibare: hinc Regios honor, illinc salus Rebelles: hinc maiestas Regis, illinc Reipublicæ liberæ libido impotens, vtrimque vitæ discrimen longiori iam labore fatigatos agebant ad prælium: atenim vergente ad vesperam sole, refectis sæpius nouo delectu Regiorum agminibus, tertio claustro deiectus hostis. Rebellium plures hoc prælio desiderati, quamquam gregarij omnes, quorum iactura leuior; Regiorum pauci, sed in quorum consilio maxima erant ad res gerendas momenta, Boisuerdunus, & Montreuelus, ille in momento ex-

Duc de Cheureuse. Cardinal de Guise. De Chaune Themines.

Primores in hostem feruntur.

Perrumpũtur claustra duo.

Montreuel.

Ioinuille.

Ioinuillio Chaunæoque periculum imminet.

Tertio claustro excussi Rebelles.

Necatus Boisuerdunus.

Boisuerdun.

Lethaliter vulneratus Montreuelus.

tinctus, hic prelio superstes quantũ fuit sat à vulnere tẽporis salutando Regi. Pugnatum acriter à Themi- nio Marchione, Bressio, Chaudebonæo, Chelino, Montenaco, Marignano, Crasauezo, Descrisio Nobilibus; à Cardinali Guisio, & Ioinuillio principibus Lotharingis, Marescallo Chaunio, & Montreuelo Castrametatore: intereà dum Crequius, & Thermesius, lectis tumultuariò manipulis, quà timebatur ab vrbe eruptio, stabant in armis, quod dimicantibus cõmodo vertit; dum nihil à tergo reformidatum. Montreuelus lethali vulnere saucius, Regi à prælio obuius humanissimè exceptus fuit. ferunt Regem statim à primo, quem vocant, vulneris apparatu, morientis tabernaculum subijsse; rogatóque quid ipse speraret à vulnere, dum positam in vno Deo spem omnem respondit, adiecisse dolere se quòd vna hac iactura luctuosa victoria, sanguini viri illustris deberetur; nec defutura tantæ virtuti præmia; quinimò si quid erga morientis progeniem Regia liberalitas valet, futuram illam exemplo posteris paternæ virtutis in filio remuneratæ: pateretur tamen, quando nec adhuc desperata salus, medicamenta vulneri applicari, excepere supremæ hæ voces spiritum inter Regios sensim amplexus dilapsum leniter; quis ita mori nolit? Regi vni viuere, magnum est & amabile; at sic mori gloriosum, imò & supra humanas vices exoptabile. Extincto Rex Mõtreuelo, vrbi propiùs agnoscendæ, equo iterum insiliens, claustra in leui comitatu subit, quæ ad pontem sancti Iuliani firmauerat hostis: sequitur Luynæus gloriosum ducens cum Rege occumbere. notatum

Themines. Bressеus. Chaudebone. Chelin. Montenac. Marignan. Crasauez. Descris. Guise. Ioinuille. Chaune. Montreuel. Crequi. Termes.

Rex Mõtreuelum inuisit.

Moritur Montreuelus.

Rex ad claustra ire.

Luynes.

tatum ad ea tempora memini, secũdùm viam, dum à castris ad claustra hostilia itum, prætereuntem Regem, seu memoriæ experimentum faciendi animus, seu erat conciliandæ sibi exercitus gratiæ, præfectos, centuriones, legatos, signiferos, primipilos, quin & legionarios ipsos nomine quemque proprio compellatos amicè salutasse; vnde is acclamantium strepitus, vt ipse hostis, qui longiùs aberat, rei nouitate perculsus, signum oppugnationis datum crediderit, vnde duplicata ad muros statio. Habet Rex (vt hoc ex occasione eius virtutibus astruamus) supra magnitudinem animi, qua Henrico magno maior ipse; supra mansuetudinem, qua Ludouico pio clementior; supra iustitiam, qua vnus ille inter Galliæ Reges denominatione IVSTVS, habet id singulare, vt in exercitu suo nõ modò præfectos quoslibet agnomine nouerit; sed & ipsos magna ex parte gregarios: neque illud solum, quod leue videatur, quia vni memoriæ debitum; habet & id sagacitatis innatum, vt ex quadraginta millibus hominum, quibus vulgò exercitus constat, hunc sciat verberationi aptissimum, illum facto violenter impetu oppugnationi: hunc prælio cominus, illum eminus ineundo; hunc immittendis in fossam inimicam vallis, illum tuendis ab hostium eruptione tormentis; quæ Imperatorem vna virtus supra reliquas decet: notum illud quibus id gloriæ fortuna parauit, vt tanto aliquando Regi stipendia meruerint. Vidi ego cultu illum leui, capite intecto, in agmine, in laboribus frequentem adesse, laudem strenuis, solatium inualidis, exemplum omni-

Felix supra fidem Regis memoria.

Laus Regi debita.

Hẽry le Grand. Louis le Debõnaire

Non milites nomine modò, sed & virtute nouit.

bus ostendere. Huc etiam pertinet quòd magistratus Galliæ, rectores vrbium, nobiles quoslibet, imò & ex fece plebeios mira item memoriæ facilitate nouit, si quando negotium cum illis vel minimi momenti fuit.

Rex agnitis hostium munimentis, ad castra redit, vbi in proximã displosionem parata torměta rarioribus militum excubijs seruata questus, iussit suppleri numerum: periculum quippe ne eruptione hostis tentata, aut traheret in vrbem tormenta, aut corrumperet. Hinc ad ædes Lesdiguerij ventum, vbi militare concilium haberi placuit; accersiti Marescalli, Castrametatores, tormentorum præfectus, quibúsque in acies præter hos imperium erat, ordine suo quisque sententiam dixere. erat Regi ad manum descriptio vrbis, vbi, cum munimentis omnibus, exaratus circumadiacentis genius plagæ; primùm alarios ad vias, quibus in vrbem accessus facilis, excubias agere placitum tribus circa ab vrbe milliaribus; tormenta dehinc illata recens, donec reliquus verberationis apparatus adesset, ad patibularias furcas disponi, vnde alba turris in ruinam verberaretur. à Marchione dehinc Rosnio tormentorum adhuc præfecto quæsitum, quæ Pictauio, Niortio & Santonibus inferebantur murales machinæ breuíne adfuturæ? demum quia terra vrbi circumadiacens gracilis, ægrè vallum passura credebatur, dolia viminea humo dehinc opplenda contexi iussa: indicti metationi cuilibet stato numero chirurgi, qui stipendiaria annona gratis curarent milites. His ita gestis in prætorium se

Habetur militare concilium.

Statuitur obsidionis ordo.

Iussus Rosnius tormẽta aduehere.

Rosny. Poictiers. Niort. Xaintes

Rex indefessus recepit.

Postridie tentata ab hoste eruptio in hunc modum. Inter turrim Caniotam, & portam Talliaburgensem porta erat, quam falsam dicunt, ab hoste ducto nuper muro occlusam. quò ergo interciperentur incautæ Regiorum excubiæ diruitur murus, hinc delecta ducentorum manus erumpere, tegentibúsque exusti nuper suburbij Mathæ ruinis, ad valla, bellicáque tormenta eò silentio serpere vt incauti vigiles, ferro priùs transfossi, quàm senserint adesse hostem: quin vsque ad tormenta penetrabat victoria, nisi Sanlucanus Castrametator, cui ad hanc diem incubuerat excubiarum munus, diffugientes colligens, ense nudo, reliqua inermis, valla, bellicúmque apparatum, puluerem, globos, ipsásque machinas murales, sarta tecta conseruasset. Retrusus ergo leuiori Regiorum iactura in vrbem hostis, desiderati ex obsessis quinque, inter quos Lachenaius Brito nobilis, vir magni animi, bellóque expertus, qui nescio quo fato cum Catholicus esset Sectarijs se perduellibus immiscuerat. ex Regijs occisi octo, gregarij illi, si Neaumoursium eximis, præfecti cohortis legatum.

Caniot. Taillebourg.

Matha.

Lacheſnaye.

Neaumours.

Erumpit hostis à porta falsa.

Sanlucani virtus extollitur.

Lachenaius occisus.

Secundùm obsidionem extructa pleraque tuendis vallis, & castris munimina, quibus nomen à Castrametatoribus inditum est, prout in eorum excubias coïncidebat opus: sic dicta Bassompetri, Marchionis Theminij, Sanlucani, Thermesij, aliorúmque munimina, seu admouẽdis propiùs in hostium propugnacula tormentis, seu immittendis in fossam hostilem vallis.

Basſõpierre. Themines. S.Luc. Termes

Munimina à Castrametatoribus nomen mutuantur.

Pridie Kalen. Iunij indeſinenti diſploſione concuſſa rotunda turris, ingénſque propugnaculum, quo Niortij porta tegebatur. Ad veſperam ab alba turri erumpit hoſtis, machiníſque muralibus, quibus hac parte turris pulſabatur tractis in foſſam, pulueri tormentario, magna Regiorum iactura ignem immiſerat, nî Crequius prætoriæ cohortis præfectus, quatuor legionariorum ordinibus validè obſtitiſſet; retractus in vrbem hoſtis, Regiorúmque non alia iactura, quàm Baronis Chateleresij, qui glande traiectus occubuit.

Erumpit in Regios hostis. Niort. Crequi. *Chatelerefins occumbit.* Chateliers.

Per idem tempus Baſſompetrus nuper à Rege, in Hiſpaniam pacandis Valtolinæ diſſidijs miſſus re infecta redijt. Verùm quandò ſe Rex Galliæ bello huic extero conſilijs primùm, dehinc armis immiſcuit, diſtrictè hîc de illo quædam, præter propoſitum noſtrum, quod in vna Gallicæ Rebellionis deſcriptione verſatur.

Bassompetrus à delegatione sua redit.

Vallis Tolina, vulgo Valtolina, regio eſt ad CANINOS, à valle dicta; quia loco accliui ſita eſt; ſexagint amilliarium eius longitudo, à lacu Comenſi, qui in Italia, ad Teriolenſem Comitatum, qui in Rhætia: vallem Aduas fluuius alluit, qui in Rhæticis iugis ortus, lacum Comēſem, qui Larius olim, ad Italiam ſubit; circumſtant montes aſperi vt plurimum inacceſſi. Circa Kal. Quint. ann. M. DC. XX. tacita Hiſpanorum factione, iugulati à Catholicis penè ad internecionem indigenæ in Caluini ſecta nouatores: opitulatus Dux à Feria vallis maximam partem ditioni Hiſpanorum ſubiecit, is ad ea tempora pro Philippo Rege Mediolani præfectum age-

Valtolinæ descriptio. Valtoline. Grisons Come en Italie Cõté de Tirol au pays des Grisons. Ada, riuiere. *Hispani in eam factio.* Duc de Ferie. Milan.

bat. Hinc postulati proditionis in patriam suam Catholici, quòd iam antè cum Hispano in eius ruinam ad ann. M. DC. XVII. fœdus inijssent. Catholici contrà, malè habitos à Rhætibus Valtolinos querebantur, confœderatos eorum esse, non subditos; Ioannem Episcopum Curiẽsem à Sectarijs destitutum, Archipresbyterum Sondrianum, Plantanos fratres, nobilésque Catholicorum plures, vno confœderationis cum Hispano prætextu patibulo affixos; prouinciam ab omni æuo Catholicam esse, neque posse sinè tyrannide, veterem indigenarum interuerti religionem. His moti Catholici, Robustello duce, vrbibus magna ex parte occupatis Sectarios iugulant. Ad hæc Rhæti arma capere, Venetorúmque ope exercitum in vallem inducere, committi plura hinc inde prælia, tentari obsidiones, Hispanus ad Mediolanensem ducatum valli adiacens opem inferre Catholicis, Senatus Venetus Caluinistis, illinc octo hominum, hinc quinque millia; illinc pro religione Catholica, hinc pro libertate depugnari. donec seu Catholicorum numerus, seu Dei, quod malim, prouidentia Rhætos vltra montes in pagos suos retrusit; libertas dehinc Hispano vendita, qui seu vallem transitui in Italiam, Germaniámque sibi commodam ratus, seu occludendi hàc Galliarum Regi in auitas Italiæ possessiones itineris animus, protectionis specie, prouinciam liberam occupauit; quasi satis non esset diuisam Italiam cum summo Pontifice, Venetis, Hetruriæ Duce, Sabaudo, minutulísque principibus alijs, possidere; nisi & in illam sibi facillimum prætextu religionis iter, hac parte

Grisons Valtolins. Coïre. Sõdrio. Planta. Robustel. Grisons

Valtolinorũ in Rhætos questus. *Se prouinciales Catholici in libertatem asserunt.* *Victores Valtolini Rhætos pellunt.* *Hispani Valtolinã occupantis animus.*

ſterneret. ſtructa olim ad oram vallis, quà Mediolanum proſpectabat arx validiſſima, quæ nomen à Fidentio exſtruente mutuata, prodidit tunc primùm pręcharam Hiſpano ditionem; capta dehinc potentioribus noui orbis aucupijs auara indigenarũ ingenia: per cuniculos diutiùs actum, donec aperto marte licuit affectare tyrannidem: neque improbatum Catholicorum facinus, qui non iniuſto religionis motu armati, excuſſere præpotens Sectariorum iugum; dignum laude propoſitum hominibus liberis, nî Hiſpanus, qui ſe religionis prætextu vbique inſinuat, liberam ſibi adſcripſiſſet prouinciam, quod vſqueadeò iniuſtum eſt, vt Rex Galliarum, quamquam duplici nomine Hiſpano fœderatus, aſſerendæ in libertatem prouinciæ exercitum iam inde inſtruxerit, qui Venetorum copijs accedentibus, longiora rerum alienarum occupatori diludia parat. at illud poſt confectam Sectariorum Rebellionem memorabimus infra, ſi progredimur.

Milan. *Fuẽtes.*

In Hiſpanum pro Vatolinis armata Gallia.

Baſſompetrus ergò, quo tempore obſidebatur Engeriacum, legatione ſua defunctus glorioſè quidẽ at infeliciter, redijt; nec diu cùm caſtrametatoris pręfectura donatus prodidit, non ſe minùs bello aptum, quàm amori, quæ fuerat vna olim in eius comitatem eorum poſtulatio, qui Martem Veneri amicum negant. plura de eo poſtmodùm, quibus bellica virtute, ſibi Galliæ Mareſcalli promerebitur gloriam.

Laudatur Baſſompetri virtus. *Baſſompierre.*

CAPVT IX.

EPITOME.

Tremollius fidei sacramentum ad Regis præsentiam renouat. humaniter à Rege excipitur. ab Aquitaniæ inferioris vrbibus delegatus ad Regem Maleretus, multa de obsequio adiicit. Boissæi, & Forcæi mutuum odium Regi perutile. breuis apud Aquitanos Rebelles obedientia. Rex fanum Iuliani subit. Fecialis ad Soubisium mittitur. Soubisii responsum. irrita verberatio in ædium ruinam. præscriptus ordo excubiarum. Schombergus rem tormentariam feliciùs, quàm pecuniariam tractat. militum pietas supra fidem magna. Monachorum ad valla animus, & feruor. suppletur nouis delectibus acies. Crequius glande ad caput vulneratur.

La Trimoüille

NOCTE iam appetente, Tremollius, in cuius diuitijs, illustríque prosapia, labantis Sectę spes vna recumbebat, in prętorium admissus, abdicata Rupella, in hæc verba sacramento solemni fidem firmauit; Non adeò se à proauorum virtute degenerem esse, vt posthabita Regum maiestate, fullonum imperijs subiacere velit, quorum libido impotens supremum hodie in Gallia affectat imperiũ; primorum non parum interesse, nec non Gallicæ nobilitatis opprimi in exordio nascentis

Tremollius Regi exhibitus fidei sacramentũ renouat.

Reipublicæ fastum, quæ si quando legem dixisse Regi (quod absit) fata inimica permiserint; nihil esse nobiliori sanguini sperandum, suprà æqualem cum lixis, seruísque conditionem: rem à se, nobilibúsque magna ex parte Gallis pleniùs agnitam, id efficere vt proscripta Sectariorum Rebellio in ipsis Sectarijs habeat hostes, eò infensos quò nota illis magè perduellia Comitiorum secreta. Ad hæc Rex, lætari se quòd Sectariorum in Gallia nobilissimus adforet; visurum eum, qua feritate subditi Regem, qua Rex clementia subditos habeat; non actum in Sectarios, neque religionem eorum impetitam, quando cogi nemo potest vt credat; argumentis adhuc in eam Sectam, non armis actum, liberos in exercitu suo vtriusque religionis modos, Lesdiguerij qui Sectarius sit consilio omnia geri, tertiámque ferè exercitus partem constare Sectarijs, quorum nemo, quam imponit Rupella oppressionem expostulet. His abundè suasus Tremollius, sacramento solemniùs firmauit fidem, nec peierauit postmodùm.

Regis responsum.

Tremollius Regi fidus.

La Trimouille

His ita ex Regis animo gestis, Maleretus Burdigalensis prouinciæ nobilis postridie venit. eum fide & prudentia inter Sectarios clarum, pleraque Aquitaniæ inferioris municipia, impellente Pardaliano Boissæo, abdicandæ omnium nomine Rebellioni ad Regem miserant. non displicuit Regi delegatio; at quò factum tot Sectarias vrbes, Regis eodem tempore imperia gratis subijsse districtè memoremus.

Maleretus ad Regem delegatus ab vrbibus Aquitaniæ.

Maleret Bourdelois.

Pardaillan de Boisse.

Dictum supra ad Comitiorum regulas, inferiorem

Basse Guiéne Boisse. rem Aquitaniam, Comitiali reſcripto fuiſſe cum omni imperio Forcæo delatam. Boiſſæus vir ſanguine illuſtris & animo, eius Legatus, quod ſupra omiſſum, renuntiatus vix potuit concoquere iniuriam, quam ſibi nihil Forcæo inferiori illatam primùm queſtus, prodidit demùm in prouincia fortiorem ſe, quàm vt Benarnij proprætori Arpinati in Aquitania nouo poſtponi debuiſſet. Obortis appoſitè Imperatorem inter & Legatum tacitis odijs iniri ſecreta inter Comeſtabilem & Boiſſæum pacta de vrbibus Aquitaniæ in obſequiũ reuocandis, ſtipulanti fidem ille dare, numerata pecunia an vltrò impellente obſequio, incertum. nihil moratus Boiſſæus quò nihil auctoritatis Forcæo in prouincia eſſet, prouincialem Synodum ad Fanum Fidei indicit (ea vrbs munitiſſima, cuius ipſe præfectus erat) coïre Sectariarum vrbium Oratores, proponi illis Regi debitam fidem, commercij, conſcientiarum, vitæ in obſequio libertatem, iniqua Comitiorum imperia, nutantem eorum ad Engeriacos in primo conatu potẽtiam, Edictum quo libertas conſcientiæ data, in fide remanentibus, nihil hoc bello in religionem, vnam peti Rebellionis audaciam. His plura addita, quibus pridie Kal. Iun. ſolemni ſacramento, ſancita Oratorum, vrbium nomine fide, Maleretus ad Regem delegatur, qui eius genibus prouolutus obſequium Aquitaniæ inferioris obtulit, his ferme verbis.

Boiſſaus Forcai ſe Legatum indignatur.

Saincte Foy.

Prouincialem Synodum ad Fanum Fidei indicit.

S. Iean d'Angely.

Suadet praſtãdum Regi obſequium.

Maleretus ad Regem delegatur.

Eos qui in Aquitania inferiori Religionem profitentur, quam reformatam aiunt, ad Fanum Fidei à Boiſſæo conuocatos recèns, adhibito iureiurando

Malereti ad Regem oratio ſupplex.

in id communibus votis conueniſſe, vt proſcripta illegitima Comitiorum auctoritas Regiæ locum daret; lectum ſe, qui omnium nomine ad ſacram Regis ſui præſentiam, Rebellionem in obſequio poneret. optatum vehementiùs ab ijs, quorum nomine aderat, Regi qui Dei imago ſit, id eſſe poſſe cum Deo commune, vt ad cordis intima tacito mẽtis intellectu penetraret; videndus tunc liliorum ea puritate in reformatorum cordibus refloreſcens candor, vt etiamnum ad gloriam ſpectare videatur Rebelles eos aliquando fuiſſe; Rebellio felix, quam tanta fides diluat: Verùm quando id ſibi Deus peculiare adſcripſit, neque hominibus datum vt penetratione intima, cordis conſcij fiant; lectum ſe qui ſinè dolo ſecretum aperiret. nihil habere Aquitanos reformatos in mente, quàm cæcam ad Regis imperia obedientiam; lætos ſupra quàm credi poſſit, ſi datur ptoprio ſanguine fidem obſignare: æmulatoriè apud eos actum, coleréne ſatius foret, an adamare; pro LVDOVICO amorem, qui deliciæ orbis Gallici; pro Rege cultum, glorioſa in eorum animis altercatione dimicaſſe. non improbanda ſi quæ ad id temporis ex æquo ab illis geſta, excuſanda ad quæ Comitiorum factio præpotens incautos adhuc adegiſſet. Si manſuetè agitur, Rebellionem Galliæ vniuerſam, Aquitanicarum vrbium exemplo, poſituram in obſequio arma, ſeculíque amœnitatem aurei, ad LVDOVICI tempora redituram. Id ſperare à manſuetiſſimo Rege, vrbes religionis reformatæ Aquitanicas, eius ſinè conditione imperijs addictas. viueret, triumpharet, & par-

ceret, felix, victor, & clemens.

Ad ea Rex diffusus lętitia, grata sibi Sectariorum Aquitaniæ vota, neque futurum se exactæ posthàc Rebellionis memorem, si promissis stetur; vno ordine habendos à se Catholicos, & Sectarios, nî perniciosa Rebellio intercedit. His Maleretus dimissus est. maior ea sinè prælio victoria quàm credi possit, vrbes quippe viginti, aut circa, munitæ omnes, nobilissimo sanguini pepercerant, qui earum dehinc obsidionibus effundetur: at breuior victoria fuit, studijs enim popularibus parta citè, ni vis maior obsistit, ijsdem studijs citiùs dilabuntur. sed hæc postmodum. redeamus ad Engeriacos.

Regis Malereto responsum.

Maleret.

Breuis vrbiũ Aquitanicarum obedientia.

Iam in medium inclinabat dies, cùm Rex, quamquam cœlo intolerandis æstiui solis caloribus infesto, ad fanum Iuliani, quarto circa ab vrbe lapide venit: ibi mittendi ad Soubisium Fecialis, qui deditionem à Rege iuberet, consiliũ initum. ille in sago violaceo, lilijs auro distinctis variato, pileolóq; ad ritus antiquos serico, nobilibus quindecim stipatus pręmisso tubicine muris succedit: rogatus ab hoste quid vellet? sibi rem cum Soubisio dixit, adforet expeditè; Soubisius accurrere dicto citiùs, sequi nobilium expedita manus, cùm ad eius præsentiam Fecialis; TE BENIAMIN ROHANÆE COMPELLO: REX TIBI, MIHIQVE SVPREMVS DOMINVS, IVBET DEDI VRBEM, QVAM NVLLA CAVSA DETINES. SI NEGAS, TE MAIESTATIS REVM DENVNTIO, STIRPEM IGNOBILEM, BONA FISCO ADDICTA, DOMOS SOLO ÆQVATAS. Ad hæc Soubisius militem se in vrbe

Sainct Iulien.

Soubise

Rex ad Fanum Iuliani venit.

Missus à Rege ad Soubisium Fecialis.

Districtè de officio monet. libera dicere, non præfectum; plura parantem, sistere iubet Fecialis, &; Quæ te, inquit, superbia habet homuncio impudens, qui operto sic capite Regem compellas. exhibe te officio tuo, si quid habes ingenui. *Increpat impudentiã*

Eum Altifontanus excusat. Ad hæc Altifontanus, cohortis præsidiariæ in vrbe præfectus, excusandum dicere Soubisium, si nullam passus à Rege obsidionem, ritum ignorabat, quo excipiendus Regius Fecialis. Habito dehinc districtè consilio Soubisius aperto in hæc verba capite respondere: Se à Comitijs Rupellanis præfectum vrbi, non posse parere imperio, nec minùs ideò Regem colere, cui sit ad reliqua omnia addictissimus: his dictis, rogatus Fecialis sisteret, intereà dum scripto respõsum Soubisius exarabat, in hæc verba. Hautefontaine.

Exaratum scripto Soubisii responsum. EGO BENIAMIN ROHANÆVS ME SVBDITVM REGIS, SERVVMQVE PROFITEOR: ET, SI IVSSVS NON APERIO VRBIS PORTAS POTESTATIS DEFECTVS EST NON VOLVNTATIS. Ad vesperam, petitis à verberatione inducijs, nox hinc inde in quiete exacta est. donéc ad primam lucem redintegrata à Regijs verberatio, loco editiori tormentis sitis, vnde minùs sternebantur munimina extra vrbem, quàm vrbana ædificia, vt nihil quieti, ne intra quidem triclinia, aut cubicula interiora superesset: neque propterea obsessi animum despondebant, aut frangebantur quò minùs seu sponte, seu exemplo, quæ sui muneris erant quisque impigrè obirent: aiunt quippe qui militiam ex arte norunt, terrori magè id verberationum genus, quàm damno esse, quò fit vt terricu-

Verberatio in ædium ruinam.

Parum vtilis illa.

lamentis eiuſmodi aſſueti obſeſſi, ſi diu ſic verberantur, ludibrio habeant, quod timuere. ſecùs cùm munimenta primùm diſijciuntur, dehinc enim denudati obſeſſi aut oppugnantur facilè, aut vulneribus miſerè intereunt.

Quia tamen ſpe deditionis, quæ ſperabatur in dies, nondum diſtributa fuerant militiæ munia; iuſſus à Rege Comeſtabilis, quò ex arte omnia fierent verberationum indicere modos, vallorum lineas quà tutò ducerentur deſignare, ſtationes diuidere, ceteráque id genus, quæ eius muneris erant. dehinc, militiæ præſcriptus ordo in hanc formam.

Datur omnium directio Comeſtabili.

Ordo in obſidione ſeruandus.

Briſſac. Praſlin. La Tour blãche & griſe.

Briſſacus, & Praſlinius vallis, quæ in turres Albã, & Cinericiam ducentur, vt & verberationibus, hac parte præerunt.

Ad verberationem in turrem albam.

Trenel. Crequi. Baſſom pierre. S. Luc. Themines Mareſchaux de Cãp. Leſtelle Fuguieres. Aides.

Trenellius, Crequius, Baſſompetrus, Sanlucanus, Theminius, ad eas verberationes, & valla Caſtrametatores erunt. Leſtellus, illis & Fuguierus in ſubſidium erunt.

Ad valla S. Eutropii.

Ioinuille. Chaune S. Eutrope. Caniot. Termes Dauriac Rochefoucaud. Contenant Mareſ. de Cãp. Le Maine. Machaud. Aides.

Princeps Ioinuillius, & Mareſcallus Chaunius ad verberationes & valla Sancti Eutropij, turríſque Caniotæ ſucceſſiuè imperabunt, Caſtrametatoribus Termeſio, Auriaco, Rupefulcaudio, Contenantio; quibus Maynius, & Machaudus viciſſim aderunt. Caſtrametatores exactis ad ſolis ortum excubijs, valla ſua diligenter obibunt; Regi vbi primùm à ſomno experrectus renuntiaturi, quid ſecundùm eorum excubias tentatum ab hoſte, quid à Regijs geſtum, quò progreſſus labor.

Agendarũ excubiarũ ordo.

Regiæ cohors cuſtodiæ, Nauarræáque, ad Albæ turris valla excubias viciſſim agent, hoc ordine, vt

prætoriæ, quæ numerosior est, duodecim ordines, post exactas ad valla excubias, ordinibus totidem succedent, quos demùm post XXIV. horas cohors Nauarræa dimittet.

Regimēt des Gardes, & de Nauarre.

Cohortes Pedemontij, Campaniæ, Normanniæ, Bellimontis ad aliam aggressionem se inuicem alleuabunt.

Piedmont. Champaigne. Normādie. Beaumont.

Magnus rei tormentariæ Magister verberationibus præerit, nullo obstante.

Sæpius de omnibus monendum Regem.

Quater in die monebitur Rex, quæ gesta, quæ gerenda à suis, quæ tentata, quæ timenda ab obsessis; scilicet summo mane, circa prandij horam, tertia, & decima à meridie.

Ad verberationes singulas, tormentorum præfectus Legatos statuet, quibus Marescalli Galliæ, & Castrametatores legem dicent.

Bassompetrus vasis vimineis terra cumulandis, robustiores Heluetiorum eliget, qui numerato pretio, munimentis hostium tormenta admouebunt.

Suisses.

Legionarij, quibus cauandi valli munus incubuerit supra militare stipendium, iuxta periculi aleā, quam ad laborem præscriptum subierint, minori vel maiori ex periculo pecunia dimittentur.

At quia deficiente ære pessum ire militiæ leges necessum est, neque præfectis milites vi cohibere datur, nisi post venditam stipendio libertatem; iussus Schombergus Comes ad ea tempora quæstor, eam diligentiam ærario adhibere, quæ alendo corpori exercitus immenso satis esset: ille bello magis, quàm rationibus aptus, munia duo dispari fato obijt: rationes tractauit infeliciter, hinc militum

Schombergus rem pecuniariam & tormentariam dispari fato tractauit.

Schomberg.

questus; præfecturam tormentorum maiorem gloriosè, hinc decus illi, & salus; compensata, vt aiunt, malè habiti ærarij pœna, cum ea, quam bello sibi promeruerat Regis gratia. Indictæ denium preces publicæ, quæ ad singulas excubiarum mutationes ab ijs, qui se ad valla proximo iam applicabant periculo haberentur. digna res est, quam posteritas sciat; valla subituri stationarij, ne incautos mors interciperet, prouoluti per manipulos ad Sacerdotum genua abdicabant in Sacramento penitentiæ noxas, hinc loco vastissimo sistebantur, vnde habitis districtè precibus, signis expansis tympanísque sonantibus ibant ad periculum alacres, vbi neque solatia deerant, contubernalibus ipsis in vallo Monachis, Iesuitis maximè, quorum hoc bello zelus supra fidem magnus, dignus est qui laudetur.

Militum Regiorum hoc bello pietas.

Intereà nouis delectibus augebatur exercitus, supráque nobiles plerosque, qui vndique aduentabant, Lousierij, Chatelieri-bourloti, San-Viuiani cohortes, quæ tribus hominum millibus constabant exercitui in supplementum ascriptu. his copijs exercitus fortior, muris sensim sinè iactura succedebat, dum opere assiduo valla ad munimenta hostium ducta tegebant militem. nec deerat interim officio Rhonius, magnus ad eam obsidionem tormentorum præfectus; quinimò disiectis à turri rotunda ad portam Niortij munimentis omnibus, indesinẽti displosione apertas vrbis domos sinè obstaculo quatiebat, vnde ruina breui vastissima: at quassata oppidani reficere, patefacta munimina aggeribus obstruere, nouúmq; asseribus, trabibúsque

Nouis delectibus suppletur exercitus.

Lousieres. Chatelier-bourlot S. Viuien.

La tour ronde. Porte de Niort

inter se compactis murum ducere, quem palea & limo referciebat agmen feminarum, reparandis ruinis incumbens. Crequius dum vallis producendis, vimineísque dolijs statuendis intentus huc illuc discurrit, sclopeti ictu ad caput vulneratur, vnde diu vitam in periculo habuit, donec maximò omnium applausu cicatrice vulnus obductum. Crequi.

CAPVT X.

EPITOME.

Ad Sancti Eutropii valla Villandrius glande traiicitur. Baro Valiacus vulneratur. Cohortem magnis facinoribus debitam Stissacus ducit. sibi Rex inter æstus incommoda medio prato tabernaculum statuit. producuntur valla. Lousterius erumpentem hostem retrudit strenuè. infelix in turrem Caniotam cuniculus; occisi hîc plures, plures vulnerati. occupatur à Regiis agger vnde antè deiecti. Altifontani iactura obsessis grauis. deuoluuntur in fossæ imum Lencherus & Rochus vulnerantur Valeta, & Palüaüs. Rex se vltrò periculo obiicit. Puibernierum inter & Chatelierum amicos colloquia. præbentur à Soubisio Comestabili literæ. proditoriè in Zametum & alios actum. Mommartinus ire & redire deditionis causa. Regis omnia placito linqui. in formulam sacramento adigi nobiles, per turmas. adiecta dehinc eorum nomina. præscriptus egressus & ingressus ordo in plura capita. Soubisius Regi exhibitus paucis agit; Rex item paucis. Cardinalis Guisius apud

Santones

Santones exanthemate obit. de eo, Guisiorúmque virtute pleraque. recensitus occisorum secundùm obsidionem hinc inde numerus.

OBILIBVS ad valla Sancti Eutropij æmulatoriè secundùm excubias, dimicantibus sæpius saucia-ti, aut cæsi plerique, quorum iactura grauior; inter eos Villandrius tractandis olim peritissimus armis lethali glande traiectus magno sui desiderio relicto occubuit, Baro Valiacus ducendo vallo distentus, ad brachium vulneratur, quamquam leuiter, glande vix pellem extimam delibante. Nec parcebat labori Stissacus, cui ea parte producendi valli munus datum; floridam ille cohortem duxerat, quæ æstus, laborísque patiens, plura dehinc gloriosè patrabit vt in tempore memorabimus. Quia tamen seu frequentibus hostium eruptionibus, seu Regiorum ignauiâ protelabatur in dies deditio: Rex, quò lubentior miles æstus subiret incommoda, sibi medio prato tabernaculum statuit, vbi infestum sole ardentiore cœlum passus diu, vltrò legionarios impulit ad laborem: orbem sol vnus illustrat, exercitum vnus imperator: nobiles, ipsíque, mirabile dictu, Principes, vbi Regem sub dio ad munia militaria distentum vident, accurrere turmatim ad valla, gloriosáque æmulatione palis, & ligonibus agere; terra vbique pertinaci labore effossa, cumulata humo viminea vasa, gesta demum ab ijs quæcumque conductitiam operam sapiunt, neque conatus irritus; ea enim

Villandry. — *Villãdrius occiditur.*

Barõ de Valiac. — *Baro Valiacus vulneratur.*

æstissac. — *Stissacus cohortem ducit.*

Regis in prato tabernaculũ.

Nobiles, ipsique Principes valla cauant.

Productum opus.

diligentia productum vallum , vt medio circiter Iunio, in fossam hostium inductus miles muro successerit. Lousierij ad Talliaburgi metationem laudatus animus, qui erumpentes in vasa viminea, quæ propiùs induxerat hostes, ense vno, reliqua inermis retrusit in fossam, vnde grauiori damno affecti, nihil postmodùm extra muros quod gloriam saperet tentare ausi sunt. Actum diu hinc inde verberationibus, leuiori damno: donec in turris Caniotæ munimen extimum, indictus, quo nec maior, nec profundior antè cuniculus; nec mora subterraneos specus assiduis operibus fodi: iámque ignis in proximo erat vt submitteretur, cùm turmatim accurrêre nobiles ad OCCASIONEM; ita tunc appellitabant quælibet belli pericula. Rex nobilioris sanguinis innata sibi humanitate parcus, iubere abcederent à vallis procul primores , nobilésque; delectu dehinc habito vocari , præstitutóque aggressionis ordine post immissum cuniculo ignem, præmitti primipilum , qui in leuiori manipulo agnouit propiùs ruinam editam , illi à tergo aderat Guitautus centurio, quem sequuti acriter Baro Crius, Lauardinus, Fuxensis Rabatus, Marchio Roulliacus, Sanchomondius, Valancæus eques, Estiorsius, Desplanus, Meynius, Boyerus; ibi conatu irrito pugnatum acriter diúq; ducta quippe interiùs, fossa, aggeribúsque obstructa via, indefesso ab obsessis labore pugnatum ; Regijs infesta omnia erant, præruptus agger, vbi dolia ex arte disposita præcisorium munimentum extruxerant, terra item sabulosa, quæ recèns interiecta dissiliens ponebat in lubrico vesti-

Lousierius strennè agit

Indicitur in turrem Caniotam cuniculus.

Pulueri ad cuniculum inditus ignis.

Pramissus in ruinam primipilus.

Sequuti plerique nobilium.

Illis infesta omnia.

Lousieres.

Guitaut De Cry. Lauardin. Rabat. Roüillac. Sainct Chomond. Valácé. Destiors Desplá. Le Maine. Boyer.

gia dimicantium, hoſtium numerus qui ad eam aggreſſionem is fuit, vt diſtentos oppugnationi Regios, trecenti haſtati miro ordine vltrò adorti magna iactura in fugam egerint. deſiderati hoc prælio Baro Crius & Lauardinus, ſauciati Eſtiorſius, qui infortunatè proiectam in Regios ollam, reſina, pice, oleóque confertam vultu excepit, quem inter cruciatus Græca luctuosè flamma depaſta eſt, San-Chaumondus, Roüillacus, Rabatus quamquam hi leuiter: nuſquam maiore vi oppugnatio facta, nuſquam maiore defenſorum virtute repulſa: crudele imprimis fuit artificioſorũ igniũ ab hoſte miſſorum ſpectaculum, vt totus ille locus in quo pugnabatur è lõginquo ardere videretur; luctuoſa erat varia peſte pereuntium facies, cùm alij igne correpti, horribili mortis genere conflagrarent, alij ex alto deiecti capite illiſo comminuerentur, alij ſclopetorum ac tormentorum ictibus diſcerperentur, quorum capita, ac membra à corpore diuulſa toto aëre circumuolare cernebantur.

Regii in fugam acti.

De Cry. Lauardin. Eſtiors.

Vulnerati nobiles plerique.

Sainct-Chomond.

Artificioſi ignes magna ab hoſtibus copia emiſsi.

Poſt prandium repulſam paſſi nobiles ſtatuunt, noua in aggerem oppugnatione, ſibi eo loco ſtationem parare quo deiecti, Pigeoleto Campanicæ cohortis Legato primario, viro experti negotium datum, ille delectu ſuorum habito, admiſſis, qui ſe vltrò offerebant Rabato, & Roüillaco, in hoſtem proruit; firmandæ nobiles ſtationi dolia conferunt, pugnáque adortus hoſtis improuiſa, poſt prælium leue in fugam rapitur: hîc magno ſectariorum mœrore occubuere Altifontanus Caſtrametator, & Nieulius centurio, quorum ille conſilio potens, &

Pigeolet Lieu tenant Coronel.

Fugati à clauſtris ſuis Rebelles.

Rabat. Rouillac. Hautefontaine. Nieulieu.

Occiſi Altifontanus & Nieulius.

auctoritate regebat oppidanorum animos; vnde nemo ambigebat, quin subsequuta statim deditio; nisi inter obscura noctis illi parentatum, communíque dehinc rumore sparsum leuiter ad tibiam vulneratum, stare non posse in vestigio. vbi mirari liceat, quid vnius etiam capitis euulgata fama iure vel iniuriâ possit, cuius opinione plerumque citra virtutem, ducitur vulgus. Exin gesta segniùs ab hoste omnia, dimicatum ignauiùs, extruendísque intùs nouis aggeribus, intereà dum veteres occupabantur lentiùs incubatum: iam frangebatur vigilijs, dato vix noctis vnius in quietem diludio, rarescebat crebris oppugnationibus miles, aëréque ad æstiuum solem exasperato, pars siti languebat, pars, haustâ affatim gelidâ, profluuium ventris patiebatur, vnde communis lues. Eò itaque deductis rebus, vt neque vltrò aggredi animus, nec propulsandi diutiùs strenuos aggressores facultas esset, de deditione cogitari cœpit, ínque eam breui conclusum, nî postridie Rupellâ auxilium adforet.

Altifontanus in vrbe præpotens.

Fracti belli incommodis obsessi.

De deditione cogitatur.

Ducto ad fossam hostium vallo supererat in eam deuolui milites, stationi parandæ: atenim difficile opus, quippe fossa vt profundissima erat, ita præstabat descensum difficilem & periculosum. Espernonius, qui tunc fortè ab expeditione Rupellana aduenerat, eius sententiæ fuit, vt dispositis in accliue fossarum postibus, sensim miles in imum dilapsus dolia secum, saccósque humo refertos traheret, claustro iuxta murum struendo. assensere Praslinus, Bassompetrus, Sanlucanus, & Theminius ad eam oppugnationem Castrametatores, quorum

Immittendi in fossam vrbis militis consiliũ capitur Espernonio auctore.

Espernon.

Praslin. Bassõpierre. S.Luc. Themines.

auctoritate rem geri par erat. nuſquam periculoſiùs compoſita ſtatio. inducta in pluteum manus armata Lenchero duce, colligatis ad machinam funibus in imum deuoluitur, ſclopetarij decem, haſtati totidem, primipili duo, cunicularij duodecim, palis & ligonibus foſſam ſubiere; ſequutus ijſdem ordine & numero Rochus primipilus maior. Stabant hinc turris Alba, illinc Cinericia, vnde diſploſione continua infeſtabantur Regij; neque tormentis diſijci poterant, niſi obruerentur ruina ad earum radices manipuli; impigrè ſtationibus parandis vtrimque actum, ibi Lencherus, hîc Rochus ducebant ceſpite tigníſque murum, cùm eo demum glande traiecto lethaliter, quod reſidui erat muneris ſoli Lenchero incubuit. Fauoleſius Caſtrametatorum Legatus, Brillemontius, & Fontanus deſiderati, Valeta Eſpernonij filius, primus in Gallia legionum tribunus, vt & Baro Palüaüs primus item Regis tricliniarius ſauciati, ille leuiùs, hic periculosè ad caput.

Deſcenſus in foſſam forma. *Lencherus & Rochus deſcendunt.* *Rochus occiditur.* *Marchio Valeta, Baroque Palüaüs vulnerati.*

Lencherc. Roc Sergent maiour. La tour blãche. Griſe. Fauoles Brillemont. Fõtaine La Valete. Palüaü.

Intereà Rex huc illuc ad imperia diſcurrebat, propiúſque hoſtium munimentis aduoluebatur, cùm traiectus illi ad latus miles monuit præſentis periculi; at neque minùs ideò progrediebatur, niſi obſtitiſſent præfecti militiæ; precibus primùm, dehinc vbi irritæ illæ, amica vi cariſſimum Galliæ caput periculo eximentes. Abiturus, turrim Albam diutiùs verberari inhibuit, quia ægrè iam fundamentis conſiſtens ruinam minabatur, quæ ſitam in foſſa ſuorum ſtationem obruebat, vt ſupra dictum.

Rex vltrò ad periculũ pergit. *Verberationem in turrim Albam quare inhibuerit.*

Vix haſtę longitudo dirimebat obſeſſos à Regijs, cùm Puibernierus cohortis in vrbe præfectus, dato

Puibernier.

Puibernierus Chatelierũ rogat. habendi colloquij ſigno, ſibi rem eſſe cum Chateliero-bourloto dixit ; is illi notus, viciniáque prædiorum multis abhinc annis præcarus erat. adeſſe Chatelierus, & num ſe interceſſore in Regis gratiam redire vellet vltrò flagitare? Puibernierus nihil dum ſibi cum Rege, vnum ab amico eſſe, quod rogaret: ad hæc Chatelierus ſalua fide, polliceri vltrò quæcumque peterentur: Puibernierus orare, vt exactæ, viuentíſque etiamnùm inter arma amicitiæ memor, vxorem, & natos, quos non longè ab vrbe in Caſtro habet, protegat ab armorum iniurijs, futurum ſe in gratiam accepti beneficij mancipatum ad omnia. Chatelierus ad hæc dare fidem, neque aliam collatæ gratiæ remunerationem repoſcere ab amico, quàm vt reuocata ruinæ præſentis memoria eximat ab imminenti periculo carum ſibi caput, dolere ſe, quòd cui multis nominibus deuinctus eſt, quémque præcarum habet, certiſſimo excidio implicitum, videat Rebellioni victimam cadere: quò protelabatur deditio magis, eò acriùs Regis iracundiam concitari, ſpémque ſalutis effugere. Puibernierus tentaturum ſe ad deditionem omnia, ſi quid in vrbe valet.

Chaſtelieres Boutlot.

Habentur inter eos colloquia.

Chatelierus Puibernierum hortatur.

Egreditur tubicen prabendis Luynao literis.

Inter hæc, audito ad munimenta hoſtium tubæ clangore, quęſitum à Zameto Caſtrametatore, quid peteretur? tubicẽ ad hæc ſe ad ruinam exhibẽs, commiſſas ſibi à Soubiſio literas, quas Luïnæo redderet; ſi commeatus dabatur paratum ſe iuſſa exequi. acceptæ literæ Comeſtabili dehinc redditæ ſunt, tractandæ deditionis cauſa, an dolo actum id, incertum: quippe dum proloquebatur tubicẽ egreſſis ad oram

Zamet.

valli Zameto, Roüillaco, Chatelierò, præfectísque cohortis Picardiæ pluribus, collimatur in eum locum machina, cui statim à re confecta inditus ignis parum abfuit, quin certo ictu discerperet incautos, quos excussus agger operuit humo.

In Zametũ ab obcessis perfide actum.

Ad diui Ioannis peruigilium, qui dies est toto orbe celebris, excitati à Regijs in fossa Fani Ioannis lætitiæ ignes, solemníque cantu loco gratissimo festum celebratum. Redditæ dehinc Comestabili à Soubisio litteræ, quibus si Oratori liberè commeare dabatur, submonebat habere se, quod Regi communicaret. re in consilium deducta, placuit commeatum dari. Soubisius Mommartinum mittere, qui de deditione cum Luynæo pacisceretur; at irrita delegatio, quippe Comitiorum auctoritate rem geri petens Regiæ dignitatis Orator expers, hoc responso, dimissus est; NOLLE REGEM SVBDITOS SECVM HABERE PACIS AVT BELLI DIRIBITORES. Ad hæc Soubisius vnam in deditione salutem statuens, remittere Mommartinum: verùm quia indecoras Regi conditiones proponebat, iterum dimissus, hoc addito, si protelaretur extra crastinum deditio, nullam superesse salutis expediendæ rationem. Postera die, paciscendi facultate ad libitum cõcessa, adfuit Mõmartinus quem nobiles duo, municipijq; rectores stipabant: at neque minùs ideò propositæ conditiones negatæ in pactum deducendæ, salutem subditorum in Regis clementia sitam, dedant se totos illi, aut patiantur penitus expugnari, fossis iam, muris, ipsísque propugnaculis occupatis; nihil noxijs grauius est, quàm eorum arbitrio lin-

Commeatũ Soubisius ad deditionem petit.

Mommartin.

Mommartinus ab eo missus remittitur.

Soubise

Negatur in conditiones deducenda deditio.

Omnia Regis arbitrio linquuntur.

qui, in quos deliquerunt, nullo tamen inter ſpem & metum, vna Regis miſericordia medio, in eam tandem laxis habenis itum : quamquam diutina fuit Mommartini, Laudrierij Rupellæ Seneſcalli, Conſulúmque altercatio. petebantur conditiones iuſtæ, quibus tot nobiles obſeſſa vrbe cederent, neque deſperatam adeò ſalutem, quin protelari adhuc vltra menſem obſidio poſſet. Regi interim timenda diſſidia, quæ in Pictonibus, Aquitania, Narbonenſi Gallia, alibíque paſſim tacitis Secta odijs fouere poterat. conſtare caro iacturam temporis, Regi maximè, cuius vna præſentia omnia pacat; neque nouum eſſe Gallo Regi deditas pactis condicionibus à ſubditis vrbes, reuocanda in memoriam vetera, nouáque Galliæ monimenta, quibus toties cum ſubditis Reges deditionum pacta ſubſcripſiſſe feruntur, quoties bello ciuili actum. Luinæus contrà: Reges inter reliquos mortales, ſolos eſſe qui exemplis non viuant: viſum olim ex neceſſitate ſalutis in conditiones ire, quas ſalus eadem hodie neget, ita rerum habere vices, quas continua ſyderum cœlíque mutatio volvit, vt mutentur & ipſæ ex nouis: primam hanc à bello denuntiato obſidionem, futuram reliquarum typum; ſi propulſando obſidio præſidij ſatis in vrbe ſua ſtatuebant, patêre regreſſum, rebúſque in integro adhuc, poſſe eos abcedere. at ſi contrà (quod nemo ambigat, niſi inſipiens, aut vltrò perire volens) eò Regia arma virtus, fortunáque prouexit, vt poſt triduum aut oppugnatio violenta, aut reſte ad collum deditio ſperari debeat, quid malùm! deditionis ab ijs pacta poſci, qui ſi hodie

Mommartin. Laudriere Seneſchal de la Rochelle.

Conditiones deditionis petentium rationes.

Eas negantium argumenta.

si hodie fugiunt, cras non effugient? Regem vti fortunâ suâ, imò & iure, dum arbitrio suo sinè cōditione subditos subesse iubet; non aliàs subditos, obsessos ex re infortunio suo vsuros, si ad eius genua prouoluti iras deprecētur. Vno verbo vnam hîc de honore controuersiam esse, saluis alioquin, si quid ipse apud Regem precibus valet, oppidanorum vita, bonis, & libertate. non posse sinè iniuria subditos cum Rege suo de gloria disceptare. His aut similibus persuasi Oratores, paratos se ad iussa dicunt, quando res cum Rege, qui IVSTI hinc sibi nomen promereatur, quòd omnibus ex æquo ius reddat; sperare se iustis conditionibus abituros, qui profligato gratis honore suo, Regijs vltrò trophæis adijciant munitissimæ vrbis spolia, & manubias. Conuocatum dehinc arctius Consilium, quo Regis super deditione placitum scripto exaratum, in hanc formulam.

Subeunt sinè conditione imperia.

SVPER DEDITIONE FANI Ioannis Engeriacorum Regis placitum.

Non ea Regi mens, vt pacta hîc cum subditis ineat: obsessis tamen, precibus enixis eius iras deprecantibus, ea conditione parcit, vt venia exactæ Rebellionis humiliter petita, sacramento solemni in obsequium adigantur, fidémque astringant, numquam se in Regem prætextu quolibet castra deinceps moturos: quæ si ita habuerint, vitæ, bonorum, conscientiæque libertas promissa toties; noua si opus pollicitatione renouabitur. si cui abcedendi

Condiciones deditionis à Rege iuxta placitum concessæ.

animus, dabitur illi commeatus; reliqua Regis arbitrio ſtabunt.

Poſtera die Laudrierus Regi exhibitus, ad genua prouoluitur ſupplex, eiúſque clementiam inuocans, non dubitare ſe, inquit, quin Engeriaci, ſi cum illis ex æquo agitur, ſuffigi patibulo debeant, qui officij parum memores Dei viuētis imagini Regi maximo reſiſtere auſi. Plura præfatum, Rex compoſito ad manſuetudinem vultu gratè excipit, futurúmque ſe poſthàc rebellionis Engeriacorū immemorem, ſi proniori dehinc obſequio diluetur crimen, vnóque habendos ordine Engeriacos cum reliquis Gallis, ſi promiſſis ſtatur.

Regis reſponſum.

Iuratum dehinc omnium nomine ab Oratoribus in hæc verba.

Formula præſtiti ab Oratoribus ſacramenti.

Nos ſubſcripti Oratores coram Deo in fide promittimus perpetuum Regi obſequium, abdicatíſque quibuſlibet vnionibus, ſocietatibus, confęderationibus, quæ factionem ſapiunt, numquam nos arma in eum conuerſuros, actum in caſtris, ante Engeriaci fanum 25. Iun. 1621. OBSIGNATI.

MONS-MARTINVS.	*Nobiles.*	Mon-martin.
LAVDRIERVS.		Laudriere.
LABAGAVDIERVS.		Labagaudiere.
MASVRÆVS.	*Municipales.*	Mazure.
GRENONVS.		Grenō.

Adacta dehinc ſacramento nobilium fides, per turmas, quo in vrbe militauerant ordine: Laudrierus qui pleroſque ſecum nobiles in vrbem induxe-

rat prædictum cum ijs ſacramentum renouauit, obſignati dehinc.

Laudrierus.	*Laudriere.*
Renatus Talanſacus.	*René de Talanſac.*
Ludou. Regnordus.	*Louys Regnort.*
Carol. Rabionus.	*Charles Rabion.*
Carol. Boufflancus.	*Charles Boufflanc.*
Iacob. Bernardus.	*Iacques Bernard.*
Iacob. Sallignæus.	*Jac. de Saligné.*
Ioan. Gueſdonus.	*Jean Gueſdon.*
Ioan. Artiganouæus.	*Iean Artiganoue.*
Frouartus.	*Frouart.*
Briſſinus.	*Briſſin.*
F. Girardierus.	*Girardiere.*
I. Mercator.	*I. Marchant.*
Loudelierus.	*Loudeliere.*
Viaillius.	*Viaille.*
Veterouineus.	*Vieille-vigne.*
Ægidius Couortus.	*Gilles Couort.*
Gabr. Michotus.	*Gabriel Michot.*
A Stipite.	*De Souche.*
Marcaderæus.	*Marcadere.*
Marmandus.	*Marmande.*
Iarrounierus.	*Iarrouniere.*
Dubelleryus.	*Dubellerye.*

Creſſonierus dehinc cum manipulo Nobilium ſuo. OBSIGNATI.

Creſſonierus.	*Creſſoniere.*
Boublanus.	*Boublan.*

Buſcouillanus.	*La Ville de Bois.*
Gardæus.	*La Garde.*
Præpoſitus.	*Preuoſt.*
Caſtrarſæus.	*Chaſteau-brulé.*
Crucigalerus.	*Croix-Chapeau.*
A Sancto Fulgentio.	*Sainct Fulgent.*
Soulletæus.	*Soullete.*
Cacaudierus.	*Cacaudiere.*
Campiflorus.	*Champ Fleuri.*
Coutebieræus.	*Coutebiere.*
Richardierus.	*La Richardiere.*
Breullius.	*Breuil.*
Paruifeudius.	*Le petit fief.*
Robertierus.	*Larobertiere.*
Trignius.	*Le Treigny.*
Boirragonus.	*Boirragon.*
Courradæus.	*La Courrade.*
Bellivisus.	*Belle veuë.*
Valadus.	*Laualade.*
Sognonus.	*Sognon.*
Seudræus.	*Seudre.*
Siluæbraſſanus.	*Boisbraſſes.*
Vallæus pro me & tribus filijs.	*Laualee pour moy & mes trois enfans.*
Rollicreus.	*Rolliere.*
A Sancto Hilario.	*S. Hilaire.*
Grollierus.	*Grolliere.*
Cultræus.	*Des Couſteaux.*
Pleſſius.	*Le Pleßis.*
Bignonus.	*Le Bignon.*
Pouſſayrius.	*Le Pouſſayre.*

Cloustus.	*Cloust.*
Cultriportus.	*Couteauport.*
Anuilius.	*Anuille.*
Venoursius.	*Venours.*
Sistrierus.	*Sistriere.*
Begaudierus.	*Begaudieres.*
Pigrerius.	*La Pigrerie.*
Preuillius.	*Preuilly.*
A Sancto Germano.	*Sainct Germain.*
Delhaumæus.	*Delhaume.*
Ferrerius.	*De Ferrieres.*
Santalbinus.	*Sainct Aulbin.*
Isaacus.	*Isac.*
Insulanus.	*Isle.*
Bucæus.	*Le Bois.*
A sancto Martino.	*Sainct Martin.*
Vergierius.	*Le Verger.*
A placido nemore.	*Le Bois plaisant.*
Rupæus.	*La Roche.*
Breuiletus.	*Breuilet.*
Lud. Voussardus.	*Louys Voussart.*
Romefortus.	*Romefort.*
Nucæus.	*Du Noyer.*
Prato-nouanus.	*Pré-noueau.*
Sammartinus.	*Sainct Martin.*
Grollæus.	*La Grolle.*
Groissardierus.	*Groissardiere.*
Rapinierus.	*Rapiniere.*

Viguerius postmodùm pro se, Legato cohortis suæ, signifero primario, & nobilibus quos secum in vrbem ductarat. OBSIGNATI.

Viguerius.	*La Viguerie.*
Pandarchiacus.	*Le Pandarchiac.*
Cardonierus.	*Cardoniere.*
Vauræus.	*La Vaure.*
Sauignacus.	*Sauignac.*
Renaudius.	*La Renaudie.*
Laussouyosus.	*Laussouyose.*
Hersautus.	*Hersaut.*
Cheuillardierus.	*Cheuillardiere.*
Bressisus præfectus.	*Le Breßis Capitaine.*
Plessius præfectus.	*Le Pleßis Capitaine.*
Mouchæus.	*Mouchée.*
Grangæus præf.	*La Grange Cap.*
Luserchius Legatus.	*Luserche Lieutenant.*
Puibernierus, Præf.	*Puybernier Cap.*
Sinus.	*Du Sin.*
Lavalæus, Puibernieri Legatus.	*Lavalée Lieutenant de Puybernier.*
Fremierus.	*Fremiere.*
Clemencæus.	*Clemenceau.*
Petrarius.	*La Perriere.*
Pourtautius.	*Le Pourtaut.*
Breüllius.	*Le Breüil.*
Marenus præf.	*Marenes Cap.*
Candidus.	*Cande.*
Brechetierus.	*Brechetiere.*
Puichenius.	*Puichenein.*
Crousillius, Præf.	*La Crousille Capitaine.*
Pourtautius Crousillij Legatus.	*Pourtaut Lieutenant de la Crousille.*
Paruicastrius.	*Petit Chasteau.*

Verdæus.	*De la Verdee.*
Sabinus.	*Sabin.*
Coudrayus.	*Coudray.*
Paillardius.	*Paillardy.*
Cressonierus.	*Cressoniere.*
Poncæus præf.	*Ponce Cap.*
Bregionus.	*Bregion.*
Cheualerius præf.	*Cheualerie Cap.*
Feudocourtetus.	*De fief Courtet.*
Pinus.	*Le Pin.*
Romengonus.	*Romengon.*

Le Cõte de Marinel. Sainct Surin. His Comes Marinellus, Baro Sansurinus, centúmque circa nobiles ascripti, qui prædicto sacramento adacti id omnes, dehinc penè ad vnum peierarunt, adeô parum tuta perduellium fides. Inauditum, quod sciam, tot illustribus viris defensam aliquando in Gallia vrbem, quæ tamen breuiori tempore, supra spem dedita. At quia periculum erat, ne miles in prædam abriperetur, iacturæque memoriâ, quam passus erat, crudeliùs, quod sæpe fit, in abeuntes sæuiret; ne reliquis postmodùm Rebellium vrbibus prauo exemplo foret Engeriacum, placuit præscribi ordinem egressus, ingressúsque in hunc modum. *Adacti sacramento penè omnes peierarunt.* *Præscriptus egressus ordo.*

Modene grãd Preuost Ad VI. Kal. Quint. appetente ad crepusculum die, Modenæus capitalium in Gallia præfectus vrbem subit, vbi locatis ad murorum ruinam portásque, iam ab Engeriacis priùs quàm par esset desertas, stationibus, Lesdiguerium magnũ Regij exercitus Castrametatorem, Espernoniúmque excipit.

Lesdiguerius & Espernonius egressus formam præscribūt.

indagatis illi attentiùs omnibus, lectóque quà præscribendus egressus loco, reliqua in hanc formam edixere.

Prætoriæ cohortis ordines duo subibunt vrbem, portas, ruinásque murorum firmaturi, quà nemini transitum esse placet.

Leges ab iis latæ.

Picardiæ, Chatelieri, à sancto Vincentio, & Brissaci cohortes à Niortij porta, ad pomœrij Aulnixij extrema facient ex hastis sepes imperuias, quò in vicum medium nemo prorumpat. Picardie. Chatelier. S. Vincent. Brissac. Niort. Aulnix.

Extra pomœrium committet se in acies ordinatas exercitus, à dextra hinc in cornu militare, illinc à sinistra in quadrum.

Capitalium interim Præfectus huc illuc discurret, compescendæ Regiorum libidini, violentiæque in egressos inhibendæ.

Præfectis cohortium, Legatis, primipilis, necnon centurionibus idem muneris erit.

Octuaginta plaustra impedimentis, sauciisque militibus efferendis subministrabuntur, quorum si quis adeò malè habet, vt à vulnere plaustrũ pati nequeat, assignabitur illi tutus in vrbe locus, vbi donec vulnus cicatricem obduxerit, in fide publica diuersari possit.

Lesdiguerius in præsidio ducentorum equitum, loco tuto Soubisium sistet. Lesdiguieres Soubise.

Nobilibus, præfectis, Legatis, signiferis, primipilis, quibuscumque demum quid in vrbe fuerit imperij, præbebuntur priuata à Rege diplomata, quibus & tutum esse possit in domum cuique suam effugium & mansio, nullis posthàc Regiorum excur-

sionibus

ſionibus vexata, ſaucijs exeuntibus præfectus capitalium ſolus anteibit, ſequentur eius legati, & viatores, dehinc impedimenta, & ſarcinæ, quorum ijſdem cura.

Eo demùm ordine ſuccedent obſeſſorum agmina, quem ſibi tuendæ vrbi indixerant.

Vbi ad Regis, exercitúſque præſentiam ventum erit, proiecta in terram cuſpide haſtas trahent, ſclopóſque ſub humeris gerent.

Agmina claudet Soubiſius cum domeſtico apparatu, nobilibúſque, quos in vrbem ſecum duxerat.

Ordinatus in eam formulam diſceſſus prædam inhibuit. Soubiſius legionariorum acies leui phalange claudens, Regiæ ſibi præſentiæ copiam fieri poſtulat: addubitatum diù, quaſi parum dignus, qui Regi exhiberetur; annuente tamen Principis clemẽtia ſiſtitur Regiæ perduellis præſentiæ, vbi poſito enſe, ſacris genibus prouoluitur veniam petens. paucis hìc actum, quaſi eò veniſſet deformitas criminis, vt ſilentio fateri ſe noxium, magis diluendæ noxæ prodeſſet, quàm inani verborum apparatu excuſare. Rex placido ſupra modum vultu proſcribendam à ſe exactæ memoriam perduellionis ſi vita meliore crimen expiabitur.

Soubiſius Regi exhibetur.

Soubiſius paucis cum Rege agit.

Rex item paucis.

Inito prȩſidiariorum numero inuenti ſupra octingentos mille ducenti nobiles, non aſcriptis, qui ſecundùm obſidionem vitam inter arma poſuerant: his totidem oppidanorum adiuncti, delecta militum manus, quæ ad ineuntem Autumnum, moratura Regem credebatur. Fuit maxima omnium iactura in Cardinali Guiſio, qui contracto inter mi-

Numerus obſeſſorum.

Mors Cardinalis Guiſij.

litares excubias morbo pestilenti apud Santones fato functus est. Cardinalis ille Diaconus nondum initiatus sacris, vir magni animi, vnóque hoc indicio parum natus ad Regularem vitam, quòd obortam nuper de Charitatis prioratu inter se & Niuernum controuersiam singulari certamine dirimere parabat, nî obstitisset sagacitas Regis, qui eum in Niuernum Principem debacchatum audaciùs, in arcem regiam misit, donec pacatum dissidium. Saintes. De la Charité.

Multa ille secundùm obsidionem gloriosè patrauit, Marescallo Galliæ magis debita, quàm Cardinali: quamquam circumferebatur ad ea tempora in procinctu esse, vt rubeum Collegij pileum cum Hierosolymitana cruce mutaret, quod omnium tunc iudicio, Lotharingæ familiæ decori, Ecclesiæ honori, ipsíque Cardinali commodo vertisset. At contrà ordinantibus fatis, qui purpuram Cardinalatus sibi parùm honori duxerat, in purpura moritur: quippe venenum inter militares excubias pestilenter contractum, post depastos infortunati Principis artus, ita in extimam cutem erupit, vt in purpureo corpore, exanthemate quod vocant, finierit. Fertur magno anteactæ vitæ dolore, commendasse Ioinuillio fratri sibi veniam à Niuerno deposceret, memórque charissimi fratris, precibus sequeretur. Sic Christianè obijt, qui si quid magnitudo animi fatis exorandis valuisset, longiori decursu feliciorem vitam egisset: quę illi reditus annui centena aureorum millia erãt, Fecano adhuc puero Guisij filio ex Regis munificentia delata, qui Ioüsæ item nuper Cardinali successerat; vnde ditissimorum Cardinalium spolia

Cardinalis Guisius in procinctu ante obitum vt eques Hierosolymitanus fieret.

in pueri caput vnum collata, quanta ſint, fidem ſuperant: neque id iniuriâ Guiſiorum virtuti paratum, Eccleſiæ, Regíſque munificentia, quos illa olim zelo feruentiore habuit acerrimos defenſores, hic hodie tutiſſima coronæ ſuæ præſidia. *Guiſiorum laus.*

Deſiderati ad hanc obſidionem Regiorum ſuprà nobiles, de quibus antè, ducenti Gregarij, oppidanorum totidem: tormentorum bellicorum ictus ad decem mille numerati; vnde æquatis ſolo munimentis, exiguus Chateliero, & Atiſio ſupplicum libellorum in Regia magiſtro, ijs diruendis labor incubuit. *Numerus in obſidio deſideratorum hinc inde.* *Munimenta diruta.* Chateliercs. Aty.

Omiſſum ſuprà ad Engeriacæ obſidionis exordium, Ducem Luxemburgēſem alariorum regij ordinis præfectum, cùm in phalange inſtructa, ad Rupellæ agros diſcurreret, vaſtaturus rebelle ſolum, incidiſſe in oppidanos hinc inde pleroſque, qui ad prędia ruſtica minùs prouidè legendæ meſſi agebāt, qui demùm à Rege clementer vſque adeò habiti, vt redditis armis & ſupellectile, dato commeatu Rupellam redierint. Hæc de Engeriaca obſidione.

Dum, expeditione in Engeriacos cōfecta, in Pontios caſtra mouebuntur, obeamus leuiter Aquitaniam, in quam belli pondus omne per id tempus incumbebat. Pons.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER QVARTVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Rohanæus, & Forcæus Neracum veniunt. de vrbe quædam. de pellendo Senatu consilium captum. Monetur à Pichono Mayennius. Ministri suadent perniciosè populum depulsi vrbe Catholici. Nullo belli apparatu Mayennius Burdigala Cadilhacum venit. Roquelaurus & Albeterra Marescalli copias legunt. inducit cohortem Vigniolius. missus ad vrbem Fecialis magno vitæ periculo sclopis excipitur. Rohanæus & Forcæus vrbe absistunt. admouentur muris legiones. inter agnoscendam vrbem Mayēnius, periculo se maximo implicat. Bedebati prudens factum. Marchio Forcæus Caumontium intercipit. pergit in eum Mayennius. Vignolio obsidii

munus commissum. describitur Caumontium. subsidia in castrum Cheuerrius & Doudiasus vicissim inducunt. datur oppugnationi signũ. adsunt oportunè Barrautius & Ornanus. verba Mayennius hinc, illinc Forcæus ad milites faciunt. Mayennius primus irrumpit. vltra fluuium Forcæus pater suos accendit ad pugnam. retruditur in vrbem Marchio. immissus in Ecclesiam sorte improuisa ignis excidio hostibus vertit. vrbe absistit Forcæus. luctuosum editæ ruinæ spectaculum. Neraco erumpit in Regios hostis, laudatur Vignolii virtus. Neracum Mayennius redit. deditur vrbs. Belebati prudentiâ prohibetur præda & incendium.

S.Iean d'Angely. Rohan. Guiéne. La Force. Nerac. Albret. Bourbõ

IRCA Kal. Iunij Engeriaco Rohanæus in Aquitaniam venit, vbi à Forcæo gratulabundè exceptus, communi voto Neracum ire statuũt. ea vrbs Labretani ducatus, ex antiqua Borboniorũ ditione, Henrico olim IV. præcara fuit, seu quòd ea educatrice adoleuerat, seu quòd genio loci placida est: Senescalli primùm sedes, ex alumni dehinc munificentia supremam Edicti Cameram sortita est; vnde breui in eam amplitudinem creuit, vt non iniuriâ tunc primarijs Aquitaniæ vrbibus adscriberetur, hodie pagus est. Vix subeunt vrbem duo hæc Rebellionis columina, cùm populi degener animus rerum nouarum studijs agitur. Quia tamen nonnihil adhuc auctoritatis Regiæ in Senatu vigebat, initur de pellendo eo consilium; quod neque arduum fuit, vbi vis maior, tyrannicáque potestas vmbratile Regis in

Rohanæus & Forcæus Neracum veniunt.

Vrbs Senescalli sedes dehinc Cameræ, fuit.

De pellẽda Camera consilium capitur.

Sectarios imperium iam antè depulerat; adiacebat vrbi castellum, olim Borboniorum Regia, palatium tunc vbi Senatus haberi solitus, in eo Præsidis Catholici domus, cuius tunc Portæus præfectus erat: is à Pichono Præside rogatus, subscriberétne ipse Rohanæorum factioni? respondit, nihil in arce Regia timendum Regijs, eâdem se cum Senatu fortuna victurum, eodem fato moriturum. His se Pichonus suasum simulans, nihil differre nuntium ad Mayennium ducem (is tunc Burdigalæ quartana laborabat) venisse Neracum, stipante Forcæo Rohanæum, vnde sibi, sociísque periculum imminens, nî fortiori potentia firmetur auctoritas Regis, violatam illam, oppresſúmque in purpura magistratum, datam sibi quidẽ à præfecto Castri Portæo, solemniter fidem, sed nec ideò minùs timendum, vbi solemniùs data fides eadem Regi, violatur.

Portæus Castri Neracai præfectus fidem pacto firmat.

A Pichono ad Mayennium nuntius mittitur.

Venisse Rohanæum Forcæo stipante.

La Porte. Pichon.

Du Maine. Bourdeaus. Nerac. La Force. Rohan.

Indicta ad crastinũ concione, populi conuentus in templo habitus est, vbi Minister, fusè in genere demonstratiuo proloquutus, in ea demum verba conclusit; Maiorem esse libertatis oppressionem, quàm vt silentio tegi debeat, tot fratrum animas adhuc in sanguine palpitantes, tot oppressas contra fidem datam conscientias, tot virginum in prima pubertatis innocentia flores militum libidine temeratos, tot effossa cadauera, vltorem expectare. Adesse zelo plusquàm Machabæo, duos reformatæ libertatis vindices, Rohanæum, in delatam sibi à Comitijs prouinciam progressurum, & Forcæum, cuius hæc Aquitania legem subitura sit, si quid valet: pellendos vrbe procul Papistas. his additæ lacry-

Ministri ad populum oratio.

mæ, quaſi oculis perduellionis gloriam æmulantibus. Commota ad hæc concione, inſtare violentiùs ille, donec populum, Sectarióſque Magiſtratus, ſacramento adegit, renuntiando imperatori Forcæo, ſubeundíſque Comitiorum legibus: nec ipſe quidem Portæus Caſtri præfectus, quem ſupra memorauimus Pichono fidem obſtrinxiſſe, populare crimen euaſit; nam ſuaſus & ille Forcæum in Caſtrum admiſit; depulſi demum Senatores Catholici.

Sacramento adigitur populus, ſectariique Magiſtratus.

La Porte. Pichõ.

Portæus Forcæum in Caſtrum admittit vnde depulſi Catholici.

Pichoni Præſidis codicilli, Mayennium quartana laborantem in ſtrato intercipiunt nullo belli apparatu; nihil tamen cunctatus ille, aduerſo ſe Garumnæ commiſit, vndè breui reciprocãtibus Oceani vndis Cadilhacum, vbi tunc Eſpernonius, appulit; ibi iuſſi Barrautius, Ornanúſque à Sancta Cruce manipulatim cohortes legere: at neque illud ita in promptu erat, vt properantem aſſequeretur legio; neque ſolus progredi ſinè dedecore; imò nec ſinè periculo poterat. Placuit conſilium audax in quod ille rebus dubijs vulgò inclinabat. Marmandam poſtridie ventum, vbi cum Senatu Catholico Pichonus ſe obuium ſiſtit; plura de rebellione parantem, modum verbis imponere rogat Mayennius, proditionis iam certior in quam ferebatur; nihílque moratus, Senatum ſequi rogat: atenim præmiſſo qui de deditione moneret Feciali, Roquelaurum & Albeterram Mareſcallos legere interim copias iubet, qui citiùs quàm ſperatum mille & ducentos legionarios, cataphractos trecentos, duo maioris modi tormenta in hoſtem inducunt. Ex aduerſo Vignolius, mille quingentos legionarios armat; cõfluunt-

Du Maine. Garõne. Cadilhac. Eſpernon. Barraut. Saincte Croix. Marmande. Roquelaure. Aubeterre. Vignoles.

Mayẽnius Cadilhacũ appellit nullo belli apparatu.

Illi ſe Pichonus Marmãdæ obuiũ ſiſtit.

Iuſsi Roquelaurus & Albeterra copias legere.

Vignolius cohortem floridam legit.

que interim ea frequentia nobiles, vt intra paucos dies composita penè dignitatis Regiæ phalanx, vbi octingenti nobiles, totidem conductitij equites merebant. At neque satis illud obsidio: vasta vrbs cuiúsque propugnacula vix decem hominum millia circumcingere poterant. audax tamen supra modum Mayennius, quatuor peditum millibus obsidionem tentat; non dubitantibus quibus notæ Rebellium in vrbe vires, quin instructa cum Regijs acie prælij aleam experiri possent. redire inter hæc Fecialis, queri se, qui in publicæ fidei sanctitate officio fungi debeat, sclopis exceptum, dum Regio nomine proloquebatur; concitare acriùs Mayennij iras violatum ius gentium: at cùm in procinctu erant acies, vt muris succederent, Rohanæus, & Forcæus firmatis præsidiariorum animis vrbe cedunt; ille delatas sibi prouincias subiturus; hic, in cuius prouinciam agebatur, opitulaturus obsessis. relicti qui pari vrbem imperio regerēt Mōpoulianus Forcæo natus, Castesiúsq; Vicecomes Fauasij filius. Nec mora succedere vrbi legiones, cauari haud segniter valla, admotísque propiùs vimineorum vasorum præsidio tormentis verberationem iniri: Mayennius indagandis hostium propugnaculis, lecto leuis armaturæ manipulo in fossas vrbis vltrò prosilit, erumpere ad hæc phalanx instructa, lentóque passu progredi: ille viribus impar, quia aggredi temerarium, pedem referre inglorium ducebat, agnitis iam ex voto muniminibus, hærere in vestigio, cùm loricatus eques, ignotus ille, rotulato ad manum sclopeto generosum equum in Mayennij turmam

Adsunt prouinciæ nobiles.

Tentata quatuor peditum millibus obsidio.

Fecialis sclopis ab oppidanis exceptus.

Rohanæus & Forcæus vrbe absistunt.

Mompoulian, Fils de la Force. Castets Vicōte de Fauas.

Admouentur acies muris.

Cauantur valla.

Agnoscendæ vrbi Mayenius propiùs ad eam accedit.

Audax in eum facinus.

turmam concitat, lectóque duce, quem non incerto ictu transfoderet, ea audacia admotum capiti sclopetum displodit, vt misso in comam igne vix reliqua dux saluus euaserit: fugientem Mayennius insequi, adactóque iam ad renes vbi lorica deficiebat mucrone, transfodere, nî se promptiùs in suam ille aciem recepisset.

Protelabatur obsidio, quia si vnam eximis imperatoris audaciam, deficiebant reliqua: enimuero parum præuisam obsidionem destituebant puluis tormentarius, pilæ, parati arte ignes, & alia id genus; vnde verberatio diutius intermissa; imò, quod mali caput, deficiente stipendio dilabebatur impunè miles, nullâ in eum ex lege seueritate, nisi post venditam ære libertatem. & (nî Belebatus Huraultius dicendo exercitibus Aquitaniæ iuri præfectus, non expectato Regis diplomate, vectigalem Aginni pecuniam auctoritate propria exegisset, quâ stipendiatus miles) periculum erat, ne desertis à milite signis, incruenta hostis victoria, Regiorum tormenta sibi addiceret: quo facto, quamuis aliàs capitale pecuniam vectigalem sinè diplomate Regio exegisse, habuit & Regis auctoramentum, & publicum liberatæ dehinc prouinciæ applausum, qui tam opportunè eius vtilitati consuluerat.

Protelabatur obsidio.

Belli apparatus deficit.

Belebat Hurault

Belebati prudens factum.

Agen.

Marchio Forcæus, apud quem nondum planè constabat eò prouectum audaciæ ducem, vt quatuor hominum millibus, vastam, munitámque vrbem inuaderet; monitus extrema iam pati obsessos, in agro Petragorico duobus hominum millibus collectis, quò moueret castra dubius, diu

Marchio Forcæus vrbi opitulaturus duo hominum millia colligit.

Perigord.

Forceo Mayennius occurrit.

Garumnæ ripam præterlegit, nihil hærēs, quin Mayennius prælij æstu, soluta obsidione vltrò occurreret: neque spem omninò fefellit euentus: quippe ad primum rei nuntium Mayennius alas equitum paratas esse iubet Roquelauro, & Albeterrę Marescallis ductantibus, hos mille hastati, sclopigeri totidem sequuti; nec propterea solutum obsidium: Vignolio etenim primo Castrametatori, id à Mayennio imperij datum, vt etiam viribus hosti impar valla tueretur, & machinas. Properanti adest nuntius, interceptam à Marchione Forcęo Caumontij vrbem, & nî properè aduenirent subsidia, supremum imminere periculum: arcem non præuiso obsidio destitutam annonâ, & milite. Ad hæc Mayennius, etiam inter ipsa febris incommoda, indefesso labore noctu, & interdiu pergere. Nos intereà qua proditione vrbs intercepta, districtè memoremus.

Roque-laure. Aube-terre.

Vignolio obsidionis incumbit munus.

Nuntius intercepti Caumontii ad Mayennium missus

Cau-mont.

Du Maine.

Descriptio Caumontii.

Caumontium ad Garumnæ ripam quà Aquitania patet, vrbs est magni nominis, Sectarijs æquè ac Catholicis eo tempore habitata, in ea Magistratus municipales Catholicæ mixtim & Sectariæ Religionis quatuor, opima & nobilis Comitissæ à Sancto Paulo Principis illustrissimæ ditio: vrbi supereminebat Castrum genio loci instructum, vbi Comitissa Catholicam religionem professa, imò (vt hoc obiter dicam) penè ad miraculum pia, non nisi Catholicum pręsidium patiebatur. Sectarijs Rebellibus ad transitum commodissima statio, eiúsque momenti, vt illius possessores sectarij, nulla fictione Aquitaniam possidere dici possent. At arduum eius expugnatio opus aperto quippe marte tentare

La Cõ-tesse de S. Pol.

Caumontii Castrum munitum Catholicoque præsidio firmatum.

ridiculum, dolo arduū & periculoſum : atenim oppidanorum excubiæ quamqāu mixtæ, Regi tamen in ſpeciem militabant, neque Sectarijs eſſe quid in cōſilio poterat, niſi conſcijs Catholicis ex lege municipali. non ita tamen difficile fuit Sectarium corrumpere Conſulem, cui ea die agendi ad vrbis portam excubias munus; numerato item precio coëmpta fides eius qui è ſpecula proſpectans, numeratis procul quæ in vrbem aduentabant capitibus, campanæ prodebat indicio : at quia fruſtraneum erat vrbem ſinè Caſtro intercipi ; ſimulatur portandi ad ſalutare Baptiſmi lauacrum infantis, in vrbe pompa; inuitatus arcis præfectus Eſtouruilius nihil nectere moras, quò minùs in vrbem deſcenderet. adeſſe intereà Forcæus ad primum ab vrbe lapidis iactum, quando admonitione intima, corde repentino motu palpitante, Eſtouruilius monitum ſe deſuper credit, nihílque moratus quin pareret deo Geniali, vix ſe colli in arcem applicuerat, cùm auditus ad vrbis portam fragor ingens, commiſſo ab ignaris Sectariorum, Catholicorúmque excubijs prælio; at leue illud, conſpirantibus præcipuis oppidanorum in vrbem. Ad hæc Catholici quibus ſuperando colli vires ſuppetebant, in Caſtrum ſe laxa fuga proripere, ſed infrequentior fugientium numerus, vrbe priùs occupatâ, quàm detecta proditio. mutuis inter ſe vulneribus transfoſſi Sectariorum plures, quamquam eiuſdem factionis, quod ideò inconſultò geſtum, quia milites exteri quos ſecum Forcæus ductabat, loci, hominúmque ignari, obuios quoſque non habito delectu aggrediebantur

Qua fraude vrbs intercepta.

Corruptus Conſul vigilque ad ſpeculam.

Accerſitus in vrbem Caſtri præfectus.

Eſtouruile.

Ad portā vrbis committitur prælium.

Vulnerātur mutuis vulneribus Sectarii.

tur vnde necati Rebellium plerique, obſeſſa dehinc arx, vbi omniũm penuria erat, maximè commeatus; ſolito in dies ſingulas præfecto, victum ſibi ab vrbe quærere.

Cheuerrius in arcem ſubſidium ducit. *Doudiaſius Caſtrum ſubit.*

Nihil ergo moratus Mayennius, præmittit citatis equis Cheuerrium, qui triginta ſecum ſclopetarios in arcem induceret; at neque ſolatio erat frequentia militum penuriâ laborantibus, nî Doudiaſius poſtridie, quinquaginta ſecum militibus, eam obſeſſis annonæ præſidiíque copiam feciſſet, quæ plus æquo foret propulſandæ donec adueniſſet Mayennius obſidioni.

Che-uerry.

Dou-dias.

Adeſt Mayẽnius.

Adeſt intereà Mayennius, in phalange florida, cuius tamen ſubſidium deficiente legionario in obſidijs leue. Forcæus hæc inter partiri in vrbe excubias, ſummáque contentione in opere aſſiduus, patefacta aggeribus obſtruere, foſſas ducere profundiores, quáque acceſſus in vrbem facilis, aſſeribus doliíſque, compactis clauſtris, paleâ & limo refercire. Tormentum intereà ab arce in eam partem collimatum, vbi conglobati manipuli hoſtium, certis ictibus ſternebat obuios, donec obſcura iam luce incerta verberatio fuit. Immiſſa dehinc à Forcæo patre, qui aduerſa fluminis ripa ſtabat in armis, viginti quatuor plauſtra, vbi commeatus, pulueris tormentarij, globorúmque copia ingens, quibus fortior Marchio, erumpit ab vrbe, compactíſque procul repagulis loca adiacentia munit duobus circiter, præter oppidanos, gregariorum millibus.

Forcæus pater filio Marchioni opitulatur.

Mayennius dubius, opperiretúrne legionarios, quos nõ longè abeſſe ſciebat, an alarijs quibus præ-

potens erat vltrò in hostem pergeret, inclinantibus licèt præfectorum in moram sententijs, signa repentè conferri iubet, daríq; oppugnationi signum. sed neque hîc prætereundum quòd noctem, in frigore quartanæ asperrimo ad fluminis ripam, vnâ indutus loricâ exegerat, primóque quo pugnam indicebat crepusculo, exardescebat, eo æstu quem vulgò à corde in partes extimas reciprocans natura emittit. Iam classicum sonabat, cùm nuntius monet adesse Barrautij, & Ornani à Sancta Cruce cohortes, quæ Burdigalâ Neracum ibant: ad hæc satiùs ductum legionarios expectare quò & minor nobilium iactura foret, & æquior pugna. nec mora duo legionariorum millia Barrautio, & Ornano præfectis adesse, præire Mayennius in hasta nuda, Barrautius à dextra, quà defluit amnis ad accliue collis in quadrum agmen cohortem suam disponere, Castronouanus lectis tumultuariò locis circumadiacentibus copijs collem occupare, hærere in vestigio non procul Ornanus coaceruati agminis ductor. Ortum adhæc nobiles inter dissidium penè excidio vertit: ad primum cornu conglobati omnes, æmulatoriè pugnam, primus capessere auebat quisque, seu Gallico ad pugnam æstu, seu natalium splendoris conscientia; imò iam in se mutuò vertebant ferrum, nî Mayennij intercessisset prudentia, qui non habito nominis delectu, hastatos illos, sclopetarijs passim immiscuit. Exin collimata, in claustra hostium tormenta duo, quæ post editam continua displosione ruinam, procul hinc propulsabant obsessos, aut si quem impellebat ad ruinam

Mayenius signum oppugnationi dari iubet.

Barrau. Sainɫte Croix. Bourdeaus. Nerac.

Barrautius & Ornanus cum cohortibus suis opportunè adsunt.

Ordo oppugnationis.

Castelnau.

Ortum inter nobiles dissidium à Mayennio pacatur.

Tormenta in hostium claustra displodun-tur.

temeritas discerpebant: ex aduerso ad flumen, nauiculis in plutei modum fatigabatur hostis, ne aut hac parte erumperet, aut subsidio ab vlteriori ripa subleuaretur, quærente vadum Forcæo patre, quo transmearet. His ita gestis, Mayennius ad milites verba facturus conscenderat cespitem: at exercitus loquentem exaudire non poterat, vsu aurium ad fremitus duorum agminum intercepto: equo itaque insiliens in conspectu omnium duces, & proximum quemque interequitans alloquebatur, his auitę gloriæ memoriam reuocans, prædam illis, causam Dei omnibus: nec postulare se. vt fortiter capesserent prælium, nî omnibus ipse fuisset exemplo; imò nisi & ipse ad primum cornu dimicaret, laxa vbique fuga desererentur signa; quot cicatrices, totidem corporis decora habiturum quemque, immortale decus, gloriam quæ cœlum æquet, futura victorię præmia; hæc se strenuis dicere, qui & proloquenti fortassis crimini vertent, quòd vana oratione moratus pugnę auidos, de eorum animo addubitasse visus sit; hîc veniam petere, quòd temerario ausu tot heroës accendisset ad bellum. Ex aduerso Marchio Forcæus claustra, quibus occluserat ad vrbem aditus, nouis repagulis obstruebat; factóque limo mixtim & palea aggere, reparabat ruinam; consternatis dehinc ad vnum Mayennij nomen militibus suis, temeritatē esse clamabat, quam adhuc pro virtute coluissent. hærerent in vestigio intrepidi, primósque conatus propulsarent, sibi rem hodie cum eo esse, qui vbi primum impetum effudit, amisso velut aculeo torpet; Mayennium quan-

Mayēnius ad milites verba facit.

Marchionis Forcæi ad milites oratio.

Du Maine.

tuſcumque ignauis & timidis videri poteſt vnum animal eſſe temerarium, & væcors, hoſtiúmque magis pauore, quàm ſua virtute felicius. vanas illi & exhauſtas, maximè legionarijs acies, raros ordines, extenta cornua, ridiculum eſſe conatum, vbi æquali numero, virtute, animóque maioribus firmantur, quos clauſtra tot, tot munimenta tegunt. Plura parabat, cùm Mayennius dato irrumpendi ſigno, in hoſtium clauſtra primus euadit; haſta illi ad manum, qua in procero corpore, immenſis viribus diſiiciebat dolia humo conferta, & ſi quando conatus haſtæ irritus, periculi immemor, appræhenſum manibus aggerem diſturbabat giganteo conamine. ſequutum acriter nobilium agmen, vallem adiacentem clamore impleuerat, vt reboantibus concauis, millia hominum in ſpeciem exaudirentur, vbi vix legio erat. Hæc inter artificioſi è caſtro ignes in clauſtra iactati damno erant obſeſſis, dum àd vlteriorem ripam Forcæus clangore tubæ, vnde vox exaudiri non poterat, accendebat ad prælium ſuos, adeſſe ſubſidium indicans, vado in præſens aut nauigijs peruehendum: quingenti circa equites erant, quibus ſi tranſitus ad manum fuiſſet, irrita Mayennij virtus illa, quæ portento nobis, nepotibus miraculo futura eſt: enimuerò nihil duxerat potius, quàm vt nauigia quælibet, quæ Garumna defluens habebat, ſecundis, aduerſíſque aquis hinc inde longiùs aut agerentur in imum, aut haberentur ab amne procul: imò ne quid ſuorum tutelæ deeſſet vada circumquaque patentia, vbi facile littus, cauatis in profundum arenis obſtruxerat; quò factum vt nulla

Mayennus primus in hoſtem euadit.

Forcæus pater vltra flumen ſuos accendit ad prælium.

Regiorum formidine, ſpe obſeſſorum inani, pugna proceſſerit. vnde, vt hoc obiter dicam, imprudens habitus Forcęus pater, qui tempore periculoſo, ſolóque inimico flumen traiecturus, prouidiſſe debuerat firmando tranſitui, conuectis ſecum nauiculis; quô factô, vix prohiberi poterat, quin phalagem ſuam filij cohortibus iungeret. Barrautius ſuperatis ſtrenuè clauſtris, quæ viam ad Caſtrum intercluſerant, ſternit ſibi hàc facile iter, quod ne denuò hoſtis occuparet, aggere munit. Ex aduerſo grauior pugna: iam quatuor horis æquo Marte pugnatum, dubiáque diu fortuna in hoſtes inclinabat, cùm Mayennius, qui inter æſtus incommoda, puluere affatim hauſto, gelidâ fortaſſis reparauerat vires, pugnam inire acriùs, ſequi nouo furore nobiles; nec diu cùm in vrbem retruſus hoſtis clauſtra deſeruit; indicta dehinc repagula quibus ab eruptione tegeretur miles. Iámque prouecta nox erat, cùm Mayennius qui febre, pugnáque fatigatum corpus, medijs caſtris ſomno conceſſerat, ſubito fragore diſcuſſus, ratus cuniculo euerſam arcem, haſtam arripit collectóque leui manipulo in ſubſidium ibat, nî quem præmiſerat nuntius retuliſſet integram arcem, excîtúmque in vrbe tumultum, incertâ adhuc causâ: mitti placuit exploratorem, qui dilapſus ſenſim in muros euadit, hinc nemine obuio, ad interna munimina penetrat, agnitóque demum effugio hoſtium, clamat intentiùs: nec defuere quibus hoſtem inſequi placebat, at obſcura nox, parum tuta Catholicis regio adiacens, exhauſtæque heſterno prælio militum vires, inhibuere facinus. Appetente iam luce agnitum

Parum prouidus Forcæus pater.

Barrautius ſuperatis clauſtris in Caſtrum pergit.

Barraut

Retruditur in vrbem à Mayennio hoſtis.

Implacida fragoris imago Mayennio ſomni ocium horrore ſubmouet.

Fugiunt hoſtes.

agnitum, corruisse magnâ ruinâ Ecclesiam; quam ingenti fragore disiecerat pulueris tormentarij copia ingens, loco augusto cum equis impedimentísque coaceruata, quò factum, vt vnâ ruinâ perierit hostibus cum bellico apparatu Ecclesiarum supellex omnis, quam ex rapina malè partam ipsa sibi iure meliori vindicauit Ecclesia. Quo fato id gestum, non apud omnes conuenit, sunt qui miraculo imputent quòd inditus repentè pulueri tormentario ignis, nullo impellente. vltorem Deum, Ecclesiarum prædones in ipsa Ecclesia multare voluisse (nam & supra supellectilem, ruinâ collisi sectariorum plures.) Non abnegabāt alij vindicem Dei manum; rem tamen citra miraculum gestam, defluente scilicet è fune tormentario inter manus soporati militis accenso, ignis scintilla in puluerē, quod non ægrè fiat: sed veracior sententia ea fuit, periculo adeò imminente vt effugi mors sinè fuga nō posset, tormentarium ea mensura funem igne indito, pulueri admotum, qui præberet temporis satis ductandis equis, parandóq; effugio, quem demum aduentante Mayennio, qui non dubitabatur quin statim habendis Deo gratijs subiret Ecclesiam, depastus ignis in puluerem tormentarium ageret. At quare tamdiu dilatum effugium, incertum; nisi quòd caligine Deus obduxerat proditorum acies, quo factum vt paratus in hostes dolus in eorúmmet capita resilierit. Triste ipsis victoribus spectaculum fuit, dum discusso aggere, qui operuerat stragem, eruebantur corpora, quibus adhuc in extremis cor palpitabat, plura illa, balteísque auro distinctis illustria, vnde

Disiecta puluere tormentario Ecclesia.

Quo fato id contigerit.

Spectaculū triste.

Magna hostium strages.

grauioris hostium iacturæ non incerta auguria ducebantur; equi etiam plures educti quorum inflatæ adhuc nares generoso in speciem conamine eluctari velle videbantur; spolia item ampla, nisi quòd ea pulueris copia ingens, lapidésque collisi corruperant. Ita seu Mayennij virtute, seu arte propria, occubuere sectarij, qui munitissimam Aquitaniæ vrbem nullâ iacturâ inuaserant; vnde nî Mayennium vltorem inuenisset proditio, vnâ Regis obsidione arceri poterat, eáque diutinâ & difficili. Plerisq; portentum visum est, tria hominum millia postridie quàm aduenissent, arce instructissimâ depulisse viginti duo peditum signa, vbi supra ducentos bis mille legionarij numerabantur: Regiorum quinquaginta desiderati, Rebellium quadringenti; inter quos Nauarræus præfectus veteranus magnum sui desiderium reliquit: turbatis agminibus laxâ se hostis proripiens fugâ, manipulo equitum leui sternebatur; imò nec deerat Mayennio animus patrando facinori; nî parum præuisum effugium, fatigatus à prælio eques insomnis adhuc, & quod teterrimum erat, nî nox obscura supra modum locorum ignaros solo inimico terruissent. Prouectus ergo non sinè timore Forcæus Marchio postera die Castroialousium venit.

Victoria Mayennii insignis.

Nauarre.

Marchio Forcæus Castroialousium fugit.

Mayennius inter hæc non ignarus Neraceæ obsidioni pernecessarium se, aciésque suas, appetente ad crastinum luce, iussis præire legionarijs, Neracum iter dirigit. Mompolianus & Castesius vrbis æquâ potestate rectores, fortunâ vtendum rati, quæ se, raro ad obsidiũ hoste tam opportunè offerebat,

Nerac. Mompouillã. Castets.

de eruptione consilium capiunt. habito sexcentorum delectu, feminæ in plateam circa CC. collectæ quibus, dum acriùs pugnaretur ad valla, trahendorum in vrbem tormentorum ordo præscriptus. erumpere dehinc ad primum diluculum, quo fractus à nocturnis vigilijs miles, vulgò laxus agit excubias. neque dum arma capta, cùm occiso exploratore, acti in fugam vigiles. Blagniacus adhæc ordinis in ea cohorte præfectus, qui post exactam ad valla noctem, rarescentibus iam ad solis radios vmbris sacrum audiebat, ratus dimicare adhuc, quos ipse in valli tutelam statuerat, nihil cunctatus, in hasta nuda quò exauditus fragor abripitur, lectóque fugientium hinc inde manipulo, in valla euectus, suorum pręsidio destituta videt. non dum hostis nisi cum fugientibus dimicauerat, adsunt recepturi desertum à milite vallum, Blagniacus, & Laterrassius præfectus ille, hic signifer: sequuti ex cohorte plerique manum strenuè conserunt; donec quinque vulneribus saucio præfecto, sclopeti glande ad caput, hastæ ictibus ad brachium manumq; quâ & ipse hastam iactabat, Laterrassio item eò vulneribus, tabo, saniéque posito, vt inferendo, prohibendóque vulneri inutilis foret; de fuga iterum cogitabatur, ni Vignolius primus castrametator, leuem præceps duxisset manipulum quò impellebat prælij moles; redire dehinc fugaces ad prælium, viríque exemplo maximi, qui communi omnibus timore fugiebant restaurare pugnam. Nullo interim obstaculo feminæ, maritis ad valla dimicantibus disturbabãt vasa viminea, quibus tectę murales machinę;

Erumpit in Regios obsessus hostis.

Blagniac.

Blagniacus strenuè agit.

Vulneratur Blagniacus. Laterrasius item.

Laterrasse.

Vignoles.

Adest auxilio Vignolius.

A feminis strenuè actum.

dirumpebant dolia, aggerésque, quibus composita claustra, trahebant in fossam tormenta, missóque in puluerem igne, vbi vires labori impares erant, corruptis tormentorum fistulis, axes, rotásque igne absumebant, tentatis nullo obstante omnibus; donec Vignolius, retracto in fossam hoste Regios summo vitæ periculo vallis restituit, vnde laus in eum immortalis.

Vignolij virtus.

Ferunt suppletas identidem nouis delectibus obsessorum acies, dum Vignolius numero impar obstare non poterat, potuisse ad libitum sæpius instructâ cum Regijs acie decernere. Mirabuntur retrò ventura secula obsessos magni animi viros (nemo enim de Mompouliani & Castesij virtute addubitet) valentiores milite, non potuisse obsidium soluere, vbi fracti vigilijs Regij numero impares vix arma sustinebant. Ad Mayennij reditum despondent animos obsessi; neque Duci satis erat Caumontium retraxisse in ditionem Regiam, nî pari quoque celeritate in Neracum ageretur: dicto citiùs collisa restitui, effracta reparari, produci vallum, admoueri propiùs tormenta bellica; cùm obsessi, deficiente subsidij spe, positáq; in deditione salute, colloquij veniam petunt, datur Oratori commeatus, multa hinc inde irritè in pactum deducta, Mõpoliano & Castesio conditiones sibi indecoras negantibus; donec postquã eò ventum vt aut oppugnationis alea, aut subeundæ propositæ à Mayennio deditionis leges, in id conuentũ est: Vt præfectura vrbis Catholico cederet, octingentíque Regiorum eius tutelæ excubarent, vsque dum æquata solo mu-

Mompolian. Castels.

Mayénius ab expeditione Caumontij Neracum redit.

Deditionis præscriptæ obsessis leges.

nimina, ipsíque muri, quatriduo de publico alendos milites, vitam, conſcientiæ libertatem, & bona, ſarta tecta oppidanis habenda. his conditionibus illuſtre opibus municipium Regi deditum eſt.

Poſtridie, prid. ſcilicet Non. Iul. egreſſis Rebellibus, vrbem ſubijt victor; vbi Legionarij Regij, tacito inter ſe pacto vrbem ditiſſimã prædabantur, nî Belebati obſtitiſſet prudentia, qui re agnitâ, militem in furcam agi iuſſit, quòd poma quæ proſtabant ad forum vęnalia, proteruiâ militari abripuiſſet, ſeuerâ iudicij formulâ, niſi quòd vrbem à præda, & incendio eximebat. Tranſlata dehinc Edicti Camera, quæ diutius illuſtrauerat vrbem, Aginnum Catholicum ad Garumnam municipium, vbi etiamnum hodie perſtat.

Belebati prudentia.

Agen ſur Garonne.

CAPVT II.

EPITOME.

Neraeo Mayennius Caſtroialouſium pergit. vltrò vrbs Regis imperia ſubit. æquantur ſolo munimina. vrbis ſitus. deditæ Sectariorum vrbes pleræque. paratur in Poncios à Rege expeditio. Caſtronouanus mille & quingentis militibus vrbem ſubit. habita inter eum & Leſdiguerium colloquia. vrbe abſiſtit hoſtis. ſuccedit Regius miles. deſcribitur Poncium. vaſtandæ prouinciæ Triumuiri Fauaſius, Lanouuius, & Beſſayus Rupellâ ſoluunt. in Eccleſias ſæuitum crudeliter. Praſlinio duce in eos ſtrages. iubetur Guiſius claſſem inſtruere. rebel-

lat Suillium. à Condæo, Comitéque à Sancto Paulo principibus obsidetur, Rhouius nouercam hortatur arcem dedat conatu irrito. munita cis Ligerim Ecclesia à Regiis occupatur. deditur Suillium. Coniaci varia proponuntur: expediátne obuias Rebellium vrbes obsidere, an iis pretermißis, rectà Montalbanum castra mouere. relata hinc inde argumenta. Rex Cutraci pleraque de prælio adiicit, quo à patre Henrico, fusus olim Ioüsa præfectus maris. Castillionium, Bergeracúmque preter spem dedita. vrbium & munimentorum descriptio. Ramburius Bergeraci præfectus.

MAYENNIVS, cuius virtute intra mensis spatium capta Aquitaniæ propugnacula duo, quæ omnium iudicio valentiorem duplò exercitum, annum prohibere potuerant, sectariorum illicò in Aquitania flagellum dictus est, ira Dei, mortalium terror, LVDOVICIQVE præpotens dextra; nec distulit fortunâ vti, quæ virtuti, quod rarò, tam blandùm arridebat: Castroialousium moturus castra fæcialem præmittit deditionis nuncium, aut obsidij: víxque diei iter emensus erat, cùm obuij Consules imperia ex placito subeũt, saluis vita, religione, & bonis, reliquis in victoris arbitrio positis. æquata dehinc solo propugnacula, quibus munitum oppidum à prorege obsidium propulsare posse credebatur, à Rege toto trimestri sustinere; earum hæc vrbs, quas Sectarij securitatis appellabant, stationario firmata præsidio: regio circumadiacens castris, oppidísque secta-

Castel-jaloux.

Castroialousium Mayenius castra mouet. Obuii Consules imperia subeunt.

Aequata solo munimina.

riorum Rebellium firmata passim, fortiori munimine circumuallabat vrbem, eò loci sitam vt inter Armeniacos, Condomenses, Aquas augustas, Bayonam hodie, & Burdigalam, media, commercio earum vrbium, Hispanicæque negotiationi impedimento foret. perutilis Aquitaniæ, deditio fuit: Castrojalousij exemplo Monsmarsanus, Tartasiúmque in Labretano ducatu securitatis vrbes, Mediolanum in Aquitania, & plures de quibus postmodùm, vltrò Mayennij accessere victorijs. Monhurtium item ad Garumnam, Pardaliani Boëssij ope regiò firmatum obsequio, vrbs ad transitum aptissima, quæ tamen, vt videbimus infrà, parricidio in Rebellium manus iterum incidet.

L'Armagnac. Le Cōdomois. Bayōne. Bourdeaux. Mont de Marsan. Tartas. Albret. Milan. Monheurt. Pardaillan de Boisse.

Castroialousij situs.

Pleræque Aquitaniæ Sectariorū vrbes Regis imperia subeunt.

Per id tempus, expugnato Rex Engeriaco intereà dum legionarij ad Santones leuiori à labore diludio, exhaustas obsidio vires reficiebant, in Poncium instructam arcem, expeditionem parabat: vrbem Comitiorum auctoritate subierat Marchio Castronouanus, Forcæi nepos, mille & quingentis militibus. præmissus Lesdiguierius, Regem adesse monet, exercitúmque, quo valentius nihil, victorijs assuetum, vnam in misericordia Regis salutis expediendæ rationem esse, quam nisi experiatur vltrò, nihil obstare quin vi maiore in obedientiam adigatur. Ad hæc Marchio anxius in varia ferri, hærere dubius inter spem metúmque, opponere quanquam segniter, delatam sibi Rupellano imperio tutelam vrbis, datam à se Comitijs fidem, dedecus quod subiturus sit, si tanto militum præsidio firmata vrbe ne, quidem viso hoste abscedat. obtendi con-

Paratur in Poncios expeditio.

Pons.

Le Marquis de Castelnau.

Castronouanum cōpellat Lesdiguerius.

Castronōuani responsum.

Vrget Lesdiguerius.

tra Regium nomen salutem in deditione certam, certius in obsidione excidium: concitatas supra modum Regis iras in eius caput, qui Comitia Rupellana iam antè accendisset ad bellum: vnum illum dissidij auctorem haberi & fomitem. His consternatus Marchio, exitij certus si obstaret, sensim dilapsus est magno Rupellanorum mœrore, qui delectam mille & quingentorum militum legionem eo animo immiserant, vt Regem munita vrbs tantisper moraretur, donec collecta in Aquitania messis, laborantes annonâ vrbes nouo commeatu reficeret; dum munimentis intereà quà in Aquitania, quà in Narbonensi Gallia gnauiter incumberetur.

Absistit Marchio.

Poncij ciuitas antiqua nomine, diuitijs, ædificiorúmque luxu illustris, medio monte satis aspero in arcum desinit, Castrum in rupis apice situm est, cui tunc ea densitate muri erant, vt plaustra immania sibi nullo periculo super occurrerent, Miossentij Labretanorũ Ducum gẽtilis opima ditio, vbi numquam olim, nisi solus admissus; verentibus scilicet Sectarijs oppidanis, ne si fortior admitteretur ipse, vellet esse arbiter rei suæ: hodie vrbis, Castríq; pleno iure dominus est, æquatis solo muris, & munimentis omnibus, quæ circumstabant. Castro nobilis fundus adiacet, centum & quinquaginta feudis nobilibus, quæ à SIRO Poncij pendent (ita loci dominus appellatur) quare, incertum; nisi quòd iurisdictione suprema Regis, quem Sirum dicimus, æmulatur imperium. vetus in vrbe inscriptio prostat; ÆLIVS PONTIVS NEPOS POMP. MAGN. TVMVL. Vnde sunt qui vrbis ab eo Pontio originem

Descriptio Poncii.

Miossentii ditio opima & nobilis.

Miossens.

Poncium vrbs antiqua.

nem

nem ducunt, vt & familiæ nobilissimæ, cui nuper in Gallia à Pontijs cognomentum; vtcumque res se habet vrbs olim magni nominis, armis propugnaculísq; instructissima, hodie pagus est. progrediente bonis auibus Rege, videamus quid interim Rupellæ actum.

Parandæ annonæ nauem Rupellanii instruunt.

Fauas. Lanouë Bessay. poictou

Rupellani quibus messis prærepta facultas per strages, quas ferrum & flamma solo circumadiacenti intulerant, Fauasio, Lanoüio, & Bessayo ducibus mille & ducentos homines mari committunt, prædaturos Pictonum plagas. Rupellâ illi præcipiti iam Iulio soluunt, nec longa nauigatio, cùm ad Pictones subeunt malè fidam stationem. ductum hîc ab Ecclesiarum incendio belli exordium, fugati, aut, si obsistebat constantia, iugulati Sacerdotes; Campanæ abreptæ liquandis bello tormentis. Lucioni vrbi Episcopali inualidæ, prædonum manus instabat, cùm auro, pactísque frumenti modijs circa mille redempta vastatio. Iámque parabant oppidani fidem solutione exsoluere cùm Marescallus Praslinius, Dux Ellebouius, & Comes Rupifulcaudius, instructâ phalange in subsidium opportunè accurrũt. nec mora hastæ subijci placuit annonam redemptionis pretium. hinc ad Benedicti fanum deuecta phalanx auditoq; Rupellanos ad maris littus opportuno loco propugnaculum struere, nihil morata, rectà eò pergit: hærere in vestigio Rebelles, arcémque semistructam pertinaciter tutari, donec in fugam actis, qui vltrò eruperant, reliqui in opere suo velut Bombyces miserè occubuere: inter eos Richardeletus Rupellanæ cohortis

In Ecclesias crudeliter debacchantur.

Lusson.

Accurrunt opportune in subsidiũ Praslinius, Ellebouius, Rupifulcandis.

Praslin. Delbeuf Larochefoucaud. S.Benoist.

Fugatur magna iactura hostis.

Richardelet.

præfectus, quæsito diu effugio, in vicinam prorumpebat Ecclesiam, cùm in limine mactator adfuit, quasi & Deus sibi victimam ad Ecclesiæ limen deposceret eum, qui sclopetum in Crucifixi imaginem displosisse accusabatur.

Intereà Rex pridie Kal. Augusti Cogniacum venit, vbi classis præscripto ordine, iubetur Guisius Mediterranei maris præfectus, ad Normanniæ, Britanniæque maritimas plagas, naues bellicas legere, triremes, ductante Dampetro, à Mediterraneo per fretum Gaditanum in Oceanum inducere: iussus item Espernonius quatuor peditum millia, sexcentos equites terrâ Rupellam admouere, quò nihil Rebellionis capiti, cum Pictonibus, Santonibus, adiacentíque Aulnixij solo commercij superesset. Hinc missi à Rege ad confęderatos principes codicilli, quibus de feliciori expeditionis exordio mouebantur.

Espernonio cingenda è continenti Rupellæ datum munus.

Cogniac. Les ports de Normandie & Bretagne. Dampierre. Le destroit de Gibaltar.

Dum hęc Cogniaci geruntur; Rebellio quam in Sacrocæsareæ deditione trans Ligerim nemo dubitabat extinctam, nouo furore ad Aurelianenses commota est. Suillium vrbs est Aureliam inter & Gianum solo vbere, excursionibúsque percommodo, vrbi Castrum adiacet Regiæ dignitatis, validum illud, cui tunc Busioüs præfectus erat: data Comiti à Sancto Paulo à Suillia, præfectóque nuper solemniùs fide, nihil actum adhuc ab ijs, quod Rebellionem saperet, donec passa suaderi se Suillia, circumiectarum prouinciarum Rebelles in Castrum admisit: neque aliud à seditioso mulieris ingenio sperandum erat, quæ sectæ suæ in Regium caput ad-

Suillium rebellat.

Rebellionē auctorat Suillia.

Sancerre. Sully. Orleãs. Gian. Busiou. La Dame de Sully.

Orual. Rohan. dictissima, Oruallum Comitem, filium sibi carissimum, Rohanæúmque generum habebat Rebellionis auctores; illum in procinctu, vt Montalbani obsidionem sustineret, hunc firmandis in Rebellione Sectariorum animis huc illuc discursantem. Briquemaut. Trinné. Briquemautius minor, Baróque Trinnæus, quadringentis in Castrum militibus admissi circumadiacentes Biturigum, Aurelianensiúmque prouincias Comte de S. Pol. prædabantur: donec Comes à Sancto Paulo ex re *Comes à Sancto Paulo copias legit.* consulturus, præmisso qui oppidanis Rebellioni adhuc obsistentibus adesset, Courtenay. Barone Courtenayo, tormenta Aureliâ educi iubet, copiásque legit. E regione S. Pere. Castri cis Ligerim pagus erat, cui à Sancto Patre nomen, inuasum illud à Trinnæo, firmatáque præsidio militari Ecclesia, vt positis vltrà citráque fluuium arcibus, nihil nisi tributo penso commearet.

Crescente in dies Rebellium numero gliscebat *Nuncios ad Condæ. & Monbasonium mittit.* audacia, vnde Comes à Sancto Paulo diffidentiâ copiarum, quas iam collegerat, ad Condæum apud Condé. Mon-bason. Berry. Paris. Bituriges, Monbasonium Lutetiam, nuncios mittit subsidia petẽs: adesse interim missus à Rege Marchio Rhonius, qui Comitem à Sancto Paulo sequutus, Aubigny. Aubignium venit, oppidum habendo simul colloquio à Condæo lectum, medium inter Bituriges & Aureliam. Ibi de obsidione pluribus *In obsidionem à Cõdæo & Comite conclusum.* actum, in eámque demum conclusum fuit. Orleãs. Biturigibus tormenta duo, Aureliâ quatuor educuntur, missi dehinc tres legionariorum ordines, qui Suillium oppidanorum auxilio subirent. Quæsitum vltimò penès quem rerum in exercitu summa futura esset, Condæúmne, an Comitem à Sancto

Paulo; diu anceps quæstio:quippe primarius princeps supremam sibi auctoritatem iure sanguinis vindicabat. Contrà princeps item à Sancto Paulo adscribebat sibi iure in speciem meliori imperium idem,parata in vrbem prouinciæ,cuius ipse prorex, expeditione : tacitâ lege sancitum in Gallia iactitans,vt vnius Regis in prouincijs suis proreges imperia subeant. Ne tamen priuatis dissidijs principum,vt assolet, gliscerent superbia hostium, irétque in pessum auctoritas Regis, iure suo cessit Aurelianensium prorex,permisśáque omnis in acies Condæo potestas;qui nihil moratus Marchionem Rhonium ad Suilliam mittit ; missus, rogat deditionis conditiones iustas excidio certo præponeret: Condæum, Comitémque à Sancto Paulo principes ijs adesse copijs,quibus obsistere velle loco ad delicias magis, quàm ad obsidionẽ parato,ridiculum:si tormenta inferri sustinet, æquandas solo turres, agendos in puluerem muros, destituendúmque decore suo Castrum nobile. A Suillia Busioüm compellat, hortatur ne se cum Castro miserè perdat,non eam Suillio patri,mentem esse,qui Regi militet:his & similibus tentauit Rhonius Suilliæ, præfectíq; fidem, conatu irrito; seu quòd recèns Catholicum auersabatur, seu inueterato in eum nouercæ odio, quæ ditionem opimam Comiti Orualllo filio carissimo destinabat. Admota cis Ligerim in Ecclesiam,vnde sibi arcem parauerat hostis, tormenta duo, quæ post editam indesinenti displosione ruinam, vi expugnatur, ibi strages maxima ; Baro Trinnius, cum ijs quos excidio reliquos fortuna fecerat ad

Iure suo si quod illi erat cedit Co nes à Sancto Paulo.

Rhonius conatu irrito Suilliæ Busioique fidẽ tentat.

Busion.

Expugnata Ecclesia quæ Rebellibus propugnaculo erat.

Trinnè.

fluminis ripam nauigia quærere, instare victores, præreptáque salutis expediendæ ratione, vndis absorbentibus perire malle, quàm ferro; supráque quindecim, quos mitis alueus transnare tulit, periere reliqui ferro, aut vndis. Hinc Castro propiùs succedunt acies: verberationes duæ indictæ; hæc in Castri muros, illa in aream adiacentem. Appetente iam luce displosa magna contentione tormenta obsessos ab area in Castrum propellunt, angustum illud, militúmque numero impar, ibi adiacere cadaueribus semiuiua hominum corpora, quos vulnera, quos tabum perimebat, pollui cuncta sanie, odore, contactu: rebus ergò sic stantibus, vt sibi ipsemet hostis esset longè infensior, qui hostem à Castro ptohibebat, certis conditionibus pacta deditio, in hunc modum.

Stragẽs hostium quà ferro quà vndis.

Deditur Castrum.

NOs Henricus Borbonius, Condæi princeps, rogantibus amicis, quæ nostro iam arbitrio subiacebant condonamus obsessis, vitam, libertatem conscientiæ, & bona, si abiuratâ priùs factione fidem sacramento solemni firmauerint. Actum in Castris ante Suillium 19. Iul. 1621.

HENRICVS BORBONIVS.
FRANCISCVS AVRELIANENSIS.

Supremus hîc in Rebelles trans Ligerim labor, exarmatis enim Sectarijs ea parte omnibus, non vltrà bello sæuitum.

Supremus hic trans Ligerim in Sectarios labor.

Supra memoraui Aquitanię vrbes Sectarias post habitam ad fanum Fidei Synodum prouincialem,

Parum tuta Rebelliū fides. delegato ad Regem Malereto, fidem firmasse tum oratoris voce, tum codicillis ad Regem, verbis magnificis, at rerum vacuis. Si enim Monhurtium, Mōtemmarsanum, & fanum Fidei eximis, quæ Regem dum vixit Boëssius agnouere, reliquæ omnes rerum nouarum studio actæ. Boëssius, eiúsque gener Theobonus dispari fato perstitere in fide, ille ad extrema, hîc ad minùs felicem Montalbani expeditionem, quasi & peierare licitum mutatâ eorū in deterius sorte, quibus data fides. Postridie quàm Rex Cogniacum venit, placuit deduci in consilium, belli solo Aquitanico mox ineundi rationem; plura vtrimque agitata; satiúsne foret rectà Montalbanum ire, vbi nemo diffitebatur belli molem, an obuias Rebellium vrbes in transitu obsidere. Quibus ea mens erat, vt nullis obsidionibus medijs in Montalbanum nulla dilatione castra mouerentur, aiebant eam Rebellium in Aquitania vrbium caput esse, quæ vt prælongam Regi ad eas vrbes expeditionem parari autumat, ità segniùs munimentis sibi consuluit, aut subsidio militari; posse incautos intercipi dum propugnacula adhuc infecta, prę-stāt facile obsidionis opus: sparsos hùc illùc per Aquitaniam præsidiarios, quibus vrbem subeundi animus si obsidetur, quos si præuertisse dabitur, vrbem, ad primam tormenti bellici displosionem dedì necessum esse; neque potius consilium, quàm impræuiso vulnere ferire hostem, præuisa animos ignauis addere, vbi etiam strenuos subito metu cōsternant non antè agnita. ridiculum addubitare diruto̊ne fundamento, disijci debeat superstructa mo-

In vtramq; partem agitatur quæstio.

De Montalbani obsidione differenda aut accelerāda.

Accelerandum eius obsidium.

Argumēta quibus ad probaretur.

Monheurt. Mont de Marsan. Sainćte Foy.

Cogniac.

les? vrbes Aquitaniæ reliquas vno Montalbano subnixas, si excutitur, eodem casu cum eo ruituras; secùs si dilata ea expeditione, in vrbes obuias castra mouere consilium, expugnandas quidem earum plerasque in transitu, non omnes tamen; ídque si ante Montalbani obsidium in prouincia hibernare mens est: dehinc appetente hieme non posse exercitum tot obsidionibus fractum, quantacumq; hodie alacritate exultet, nisi eneruem, laboribus imparem, fractum & mutilum Montalbani munimentis succedere; notum omnibus Gallorum nimis genium, quàm vt trahi in dubium queat; Giganteos esse conatus quos primùm edunt, vbi diutius dimicatum eneruari audaciam, quam non nisi prima conamina illustrant. Hinc esse in Galliam Narbonensem facilius iter, vbi Chatillonij fides, destitutæ adhuc muniminibus vrbes, consternati ad inopinum Regis aduentum indigenæ, plenam, si fas dicere præstabunt victoriam, etiam ante hiemem. Contrà quibus Bergeracum, Castellonium, Clairacum, obiectósque ad Regis transitum vrbes reliquas, obsideri mens erat. Id esse Regibus cum leone commune, vt obuij nihil, in armata superbia linquant. indecorum Regio nomini vbi in vrbes subditas venit, pati oppidanorum proteruiam negantem aditus; imò & ad LVDOVICI illustrem iam toto orbe gloriam pertinere, cadat ante eum Rebellio obuia, quam alioquin externi principes ab eo reformidatam sibi persuadeant. Si rectà Montalbanum itur longius iter, cœlo æstiuis caloribus adeò infesto vt interdiu pergere periculosum ab æstu,

Le Languedoc Chatillon.

Bergerac. Castillon. Clairac

Eorũ mens quibus obuias vrbes oppugnari placebat.

Argumenta quibus id inducebant.

noctu ab insidijs, ludicrum esse quod adijcitur, vno casu ruituras Rebelles cum Montalbano Aquitaniæ vrbes, quasi ea sit inter vrbes connexitas, quas XXX. leucarum spatium longius, inuicem dirimit; quasi bellum exemplo geratur. At si eas hodie vrbes remorandi Regis, audacia habet, quid sperandum expeditione Montalbani confecta, si confici eam contigerit? expectaríne fracto tunc exercitu deditio debeat, nihil minùs, præsentem hîc Regem esse, tunc longo terrarum spatio dissitum; luxuriantem hodie militis audaciam, tunc languidam, iustum exercitus numerum, qui desertis eo tẽpore signis, futurus haud dubiè tot obsidionibus impar. expugnãdum Montalbanum, aut propulsandum ab obsidio Regem, vtroque casu nihil timendum Rebellibus, quos Rex in transitu præterierit. capto quippe Montalbano, fractum vigilijs militem, sauciatum, ægrum & languidum prius arma positurum, quàm possit etiam lubens in armis retrocedere; prouectâ iam æstate Autumnum appetere, imminere illicò hiemem, quam Montalbani exigendam obsidio nemo non videat, vtinámque etiam eâ exactâ subsequatur deditio. Quod si contrà, absit omen, propulsari obsidionem statutum Deo, non tãtùm sperari non posse, vt in hostẽ miles regrediatur, quin verendum ne coniuratione aut metu signa deserat; spretã fortunam, quæ se vltrò hodie Regi offerat, irrito dehinc conatu quærẽdam. Neque obijciendam Regis virtutem, quasi supra fortunæ aleam sit, vnam esse bellicam virtutem, cui fortuna ius dicat, reliquas supra eam positas; pe-
nè hîc

nè hîc certam victoriam, quæ Montalbani in ambiguo posita sit. His & similibus scindebatur in diuersa Regis consilium, cùm ipsemet Rex ad præsens periculum naturæ impetu pronus, differri posse negat, quod militi vltrò fortuna offerat: valida erant in speciem hinc inde argumenta; præualuit tamen ea dehinc apud sagaciores sententia; captis Bergeraco, Clairaco, & quæ superabant à Montalbano in Aquitania vrbibus, leui præsidio occludendos Montalbani aditus, obsidendúmque interim à Mayennio fanum Antonini, vrbem adiacentem, dum Rex cum exercitu suo vltra pergeret in Narbonensem Galliam. Futurum vt hostis leuibus sæpe prælijs ab ineunte Autumno, ad imminẽtem hiemem fatigatus, fractus vigilijs, deficiente commeatu, & animo, Regia sensim imperia subeat; & si fuerit ad hiemem pertinax; posse in vrbis ambitu non longè à muris hybernacula statui, munimentis Castella propiùs admoueri, quæ vallis in circulum excauatis (lineas communicationis vocant) sibi inuicem præsidio erunt, sic fugere quidem vrbi superbæ datum, at non effugere. lento conamine sterni superbiam hostis, quæ ad præcocem audaciam gliscit. cunctando parari victorias, quarum decus nimia in prælium auiditate dilabitur. eam sententiam omnium optimam rerum euentus docuere: contrà tamen itum, minùs quidem opportunè, atenim nihil hic Regis sagacitati demptum, quippe rerum euentus eâ vulgò tyrannide sibi fortuna vindicat vt virtuti sat esse videatur magna voluisse, bello præsertim, vbi inceptum gloriosè facinus infelix plerúmque exitus claudit.

Montauban. Dumaine. S. Antonin.

Opinio omnium optima ab euẽtu.

Ll

Regina Burdigalā petit. Appetente ad craſtinum die, Cogniaco Regina *Cogniac.*
Burdigalā ſubit, frequentioribus ſub dio metatio- *Bourdeaux.*
nibus, quā vt poſita ſupra ſexum crebriùs pateretur
incommoda. Rex Barbazieuſium, hinc Mongio- *Barbezieus.*
Rex Cutracum venit. num, Cutracum deinde venit: reuocata hîc in me- *Mongioun.*
moriam clades maxima, quam Henricus olim IV. *Coutras.*
profligato præfecto maris Ioüsâ Catholicorum fac- *Ioyeuſe L'Admiral.*
tioni intulerat, placitúmque Regi patriarum virtu-
Multa Rex de prælio à patre olim in Ioüſam hoc loci cōmiſſo. tum æmulo in arenam, vbi commiſſum olim illu-
ſtre prælium ferri; indagato attentiùs loco, diſſe-
ruiſſe pluribus memorant, quid cauſæ fuiſſet, quòd
inſtructiore Ioüſa exercitu, fuſus: contra militarem
ab eo diſciplinam pugnatum, minúſque quæſitos
belli apparatus ad prælium, quàm ad faſtum, radiaſ-
ſe auro thoraces ferreos, armillis, criſtíſque coman-
tibus galeas, præpeditos phaleris equos, nimiáque
Quare profligatus Ioüſa. imperatorem audaciâ, non expectatis Matignonij *Matignon.*
copijs, quæ aduentabant, manum conſeruiſſe, ſeu
illum habebat gloriæ libido impotens, cui nolebat
conſortem, ſeu ad pugnam præcox auiditas quæ
magna perſæpe facinora in peius vertit; ſic perijſſe
ſolum, qui gloriæ ſocium habere noluerat. Ex ad-
uerſo pugnatum à patre, quò magnificè minùs,
eò gloriosè magis, & ſtrenuè, collocata loco op-
portuno tormenta, quibus ſinè prælio, cęſæ Ioü-
ſanorum alæ, quæ ſe ad pugnam luctuoſo ſumptu
Quare victor Henricus IV. inſtruxerant, quaſi ad nuptias; ferri vnius ab Henri-
co habitam rationem, ferro tectos milites, ferro pu-
gnatum nihil floccis, ſericóque ornatas haſtas, nu-
das illas cuſpide acuta, flexili, leuíque ligno, neque
coloratos in auro ſclopetariorum balteos, vnde

pulueris tormentarij ad ictus singulos modioli pendent, pelleos illos, semiustos, reliquas fumo obductos; vno verbo hinc Græcâ parsimoniâ, & fortitudine ab Alexandro, illinc Persico luxu, ignauiáque militum à Dario pugnatum.

Dum his, aut similibus proloquebatur Rex, obuium se sistit Boissęus Pardallianus, quem suprà memorauimus habitâ ad fanum Fidei Synodo, vrbes Aquitaniæ Sectarias, in fide, adhibito sacramento firmasse, humanissimè exceptus à Rege, fani Fidei, & Castellonij Consules offert: iam enim rebellârant vrbes reliquæ; ab illis oblatæ duarum vrbium claues, promissáque in futurum obsequia. Laudatus hîc à Rege Boissæus, qui extirpandæ Rebellioni, in Aquitania nihil non mouerat: relatum dehinc, quod omnibus stupori fuit, Bergeracum inter Sectarias primariam vrbem meditari obsequium. ea vrbs ad Aquitaniæ terminos Petragoricis adiacet, Petragorici Senescalli iurisdictione illustris, commercio celebris ad Duranni defluens, bellóq; multis ab hinc annis instructa; diuersis temporibus munita perhibetur; ab Henrico IV. quo tempore Catholicorum in Gallia factio præpotens, Regem insectabatur, ídque propugnaculis quinque, forcipe bellica, medióque ad illam propugnaculo. dehinc ann. M. DC. XV. ad prima Rebellionis exordia, adiecta immani mole propugnacula totidem, cum duobus medijs, quorum vel minimo XL. hexapodum facies erat. XVI. latera, tutaminis lineæ XC. fossarum latitudo XX. passuum, profunditas immensa, ad angulos tormentariæ fenestræ ita dispo-

Boissæus Regi se obuium sistit.

Consules Castellonii & fani Fidei claues Regi offerunt.

S. Foy. Castillon.

Boisse.

Bergerac. Perigord.

Dordogne.

Munitum Bergeracũ ad diuersa tempora.

Munimentorum descriptio.

ſitæ, vt nullibi ſtatio eſſet niſi patens vtrinque: ex aduerſo ad meridiem pomærium adiacet cui à Magdalena nomen medio flumine, firmatum & illud propugnaculis tribus, duobus medijs, iiſdem arte, & menſura; ſuprema his manus impoſita ad Regis aduentum, ſi propugnaculum vnum, extimaque foſſarum munimina eximis, quæ imperfecta adhuc ann. M. DC. XXI. Neque deerant præſidium, commeatus, & arma: quippe ex finitimis oppidis duo prçſidiariorum millia, mille & quingenti conductitij quos Forcæus in vrbem induxiſſe circumferebatur propulſaturus ipſe obſidionem; frumentum & vina quantum huic militum numero ſatis ad annum. VII. Regij, quod vocant, modi tormenta bellica, minoris L. pilæ ferreæ, ſclopeti, haſtæ, aliáque id genus, iuſtum Regi timorem induxerāt ne periculoſa, diuturniórque obſidio foret.

Mag-delaine.

Præſidium armáque vrbis.

Ad V. Id. Iulij Caſtellonium ventum, ibi Rex à Foreſto vrbis præfecto gratè excipitur; Buillionij ditio eſt, ea obſidione non parum illuſtris, quam Mayennio olim ad Henrici III. tēpora oppugnante, quadrimeſtri acriter ſuſtinuiſſe fertur: ex hinc vrbem nouis munimētis obduxerat Buillionius, diſſidij ſupra primores Galliæ capax. Caſtellonio Rex, fanum Fidei venit, vrbem, quæ nihil Bergeraco ſecunda. illi ſitus in quadrum, lapideis paſſim turribus muro interiectis; duplex munimētum, vetus illud, hoc nouum, incōcinnum illud pro veteri auorum imperitia, quorum virtus periculis aſſueta, à propugnaculis abhorrebat; hoc regulare, vt vocant, ductis infelici hoc æuo à Batauorum diſcipli-

Caſtellonium deditum.

Caſtil-lon. La Fo-reſt. Bouil-lon.

Rex fanum Fidei venit

S. Foy.

Berge-rac. Castil-lon. S.Foy. na militiæ legibus. Dicta olim Bergeracum, Castellonium, fanum Fidei Sectariorum ad agros Aquitanicos ambulacra: at rebellauit statim à Montalbani obsidione fanum Fidei, vt in tempore memorabo. *Tres vrbes sectariorum Aquitania olim ambulacra.*

Panis-saut. Panissautus popularibus studijs Bergeraci potens, dispositis in obsequia oppidanorum votis ad III. Id. Iulij Bergeraci nullo apparatu Regem excipit, pústque quatridui morâ firmatam Rebellium fidem, concessâ Ramburio vrbis præfecturâ discessum. *Rex Bergeracum subit nullo apparatu.* Ram-bures. At ne prægraui tormentorum pondere oneri cederet pons, cuius non adeò solida compages, vt ferendo esset, iussæ in vlteriorem ripam vi brachij subuehi machinæ. Ferunt eò loci dum de munimibus diruendis agebatur, dixisse Regem; optatum à se vehementiùs, effecturúmque, si quid valet, nihil nisi ad confinia Regni sui munimentorum esse, subditorum corda, arces Regi imperuias satis, si in fide manserint. quæ sanè politicæ præcipua regula, quippe tot in vasta ditione reguli, quot arcium occupatores. *Memorabile Regis apophtegma.*

CAPVT III.

EPITOME.

Deditis fano Fidei, Castellonio & Bergeraco Rex fanum Bartholomæi venit. ingens ab imbre periculum. magnus erga milites suos Regis amor. Altamvineam ventum. V eraus, Schombergus, Conciliique arctioris

primores Toneinsium non sinè periculo primi subeunt. captum de Clairaco obsidendo consilium. Desplanus irrito conatu deditionem tractat. situs Clairaci. oppugnationum Termesio Contenantio & Zameto datum negotium. Ioinuillius princeps, trésque cum eo Galliæ Mareschalli vrbem agnoscunt. præcox oppugnatio. Termesius occumbit. retruditur in vrbē hostis. Termesio Rex in solatium adest. pleraque hinc inde dicta, laudatur eius virtus. diuisa in oppugnationes duas verberatio. cohortium, aliorúmque ordo. Schombergus tormentorum ex occasione præfectus. primipili virtus & præmium. Regina in edito consistens oppugnationes speculatur. obsessi deditionem meditantur. missi ad Comestabilem Oratores. quid inter eos actum. Sectarii quare tum primum papiliones dicti.

EDITIS vt supra dictum Castellionio, fano Fidei, & Bergeraco, obstabat adhuc ea parte Clairacum. Iussis Rex præire tormentis sequutus ipse, Amatum, inde fanum Bartholomæi venit, morásque operiendis quæ ęgrè trahebantur tormentis indixerat, cùm militari consilio ex re visum nullâ morâ progredi in hostem, parúm ne tutâ eâ statione, an intercipiendis Clairacensibus incautis, incertum. Ad hęc mutato proposito Rex malis auibus ire, nec proprij consilij expers, nec alieni incapax, quod rarum habenas rerum summo iure tenentibus. Postridie fano Bartholomæi Toneinsium iter indictum; Termesióque, & Zameto Castrametatoribus, visendi

Castilion. S.Foy. Clairac.

Rex fanum Bartholomæi venit.

Aymé. S. Barthelemy.

Consilii arbitrio Rex contra sententiam suã progreditur.

Tonneins. Termes, Zamet.

interim Clairaci delatum munus, data illis delecta manus, quæ dum munimentis succedit supra fidem est quo periculo implicatur exercitus, ipséque Rex, obluctante genio, aliorum arbitrio progrediens.

In periculũ incidit.

Vix quatuor milliaria à fano Bartholomæi emensus exercitus, cùm repentino turbine conglobatæ nubes, densiore nimbo, imbrem effundunt tanta copia, vt intra sex horas, inundata planities circumadiacens, nauigiorum capax, torrẽtibus vndequaq; peruia fuerit: neque consistere in vestigio datum; aquarũ violentiâ raptatis militibus quos ipsummet prægraui pondere tegebat ferrum: iam superante militum, equorúmq; infenso imbre latera: progredi aut regredi æquè periculosum loci geniũ ignorantibus; hærere difficile, luctantibus ex aduerso ad vestigia torrentis impetu; ad caput, humerósque desuper, imbre: qui sarcinas ipsi suas vectabant, impares cedebant oneri, proiectis in aquam quorum à vitâ potior illis ratio. Intereà Rex oblatam rhedam parum ipse de se sollicitus aspernari, abnegatísque in cõmuni omnium luctu commodis, queis Reges à plebe differre solent, hinc inde ad pericula abripi, his voce, illis gestu, exemplo omnibus solatia præbens. Subijt inter hæc legionum recordatio, quæ fatigando hosti, agnoscendóque propiùs Clairaco præmissæ fuerant; quas nec dubium erat iam ad milliare ab vrbe prouectas. bellicus apparatus, puluis, funes, glandes, aliáq; id genus, quæ illis ductabantur ad prẹliũ intercepta vndis, mediâ hærebãt viâ, vt plaustris trahendis irritus esset equorũ cona-

Ab imbre repentino periculum.

Proiectæ à milite sarcinæ.

Rex rhedã aspernatus militibus adest.

Regis prouidentia.

tus; vnde progreſſis periculum imminebat quale nuſquam ab eruptione, aut inſidijs hoſtium, inermibus ſinè prælio iugulandis, non ſecùs ac pecudibus, puluis, ſi quem fortè modiolis ſuis ſecum traduxerant adeò madidus erat, vt flammæ incapax ipſiſmet magis excidio verteret, quàm hoſti. Ad hæc iuſſi qui Regiæ apparatum mulis maioribus vectabant agaſones, periſtromata auro mixtim & ſerico fulgida, precioſam Regis ſupellectilem mediâ deponere viâ, in quam eâ iam violentiâ ferebatur torrens, vt ſecum abriperet obuium quodlibet: ſuperimpoſitus dehinc puluis, bellíque armamenta, quæ citiùs quàm dici poſſit illata, prouectos imminenti periculo exemere. Dignum imperatore facinus, qui militis ſalute nihil habet potius: hinc factum, vt legio, quam Rex præire iuſſerat, ei ſe ſalutem & vitam debere profeſſa fuerit. Appetente nocte Altamvineam ventũ, neque enim per imbris incommoda Toneinſium ex animo iri potuit. vocati dehinc ad diuerſorium errantes huc, illuc incerto greſſu, ídque accenſis velut è ſpecula in portu lucernis. Fabulas loqui videar, qui imbrem exprimo penè ſupra hominum captum, vera tamen relatio, quod nec ignorant quibus iactura ſupellectilis, merciúmque magno tunc ſtetit.

Conſulturus militi ſua prouexit.

Altamviniam venit.

Hauteuigne. Tonneins.

Poſtridie firmati pontes, paratęque, quibus liberè per planitiem commeare dabatur nauiculę, minùs periculoſum, quamquam difficile Toneinſium aperuere iter. Vrbem primi ſubeunt Veręus Procancellarius, Schombergus Comes, Galliæ quęſtor,

Du Vair. Schomberg.

quæstor, tormentorúmque ex occasione pręfectus, ærarij, quod parsimoniæ vocant, arcarius, quatuor qui Regi ab epistolis, pluresque ex sanctiore concilio, quorum in periculo diu libertas fuit: quippe vrbem Sectariorum nulla causæ cognitione ingressi, nisi quòd nuper Regi fidem dederat, nihil habebant præsidij militaris, quo firmaretur statio, vnâ alioquin hostium fide parùm tuta. Atenim, si prædę ingentis, spes non incerta magnum est ad noxam etiam probis irritamentum, quid eâ vrbe sperandum in quam primores Gallię si diuitias spectes, minori prouidentia confluxerant inductâ secum prædâ, qualem ne quidem à profligato exercitu sperare liceat? Veræus periculum cui se, suósque implicuerat alta secum mente perpendens, habito districtè concilio, quia sensim in vrbem confluebant alarij, stationem ad portas leuem illam, locat, quâ saluti consultum, seu oppidanos ad arduum opus defecit animus, seu quòd ne quidem aduerterant prædam.

Veræus cōciliique arctioris primarii Toneinsium magno periculo subeunt.

Ad vesperam de obsidione Clairaci consilium iniri placuit, quo in vtramque partem agitata iterum quęstio, quam suprà fusè memorauimus, Montalbanúmne omisso Clairaco, eundum rectà, nullis obsidionibus medijs; an obsidendum priùs Clairacum. Vna hæc vrbs prostratæ ea parte rebellioni superstes erat, neque magni apud antiquos nominis, nisi quòd illam firmauerat recens Rebellio. Factionem iam antè abdicauerat Pujolius vrbis præfectus, vir magni animi, datáque Regi fide tentauerat omnia retrahendæ in ditionem Regiam vrbi, conatu

De Clairaci obsidione consilium capitur.

Montauban.

Puiol.

Puiolius Clairaci præfectus Rebellionē abdicat.

irrito; quò factum, seu Rebellionis odio, seu illatæ sibi à suis iniuriæ vindictâ, vt in obsessos ipse, cui loci genius notissimus, perutiliter Regi meruerit. Substitutus illi Santorsius, qui vrbem regeret: designatur in Clairacum expeditio, quamquam sagaciorum sententia in Montalbanum iret.

Designatur in Clairacum expeditio.

S.Torse

Postridie, qui in XI. Kal. Sextil. incidebat, collectis iam ab imbre hesterno legionibus & tormentis, castra in vrbem moueri placitum. procurata interim Burdigalâ septem maioris modi tormenta; missúsque Clairacum, qui Mercurium vbique agebat, pacis proxeneta Desplanus: ille primores municipij ad Comestabilem ducit, quorum ea impudentia, vt fidem dixerint non alio precio vęnalem, quàm conseruatis libertate, muris & munimentis: re ergo infectâ missi tentandis iterum oppidanorum animis, Lesdiguerius & Boissæus, qui demùm tormentis bellicis abacti procul, referunt ab infida Rebellium fide sperandum nihil.

Desplanus deditionem irrito conamine tractat.

Desplá.

Lesdiguieres Boisse.

Situs Clairaci.

Clairacum accessu difficili, ad collem asperum situm est; circumstant vineæ, quibus genio loci angusti ad vrbem aditus obducebantur: assurgebant hinc inde claustra frequentioribus tunc manipulis quibus tandem non nisi magnâ Regiorum iacturâ excussus hostis. placitum tripartito agmine ea oppugnari: dextrum cornu Termesio datum, sequuta ducem prætoria cohors; læuum Zameto, medium agmen Contenantio: illum Picardię, Campaniæ, Bellimontis; hunc Nauarræ, Normanniæ & Chapesij Cohortes, veteranis militibus sequebantur.

Claustra oppugnantur Ducibus Termesio, Zameto, Contenantio.

Termes Zamet. Contenant. Picardie. Champagne. Beaumont. Nauarre. Normãdie. Chapes

Lesdiguieres Ioinuille. Praslin. S. Gerã. Chaune

Nondum muris successerant acies cùm Lesdiguerius magnus Castrametator, Ioinuillius princeps, Marescalli Galliæ tres, Praslinius, à Sancto Gerano, & Chaunius, admoti ad munimina propiùs explorando loco in varias turmas circũequitant: inter hęc Lesdiguerius magno solis feruentioris æstu, adiacentem arboris vmbram subit, vnde castra, metationes, & valla voluebat animo, cùm sclopetariorum delecta manus eò intrepidè, pergit: ille velut Archimedes in opere mathematico defixus hærebat, aliud cogitans, cùm sauciati lethaliter circumstantes monuere periculi. emissus illicò manipulus leuis, retrusit quidem in fossam primo impetu hostes; at concitatis in prælium cohortium animis indebito tempore, paucorum exemplo, pugnatum ab omnibus, rorariorum, quod assolet velitatione caussam oppugnationi dante: irritus hîc præfectorum conatus, qui & ipsi non nisi in speciem prælium inhibebant. præcox illud cui Rex adesse non potuit ex voto.

Vrbs propius à prioribus agnita.

Commissum præcoci oppugnatione prælium.

Termes

Non expectato signo, primus in claustra irrumpit Termesius, non antè prætoria cohors sequuta acriùs, non antè in hostem audaciùs ducta; equitabat ille, non nisi ægrè in vestigio consistens à vulnere, quod à pila tormentaria acceperat olim ad tibiam, armáque dedignatus quibus tegeretur, ense nudo ferebatur in hostem, exemplo vltrò & voce, accendens Regios, cùm incautè ad ventriculum petitur glande, ictu satis lento, quémque vt relatum dehinc à medicis, lorica quælibet retundebat.

Termesius primus in hostem irrumpit.

Vulneratur lethaliter.

Ad læuum cornu pari alacritate pugnatum, me-

Zametus strenuè agit. liore fato: Zametus quippe cohortibus suis admotis ad claustra, propulsabat hostem, illi à tergo Vicius aderat in leui ala, sclopigerísque equitantibus (Carabinos vocant) neque ad medium agmen à Contenantio, minori pugnatum audaciâ, actum vbique strenuè, vnaque demùm retrusus die, pugna vnica hostis, (quod magnis ferè obsidionibus inauditum) in munimenta vrbis se recepit, magnâ & ipse militum iacturâ. Ita perrupti aggeres, quorum expugnatio, (si, more obsidijs solito vallis & fossis actum,) in mẽsem omnium iudicio protrahebatur. At vtinam ita lento conatu gestum opus: neque enim cecidisset hoc prælio Termesius, quem innatus Gallis prælij calor abstulit. *Zamet. De Vic.* *Contenantius item.* *Pellitur hostis.*

Rex adest. Intereà Rex qui non nisi se præsente committi pugnam iusserat, adesse propiùs, luctuosíque spectaculi futurus testis in eum fortè locum incidere, quà sauciatis transitus erat ad castra: queri primùm quòd Castrametatores parùm imperij memores, se absente signum pugnæ dedissent; illi causati militem, dùm eruperat hostis, non expectato signo manum conseruisse, irrita dixere inhibentium imperia, vbi aut non exaudiebantur à strepitu, aut ad pugnæ libidinem spernebantur: lætos se tamen quòd eo absente pugna processerit, qui non nisi magno periculo adesse potuisset. Ad hæc describi pugnę initę rationem, triplici actum oppugnatione, Termesio, Zameto, & Contenantio ductantibus cornua pari vbique fato fugatum hostem, vlteriúsque Rex secundùm sermones hinc inde habitos incautè pergere, cùm stipatorum vulnerati ab hostium muni- *Queritur Rex pugnã se absente commissam.*

mentis duo, monuere periculi.

Regiorum plures hoc prælio desiderati; gregarij tamen ferè omnes, si Riuierum Bordeti Legatum, Masotesum, Baronem Maillocum Normannum, Termesiúmque Castrametatorem eximis; quorum hic dolorem exercitus vniuersi, sui desiderio concitauit: triplici claustro hostem excusserat, aditum molitus per aggeres, cùm à læua quâ circumequitans habenas equo laxabat ad pugnam, glande impetitus est; at neque lethaliter, vel si Bubaleum thoracẽ, qui vulgò ferrei præuius est spissum, ex more induisset: sauciatus in crastinum vixit, non alio quàm Regis solatio, quem & moribundus dum ab eo gratè inuisitur in hæc ferè verba compellat; Nihil se dolere, quòd à vulnere sensim deficeret, optatum à se diutiùs sic mori, qui tanto erga Regem suum affectu vixisset; positam inter arma gloriosè spem vitæ, quam ne quidem hodie reuocaret oblatam desuper; nisi vt pulchrè iterum eam pro Rege poneret; magnum esse, etiam ad Regis absentiam, pro Rege mori; atenim si eius præsentia adijcitur virtutis testis & mortis, viuere denuò qui sic moritur. duo superesse ad quæ fluctuans animus dubius inter gaudia & mœrorem hærebat, Bellegardi fratris hinc, illinc vxoris, pignorisque ab ea charissimi memoriam, luctuosam illam; nisi quòd Bellegardo Rex ipse (absit verbo inuidia) frater erit; vxori maritus, filijs pater, communi fratrem, vxorẽ, & filios amore prosequuturus. Sibi ex bonis quæ fortunâ parantur, præter vxorem iuuenem illam, præsentíque infortunio imparem, & vagientes

La Riuiere. Masotes. Mailloc. Termes

Bellegarde.

Desiderati ea oppugnatione.

Iactura Termesii omnibus grauis.

Termesius Regem alloquitur.

Cõmendat filios & vxorem.

adhuc in cunis infantes duos supereſſe nihil. Reliqua aut ſeruitio Regis abſumpta, aut eò poſita, vt nominibus alienis diſtrahatur. concitaret miſericordiam Regiam filiorum eò luctuoſa conditio magis, quòd ſe miſeros neſciebant: victuros eos, ſi quid maiorum exempla, immiſſáque recens obſequij in eos ſemina valent, in fide coronæ debita; &, ſi parentum exemplis ad mortem filij innatâ virtute rapiuntur, in eadem fide morituros. Ad hæc Rex in amplexus gratiſſimos ruere, ſéque Termeſiæ ſobolis protectorem profeſſus, præceps abire, quia obortas ad mœrorem lacrymas inhibendi animus; quaſi indecoris Regibus lacrymis qui vt ſupra humanas vices poſiti, ita nec debent mortale quid prodere.

Rex ſolatur Termeſinm.

Hîc abundè eſt Galliæ, quòd in lacrymas abeat cui perijt alumnus cariſſimus Achilles ad prælia, in amore Paris, Neſtor ſi quãdo proloquutus: bella apud Germanos, Batauos, Pedemontanos, imò & in Gallia ſectatus vbique: Mauricio Naſſouio in Batauia; Emanueli Sabaudo in Pedemontio, Henrico olim IV. dehinc LVDOVICO Regi in Gallia meruerat, eâ magni animi famâ, vt eius nomen apud exteros in Gallicæ virtutis exemplum traheretur: armato demum in Rebellionem LVDOVICO, dum adeſt vbique ad pericula, fulmineâ glande traijcitur, mirum quòd perierit fulmine, qui ipſe belli fulmen lauris ad gloriam tegebatur. Vir erat ſumma morum elegantia, ingenio illuſtri, ad arma expeditus, aptus alliciendis feminarum amoribus, quod penè illi excidio vertit, dum nobiliſſimam vir-

Termeſij laus.

Allemagne. Hollande. Piedmont. Maurice de Naſſau.

ginem ex Reginæ olim familia in ipsa Regia ad amplexus induxit, vnde nî se fugâ inter obscura noctis proripuisset, ferro vitam finierat: hinc exul apud Batauos diu à Venere, Marti militauit. Dicax idem, Curialésque ingeniosis facetijs irridere solitus, primorum gratiâ floruerat, cuius apud illos memoria in longum præpotens erit. Hæc de Termesio, quæ si non rependisset eius virtuti historia, aut parùm virtutis amatrix, aut inuida dici poterat.

Oppugnationis forma in concilium deducitur.

Ad crastinum deductâ in concilium oppugnandæ vrbis ratione, producitur eius in charta descriptio, hîc in varias sententias itũ. Regi, & Comestabili placebat in columbarium vrbi adiacens, munitum illud, oppidanísque perutile tormenta duo collimari, quod non incertâ displosione disiectum faciliores in vrbem aditus aperiebat: prȩualuit tamen duas alibi oppugnationes indici, quarum hæc data Comestabili, illa Lesdiguerio. Intereà prætoria cohors, claustro immani mole extructo, terram vallo aperit, quod paucos intra dies indefesso labore productum, propugnaculum vrbis, cui à Buillionio nomen, subijt. Ex aduerso Picardiæ, Bellimontísque cohortes claustrum aggere firmant, Campaniæ legio iussa viam occupare, stationem repagulis claudit, dum Pedemontij, Normanniæ, Nauarrȩ, Chapesíique viam è regione publicam, quâ recèns hostis deiectus, muniebant.

Duæ verberationes indictæ.

Bouillō Regimens. Picardie. Beaumont. Champagne. Piedmont. Normandie Nauarre. Chapes

Dispositæ ad verberationem cohortes.

Ad Comestabilis oppugnationem merebant prætoria excubiarum, Pedemontij & Normanniæ, vbi octo circa hominum millia, Lesdiguerio aderant Picardiæ, Nauarræ, Campaniæ, & Chapesij

cohortes : ibi Praslinius & Chaunius Marescalli, Praslin. Chaunr
Hîc Ioinuillius, Marescallus à Sancto Gerano, Ioinuille.
Contenantius, & Zametus regebant ex voto mili- S. Gerã.
tiam. Trans Oldum, quò vrbs alluitur, iussus Dux Contenant.
Engolismẽsis vltra fluuium. Engolismensis cum alis equitum, Bellimontísque Zamet. Lot.
cohorte stationem locare quà subsidio in vrbem Beaumont.
Bello expeditus. via facilior erat munus ille impigrè obijt, vt est
promptus ad arma, bellóque, si quis in Gallia, ex-
peditus & sagax.

Lesdiguerij valla ad Kal. Sextiles primùm cauata,
assiduóque exin labore producta, medio circa Au-
Producitur vallorum opus. gusto, Rohanæi propugnaculo instabant, quando
placitum obduci ea Castello, vnde dehinc ex trans-
uerso per anfractus, ducta valli in fossam linea, quæ
dum opere assiduo fossæ succedit; ex aduerso ad
Comestabilis oppugnationem producit vallum
Gamorinus Italus magni ingenii opifex. Gamorinus Italus, acerrimíque opifex ingenij, qui Gamorin.
ex Reginæ matris domo Regi militabat.

Medio flumine assurgit agger, quem continua
rupes ab vrbe in vlteriorem ripam porrigit, tignis
oppidani, superstructísque lapidibus, demissum na-
Rupes medio Oldo assurgunt. turâ opus, arte in altum euexerant, mittendæ ripam
versùs in molendinum aquæ. Ad ripam vlteriorem
exstat veteris Abbatiæ maceries, cuius fundamenta
olim à Carolo magno iacta perhibentur: inter- Charlemagne.
cludendo Regiis hac parte aditu, ruinam Abbatiæ
veterem, vicinásque domos satis arctè firmaue-
rant oppidani: quibus expugnatis, placuit distur-
bari aggerem, eo animo vt superimpositis ad rupes
postibus sterneretur in vrbem via facilis, porrectús-
que in latum fluuius longiùs ab vrbe aquas molen-

dino

dino subduceret; gestum vtrumque ex proposito.

Circa Kalend. Sextil. erumpens in Regios magnâ audaciâ hostis, retruditur non sinè regiorũ iactura; tympanista dehinc egressus, legati cuiusdam, qui prælio occubuisse credebatur cadauer exposcit; at, quæsitum illud diu, nusquam inuentum est, existimantibus plerisque dilapsum eum inter prælium, quod non ægrè fiat, quasi eò deducta spe obsessorum, vt citra vnam Regis misericordiam desperata salus. Dehinc redintegrata verberatione Kalend. Sextil. sexcenti tormentorum maioris modi vna die ictus numerati; trifariam diuisa displosio, quà amnis in imum defluit, quà Toneinsium hinc, illinc quà aperitur Aginnum, V. ad quãlibet oppugnationem tormentis, quorum præfecturam obibat, magna laude Schombergus, ad Marchionis Rhonij absentiam, qui lubens à castris abesset, an iussus, non probè mihi constitit, nisi forsan quòd Rebellibus tunc patre, agnatísque, parùm tutæ fidei habebatur.

Dilapsus inter præliũ legatus.

Triplex verberatio.

Tonneins. Agen.

Schombergus tormentorum præfectus absente Rhonio.

Rhony.

Postridie Rex oppugnari hemicyclum iussit; nec dum classico emissus miles, cùm primipilus virtutis ad Regis oculos edendæ consilio, delecto sclopigerorum manipulo, quà viam in vrbem faciebat ruina proruit; placuit alacritas viri, Regi incauto, qui nec clamori parcens: ad circũstantes conuersus; Hem quâ audaciâ, inquit, Quercetanus (hoc primipilo nomen erat) in hostẽ abripitur; mirantibus qui astabant memoriæ felicitatem, quæ ipsosmet primipilos, gentem vulgò ignotam retinebat, iussit Rex referre pedem, qui stationi iam incumbebat; ate-

Queryetani primipili virtus.

Le Chesne.

Pedem Rex referre iubet.

nim prædominante propugnaculo Buillionio, excidio Regijs vertiſſet victoria. exin rogatus ille, quid ab hemicyclo interni muniminis foret, adiecit deſertum conſultò ab hoſtibus locum, quo parari ſtatio non niſi ſummo periculo poterat; hemicyclo imminere à tergo foſſam profundiorem, & latam, quam crebri aggeres, doliares munitiones, & clauſtra diſtinguerent, neque in hemicyclo plenam eſſe victoriam, nî diſploſione priùs continuâ, diſiecta adiacentis propugnaculi moles: cetera vallis, cuniculíſque in plano eſſe: magnâ dehinc Regis ipſius laude, aureíſque centum dimiſſus eſt.

Bouillõ

Primipilus viſa refert.

Collis vrbi adiacet, quam Regina, muliebríſque Regiæ apparatus, videndæ oppugnationi ſubijt ſemel ac iterum; diſpoſitis mirâ arte, loco aſpero ſedibus, opertóque à ſole veteranis quercubus cœlo, ne feruentior Caniculę æſtus, cœlo exaſperato corrumperet vultus. Hæc à Regijs. obſeſſis ex aduerſo, ſeu virium, ſeu mutuâ inter ſemet diffidentiâ, agentibus ſegniùs. Inualuit in vrbe rumor cuius auctorem Comeſtabilem facit veræ relationis auctor; oppidanorum pleroſque, pecuniâ numeratâ, libertatem municipalium, conductitiorúmque vitam Regi vendidiſſe; illi contrà vnâ Rebellione noxij, iniuriâ ſe poſtulatos queſti, crimen in delatores retorquere, vnde gliſcebat ſenſim in vrbe ſeditio, cùm Sauuagio ſuadente (is magnæ in vrbe auctoritatis præfectus Regi fidus) deditionis conſilium captum ſaluis libertate, vita, & bonis. Impetrata demum colloquij facultate, primus municipij rector habere ſe dixit, quod Engoliſmenſi, quem colebat im-

Regina loco commodo oppugnationẽ videt.

Segnius ab obſeſſis actum.

Quare id.

Sauuage.

Capitur de deditione conſilium.

pensiùs, communicaret: habitísque hinc inde colloquijs proditum, subscripturos deditionem oppidanos, si salua forent, de quibus inter se iam antè conuenerant, libertas, vita, & bona. Datũ Desplano negotium, ille ire, redire sæpius, negatísque in pacti formulam conditionibus, vt apud Engeriacos iam antè, clementiam Regis opponere, de salute addubitantibus. Dato postmodùm ad Comestabilem delegatis commeatu, rogant deprecaretur noxijs Regis iracundiam, quando hęc vna salutis expediendæ ratio foret: paratos se vt iussa subirent saluâ vrbe, quam si æquitas damnabat ad prædam, eximebat clementia. Nihil cunctatus Comestabilis patêre regressus viam dixit, facesserent procul à conspectu, aut nullis conditionibus, genibus Regis prouoluerentur in cuius misericordia plus præsidij obsessis foret, quàm in munimentis quibuslibet: dilationem noxiam esse, eóque pœnas magis accrescere, quò protelabatur deditio, vocato ad maiora Rege.

Desplã.

Missi ad Comestabilem Oratores.

Neque hîc omitti debeat quòd secundùm obsidionem erumpentibus sæpe hostium manipulis in carbasea veste, dum huc, illuc nullo periculi metu volitabant, Papiliones vocatos; quæ dicacitas nullo quod sciam acumine, eo omnium applausu excepta est, vt Rebelles postmodùm, communi assensu Papiliones in Gallia dicti, nescio an hinc ductâ formulâ, quòd volatu in lucem incauto abreptus papilio, cadit ignis victima, dum nimio ausu circumuolitat, quod Rebellibus Gallis vtcumque conuenire videatur, dum in Regem feruntur, imperij lumen & columen; nisi quod vęcors animal in lucem, amore

Parpaillols.

Sectariis hic Papilionum denominatio obtigit.

abripitur, Sectarij perduelles odio in Regem ; vtcumque est ab ea obsidione ductam Papilionum denominationem nemo neget, quam & audio apud exteras nationes pari omnium suffragio exceptam; adeò ignarum vulgus nulla causæ cognitione, iure vel iniuriâ in noua fertur.

CAPVT IV.

EPITOME.

Clairacum Regis misericordiam nullis conditionibus subit. pathetica Ministri Clairacensis ad Regem oratio. Lesdiguerius vrbem ingreditur. sequitur Comestabilis. lex Regis arbitrio rebellibus dicitur, damnatis ad furcam quatuor, supplicio eximitur alter. Consul humerali purpureo, patibulo suffigitur. præda inhibetur. seditioni conuitia causam dant. diuersæ hic multorum sententiæ. Veræus moritur. describitur eius virtus fortunáque districtè. retunditur in eum calumnia atrox. eius testamentum, legata, paupertas. vsurpata à Luynæo sigilla. parum gloriosa parlamentorum silentia. dignitatis affectatæ prætextus. cælata edicta quælibet nullo iuris aut iniuriæ delectu. deduntur Regi vrbes pleræque. Mayennio datum id muneris vt circumiectas Montalbano vrbes sectarias obsideret. scribit perhonorificè Tolosano Senatui. scribit item Rex. instruitur Tolosę bellicus apparatus. Caminadæus pręses Regem à Senatu salutat. salutant ab vrbe municipes.

TANDEM ineunte Augusto Regis misericordiæ totos se dedunt oppidani, Oratoribúsque ad eius genua prouolutis in hunc modum Minister proloquutus est. *Deditur Regis arbitrio Clairacum.*

Habes, Rex magne, genibus aduolutos eius vrbis Rebelles, quam proditionis torrens vanâ Religionis imagine, in perduellionẽ recèns abripuit; adsunt ijdem illi, quos væsanus furor in Regem suum armabat modomet, eius iras deprecaturi; qui non nisi nostro omnium excidio IVSTVS esse potes, abdica sanctissimę virtutis elogium, futurus CLEMENS: quãquam simul IVSTVM & CLEMENTEM esse dabitur: neque enim se mutuò extrudunt virtutes sororia inuicem caritate cõiunctæ; vitam afflictis condonans, CLEMENS insimul eris & IVSTVS: CLEMENS, quia perduellibus concessa vita: IVSTVS, quia victuri dehinc nullis vitæ delicijs, exactæ Rebellionis conscientiâ, tortore interno diuexabimur: quidquid id est IVSTI, aut CLEMENTIS arbitrio damus, libertatem, bona, & vitam; tibi vni imperium, nobis vna obsequij gloria stabit: tibi linquitur CLEMENTEM esse an IVSTVM: ad pœnas tua nos deposcit iustitia, quas iam antè experti quid grauius timendum restat ab excidio vrbis nostræ, à vastata ferro prouincio: absumptis reliquis vna nobis libertas superest, vita vna, quæ si adimis, nec adhuc erit quod iustitiæ fiat satis, maiore crimine quàm vt possit vitâ expiari. at absit omen; absit cum Israëlitis nos dicere DEVM VIDIMVS ET MORIMVR, quin potiùs viuemus felices, quia Deum Galliæ tu- *Ministri Clairacensis ad Regẽ Oratio.*

telarem viderimus, erit nobis ſacra Regis præſentia aſylum, cui libertatem, bona, vitam, & ſi quid ſuper eſt debere nos fatebimur. Hinc religionis noſtræ in eum elogia ſempiterna, hinc vota & preces, quibus nocte & interdiu fatigatum numen dabit poſteris exemplar LVDOVICVM IVSTVM, non virtutis modò, ſed fortunæ, eiúſque felicitatis quæ ſupra captum eſt. ADHÆREAT poſthac LINGVA FAVCIBVS NOSTRIS, ſi quid in Regem loquimur, DECIDAT A COGITATIONE SVA INANIS, quiſquis in eum aliquid meditabitur, OBLIVISCAMVR DEXTERÆ NOSTRÆ, ſi tui aliquando obliti Rex maxime! Quid malùm? Regem vnctum Domini non impensè colimus, qui omnium commodis, aſſidua contentione ſtudet? qui æquabili iuris inter ſuos diſpenſatione, omnium beneuolentiam ſibi demeretur? ad quē populi ſui, bona & mala adeò ſpectant, vt non aliâ menſurâ ſibi mœrorem, aut gaudia ſtatuat, quàm infortunij, aut felicitatis quæ populum habent? Si vita, Regia nobis deſtinatione ſuppetit, vnum eſt quod te, Rex magne, exorabimus, ſi quid preces enixæ valent, vt perduellionem exactam, fide, obſequióque non dilui modò patiare, ſed & obliterari: neq; enim nobis vita amabilis, quam perduellionis etiam anteactæ memoria faciet noxiam; pereamus ad internecionem vltoribus flammâ & ferro, nî quemadmodum hucuſque perditiſſima fuimus Rebellionis ſimulacra, ſimus dehinc inconcuſſæ Regiæ auctoritatis columnæ, hîc nobis vnus obſequij animus, &, ſi auſim dicere, hæc vitæ ſpes vna.

Placuit Regi, non inconcinna Ministri depreca-tio; & Benè, inquit, consultum vobis, dum mise-ricordiam experiri satiùs ductum, quàm armatum furorem: grata hæc fides, quam multo verborum apparatu ad id temporis rerum vacuam expertus, vix à vobis sperare ausim, cui anteacta obuersa-ri palàm est. Intereà sistite vos officio vestro, postri-die placiti formulam à Comestabili accepturi, ita Rex districtè, vt assolet. *Ministro Rex districtè respondet.*

Imminente ad crastinum luce præscribendo exi-tus ordini vrbem Lesdiguerius subit. sequuti præ-toriæ cohortis ordines duo, Regio portas præsidio firmant: subsequutus Comestabilis, obuios extra vrbem Consules habuit, Santorsiúmque (is præsi-diariorum in vrbe præfectus) illi claues vrbis suæ offerre, hic ensem, quo summũ illi in vrbe imperiũ. Rogatus dehinc quid à Rege statutum de vrbe. pri-mùm accusare proditionem, exin audaciam, quæ victorem, fortunatúmque Regem sistere ausa, vix flammis expiari possit; inauditum esse, eius aliquan-do nominis Regi rem fuisse cum subditis ea libidi-nis impotentia perduellibus. excitas vsqueadeò Re-gis iras, vt nisi intercessisset ipse aratrum passa vrbs sale, & cinere conspersa, in sectæ opprobrium foret. Impetrata oppidanis vitam, bona & libertatem, si factionis capita eximas, quæ ex æquo præcidi pla-cet: non decimandas vt olim legiones, fortunâ tunc vltrice, magis quàm iure; non plectendos prȩfectos, quos forsan auctores dissidij, legionũ redemptioni deceat esse victimas; quatuor capitibus, iísque vrbi (si quid sapit) inuisis litandum Regi, reliqua salua

Lesdiguerius vrbem subit. *Sequitur Comestabilis.* S.Torse *Claues vrbis Luynæo oblatæ.* *Perstringit audaciam.* *Deposcit ad mortem quatuor.*

esse, si abdicatis quibuscumque cœtibus illegitimis, vnius imperio Regis subiaceant, pridiéque à Ministro dicta exequantur.

Hîc peroratus alto omnes timore defixit, quippe sibi quisque iudicium timebat perduellionis conscientiâ, quâ rei omnes: at ne diutiùs in suspenso animi, exhibetur charta quæ in placiti formulam deposcebat morti Dionysium Consulẽ, Farguæum patrem Neraceæ Cameræ procuratorem, Farguæum filium Ministrum, Poyum Medicum, viros sectæ addictissimos dissidiíque supra fidem capaces: actus in furcam Dionysius humerali purpureo, togáque Consulari; Poyo data eo momento venia, quo in scalam euectus iam iam librabatur in aërem, Dionysius cõcitatis oppidanis, Farguesij Pater & filius à Neracęa obsidione, inductis cõtra fidem datã præsidio & armis, iusto Regis iudicio in furca finiere: sed alius hîc Minister, ab eo qui pridie habitis ad Regem verbis sibi eloquentiâ promeruerat gratiam. Præfecti capitalium prudentia inhibuit prædam; quippe vrbem manu viatorum stipante circumequitans, vicos, plateásque firmabat præsidio, ne occasione peccandi abriperetur in licentiam miles. nihil à Regijs in vrbe actum, quod hostem saperet: atenim egressos sors luctuosa egit ad mortem. Concitatus iracundiâ ad Termesij memoriam miles Regius, sibi persuaserat vastandam ferro, & flamma vrbem, iugulandósque ad Termesij rogum præsidiarios velut gladiatorum paria: at obsistente Regis clementia, tacita in abeuntes factione conspirant. Re agnita Comestabilis, firmare legiona-

Eorum nomina in sceda exhibentur.

Cõsul Magistraturæ insignibus in furcam actus.

Poyo in momento vltimo vita data.

Præfectus capitalium prædam inhibet.

Iugulandi hostis consilium à milite capitur.

Denis.

Fargues pere.

Fargues fils.

Poy.

gionarijs vrbem, patibularias furcas ad vicos dispo- *Monitus Comestabilis malo prospicit.* nere, vetare ne vrbe decedens miles, medio exercitu vt assolet transmitteretur, quinimmò paratis ad Ol- Lot riuiere. dum nauigijs iussus in aduersam fluminis ripam tacitè transuehi incautis Regijs. *Iniuriis hinc inde à militibus actum.* Ad hæc ferri tumultuariò ad flumen cohortes, hosti primùm verbis illudere, Parpaillols. PAPILIONES adustos vocare, imbelles qui validissimâ vrbe vno timore cesserint: illi militari proteruiâ parũ infortunij memores, iniurias retorquere in Regios, Rauaillacs. solitáque dicacitate Raualiacos dicere, nõ priùs tamen quàm eos medius iam habuisset alueus. Funis erat ductarius, quem trochlea facilis, rudenti in vtrumque littus protenso duobus ad ripas vlteriorem & citeriorem palis nectebat, quo nullo periculo commeabant in vtrumque portum nauigia; *Præcisa rudens in flumen præcipites agit.* quærentibus Regijs vltionis modum, occurrit rudens, qui præcisus, nullo remigio præcipites egit in defluens, vnde in molendina lignea, scopulósque acti, miserè vndis magna ex parte absorpti sunt; qui in ripam citeriorem salui euaserant iugulati ad littus; *Iugulati à milite plures.* qui in vlteriorem, post repressam seditionem, Regis imperio Aiguloniũ incolumes deuecti sunt. *Reliqui Regis imperio salui Aigulionium deuecti sũt.*

Aiguillon. Qui de obsidione Clairacensi scripsit anonymus, dissidij causam eò refert quòd armatum contra deditionis leges militem, facto impetu Regij dearmassent, vnde is reliquos etiam inermes timor habuit, vt in nauiculas turmatim elapsi eas impares ponderi in imum egerint: quæsitam in fune traiectitio salutem, ad quem XXX penduli, præciso fune decidêre in imum. *Quæ fuerit seditionis causa non apud omnes conuenit.* Contrà expeditionis Regiæ relatori placet displosionem è longinquo victorum

alacritatis indicium, vel, quod aſſolet, ſclopis exonerandis factam, adeò terruiſſe incautos, vt in portu naufragium fecerint: quidquid id eſt, nemo ambigat violatam à milite noſtro fidem; quod adeò Regi graue fuit, vt auctores ſeditionis ad fluminis ripam ipſomet quem præciderant fune in furcam agi iuſſerit.

In furcam acti ſeditionis auctores.

Secundùm Clairaci obſidionem, Toneinſij, Veræus Procancellarius, peſtilenti febre, quæ ad ea tempora graſſabatur deceſſit. Viri illuſtriſſimi cadauer ſecundo flumine Burdigalam deuectum magno Senatus mœrore perhonorificè exceptum eſt. decretúmque illi de publico funus. Vir erat maieſtatis eximiæ, ſagacitatis in publica negotiatione acerrimæ, prudentiæ non vulgaris, ſeuerus ſupra modum, Oratorum in Gallia princeps, qui loquutionem Gallicam aut reſtituit decori, aut decorum in eam primus inuexit. Stoïcorum ſapientiæ ſtudens, Deóque ſupra fidem addictus, patre libellorū ſupplicum in Regia magiſtro natus; vix adoleuerat cùm Aduocatus fiſci renuntiatus, pręfecturam eo omnium applauſu geſſit, vt ad principatum Parlamenti Prouincialis à Rege vocatus fuerit, quo munere glorioſè diúque defunctus, à Maria tunc Regente in Procancellarium legitur, quo tempore reluctantibus Sectarijs duo florentiſſima regna inimica diu, mutuo fœdere nectebantur. magna omnium approbatione arctiori conſiſtorio præfuit, donec neſcio quo fato, niſi quòd tunc præualebant illicita, rerum adminiſtratione motus, ruri mirâ conſtantiâ pacatam traduxit vitam, nec diu tamen: reſtitutus

Veræus fato functus. *Illi Burdigalæ de publico funus decretum.* *Laudatur eius virtus.* *Deſcribitur eius fortuna.*

Clairac. Tonneins. Du Vair garde des Sceaux. Prouēce.

Lisieux. enim à Rege, Episcopúsque Lexouiensis renuntiatus, in Rebelles expeditionem suadet; subit æstus, frigorísque secundùm iter incommoda, qui iam per ætatem prægrauis erat: consilijs vbique sagacibus Regem alleuat; quíque bella suaserat politico, an Catholico zelo incertum, in bello moritur: ita de Veræo Procancellario veritas; cui nihil habet inuidia impotens quod obijciat, quàm latam eo rogante legem, in quam primus ipse incidisse accusabatur: cùm enim Regis placitum, quo magistratibus soluta in annos singulos Regi pēsione, in tuto erant iudiciales præfecturæ, proscripsisset ille rigiditate stoïca, iniquum adijciens ære parari virtutum præmia, vænalémque purpuram Regis; accidit, fato functis plerísque in Gallia magistratibus, perijsse simul eorum hæredibus præfecturarum pretia, ídque eius auctoritate, qui Senatus principatum, non anteà vænalem, numerato pretio ad altiora gratis vocatus vendiderat; quod dehinc primariæ dignitatis commercium exemplo Parlamentis pessimo fuit. adeò verum est, arduum esse sibi, aliísque pari seueritate ius dicere: si vera improbum virum postulatio, quod non alio auctoramento vix crediderim, peccauit in vita semel, quem alioquin vix hominem virtus pateretur.

Qui bella Regi suaserat in bello moritur.

Calumnia in eum grauis.

Circumfertur in Gallia eius testamentum non alio quàm philosophi apparatu. natum se fatebatur infirmo corpore, laboribúsque impari, infelici memoria; neque se acceptum naturæ referre, præter animi sagacitatem, quam citra philautiā, eam fuisse asseuerabat, vt nihil Galliȩ, nihil sibi priuatim ma-

Testamentū Verai.

gni obtigerit, quod pręscientiâ supra vices humanas mirabili, non diu antè attigisset. Fuisse Veræ domus eo tempore infortunia maxima, quo mutuis seipsam vulneribus Gallia confodiebat: sensisse se tamen, inter procellosos bellorum ciuilium fluctus adeò propicium numen, vt ad summa dignitatum fastigia, supra spem euectus, præter ambitum diues, supra naturæ infirmitatem cumulatus honoribus, magnatibus præcarus, populo non inuisus habeat vnde immortalem eius prouidentiam laudet, qui magnitudinem eò potentiùs suam prodidit, quòd homuncionem ad ea prouexit, quò vix penetrauerat eius cogitatio. Vixisse se, quandiúque vita suppetet perstiturum in Ecclesiæ Apostolicæ, & Romanæ communione; nec non participem esse velle precum Virginis Deiparæ, sanctorum, fideliúmque quos habet nauicula Petri fluctuans: oppressum se tamen eo dolore diutiùs, quem etiamnùm hodie lugeat ad extrema sequacem, quòd eorum auaritiâ, & ambitione Ecclesiæ reformatio impeditur, quorum interest maximè in melius mutari, quæ labantis licentia seculi parum opportunè induxit. Precatum se diuinam sæpius prouidentiam eorum corda huc flecteret, quibus incumbit sacrorum cura. Si Lutetiæ fatum obiret, aut in vicinia, sibi in Bernardinorum cœnobio tumulum legere; si Lexouij, in Episcopali Ecclesia; neque velle, nisi operto vultu efferri, feretro plumbeo, cui superimpositum marmor, nullo apparatu, hac inscriptione.

Laudem ipse sibi struit.

Sepulchrũ sibi legit.

Paris.

Lisieux.

Guill. Du Vair Episc. Lexouien. Franciæ Procancell.

HIC EXPECTO RESVRRECTIONEM, ET MISERICORDIAM.

Nat. 7. Maii 1556.

LEGATA ab eo piè relicta ad quinquaginta librarum millia accedebant, leue donum si dignitatem Procancellarij spectas, sed integerrimi viri paupertati conueniens, qui non parato à prædijs vectigalibus fenore, ea nuditate obijt, quâ orbem subierat. celibem magna virtute vitam exegit, quintóque circà post sexagesimum anno finijt. extinctum fleuit populus, fleuere Parlamenta, eò grauiùs quòd vix ei qui substitueretur parem, natura negabat. *Eius legata & paupertas.* *Magno omnium mœrore extinctus.*

Dolorem auxit Luynæi proteruia, qui in contemptum litterarum & togę, sacrum Gallię sigillum statim vsurpauit, iure vel iniuriâ: quasi adeò destituta Gallia viris litteratis & probis, vt vno hoc indicia indigni haberentur tot Parlamentorum principes, tótque ad sanctius Regis Concilium veterani, qui sigilla tractarent. Vnius arbitrio positam armorum, legúmque summam, ad ea vsque tēpora inauditum; libidine tamen insolenti ipse etiā sigillis præesse præsumpsit, qui vel vni armorum imperio impar erat. vbique mœror, tacitáque murmura; publicè enim sententiam dicere minùs tutum: nemo *Luynaus sigillum vsurpat.*

apud se de hominis temeritate disserens, nō postulabat tacitè affectati imperii, at quia palàm lugere periculosum, vt dixi, nemo prodebat luctum, quasi & deberetur ipsis lacrymis vltor; ipsamet Parlamentorum audacia in vinculis erat: tentauerat quidem ad ineuntem Arpinatis fortunam, Parisiorum Curia VOLATVM AVIVM sistere, quibus supra hominum vices ferebatur in altum, opposuerat temeritati potentiam, affectatósque Ducis, Parísque Galliæ titulos magna laude, diu proscripserat, verùm gliscente in immensum potentiâ hominis, exactam animi magnitudinem fœdauit silentium altius, seu iusto Regis timore, cuius nomine suam ille superbiam prætexebat, quod minùs creditum; seu metu potentioris fortunæ (FAVOREM tunc vocabant) quod præualuit. Non deerat ius causæ, sed delator; quippe monitus Rex (quod Parlamentis vulgò munus incumbit) non distulisset forsan medelam vulneri, populíque gemitibus robustiori Parlamentorum voce ad se delatis, agnouisset ad publicam vtilitatem spectare non ita Regis gratiâ prouehi vnū caput, vt summa rerum, eius arbitrio subsit. Nemine ergo obsistente, qui sub ipsa belli initia Comestabilis, in progressu Procancellarius renuntiatur; condignam tot vulneribus pro Rege exceptis gratiam, ijs scilicet prælijs, quibus ne animo quidem interfuerat.

Parlamenta silent.

Duc & Pair.

Luinæi magè quàm Regis timore.

Sed ne deforet affectatæ contra ius dignitatis, prætextus palàm iactitatum, Comestabili ad tēpus commissum sigillorum munus, non ipsam Procancellarij præfecturam, deficiente nempe in castris

Prætextus affectata dignitatis.

qui Veræo ex æquo ſubſtitueretur; maioríſque momenti negotium dilationes expoſcere, at falſum illud; quippe Procancellarij duo, quos penè intra annum abſorpſit atrocitas morbi militaris, etiam eo tempore cum Rege metabantur.

Nunquam pecuniaria edicta cælata faciliùs, per fas & nefas, imago ſanctiſſima quæ Regem ſigillo exprimit, non habito delectu, iuſta, illicitáque cęlauit, data hîc quorumlibet ſcelerum venia in imagine Regis: neque enim eorum Rex conſcius. Qui Veræi ſententiâ poſtulatis deiecti antè, ea iterant nouo iam Regno, & obtinent; quaſi in gratiam accepti à fortuna beneficij, deceret pœnæ eximi noxios; torqueríque per nefas ad cauſas ciuiles iuſtitiam. eò venerat Luyneæ ſuperbiæ deformitas, vt ipſimet qui impenſiùs eius fortunæ litabant, ipſi FAVORIS, quem vocabant, contubernales, vix ſubſcriberent facto. Lepidè dictum ad ea tempora memini, non mirandum qui in Gallia præfectus auium erat, tentare intrepidè omnia, nullo Parlamentorum metu, nulláque populi furentis formidine: vtpote qui iam ab auium volatu didicerat quò ſinè periculo fortuna progredi poſſet. Vtcumque res habet memoriam ſui poſteris reliquiſſet magis ab affectati imperij accuſatione immunem; ſi in Comeſtabilis præfecturâ poſuiſſet ambitionis metam, eò prouectus, quò nemini apud nos vltrà ire datum. Conſternata ad Clairaci deditionem circumadiacentia Sectariorum oppida obſequium meditantur; Layraci, Turnoniíque in Aquitania Conſules, Regis imperia vltrò ſubeunt, qui paulò

Cælata edicta qualibet.

Grand Faucônier.

Dedita Regi noua vrbes.

Layrac. Tournon.

antè Comitiorum decretis incautè subscripserant.

Ex aduerso ad vlteriorem Aquitaniam Mayennius Dux, Regio vrbes firmabat obsequio; dato sibi hoc munere à Rege, Montalbanum finitimis Sectariorum arcibus destitueret, quæ periculum erat ne obsessis aliquando subsidio forent: enimuerò prudentiæ Ducis commissum, si diuturnior alicubi obsidio præuideretur, tentaret nihil ad Montalbani obsidium appetente Augusto vocatus. Per id tempus Tolosani Parlamenti territorium ingressus ipse, salutando Senatui in hæc ipsamet verba ad eum scripsit, quibus nihil inseram de meo, qui velim prototypum esse magnatibus scribendi hanc supremis Curijs rationem.

Mayennio datum munus obsidêdi circumiectas Mõtalbano vrbes.

Ad Tolosanum Parlamentum scribit.

DD. Curiæ Parlamenti Tolosani.

Mayennii littera.

OPTAVI vehementiùs DD. statim ac mihi sortitò Aquitania obtigit, votum ad oculos Senatus vestri exsoluere, quod in oblato vobis iamdiu obsequio humili, nuncupâram: at neque id per negotia licuit; quanquam abundè est, quod Deo habeam gratias, qui minùs cogitanti mihi ad manum dat, quò vestræ vrbi succedens ex voto, Deo, Regi, Tolosatúmque commodis militem. Neracum, Caumontiúmque pro tenui virium facultate eodem tempore, vt scitis, oppugnaui. Debita Deo parum expectata vtriusque deditio, illi honor & gloria, qui stragem hostium, decus & gloriam Regis euexit ad cumulum; parem ab eo gratiam ijs quæ iuxta

vrbem

vrbem vestram superant expeditionibus expeto, & expecto, agite interim votis, quod mea spectat non laboris parcus ero, non vitæ, quam nullibi feliciùs impendi posse sentio. Supra fidem est quot me nominibus deuinciat vrbi vestræ, affectus, quem in me proditis, non agam hîc verbis, qui mâlim redamare agendo. Id vnum vobis certissimum esse velim; non abituram mihi, si quid valeo, consulendi vobis occasionem, qui eodem vobiscum affectu arces, quæ vrbem vestram circumsistunt, ita in obsequium retrahere destino, vt impotentiâ, quando amore non licet, fiant postmodùm Rebellionis incapaces; in quam Rex ipse sententiam assensu animi erga subditos pronioris inclinat, à quo id mihi prouinciæ datum, vt quamprimùm ad vrbis vestræ confinia pergam, paraturus Montalbani obsidium, quò magnis ille copiis castra mouet, à vobis interim beneuolentiam, quam & prodidistis iam sæpiùs expeto, quam nisi supra vitam coluero indignus ero, cuius nomen apud illustres viros memoretur. Agite, qui neminem vnquam affectu prosequuti, neque dehinc prosequuturi estis, qui supra me vos, vestráque colat,

DD.

Humilis, addictúsque ad imperia vobis

MAYENNIVS.

Nerac. 14. Jul. 1621.

Sub idem tēpus, litteras Rex Tolosam ad Parlamentum misit, quibus submonebat, post confectum ad citeriorem Aquitaniam bellum, signa se in vlteriorem conferre: proposita sibi, promissáque iam antè à Masuyero Senatus Principe subsidia, quæ ad Montalbani obsidionem Tolosa destinabat; in procinctu esse expeditionem, hortari promissis starent vbi de Tolosatum libertate agebatur. Ad hæc iussi à Senatu magistratus municipales (Capitolinos à Capitolio vocant) vrbis armamentarium, rei tormentariæ Legatis à Rege missis aperire, qui delectu tormentorum, bellicíque apparatus, ad placitum habito, XIII. maioris modi murales machinas eduxere, pulueris tormentarij, globorúmque eam copiam, quæ machinis plus æquo foret. Masuyer.

Præfectis rei tormentariæ bellici apparatus datur à Tolosanis delectus.

Hinc salutandi more maiorum Regis concilium habitum. Exoleuerat longa annorū serie, si fas dicere, Tolosæ Reges excipere: vnde neque probè constabat quò ei occurrendum; qualíque ritu admittendus in vrbem: à Carolo IX. Regem Tolosa non viderat. Consultis itaque eius anni actis curialibus proditum est, properanti Regi occurrisse cum Præside quatuor è Senatu veteranos, non alio quàm cooptationis in Curiam suæ delectu: placuit tamen, quando id LVDOVICO supra Carolum erat, vt non victor modò, sed & prouinciæ liberator accurreret, suppleri veteranorum numerum, qui VI. Caminadæum II. Præsidem sequuti, Tolosatum Parlamenti territoriū ingresso Regi ad Aginnēsem agrū occurrêre. Excepti perhonorificè, post salutatum, magno omnium applausu Regem dimissi sunt. Ibi

Caminadæus Regi salutando à Parlamento electus.

Cami-nade. Caminadæus vt communi omnium voce relatum est magnum facundiæ ſpecimen edidit, diſtrictè proloquutus:ſubſequuti municipes, qui oblato Regi armamentario inſtructiſſimo, militúmque legione qualem expeteret, abſcedunt; iuſſi tormenta proximæ obſidioni educere, cohortémque legere, quæ Mayennio ad leues in ambitu Montalbani obſidiones præſtò adforet.

CAPVT V.

EPITOME.

Magnus apud exteros habetur LVDOVICVS *deſtinata ad varias expeditiones eius virtus, ſcilicet poſt Rebellionem confectam. Summus Pontifex Regii litteris gratulatur. laudatur eius adoleſcentia, delicias armis poſtponens. Iſraëlis fulmen & clypeus, vniuerſæ terræ gloria dicitur. inniti regnorum fundamenta fidei orthodoxæ. reuocantur maiorum exempla. Regi non eam mentem vt nouam religionem opprimat. præda ad plagam Agathenſem intercipitur. piſcatoris commentum. inducuntur in Caſtrum Batani. capta arma, quorum æſtimatio ad CC. aureorum millia. diſtributa municipiis Galliæ Narbonenſis. Sectariis iactura grauis. Batani fluxæ erga Galliam fidei poſtulantur. eorum apologia. noxii ſapientum iudicio habiti. proſcribitur à Sectariis Chatillonius.*

Magnus apud exteros habitus Ludouicus.

AMA interim, quæ victorias vulgò, stragésque è longinquo in maius auget, LVDOVICI fortunam & animum apud exteros adeò in altum extulerat, vt iam Hercules alter Gallicus monstrorum domitor haberetur; iam apud illos D. LVDOVICI sanctitatem, Caroli Magni pręuerterat animum, quæsitáque post confectam Rebellionem expeditione, hinc in Italiam auitum patrimonium, illinc in Palæstinam eius destinabatur virtus. quò factum vt externi principes Legatis ad eum missis virtuti gratulati fuerint, affectu, an timore incertum. Hoc ipso tempore Gregorius summus Pontifex litteras ad Regem dedit in hęc verba.

Summi Pontificis ad Regem littera.

Carissimo in Christo Filio nostro Ludouico, Francorum Regi Christianissimo, Gregorius XV. PP.

Carissime in Christo Fili noster, Salutem & Apostolicam benedictionem.

REGIÆ *fortitudinis tuæ præclara facinora, quæ totius orbis Christiani mentem in se conuertunt, paternæ nostræ solicitudinis oculos militaris gloriæ spectaculis, & triumphorum spe non mediocriter oblectant: etenim cùm hæreticam impietatem alibi conquiescentem, alibi crudeliter dominantem mærentes conspicaremur;*

nunc exercituum Deo gratias agimus, quòd tempestiuo ad prœliandum tempore Maiestatem tuam ad Catholicæ religionis dignitatem asserendam armauerit. præclarum regalis militiæ tyrocinium, & Christianissimo Rege dignum: quam ætatem alii deliciis, & lusibus per socordiam, & inscitiam conterunt, tu procerum discordiis componendis, exercitibus ductandis, hæreticorum arcibus oppugnandis gloriosè iuxtà, ac feliciter transigis. Neque enim sinè Dei consilio, in cuius regno Reges regnant, credibile est ineunte adolescentia, te tantum opus, & tam arduum esse aggressum, vt quę alios pericula & rerum difficultates retardarunt, ea ipsa inuictam animi tui magnitudinem incitarint. Fruere, CARISSIME FILI, tam pręclara fama nominis tui, ac Deum tecum prœliantem sequere, vt qui Israëli fulmen, & clypeus esse videris, laus Israël, & gloria vniuersæ terrę propediem habearis. Nos quemadmodum ex hoc altissimo Apostolicæ dignitatis fastigio, quò nos licèt viribus impares, miserantis Dei dextra deduxit, exercitibus tuis pręsenti animo intersumus, ita & diuina accuratissimis precibus paramus subsidia. Tametsi quæ cohortante Pontifice, & rogante virtute tua cœpisti, non veremur quin constanter perfecturus sis; patere te tamē nostris cohortationibus inflammari, saltem vt de verę religionis dignitate solliciti esse, & tuæ glorię fauere videamur. Multa sanè hactenus debes diuinæ beneficentię, atque vt spes & votum nostrum est plura debebis: sed profectò excelsum istud ingenium non humanæ, sed cœlestis sapientię præceptis imbutum credi par est: cùm seriò intellexeris regnorum fundamenta vni orthodoxę fidei veritati inniti, neque enim Domino ciuitates non custodiente vllus

Laudatur Regis adolescentia.

Rex Israeli fulmen & clypeus.

Laus Israel gloria vniuersæ terræ.

Regnorum fundamenta vni orthodoxa fidei veritati inniti.

vnquàm principatus securè conquiescet. Quàm fideliter Regis solium propugnabunt, qui Sanctos suis templis deiecerunt, cœlóque ac numero beatorum eximere tentarunt? qui instituta maiorum, Regum mores, Pontificum scita, Sacerdotum ceremonias impia crudelitate condemnant. Hęc Reipublicæ Christianę turbamenta, & Galliæ dedecora imperator Regum Deus gloriosæ isti iuuentuti tuæ comprimenda, atque extinguenda reseruauit. Cogita nunc vniuersam Europam, ex tuorum pręliorum euentibus suspensam, expectare quàm celeriter in Oceanum te duce tutissimi belli impetus nauiget; vt quod hæreticorum perduellium asylum, & propugnaculum est, præclarissimum in omnem posteritatis memoriam ostendatur victoriarum tuarum monumentum. Scimus te neque formidine, neque inconstantia, ab incœpto opere posse reuocari: reminiscere tamen principi, religionis caussam tuenti, Sanctos ipsos quorum dignitas vindicatur, commilitones adfuturos: profectò in his aquis Deum adiutorem inuenies, cuius pedibus fluctus in terræ morem obduruerunt, cuius exercitibus vndæ vtrinque diuisę, atque in parietum speciem lapidescentes aditum prębuerunt. Tunc enim in spem certissimam adducemur, te regno bene constituto, & domita istic impietate, posse aliquando Orientem, Occidentémque victoriis Gallicis coniungere, maiorum tuorum gloriam ęmulatum, qui Pontificum cohortationes, non secùs ac Dei iussa venerati sunt. Reuocatur Diui Ludouici exẽplum. *Id te hortatur sanctissimus* LVDOVICVS, *cuius nomen refers, & actiones imitaris; id gentis tuę auctores, qui Apostolica auctoritate in religione propaganda firmissimum Regiæ tuę domus iecere fundamentum.*

Sequere CARISSIME FILI, *orbis decus, cœlestia iussa, effunde iram tuam in gentes, quæ Dominum non nouerunt, vt æternæ misericordiæ thesauros compares maiestati tuæ, cui Apostolica auctoritate amantissimè benedicimus.*

Datum Romæ apud Sanctam Mariam Majorem sub Annulo Piscatoris 10. Iulij, anno M. DC. XXI.

Pontificatus nostri anno primo.

Ita Regem compellabat orthodoxæ Ecclesiæ Princeps, Romanus Pontifex, ratus bellum in religionem moueri, quod longè aberat Regis animo, vti litteris ab eo, sæpiúsque voce, confirmatum memorauimus suprà: neque solus ille eo in errore fuit; credidere externorum plerique ad primum belli xordium, necdum detectâ pleniùs proditione, rebellionis colorem quæsitum, vt in eius excidio caderet religio noua; quod quantum distet à vero non ignorant ipsi Sectariorum primores, nobilésq;, qui Regem sequuti turmatim, ab eo gratè habiti sunt, imò & dimissi muneribus.

Regi non eã mentem vt Bellum Religioni inferret.

His ita in Aquitania feliciter gestis ad mediterraneum, præda sorte intercepta est in hunc modum. Ad Kalend. Sextil. ann. M. DC. XXI. prouectâ iam nocte, nauis Batava, onusta armis plagam Agathensem incautè legebat. Scopuli circumeminent, quibus nauita tenebras inter subagnitis, quóque nauim impelleret dubius, anchoram medio Oceano iacit, missus hinc nauigiolo ad littus explorator, oram diu præterlegit nullo obuio; donec offerente se procul inter obscura piscatorio lumine,

Præda ad plagã Agathensem intercepta.

Explorator agnoscendæ plagæ litus subis.

quod ſe eò forſan per lucernam latiùs effuderat opaca nocte, hùc remige impellit nauigium. euectus, piſcatoriam ad littus nauiculam, lucernâ illuſtrem piſcandis de more ad lumen piſcibus videt. Territus nouo piſcator ſpectaculo (nec enim horâ parùm nauigationi debitâ de hoſpite cogitabat) arrepto ſclopo acceſſu prohibet; hoſpes ad hæc morari, agnitóq; ſinè armis extraneũ eſſe, haberi à piſcatore humaniter; admiſſus rogat quæ erranté haberent littora, agnitum à ſe quidem in charta mare Gallicum, at parùm notam plagam, petiturôque Foſſas Marianas non planè liquere quà tutum iter à ſcopulis. Ad hæc piſcator: quia proloquutum dictio, veſtíſque prodiderant Batauum, nõ dubitauit, quin Sectariis Foſſas Marianas vulgò Aquas Mortuas à Batauia ſubſidium aduentaret; quin potius amplexatus incautum; Bonis, inquit, auibus ades, fortunæ ſupra fidem debitor, qui te à longo errore, plagæ vltrò expetitæ ſiſtit; quem inter obſcura vtcumque vides ingenti mole aſſurgere ſcopulum, ſtationem in accliui tegit, quam, ſi ſequeris præuium tot expertus pericula, tenes. Adorauit nauta maritimos Deos, qui iactatum diu, emenſis medio Gaditano mille circa leucis, quæſito diu portu tam opportunè exhibebãt. Neque diu hęſit, quin piſcatori, qui ſe Sectarium fecerat, arcanum aperiret: Batauiâ adeſſe nauem, quâ, ſumptibus publicis parata arma, Galliç Narbonenſis Circulo vectabantur. deſignatas ad eam plagam Aquas Mortuas quò appellerent, Chaſtilhonio, cuius apud Batauos illuſtre nomen, loci præfecto: traiectum vectoriâ naui fretum Gaditanum

Piſcatoriam nauim quã lucerna prodebat è longinquo videt.

Accedit propius.

Decipitur à piſcatore.

Aigues Mortes.

Piſcator ſe ſectarium ſimulat.

Arcana illi panduntur.

num

num Lusitaniæ priùs, Africæ dehinc, Hispaniæque præterlecta littora, Insularum Balearium superata promontoria, eóque ventum, vbi Rhodanus maria subit. Ceterùm armandis bissenis hominum millibus inuecta arma, tormenta, bellicúsque apparatus quanta sint fidem excedere. Piscator instare ad hæc acriùs,&; Si diei,inquit, crepusculum, vulgò ad hanc plagam repentinis fluctibus maria turbans, fida statione operiri exposcis, habes ad milliare sobrinum Chastillonij, qui & ipse Sectarius, honori ducet excepisse hospitem : Non recusauit gratiam explorator, quin & monitum Nauclerum nihil de dolo addubitantem induxit in casses: præire piscator, Lespinautúmque Cetici præfectum promontorij monere, deuectos ad littus ingenti præda Batauos, nec moratus, nauitam, sociósque inducit in Castrum ; ibi propinato largiùs mero præbibitur hinc inde Chastillonio sospiti : vocatis dehinc ad epulas militibus, quos adhuc nauigij cura habebat, substituti præsidiarij arcis, eo colore vt nauem à prędonum excursionibus tutarētur. Mutati paulò post placidi Regiorum vultus, Chastilloniíque nomen abolitum, Batauos periculi monuere, cùm Lespinautus; Nec vos, inquit, decipit timor, subijstis incauti plagam inimicam, in qua tamen, si quid valeo, nihil vobis damni parabitur, supra nauis, armorúmque iacturam, quæ Regi vindico. Nauarchus contrà, fædus Batauorum cum Gallis, mutuámque libertatem commercij inter confęderatos obijcere, addere ius gentiū, hospitiíque proditoriè violari : at ridicula obiectio, querela leuis, violato prius ab ip-

Maiorque. Minorque.

Duodecim hominum millibus armandis inuecta arma.

Lespinaut cap de Cete.

Inducti ad Castrum Batau.

Captos se augurātur.

Humaniter cum iis actum.

Displodun-tur in lætitiæ specimẽ tormenta bellica.

ſiſmet fœdere, qui Rebellibus in Regem ſuum Gallis, arma ſubminiſtrabant. Habendis Deo gratijs, tormentorum hoſtilium diſploſione ſalutatur aurora iam aſſurgens; atenim ad fragorem circumadiacentes indigenæ attoniti adeſſe turmatim, ipſéque Mommorancius prouinciæ Prorex, qui nec ita procul aberat citatis equis accurrere; ibi præda ad arenam exponitur; primùm VI. Regij modi tormenta bellica, duplicia vocant, VIII. leuiora vulgò planitiei machinas expeditas illas, promptíſque percommodas expeditionibus. His addita VIII. item tormenta quibus armata nauis; ſcloporum quatuor millia, ſclopetorum maiorum aut minorum (carabinas & piſtoletos dicũt) ſex millia, haſtæ ſupra quingẽtas bis mille, quingenti thoraces ferrei, totidem militares ſagi, ducenta pulueris tormentarij centupõdia, pilæ tormentis ſeu colubrinis ad decem millia, plumbi liquandis ad ſclòpetos glandibus copia ingens, poſtes item roboreæ, ſtruendis pontibus, vallis, caſtris, pluteis, ſeu tentandæ obſidionis animus, ſeu propulſandæ. Prædæ æſtimatio ducenta aureorum millia ſuperauit, manubijs Rex Mommorancio, præfecto arcis, Graſſóque piſcatori diuiſis, ſibi belli machinas addixit, venditáque arma iuſſit municipijs Galliæ Narbonenſis, ex neceſſitate diſtribui.

Horũ fragore Mommorancius qui non longè aberat adeſt.

Arenæ ſiſtitur præda quæ armis conſtabat.

Armorum bellicique apparatus deſcriptio.

Diſtribuũtur arma municipiis Galliæ Narbonẽ-ſis.

Grauis hæc Sectarijs prouinciæ Narbonenſis iactura fuit, qui parãdis ſibi his armis Circulum nuper ſuum auro exhauſerant: datum id Chatillonio negotij ſucceſſerat ex voto, niſi nautarum imperitia feciſſet in portu naufragium. multa tunc in Ba-

Grauis hæc Sectariis iactura.

tauos ordines congesta, quibus violati fœderis, ne dicam perfidię postulati, quasi eam tot beneficijs rependerent gratiam; subministratum illis præsidium, subleuatos traiectitiâ diù pecuniâ, militare etiamnùm hodie Mauricio legionẽ Gallorum, stipendijs Regijs, quibus hæc gratia tam bellè reddatur. Bataui Ordines contrà, nam & studuere ipsi apologiæ suæ, innoxios se, illatíque nescios subsidij faciebant; mercatorem, priuatum hominem, inscio magistratu prouinciam plus æquo destituisse armis, neque vero simile esse, traiecta tot arma, iustum belli maioris apparatum, assensu Reipublicæ, cui potior causa salutis propriæ, quàm alienæ. Præualuit tamen fidem ab illis violatam; nec potuisse nisi conniuente magistratu, angustâ ditione, politiæque arctè firmatâ regulis, priuatum hominem eam armorum copiam accumulare, quę instruendo exercitui satis foret: onerariam ipsam, Arausij Principis ad puppim stemmata prætulisse, vexillum militare Batauorum insignia Ordinum; his addita religio eadem, Chatilloniíque apud Ordines nomen & auctoritas.

Mauri-ce.

Accusati mali erga Regem animi Batavi Ordines

Seipsos excusant.

Noxii tamen sapientum iudicio habiti.

Prince d'Orange.

Fuere qui addubitarint Sectarijs Gallię inferrentur hæc arma, néc ne; proditum tamen illata illis; habitâ Nemausi synodo, quâ multis nominibus Chatillonius proditionis erga sectã postulatus, eò maximè quòd arma magnis sumptibus Circulo Narbonensi procurata prostituit Catholicorum libidini: hinc ESCARLAMBATVS dictus, quasi stipendijs Regijs Sectæ non nisi in speciem militaret, ab eóque tempore, interdictus administratione publicâ, Montispessulani præfecturâ, summáque rerum ad

Probatur illata hęc Sectariis arma.

Nismes.

Proscriptus à Synodo prouinciali Chatillonius.

Narbonensem prouinciam: quo factum vt priuatam ad Fossas Marianas vitam diu egerit, vt fusiùs enarrabimus suo loco.

Priuatam vitam agit.

CAPVT VI.

EPITOME.

Vastandis Rupellæ agris commissus Espernonio exercitus leuior. stationem parat non longè ab vrbe. erumpit hostis. datur sclopigeris prætorianis primum cornu. palus ab hoste occupatur. conseritur manus. displosa ab vrbe in Regios viginti tormenta. muris aduoluitur Espernonius muniminibus explorandis. Surgeri Iarriam itur. trifariam diuisus exercitus. oppressi Lanouio vigiles. in vrbem dolo allecti Regii. collata in Molinetum signa. Regiis infesta omnia oppidani obsessis animos addunt. intermissa ab vrbe displosio, quare. expugnatur arx. tertiùm erumpit Lanouius. in vincula prædones triginta aguntur. vtraque messe spoliatus hostis. in Molendina vrbis missus ignis. strenuè à Mompoliano actum. Lanouius commeatum priuatis rebus ab Espernonio petit. datur commeatus. monitus de obsequio, in rebellione perstat. nobilitatem quæ Regi bella inferat seipsam destruere. captus ab hoste regiorum præfectus, qui ipsemet etiam in vinculis, hostem capit. dimißi nulla redemptione captiui. struendis insidiis Lanouius in sylua latet. detegitur, quique struebat insidias, valentioribus insidiis capitur. ab Espernonio gratè exceptus, amicè habetur.

VM ad Mediterraneum hæc ita geruntur, ad Oceani plagas crebris oppugnationibus fatigatur Rupella dissidij caput. Iam antè memorauimus Espernonium leuioris exercitus renuntiatum imperatorem, vt Aulnixij ad Rupellæ viciniam agros flammâ, ferróque vastaret: quatuor illi legionariorum millia, quingenti equites, manus expedita, quam præripiendæ hostibus messi, primùm ad Santones, dehinc ad secundum à Rupellâ lapidem locat, ibi positis diu mapalibus in tuto consedit, vnde vexatus hostis, signáque sæpius ad conspectum vrbis collata. *Espernonio datus vastandis Rupellæ agris exercitus.*

Nondum vmbris successerat sol, eâ die placidus; cùm Imperator, visendæ vrbis consilio, præscribit militiæ ordinem in omnem euentum, seu erumperet hostis, seu admotos propiùs tormentorum displosione propulsare mens esset; extenta hoc casu cornua, illo conglobata in simul, vtroque permixti sclopigeris æquali ferè numero hastati. Delectos ex cohorte qualibet quingentos, leues equitum alæ sustinebant. hoc ordine, expansis signis, tympanísque pulsantibus, militari gressu pergebat in hostem cùm ab Ecclesię veteris macerie erumpit improuisò armata manus aggressura hostem: iussi ad hæc sclopigeri prætorio vigiles (Mousquetonos vocant alarios) displosione hostem excipere, dicto citius factum, velitatio primùm leuis, quasi rorarij militis, dehinc pugna committitur quâ nō acrior antè; donec in arcem leui præsidio firmatā retrusus hostis, viam Regijs in vrbem aperit: Ecclesiæ circumadia- *Componit in aciem ordinatam exercitum.* *Committitur prælīū.*

Palus ab hoste occupatur. cebat palus, à limo vix equis peruia, quà periculosior transitus, quo ad Ecclesiæ angulos dispositi sclopetarij indesinenti explosione aduenientes submouebant: superatur tamen leui iacturâ palus: progressis occurrit ad stadium ab vrbe, noua item palus, cuius dum quæritur vadum, displodi ab hoste tormenta momento eodem XX. quorum incerti ictus terrorem incussere magis, quàm intulêre damnum. *Displosa ab vrbe X X. tormenta.* Turbatis ad fragorem ordinibus Regiorum, fumóque à puluere tormẽtario edito obscurata luce, elabitur sensim ad paludes Rupellanorum legio, octingentis circa militibus, locus vastis circum saltibus claudebatur, eò legionarijs percommodus, quòd alarijs ferè erat inaccessus; aquas cæcis interdum gurgitibus tegebant cannæ palustres, iuncíque maritimi, quod dubio procul Regijs vertisset excidio, nî eos inuestigata diu via commodior, inuentáq; tandem, trans paludem cõferendæ cominùs manui ductasset incolumes. *Rupellanorum legio octingentis militibus ad paludes dilabitur.* Rebelles fisi loco oblatum ad hastæ longitudinem prelium, detrectare: Valeta hinc quasi in arce positos aggredi, illinc Roüillacus leuiori manipulo retrudere in ima saltum; vtrinque displosio noxia, Rebellibus minùs, quos tegebant virgulta, & vimina. *Commissa pugna.* La Valette. Rouillac. Espernonius interim ad prælij iam acriùs commoti æstum, vix decem equitibus munimentis vrbis aduoluitur; ignotus circumequitat, exploratísque attentiùs singulis receptui canit, quamquam iam noctis vmbra diremerat pugnam. *Espernonius explorat munimenta.* Espernon. *Receptui canitur.*

Pridie Kal. Sext. Surgerio Iarriam progredi placuit, pagus est Rupellæ adiacens, vbi dehinc ex- Surgeres. Iarrie.

peditione metauit exercitus: periculoſum tamen *Surgerio Iarriam itur.*
Roüil-lac. ſtationis opus vicino hoſte; at enim Marchio Roüil-
Biron. liacus & Baro Bironius, loco circum vallis fir-
mando, caſtríſque componendis præmiſſi. Iarriam
nemine obuio veniunt, Bironius caſtris expeditè
firmandis, Roüilliacus quà eruptio timebatur ab vr-
be, propulſando hoſti incumbunt, leuioribúſque *In tres metationes diuiſus exercitus.*
velitationibus actum, quando prouecta iam die
exercitum Eſpernonius paratis caſtris inducit, at
anguſtior locus, quàm vt quinque hominum millia
exciperet: poſitis ergo ad circumiectos pagos, tri-
Iarrie. plici ſtatione mappalibus Eſpernonius Iarriam ſu-
Crois-chapeau. bit, Crucigalerum & Clauetum exercitus, nec lon-
Clauet. ga quies.

Lanoue Lanouius vir magni animi, ſibi, Rupellaníſque *Lanouius erumpens Regiorum vigiles opprimit.*
indecorum ratus, leuem exercitum, cui profligando
ſatis in vrbe virium foret, ſtare nullâ iacturâ ad eius
munimina, imò inferre vltrò prælium; phalangem
armat habitóque legionariorũ delectu, quos alâ ipſe
expeditâ ſuſtineret, nullo ſtrepitu in caſtra dilabitur,
priúſque vigiles opprimit, quàm ad arma clama-
tum. Ad hæc metu correpti ſtationarij fugere, ac-
Eſpernon. currere caſtrametatores Baro Bironius, Marchio
Roüilliacus, adeſſe in armis ipſe imperator, metu
conſternatis animos addens exemplo & voce, ſubi-
to metu correptus miles conglobatur in aream,
Champ de bataille. pugnæ promptuarium (Galli prælij campum vo- *Ad pugnæ promptuarium accurritur.*
cant, quò ſparſæ hùc illùc acies, vbi improuiſè claſ-
ſicum ſonat ſubeundis præfectorum imperijs ad-
uolant) hinc ſibi Eſpernonius ſexcentos aſſumit,
iuſſóque ſequi alariorum ordine, ductante Valeta, in

hostem abripitur,leue hîc prælium, seu hostis consultò pedem retulit, seu metu periculi; consultò gestum, prodidit dolus; quippe vbi se ille laxâ in vrbem fugâ effundit, regijs instantibus collimantur in conglobatum agmen tormenta bellica quibus paucis occisis,plerique sauciati; quasi fugæ irritamento, absistens timoris specie Regiorũ conspectu hostis, allicere sequaces in vrbem vellet, certis dehinc tormentorum ictibus à munimentis excipiendos: receptui canebatur, cùm à læuâ auditæ obiurgantium voces, cohors Rupellanorum erat, quæ munito arctiùs Castro prætereũtes regios proteruiâ militari salutabat: nec tulit superbiam imperator, quin signa illicò in Molinetum (id arci nomen erat) conferri iubet; arduum opus: enimuerò vrbi adeò imminebat Castrũ, vt colubrinis eminùs propulsari oppugnatio posset: bipartito agmine actum; prætoriani hinc sclopigeri, imperatori vigiles, delecti, illinc sexcentis scalis, crepitaculisq; irrumpunt, circumequitat phalanx prohibendo ab vrbe subsidio; imò & plerique nobilium prælij æstu desiliunt præcipites equis, hastáque ad primum cornu dimicantes, exemplo accendunt militem. Lanouius nouo alariorum subsidio erumpit iterum, at media inter Molinetum & vrbem phalanx Regia, obstat, ibi prælio duplici haud segniter dimicatum, phalanx, phalangem, legio legionem petebat, at Regijs infesta omnia erant: referente pedem Lanouio, insequentes Regios sternebant ad munimenta vrbis, tormenta minora (Fauconios dicunt) imò & sclopigeri vncinatis sclopis; quo factum vt etiam fugientes

Dolo in vrbem allecti Regij.

In Molinetum collata signa.

Molinet.

Prætoriani Espernonij vigiles in hostem irrumpunt.

Lanouë

Regijs infesta omnia.

Faucõneaux

Arquebuses à croc.

gientes Parthorum more vincerent. ex aduerſo tegebatur munimine ad Molinetum hoſtis, vnde non niſi oppugnatione pellendus; arduum opus, ſeu numerum ſpectas, ſeu audaciam hoſtium: attamen Regiorum iam Caſtri muris admotæ legiones inhibuerant diſploſionem tormentorum ab vrbe, quia vix machinæ in Regios collimari poterant, quin Caſtri muri ſimul quaterentur, vnde timore ruinæ, quæ oppugnationẽ Regijs facilem præſtitiſſet, intermiſſa diſploſio; quod Regijs commodo, obſeſſis excidio vertit. conuenerat interim magnâ frequentiâ Rupellæ populus ad munimenta, fœminæ, pueri, lixæ, nobileſque paſſim, modò expanſis ſignis vrgebant ad prælium ſuos, voce modò, tubis, tympaníſque, crebris iam oppugnationibus fatigatos accendebant ad pugnam; modô populari applauſu, publicáque acclamatione exceptum facinus pulchrum, ſi quod edebant obſeſſi, profundiore interdum ſilentio actum, ſi quid Regijs cadebat ex voto. Denique, poſt perennata diu vulnera, póſtque productã ad noctem pugnã, tripartitâ oppugnatione, expugnata arx victori ceſſit. ducentorum præſidium erat qui (ſi paucos eximis, quos in vincula egit victoris clementia) ſtrenuè in pugna cecidere. Subdito igne, dirutíſque pro temporis breuitate munimentis loco ceditur.

Caſtri muris admouetur.

Intermittitur ab vrbe diſploſio.

Oppidani obſeſsis animos addunt.

Expugnatur arx.

Erumpit ab vrbe Lanouius, expeditáque alariorum manu, Regios à tergo modò, modò à latere nouâ pugnâ infeſtat, accurrere auxilio Eſpernonij phalanx, inſultantes legionarijs noſtris in nouum certamen auertere, donec Iarriam ad caſtra vẽtum,

Tertiùm erumpit Lanouius.

Iactura Regiorum hostiumque. Valeta strennè dimicat.

recensito occisorum numero, ex sclopigerorum imperatori vigilum ordine, inuenti sex, conducti- tiorum quatuor, nobilium vix totidem: strenuè eâ die à Valeta pugnatum memorant, cui Espernonius, tentandæ virtuti, imperatorio munere cesserat. Laudata quasi turbato naturæ ordine filij adolescentis sagacitas, patris iam senis, qui se militem gesserat, audacia simul & alacritas; adeò vera est iactata apud Gallos parœmia, generosum naturâ equũ nullâ fieri posse degenerem labantis æui iniuriâ. Bironius se item à Bironiorum nomine non degenerem præbuit, Roüilliacus sibi bello quæsitum decus auxit, magno vitæ periculo alarios ductans.

La Valete.

Noua Espernonii expeditio.

Refecto morâ breuiori exercitu, paucis abhinc diebus, Espernonius infestandis obsessis, maritimam oram quadringentis equitibus prȩterlegebat, non longè ab vrbe, cùm in triginta prædatores fortè incidens, apertâ hinc inde plagâ fugaces insequitur, illi in Ecclesiâ secundùm fugam obuiâ salutem quærere, occludere fores, cauare ad latera tormentarias fenestellas: vrgere Espernonius, procuratáque breui crepitacula portis admouere, quæ vi ingenti disiectæ latam victoribus aperiunt viam: parcitum hîc sanguini; si, quos prælij calor ferrò abstulit, eximis.

In vincula acti pradones XXX.

Plura commissa in dies prælia, modò Regijs, modò victoribus Rupellanis, quamquam vastati ad Regis imperia agri inhibuere penitus vtramque messem, maturam illam, vnde militibus Regijs quasi ex præda manubiæ, hanc præcoci adhuc indebitam ferro, quod prægraue hostibus fuit, at neque abire in

ſilentio debeat incendium victoribus illuſtre, quo Rupellæ molendina arſiſſe memorant. in hunc modum. *Vtraque meſsis hoſti prærepta.*

Non ſatis videbatur Regiorum audaciæ, vaſtari Rupellanorum agros & prædia, niſi in ipſammet vrbem ferrum graſſaretur, & flamma. Placuit ergo tentari in vrbem inſigne facinus: molendina vrbi adiacebant loco oppidanis percommodo, initur de immittendo igne conſilium; eueſtigiò manipulatim legi duo peditum millia, trecentos alarios, in quadra agmina diſponi acies, extendi ad earum latera alas. media nox erat facinori oportunè obſcura, ſeu quòd illunis, ſeu quòd cœlum obduxerant nubes: dat ſe in viam exercitus, indictóque ſilentio lento paſſu proceditur, ne colliſa inuicem arma ſtrepitum ederent. Difficillimum eſt progredi in armis nullo ſtrepitu acies, noctu maximè, vbi è longinquo vel leuiſſimum murmur exauditur, garrulóque milite perſtrepunt vulgò ordines; attamen, nemine obuio, nihil reclamantibus ab vrbe vigilibus, admotæ molendinis ſcalæ priùs intromittunt Regios, quàm ne ipſamet ſuſpicione agnitus hoſtis: experrecti ſubito fragore molitores ferro cadunt: poſt prædam ignis inditur, lignea erat Molendinorum cõpages, cui admotus ignis tecta illicò corripit, proditque ſe vrbi apertiùs: ad hæc clamare vigiles, tumultuariò arma capi, quaſi periclitante vrbe: iam ea parte propugnacula, ad flammam in aperto erant, imò & forſan in ipſam vrbem dubijs adhuc oppidanis tentata oppugnatio foret; nî ſupra ducentis mille legionarijs erupiſſet Mompoulianus; hic di- *De mittendo in molẽdina igne conſilium capitur.* *Lentè procedunt agmina.* *Iugulati molitores.* *Erumpit Mompoulianus.* Mompoulian

micatum ſtrenuè: quippe diem induxerat flamma inualeſcens,emicante velut ad ſolis radios armorum chalybe: nunquam acriùs actum. Mompoulianus vir audax Forcææ ſtirpis gloria, & decus,vltrò ſuos voce accendebat ad prælium; miſcetur Regijs,illi ad frontem, ad latera, à tergo hoſtis; vmbone tamen propellit ictus, ferro adeò infert acriter, vt panegyricum ſibi ab ipſo hoſte promeruerit, dubiam diu victoriam fecerat vnus ille, cùm ferri acie, periculoſo ad frontem vulnere ſaucius,oculorum vſu ad defluentem magnâ copiâ ſanguinem præpedito, ſe vix in veſtigio ſtantem legionarij tutelæ commiſit ductandum in vrbem; quo factum ſinè morâ, vt deſpondens animum hoſtis, quem vna imperatoris præſentia faciebat audacem, in fugam abreptus, loco, victoriáque ceſſerit; fugientibus illata ſtrages maior, quàm antè.

Vtrinque acriter dimicatum.

Vulneratur Mompolianus.

Deſpondet animum hoſtis.

Rupellanorum hoc prælio centum gregarij, nullo præfecto aut nobile, Regiorum deſiderati, ſupra vnum viginti, inter quos ſex alarum Ellebouij & Moreti cataphracti. Aiunt Eſpernonij bacillum quem imperia deſignãs hùc illùc iactabat, plumbeâ glande colliſum,traiectúmque,quà capiti ſupereminet,galerum glande alia, vnde victimam fortunæ debuit tanto exemptus periculo:nepotis eius Roüillaci equus glande cecidit, eo ad caput leuiter vulnerato: conſumptis dehinc molendinis, compoſitus in nouas acies exercitus regreditur; victoribus flammâ & ferro.

d'Elbeuf.

More.

Eſpernonius hoc prælio de vita periclitatur.

Roüillac.

Lanouius Sectarios inter vir magni nominis, cuius olim parenti,& auo bellis ciuilibus Rupella multum debuit,tædio longioris obſidionis (nam & con-

Lanouius viſenda ſorori commeatum petit.

Lanouë

tinente obſidebatur Rupella, vt nihil niſi pugnâ commeare poſſet) viſendæ cariſſimæ ſibi ſorori, non longè à prouincia, commeatum ab Eſpernonio petijt, datur, ille agendis imperatori gratijs Regias acies ſubit, habitíſque in ſimul vrbanâ comitate verbis, de Sectariorum rebellione diſtrictè dictum. Hîc imperator, virum illuſtrem hortari meminiſſet maiorum, quos Sectæ militaſſe in comperto eſt, quandiu ſuis illa Regibus meruit: excuſandos vtcumq; videri plebeios, ſi in Regem arma conuertunt, quando nouæ auctoritati incubant, quibus in libera republ. imperium eſt: nobilibus nihil eſſe poſſe prætextus, quò arma capiant: imò victore populo, futura illis infeſta omnia, non habito tunc nobilioris proſapiæ delectu. Nobilium intereſſe in Gallia opprimi rebellem populum, qui libidine impotenti affectans imperium, quid aliud cogitat, quàm plena libertate potiri? feuda nobilibus eſſe, quibus honorariâ ſeruitute, populum iuriſdictione, aut cenſibus ſibi deuinciant, quæ perire omnia neceſſum ſit, ſi libertas præualet. quibus ita poſitis, non poſſe niſi efferâ crudelitate armari in Regem ſuum nobiles, quando ipſorummet intereſt reprimi audaciam populi. Regem Oceanum eſſe, aut ſolem, vnde aquæ omnes, quæ terram irrigant, lumina quælibet quæ cœlum illuſtrant continuâ emanatione emergunt; nobilitatem, aquas, aut lumina: ſi Oceanum orbi dempſeris, Solémque cœlo; nec aquis terram irriguam, nec luminibus cœlum futurum illuſtre; ſi Regem imperio, periturum omne nobilitatis decus, quam vnius coronæ radij

Plura Eſpernonium inter & eũ colloquia.

Nobilium intereſſe opprimi Rebellem populum.

Regem Oceanum eſſe aut ſolem.

Quare.

Vbi populi arbitrio summa rerum posita est proscribi nobilitatē.

illustrem faciunt. ibi floridam nobilitatem esse, vbi præualent Reges; vbi summa rerū delata populo, seruire illam arbitrio plebis. in promptu esse etiam apud vicinos exempla: Heluetios, Rhętos, Geneuenses, Batauos Ordines nihil habuisse pręcipui, ad iacta primùm libertatis suæ fundamenta, quàm vt proscriptus nobilior sanguis, æqualitatem non habito delectu induceret. Contrà florere nobilitatem, vbi Regum imperia vigent: Poloniæ, Britanniæ magnæ, Bohemiæ, Hispaniæ, & supra omnes Galliæ nobilitatem commendari virtute & sanguine, quia Regum imperia subeunt. Populum profligato genio extrema sequi, aut seruum esse omnis capacem obsequij, aut superbâ crudelitate tyrannum. His aut similibus tẽtauit Lanouium in fidem retrahere Espernonius, conatu irrito. Datam à se Comitijs fidem respondit, quam violare tutis honore & conscientiâ nequeat: neque eò venisse proteruiam populi, vt abdicato Regis obsequio liberæ reipublicæ studeat, vnam quæri libertatem conscientiæ, quæ si dabitur, vitâ & bonis in tuto positis, nihil iussis differenda obsequia.

Suisses. Grisons Geneuois. Hollãdois.

Florere vbi Regum imperia florẽt.

Polongne. Angleterre. Boheme. Espaigne. France.

Lanouë

Irrita suasio in Rebellione sua obstinato.

Libertatem conscientiæ Sectariis iamdiu à Rege concessam.

Ad hæc Espernonius futilem esse prætextum, neque addubitari posse, quin libertas conscientiæ eamet hodie sit apud Gallos, quæ Henricis olim III. & IV. regnantibus. Iustam exercitus Regij partem constare Sectarijs, quibus si prohibitus esset Religionis suæ ritus, ánnum absisterent procul? vitam & bona Sectariorum scedulâ hodie ex diplomate Regio redimi; obtestatósque apud iudicem, velle se in obsequio & fide perstare, illæsos viuere, nullâ bo-

norum iacturâ; quibus ita positis superesse vnum liberæ reipublicæ amorem, in quem abripiatur secta. Si præmiorum habetur ratio, lucri, aut honoris, plus in nobiles momento vno Regem conferre posse, quàm labantis æui decursu sectam. Decem illi ad minus præfecturarum millia, quas nobilibus impertiatur ad libitum: supra has magnatibus accrescere posse coronæ, quæ vocant munia, magna illa, primoribúsque debita: maiores venationis, mensæ regiæ, maris, equorum, legionúmque præfecturas, Marescallorum Galliæ Bacillos, prætorianæ, aliarúmque cohortium ordines: torque collegij equitum Regij donari posse; his addi pensiones annuas quibus, alienis sæpe nominibus exhaustæ nobilium facultates restituantur in integrũ, viuátque in debito splendore nobilitas, quibus nemo ambigat sectam destitui. mereri illi stipendijs ipsam suis nobilitatem, bellóque demùm confecto nihil sperare posse, à sectæ ludibrio, Regísque iracundia, quàm rei familiaris dispendium. Nihil his suasus Lanouius, priùs se moriturum dixit, quàm datam Comitijs fidem exueret, sororéque ex destinatione inuisâ, Rupellam postmodùm traiectis Espernonij castris redijt.

Regem nobilibus habere quod impertiatur supra sectã.

Seu honorẽ spectas, seu largicionem.

Postridie alarij circiter viginti, ab vrbe in castra excurrentes, quæsitis longo errore anfractibus, intentato, eóque regijs incauto itinere, quia per angusta & lubrica flexerant, præfectum militiæ dum liberiùs extra vallum diuagabatur capiunt, prædâque ouantes, ne positis ad viam, quâ aduenerant insidijs malè secum ab hoste ageretur, pedem aliò re-

Capitur à Sectariis præfectus Regiorum.

ferunt, quod illis exitio fuit. Eſpernonius quippe ſagacitate imperator eximiâ, profundioribus foſſis vias Rupellam omnes iam antè obſtruxerat, tutandis ſcilicet caſtris: hoſtis, obductâ in quam ſe primùm proripuerat viâ, aliò iter ſtruere, quo obſtructo item, tertium indagare; at foſſæ vbique profundiores, nimiúmque abrupti aggeres, quàm vt commeare equitibus datum: Ad hæc præfectus anxijs prædonibus; Video, inquit, prædam vos prædæ eſſe, captiuíque veſtri iure potiori captiuos. diſſimulare illi interdum, anfractúſque explorare, quos hinc inde notus loci genius demonſtrabat: at fatigatis iam nimiâ agitatione equis, præreptáque effugij ſpe omni, fateri ingenuè captos ſe qui cepiſſent. Pacta dehinc conditio, quâ ſacramento præfecti fides adigitur, acturum ſe cum Eſpernonio, repetant ſaluis ſupellectile & vitâ vrbem ſuam. ille regredi, exhibere dehinc imperatori viginti prædones, hoc acumine; BIS DENI HOSTIVM ADSVNT, QVOS POSITVS IN VINCVLIS MILES VNVS, EGIT IN VINCVLA. Hæſit defixus diu imperator; neque enim probè liquebat quâ ratione in rem geſtam acumen incideret; cùm præfectus rem aperire fuſiùs, datáque à ſe fides rogare, ſeruaretur, qui alioquin Rupellam ipſe lubens ſubibat, agendus in vincula. Hîc facto arridens imperator nihil addubitare, quin fidei ſtandum foret, quo factum, vt in debito commeatu Rupellam redierint, qui aut capti iam credebantur, aut cæſi.

Cauatis ad vias foſsis abruptiſque aggeribus occluſum effugium.

Qui ceperãt capiuntur ipſi.

Acutè dictum.

Dimiſsi captiui nulla redemptione.

Lanouius, quem ſuprà diximus poſt inuiſam ex voto ſororem Rupellam reuerſum, ſtruendis hoſti

Struendis inſidiis Lanouius ſyluã occupat.

hoſti inſidijs, qui ad vrbis interdum munimina liberiùs excurrebat, in nemus vrbi adiacens, quà à caſtris in vrbem iter, alariorum ſtationem locat, fiſus loco, qui vaſtis circùm arboribus tegebatur. Inclinabat iam ſol ad meridiē, nec poſitis ad nemoris oram exploratoribus quidquā adhuc prædæ oblatū; cùm famelicus miles, exactis XXIV. nullo victu ad inſidias horis, ſibi copiam annonæ depoſcit. miſſus in proximum pagum pediſequus ruſtici ope commeatum inferre, ire interim à pago ad Eſpernonij caſtra nuntius, detecturus inſidias. Dúmque Lanouij manus, abſumptas vigilijs vires cibo reparat, inſtrui Regiorū phalanx expedita; quæſitíſque anfractibus, ne ab exploratoribus detegeretur, ſylue admoueri à tergo, quà patebat Rupella, quaſi parū firmato eo acceſſu, quà nihil ſibi præcauiſſe creditus inſidiator; ita res habuit. Iámque Lanouius refectus cibo, conſcenderat arborem, proſpecturus velut è ſpeculâ num ſe præda obijceret, perſpicillúmque, quod proſpectus longioris vocant, oculis identidem applicabat; cùm irrumpens à tergo Regiorum manipulus incautos priùs opprimit, quàm inſidijs adeſſe inſidias agnitum. Lanouius qui ad radices arboris poſuerat ferrum, conamine in imum præcipiti voluitur, ſclopum arripit, frondoſáque adhuc arbore tectus loricam induebat quando circumequitans manipuli ductor; Non habes, inquit, effugiū Lanoui, præpeditus ille ſemipræcinctâ loricâ, poſt cæſos, aut actos in fugam milites ſuos; Gratis, inquit, veſter ero, ſi vita promittitur. Ad hęc Baro Nieulius (id præfecto nomen erat)

Miſſus in pagum pediſequus annonam infert.

Monetur à ruſtico Eſpernonius.

Mittitur in hoſtem phalanx.

Incautus opprimitur.

Lanouius capitur.

Nieulieu.

ſe vadem ſalutis præbere; ſequutus fidem, ne dearmatur quidem, donec ad caſtra ventum, vbi petitum de more ſclopum & enſem victori ceſſit. Dehinc Eſpernonio ſiſtitur, qui capto blandùm arridens; Si cano, inquit, capiti fidem nuper habuiſſes, liber vobiſcum ageres, quem ipſamet hodie clementia addicit carceri, iuſtitia morti; at eſto, qui gratis noſter eſſe noluiſti, inuitus eris: quamquam & commodo tibi etiamnùm vertet captiuitas, perituro fortaſſis ad prælia, quibus alioquin vitæ prodigus adfuiſſes. Quod mea ſpectat amicè agam, qui magnis animis, proſtratos opprimere, opprobrio duco. Ad hæc Lanouius, habitis humiliter gratijs, hortari ſtatueretur redemptionis precium, quò abſiſteret. Eſpernonius contrà monendum Regem, maioríſque momenti prædam, quàm vt eo inconſulto dimitti debeat; ſtare eius arbitrio libertatem & vitam. Miſſus dehinc ad Regem nuntius retulit Eſpernonio literas, quibus tot victorijs gratulatus Rex, ſummam rerum credebat eius prudentiæ; futurúmque ſibi non in gratum quidquid eo auctore geretur.

Gratè excipitur ab Eſpernonio.

Arbitrio Eſpernonii linquitur libertas eius & vita.

CAPVT VII.

EPITOME.

Afflicti ad continentem Rupellani, ſubſidiis mari alleuantur. Ex nouis, nouus belli ordo præſcribitur ſectæ. Montalbanum, Britanniámque magnam ſubeunt

Comitiorum Oratores successu diuerso. Iubetur iterum Guisius Massiliæ classem instruere. Periculosa triremium ad Oceanum nauigatio. Explorando Rupellanorum portui Espernonius aciem instruit. Angolinium venit exercitus. pons occupatur. erumpit hostis. Legionarij manipulatim in circulum dimicant. Funditur Fauasius, fugiendo vincit. magnum Espernonio à tormentaria pila periculum. irritum eius stratagema. ipsorum Regiorum ope frumentum Rupellam mari inuehitur. accusatur ea parte nobilium auaritia. Chalardus frequentioribus classem Rupellanam excursionibus infestat. de opprimendo eo consilium capitur. prælio se Chalardus accingit. illi naues auxiliares duæ vadis illidunt. vulneratur ipse. nox prælium dirimit. eius laus. Montalbani obsidio à Rege, Mayennióque paratur. Synodus Nemausi coït.

VM ea Regijs felicitate bellum ad continentem gerebatur; nihil despondebant animos Rupellani, reparatis abundè viribus, maríq; immisso identidem commeatu; quinimò, ne quid adhuc audaciæ deforet, post præscriptum nouo ordine bellum, noua in prouincias diplomata mittunt: caussa mutati ordinis ea fuit, quia vt suprà memorauimus, primores sectæ ab illa defecerant, deditæque Regi pleræque vrbes, quarum oppugnationi exigenda æstas, ipséque autumnus sperabantur. Quare necessum fuit mutari rerum ordinem prouincijs rectoribus suis destitutis, captísque vrbibus quæ Sectæ præsidio in longum tempus

Rupellam mari subsidia adueniunt.

Præscribitur belli gerendi nouus ordo.

Missi in Britanniã oratores. futuræ credebantur, donec firmatæ reliquæ. Rupellâ ergo citata nauigia soluunt; hinc in plagam Burdigalensem descensione facta, Montalbanum itur; illinc in Britanniam magnam, Batauiámque appellitur, suppetijs pro religione petendis: vtrumque fato dispari, quippe irritâ ad extraneos delegatione, supra prædones aliquot, qui se à plagis Zelandiæ, & Britanniæ vltrò obtulere, nihil Rupellam subsidij missum; ab Oratore Montalbanum misso feliciùs actum, firmatis in rebellione animis, qui nutabant. Angleterre. Hollande. *Infelici successu.*

Iubetur Guisius instruere classem. Infestabat ergò obsistente nemine circumiectas plagas classis inimica; cùm monitus Rex, iteratis ad Guisium litteris iussit nullâ morâ classem iamdiu procuratam transfretare ad Herculis metas. At neque iter expeditum, parum aptis Oceano vastiori triremibus, periculosóque illis Gaditano freto; quà nouum erat transfretare triremes, bellicis quidem expeditionibus commodas, sed longis erroribus minùs idoneas. Ad imperia tamen res vix antè tanto apparatu tantata perficitur, instructáq; armis, & milite classis, confœderatorum aucta subsidijs, Massiliâ, procurante Guisio soluit, ductantéq; Dampetra magno triremium in Gallia præfecto (Generalem vocant) plagas Agathensem & Narbonensem, hinc Hispaniæ littora, Africámque legit, faciliore quàm speratum nauigatione & magis prosperâ, de quâ fusiùs suo infrà loco. *Oceani nauigatio triremibus parum tuta.* Destroit de Gibaltar. Dampierre General des Galeres. Agde. Narbonne.

Rūpellanũ portum exploraturus Espernonius milites legit. Espernonius interim Rupellani portus exploraturus situm, quod non nisi magno periculo poterat, ex qualibet cohorte ducentos milites legit, ex phalange quingentos alarios; habitóque Regio-

rum delectu numerati mille & ducenti pedites, quibus in tria agmina distributis primũ cornu Auriaco obtigit, secundum Roüillaco, reliquam aciem ductabat ipsemet Espernonius.

Auriac. Roüillac.

Nondum illucescente ad III. Eid. Septemb. crepusculo, placuit apertâ planitie in quadra agmina committi acies; hinc militari gressu, signísque expansis Angolinium itur, pagus est ad plagam, paludibus circumiectis portui adiacens, nec vrbe procul: quippe qui vix ab eâ lapideo ponte dirimitur, aptus ideò agnoscendo portui, quia seu plaga obstat, seu agger genio loci assurgens, nullus in eum est ab vrbe prospectus. Progrediente exercitu præmissi rorarij, qui pontem & viarum angusta insiderent: nec diu cùm destitutam præsidio stationem relatum (neque enim visa dum ab vrbe signa, tegentibus dumetis, & aggere) quò factum vt firmatus præsidio transitus periculosum alioquin opus in plano posuerit. ad Monticelli accliue locatur legio, alæ hinc inde ad latera, intereà imperator leuiori manipulo aduoluitur portui; hîc nauta vigil, hoste agnito, ad arma clamat; at neque exaudiebatur ab vrbe reboantibus Oceani vndis, nî displosa illicò tormenta duo, monitos oppidanos impulissent, vt supra mille ducentos gregarios ducibus Gauinio, Verduro legato, Gauinióque filio signifero, ducentósque Fauasio præfecto alarios emitterent.

Angolin. *Angolinium venit.* *Pons occupatur.* *Espernonius portui aduoluitur.* *Nautæ fragore excito oppidanos monent.* Gauins. Verdure. Fauas. *Erumpit hostis.*

Iam errore longo ad Corellij caput penetrauerat Espernonius, è regione Capitis lignei ad ostium, quà portum Oceanus subit, cùm viso hoste, nihil cunctatus iubet acies Regias succedere portui; illæ

Corelle Chef de bois.

Designatur ad Bonamgrauam statio. in armis aduolant: lecta hîc legio, quæ Bonægrauæ stationem firmaret loco percommodo, accliuíque aggere, ab vrbe tuto; campo dehinc inter Corelli caput & vrbem medio, in quadra agmina distributũ quod adhuc virium suppetebat, positis ad lęuam Oceano, ad dextram legione prędictâ. Ex aduerso, testudineo gressu aduentabat hostis, hoc ordine. Bonegraue. Corelles.

Rupellanorum numerus & ordo.

Mille hastatos mixtim & sclopetarios, circumequitantibus in varias turmas ducẽtis alarijs, iustam aciem in triangulum ductabat ad primum cornu Gauinius, legionariorum præfectus, popularibus studijs ad eam dignitatem euectus, qui & ipse Rupellæ oppidanus è fæce populi erat: extenta ad imum cornua duo, Gauinio filio, Verduróque commissa. Iam eò ventum quò Regiorum sclopi non ægrè glandes impellerent, cùm Fauasius vir strenuus & sagax, deducta in concilium pręlij ratione, censuit muniendas sclopigeris circumiectas vineas; vetus est militiæ regula, quâ legionarij occulta saltuum, fallaces dumetis campos occupare iubentur, permissa alarijs planitie, quibus equorũ velocitate in plano est periculũ effugere, aut insectari hostem: at plebeij hominis impotenti ad imperium libidine, spretum viri magni consilium (adeò militiæ rudes supra genium & vires de seipsis præsumunt, posthabitis veteranorum sentẽtiis, vt suomet ipsi indicio maiores habeantur) placuit in manipulos diuidi legionem, qui sibi in circulũ mutuò succedentes indesinenti displosione impeterent Regios: primâ fronte nostris pugna infesta fuit, verberatione continuâ cæsis plerisque; manipulo suc- Cauins pere & Fils. Verdure. Fauas.

Fauasij consilium spernit Gauinius.

Legionarij manipulatim in circulum pugnant.

cedebat manipulus, cui ſtatim à diſploſione in fugam abrepto ſubſtituebatur nouus item, donec qui prior eruperat, armatis nouo puluere ſclopis repararet pugnam. Nondum redierat in ſemet circulus militaris, cùm Prætoriani vigiles, Loſieriíque Theminij cohors expedita in manipulos abripiũtur Eſpernonij iuſſu, nec diu pugnatum cùm præcipiti fugâ hoſtis cedit loco. hæc legionarij.

Fugatur hoſtis.

Lonſieres. Themines.

A latere acriùs ab alarijs vtrinque pugnatum, Regios ductabant Comes Auriacus, Marchióq; Roüillacus, ſequebantur Freſnoyus & Coulangius, ille Reginæ, hic Curæi loricatorum pręfectus: atenim conſultò Fauaſius pedem refert, inſequutus Auriacus, prælij æſtu ne quidem viam aduertit, cui ſe applicabat alarius victor; profunda illa, ductáque in propugnaculum vrbis recto tramite lineâ, infeſta diſploſione machinarum; periculum auxerant, ducenti ſclopetarij, quos prærupto vtroque hinc inde aggere, dumetis ſupra viam aſperis circumlocarat Fauaſius, haud belli expers: edita hîc Regiorum ſtrages eò morientibus grauior, quòd eminùs inulti cadebant. At neque pedem retuliſſe inglorium eſt dolo interceptis, iam fugiunt quibus antè adeò luctuoſum parauerat fortuna triumphũ, vt hoſtem diutiùs inſequuti animam in victoria omnes poſituri eſſent: faciliori viâ dumetorum aſpera occupant, vbi cæſi demum ad internecionem legionarij, quibus inacceſſus à viâ ager munimento fuerat.

Dolo illata Regiis ſtrages.

Auriac. Rouillac. Frenoy. Coulãges. La Curee.

Pedem referunt Regii.

Hoſtémque mulctant.

Longiori iam prælio deficiebant Regios vires, & audacia, reſtauratíſque nouo identidem ab vrbe de-

lectu,aciebus ouabat hostis: cùm Espernonius conglobatum ad extrema agmen triarios milites iubet fatigatis succedere; restauratum hîc nouo furore prælium.magnum erat in speciem,quod Regijs inferebant damni tormenta hostilia, viginti illa, ab vrbe,aut portu;at re minimum,ad incertos plerumque ictus vanâ displosione.

Redintegratur prælium.

Instabat hora iam à meridie prima, cùm ieiunus adhuc imperator prandij sibi copiam in alga deposcit; tumultuariò instruitur mensa, intereà nuntius adest maiori quàm antè armorum, bellíque apparatu erupisse hostem, eductas belli machinas duas, quas equite viam designante circumstabat legio: ad hæc Espernonius hausto in Genij solatium mero; Si mihi, inquit, suppeteret diei satis, fallor, aut hæc vobis commilitones tormenta addicerem,loquebatur adhuc,cùm ingenti fragore pila tormentaria repentè præteruolans sauciato nemine terrorem incussit. Sequitur dux conatu irrito; quippe minùs conserendæ manui hostis eruperat, quàm Corelium primo ab vrbe lapide inducendis machinis, & milite, metu obsidionis, vt agnitum dehinc.

Mensa imperatori instruitur.

Noua eruptio renuntiatur.

Magnum Espernonio à tormentaria pila periculum.

Corelles.

Strenuè vtrinque hoc prælio actum, iacturâ vtrinque ęquali: imò si Fauasio peditis ea die ductandi munus incubuisset, addubitatum Regióśne stragi exemisset sagacitas Espernonij. Sed neque hîc præterire liceat commentum magno imperatore dignum, quo perhibetur ad ea tempora vsus ille.

Imperatoris strata gema insigne.

Vastatis Rupellanorum prædijs, primorum in vrbe quorumdam messem, supellectilémque rusti-

cam

cam ſalua habuit, imo & militari ſtatione eximit, quæ bello maxima omnium gratia eſt: quandóque captis à milite eorum armentis, ſupplebatur numerus (ſi quod iam ſibi miles caput addixerat) nulláque dehinc redemptione reddebantur. hinc tacitus in primores, populi rumor, qui litteris demum redintegratur, in ſpeciem arcani ad eoſdem ab Eſpernonio miſſis: donec præfectorum conſilio, detecta fraus ludibrio fuit.

Frumentũ traiectitiũ Rupellam vectatur.

Attamen hoſtibus leue à vaſtatione damnum, ſi quos tot prælijs ferrum abſtulit eximis: quippe eò maiore copia vectabatur Rupellam frumentum traiectitium, quòd eius præreptâ meſſe nouerant extranei mercatores in vrbe penuriam; hinc ſæpius priuatorum ſtudijs Rupellam appulere Batauæ, Britannicæque onerariæ, magnâ annonæ copiâ: imò, quod luctuoſum eſt, apud mercatores Catholicos

Nobilium Catholicorum auaritia.

prçualuit auaritia fidei; minùs quærentibus ijs, quis hoſtis foret, quàm vbi caro frumentum vænale; quæ peſtis penè vbique in Gallia non mercatorum modò, effari pudet, ſed & nobilium ipſorum laudatam aliàs integritatem corrupit. Vulgaris omnibus ea libido fuit, redactis alioquin ad extrema

Fuxenſibus Rupellæ, Montalbano frumenta miniſtrant.

hoſtibus; quin & proditionis poſtulati coram Rege

Foix. Montauban.

plerique nobilium, quòd Fuxenſibus, Montalbano, & alibi frumentum, vináque precio ſubminiſtraſſent, primorum gratiâ, aut fauoribus dimiſſi ſunt, quorum ne flammâ quidem expiari poterat ſcelus; at hæc alibi, ſi memoria ſuppetet.

Collata ab hoſte in publicũ præda.

Rupellana claſſis infeſtabat, vt ſuprà dictũ, maritimam oram, collatáque in publicum præda om-

ni, manubias ferendis belli sumptibus, in stipendia viritim distribuebat militi, traducebátque ad prouincias ex necessitate: quamquam ad Broagij portum prætoria nauis, vna illa, bellóque impar, excursionibus sæpe obsistens, morabatur prædones illato sæpius damno; illi præfectus Chalardus, cui vt plaga notissima erat, ita numquam statione suâ, nisi Rupellanorum damno soluebat: opprimendi ergo Chalardi Rupellæ consilium capitur. Nec morâ, instruitur classis, nouóque delectu suppletis nautâ & milite reparatur Batauа nauis, ingens illa, bellóque expedita, quam & ipsi Oceani dominam appellitabant, subeunt ducenti milites supráque X X. tormẽta I V. adsunt V. nauigia, leuioris quidem armaturæ, prompta tamen; vltimò triremis ingens IX. tormentis bellicis. eo belli apparatu Rupellâ Broagiũ itur; spe aut intercipiendæ in portu nauis, aut opprimendæ in alto. Triremis, quam impellebant acriùs remiges duobus circà milliaribus aduoluitur portui, classis reliqua promontorium non procul occupat, nihil addubitante pręfecto classis, quin Chalardus nullâ in triremem morâ erumperet, quæ ad conspectum, fugam adornare iussa, incautum certo implicabat exitio.

Chalardus ad Broagii portum nauis præfectus. *De opprimẽdo Chalardo consilium.* *Instruitur Rupellæ classis.* *Broagiũ portus ad milliaria duo aduoluitur.*

Broüage. Chalard.

Chalardus, qui è speculâ procul aduentantem classem detexerat; non ideò deponere pugnæ audax consilium, quin potius, quamquam viribus longè impar, lectis tumultuariò in vrbe militibus prætoriam instruere, nauiúmque præfectos duos Morelaüm, & Botonæum, hortari vectorias citò naues educerent, bello minùs quàm exportandis merci-

Chalardus se prælio accingit.

Moreleau. Boutone.

bus idoneas illas. moriendum, aut captâ trireme agendos in vincula Rupellanos: ſic profatus, leuiori manipulo prætoriam ſubit, nec diu cùm adfuere nautæ, centúmq; circa milites, iuſtum nauigij maioris præſidium: inſtructa quoq; nauigia duo ſublatis anchoris ſtatione ſoluunt, nõ differtur mutua hinc inde tormentorum diſploſio, iámque ad triremem vela intenderãt naues, cùm exaſperato Boreâ, Nortum appellant, impulſæ violentiùs carinæ, nullo prælio, ſabuloſo vado illidunt. exin verberatione cõtinuâ in eas actum, certis magnâ parte ictibus, quia immobiles illæ nihil collimatas machinas eludebant: at neque deerat Chalardus officio ſuo, quamquam ſolus. dum tamen hinc inde ad imperia abripitur præceps, vulnus ex aſſulâ, quam tormentaria pila excuſſerat gubernaculo, ad oculum excipit, leue illud, niſi quòd viſus facilitatem præripiebat copia ſanguinis à vulnere defluens: ſed neque minoribus ideò facilitate, animóque machinas ille ſuas diſplodit, vt immane hoſtiũ tormentum, quod illiſis ad vadum nauibus exitio erat, rotis excuſſum in imum egerit. inſtructa interim ad portum noua nauis auxilio aderat, at illa per naucleri inſcitiam dimicanti Chalardo penè excidio vertit: quippe expãſis vento aduerſo velis, quæ à dextrâ adeſſe debuerat reſtauratura pugnã, vi ingenti inflatis ſupra modum carbaſis, prætorianæ latus roſtro quatit, quæ acta bis, térque in circulum penè naufragium fecit; dum nullo auxiliatrix gubernaculo arbitrio venti & fluctuum in vada impegit. Deſtitutâ præſidio omni prætorianâ, circumſtat Rupellana claſſis, haſtis,

Naues duæ illidunt ad vada.

Chalardus ſolus depugnans vulneratur.

Nauis eius auxilio aduolans vado illidit.

Ille ſtrennè dimicat.

vncíſque ferreis: nec propterea Chalardus animo deficere, quin potius obducto faſciâ oculo, militẽ, nauclerum, præfectúmq; agẽs, modò intrepidè currere ad pericula, carbaſis modò, antenníſq; ventũ ex neceſſitate metiri, modò imperia à prorâ adpuppim, à puppi ad proram deſignare. Fruſtranea tamen ducis diligentia, non dato iam niſi morte vnâ effugio; quando præceps nox, recurrentíſq; in ſemet Oceani vnda refluens periculo eximunt: quo factum, vt naues, quæ vadis hæſerant, altiore iam redeuntibus vndis Oceano in altum euectæ, circumſtantibus Rupellanis inſtiterint, à quibus nihil illicò cunctatum quin inter noctis obſcura effugerent. Ita Chalardi vnius virtute, ſi non parta Regijs victoria plenior, eluſum ſaltem ſtratagema hoſtium, ab imminentíque excidio liberatæ naues: vnde coronam ſibi nauticâ promeruit ille exhinc eâ plagâ notiſſimus, leuioribúſque in Rupellanos excurſionibus, dum à Mediterraneo claſſem operitur illuſtris, quas hîc conſultò ad maiora vocati omittimus.

Rupellani fugiunt.

Chalardi laus.

Intereà Rex Aginni ad Garumnam Montalbani obſidium adornabat; quod dum in vlteriore à Mayennio, ab ipſo Rege in citeriore Aquitaniâ parabitur, oberremus ex occaſione Septimaniam noſtram, vbi Nemauſi habita interim Synodus iniurioſè Chatillonium habet.

Agen. Haute & baſſe Guyẽne Languedoc

Nemauſi habita Synodus.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Mommorancius Margaritas castra mouet. præfectis militiæ distribuuntur munia. Concium appellitur. Margaritę expugnantur. in turrem se proripit hostis. Nemausenses in subsidium aduolant conatu irrito. hostium strages magna. ab Annonæo actum strenuè. Blaconsius Ensingeautium intercipere tentat, magnáque suorum iacturâ repellitur. Chaillarii rebellant, obsessóque Castro metu Vantadourii aduentantis dilabuntur. Chatillonius à suis rerum summâ mouetur. inseritur latæ sententię formula, quâ pluribus Sectarii de eo queruntur. eius apologia, & fides.

Mom-morãcy Mont-pellier.

OMMORANCIVS iussus à Rege Montispessulani, Nemausíq; agros populari, obsistente non nisi in speciem Chatillonio, æstiuâ Sectarios messe destituerat; quando placuit Margaritas, vrbem Sectariorum ad tria à Nemauso milliaria sitam, admotis interdiu scalis oppugnare. arduum facinus, at Mommorancio dignum, cuius non nisi ardua animus appetit. quadringentis militibus Nemausus firmauerat pagum, nullis munimentis: nisi quæ tumultuariò miles exstruxerat: veteres circumstabant muri, superstructâ macerie tantùm, si tormenta desint

Mommorancius Margaritas castra mouet.

Mar-gueri-tes. Nismes.

contra hominum impetum fortes. eo illi animo ſubierant pagum, vt agrorum vaſtationi obſiſterent. Viſum ergò militari conſilio operę pretium, citra apparatum nullo ſtrepitu oppugnari locum, imminente alioquin periculo à Chatillonio, aut Nemauſijs, qui non inde procul aberant. Dicto citiùs factum. ſeptem ad ea tempora cohortes, tres alariorum ordines Mommorancio imperatori merebant: legionarijs quatuor millibus, trecentis circa equitibus conductitijs adiuncti ducenti nullis ſtipendijs, nobiles omnes, quos Voluntarios vulgò appellitant, Mommorancij vbique ſequaces. Conductos alariorum ordines Baro Caſtreſius Mommorancij Legatus, Perautius Nemauſi Seneſcallus & Baro Couiſſonus viri natalibus illuſtres ductabant. Rorarios pugnam adorturos Condominus, & Paladanus. primum cornu expetitum ab omnibus, Suellio & Figuareto nobilibus ſortitò obtigerat, agmen medium Marchioni Annonæo Ducis Vãtadourij hodie fratri, Legatis Monmao, & Clauſoleſo, excurſorum præfectura Caſtreſio.

Eius copia.

Præfectis militiæ diſtributa munia.

Caſtres. Peraut. Couiſſon. La Cõdomine Paladã. Sueilles. Figuaret. Annonay. Monmau. Clauſoles.

Pridie Kal. Iunij Concium ſparſus hinc inde conuenit exercitus, ea vrbs eſt ad Rhodani ripam è regione Vallabreguæ. nec diu cùm via indicitur, quamquam perobſcurâ nocte. rareſcentibus ad crepuſculum vmbris, detecti ab hoſtibus Regiorũ excurſores ſclopis excipiuntur; adeſſe illicò ordinatus exercitus, póſtque indictas ad vrbis conſpectum preces publicas, teſſerámque datam quæ IOANNES erat, dari irruptionis ſignum. à precibus ad pugnam acriùs itur, certatúmque diu marte

Concium veniunt Mommorancii acies

Rhoſne. Vallabregues.

Oppugnatur vrbs & expugnatur.

dubio, cùm Annonęus post superatum scalâ editiore murum, nudo ense propulsat hostem, muríque munimentum inuadit, quo pectus tegitur, sequuti legionarij pari omnes audaciâ murum occupant; hîc se hostis laxâ in turrem fugâ proripere, accensísque ad eius pinnaculum facibus, Nemausios periculi admonere, qui ad visam eminùs flammam dum paratur repentè subsidium, ne obsessos interim deficiat animus, flammis item ab vrbe sua, quasi agnito indicio, adfutura mox auxilia respondent. Enimuerò Mommorancius minimè dubius quin oppugnatione agnitâ fratrum auxilio Nemausij accurrerent, alarios suos iam antè locarat, quà Margaritas subsidiariæ copiæ ab vrbe aduentarent. Nec defuere officio suo Nemausij, quippe erumpens mille & quingentorum hominũ legio, obsessis præstò erat, nî alarij insessis viis obstitissent.

Se in turrem proripit hostis.

Faces monendis Nemausiis accensæ.

Adsunt in subsidium Nemausij.

Post retrusos in vrbem suam Nemausios, desperatâ præsidiarij salute, saluâ vitâ absistunt, nisi quòd Mommorancij arbitrio datus Fourniquetus præsidiariorum præfectus. Eâ expugnatione, è Regijs desiderati duodecim, quos inter Caboyus vir magni animi in Galliæ Narbonensis cohorte præfectus centuriæ, Mommoranciόque ex cuius familia erat, præcarus: at Rebellium iactura maior; quippe si octuaginta eximis, quos victoris misericordia incolumes dimisit, occubuere reliqui, supra vicenos trecenti. Laudatam ad ea tempora memini Marchionis Annonæi audaciam, dato ad prima hęc armorum rudimenta futuræ virtutis indicio, qui nedum hoc prælio adoleuerat.

Iactura Regiorum leuis.

Caboy.

Rebellium maxima.

Ab Annonæo strenuè actum.

Marquis d'Annonay.

Multa strenuè Mommorancius. Plerasque huic non dissimiles expeditiones eodem ferè tempore confecit Mommorancius; quæ ijs abundè indicunt silentium, qui viro maximo maledicâ tum linguâ insultabant.

Blaconsius amicos intercipiendo Ensingeautio conuocat. Per idem tempus Blaconsius Priuatij præfectus, vir ad omnia natus, maximè ad nefas, conuocatis Priuatium Augusto ineunte amicis, magni eos facinoris conscios facere, Ensingeautiiq; validissimæ arcis intercipiendę, quã diu apud se volutauerat, cogitationẽ aperire. Ensingautium Castrũ est, genio loci, artéque munitum ad Galliæ Narbonensis confinia, Anicium versùs, vetus Episcopi Aniciensis ditio; statio, eò sectarijs gratior, quòd hàc illis ex facili à Vellaunijs in Viuarienses commeatus: sed non ita expedita eius expugnatio; visum ergo ex re cuniculis agere, noctúque tentare, quod alioquin supra vires positum videbatur. Lecti armorum Duces Castellonouanus, Amontius, Councolesius, Sibrerasius, & Chalardus, milites circiter quadringenti, sclopigeri mixtim & hastati, quibus summo iure præerat Blaconsius. Ensingeaux. Le Puy. Velay. Viuarés Chasteauneuf. Amont. Concoles. Sibreras.

Admota castro legio intromittitur crepitaculo. Imminebant mediæ noctis alta silentia, cùm per viarum aspera Castri muris aduoluitur legio. ibi admoueri nullo obluctante erecto ponti crepitacula duo, disiectísque cardinibus viam aperiri quantum satis intromittendo homini; experrecti fragore vigiles duo, qui se mediâ iam nocte securi applicuerant somno, arma capere, at leue subsidium. Chalamoundus crepitacularius audax, post factam vi viam primus irrumpit, subsequutus Amontius milites adhuc in limine dubios trahit in Castrum vi, aut Chalamound Petardier.

exemplo;

exemplo; personant vbique fatalia Catholicis verba, VIVANT ECCLESIÆ, occumbunt vigiles, cadit femina, quæ plusquam virili audaciâ mentita sexum, aditu diu prohibuerat hostem. Ad fragorem confusus velut implacidâ imagine flamen curialis, qui ab Episcopo pastoris in vrbe officio fungebatur, somni ocium horrore deposuit, nihilque dubius quin Ecclesiarum Rebellium proditione peteretur Ecclesia vna illa, quamquam iam septuagenarius, in hostem irruit; illi obuius Amontius stupere ad senilem audaciam, imbellémque conatum ridere, cùm hastâ transfoditur, subsequutus gregarius cadit eodem ferro, debitæ Sacerdotis manui victimæ. Ex aduerso Chalamontius & Sibrerasius valido præsidiariorum manipulo opprimuntur (iam enim ab excidio in spem salutis euecti stationarij opponebant furori hostium vltrices manus) nec diu cùm se hostis laxâ proripit fuga, arctioréque ruinâ quà patuerat aditus, dum seipsos timore propulsant pars in effugio necantur, pars conglobato nimis ad ruinam manipulo sibi inuicem insidias struunt, pars vbi deficit tutior salutis expediendæ ratio, se in fossas à muris præcipites agunt. At, quod illis exitio fuit, imminente luce dum confusis ordinibus, turmatim pecudum more fugiunt, pecudum item more nullo prælio à Chatesio, qui ad rei nuncium, in Castri subsidiũ accurrebat iugulantur. Blaconsius cui prærupta rupium notissima, geniúsque prouinciæ, quadraginta militibus per saltus, & dumeta euasit; ingratus Priuatiensi populo, lanistáque publicè dictus, qui tot præclaros homi-

Audax femina facinus.

Flaminis curialis iam vetuli animus.

Cadit eius manu Amontius.

Cadunt Sibrerasius & Chalamontius.

Se fugâ hostis proripit.

Necati plures.

Chates.

Blacon.

Blaconsius vita consulit.

Suis dehinc opprobrio est.

nes vrbis florem & decus ignaui ſocordiâ ad lanienam ductaſſet.

Chailarij rebellant.

Per idem tempus apud eoſdem Viuarienſes tentatam memorant Chailariæ arcis expugnationem, ea Vantadourij ditio erat, ad Galliæ Narbonenſis Comitia nuper fato functi; Dominum placidæ indolis parum ad arma natum dedignabantur ſubditi, quo factum, vt Chailarij excuſſo ſeruitutis iugo, vnà in Regem, dominúmque rebellarint. Vrbi ſupereminet Caſtrum, cuius tunc Bourguius, præfectus oppidanis magnâ ex parte Sectarijs obſiſtebat, quin rebellioni apertè ſubſcriberent. Enimuerò Priuatienſium firmati viciniâ, præſidióque, audax aggreſſi facinus, facto agmine circumſtant arcem; obſidionis illicò nuntius Lavoutam fertur, neque potuit Vantadourius quin duplici nomine copias legeret in ſubſidium; ſeu quia prouinciæ Prorex erat, ſeu quòd ipſius res agebatur. Protelauit deditionem Bourguius, donec ad ſubſidij nuntium territi Rebelles, metu hùc illuc dilapſi ſunt, vrbem demum ſubijt Vantadourius victor, vbi priuato diplomate, renuntiatis in Regem, dominúmque ſuum rebellibus oppidanis, muros, quælibétque municipij nobilioris inſignia præripuit, priuilegijs reuocatis; pœnâ de reliquo ad Regẽ cui vni, vitæ, necíſq; ius eſt, remiſsâ, quamquam & ipſe Prorex, de vita Regio nomine ſtatuere poterat.

Chailar.

Arcem ex Vantadourij ditione occupare tentant.

Lauoute.

Fugiunt ad Vantadourii aduentũ Rebelles.

Vantadour.

Destituta in pœnam muris & munimentis vrbs.

Chatillonius quem iam antè ſæpiùs diximus inter Sectariorum diſſidia, Regi fidum, iuſſus à Rege Rebellionem diu ſimulauerat, magno rei publicæ commodo; donec proditionis in Sectam poſtula-

Chatillonius à ſuis iudicio ſiſtitur.

Chatillon.

tus iudicio sistitur, habitâ per id tempus Nemausi Synodo, vbi deserens vadimonium quasi contumax, in hanc formam damnatus est.

Ecclesiarum Reformatarum prouinciæ Narbonensis vlterioris, & citerioris Oratores, Cebennarum, Viuariensium, Delphinatus præsentes litteras inspecturis S.

Haut & bas Lãguedoc Seuenes. Viuarés Dauphiné.

Diploma quo proditionis in Sectam postulatus damnatur.

NOTVM facimus vniuersis, quòd delatoribus Cebennarum & Viuariensium Oratoribus, qui prouinciarum suarum nomine Chatillonium perfidiæ postulant, necnon exautorari petunt, qui non nisi supremo Galliæ Narbonensis excidio, imperatorio munere in ea fungitur.

VISIS, Articulo Comitiorum generalium XIV. Iunij. An. M. DC. XXI. quo Circulo Narbonensi delata potestas prospiciendi ex necessitate ad libitum priuatis, publicísque rebus ; ARTICVLO item XVIII. eiusdem mensis. quo eidem Circulo armorum, ærariíq; arbitriũ datur, ARTICVLIS Synodi prouincialis Pousini ad Viuarienses habitæ quibus Viuariensis Circulus multa de Chatillonio proprętore suo queritur, petítque præsenti cum Synodo

Pousin.

exautorari, ARTICVLIS item Circuli Cebennarum, quibus Synodus Andusiana Kalen. Octob. habita Viuariensium subscribit placitis, ARTICVLIS etiam Colloquiorum Galliæ Narbonēsis inferioris, quibus abundè patet oppressam propratoris administratione prouinciam, præposterè administratũ ærarium, vrbésq; eius imperio subditas, vnâ improbissimi viri auctoritate nutare in fide, quibúsque prouincialē hanc Synodum hortantur enixiùs, caueat ne quid ea parte publica res detrimenti patiatur: VISIS item proborum sententijs, vnóque Ecclesiarum in Gallia omnium voto: perspecta ex alto perniciosâ Chatillonij in nostrum caput licentiâ, cui vix aliud in animo est, quàm Ecclesiarum dispendio sibi fortunam struere, quod tum primùm in comperto fuit, cùm Gallia Narbonensis afflictis Benarnensibus præsto esse parabat, cui ille subsidio audaciùs obstitit, lectis sæpius in prouincia copijs, explorandis magè viribus Reformatorum Narbonensium, monendísq; dehinc hostibus quid virium nobis suppeteret, quàm inferendo illis damno, cui non nisi in speciem studebat vni religionis suæ excidio natus. Ita proditore ipso imperatore irritis sæpe conatibus tentata in hostem facinora, ita fractus aduersis omnibus miles signa deseruit, viriúmque hostilium opinione ductus, vbi nihil ex voto cadebat, de viribus ipse suis addubitare cœpit, quod nemo ambigat supremam exercitibus ruinam adferre. Quoties vanis ab eo imaginibus delusæ Ecclesiæ? quoties oblato fortunatè hosti parcitũ? Quoties publicâ administratione interdicti, quibus ad

Andusiæ. (margin)

Questus iterant. (margin)

magna anim⁹ ſuppetebat? quoties obſcurata nimbis atrocibus quæ hoſtibus apertã perniciẽ inferebant? in plano poſita, imò & nemine ſæpius obſtante nullatenus periculoſa; aut ſupra vires eſſe ſuadebat, aut differenda, donec ſcilicet ab hoſte proſpectum. Perpetua illi cũ hoſtibus negotiatio, ſi quẽ reformatorũ compellabat amicè aut liberaliter , vno hoc indicio proditor dici poterat. Nemo neſcit miſſos ab eo ſingulis menſibus bis, térq; in regiã emiſſarios, monendis ſcilicet religionis noſtræ inimicis, ſtruendæque nobis ruinæ, amotis à ſe procul quib⁹ sũma erat publicæ Eccleſiarum ſalutis ratio; ſi quis earum impenſiùs cõmodo ſtudebat, proſcriptus adminiſtratione rerum mouebatur; contrà quorum auctoritate & cõſilio peſſum ibãt omnia, quorúmq; in id inclinabat animus, vt vnita Reformatorũ fides fieret diſſidij capax, excepti ab eo comitate vrbanâ, infidi homines de fide triumphabant, nempe exauctoratis, quorum animis vigebant adhuc veteris auorum fidei ſemina quædam. Præfectos vrbium noſtrarum paſſus eſt, abdicatis Comitijs, hoſtium factioni ſubſcribere; imò velut digno laude facinore, in ſilentio abire permiſit, quæ, poſt amicas monitiones, ferro & flammâ expiare debuerat; at quid bella ijs intuliſſet, quos habuit poſtmodùm ſecreti arbitros, quibúſque arcana conſiliorum aperuit monendis hoſtibus? ſi quando de Comitijs Rupellæ generalibus ſermonem inſtituit, quæ in eorum contemptum inſolenti proteruiâ non adiecit? interceptas ab eo conuocationes, ſuppreſſas regulas vbi de bello in vniuerſum ſtatuebatur, ſpretas prouinciarum mo-

nitiones, elusa Circulorum decreta, quorum sæpius ipse auctor, & in speciem fautor; reuocatum auctoritate priuatâ in quod publicè conuentum fuerat, iussam restitui hostibus prædam, ne petitam quidem; quæ nobis nondum denuntiato bello hostis abstulisset, ne ab eo petita quidem; datam in nosmet militi nostro licentiam omnium, conseruata hostium prædia, quis ea ferat? consumptos igne Reformatorum pagos, vastatam ferro & flammâ eorúmmet segetem, exhaustum ærarium, seu administratione præposterâ, seu lecto intempestiuè milite, abnegata Comitijs imperantibus obsequia, legiones eo positas loco, vbi nihil ab hoste timēdum, desertas ex aduerso Ecclesias, vbi propugnante nemine grassabatur hostile ferrū; auersum Engeriacorum subsidium, cui se Narbonensis Gallia accingebat, vnde Aquitaniarum iactura emersit, armatos Circuli nostri dispendio hostes, comprobatámque longiore silentio armorum interceptionem, data ad clades quæ sæpius pati nos contigit, lætitię maioris indicia, mœroris si quando hostibus res aduersæ; conatum eum prouinciam Narbonensem à Comitiorum societate auertere: plura tentatum quæ hîc forsan præterire satius fuerit: quis hæc patiatur diutiùs?

Decretum quo præfecturis mouetur.

His attentiùs perpensis: quia gliscit in dies proteruia hominis NOS PRÆDICTI ORATORES, NOMINE QVO SVPRA, Chatillonium præfecturis quibuslibet, quas Comitiorum auctoritate obtinuerat, maximè Montispessulani, Fossarúmque Marianarum exhinc in futurum destituimus, reuo-

Montpellier. Aiguesmortes.

catâ poteſtate qualibet, quam nobis rogantibus in Cebennos, Gabalos, & Viuarienſes olim ſortitus fuerat, prohibetur adminiſtratio quælibet, ſolutis erga illum ſacramento & fide prouincialibus, irritíſque poſthàc eius decretis, ſeu militiam ſpectant, ſeu ærarium; alariorum, ſclopigerorúmque equitantium ordines duos, quos ille præfectus ductabat, nec non legionarij, qui eius nomine ſtipendia merebantur Eccleſijs, proſcripti exhinc omnes exautorantur; delatâ interim in Eccleſias Prouinciæ rerum ſummâ, donec ei Comitiorum reſcripto ſubſtitutus fuerit, qui prouinciam adminiſtret. Quóque res omnibus innoteſcat, placet decretum hoc in municipali domo publicè legi, referri in acta, pérque prouinciam circumlatum, notum fieri Colloquijs, quorum intereſt. Dat. Nemauſi 21. Nou. 1621.

Geuaudan.

A PONTE *Præſes.*
PANTELVS *Adiunctus.*
PISÆVS *à Secretis.*

Le Pôt. Pantel. De la Piſe.

Chatillonii apologia.

Chatillonio honori vertit, quòd à ſuis tantâ animi contentione proſcriptus, vnâ fidei Regi ſeruatæ poſtulatione ſummâ rerum mouebatur: ſed ad ea tempora apologiam prælum illi rependit; quâ affectatæ Democratiæ multis Secta argumentis conuincebatur, eò maximè, quòd proſcriptâ Regis auctoritate, poſt excuſſam Monarchiam, Ariſtocratiam abdicabat, antiquato primorum imperio. portentum eſſe accuſationem eiuſmodi, quaſi ſcelus ſit non niſi flammâ expiabile ſeruaſſe Regi fidem; non

potuisse fluxæ erga Sectam fidei accusari, qui iure meliori fidem Regi debitam præstabat: ridiculam accusationem, quasi fides vlla, primæuam illam, natámque nobiscum, dum Galli nascimur, proscribere possit: vnam esse fidem, eámque indiuiduam; neque fides dici posse, quasi plures sint, nisi cùm de musica sermo: citharis fides esse, hominibus fidem; multiplicatas illas concentum, quem Græci harmoniam vocant efficere; hanc si in semet varia patitur numerum, dissonam inducere omnium rationem, dum concordiam, quæ vna politiæ sonum ex æquo facit, miserè interuertit: hinc bella ciuilia, hinc parũ tuta filio etiam in patrijs laribus salus, si in ea fide dissenserint: vnum Deum, vnũ Regem; vnam Deo fidem deberi, Regi vnam; immortalem illam, hanc vitæ terminis circumscriptam. nec accusandum ea parte Chatillonium, conatum in Rebelles animos veram politiæ fidem inducere: quod si crimen est, ánnum è conuerso Reges odisse virtus erit? cui si quando debita remuneratio vnam esse Sectam, cui coronæ debeantur. vsum libertate Chatillonium, ad quam scriptis suis identidem Secta prouocat, dum liberã ad Regis imperia seruitutem, tyrannicis Comitiorum iussis præposuit. præposterè accusatum, qui, quam à Rege vehementer expetit Secta libertatem, vnum Rebellionis prætextum, generoso conamine in Rege quæsitam inuenit. vnam esse in eũ obsequij Regi præstiti postulationem, gloriosam illam, quámque delatorum nemo, si sapit, reo nõ inuideat. abnegauit Comitiorum imperia, ludibrio habuit latas ab ijs leges, op-

Vnam esse fidem.

Crimini apud Sectarios ducitur Regi esse fidum.

pressit

pressit prouinciales, ex ruina Colloquioru rem familiarem auxit, mittenda in Benarnium, Engeriacósque subsidia auertit aliò; quid plura? nuntios, ignaris Circulis, sæpe ad Regem misit, continuâ proditione hostes arcanorum consilij conscios fecit Synodorum elusit decreta; ánnum finis? hostium prædia salua habuit, suorum diripuit ædes, exhausit ærarium, vno verbo infensissimum Sectarijs se præbuit hostem; calumnias ille negauerit, conuincétq; falsi ad libitum: ego datis omnibus, & si quid vltrà excogitari potest, pro aris & focis defendo ex præmissis concludi nihil, nisi quod viro maximo laudi vertat. at intercepta ad plagam Agathensem arma, passus est nullo commoti animi iudicio detentari ab hoste? Scilicet ad ipsius iram, Mommorancius, ipséque Rex prædâ cessissent, hinc opimâ magis, quòd eius interceptio duodecim hostium millia dearmabat, at vos DD. Ecclesiarum Reformati nuper, agite amabò, quâ lege, quo Senatusconsulto subditis licet, inconsulto principe, inducere in eius terras eam armorum copiam adeóne rerum inexpertes, qui omnia in speciem norunt, vt perduelles nesciant, qui Rege inscio, sibi vrbibúsque suis eo apparatu arma procurant? Siluit, prædâ interceptâ Chatillonius, quia militiæ legem nouerat, quâ capta bello, capienti accrescere etiam iure gentium in aperto est. Verùm ad eam ille iacturam, quâ Sectariorum Galliȩ Narbonensis, exhaustæ penitus facultates, debuerat saltem vel leue mœroris indicium prodere? nempe aduersi casus dolore reparantur; imò & doluit, leuiùs tamen, posito supra fortunam

animo; non secùs ac ea montium supercilia, quę supra nimbos ingenti mole assurgentia, numquam pluuijs irrigantur quibus supereminent.

Plura his addiderat amica Chatillonio apologia, quam quis panegyricum forsan melius dixerit. quibus omissis Montalbanum redeamus, cui iam belli moles incumbit: quamquam ne incautè hîc serie temporum decipiatur qui hæc leget, annotatum velim, latam eam in Chatillonium sententiam, quo tempore Montalbanum obsidebatur mense Nouembr. præcociúsq; hoc loci relatam ideò, quia post expeditas ad Galliam Narbonensem Mommorancij expeditiones, tentatásque ibidem à Sectarijs varias arces, è re duxi vno tenore gesta eodem loci describere, quamquam interiecto temporum spatio inuicem dissita.

CAPVT IX.

EPITOME.

Mayennius Tolosæ agros subit. magno populi applausu exceptus. prouinciæ tutelaris Deus vocatur. Tolosa Palladia olim, hodiéque studiosorum remuneratrix, à Sectariis vndequaque oppressa. laudatur Mayennius. Rapinus Manso Verduni absistit. Bourguius Jordani insulâ, Maraüatus Malouicino. de Mayennio salutando pluribus in Senatu actum. delegatus Manibanius Præses eum magnâ facundiâ salutat. Responsum Mayennii. diruendis tribus arcibus lecti tres Senatores.

perniciosè suasus Mayennius muros Insulę sartos tectos haberi iubet. obstat Belebatus, datóque sibi Senatu, pluribus murorum ruinam suadet. Masnaüs à Senatu iussus solo adęquat muros, qui iam antè arcem munimentáque disiecerat.

VPRA memorauimus Mayennium post salutatum litteris Tolosæ parlamentum, oberratâ Aquitaniâ, vbi non nisi triumphos Regi, sibi laudem immortalem parauerat, Tolosatum agros subijsse oppugnandis Sectariorum arcibus, quæ Catholicam vrbem circumstabant, magno oppidanorum incommodo; quo populi Tolosani, prouincialiúmque gratiam adeò sibi promeruerat, vt non nisi Mayennij nomen in Aquitaniâ vlteriori & Septimania personaret; dictum eum tunc memini Deum prouinciæ tutelarem, qui eam, animi magnitudine liberasset, affectúque, quod primoribus rarum, erga populum incredibili: vnde item à populo supra fidem redamatus, Luyneæ familiæ in affectatæ popularibus studijs auctoritatis suspicionem venit.

Mayēnius ad Tolosa confinia venit.

Guiēne. Haut Lāguedoc.

Dictus prōuincia tutelaris Deus.

Tolosa vrbs est antiqua & nobilis, Palladiam dixere veteres; quia ab omni æuo Palladis amica fuit, hoc est litterarum cultrix, vbi, vt hoc obiter dicam, etiamnum hodie quotannis ludi toto orbe illustres Kal. Maij exhibentur, quibus adolescentes ingenui velut in Panathenæo, non pyrrhicâ corpus, sed poëticâ exercent animum, virtutis præmia Cynosbaton, Clitia, & Viola; quæ à mensis multiplici vena-

Tolosa Palladia.

Ludis etiānum hodie floralibus illustris.

tione instructis, magnâ omnium Ordinum frequẽtiâ ex dignitate poëmatum distribuuntur; non nisi cantibus Regijs debita illa (ita metrorũ id genus appellitãt) adeò Regio sunt animo Iudices, quibus remunerandæ virtutis cura incumbit. Promeriti tria præmia poëtarum collegio ascribuntur; fiúntque Clementię assessores, ea nobilissima princeps, quæ ludos, multis abhinc seculis instituisse fertur. At hæc diuerticula sunt, redeo in viam. Præter antiquitatem nominis, Palladięq; dignitatẽ id Tolosę supra reliquas Galliæ vrbes præcipuum est; quòd in communi Galliarum luctu, quem Sectariorum hæresis secum pestilenter induxit, vna inter tot vrbes ab impuro semine illæsa remansit, tentata quidem à Sectarijs sæpius, at semper victrix; vnde ne vnam quidem Nouatorum familiam passa, sanctæ sibi promeruit cognomentum. Sectariorum tamen circumiectis arcibus vsque adeò premebatur, vt vel ad minima belli dissidia non esset oppidanis ad primum ab vrbe lapidem tuta salus. Quod hinc factum liquet, quia vrbe olim pulsi Sectarij, pagos hinc inde nullo custode, nullísque munimentis occuparant, ea dehinc arte firmatos, vt stationibus malè fidis præsidiariæ arces successerint.

Ne vnam quidẽ Tolosæ Sectariorũ familiam agere.

Occupata à Sectariis circumiecta oppida.

Garumnam, quo Tolosa alluitur, ad decem ab vrbe milliaria habebat, vt ita loquar, in vinculis Mansus Verduni quà nihil nisi portorio pẽso commeabat, nec inde procul Aquitaniam versùs occurrebat Malouicinum, Insula dehinc Iordanis: arces eò munitæ magis, quòd eas iamdiu Sectarij detentabant: atenim si quando stipendiariam annonam

Mansus Verduni Malouicinum Iordani Insula ad Aquitaniam.

Le Mas de Verdun. Mauuaisin. L'Isle en Iourdain.

ſtationarijs Toloſa negauerat, meſſe illicò eâ parte deſtituta, lugebat commeatum omnem, qui in dies ſingulos ab Aquitania magna in vrbem copia infertur, interclusum, dum in ipſamet vrbis pomœria excurrens hoſtis, diripiebat vicinas ædes, ipſóſque ciues agebat in vincula. & hæc ad Aquitaniam Toloſæ retinacula.

Ad Galliã Narbonenſem Carmanium, Monſcucius, & Manſus ſanctarum Puellarum.

Carmã. Mõcuc. — Le Mas ſainctes Puelles.

Cis Garumnam, à Galliâ Narbonenſi, inſtabat ad VIII. ab vrbe milliare Carmanium, Toloſæ iampridem infeſtum: non longè hinc Monſcucius; hinc ſi euaderes, occurrebat illinc periculoſiſſima omnium ſtatio, loco ad prædam percommodo, Manſus ſanctarum Puellarum, viæ adiacens, qua Tolosâ Narbonam, Maſſiliámque itur; ita quocumque in ambitu Toloſates verterent oculos circumſiſtebat hoſtis. Dilatis in ſequentem annum Carmanij, Montiſcucij, & Manſi ſanctarum Puellarum deditionibus; videamus nunc qua ratione in venabula Regia inciderint lepores, qui Iordanæâ Inſulâ, Manſo Verduni, & Malouicino quaſi cuniculis ad ea tempora tegebantur.

Debita geſtorum laus Regi.

Nemo ambigat Regi Chriſtianiſſimo debitam omnium laudem, quæcumque eius legatos confeciſſe memorant: at quemadmodum Deo omnium auctore, non ideò tamen minùs facinorum Regibus accreſcit decus; ita quamuis Regi noſtro debeatur libertas, quam ab hoſte profligato Toloſa hodie ad inuidiam poſſidet; nequaquam tamen indignus, cui hoc loci laudem rependamus Mayennius victor, quem & facinori patrando Regis ſagacitas legit, & prouexit ad laudis cumulum virtus,

Neque minùs ideò laudandus Mayẽnius.

quamquam ea laude nobis magè satisfactum puta-rim, quàm heroïs memoriæ, cui Christian⁹ orbis est præco. cochleæ succo suo victitant si nihil illis aëris de cœlo illiquitur, heroüm virtus immani seipsam pondere firmans sibi ipsa præmium est, & remuneratio.

Leuis tunc Mayennio exercitus militabat, legionariorum quinque millia, quingenti equites, tormenta octo: his copijs præterlecta Garumnæ ripâ Manso Verduni succedit: hinc missus ad Rapinum arcis præfectum Fecialis, deditionem rogat; protelabat ille, nondum ex conuentione pretio numerato: iámque oppugnationi tormenta aptauerat dilationis Mayennius incapax; cùm Rapinus in vna principis fide, loco cessit rapinę aptissimo; hinc Iordanæam Insulam ventũ, vbi nihil detrectante Bourguio præfecto, Regiorum statione locatâ, tormentum immane, puluis, pilæ tormentariæ, hastæ, sclopíque magnâ copiâ Regi addicuntur; non priùs tamen, quàm de precio pactum cum Bourguio, cuius fidem circumuenire magno animo indignum erat, expeditionibúsque noxium, quæ superabant.

Rapinus Manso Verdunorũ absistit.

Rapin.

Bourguins Iordans Insulâ.

L'isle en Iourdain. Du-bourg.

Intereà Tolosę Parlamentũ de salutando Mayennio cogitabat. At conuocatis de more Cameris proposita à quibusdam difficultas; nempe arduum est in vnam sententiam coire capita centum, contrarijs vt plurimùm studijs & affectibus dissona. Quibus ingrata delegatio erat; Regis in prouincia præsentiam causabantur, cui vni Parlamenta id debeant cultus, & honoris; ad solis ortum stellas obscurari; vbi longè dissitus est, fulgere quidem, sed

Parlamentum Tolosanum de Mayennio salutando differit.

non nisi radijs ab eo mutuatis. Legem hanc, longo vsu in Gallia primorum fastui præualuisse, vt cum prouinciarum rectoribus, principibus illis necne, vbi Rex adfuerit aut leui, aut nullo apparatu agatur, hinc ductâ, vt audio, formulâ, quòd proprætoribus ideò maximè præstentur honores eiúsmodi, quia Regem exhibent, quæ si ad præsentiam Regis personata repræsentatio cessat, non posse ijs nisi iniuriâ deferri quæ vnum Regem spectent. Contrà tamen sancitum penè suffragijs omnium, Manibaniúsque Præses, cum Bartholomæo Gramoundo, & Massnaüo lecti, qui Mayennio Parlamenti nomine gratularentur, collatíque in ciues Tolosanos beneficij gratias agerent.

Cum rectoribus prouinciarum nullo cultu agendum vbi Rex.

Maniban. Barthelemy de Gramond. Massnau.

Delegati ad Mayēnium duo cum præside Senatores.

Postridie proloquutus ad eum, Manibanius dixit. Senatum Tolosanum, quia Regibus ab omni æuo addictus fuit, coluisse præcipua semper veneratione principes, quorum fides, status Gallici basis, Regiæque dignitatis columna non immeritò dici possit: præ ceteris Mayennium cultu in vniuersum gratissimo excipi, qui Lotharingæ prosapiæ surculus florens, & plerisque in Europa Regibus sanguine copulatur, & ab ijs originem ducit, quibus Christianus orbis terram olim debuit Idumæam, hodiéque deberet ni Christianorum impietas, manum Dei ad vindictam armasset. non esse à proauorum virtute degenerem, qui tam strenuè Regi, tamq; vtiliter prouinciæ militaret: vnde minùs imperatoris in eo gesta demirari senatum, quàm miracula supra vices hominum posita: portenta esse, quęcumque Mayennio auctore prodeunt, neque de victorijs addubita-

Manibanii præsidis ad Mayenniū oratio.

Lotharingæ familiæ laus.

Mayennii virtus.

ri, vbi castra eo imperante mouentur, vbi etiam leuiter vestigium posuit, lauros crescere, vbi distringit ferrum, cadere hostem, vbi vel vnum Mayennij nomen personat, consternari gigãteam audaciam. vno verbo nihil esse, quod magis DEI immensitatẽ exprimat, quàm Mayennij, ne orbis quidem terminis circumscripta gloria. Galliam supra rationes suas tantæ virtuti deuinctam, prouinciámque præsertim Aquitanicam, quæ ingrata erit, nî se vitam, bona, & libertatem Mayennio magno debere fateatur. Parlamentum in cuius purpura Regum auctoritas micat, lætari supra modum, quòd communibus secum votis, prouinciæ Prorex in publicam vtilitatem feratur; & quando quæcumque in principem cadere possunt decora virtutum, inuictus animus, corpus laborum & æstus non impatiens ceteráque in Mayennio pleniùs adorantur, non defuturum muneri suo Senatum; quinimò exsoluẽdæ obligationi quâ tot ei beneficijs astringitur, tot præclara facinora, & memoriam in eo inuentura gratissimam, & cultum sempiternum.

Mayennii responsum.

Non displicuere Mayennio collata quamquam oratorio verborum apparatu elogia: séque parlamento ad extrema addictum professus, sibi abundè notum respondit, quid supremis in Gallia Curijs debeatur, earum integritati inniti auctoritatem Regis; iaci in purpura Magistratus alta Regiæ amplitudinis fundamenta, rerum gestarum gloriam, & decus vni Regi deberi, qui maiore quàm dici queat affectu subditos suos prosequutus, libertatem pari omnibus animo procurat: gaudere se tamen, quòd

quòd qui ad alias expeditiones destinari potuerat, sorte, aut Rege consultò ita ordinante, promouendis Tolosatum votis electus fuerit, quibus placidè incumbit,incumbétque dehinc si quid valet.

Castera de Maraüat.

Imperia Maraüatũ abnegare renuntiatur

Ad vesperam, Casteratium Maraüatium abnegasse imperia renuntiatur: pacta iam antè deditio fuerat Mansi Verduni, Insulæ Iordaneæ, & Maliuicini, non alijs conditionibus, quàm pecuniâ numeratâ; at neque in promptu Regi exsoluendæ fidei in ære facultas, nec eo deficiente absistendi Casteratio animus, qui Bourguium, Rapinúmque irridebat, quòd fidem de precio Regi habuissent, nullâ postmodùm in eum actione.

Caumont.

Languidus à febre Mayẽnius castra in illum mouet

Malonicinum deditũ.

Dies aderat in quam Mayennio quartanæ interstitium incidebat, magnis vulgò facinoribus debita illa, vt supra annotauimus ad Caumontium, attamen à Parlamenti Oratoribus rogatus, quamquam recursantis igne febris æstuabat, equo insilit præceps,iussísque sequi nulla dilatione tormentis, Maliuicini propugnaculis appetẽte iam luce succedit, eâ Maraüati, qui nihil tale sibi persuaserat,consternatione, vt ad victoris arbitrium subierit legem. Magni nominis ea arx, supráque reliquas instructa ad bellum,septem in eâ propugnacula,fossę in excisa rupe profundiores, decem & quinque tormenta minora,populus dissidij capax,inertiæ expers, & ad militiam satis expeditus Mayennium diu morari potuerant, nî Regis prouidentia, Mayennij celeritas,& super omnia, nî fortuna quæ Regem hoc bello alumnum habuit obstitissent.

Senatui Tolosano,solo æquandarum arcium cu-

Disiiciẽdis Insulæ Mansi & Maliuici munimẽtis lecti Senatores. Masnaus Cadillacus Bertrãdus.

ra incubuit: póstque exceptum communi omnium alacritate diploma in id Regium, lecti Masnaüs, Cadillacus,& Bertrandus cognomento minor, qui Insulæ Iordaneæ, Mansi Verduni, & Maliuicini muris,propugnaculísque diruendis præessent; haud segniter illicò operi incubatum,donec munimenta omnia æquata solo. Mirabantur omnes quo zelo gens rustica in seruitute nata, excutiendo Sectariorum iugo incumberet: ea enim frequentià & contentione ex vicinis circum pagis rustici pertinacem in dies operam restaurabant,vt,perspectâ temporis breuitate fidem superet ruina edita. Mansi, quà Aquitania patet,diruta propugnacula quatuor impleuere cespite,limóque fossas; placitúmque dehinc erigi,vbi propugnacula ingenti olim mole assurgebant, tumulos quatuor, superimpositis in rei monimentum ligneis crucibus, cõdignum ea Cruce triumphum,quæ eo diu loci ludibrio fuerat.Quà Garumna defluit,posito è regione Montalbano,labori parcitum, quia prærupta rupes genio loci firmauerat arcem, vt nihil nisi conatu irrito naturam contra tentari posset.

Masnau Cadillac. Bertrãd

Abbas Villalonganus muros Insulæ conseruare studet.

Post diruta Insulæ Iordaneæ propugnacula & castrum, rogatus Cornacus Abbas Villalonganus, qui Mayennio à secretis erat, vir sagacitatis eximiæ, Mayennio olim patri, Cardinalíque Borbonio supra modũ addictus, dũ Catholicæ factionis arcana tractabat,rogatus in quã ille ab Insulanis Catholicis (quorum etiam in vrbe sectariâ frequentior numerus) vrbi Senescalli iurisdictione,& Capitulo sæculari illustri mœnia conseruarat,inclinante non ægrè

Cornac Abbé de Villeloing.

in eius preces Mayennio; quin & ipse Masnaüs Senator (quem numquam nisi cum laude memorabo) re infectâ, adactus vi maiore Tolosam redierat: quando Belebatus iustitiæ in Aquitania summo iure præfectus, Regisque apud Mayennium legatus, vt publicę cum eo saluti prospiceret rem apud se maioris momenti perpendens; ex re credidit Senatum adire; admissus, applausu omnium in hæc verba silentium fregit. *Obstat Belebatus.*

Statim ab accepto intermissi ad Insulæ ruinam operis nuntio, citatis se Tolosam equis venisse, idque mouendis parlamento querelis, quòd adeò segniter expetitæ diu Tolosatum votis ruinæ incumberetur: opposita sibi Mayennij in contrarium iussa, qui Masnaüo inhibuerat opus. Mayennio se quidem addictum, non vsqueadeò tamen, vt Regiam auctoritatem eorum arbitrio linquat, qui principem bonæ alioquin indolis, animíque inuicti, circumstant, prostitutam, si ita res habet, Regis auctoritatem, Mayenniúmque dum importunis plus æquo suasionibus tribuit, salutem prouinciæ, quæ in perpetuum hodie firmari queat, in excidium trahere aperiri Rebellibus certum in Aquitaniâ effugium, etiam præter spem. ne petitam quidem eam ab illis gratiam, quos exactæ Rebellionis conscientia adeò noxios facit, vt proprio ipsimet iudicio indigni habeantur, quorum muri subsistant. Atenim Catholicos ipsos, rem inauditam! libellum supplicem Mayennio obtulisse, quo in seipsos proditores, quid aliud dici possit, quàm restem eos sibi texere quo strangulentur? enimuerò non defuisse *Dato sibi Senatu sic loquitur.*

prætextum, quaſi Capitulo, Iuriſdictioníque vrbanæ indecorum foret nullo murorum ambitu, ſeu in vitæ, bonorúmque tutelam, ſeu in vrbis dignitatem circumſcribi. hominem homini lupum eſſe longè infenſiſſimum, magíſque timendas, ſi muri ſubſtiterint, à Sectarijs inſidias, quàm à feris, ſi vndequaque patuerint. vrbes minùs lapidum ſuperſtructâ mole firmari, quàm fide, oppidanorúmque concordiâ. Thebas olim, ex imperatoris magni reſponſo non habuiſſe muros alios, quàm ciuium ſanguinem, Mantuam Carpentanorum, Regis Hiſpaniarum ſedem illuſtriſſimam, Lutetiámque ipſam, orbis à Româ caput, muris magna ſui parte deſtitui; vbi tamen nemo ambigat in tuto agi: imminere prouinciæ periculum cui nullatenus proſpici poſſit ſtantibus ijs muris. bello fatigandam aliquãdo clementiam Regis, qui non niſi ſummo dolore ipſorum etiam Rebellium ſanguinem effundat, nec dubitandum, quin armis hinc inde occupata, prioribus dominis eómet reſtituantur ſtatu, quo bello confecto ſubſiſtent. quibus ita poſitis ſatius eſſe debilitari potentiam ſectæ quamdiu licet: æquatam iam ſolo arcem, munimenta vrbis diſiecta, ſupereſſe muros & foſſam, cumulandam hanc illorum ruinâ. obijci Mayennij ducis imperia, leue Parlamento obſtaculum vbi contrarium à Rege diploma ad manum eſſe poterit, imò vbi Mayennius ipſemet, non ingratè excepturus ſit glorioſum hoc facinus. aſtringere ſe ſacramento ſolemni fidem, ſubſcripturum Mayennium quibuſlibet eâ parte Curiæ placitis, ſuſceptáque ex hinc omni in caput ſuum facti

Madril. Paris.

inuidiâ, futurum se victimam quæ Senatum culpæ eximet, Tolosates seruituti, Aquitaniam vniuersam timori, & malo.

Communi omnium applausu exceptâ oratione, iubetur Masnaüs diruere muros, quod prouincialium vtilitati Tolosatúmque commodo vertit: atenim Abbati Villalongano res ingrata magis, quàm Mayennio, Regi gratissima fuit, vt litteris dehinc ab eo proditum. *Masnaüs muros diruere iussus.*

CAPVT X.

EPITOME.

Rex à Tolosatibus subsidiarias copias petit. cohors legionariorum, equitúmque ordo, Capitolinis promouentibus, auctore Senatu, instruũtur. Diœcesis, lecta mille, & ducentorum hominum cohorte, prædones ei præficit. vocati in iudicium contumaces exauctorantur. Capusius postulationi eximitur. Mauleonus Baccio adfuturus in Segualierii insidias incidit. occiditur Segualierius. capitur Mauleonus sine redemptione dimittitur. quare. perfidi habiti Maserẽses. habitus & Mauleonus ab illis infidus numquã ineunda cũ hostibus Rege inconsulto pacta. Mayennius castra in Sectarios mouet. Theminius audax. deditæ Mayennio vrbes. Albiasii vrbs inferior capta. Regii claustra extruunt ortum inter eos dissidium. contra publicam fidem hinc inde actum. vrbs victoris arbitrio dedita in furcam plures acti. designatur in fanum Antonini expeditio. initur Mayennium

inter & Pennauairium de vrbe dedenda pactum. socordiâ suâ Pennauairius apud suos in vitæ periculum incidit. eximitur morti commento quo populum decipit. ea de re apud omnes non planè conuenire. Mayennius in fanum Antonini castra mouet. iussus à Rege posthabitâ eâ expeditione in Montalbanum signa confert. consilium differendæ eius expeditionis infelix.

VM expugnandis quæ Montalbanum circumstant Sectariorum arcibus, Garumnam transmeabunt Mayennij acies, videamus quid Tolosæ interim actum. Rex haud ignarus quantum exercitui suo virium, longiori expeditione decessisset, raris iam post crebras obsidiones ordinibus, Tolosates in subsidium scripto inuitat. Illi tot beneficijs à Rege acceptis impares, legionariorum cohortem, alariorúmque instruunt ordinem, præfectis Colomiesio, & Baccio Capitolinis, viris nobilibus, vnáque ad præfecturam municipalem cooptatione Senatus non indignis, qui prouinciam hanc sortirentur; dixi vnâ cooptatione Senatus, municipij rectores eos, quia paulò antè Parlamentum de more Capitolinorum electioni cui se municipes per ambitum, aut per sordes applicuerant, supremâ auctoritate intercesserat, suffectísque ex officio proscriptorum loco veteranis municipibus, glorioso Capitolium illustrauerat octumuiratu. Baccius ergò & Colomiesius statim à delato sibi hoc munere æmulatoriè agunt; tormenta maioris modi XV. armamentario educuntur, habitó-

Colomiez. Baes.

Senatus suprema Capitolinos auctoritate creat.

Colomiesius & Baccius Tolosanorũ cohortum præfecti.

que legionariorum delectu instructa cohors, cis Garumnam, Theminio prius, dehinc Mayennij exercitui iungitur; Baccius quà Tolosæ, quà in vicinia phalangem armat.

Dicecesis cohortem instruit præfectis prædonibus.

Cornusson. Nec deerat intereà officio suo Diœcesis, quin imò Cornussono præfecto duodecim ordinum cohortem instruxerat, magni illam ad Regias expeditiones momenti, nî Centurionum, quos hîc meliùs prædones dixerim, libido impotens, addicto sibi stipendio militum, causam rapinæ dedisset, póstque desolatos Catholicorum pagos, effugio; vnde dehinc velut proditores iudicio militari postulati, vadimonium deseruerunt, si Capusium eximis, qui vnus centuriam suam ad Montalbani obsidionem duxit, veteranæque cohorti ascriptus in finem perstitit; vnde postmodùm in rei bene gestæ remunerationem, fidæ Mansi Verduni stationi successit, vbi etiamnùm hodie stipendijs Regijs perutilem Sectariorum transitui portum occupat.

Capus. Capus. postulationi eximitur.

Moris est alariorum præfectis phalangem instruentibus, subsidiarias ab amicis copias petere ostentationi magè quàm prælio, vt interdum quinquaginta Cataphractorum ordo ducentis alarijs constet; breuiùs tamen quàm par sit: atenim nullâ sæpius expeditione, statim ab ordinata ad imperatoris oculos in militares turmas phalange, dilapsis qui non nisi gratis militabant, rarescunt ordines quod sæpe excidio vertit. Mauleonum ergo rogauerat Baccius adforet, quo maiore posset alariorum numero, Labastidam item Colomatũ: hic nemine obuio cataphractis decem Tolosam venit, illi bis

Baccius phalangem instruens amicos in subsidium rogat.

Mauleõ La Bastide de Colomat.

denos ductanti occurrit ad duo à Bellopodio milliaria Segualierius, Rebellionis apud Fuxenses auctor, qui positis loco percommodo insidijs, vndequaque insederat viam. Iam ad insidias ventum, cùm suggressi propiùs speculatores hostium, visique à Regijs, instantis monuere periculi. laxari illicò fræna equis ad regressum, qui à tergo patere adhuc sperabatur; at hostis eâ parte frequentior viam occluserat, relatóque in concilium districtè periculo, placebat Mauleono medijs hostium agminibus viæ periculum facere; nisu corporum equorúmque impetu peruasuros; imparem hostium phalangem esse; nisi quòd sclopetarijs trecentis fulciebatur, at nec abreptos generoso equorum conamine Cataphractos, fixo peditum vestigio sisti posse, nec à desolata phalange præuerti, sic tutam esse in effugio salutem. atenim Segualierius dubios adhuc aggredi, præcipitísque velocitate equi longè à suis abreptus casu an consilio, deditionem exposcere. Mauleonus obstare, manum conseri, lethali glande traijci Segualierio caput, nutare illicò immani corpore gigas: non procul hinc posita pastorum mapalia, quibus Mauleonus occupatis, diu prohibet hostem, at leuiori aggere firmato loco, vt plumbo peruijs muris nullo obstaculo transfoderentur obsessi post exànimatum, glande medio muro peruiâ, Castrouerdunum, subijt Mauleonus victorum legem.

Mauleono Segualierius struit insidias.

Suos in salutem hortatur Mauleonus.

Committitur praliũ.

Occupãtur leuiora à Mauleono mapalia.

Capitur Mauleonus.

Belpech Segualieres.

Chasteauverdun.

Peruaserat interim vulnerati Segualierij per vrbem fama, ad quam Maserensis populus, supra Fuxenses reliquos seditionis capax facto agmine ire

Maseres.

victoribus

victoribus obuiam, discerpendúmq; in frusta Mauleonum, Papistasque socios petere, occurrere præfecti populo furore commoto, datam Mauleono fidem opponere, desideratos hostium plures, vnam in Segualierij vulnere victorum iacturam, leui illo. His & similibus restinctâ seditione, inter obscura noctis Segualierio parentatur, posito in arce præsidiaria, loco tutissimo, Mauleono, vnde amissâ supellectile & equis reuoluto mense, non aliâ redemptione dimissus est; quæ magna hostium gratia videatur, inita inter Maserenses & Mauleonum pacta ignorantibus: Bellopodio quippe Mauleoni ditione, posito ad duo à Maseresio milliaria vicinorum sibi infestis inuicem armis, tacitâ lege fuerat conuentum in fœdus, colendis scilicet agris; initíque religione pacti, nullo metu Mauleonus præterlegerat vrbem, quò fluxæ fidei postulatus hostis; quem tamen perfidiæ collatum in se crimen diluisse memini, eâdem pacti religione, quam Mauleonus iam antè violauerat, auxiliares in Sectam copias ad Baccium ductans. sacramento exsolutos se non aliâ denuntiatione, quando hostis sacramento item addictus, primus peierauerat: neque alia ad hæc Mauleono exceptio erat, quàm initum de fœdere pactum, non nisi inter vicinas vrbes, ídque colendis agris; parcitum à se armentis, gregibus, fundis, imò ipsis Rebellis municipij oppidanis, instructámque minùs in Fuxenses à se phalangem, quàm in Carmanios aut Montalbanenses: contrà obijci vnita Sectariorum vota, adeò vt qui prædia Carmaniorum, aut Montalbanensium diripiat, in Fuxenses ip-

Populus Maserensis furore commotus.

Mauleonus sine redemptione dimissus.

Quare.

Fluxæ fidei accusati Maserẽses.

Eorum apologia.

ſos caſtra mouiſſe cenſeat, non ita diuiſam belli rationem, vnum eſſe bellum, vnum hoſtem, cauſam vnam; neque ab iniuria capiti illatâ immunem eſſe qui pedem vulnerat: diſiuncta quidem membra ſi diſſitam eorum compagem ſpectas; vnita eſſe, ſi ex ijs in vnum coïncidentibus ſpiritum, conflari nobiliſſimum naturæ opus, humanum corpus attendis.

Nulla cum hoſte pacta ineunda niſi ex Regis placito.

Præualuit iure ſuo vſum hoſtem, nec eiuſmodi pactum iure initum, rebus in Gallia ſic lege fundamentali ſtantibus, vt ſubditus ſinè aliâ cauſæ cognitione eum ſibi in hoſtem aſſumere teneatur, in quem Rex bella mouerit, nullâ priùs gratiâ, prætextu nullo reconciliandum, quàm aut pace licuerit, aut Regis iuſſu.

Mayēnius in arces Sectariorū caſtra mouet.

Mayennius interim ex Regis placito, transmeato ad Granatæ portum Garumnâ, in arces Montalbano circumiectas caſtra mouebat hoſtili ſolo, præualentibus eâ parte Sectarijs: dum ex aduerſo ad primum à Montalbano milliare Mareſcallus Theminius, lectis tumultuariò copijs, vaſtabat agros; illi aderant Toloſatum auxiliares copiæ, Cornuſſoni patris alariorum ordo, ductante Traueto, cui nullis ſtipendijs aſcripta Toloſæ pubeſcens nobilitas glorioſè multa patrauit poſt aduentum Mayennij; nihil enim à Theminio actum antè, quod Regi commodo verterit, intermiſsâ agrorum hoſtilium populatione in ſpeciem iuſſi, quod noſtris dehinc exitiale fuit. hinc Montalbanenſiū proteruia inſolens, qui meſſe deſtituti, vix habuiſſent annonæ ſatis vnde præſidiarias diu copias in vrbe ſua alerent. aiunt magnâ audaciâ Theminium, militis hîc ſuſtinuiſſe

Granade.

Cornuſſon. Le Trauet.

Theminius Montalbanenſium meſſi parcit.

Theminius audax.

partes magè, quàm ducis, quippe munimentis vrbis admotus, diuisis in quadra militaria agminibus suis, diúque hoste prouocato, vbi in apertam planitiem prorumpebat nemo, ad iactum ab vrbe sclopi penetrauit, quando præfecto Bourflanco, manipulatim erumpit hostis; at neque hîc pugnatum: atenim vineis illicò insessis non ausus pugnam, eminùs displosione egit, nihílq; Regijs damni illatum (quamquam infesta videbatur displosio) præter vulnus quod Fenelonus excepit ad brachium. Mayennius primâ cis Garumnam victoriâ Corbarrium subit; arx erat supra genium loci & munimenta, ducentorum militum firmata præsidio, quâ non expectatis, imò ne visis quidem Mayennij copijs abscessit hostis, ad euulgatam tormentorum famam, quæ in Montalbani obsidionem Regi Tolosa procurauerat: cæsi dehinc Rebellium plures quos Dariatus, vir audax, populóque Montalbanensi præcarus ductabat ad prædam, ille in vincula actus paucis abhinc diebus decessit.

Vrbi admouetur.

Erumpit hostis.

Fenelon.

Corbarrieu.

Cæsi ad Corbarriũ Rebelles.

Dariat.

Dariatus capitur.

Præsidiariam Regiorum stationem tuendæ arci destinatam, distento ad expeditiones longius hinc dissitas imperatore ad internecionem iugulant Mõtalbanenses, interceptâ arce: breuis tamen ouatio fuit; quippe ex aduerso Mayennius Nigrepelissam, nobilem Buillionij ditionem, Regalem vrbem, Calciatam opimam Suillij Baroniam, plurésque eodem tempore arces intercipit ea felicitate, vt quatriduo expeditionem confecerit, cui ne annus quidẽ ex æquo suppeteret. Vix credi potest, quid in hostem valeat euulgata imperatoriæ virtutis fama;

Negrepelisse. Bouillon. Realuille. Caussade.

Mayennio deduntur Sectariorũ vrbes.

quippe ad vnum Mayennij nomen, quasi ad reuelatam Persei parmam in saxa rigebant hostes, nullo conamine, imò & immobiles nisi ad fugam; quod tunc maximè patuit, cùm Calciatę munimentis succedens, saluâ vitâ abscessit hostis, quem propugnacula ex arte compacta, hemicycli, muniminàque id genus non nisi longa obsidione peruia, tegebant: Suillius enim qui sibi eâ parte Heluetiorum more struebat pagum, vulgò Cantonem, vrbem percommodam, magnis sumptibus adeò circumuallarat aggere, vt manus eius dextera vocaretur; sinistra Cardalliacũ, corpus Figeacum, caput Vxellodunũ, circũiectæ arces erãt quas ingenti precio sibi nuper ille parauerat. Parcitũ hîc sanguini, quia se vltrò dedebat hostis, donec Albiasium ventũ, quod Petræus prȩfectus trecentis præsidiarijs paulò antè ingressus firmauerat milite: at nihil addubitabat Mayennius, quin deditis Calciatâ, & Nigrapelisâ, pateret sibi nullo obstaculo, quocumque pergeret aditus. Iussi ergo præire Mensores, parando de more imperatori prætorio, se sclopetis ab vrbe exceptos referre; quo agnitum de obsidione cogitare Rebelles. nec mora occludi ad vrbem accessus, cingi pedite mœnia, admoueri propiùs legiones, tormenta munimentis succedere, quibus eâdem die ad displosionem paratis, de deditione monitus hostis, audaci proteruiâ succensere Regijs, imbellémque Mayennij conatum ridere, cui incruentis victorijs assueto parare se iactitabat in fossa tumulum.

Calciata dedita.

Suillius ea prouincia potens.

Canton

Cardaillac.

Figeac.

Caddenac.

Paratur Albiasij obsidio.

La pierre.

Vrbi superieminebat Castrum, arctum illud, at pro angustia loci firmatum vallis, aggeréq; muni-

tum: poſt ruinam ad vrbis muros editam, primum oppugnationis cornu Broüillio datur, ſubſequuta Toloſana cohors, hoſti pertinaciter pręlium reſtauranti pertinaciùs inſtat, donec nouo delectu renouatæ oppugnantium vires, magno impetu propulſant hoſtem; hîc vulnerati Rebellium, cæſíque plures, reliqui arcem occupant, clauſtra illicò à Regijs in vrbe exſtrui, vbi operis gloriam æmulantibus inuicem præfectis, parum abfuit quin cohortes Franconi, Ornaníque, quæ ſe pari vtraque affectu operi accingebant infeſta in ſemet arma conuerterint; imò iam collatis hinc inde ſignis, reboantibúſque tympanis ſonabat claſſicum, nî imperatoriâ Mayēnius auctoritate interceſſiſſet: inter diſſidium vulnerati eminùs ab hoſte plures. Vignolius Caſtrametator producendo, hùc illuc vallo diſtentus, glande ad humerum traijcitur, magno vitæ periculo.

Capitur vrbs inferior.

Extruūtur à Regiis clauſtra.

Francō. Ornano

Ortum Regios inter diſsidium.

A Mayennio pacatur

Petitâ ab obſeſſis habendi colloquij facultate, in foſſam præfectus per funem dilabitur, Mayenniúmque adit, ille vitam & libertatem, hîc vincentis omnia arbitrio linqui petebat, irrito itaque colloquio, fune præfectus in murum euehitur; intereáque Comes Gramoundus Caſtrametator, captâ ex receſſu occaſione, tormenta bellica muro propiùs admouet, quaſi non aduerteret hoſtis: ad hæc deſiliens iterum præfectus, militiæque regulas id pati negans violatam adijcit fidem, tormentáque retrahi petit, iuſſus tamen abſiſteret in vrbem redijt.

Irrita de deditione colloquia.

Gramō.

Gramoundus tormenta propius admonet contra fidē.

Poſterâ die mittitur à Regijs tubicen, qui promulgatis hinc inde inducijs, mulieris cuiuſdam ab vrbe exitum procuraret; nec mora accurrere ad foſ-

Vlciscitur iniuriam hostis contraq; fidem regiorum plures interficit. sam nobilium delecta manus, habitura cum hoste colloquium, quando sclopigerorum manipulus collimatis in turmam sclopetis, certis ictibus confodit plures, reliquísque in fugam actis, magnâ vocis contentione ab vrbe proclamatũ, IVSTAM ESSE QVAMLIBET VINDICTÆ RATIONEM IN PRODITORES. *Arduum in desperatos bellum.* Arduum est bello cum desperatis experiri; quippe vbi eò ventum vt spes nulla salutis affulgeat, extrema tentantur, non alio tunc mortis solatio, quàm non inultum cadere.

Patentiore iam murorum ruinâ, quàm vt ab illa manipulus leuior propulsare diutius posset audacem Regiorum conatum, qui iam auidiùs expetitæ oppugnationi instabat, victoris legem nulla conditione subire compellitur. *Vrbs ad Mayennii arbitrium dedita.* Mayennius ad hęc Vignolio, qui tunc lethaliter saucius credebatur facturus satis, præsidiariorum præfectum Petræum in furcam agi iubet, nec non Consules fautores dissidij; *La Pierre.* *In furcam actus præfectus, Consulésque.* habitóque dehinc reliquorum delectu, quibus erat à puluere tormẽtario fuliginosa gena ad quam collimari assolet sclopus, patibulo suffecti omnes, non alio illati Vignolio vulneris indicio, quasi sæpius illi in Regios displosissent, reliquis dempta libertate parcitum. Præda ingens militi cesit, póstque diruta propugnacula, vastatámque ferro & flammâ vrbem discessum. Regiorum ducentos, hostium totidem eâ expeditione desideratos memorant. *Deditum Bourniquellum.* deditur exhinc Bourniquellum, vrbs nõ ignobilis, cuius arx inaccesso situ adeò valida habebatur, *Bourniquel.* vt nemo tũc addubitaret, quin trimestrem obsidionem pati posset, quæque ad annum sequẽtem Du-

ci Engolismensi, magnum rebellata facesset negotium, vt suo loco inseremus.

S.Antonin. Pôst expurgatam rebelli semine eâ parte prouinciam, supererat ad vlteriores Cadurcos, Antonini fanum, destituti præsidiarijs Montalbani spes vna; at longiori vrbs dissita interuallo, quàm vt solo alioquin aspero, ex temporis breuitate citè in eam tormenta traherentur, non datâ vt supra diximus obsidionum Mayennio facultate; nisi quæ expeditissimæ forent; attamen præmisso tormentorum apparatu, deductâque in concilium obsidij formâ, Mayennio sistitur Pennauairius, ille si sibi fides haberetur, nihil tormentis opus esse, traditurum se Regijs vrbem, vel leui mille aureorum remuneratione. non distulit ad hęc Mayennius quin schedulâ obligatoriâ se in mille aureos Pennauairij debitorem profiteretur, si obstrictam ille fidem, vrbis deditione exsolueret. ire in vrbem Pennauairius, vbi quia popularibus studijs præpotens erat, specie salutis publicæ Regis obsequium plebeiorum sensim insinuat animis, vrbísque dehinc concilium conuocat, vbi commissæ sibi à municipibus nuper negotiationis cuiusdam redditâ districtè ratione; Reliqua, inquit, in ea charta legetis, oblatam Consul schedam in ea verba legit.

In fanum Antonini paratur expeditio.

Pennauaire.

Pennauairius mille aureis vrbē suam vænalem habet.

Pennauairius se ipsū intercipit aliud agens

EGO SVBSCRIPTVS MILLE ME AVREORVM ERGA PENNAVAIRIVM FACIO DEBITOREM, SI FANVM ANTONINI EX DATA FIDE DEDIDERIT.

Schedula obligatoria.

MAYENNIVS.

Acri se ingenio Pennauairius periculo eximit.

Hærere ad hæc concio mente, animóque defixa; iámq; tacito murmure conspirat in proditorem populus, cùm ille nihil commotus, quamquam incautè præbuerat chartam; Lætor, inquit municipes, quòd nemini de Pennauairij fide imposterum addubitare liceat; quod à Mayennio tacitè habueram scriptum, prodo palàm, tot arcani conscios quærẽs, quot habeo in vrbe commilitones: vtinã sic omniũ secreta in propatulo essent. his vos monitos volui, quæri à Mayennio proditorem, adesse proditionis præmia, neque omnes acceptas schedas eâ in publicum fide prolaturos. Eâ de causâ frequẽtia vrbis hodiernâ die indixi comitia, vobis auctoribus, in speciem rationum, quas nec reddere paratus sum, nec peti conuenit vbi de rerum summa agitur. His & similibus restincto populi furore dilapsus est. atenim apud omnes ea de re non conuenit; sunt quippe quibus placet prolatam in medium consultò schedam, præmissâ prius de proditoribus in furcam agẽdis oratione, vnúmque se supra cæteros in vrbe fidum, qui scripta in eam causam obligatoria aspernabatur, oportunè gestum vt postulationi occurreret, quam liberiùs agens cum plebe præsenserat, dissonis nempe à factione tacita multorum animis; quos deceptos, habitámque Pennauairio fidem hinc palàm est, quòd magno dehinc omnium applausu, præfecturam in vrbe gessit, quæ neutiquam ei delata foret, si habitus reus. Præualuit tamen eorum sententia, qui deceptum non absimili schedularum formâ memorant commento elusisse fatum: vtcumq; res habuerit, irrito Mayen-

Eorum opinio qui consultò id gestum existimant.

nius

nius dolo, tormenta præire iussa sequebatur ipse, magnáque animi contentione vindictam Pennauairiæ erga se proditionis reposcens, muris exercitum admouebat, cùm à Rege in Montalbanum castra mouere, suburbióque, cui à Borbonijs cognomentum, succedere iussus. paruit ille, quamquam ægrè imperio, præreptam sibi lugens victoriam quâ dubijs inter spem, metúmque oppidanis, iam penè triumphabat.

Mayenius in fanum Antonini castra mouet.

Iussus à Rege in Mõtalbanum regreditur.

Ville Bourbõ

Proditum postmodùm, præposterè retractum ab ea obsidione Mayennium, non alio Montalbanensibus effugio, vnâque hâc inter Montalbanum, Castrũ Albigensium, Galliámq; Narbonensem vrbe, quæ cõmeantibus copijs auxiliaribus, asylo esse posset; quâ captâ à nemine addubitatum est, quin & Montalbanum breuiori tempore aut dedi deberet, aut expugnari: præualuit tamen obsidionis dilatio, nempe fano Antonini, reliquísque nullo negotio vrbibus dedendis, vbi Montalbanum, vi, aut gratis subijsset imperia. his addebantur arcana vni nota cõcilio arctiori, quæ dilationem exitialem faciebãt: scilicet quid Luynæo erat cum rei bellicæ Montalbani summam habentibus, quo ad primos accessus sperabatur deditio: at circumuentus ille, vt videbimus posteà, decepto quamquam innocenter Rege, prouinciam nostram luctuosum belli theatrum fecit.

Castres

Infelix differendæ illius obsidionis consilium.

Rohanæus intereà nihil addubitans quin fano Antonini posthabito, in Montalbanum castra mouerentur, ad Albigensium confinia exercitum instruit, seu mittendo obsessis subsidio, seu tentatâ in

Albigensium vrbem aliquam obsidione, Regis in eam partem copijs auertendis; illi aderant Marchio Malausius Albigensium præfectus, leuioris & ipse ad Realmontium exercitus imperator, Senegasius, Sant-Amansius & Caussæus Barones, Massaguellus, & Bernuyus Villanouanus magni vterque animi, litterarúmq; non minùs capacis, quàm belli Boyerius, Beaufortius, Masaribaldus, viri seu natalibus, seu animo illustres omnes: quod fusiùs infra ad Montalbani obsidionem.

Malause. Realmõ Senegas. S. Amãs Causse. Massaguel. Bernuy. Boyer. Beaufort. Masaribal.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER QVINTVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Montalbani partim in Aquitania situs, partim in Gallia Narbonensi. vrbs armis, commerciòque florens. vna in tres vrbes diuiditur. Villam Borboniam. Villam nouam, Villam veterem. eius munimenta. describitur obsidionis ordo. metationes. verberationes. Cohortes. præfecti. perduellis præfectorum auaritia. non nisi in speciem validus Regis exercitus. Engolismensis vada, portúsque ad Tarnum occupare iubetur. obsessorum ordo militaris. Oruallus Montalbani quare præfectus. Forcæus priuatim agens, omnia ex voto regit. triginta legionariorum ordines. eorum præfecti. qui munimentorum propugnationi præessent. Oruallus præfectus cohortis. Suillius ad Consules scribit.

RIVSQVAM Montalbani obſidio accingor, è re duxi de ſitu, dignitatéque vrbis quædam hîc diſtrictè referre, quæ ad pleniorem rerum notitiam ſpectant.

Montalbanum in Aquitaniæ partim, partim in Septimaniâ

Armis cõmercióque florens.

Montalbanum vrbs eſt, partim Aquitaniȩ ad Cadurcos, partim Galliæ Narbonenſis vlterioris cis Tarnum, diues opum, commercióque florens; à Rupella ſeu munimentis ad bellum, ſeu negotiatione ad commercium Sectariarum vrbium in Gallia facilè princeps, Tarno alluitur; fluuius eſt eâ parte nauigij capax, quo frumẽtum, vina, eáque quotannis prunorum copia, quæ fidem ſuperet, Burdigalã inuehuntur, Tarno ad Moiſſaci caput Garumnã ſubeunte: hinc ſupra modum diuites oppidani, belliqúe exercitationibus aſſueti, Toloſates ipſos in pacis diuturnioris deſidiâ ſegnes ſpernebant, eo vt plurimùm more Sectarijs, vt innatâ ſibi à Rege diffidentiâ armis commercióque impenſiùs incumbant, quod Catholicis non ita obtingit, ſeu ſe immani pondere ſuſtinent nihil reformidatis hoſtibus, ſeu diuitijs aliunde florent. Circumſtabant vndequaque in ambitu, Sectariorum vrbes, quas iam antè captas à Mayennio memorauimus, Corbarrium, Bartæ, arx Mombetonia, Albiaſium, Nigrapeliſſa, Bourniquellum, Calciata, quarum Montalbanum præſidio, mutuóque olim non parum firmabatur commercio.

Montauban. Guiẽne. Quercy Haut Languedoc. Tarn.

Olim viciniâ potens.

Cor barrieu. Lasbartes. Mombeton. Albias. Negrepeliſſe. Bourniquel. Cauſſade. Mõges.

Vrbis ſitus.

Vrbis ſitus in colle accliui, quem Tarnus alluit, quinque illi portæ, à meridie proſtat porta pontis, ab Oriente Monachorum & fratrum Minorum

Mom-mirat. S.An-toine. duæ illæ; à ſeptentrione, ſancti Antonij ; ab occaſu Mommirati. Ponte oblongo, at minùs lato dirimitur à Mōtalbano illuſtre pomœrium, cui à Borbonijs nomen, *Pomœrium Borbonij.* vbi lapis in medio aſſurgens meta prouinciarum illuſtris, à Gallia Narbonenſi Aquitaniam dirimit. Vrbem illuſtrat platea ingens, Lutetianæ Regalis æmula, quæ ad annum M. DC. XIV. *Platea ingens.* fortuito igne abſumpta, ijs dehinc ambitione & faſtu reparata fuit, vt tot palatia demirere, quot mercatorum ædes. E regione portæ ſancti Antonij Vrbs Ville-nou-uelle. eſt noua, illi Villamnouam appellitant, *Vrbs noua* quæ amplioribus cincta muris, veteríque nuper Montalbano aſcripta vrbem non parum auxit: vnde liquet in tres Ville-Bourbō vrbes diuidi vnam, Montalbanum vetus, Villamnouam & Borbonij pomœrium, *In tres vrbes diuiſa vna.* quod muris, propugnaculíſque firmatum hodie, vrbs eſt ipſo fortior Montalbano.

Ea vrbs magnum hodie ſortita nomen, penè antiquis incognita, pagus olim, à Ioanne XXII. ſummo Pontifice in Epiſcopatum erectus, fertilíque ſolo colonijs auctus, in eam ſenſim amplitudinem creuit, quæ ſtupori ſit eius originem non ignorantibus, à Sectarijs ad annum M. D. LXII. intercepta, triplici obſidione claruit ad Monluci & Terridij tempora. Neque vt hoc obiter dicam, illud ego Mōtalbanū eſſe putarim, quod ad Caroli magni Renaud tempora Reinaldo nomen indidiſſe memorant vetera Gallorum monimenta, eō ſcilicet Montalbano ad Duranij defluens ſito, vbi etiamnum hodie maceries proſtant. Moris olim erat primum Conſulem non niſi ex nobilium ordine legi, donec in Rempu-

blicam liberam conuersis omnium studijs, proscripta nobilitas plebeis vrbis præfecturâ cessit. Propugnacula vrbi supra decem & quatuor, tribus hemicyclis, cornibus, ceterísque id genus munimentis adeò firmantur; vt quo tempore Montalbanum à Rege obsessum est, vix alicui in Europa arci secundum dici posset.

Quatuor metationes.

Propositâ militari concilio obsidij ratione, hunc præscribi ordinem placuit in metationes IV. diuisó exercitu prima Regi, Piquecotij obtigit, non ita procul ab vrbe; altera Luynæo Comestabili, quæ duæ postmodùm non nisi vnam ad Mommiratum facient, tertia Mayennio Duci, quarta Lesdiguerio, & Ioinuillio principi.

Piquecos.

Distributa ad verberationes singulas cohortes.

Praslinio & Chaunio Marescallis imperatoribus Comestabili militabant cohortes prætoria excubiarum, Heluetiorum, Pedemontana, Normanniæ & Chapesij Mayennio, ordinantibus ex voto militiam Marescallo Theminio, & Vilarsio, cohortes Carmanij Comitis, Vicecomitis Arpajoni, Franconi, Barautij, Tolosæ, Susæi, Lausuni, Ornaníque à sancta Cruce. Ioinuillio militabant item, San-Gerano præfecto, cohortes Nauarræ, Pompadourij, Campaniæ, Bellimontis, Villeroij, Picardiæ, Heluetiorum, Roqueti, Comitis Riuensis, Mossolensij, Fabreguesij, Marchionísque Portesij, quæ vltima Galliæ Narbonensis cohors dicta postmodùm; quamquam Roqueti, Riuensis, Mossolensij, Fabreguesij, Portesiíque cohortes seriùs in castra induxit Mommorancius, vt suo loco memorabimus, vnde leuius earum subsidium.

Chapes. Vilars. Carmã. Arpajoun. Francõ. Barraut Suse. Lausun. Saincte Croix. S. Gerã. Pompadour. Beaumont. Villeroy. Roquete. Rieux. Mossolens. Fabregues. De portes.

E regione metationis Regiæ vrbem inter, & Tesconi riuum agebant Estissaci, Valliacique cohortes, positis mapalibus, quà in Regiam metationem imminebat periculum. numerus militum ex præscripto militiæ ordine triginta millium esse debuerat: atenim quæ præfectorum fuit ad perduellem quæstum auiditas, contra Gallicæ nobilitatis veterem genium, Rege proditoriè vnâ decepto suorum auaritiâ, vix decem hominum millia militabant, numeratis in triplum stipendijs. imò, quod mali extremum fuit, eò venisse deformitatis memorant degenerem Gallorum nobilium liberalitatem, vt mutuâ se inuicem proditione militiæ præfecti circumscriberent; ita imperator interdum Castrametatorum ex parte sibi addicebat stipendia; Castrametatores, præfectorum cohortium; hi Centurionum; Centuriones Legatorum; Legati primipilorum, primipili legionariorum, quos, captantibus adhuc lucrum præfectis, non nisi quinquaginta minúsue in quolibet ordine numerasses, vbi centum ex lege, solutóque in eum numerum stipendio esse debuerant; ita qui in speciem validus erat exercitus, terruerátque ad primos accessus famâ vnâ obsessos; postquam rarescere ordines agnitum, hosti ludibrio fuit. At neque præfectis sat erat non nisi mutilas habere cohortes, nisi & ipsismet, qui actu militabant gregarijs furtò abriperentur stipendia, quo factum vt miles, qui numquam gratis militat, dilapsus sensim signa deseruerit, quod supremo fuit excidio.

Quia fama peruaserat Rohanęum ad Galliam

Tescon ruisseau
Estissac. Valliac.

Summa præfectorũ auaritia.

Non nisi in speciem validus exercitus.

Narbonensem, Castríque Albigensium confinia, leuem collegisse exercitum, quo nihil addubitabatur, quin in Montalbani subsidium extrema tentaret, iubetur Dux Engolismensis leuis in Gallia phalangis præfectus, quà ad Tarnum auxiliaribus copijs transitus esse poterat vias intercludere, ille mille cataphractis insedit littora. militabant eâ parte sclopigerorum equitantium ordines duo Desplani & Arnaldi, phalanges V. D. Gastonis Borbonij Regis Fratris, Vindocinensis magni in Gallia Prioris Hierosolymitani equitis, Ioinuillij, Cornussoni, & Faudoüasij: ex aduerso ad Garumnæ ripam agebant excubias totidem circa equites, præfectis ordinum Mayennio, Theminio, Comite Gramoundo, Marchione Meruillio, & alijs, quibus postmodùm vbi nihil ab Aquitaniâ reformidatum indictæ ad valla excubiæ, rariore gregariorum numero. hic Regiæ militiæ ordo.

Engolismẽsis littora ad Tarnũ insedit.

Castres. Angoulesme. Carabins de Desplã. Arnaud. Gaston. Vendosme. Cornusson. Faudoüas. Gramõ. Meruille.

Ex aduerso, Montalbanum in dies confluebant turmatim præsidiarij milites, præfectíque non alio tunc in Aquitaniâ, Galliáq; Narbonensi Rebellionis asylo; ibi auctorante Forcæo patre, quamquam in speciem priuato, in hanc formam præscripta belli formula.

Forcæus Montalbans priuatim agens omnia regit.

Summo iure, Oruallus imperabat, quia in delatã ei ab Amiliana Synodo prouinciã, id Colloquium, hoc est ea ciuitas incidebat, quod suprà fusiùs; atenim adhuc adolescens, quamquam strenuus, & audax summam rerum socero Forcæo detulerat, qui omnia moderabatur ex voto generi nomine. Vnus vrbi Castrametator Comes Bourflancus Benarnensis.

Oruallus vrbis summo iure præfectus.

Bourflancus Castrametator.

Orual. Millau. Bourflanc.

nenſis, vir magni apud exteros nominis, militiæ haud rudis, ambitioníſque ſupra modum capax, vt ægrè Orualli Comitis pateretur imperia, vnde orta ſæpius inter eos diſſidia. Quorum omnium grauiſſimum fuit cùm inconſulto Oruallo, Bourflancus tympaniſtam iuſſit colligere acies extra vrbem ductãdas, quod ſingulari certamine inuicem dirimebãt, nî obſtitiſſet prudentia Conſulum. Legionariorum triginta ordines totidem præfectis merebant, quibus Lairacenſium primipilus maior Vileſius dabat ex voto legem. Præfectorum nomina quæ reſcire contigit ita habeto.

Viles. Sergẽt Major de Layrac.

Præfectorũ nomina.

Vileſius primipil. &præf.	*Viles.*
Francæi Fratres.	*Frances Freres.*
Moncautij Fratres.	*Moncauts Freres.*
Reyneſius.	*Reynes.*
Toloſæus.	*Toloſe.*
Peyruſſæus.	*Peiruſſe.*
Trabucus.	*Trabuc.*
Ferriereſus.	*Ferrieres.*
Bardonij Fratres.	*Bardons freres.*
Durbanus.	*Durban.*
Veſiſus.	*Veſis.*
Daraſſuſius.	*Daraſſus.*
Guimonetus.	*Guimonet.*
Langladæus.	*Langlade.*
Scourbiacus.	*Scourbiac.*
Verdus.	*Verd.*
Conſtantius.	*Conſtans.*
Moyſæus.	*Moyſe.*
Auſſacus.	*Auſſac.*

Barthæus. | *Barthe.*
Portesius. | *Portes.*

Ado prælij, quod vocant, primipilus erat, quamquam non diu; deficienti quippe à Rebellium partibus successit Brunæus subsidiariæ cohortis primipilus maior. Durando rusticorum circumiecti soli centuria obtigit, Puteano vigilum ad Orualli custodiam ordo delatus est, Dujaüo vigilum item Bourflanci ordo alter.

Ado Sergent de bataille. Bruneau. Durād. Dupuy. Dujau.

Nullum præsidiariis ab excubiis diludium.

Nullum legionario ab excubijs interstitium, stabántque ad singulas noctes in armis triginta ordines, donec Bellifortis subsidiaria cohors, Regiorum exitio penetrauit in vrbem: at ne quid à Regijs dolo aut largitione in præsidiarios tentaretur, excubias mutari placuit incertis tempore & loco, vt qui noctem eâ parte exegerat vigil, longè hinc excubaturus interdiu mitteretur, numquam detecto nouarum excubiarum ordine, quin in armis positæ legiones, designatæ illicò succederent stationi. quo factum vt nihil penitus præsidiario militi cum Regijs commercij fuerit.

Beaufort.

Ameto Forcæi filio equitum præfectura delata est, minoris illa momenti, rariore obsessis phalange, vt assolet.

Amet.

Tuendis munimentis præfecti.

Paliassæi propugnaculi cornibus ad Carmelitas præerat Ausseronus, Monasterij munimentis diu à Ioinuillio verberatis Reyniesus, cui sauciato Riparianus successerat, donec & ipse vulneratus Vignolio Comitis Bourflanci nepoti & heredi locum fecit. A Septentrione ad Sancti Antonij portam Sauiniaco obtigerat tuendorum trium propugnacu-

Delpalhas aux Carmes Moustié. Ausserō Reynies La Riuiere. Vignoles. Sauiniac.

lorum munus: at nihil illic tentatum à Regijs. Tesconi munimina propugnabat Castelnouanus Forcæi filius, quibus verberatione Regiâ instabant Chaunius & Praslinius, Villænouæ cornua Santorsius, quà Bellifortis subsidiaria cohors vrbem subijt: cis Tarnum Villam Borboniam, Vignaucius Bourflanci Legatus.

Castelnau. Ville-nouuelle. S.Torse Beaufort. Vignaux.

Oruallo insuper cohors decem ordinum erat quæ Nigrępelissæ ordinibus duobus adscriptis, præfecto Marmoniæo, mille legionariorum numerum impleuerat.

Marmonie.

Oruallo decem ordinũ cohors militat.

Comminiscitur eò loci Mercurius Gallicus, Suillium Regis iussu vrbem subijsse, retrahendis in obsequium oppidanis; at falsum illud: quippe non nisi scribere iussus, scripsit satis acri in speciem stylo, filióque Oruallo succensuit; consultò id gestum, decipiendo Regi nécne, incertum.

Ad Montalbanenses Suillius scribit.

CAPVT II.

EPITOME.

Ad nuntium Regii aduentus, Montalbanenses planitiem ipsi suam ferro & flammâ vastant. Mommirati cornibus admota leui prælio cohors prætoriana. fusus hostis. consternati obsessi. felix Castrorum metatio. Molendinis suis ignem subdit hostis. Borboniæ vrbi succedit Mayennius. strenuè ab eo dimicatum. Sauuagius vrbem subit. oppidanos in obsequium retrahere tentat. proditor habitus. Monasterio vltimùm admotus exercitus. pugnatum ea parte acriter. oppugnatio triplex. vrbs non

vndique obsessa. ad tres oppugnationes manus eodem tempore conseritur. ardet Molendinum tormentarii pulueris. ardent Regiorum armamentaria duo, magnâ iacturâ. moritur ab igne Vilarsius. non conuenire apud omnes de incendii causâ. opinio ea de re certior. exitialem huic obsidioni Sectariorum opem, qui in speciem Regi militabant verberata acriter propugnacula hostium.

Ad nuntiū aduentus Regii.

POSTQVAM ab exploratoribus Montalbani agnitum, Regias acies ad tertium ab vrbe milliare Auarionem transmeasse, Mayenniúmque in procinctu esse, vt transuadato Tarno, Villæ Borboniæ cum exercitu item suo succederet; in ruinam ipsa suam ingeniosa Rebellio, ædes, prædiáque suburbana, ferro & flammâ vastat, seu præripiendę hostibus prædæ, seu inducendæ struendis metationibus moræ; ipsis etiam hostibus luctuosum spectaculum: pari enim omnium contentione, eodem vbique momento excîtus ignis, vt circumquaqúe planities, tota è longinquo ardere videretur; sic vnâ die in flammas abijt, quod longiore oppidani parsimoniâ, assiduóque labore parauerant.

Lauayron riuiere.

Le Tarn

Montalbanenses planitiem ipsi suam diripiunt.

Crepitabant adhuc incendia, quando è speculâ explorator monet adesse hostem; nec diu cum tres magno impetu Regiorum cohortes, duobus circa legionariorum millibus in Mommiratū irruunt. Puteanus sclopigerorum equitantium præfectus, qui iam antè ab Oruallo, visendo hosti præmissus fuerat, redire sinè mora; póstque relatum ordinem, quo aduentabat acies, erumpere iterum; proruere Or-

Leui prælio Regiæ cohortes Mōmirato admouentur.

Mommirat.

Dupuy.

Peire-bosc. Reynes Lentil-lac.

ualli iussu Petroboscus, Reynesiusque præfecti, sequi Lentillacus, cõgredique cum hoste non procul à Mommirati cornibus; iam enim eò penetrauerat prætoriana cohors, infesta obsessis eruptio fuit: plerisque enim desideratis, transfossâque Lentillaco tibiâ, tormentorum irritâ displosione, admouentur muris iactura leui cohortes; claustráque exstruuntur, nequaquam auso prælium hoste, à primo conamine. *Fugatur hostis.*

Fidem superat quâ obsessi consternatione primũ hunc Regiorum impetam exceperint: quos nuper in Regem faciebat audacia garrulos, alto ijdem ad primam obsidionem silentio stupent, ipséque populus Rebellionis auctor, Regiorum furore perterritus, nescio quid præsagâ mente auguratur; quíque heri primores vrbis garriendi licentiâ longè præuerterat, hodie præ illis silet. Nec dubitauere postmodùm ipsi oppidani si Regijs innotuisset tanta obsessorum formido quin munimenta ad Mommiratum adhuc minùs firma, leui Regiorum conatu expugnari potuissent. At Regij magno duxerant facinori admouisse munimentis nemine desiderato acies, vt ne quidem subierit intercipiendorum cornuum cogitatio, posito supra hominum vires, vt videbatur, facinore: neque præposterè designata eâ parte fuerat aggressio prima, destitutis adhuc aggere debito muniminibus; quę tamen inter noctis obscura oppidani valentioribus ad necessitatem animis, ea contentione firmant, vt appetente luce, quadringẽta dolia terrâ cumulata, oppugnationis spem omnem subduxerint.

Consternãtur obsessi.

Castrametantur Regij magna felicitate.

Oppidani Molendinis ad Tarnum ignem subijciunt. Augusti XVIII. Mommirato item succedunt nouæ acies; agnitóque ab oppidanis non posse molendina ad Tarnum, nisi magno vrbis incommodo subsistere; priusquàm illuc aduentasset Mayennius, subdito igne, nobilissimum opus absumitur. *Mayēnius in Villam Borboniam castra mouet.* Inclinato in occasum sole, Mayennius, hostium nemine pugnam auso, ad pomœrium Tolosanum castrametatur, non procul à Borbonia arce; numerata hîc quinque supra viginti Regiorum signa, quę Tolosæ, circumiectíque soli copijs accedentibus, quatuor circa hominum millibus constabant.

Obscura nox erat, cùm Mayennius moræ impatiens, Ornanum à Sancta Cruce iubet macerierum editiora occupare, locus erat verberationi aptissimus, sensim dilapsa cohors incauto hoste maceriem occupat. *Commissum à Mayennio prælīū.* Donec rarescētibus ad diluculū vmbris, Petrus Mombarterij præfectus, stationarios priùs in fugam agit, quàm hostem adesse senserint. *Capit. Pierre.* Aduentu Mayennij redintegratur prælium, póstque exactam mutuis displosionibus diem, non leui obsessorum iacturâ, recepta maceries.

Erumpit ad Mommiratum hostis. Eâdem ipsâ die ad Mommiratum erumpens expedito in Regios manipulo Legelæus, distentos parandæ metationi legionarios intercipit, *Legelé.* illi in fugam abripi, donec redeunte in semet regiorum audacia retrusus hostis, loco cessit, leuiori hinc inde iacturâ.

Sauuagius vrbem ingreditur. Postridie, quę in XX. incidebat Sauuagius Monflanquini præfectus, magno populi applausu excipitur, strenuus ille, neque Rebellium subscribens factioni, vt dehinc agnitum. Admissus, copias Regis

extollere, Rebellium conatum dedignari, aspernari audaciam, magno palàm animo adijciens Regi triginta peditum millia militare, tria cataphractorum: munimentis quidem firmatam vrbem, at præsidiarijs destitutam; nihil à Rohanæo sperandum subsidij, cui iam Dux Engolismensis in florida phalange iuerit obuiam, difficilem Tarni transitum, occupatáque validis stationibus vada & portus viam penitus intercludere. adfuturum mox cum integro exercitu Regem, qui non nisi rorarios designandis castris præmisisset; numeratum militi nudius tertius se præsente stipendium, quatuórque aureis donatū gregariorum quemlibet, confluere vndequaque nobiles, portentóque non absimilem esse reliquum belli apparatum, quem Rex in obsidionem instruxit; leuia tamen hæc nî indefesso labore Rex ipse ductaret exercitum: magni ad res gloriosè gerendas momenti esse, præuio ipso Rege exercitum progredi cui triumphanti, militibúsq; non nisi vincere assuetis obsistere velle, ridiculum. Quibus attentè perpensis, paratum se quidem, vt pulchrâ vitam illustret morte, neq; alio, venisse animo, quàm vt sanguinem florentissimæ vrbi deuoueat; quam tamen Regis copias ab obsidione propulsare volentem breuiùs futuram luget funestum internecionis theatrum. Atenim si iustis conditionibus excidium præsens præuertere placet, nihil addubitatum quin vita, bona, libertas, ipsíque muri sarta tecta habeantur.

Copias Regis extollit.

In Regem vbique victorem futuros imbelles conatus.

Vario oppidanorum affectu exceptâ oratione, in deditionem inclinantibus his, præualente apud il-

Sauuagius in vrbe proditor habitus. los dissidio, apud omnes in proditionis suspicionem venit Sauuagius, conductíque ex hinc exploratores, qui eius gesta tacitè indagarent, quod illi exitiale fuit, vt infrà videbimus.

Postridie præfectis Desplansio, & Vigilantio, (quorum hic genium loci sectarius ipse, Montalbanóque vicinus apprimè nouerat) Monasterij propugnaculis admouentur Regiorum agmina, grauiori quàm antè pugnâ, nempe erumpente à vicinis maceriebus identidem hoste. Donec inclinato in diem medium sole, Bardoni præfecti lethale vulnus præcipiti hostium fugâ diremit prælium; nullâ hîc Regiorum iacturâ cecidere præsidiariorum complures, inter quos Bardonus, quem eximendi periculo militis amor, fatali periculo implicuit. Dum eâ parte in vrbem retrahebatur hostis, ad Mommiratum à Gardesio interceptus legionarius Regiorum, deditionem vltrò mentitur, iussúsque mori, aut arma ponere, dum ea præbiturus officiosam in speciem porrigit manũ, aduolutum propiùs victorem transfodit, vnâ hac salutis expediendæ ratione. Des-plans. Veilles. Mou-stié. *Monasterio admotæ acies.* Bardon. *Pugnatur.* Gardés *Occiditur à milite Gardesius.*

Positis in hunc modum castris, in Mommiratum, Monasterium, Villámque Borboniam verberatione triplici actum, illam Regio nomine Comestabilis, hanc Mayennius, tertiam Ioinuillius procurabat. At nec ideò vrbs vndequaque cincta: quippe à Mommirati cornu ad medium Monasterij propugnaculum præsidiarijs stationibus planitie vacuâ, liberiùs eâ parte diuagabatur hostis; donec Estissaci, Valiacíque cohortes non procul à primo Villænouę propugnaculo, exstructis castellulis, retrusere obsessos, Mom-mirat. *Oppugnatio triplex.* Ville-bourbõ. *Vrbs non vndique cincta.* Estissac. Valiac. Ville-nouel-le.

ſeſſos, at neque penitus: patebat etenim etiam tunc ad Sancti Antonij portam lata hinc inde planities; quâ leuiori periculo peruiâ obſeſſis, in dies arcana Regiorum detegebantur, proditoribus vt plurimùm Sectarijs, qui non niſi in ſpeciem Regi militabant.

Mayennius verberationem incoat. Nondum tormentorum diſploſio terruerat hoſtem, cùm ad XXI. Auguſti, Mayennius tragicam aperuit Scenam: verberatis eâ die magna contentione muris. Poſtridie occupantur ſuburbia duo Toloſanum & Gaſſeraſum, retractis in ea munimenta hoſtibus, quæ vulgò Coridoros vocant, ductâ ab Hiſpanis ambulacrorum ratione. hæc Mayennius. (Gaſſeras. Corridors.)

Valla ad Mommiratum excauantur. Ad Mommiratum valla tunc primùm excauata indefeſſo labore producebantur; cùm expedito eâ parte manipulo primipili tres in nouum Regiorum opus nullis adhuc firmatum caſtellulis erumpunt; cunicularij fugam capeſſere, adeſſe illis excubiarum præfectus, reſtaurari prælium, dúmque ſe audaciùs hoſtibus miſcet Regiorum quidam, *Manus cõſeritur.* haſtâ ad latus impeti, quam dehinc retrahere hoſtis incaſſum tentat, hærente ſcilicet ad oſſa cuſpide, vt fuſo hoſte in caſtra redierit miles, haſtam adhuc infixam vulneri trahens, ibi Tenantij Miniſtri frater, Sectariorúmque cum eo plures deſiderati. (Tenans.)

Ad XXVI. Auguſti vno, eodémque tempore triplici ad tres metationes prælio collata ſigna, *Ad tres metationes eodem tempore pugnatum.* eâdem vbique audaciâ, nec diſpari fato. Vaſa viminea nondum humo referta proximæ in Mommiratũ verberationi propiùs induxerat Chapeſij cohors (Chapes.)

cùm Castronouanus Forcæi filius eâ parte præfectus militiæ, Rosierum deijciendis in flumen adjacens vasis emittit, data illi sclopigerorum delecta manus, quæ arduum ausa facinus, disiecerat vasa omnia, ni in subsidium accurrisset Regiorum manipulus. Intereà cis fluuium, ad Borboniam metationem, fluminis ripam præterlegere ductante Capusio Mayenniana cohors, positúmque in ripa vlteriore hostem ad latus impetere, cùm Petrus Mombarterij præfectus à Borboniâ arce erumpens pugnam eâ parte adornat. hîc à prælio graui, magnam sibi laudem promeruit Capusius, qui milites suos in fugam abreptos, ad Mayennij demirantis oculos in hostem retrahens, victorem vnus vicisse dici potuit.

Castelnau. Rosier. Capus.

Committitur ad Borboniam metationem prælium.

Ad Monasterium item.

Ad Monasterium interim seu exemplo, seu fato è regione propugnaculi Rohanæi, manus conserebatur acriter, Regijs cunicularios hostium ab opere prohibere volentibus: desiderati vtrimque milites æquali numero; retrusísque, post graue vndequaque prælium hostibus, disiecta ad Mommiratum vasa, appetente luce eodem à Regijs loco in duplum restituta.

Molendinum hostiũ ardet.

Pridie Kal. Sept. seu consultò, seu assiduâ malleolorum contentione pulueris tormentarij molendino inditus ignis supra quindecim pulueris centupondia, pluréśque hostium equos consumpsit, leue illis damnum. Atenim Kal. Sept. ad Mommirati, arcísque Borboniæ metationes eo furore ignis tormentarium puluerem depastus est, vt luctuosa etiamnum hodie sit vel ipsa incendij fatalis memoria: illic prætorianæ cohortis plerosque gregarios,

absumpsit ignis, præfectum neminem, quidquid de Lauallæo imponat Mercurius; quem glande traiectum infrà memorabimus: hîc iactura maior; quippe deüstis luctuosè tormentorum præfectis, Comitis Ribeiracij filio, legionariisque pluribus, igne eodem correptus Marchio Vilarsius castrametator, Mayenniique ex matre frater, paucis abhinc diebus inter cruciatus, magno omnium mœrore occubuit: deüstos insimul memini, nec enim tunc procul aberam, Franciscani ordinis Monachos duos, qui, rem dictu mirabilem! depascentibus pilosas vestes flammis, dum subtus carnes assabantur, non nisi hymnis se solabantur inuicem, leui hoc ab igne dolore, eum adijcientes redimi, qui post mortem noxias purgat, quod astantibus stupori erat, & exemplo; luctuosus supra fidem vlulantium clamor, flebilis in flumen se velociter abripientium cursus, quos in via interdum correptus igne linquebat spiritus.

Laualleε. Ribeirac. Vilars.

Ad Mommirati Borboniique metationes iacturâ magnâ inditus ignis.

Non apud omnes de incendij causâ conuenit: attamen nemo sorti dedit, quòd eâdemmet die, tanto Regiorum dispendio puluerem tormentarium, locis adeò dissitis ignis absumpserit. Erant quibus placebat ab hoste subditum ignem, qui vt ad libitum ab vrbe in castra commeabat ignotus; imò, vt plurimum Rosario se mentitus Catholicum, quasi aliud agens, potuerat subdere ignem; quod item duplici argumento inualuit: scilicet quòd maiore Regiorum iacturâ, deserto plerumque primoribus loco numquam oportuniùs ignis subdi potuerat, quódque ægrè tulisse circumferebantur obsessi dicacita-

Incendij causam neminem certò agnouisse.

tem Regiorum, qui pridie ſecundùm excubias, ad molendini incendium ridebant effuſiùs, aquámque reſtinguendo incendio deluſoriè offerebant. Præualuit tamen Sectariâ quidem manu immiſſum ignem, eorum ſcilicet proditione qui pernicioſis ſectæ dogmatibus imbuti, Regi mentiebantur obſequium, quod eò magis vero ſimile viſum omnibus, quòd rei tormentariæ præfecti fere omnes tunc Sectarij erant, Suillio ſcilicet tormẽtorum prȩfecto primario, qui non niſi Sectarios, Sectarius ipſe tormentis à ſe præfeciſſet; gentem eſſe fidei inexpertem, maximè vbi de Religione agi exiſtimat: quò magè accuſatos tunc memini Regij Concilij moderatores, qui ſignis in rebellem ſectam collatis, Caluiniſtas Regi militare patiebantur; hinc frequens Regiorum excidium. Quid enim rationis erat, quo ſperari poſſet, exitio filij patrem, ruinæ parentis filium incubaturum? Síccine mutuâ inuicem caritate coniuncti fratres, ſibi vnâ Regij obſequij cauſsâ inſidias ſtruant? pleraque iuſta eſſe, quorum imbellis hominum indoles incapax ſit, arduum etiam probis ad Regis imperia proſcribere ſanguinem, quid improbis? hinc arcanorum, etiam arctioris Concilij toties hoſtis conſcius, hinc communicata illi toties teſſera, hinc denique Montalbani obſidio feliciùs inchoata in peius vertit.

Opinio certior.

Tormentorum præfecti Sectarii ferè omnes.

Ruinam obſidionis à Regiis Sectariis ortã.

Eâdem die, continuâ machinarum muralium verberatione pulſantur Mommirati, Borbonij, Monaſteriíque propugnacula, machinis XXVII. in Mommiratum VIII. in Borboniam arcem XIII. in Monaſterium V. collimatis, numeratíque ad occaſum ſolis DCCC. circiter tormentorum ictus.

CAPVT III.

EPITOME.

Engolismensis Sectariorum ad Tarnum transitui obsistit. duplex illis exercitus. simulatur in Lombersium obsidio. hostium copiæ & vires. Malausius Fauchium expugnat. Castra in illum Engolismensis mouet. Regiorum ordo militaris. Malausius aciem instruit. Albiensis cohors in subsidium oportunè adest. fortuitò à Lopesio pugnatum. fusi eâ parte hostes. in vrbem retruditur Malausius. deditur Fauchium. deditionis leges. laudatur Engolismensis. cur hosti pepercerit.

DVM Regij sensim hostium munimentis succedunt, ad Albienses Dux Engolismensis Sectariorum transitui Regiâ phalange obsistit. Commissum id illi muneris iam suprà retulimus, Tarni littora, portúsque occuparet. Triplex subsidiarijs copijs Montalbanum iter patebat, quod fusiùs infra, quò & aditus omnes insidere arduum & periculosum. Duplex hosti exercitus erat leuis vterque; huic Marchio Malausius, illi præerat Rohanæus: hic ad quartum ad Albâ Augustâ milliare, ille ad Masameti vallem metabat: inter vtrumque medius Engolismensis, in varias turmas phalangem diuiserat, locatísque ad Tarni ripas statio-

Engolismensis Sectariorum trãsitui obstat.

Sectariis duplex exercitus.

Alby. Masamet.

nibus, Albæ tunc diludium à Marte quærebat, cùm relato Malausium non procul hinc diripere Catholicorum prædia, statuit ire obuiàm: atenim auertendis aliò hostium copijs, intercipiendóque incautè Malausio, in Lombersium sectariam vrbem obsidionem simulat, tormenta Albâ Augustâ, eâ portâ educit, quâ prostabat Lombersium; percrebrescit hinc inde obsidionis rumor, ipséq; Rohanęus cohortes duas in subsidiũ mittit, pręfectis Masaribaldo & Boyerio: ex aduerso Marchioni Malausio merebant quadringenti equites, cohortésque legionariorum tres, præfectis Baronibus à Sancto Amantio, Noguaredæo & Senegasio; quibus postquam adiunctæ cohortes Masaribaldi & Boyerij, nihil addubitatum, quin Engolismensem instructâ acie non ægrè debellarent. Quocunque ergo re casurâ, seu Lombersiũ obsiderent Regij, Realmontiúmve; seu delusoriè in obsidionum speciem progrederentur, placuit operiri primos obsidionis conatus, fortiori dehinc potentiâ, opprimendis vndique lacessitis: enimuerò Engolismensis, qui nihil de obsidione, nisi in speciem cogitauerat, hærere dubius nouis iam subsidijs fortiore hoste, quàm vt cum eo nisi summo periculo signa conferri possent. Ad hæc superbiens Malausius, Fauchium Catholicam vrbem diutinâ verberatione expugnat; tormenti bellici strepitus, Engolismensem longiùs hinc dissitum monet tentatam ab hoste alicubi obsidionem, dubio diu quò signa conferret, adsunt hinc indè nuntij, quibus de obsidione monitus, nihil moratus eò castra mouet, aut soluendo obsidio, aut debellan-

In Lombersium obsidio simulatur.

Hostium copiæ.

Malausius Fauchium expugnat.

Castra in illum Engolismensis mouet.

Lombers.

Masaribal.

Boyer.

S. Amãs.

Nougarede.

Senegas.

Fauch.

do hoſti. Progreſſo renuntiatur deditio, neque dum Sectarios ceſſiſſe loco, quem prohibendæ obſidioni, (neque enim addubitabant quin breui adforet regiorum ſubſidium) clauſtris, aggeréque firmabant. Engoliſmenſis quamquam raris legionariorum ordinibus, capto oppugnandi pagi conſilio in hunc modum acies ordinat.

Deſplan. Arnaut. Lacurée. Elbene.

Regiorum ordo militaris.

Primum cornu Deſplani, & Arnaldi ſclopigeris equitantibus obtigit, illos Curæus, & Elbenus duobus Cataphractorum ordinibus ſuſtinebant; Curæo à dextra ſtabant in armis magni Galliarum Prioris, à ſiniſtrâ Faudoüaſij ordines, quibus in ſubſidium rebus deſperatis aderant Comitis Aleſij, ipſiúſque imperatoris alæ, omnium expeditiſſimæ. Coaceruatum agmen componebat Regius cataphractorum ordo, vnus ille Hurræo & Lopeſio præfectis, qui nõ niſi ad extremũ, ſigna collaturi, iubentur collem occupare, quà ſubſidiarijs hoſtium copijs iter erat.

Hurré. Lopes.

Malauſius aciem inſtruit.

Malauſius agnito adeſſe hoſtem, loco oportuno, cohortes locat, vineæ hinc inde, præruptíque ſaltus vallem exaſperabant, locatæ hîc ad iactum ab vrbe lapidis cohortes duæ, quæ ſclopis eminùs, haſtis cominus hoſtem impeterent. vrbem à tergo tuebantur cohortes item duæ, arctam non procul planitiem phalanx expedita, quorum omnium conatui fauebat immane tormentum, quod loco accliui in obuios collimatum, indeſinenti diſploſione Regios infeſtabat.

Imperator intereà huc illuc circũequitans territus ad hoſtium numerum, obſeruatâ valle parum phalangi aptâ, addubitare prælium adornaret, nécne,

cui non nisi alariorum præsidium erat: adesse interim nuntius, qui si vel breuiore horulæ spatio differatur pugna, adfuturam Albâ Augustâ cohortem monet. Legionariorum penuriâ laborantibus, placuit subsidium præsens, expedita, diúque expetita cohors, cui, post reparatas cibo leuiori vires, quas longior via absumpserat, propulsandi à vineis hostis, munus incumbit. classicum canitur, nec mora desiliunt in ima proni quingenti Regiorum pedites, leones diceres, ita generoso conamine, in prædam spe iam victoriæ certâ feruntur.

Albiensis cohors Engolismensi in subsidiũ adest.

Dum ad monticelli radices manus conseritur, in ipso supercilio, quà patebat planities latior, ex occasione pugnatum, in hunc modum. Diximus suprà Hurræo, & Lopesio conglobatum agmen commissum, quo ad rupis edita subsisterent, non irrupturi in hostem, nisi præuio imperatoris mandato. Hærentibus occurrit subsidiaria hostium phalanx, quæ ductante Sanromæo, Sectarijs in auxilium aderat. hîc decepti vtrimque pręfecti, quia cassides operuerant frontem, amico se inuicem colloquio compellare, Hurræus Cornussoni quæ etiamnùm expectabatur phalangem esse autumans, Sanromæus, contrà minimè dubius, quin in Malausij alariorum ordinem incidisset; his ita Sanromæus, vrbanâ comitate Lopesium, Huræúmque salutans; Benè, inquit, vobis commilitones; quò nostram amabò hodiernâ die deduxit fortuna militiã? Lopesius adhęc; Collatis iam acriter signis oportunus ades, &, si me non decipit assuetus eiusmodi casibus animus, vacillat hostis, victoriáque iam in spem nostra est; Sanro-

Fortuitò ad montis supercilium pugnatum à Lopesio.

Sainct-Rome. Lopes. Hurres.

Decepti in simul Regii, Sectariique

Sanromæus, sibimet ad victoriæ nuntium intimâ gratulatione applaudens; Bene, inquit, at, magnáne hostium strage tormentum disploditur. Ad eam vocẽ proditus hostis (nam Regij tormento carebant) obstupuit ad Hurræi, Lopesiíque silentium altius, qui nihil morati, laxatis in obliquum habenis, hostem adesse clamitant. Lopesius in Sanromæum incidens, disploso in eum sclopeto, nisu valentioris equi abripitur, instat in equi vestigia Sanromæus, regreditur alio ad manum sclopeto Lopesius, quod displosum item incerto ictu, euasit in aërem; at non ita irritus Sanromæi conatus, quin magno abreptum in se impetu præstolatus, sclopetò ad caput transfodit; ille in momento, leuiori nisu fatum eluctatus, cadit Rebellioni infelix victima; dum à tergo Hurræus sternebat hostem, frustraneo Sanromæi conatu, qui iam à singulari certamine ouans, in medium se proripuerat agmen. Edita hîc hostium strages ad internecionem, si Sanromęum eximis, quem vnum generosi velocitas equi post rem bene gestam, in asylum traduxit. magnum sui desiderium reliquit Lopesius, felici alioquin supra fidẽ victoriâ.

Pugna cõmittitur.

Lopesius occiditur.

Casus ad internecionem hostis.

Cornusson. La-Curee. Alés.

Ex aduerso Engolismensis Cornussonum, qui recèns aduenerat, in hostẽ ad saltus emittit, sequutus Alesius, Curæum habet à tergo sustinentẽ, Curæus Engolismẽsem, hinc in vineas Albiẽsis cohors abripitur, illinc hostium claustra perrumpuntur, vtrimque ęmulatoriè depugnatur. Laudatam hîc memini Fontisveteris Albiensis adolescentis audaciam, qui perrupto hostium claustro, in signiferum incidens reluctantem ferro adegit signo cederet, quod

Font-uieille.

Laudatus Albiensis adolescens.

in victoriæ monimentum imperatori obtulit, non mediocrem exhinc promeritus laudem, Regíque in remunerationem ab Engolismensi magno virtutis applausu oblatus. Nec diu cum à Regijs circumiectæ ædes occupantur, quas nec vallo obduxerat hostis, neque præsidio ex ęquo firmauerat, genio loci fisus: at quia Regiorum hinc infesta displosio erat; iussa illicò hostium cohors ædes oppugnare, redintegratur hîc pugna, nouis identidem subsidijs rediuiuâ Regiorum audaciâ. Comes Alesius, Baro Contenantius ipséque imperator, animo supra fidem magno, vacillantes Regios firmant voce & exemplo, donec viribus defecti legionarij in vrbem se laxâ fugâ proripiunt, fugacibus instare phalanx, cùm occasione alarij hostium oportunè arreptâ, in pedites Regios irruunt, rati defuturum eâ parte alariorum præsidium, quando Hurræus coaceruatum agmen iussus emittit, quo maxima clade affectus hostis in vrbem retruditur. C C C C. hostium eo prælio cæsos memorāt, quos inter Boierius cohortis præfectus, X Lq; Nobiles; captos C. vulneratos Barones à Sancto Amantio, Nogaredæum, & Senegasium. Regiorum iactura leuior nō nisi X X. alarijs X X X. peditibus, Larmandio Desplani signifero, Lopesióque desideratis.

Occupātur à Regijs ædes.

In vrbem retrusus hostis.

Post debellatos instructâ acie Rebelles, quia se reliquiæ prælij in vrbem receperant, placuit obsidionis consilium; procurantur Albâ Augustâ tormenta, nouísque ad victoriæ famam, delectibus supplentur acies. Comes Aubijonus ex antiquâ Ambasianorum prosapiâ, illustris heros, cataphrac-

Subsidiariæ Engolismensi copiæ aduentant.

Aubijoux. d'Amboise.

tos quinquaginta, ſexaginta ſclopetarios equitantes, Grãual. Grànuallus quadraginta alarios, ſupra quinquaginta ducentos legionarios, Engoliſmenſis ſubſidio armant. accurrit vndequaque turmatim vicinarum circum vrbium populus, quà inermis, quà tumultuario ferro; ipſimet ruſtici magnâ Regiorum metationes frequentiâ ſubeunt, palis, & ligonibus, producendis ſcilicet vallis: denique Engoliſmenſi ſtatim à fugâ hoſtium, omnia rident: adeò verum eſt, vbi ſe ſemel blandiens fortuna prodiderit, omnia ſecum in melius rapere; fugientibus è conuerſo omnibus, vbi fortuna eadem fugam meditatur. *Engoliſmẽſi omnia rideat.*

His accedebat hoſtium conſternatio tanta, vt cæſis aut ſauciatis, quibus animus ad prælium audacior, ad obſidionem experientia maior erat, ne quidem de propugnanda vrbe cogitarent. Malauſius habito diſtrictè ſermone, conſternatis animos addit, donec imminente nocte, perpenſis ipſemet attentiùs hoſtium audaciâ, & numero, de ſalute addubitare cæpit: coït militare concilium, ibi triplex expediẽdæ ſalutis ratio aperitur; prima, vt perruptis Regiorum clauſtris per calcatum hoſtem pergeretur; altera, vt inter obſcura noctis, fauentibus obiectę vallis receſſibus, fuga pararetur; tertia deditionem continebat. Non placuere priores: quia repentino effugio, ſauciati victorum furori exponebantur; in deditionem ergo itum omnium calculis. *Proponitur triplex expediendæ ſalutis ratio.* *Deditionis conſilium præualet.*

Appetente ad craſtinũ luce, tympaniſta ad extima murorũ munimẽta, pulſatione amicâ Regios colloquij monet: miſſus nobilis, refert petitum ab hoſte, habendo cum imperatore ſermoni, nobilibus tribus

commeatum; datur illicò. adsunt Malausius (quod iure cuilibet mirari liceat, numquam obsessa vrbe absistente præfecto, nisi vbi de deditione conuentum) Caustæus, & Baro Senegasius. ibi multa hinc inde agitata, hostis vrbe absistere tympanis pulsantibus, expassis signis, accenso fune, glandéque quod aiunt, in bucca petebat; sibi alioquin satis adhuc adijciens virium & audaciæ, quò diu obsidium propulsaret. Ad extrema, desperationem magnum esse ad gloriosam mortem incitamentum, imò mortem effugere quisquis contempserit, quæ timidissimum quemque cōsequatur. denique arduum, etiam longè valentioribus cum desperatis contendere.

Mutuum de deditione colloquium.

Ad hæc Engolismensis, effecturum se, vt desperatio non nisi in hostile resiliat caput, neque effugij viam patere, nisi quam aperuerit victor, occupatos vndique saltus, vineas legionarijs obstructas, vallem vndequaque insessam, vnam in misericordiâ salutem ponere, debitámque sibi gratiam vitæ, si eâ saluâ absistitur. His plura addita, quibus suasus Malausius deditionis leges subscripsit in hāc formulā.

Deditionis leges.

Ex placito Regis, Dux Engolismensis, Marchioni Malausio, Senegasio, Caussæo, præfectis cohortium, Centurionibus, primipilis, nec non gregarijs quibuscumque has deditionis leges imponit.

I. Obsessi sacramento solemni adigent fidem, posituros se capta in Regem arma, neque militaturos Sectæ intra sex menses abhinc numerandos; datâ item Regis nomine fide, futuram illis in tuto stationem, vbicumq; prædictâ conditione lubuerit.

II. Arce absistent saluis vitâ, impedimentis, &

armis, dabitúrque commeatus ductandis ex Malausij animo legionibus

III. Tormentum bellicum imperatoris arbitrio suberit. Actum in castris ante Fauchium 3. Sept. 1621.

CAROLVS VALESIVS.

HENRICVS BORBONIVS.

CAVSSÆVS. SENEGASIVS.

MERCERIVS.

Placuit Regi supra quàm dici possit victoriæ nuntius, magnáque laude publico omnium applausu donatus Engolismensis, qui leui suorũ dispendio tantam hostium stragem edidisset: quamquam non defuere, nescio an inuidos dixerim, qui laudem in peius referrent eo colore, quòd hosti pepercisset, quem ad internecionem delere potuerat; subscriptas deditionis leges, quo tempore nullo omnia periculo victoris arbitrio suberant: at nec ideò apud sagaciores militiæque non inexpertes minùs laudatus imperator, seu ex veteri Gallorũ parœmiâ, quâ fugienti hosti circumfertur struendum pontem aureum, seu militiæ lege, quâ in hostem vltrò cedentem victoriâ, extrema tentari inhibetur, clementiâ scilicet præualente, aut ipsamet victorum salute, quos si reciprocans fortuna pari aliquando infortunio implicuerit, non disparem ab hoste gratiam sperare decet.

Laudatus Engolismensis.

Hosti tunc pepercisse dicebatur.

CAPVT IV.

EPITOME.

Regiorum cataphractus vnus editam in hemicyclo ruinam explorat. Bourfrancus milites hinc indè propugnationi distribuit. Regii in hostem irruunt. retruduntur. cæsi hinc inde plures. Palareti cadauer ab hoste honorificè habitum. Sauuagius in furcam agitur. Maurеus in vrbem incautus abripitur. præscribitur magna oppugnationis in hemicyclum ordo. Theminius occiditur. Cataphracti dilapsis gregariis pugnam adornant. sequuntur confusis ordinibus nobiles. fugatur hostis. expugnatur hemicyclus. Bourfrancus occiditur. funesta Regijs victoria quare. legionariorum ignauia. Dalonus cadit. cæsorum & sauciatorum numerus. Bourfranco à tergo vulnus illatum. quæ ducta hinc in Sectarios auguria. Mayennius summo dolore commotus. Fiasquius & Maraussanus incauti necantur.

Regiorum cataphractus ruinam explorat.

PROVECTA iam nocte, Comes Bourfrancus editam ad Villæ-borboniæ propugnaculum ruinam indagabat, cùm Regiorũ Cataphractus vnus sensim suggressus, munimentum extimum superat, capitéque in hostilem fossam, locum exploraturus, immisso, post ruinam agnitã, ingenti vociferatione consternat vigiles, effusóque dehinc in fugam abripitur cursu: adhæc

Bourfrancus nihil hærēs, quin capto de oppugnatione consilio Mayennius exploratorem agnoscendæ ruinæ præmisisset, distribuere militiam, Coridoros, fossæ ambulacra, præsidiarijs firmare, ad munimenta extima supplere nouo delectu numerum; ad intima palis & tignis superstruere claustrum, quod obductum fossa in longum, præcisorium munimētum faciebat, obsessorum ad extrema effugium: hæc inter ad fossam vigil, viso hostium manipulo ad arma clamat; Vignaucius qui ab hesternâ verberatione ruinam reparabat, sclopetarios in hostem displodere iubet; Bourfrancus distentus ad hemicyclum operi, bacillóque hinc inde designans imperia, irruentes Palaretum, & Montesquium, bacillo morari tentat, at leuiori propugnantium conatu, perrumpunt heroës, hemicyclúmq;, luctuosum dehinc internecionis theatrum penitus expugnabant, nî Vignaucius vir audax, fugaces in prælium accendisset, lapidibúsque & tignis retrusisset in munimenta extima Regios. Displosis interim in pontem magnâ contentione tormentis, viam Mayennius in Borboniam vrbem subsidiarijs intercludere tentat, irrito nisu; quippe nouis ab vrbe delectibus, vnâ Bourfranci diligentiâ suppletis obsessorum aciebus Regij victoriâ cedunt.

Bourfrācus militiam distribuit.

Regii in hostem irruūt.

Palaret Mōtesquieu.

Hemicyclū occupant.

Retrusi ab hoste.

Desiderati hostium Bellimontius, præfectus centuriæ, legionariíque cum eo IV. vulnerati plures, Regiorum cęsi plerique, quos inter Montesquius & Palaretus viri natalibus, animóque illustres, quibus ea die Rex multum debuerat, si eorum exemplo in hemicyclum irruisset miles. Memini laudatum

Beaumont.

Cæsi propugnātium plures.

Magna Regiorum iactura.

ad ea tempora ab ipso hoste Palaretum, quem vmbone tectum, circumferebat penetrasse in intimam arcem, gloriosóque à diutinâ pugnâ vulnere cecidisse.

Appetente ad Sept. III. luce, Mayennius tympanistam ad fossæ oram mittit, retrahendis hinc inde cadaueribus, qui procul absistere iussus, ne hostium scilicet munimenta interim obseruaret, hæsit ab vrbe longiùs, donec præsidiarij cadauera eduxissent. Inducias inter, dum liberè hinc inde agebatur Comes Gramoundus, Bourfrancum quo cum olim amicè vixerat, rogat; ille se ad munimina exhibere vocatúsq; in familiare colloquium ab amico, nihil se cum hoste habiturum respõdere, nisi propalàm. ferunt Lariuierum pręfectum militiæ, legionarij mentitum habitus, cadauera in Regiorum valla gestantem, explorasse munimina, quod obsessis postmodùm ad eruptiones commodo fuit. Nudis cadaueribus quæ restituebãtur, vnus in syndone tenuissimâ Palaretus, quatuor præsidiariorum ope redditus est, supremo hoc Forcæi in carissimum sibi agnatum officio. Redintegratâ dehinc verberatione, ad oppugnationem eâ die Borboniam numerati CCXCV. tormentorum ictus, ad Mommiratum XC. circiter, ad Monasterium CLXXIII.

Inducias inter Gramoundus Bourfrancũ rogat.

La riuiere.

Palaret.

Palareti cadauer ab hoste in tenuissima syndone restitutum.

Sauuagius quem supra audiuimus retrahendis in obsequium oppidanis, magno erga Regem affectu perorantem, iam à Kal. Sept. in vincula actus, eâ die in furcâ glorioso pro Rege supplicio finijt: diffidentiam induxerat habitus ab eo in publicum de Rege sermo, hinc dati illi speculatores monuere petitam

Sauuagius seipsum prodit.

Sauuage.

ab eo

ab eo papyrũ, ſcribẽdóq; pennã, auxit intempeſtiua petitio diffidentiã: reddita illi inter hęc furtim ſcheda, adegit militare concilium, vt non aliâ cauſæ cognitione in vincula ageretur; lectáq; dehinc publicè, prodidit quid illi cum Luynæo eſſe, vnde ſuper vrbis deditione pacta iniri, nõ incertum argumentũ duci poterat. Schedæ (ne quid intactum abeat) hic ſenſus erat, Remunerationem quamlibet petentibus, fidẽ in eam aſtringeret exſoluturo haud dubiè Rege; vnde iudicio militari condemnatus, magnâ conſtantiâ obijt. *In furcam agitur.*

Mauro. Eâdemmet die, Mauræum inter, & Regij ordinis equitem, priuatim orto diſſidio, accurrentibus in ſubſidium equitis commilitonibus, Mauræus impar ſe in viam fortuitam præcipiti fugâ abripit fato infelici; quippe laxatis effuſiùs equo habenis, in munimenta vrbis abripitur: hîc rem conſultò geſtam, depoſcíque ſe à Regijs non incertæ morti mentiri; ſingulari certamine cæſum à ſe heroëm, cuius ea in caſtris auctoritas, vt vna ſalus in effugio fuerit. at nec minùs ideò ab hoſte captus, non niſi magnâ redemptione dimittitur. *Mauræus niſu equi in vrbẽ abreptus capitur.*

Mayennius ab heſternâ iacturâ, dolore ſimul & irâ commotus, IV. Septemb. in oppugnationem hemicycli parari omnia iubet. Nec dum penitus Sol nouâ luce noctis horrorem diſcuſſerat, cùm intentiùs quàm antè XIV. tormentis maioribus, quaſſata hemicycli munimenta, dolijs terrâ cumulatis in ambitu ſpoliantur, quo præſtitus ad hemicyclum acceſſus facilior, diſſiliente ſcilicet humo, accliuémque, poſt refertam foſſam, in munimenta viam ſter- *Captum de oppugnãdo hemicyclo conſilium.*

Præscribitur oppugnationis ordo.

nente. Horâ post meridiem circiter secundâ, intermissâ verberatione, præscribitur oppugnationis ordo, sclopetarios XXX. sequebantur hastati XII. totidem scalis; illos à tergo sustinebant XL. cataphracti, quos Mayennius ipse inter alarios legerat: his aderat agmen vltimum, expeditissima nobilium manus, quæ Gallicâ, meliùs dixerim exitiali, pugnandi auiditate præscriptum interuertit ordinem: claudebant aciem, Susæi & Franconi cohortes.

Quem nobilitas interuertit.

Theminius in eam partem prælii æstu abripitur.

Indictæ oppugnationis fama Regiam metationem peruaserat, cùm Marchio Theminius, eâ parte Castrametator, mortem vbique væsano magni animi impetu quærens, in metationem Borboniam fertur: illi obuius Carbonus vir magni nominis, quò præceps accurreret, rogat. Marchio nihil hærens, indictam ait à Mayennio in Borbonium hemicyclum oppugnationem, in quam datâ OCCASIONE abripitur: ad hæc sequi Carbonus, vno tunc OCCASIONIS, hoc est prælij æstu, præualente. Carboun.

Sequitur Carbonus.

Præscripto iam oppugnationis ordine metationem Borboniam subeuntes, à Castrametatoribus pugnæ copiam petunt: datur dextrum Theminio cornu, Carbono sinistrum. Intereà dum expectatur prælij signum, accurrere hinc inde Iesuitæ, felicésque proclamare eos, qui pro Dei causa vitam profunderent, satísque ad salutem & gloriam videri vixisse, qui animam, quam Deo debebant, tam religiosè támque decorè ei redderent. Sonante hæc inter classico, primus è vallo in hostem irruit Theminius, ferro ad manum, reliqua inermis, rem ausus multò magis ad famam temeritatis, quàm gloriæ

insignem, víxque pedem vallo extulerat, cùm ad caput lethali glande traijcitur. hæsere attoniti diu sclopetarij, quin & exitialis oppugnatio in ipso exordio finem inuenerat; nî Mayennij ordinis Cataphracti X L. Sayano, Mombano, & Dangio ducibus ingenti repente in hostem clamore irrupissent: hîc confusis ordinibus voluntariæ nobilitatis expedita manus in fossam abripitur.

Occiditur Theminius.

Cataphracti pugnam adornant.

Sayan. Monbã Dangy.

Sequuntur confusis ordinibus nobiles.

Ex aduerso Comes Bourfrancus legionariorum centurias duas, ità propugnaculo, hemicyclóque distribuit, vt sclopigeris ad fossæ pluteos, muniminíque extimi ambulacra, seu Coridoros distentis, hastati de more ruinam propugnarent, præfectis Ferriereso & Moncautio minore: quia tormentarius à verberatione puluis irruentes tegebat, muniminis extimi ambulacra, ne tentatâ quidem ab hoste displosione priùs occupantur, quàm in eam partem irrumpere Regios agnitum. nullà ergo citra Theminij necem iacturâ in fossam deuoluti oppugnantes, scalas muris accommodant: atenim Regijs infestà ad latus à pluteis (fossarum illi arcas vocant) explosione, iubetur primipilus leui hinc manipulo propulsare hostem; nec diu cùm actus in fugam, munimina extima, fosśásque Regiorum arbitrio linquit. Ad hæc inflati lætâ victoriâ Regij in agmina duo diuidere aciem, quorum altero hemicyclus inuaderetur, dum propugnaculum alij adpugnarent, non spe capiendi, sed vt clamore, sclopetorúmque strepitu, suo quisque periculo intentus, sonorem alterius prælij non acciperet, síc que faciliùs distento ad propugnaculum hoste ex-

Ferrieres. Moncaut.

Coffres

Fugatur hostis.

Expugnatur hemicyclus. pugnaretur hemicyclus qui petebatur vnus; attamen in propugnaculum breuiores ſcalæ non niſi Regiorum excidio inferuntur; ad hemicyclum via facilior; quia interiecta ad continuam verberationem humus oppleuerat foſſam; terga hîc præſidiarij vetere, *Bourfrancus occiditur.* Bourfrancus quà exemplo, quà voce obſiſtere, falſóque ſemel ſclopeti ſui igne deluſus alium expoſcere, ſclopo nouo ſternere obuium, cùm ad occiput ipſe traiectus occumbit. Fuſis Ferriereſo, & Moncautio, Forcæus, Coméſque Oruallus ab vrbe ponte medio, ſubſidium inferunt, quamquam ea parte tormenta indeſinenti diſploſione commeantibus infeſta erãt, ſequitur Sauiniacus C. circa gregarijs; at neque minùs ideò triumphus cani poterat, ſi ex præſcripto ordine, illata victoribus dolia forent, ſaccis, vt aſſolet terrâ refertis cumulata, quibus munitionem doliarem tumultuariò parare licuiſſet. rem lugendam! clamabant irritâ victoriâ nobiles, eorúmque fidem, ſi quæ miſericordia, appellabant, quibus id muneris datum ante, vt victoribus procurarentur dolia; ſed actis in fugam militibus nemo reſpondebat. *Irrita Regiorum victoria.* dubià iam re miſſis identidem nuntijs vim legionum implorabant, cùm gliſcente ad Forcæi, Oruallí, & Sauiniaci aduentum audaciâ hoſtium, crebreſcentéque numero, reſtauratur Regiorum exitio pugna; *Renouatur in eorum excidium pugna.* hîc quæ in præcipiti fuga ſalus quæri debuerat, in prælio deſperato miſerè proſtituitur: non erat ſclopetis iam locus; neque enim hinc inde niſi cominùs pugnabatur, haſta in haſtam, in mucronem mucro, imò & deficiente interdum ferro vngulæ

inuicem ſæuiebant; intereà dum, nobilitas Gallica, quæ turmatim in eam occaſionem confluxerat, cadebat ſenſim, nemine deficientes in prælio vires alleuante. Digna res eſt quam poſteritas ſciat; produnt nobilium, qui hemicyclum ſuperarant neminem (quidquid tentarit, numero hoſtis in centuplum fortior, Regijs ipſis, aëre, ſolo, & ſi fas dicere, cœlo in eorum excidium armatis,) inglorio vulnere ſaucium, neminem, vindicando à præſenti exitio capiti, in fugam abreptum. Cæſis nobilibus, foſſam, munimentáque extima recipit hoſtis, nullo Franconi legionariorum obſtaculo. Dalonus vir audax, qui legionarios ſequi ratus, viam ſibi per hoſtes cæde ferróque in Villam Borboniam ſtrauerat, poſtquam ſuorũ neminem ad latera vidit, agnitâ ſeriùs temeritate meditatur regreſſum, cùm, hoſti iam triumphanti albeſcente faſciâ proditus, ferro cadit infelix Bourfranci manibus victima.

Ignauia legionariorũ.

Dalonus occiditur.

Ad eam oppugnationem gregariorum deſiderati pauci, nec mirum, quia fugerant omnes: nobilium X L. vulnerati L X. cæſorum nomina vtinam in promptu eſſent omnia, quæ hîc referrem; habent enim glorię ſatis vnde venturis retrò nepotibus debeant commendari: præ alijs magnâ virtutis famâ Marchionem Theminium illuſtrem tunc memini, quamquam ad eam oppugnationem ſpretis thorace & galeâ quibus tegeretur, magè adoleſcentis audaciam prodidit, quàm heroïcam virtutem, quæ, ſi prudentiâ deſtituitur, temeritas eſt: quidquid id eſt, nemo diffiteatur magni hîc animi heroëm cecidiſſe, cui etiamſi panegyricum rependeret hiſto-

Cæſi Regiorum vulneratique plures.

Laudatur Theminius.

ria verax, nequaquam ſanè virtutem heroïs aſſequeretur: deſiderati cum eo Carbonus Neboſanenſium Seneſcallus, Lafretæus, Leſpinellius, Valançeus natalibus, virtutéque bellicâ præ alijs notus, Larreququelus, & Dalonus commilitones, mihi indiſſolubili neceſſitudinis nexu copulatus ille, cuius ideò laudibus parcam, ne mihi ipſe videar in cariſſimo capite ablandiri. Sauciati poſt rem glorioſè geſtam Valançei duo, viri illuſtres, Mayennióque, vno magni animi indicio præcari, Baro Poullæus, pluréſque alij quorum hodie pars maxima mutila eſt.

Carboun. Lafrete. Leſpinelle. Valácé. La Requqeuele. Dalon.

Iactura hoſtium magna.

Poullé.

At neque hoſti victoria incruenta fuit; Comes quippe Bourfrancus, magnum ſui deſiderium glande traiectus reliquit, cæſis IV. aut V. præfectis, præſidiariíſque circiter XL. luctu ſupra fidem magno ad Bourfranci necem affectus Montalbanenſis populus, ſolatijq; incapax in pullâ ei veſte parentauit, dictúmque publicè liberatorem vrbis, genialémque religionis Deum occubuiſſe: non apud omnes tamen de eius fato conſtat, aſſeuerantibus pleriſque proditoriè à ſuis interfectum, quod hinc liquebat, quia ſcilicet poſtico vulnere cecidiſſet, quem in cõperto erat terga hoſti numquã dediſſe: priuatis inter eum, Oruallúmque odijs accedebat, quòd ſtudijs popularibus eam oppidanorum ſibi conciliarat gratiam, vt vrbis deditio vnius eius arbitrio ſubeſſe crederetur, in quam non ægrè inclinaturus hinc maximè timebatur, quòd ambitioni ſupra modum addictus & pauper, Regis munificentiâ in momento primoribus regni adſcribi poterat. Nihil eâ de re certò agnitum, ſeu proditionem operuit

Bourfrancus à tergo impetitus. Suſpicioni cauſã dedit

luctus, seu non illegitimo vulnere cecidit.

Ferunt Mayennium, dum adpugnabatur hemicyclus, prælij cominùs ineundi æstu, arripuisse hastam, correptúmque ab amicis irrito diù conatu luctasse, donec strage suorum auditâ penè exanimis in faciem cecidit, tot nobilium iacturâ commotus, Valancæi maximè, cui ad renes transfosso Camerâ ipse suâ, stratóque cessit, vbi postridie magno mœrore finijt. At neque hîc prætereunda silentio Montalbanensium feminarum audacia, quæ adeò virilibus curis sexus fragilitatem exuerant, vt vno ordine viri & feminæ munimina propugnarent, nullo sexus delectu. hæc ad Borboniam oppugnationem Mayennius. *Mayenius magno dolore commotus.* *Valancæo camerâ suâ cedit.* *Feminarũ audacia.*

Ad Mommirati metationem leuiori iacturâ producebatur vallorum opus, ductis sensim labore assiduo lineis, quæ per anfractus in hostium cornua penetrabant, & vbi plus tẽporis, minùs etiam sanguinis impendebatur. Eâdemmet die Comes Fiasquius liberiùs per valla commeans, glande in tormentariam fenestram fortè immissâ, ad latus traijcitur, postridiéque occumbit: vir erat magni nominis, patre Italo, Gallus ipse, bellicâ virtute, & pietate clarus, vt Seraphicam in militiâ vitam traduceret. Fiasque *Comes Fiasquius occiditur.*

Marossanus ibidem, eodem tempore, paríque fato magno Luynæi mœrore cecidit, ingeniosus ille, nec contemnendum ad ea tempora FAVORIS instrumentum. Marossan. *Maraussanus cadit.*

CAPVT V.

EPITOME.

Pactæ hinc inde humandis cadaueribus induciæ. superbè præsidiarius quidam Regium alloquitur. Bourfranci obseßis iactura magna. victor diu Mayennius in valla demum retruditur. vsti plerique militum. de deditione priuatim actum. fortuna inconstans. prętoriani post rem bene gestam pedem referunt. Coridoros Mayennius & Joinuillius superant. Robanæi ad Consules litterę. Oratorum electio intercessione populi reuocatur. Nobalianus ad Robanæum delegatur. subsidiaria cohors Montalbanensis procuratur. captus explorator se mentitur Catholicum. conuersus in Catholicam fidem, moriturus votum Virgini nuncupat. eximitur morti magno miraculo. Gasto Borbonius, Baróque Hayæ, Legatus Britannię Regis, Moissaci malè habent.

Datæ educendis cadaueribus induciæ.

SEPTEMB. V. quæ in Dominicam incidebat, in Mommirati cornua C V. in Monasterij propugnacula C C V. machinarum muralium ictus displosi; ad metationem Borboniam, educendis cadaueribus, inducijs pactis, confluxit vndequaque oppugnantium, obsessorúmque multitudo, dicacibúsque proteruiâ militari præsidiarijs, in momento hinc inde displosum, non aliâ quàm oppidani cuiusdam iacturâ, qui notarium olim

olim agebat, reſtinctóque breui diſſidio reſtituta cadauera Regijs, eâ conditione, vt capti ad Albiaſium Sectarij reſtituerentur; quod infectum ſcriptis illi ſuis queruntur, iure vel iniuriâ mihi non liquet. Laudatum memini ſuperbum præſidiarij reſponſum, qui à legionario Regiorum rogatus, quid rerum ageret ea nobilium turma, quæ tunc ad munimenta proſtabat, dum pridie oppugnabatur hemicyclus, reſpondit; Præpoſterè quæſitum à ſe quod vel ipſa loquũtur cadauera; quaſi diceret, nihil eſſe Regijs, quod acceptâ clade riderent: attamen caro obſeſſis vnâ Bourfranci nece victoria conſtitit. Imminente nocte minùs eâ parte intenſa diſploſio fuit, non niſi XXII. machinarum ictibus numeratis. Eâque ipsâ die Teſconum inter & Tarnum excauata tunc primùm à Regijs valla, breuiori tempore munimentis ſuccedent, conatu, vt videbimus, irrito.

Albias.

Superbum præſidiarii reſponſum.

Grauior obſeſsis Bourfranci iactura.

Ad VI. Septemb. diſploſi in Mommiratum machinarum muralium ictus CLIX. in Borboniam arcem LVI. producendíſque hinc inde vallis æmulatoriè actum; donec appetente nocte ad VIII. circiter à meridie horam, quia tunc plenilunium erat, Mayennio placuit tentatam toties fortunam experiri denuò, ſtationémque ſuis non procul ab arce parare, vbi ad hemicycli latus aſſurgebat ingenti mole doliũ. Procuratis ergò ex circumadiacenti ſolo cunicularijs, nouum opus aggreditur; intereà ad dextram, hemicyclũ inter, & propugnaculum, Toloſana cohors iuſſa fatigare hoſtẽ, dum aſſiduo cunicularium opere ſtatio firmaretur; leuiori prælio

Indicta à Mayennio oppugnatio.

Toloſana cohors prorumpit in prælium.

occupatur dolium ingens, dum à tergo vasa viminea terrâ oppleta (Gabionos appellitant) magnâ contentione inferuntur. Hîc diu muniminis extimi ambulacra possedit victor, Vignaucio, Lariuieróque magnâ in vrbem vi retrusis, atenim periculo in militare concilium districtè deducto, placitum suppletis aciebus expugnari firmatam iam à Regijs stationem; vocati Reyniesius, Marmoniæus, Pereriúsque præfecti, totidem centurias in oppugnationem ductant. Pererius à tergo, Vignaucius, Lariuierúsque à fronte Regios adoriuntur; non antè maiore nostrorum pertinaciâ dimicatum; donec productâ in mediam noctem pugnâ, numero hostium victi Regij loco absistunt.

Victor Regius. Gabiõs

In castra retruditur. Reynies Marmonié. Perery.

Magnum hîc Regiorum detrimentum si numerum, minimum si conditionem cadentium spectas XL. legionarijs desideratis, ad internecionem cecidere cunicularij L. Lapeirosium fratris Lapeirosij legatum, lapidum grandine, nullo lethali vulnere oppressum memorant, Mondosilius Mauuesini signifer traiecto, dum cunicularios ad opus accendit, humero cadit; Lacauberum ita absorbet artificij flamma, vt vnâ rei bene gestæ memoriâ superstite, reliqua absumpserit ignis, vnde ne ossa quidem à prælio inuenta sunt. Sauciati Lapeirosius centuriæ Tolosanæ præfectus, Feudi Marchio spei maximæ adolescens, Paulhacúsque Tolosanæ cohorti nullis stipendijs ascriptus. Luctuosa præ alijs legionariorum sors fuit, qui dum vasa viminea subeunt, fune illa traiectitio in designatam stationem humeris illaturi, vncis ferreis in fossam hostium tra-

Regiorum damnum. Lapeirouse. Mondousil. Lacaubere. Lapeirouse. Fimmarcon. Paulhac

Vsti cum vasis milites.

cti subditâ vasis flammâ, lento igne inter cruciatus dispereunt. Nihil die VII. hinc inde actum, quod nos hîc morari diutius debeat, lentâ displosione, numerati machinarum muralium in Mommiratum XL. ictus: in Villam-Borboniam XLIX. in Monasterium CVI. habitum tamen ad vesperam Regios inter, præsidiariósque de deditione colloquium; Veireriesus tanti proxeneta negotij Sectarius ipse, Oruallum, Adonem, Chamieriúmque dato commeatu egressos, hortatur diu salutem ipsi suam, decus & dignitatem vrbis ne prostituant gratis, afflictíque commiseratione gregis tandem aliquando in deditionem ducantur; nullam esse bello salutem, quantocumque hodie fortuna applausu obsessis ridere videatur; diem eamdemmet, fortunam duodecim horis metiri, quarum si suprema in primam æquabilitate coïncidit, portentum esse. Raros Regiorum ordines, nouis breui delectibus supplendos, casúque fortiorem assurgere Gigantæam eius audaciam, qui arcem Borboniam oppugnat; moriturum breui, aut expugnatâ arce triumphaturum. Nihil à Rohanæo sperandum subsidij, qui exercitus sui florem nuperâ ad Fauchium clade amiserit; insessas ab Engolismensi ripas, quà illi transitus, eámque prouinciæ oram ad singula stadia ita vrbibus refertam Catholicis, vt non nisi summo periculo commeari possit. Sic ille ad Regij Oratoris præsentiam proloquutus, eo districtè responso dimittitur; Nullam equidem bello salutem esse, hostibus scilicet, quibus acceptæ iam sæpius clades spem omnem salutis subduxerint: eo tamen

Veirieres. — *Colloquiũ de deditione priuatim habitum.* — *Fortunæ volubilis.* — Fauch. — *Sectariorũ responsum audax.*

esse in publicum amore obsessos, vt nullatenus legitimæ pacis conditiones recusent; nihil tamen de deditione agi posse, nisi postquam Regē inter & Comitia de pace in vniuersum conuenerit, quam nec ipsi tractare audeant, nisi Comitiorum, Rohanæíque assensu.

Occupatā prætoriani stationem deserunt.

Irrito in hunc modum colloquio redintegratur postridie verberatio, in Monasterium, Villámque Borboniam lentior, in Mommiratum eá pertinaciâ, vt post C X L I. ictus, prætoriani vigiles fossis successerint, vnde tamen infestis artificij ignibus, nondum firmatâ ex æquo statione pellūtur: discerptam eâ die memorant tormentariâ pilâ puerorum turmam, dum in plateâ liberiùs agit, cęsis, vulneratísque pluribus.

Discerpti tormētaria pila pueri.

XI. mensis, post quassatum C X X X I X. machinarum muralium ictibus, Tarni propugnaculum, indicitur à Mayennio non procul ab eo, ad Coridoros (ita imposterum quamquam barbarè extimi muniminis ambulacra vocabimus) statio; quæ fusis hostibus, doliaríque munitione firmata, Mayennianis dehinc commodo vertit.

Ad Coridoros Mayenniana statio.

Ad XII. renouatâ acriùs verberatione in Tarni propugnaculum Mayennius displodit C X L. ictus, Comestabilis in Mommiratum X C I V. incertos magnâ ex parte omnes, in Monasterium Ioinuillius C C C X X X I X. subsequutâque ad vesperam eâ parte oppugnatione, Coridoros Regij, quantâcumque illos pertinaciâ propugnaret hostis, expugnant; neque enim in Reyniesij hemicyclum penetrare ex animo datum, obsistentibus magnâ con- Reynies

Coridoros item Ioinuillius superat.

Lague-pie. Sauiniac. Durād. Lacoste tentione Sauiniaco, Barone Guepio, Durando, Costęóque præfectis. Cæsis XXX. hostium inter cadauera inuenta virago, quæ virilem mentita habitum diu restaurauerat pugnam; munimenti extimi (Contrescarpam fossæ appellitant) possessoribus in eum modum Regijs, ab Adone prælij maiore primipilo, in vrbe publicè, sæpiúsque dictum, saluò honore deditionis leges subiri ex militari regulâ posse; cùm fossæ munimen extimum hostis occupat. *Deditionē Ado suadet*

Iam suprà diximus Veirierum, plura cum Oruallo, Adone, & Chamierio loquutum; ex hinc Rohanæum adijsse, à quo demum, die mensis XIV. codicillos ad Consules, in hæc verba retulit; Se gratiæ à Montalbanensibus acceptæ imparē esse multis nominibus, eò maximè, quòd nisi sui ipsius cōsensu nullas deditionis conditiones subire velint; in eâdem se cum illis sententia esse, scilicet differendam deditionem, donec in vniuersum de pace pactum fuerit. Pleraque sibi in abditò esse, quæ metu proditionis non ausit committere nuntio, de quibus, si cum eorum Oratoribus cōferre dabitur, sibi abundè esse, quod pacem sperare audeat. Adon. *Veirierus Rohanæi codicillos Montalbanensibus præbet.*

Nihil ad hæc cunctati Consules habito districtè consilio, Adonem, Chamierúmque legunt, qui vrbis nomine, cum Rohanæo Reipublicæ vtilitati prospicerent; obtinetur non ægrè à Comestabili commeatus, viæ se legati accingebāt, cùm ortâ repentè seditione, intercedentis auctoritate populi à delegatione prohibentur: conuocari iterum concio, adesse stipante populò Tribunus, intercessionis eam caussam addere, quòd in vrbe Ado prælij pri- *Lecti Oratores duo.* *Populo intercedente reuocantur*

mipilus maior, non possit nisi contra militiæ leges procul absistere; quódque adeò Regijs inuisu msit vel vnum Chamierij nomen, vt neutiquam tutus illi commeatus habeatur. legi ad hæc Nohaillanum Montalbanensem oppidanum, municipiíque Syndicum non inexpertem; quod adeò Adoni ingratum fuit, vt ipsamet die vrbe egressus, fidei sacramentum Regi præstiterit. Nohaillanum sequutus iussu Regis Desplanus irritâ postmodùm negotiatione Rohanæum adit; nisi quòd à Comestabili indicto illi colloquij die Villamurij, designato se tempore adfuturum respondit. Intereà tamen à Nohaillano monitus nihil differri deditionem posse, si subsidium deforet, coram ipso Desplano, qui in speciem cultus importunâ illi vbique præsentiâ aderat, simulatâ in vrbeculam adiacentem obsidione, Bellifortis cohortẽ, quam in eam expeditionem emittere fingit, iubet rectà Lombercium ire, traiectóque vbi commodiùs Tarno, Fanum Antonini, hinc mediâ Gresiniâ (sylua est profundissima) Montalbanum. at hæc infrà.

Ado Sergent de bataille.

Nohaillanus delegatur.

Nohaillan.

Eum Desplanus sequitur.

Villemur.

Subsidiaria cohors obsessis procuratur.

Gresinie.

Per id tempus, vrbem inter & Tesconi riuum, quâ parte Valliaci, Estissacíque cohortes metabant, interceptus hostium explorator, eò solùm quòd mente, animóque defixus hærebat, non vltrà ire, non regredi ausus; in vinculis Valliaco Comiti sistitur, rogatúsque, Quid proditionis altâ secum mente perpenderet? respondit, Catholicum se orthodoxum, Regi militaturum ex agro recèns Petragorico aduenisse; prodidere tamen perduellem codicilli, quos albescente papyro, vt nihil legi pos-

Valliac. Estissac.

Captus explorator mentitur se Catholicũ.

ſet,negauit ille litteras, donec ignis abſumpto humore,qui ex arte obduxerat chartam, aperuit fraudem. Nec diù cùm præpoſiti rerum capitalium ſententiâ reſti addicitur. Dati illi Traſrius & Langladæus Franciſcani ex Recollectis, ſæpius de ſalute animæ monito, conuictis Caluini erroribus, ſuadent, vt Catholicum ſe Romanum moriturus profiteatur, profeſſus, multa ſe audijſſe olim adijcit de Deiparâ Virgine quæ fidem ſuperent, cui & votum nuncupare in ſpem ſalutis audeat. Ad hæc Traſrius, nihil differri ſupplicium poſſe, adeſſe carnificem reſte ad manum, nec procul hinc patibulum: nihil tamen cunctatus Sclarmondus (id reo nomen erat) votum Virgini nuncupat, ſi fatum eluctari dabitur, habiturum ſe grates ad ſacroſanctam Montiſſarrati ædem præcaram illam Virgini, vti in dies miraculis prodit. Non iuit inficiàs Traſrius, ſupremâque hortatione commonitum, ſalute conclamatâ carnifici linquit. Iámque à ſcalâ in imum detruſo pedibus tortor inſultabat,cùm ſponte interciſo fune reus in terram ruit; rogari hîc rerum capitalium præfectus morti eximeret, quem Deus portento ſupra vices humanas mirabili viuere adhuc velit: ille id Regis imperia pati negãs, iubere reſte duplici patibulo ſuffigeretur iterũ. Res ita habet, legitur firmo ſtamine duplex funis,collo inditur,agitur in altũ reus, in imũ detruditur, collo inſilit carnifex; iámq; nemo mortuũ diffitebatur, cùm pari fato deficiens iterùm duplex funis, humo reum exponit:nunquã intentiùs acclamatum; vndique MIRACVLI, MIRACVLI nomen perſonat, ipſóque capitalium præfec-

Reſti addicitur.

Taſrieu Lan-glade. Recol-lects.

Ad fidem Catholicã conuerſus votum Virgini Deiparæ nuncupat.

Sclar-mond.

Bis morti non niſi miraculo eximitur.

tus equo præceps desiliens, laxari restē iubet à collo pendulam, quæ vestigium iugulo tam altè impressserat, vt primâ fronte strangulatum nemo addubitarit; cùm ille placidè oculos explicans prodit à reste, aut præcipiti casu sibi damni illatum nihil. Præfectus ad Regem accurrere, crebrescentéque miraculi fama, Sclarmondus adesse, aduolui Regis genibus, veniámque criminis petere, quod tanto ipsemet Deus miraculo condonasset; Rex se vltorem negans, vbi Deus ipse miraculo parceret, vitam donat, exsoluendóque ad Virginem Montisſarrati voto, numerari iubet profusâ largitione pecuniam. Vidi ego à voto reducem, Franciscaníque Recollecti supra publicam fidem eâ de re scriptum habui, propriâ ipsius manu ita obsignatum, HIPPOLYTVS LANGLADÆVS RECOLLECTVS INDIGNVS.

Miraculo morti exéptus.

Regi exhibetur.

Ad hæc ipsa tempora militari morbo, qui tunc grassabatur Gasto Borbonius Regis frater Moissaci, magno vitæ periculo laborabat, iámque præsentibus malis futura perpendens pullam Gallia vestem induerat, quando ad habitas publicè preces meliùs habuit princeps; faxit Deus, vt qui à Rege in Galliâ primus est, nobilitate sanguinis, virtutum omniū cumulo primus item ab illo dici possit: multū dixi, parem enim LVDOVICO nostro si virtutes attendis, etiam venturis retrò seculis natura negabit. Baro Hayæ extra ordinem Britanniæ Regis legatus, contracto ibidem ab aëris pestilentiâ morbo, diu salutem in periculo habuit, assiduæ medicorum, quos illi Rex procurauerat curæ, vitam à Deo debens.

Gasto Borbonius magno vitæ periculo æger.

Votum illi.

Baro Haya Britanniæ legatus ægrotat.

Intereà quia subsidiariam Montalbanensibus cohortem

Engou-lesme. Mom-morancy. Ven-dosme. Lautrec Lavaur. S.Supplice.

cohortem aduentare fama peruaserat, Ducibus Engolismensi, Mommorancio, & Vindocinensi, stationes ad Albiensem prouinciam distribuuntur, Lautricum illi, huic Vaurum, tertio Fanum Sulpitij; quamquam eâ parte tentatum nihil, suprà Albiensis agri desolationem, quem, obluctantibus licèt imperatoribus, proteruia legionariorum depopulabitur. at hæc infrà.

Stationes in subsidiariam cohortem distributæ.

CAPVT VI.

EPITOME.

Infortunatus Mayennius à casu fortior hostem premit. à Guisio, & Schombergo inuisitur. magno omnium mœrore occumbit. Guisius & Schombergus defectis animo legionariis adsunt, castráque salua habent. Tolosæ Mayennio velut parenti patriæ parentatum. habita ad principis Lotharingi funus oratio. multis illi nominibus Aquitania deuincta. laudatur quòd vitulo numquã aureo immolauerit, quòd inueterato odio Luynæum prosequutus, numquam FAVORI *litauerit. Mayẽnii in Sectarios odium. expugnatæ ab eo in Aquitania vrbes. illata Aigullionum eius ossa. Parisiensis populi ab eius funere immensus dolor. ortâ seditione Carantonio Templo subditur ignis. actis in furcam seditionis auctoribus restincta seditio. Pontes Lutetiani ardent. iniuriâ dictos incendiarios Caluinistas. decretæ de publico eleemosynæ. Mommorancęa principem Galliæ parit. in pontem Bor-*

bonium magnâ contentione disploditur. expugnantur Monasterii à Ioinuillio munimenta magnâ laude. Reyniesius vulneratur. sufficitur ei Riparianus. cuniculus ad Mommiratum Regiis infortunatus. vasta ruina reparatur. Rohanæi ad Consules codicilli.

Infortunatus Mayēnius à casu fortior.

VÆ aliū consternassent infortuniâ, quibus violentiùs in dies afflictabatur Mayennius, in eo rupem inueniebant Caucaso duriorem; glomerabantur in eius caput mala, vt virtuti heroïcæ aduersa consultò fortuna videretur. Iam valla in fossam hostilem induxerat, occupatísque muniminibus extimis, deditionem breui eâ parte sperabat aut expugnationem, cùm ad Sept. XVI. Guisium & Schombergum amicè eum inuisentes in valla ducit (quasi vnâ hâc festiuè habendi hospitis ratione) sequi Guisius & Schombergus, celeritatémque operis mirantibus; Minimum, inquit, istud; quamquam nihil hosti est, quo effugiat, si pluteum semel, qui portæ adiacet tormentis disiecero; his dictis designaturus locum assurgit, cùm in eam partem collimato præsidiarius sclopo eâ fati malignitate displodit, vt leuissimo in speciem ad sinistrum oculum vulnere ceciderit heros rotulati sclopi, vt dehinc agnitum tenuissimâ glande. Schombergus ruentem excipere, nec diu cùm de salute animæ sæpius monitus, sublatis in cœlum oculis penè in momento expirauit.

A Guisio & Schombergo inuisitur.

Guise. Schomberg.

Occiditur Mayēnius.

Hîc supra fidem est, quo luctu in vniuersum miles imperatoris sui fatum prosequutus sit, vnâ ipsius nece, vulnerati lethaliter legionarij desertâ militiâ

impedimenta legunt; cùm Guisius effusus in lacrymas, victo ex rei necessitate gemitu, præsentiâ suâ acies erigit, agmináque huc illuc circumequitans, adesse clamat, amisso principe Lotharingo, nouum Lotharingum, redirent ad castra, viuere in Guisio imperatorem illis, si non ingrata imperia forent: atenim vbi disparem animo vultum diutiùs ferre nequit, secedit; ex aduerso dilapsos Schombergus milites quà minis, quà precibus in valla retrahit, Mayennium non nisi leuiter vulneratum, si starent in armis nihil esse periculi, si dilaberentur omnia desperata. His plura hinc inde addita, quibus in valla redijt miles, sic castrorum ad Borboniam metationem eâ die Guisio & Schombergo debita conseruatio.

Guisius & Schombergus consternatos milites confirmant.

Maior hîc Galliæ, ne Christiani orbis dixerim, iactura fuit, quàm vt cõcipi possit, nihil stylus habet, quo mœrorem populi, nobilium eiulatus, parlamẽtorum, ipsiúsque Regis dolorem exprimat: silebo igitur ne contra historicam dignitatem, alijs in speciem proloquentibus, videar questus ipse meos depromere: vbique in Galliâ principi parentatum, Tolosæ maximè, vnde in publicum prodijt Oratio funebris, quâ, non ineptè, Iudæ Israëlitæ comparabatur in ea verba ex I. Machab. cap. IX. FLEVERVNT IVDAM OMNIS POPVLVS PLANCTV MAGNO, ET LVGEBANT DIES MVLTOS, ET DIXERVNT; QVOMODO CECIDIT POTENS QVI SALVVM FACIEBAT POPVLVM ISRAEL? His addebatur; Soluamus bono principi stipendiarias lacrymas, flent omnes, flent ignoti, flent timentes, flent & inuiti, flent & qui

Tolosæ Mayennio parentatũ.

Habita ad eius funus Oratio.

videbantur inimici : omnes enim non imperatorem tantùm, ſed & parentem Patriæ obijſſe illacrymant, ſuáque omnes funera dolent. heu! heu! ſublatus es, & hæc omnia ſimul tecum: omnes pariter abiere deliciæ & lætitiæ noſtræ, iam curæ irruunt, iam moleſtiæ hinc inde pulſant, & ſolæ anguſtiæ te abeunte remanſerunt. Accedebat ex II. Regũ cap. III. NEQVAQVAM VT MORI SOLENT IGNAVI MORTVVS ES ABNER, MANVS TVÆ LIGATÆ NON SVNT, ET PEDES TVI NON SVNT COMPEDIBVS AGGRAVATI: SED SICVT CADERE SOLENT IVSTI CORAM FILIIS INIQVITATIS, ITA CORRVISTI, adhuc Bordonius (id Oratori nominis erat) ego nihil habeo, quod adijciam, quàm vniuerſum Aquitaniæ luctum, quę ſupra publicam iacturam prorege cariſſimo deſtituebatur, cuius virtuti minimum eſt voces, & verba rependere, nî ſtylo pluſquàm ferreo ignitus amor, pulchrum MAYENNII nomen inurat cordibus, quæ illi à Rege debẽt, quod ſpirant.

Bourdon.

Multis nominibus Aquitania Mayẽnio deuincta.

Rex naturâ, virtutéque conſtans diu ad nuntium, lacrymas eluctatus, dolorem cohibere non potuit; quinimò obortis ad mœrorem lacrymis ſeceſſuíque commiſſo dolore, multa ſecum altâ cogitatione volutabat ſolus, qui neminem in ſecreti conſcientiam adeſſe voluerat; vnum aiunt væſanâ crudelitate FAVOREM, explicatis placidè ad rei nuntium oculis, nihil prodidiſſe doloris; quia nempe purpuratis omnibus AVREO VITVLO immolantibus, vnus Mayennius idolorum cultu conſtanter abſtinuerat, ab vno Regis obſequio, quidquid aliun-

Numquam aureo Vitulo immolauit Mayennius.

de seruitutem sapit aspernatus: hinc mutua inter Luynæum,& illum odia,potentioribus vtrisque,ille gratiâ populari, hic diuitijs, quàm vt se ferre inuicem possent. quippe arduum est eodem loci potentiam & concordiam esse. Silentibus reliquis principibus,vnus ille operam conductitiam Luynæo negabat,vnde exhinc potentiùs viri audacia velut frenis exsoluta prorupit.

Inueterata inter Mayennium & Luynæum odia.

Mœrorem Regiorum augebat triumphus hostium, quibus in momento res patuit, quidquid illi non nisi biduo pòst compertam asseuerent; nec enim nisi collimato in Mayennij caput sclopo disploserat infelix legionarius,quinimò obseruatâ mitellâ cæruleâ, quam ad collum Torquatus eques gestabat, non incerto ictu agnitum caput transfoderat. Vidi ego priuata Montalbanensium ea de re scripta,quibus virtutem principis, quam nemo diffiteri audeat,in altum efferunt, positúmque aiunt vno vulnere vitæ Mayennij finem, odióque, quod non ita diu (sic enim loquuntur) in Sectam vniuersam conceperat. Sic Mayennius finijt principum exemplar, imperatorum ad militiam typus, præcarus suis,hostibus vnâ denominatione formidabilis: sic finijt post captum Neracũ, Caumontiũ, Castrũjalousium,Mansum Verduni, Insulam Iordanæam, Malouicinum, Albiasium, Bourniquellũ, Nigrampelissam, Calciatam, Regalẽ vrbem, Mombetoniã arcem, Bartas, Corbarrium, aliásque his similibus arces,quod supra enarrauimus. Sic iterum Mayennius finijt, cuius virtus, si vel vnum ad Regis latera habuisset imitatorem aut æmulum, confectam pe-

Mayennii in Sectarios odium.

Expugnatæ à Mayennio vrbes.

nitus, Rebellionem hodie gauderet LVDOVICVS, quam ense ipse suo, vnius ope Mayennij prostrauit victor, retinentem quid adhuc possessionis antiquæ, in duabus vrbibus Rupellâ & Montalbano, ad quas firmat etiamnum vestigia, expugnatis reliquis. sed hæc infrà suo loco.

Eius ossa Aigullionum illata.

Postquàm ad Mombetoniam arcem, exposito de more cadauere, exercitus Mayennij suprema defleuerat, habitus illi extremus honor, ossáque gentili tumulo secundo Garumnâ Aigullionum inlata, vbi suprema illi officia rependère sui. Aiguillon.

Lutetiæ ab eius funere summus dolor.

Vbi occubuisse heroëm Lutetiæ constitit, nihil in vrbe supra populi planctus, & lamenta auditum, neque dici potest, quis arctum Regis Consilium, quis Senatum habuerit mœror; in Sectarios vbique clamor; delendum ad internecionem perfidæ gentis semen; fatale Regijs aciebus eorum contubernium, qui in obsequij speciem Regem circumstant, toties peieratum ab ijs, vt vix ferro & flammâ expiabile scelus. Qui Lutetiam nòrunt, eam sciunt immani pondere vrbem, quæ non nisi ex gladiatoriâ viuentes habeat eo numero, qui componendo prædonum exercitui satis esse possint, gens desidiosa, nō nisi fortunę arbitrio viuens, aliorum damno, capitísque in dies periculo. Illi ad rei nuntium, rati prædæ occasionem oblatam, vrbem per turmas circumire, iurgijs primùm Sectarios vrbis oppidanos excipere, à verbis ad verbera; à verberibus ad incendium, ab incendio ad prædam iri: inter seditionem dilapsi plerique Carantonium oppidum (ibi Lutetiani Sectarij, religionis suæ ritus non procul Charenton.

Orta seditio.

ab vrbe celebrabant) circumſtant; nec diu cùm direptis ædibus, templum occupatur, ibi conferri in medium ſcamna, cathedram ipſam & libros, ſubdíque ignem; vt arſerit eâ die pagus, diuitijs recèns ad Sectariorum frequentiam auctus. *Ardet Carentonium templum.*

Lutetiæ interim, municipij Magiſt-(merca torum præpoſitum vocant) reſtinguendæ ſeditioni vrbem circumequitare, agere in vincula reos, furori opponere purpuram; at irrita penitus erat, præualente ſeditione, auctoritas; niſi ad commoti præſentiam populi diſſidij auctores duo, in furcâ proditionis pœnas luiſſent. *In furcam acti ſeditioſorum duo.*

Ad XXIV. Sept. prouectâ iam nocte, fato an conſilio, incertum, arſere nobiliſſimi pontes, quibus à molitoribus & mercatoribus nomen, illius iactura leuior, quippe à carbaſeâ ſupellectile, quæ eo loci proſtabat vænalis igne abſumptum nihil, præter magni pretij ædes: huius id fuiſſe diſpendium memorant, vt octingenta aureorum millia ſupra ædium æſtimationẽ, mercatoribus periјſſe haud in dubio fuerit: enimuero vaſa hîc aurea, argenteáque, eâ à mercatoribus copiâ aſſeruabantur vt ſupra fidem ſit quid illis perierit; argentum ſolidum, ſignis aſpera pocula, pura, cælatáque vaſa, primùm ignis liquauit, dehinc abſorpſit defluens; quamquam minimi ea iactura momenti; ſi cum vnionibus, adamantibus, topaſijs, armillis, aliíſque id genus à muliebri mundo conferantur, quæ omnia aut Sequana ſecum in Oceanum inuexit, aut deuorauit ignis. Nondum probè liquet, cui infortunium debeatur; ſunt quibus placeat inditum à Sectarijs ignem, *Le pont aux Muſniers, aux Marchans.* *Pontibus Lutetianis ſubditus ignis.* *Seine.*

Falſo creditũ à Sectariis ſub ditũ ignem.

quaſi ægrè tuliſſent Carantonij templi incendium, tacitâque ſecum mente vindictam meditati, non aliam in promptu habuiſſent, quæ in vniuerſum magis infeſta foret; atenim deeſt poſtulationi probatio, vel vno hoc indicio, quod ſi tempora ritè perpendimus, inueniemus dubio procul Septemb. XXIV conflagraſſe pontes, & inſequenti XXVI. inditam pago Carantonio flammam; vnde ea feliciùs probatio duci poterit, immiſſum pontibus ignem, vnâ in Sectarios ſuſpicione, accendiſſe in eorum ruinam nullâ cauſæ cognitione populum.

Decreta de publico eleemoſyna.

Parlamentum ruinâ agnitâ publicas decreuit eleemoſynas, eorum ſolatio quibus ab igne, omne penitus patrimonium aberat; at leue viris olim ditiſſimis eleemoſynarum ſubſidium; ferunt Lutetiani parlamenti præſidem, eo incendio ædes amiſiſſe quæ in ſingulos illi annos viginti librarum millia rependebant.

Mommorãcæa principem Galliæ parit.

Per id tempus Mommorancæa Condæi primarij principis vxor, hæredem illi, Galliæque maſculum peperit, optatus diu maſculus ille partus in Gallia, ex quo ab Henrici fato luctuoſo, tribus è proſapiâ Regiâ principibus viduatum fuerat regnum, Aurelianenſi Regis fratre, Contio, & Sueſſionenſi. magno omnium applauſu exceptus fœtus, cui ſi Delphinus, cœli liberalitate accreſceret, foret liliorum amantibus lętitiæ complementum.

Monſieur d'Orleans. Conty. Soiſsõs

Mayennio Mareſcallus Theminius ſuffectus.

Extincto ad metationem Borboniam imperatori ſuffectus Mareſcallus Theminius, qui primi antè Caſtrametatoris officio fungebatur: ille nihil Mayennio magnitudine animi impar, eâdem die

(ne

(ne vniuersi exercitus consternatio pateret obsessis) verberationem acriùs redintegrari iubet, ictúsque machinarum muralium numerati ad vesperam CXV. Iam suprà memorauimus Borboniam arcem, ab vrbe Tarno amne dirimi; visum militari concilio operæpretium, collimari in pontem tormenta IV. quorum indesinenti displosione quassatus ille, Villæ-Borboniæ, vrbísque commercium intercluderet: Septembris ergo XVII. in pontem L. ictus displosi, postridie, totidem circiter, donec post diutinam verberationem agnitum conatu irrito lapideam molis ingentis columnam verberari.

In pontem magna à Regiis contentione displosum.

XX. mensis intensiori quàm antè displosione actum: in Villam-Borboniam CCCXXVII. ictus, quibus disiecto propugnaculi apice, Coridori omnes facto impetu expugnantur, vnde Vignaucio, qui tunc fortè aberat, immensus dolor; in Mommiratum nullo dehinc prælio C. circiter, in Monasterium quà ad fossam munimen ingens assurgebat (passerem vocant) CCXLVIII. nec dubitauere obsessi quin magni aliquid in eam partem Ioinuillius meditaretur. Nihil moratus Reynierius stationem nouo milite supplet, hemicyclum, illíque claustrum adiacens nouo præsidio firmat, centurias ad fossam duas in quadra distribuit: euaporatur interim magnâ cuniculus violentiâ, irrumpunt in claustra & Coridoros Regij, pellitur hinc magnâ iacturâ hostis, ab hemicyclo in fossam artificij ignes iaculatur, femina prę alijs audaciâ habitúque conspicua vbi ollas liquatâ pice refertas in turmam irruentium iactat, glande transfossa viam in hemicyclum

Moyneau.

Oppugnatio ad Monasterium.

aperit. Hæc inter adesse Forcæus, iámque à Regijs expugnatos Coridoros, tentare irrito nisu. Reyniesius ad imperia huc illuc distentus ad tibiam glande traijcitur, Bucæus, Riparianúsque vulnerantur: denique XXX. hostium cæsis, sauciatis XL. quos inter præfecti plerique, in Regios non nisi nocte appetente victoria inclinauit; magnâ Arpajoni Lousieriique laude expugnatis munimentis extimis, Coridoris magno & minore, claustro, hemicycló que.

Reyniesius vulneratur.

Reyniés Dubois Lariuiere.

In Regios victoria inclinat.

Arpajoun. Lousieres.

Postridie post suffectum Reyniesio Riparianum, Forcæus qui hesternam Regiorum victoriam ægrè ferebat, claustra à Ioinuillio recèns locis expugnatis constructa, tormentis ab vrbe quassari iubet, oppugnandi animo: imò & displosæ machinæ ruinam ediderant, oppugnatióque in procinctu erat, cùm ad raros præsidiariorum ordines, militari consilio pugna inhibetur, conseruando scilicet militi.

Reyniesio sufficitur Riparianus

XXII. Sept. cuniculo ad Mommiratum eo Regiorum infortunio inditur ignis, vt resiliens in ipsosmet propugnaculi disiecta moles, penè omnes obruerit, quibus primum cornu obtigerat; hîc miserè sepultum memorant Lamaisonum magnum Chapesianæ cohortis primipilum, qui euaporato cuniculo parabat irrumpere. Non antè à cuniculo ruina vastior: quippe XX. pulueris tormentarij centupondia ruinam aperuerant V. circiter & XX. passuum. Ad rem vtrimque impræuisam, vtrimque pauor; primum Regiorum cornu ruina oppresserat, reliquis vix progredi ausis; præsidiarios qui eâ parte agebant humus item dissiliens absorpserat viuos, vt

Cuniculus ad Mommiratum Regiis infortunatus.

Lamaison.

Lata à cuniculo ruina.

oppugnantibus, propugnantibúsque diu desertus locus; donec Regiorum Lantasius, ruinam occupare iussus, Normannicæ cohortis centuriam, cuius ipse præfectus erat, magno in hostem impetu agit; at munitâ præsidiarijs iam antè ruinâ, post graue præliũ retrusus in fossam glande cadit. Fusis Regijs obsessi ruinam reparabant, cùm tormenta in eam partem displosa magnâ illos clade afficiunt, occiso inter alios Barone Guepio, in cuius audacia magnum obsessis erat rebus gerendis momentum. Auertendis ergo à verberatione ad prælium Regijs, quò murus interim reficeretur, erumpit præsidiarius, manúmque strenuè conserit, dum à tergo cunicularij palis, & ligonibus nouum ducebant murum: fatigatis à prælio qui primi eruperant, habito legionum delectu, noui substituuntur; donec ad noctis crepusculum productâ pugnâ, æquali hinc inde iacturâ in munimenta retruditur hostis; quod ruinæ supererat nocte intempestâ reparatur. Parum abfuisse memorant quin Forcæus, Oruallus, Castronouanus, & Puteanus primus Consul, quorum consilijs & auctoritati rerum summa inerat, munimenti ruinâ obruti fuerint, qui vix inde pedem extulerant, cùm disiectum est.

Lantas. | Lague-pie. | *Tormenta Regiorum ruinam reparantibus infesta.* | La For-ce. Orual. Castel-nau. Dupuy. | *Magnum Forcæo Orualloque periculum.*

XXVII. eiusdem mensis lentâ supra modum verberatione nullo vtrimque prælio actum: imminente nocte Insuladomus Sectarius nobilis codicillos ad Consules mittit; Rohanæi se Oratorem cum Oratore item Regio tractandæ paci adesse, prætérque commeatum expectare nihil; re in concilium deductâ datur commeatus; legati ad hæc vrbem su-

L'Isle-maisõ. | *Initum de deditione consilium.*

Rohanæi litteræ. bire, redditísque à Rohanæo litteris, de fide Insulædomui habendâ constat, qui Rohanæi animum rogatus depromere, adiecit; huc se à Rohanæo missum, habendis primùm Montalbanensi populo gratijs, quòd nihil nisi se consulto ad ea vsque tempora gesserint, monendis dehinc de statu in quem fortuna militiam suam deduxit, amissum nuper ad Fauchium exercitus sui florē, quíque prælio etiamnùm superstites forent, sacramento in fidem Regi adactos ad certum tempus; vix residuas sibi cohortes V. vbi nec hominum quatuor millia, nec arma ex æquo. tentata à se mittendo obsessis subsidio extrema; at irritum fuisse conatum, Tarno ad Regiorum continuas stationes imperuio: superesse id vnum, vt iustis conditionibus victoris legem subeant, duram esse legem quam imponit necessitas, cedendum tamen. *Obsessos habet stupor.* Ad hæc stupere oppidani, animóque defixi, in dubium trahere quæ audierant, aut non eam esse Rohanæi sententiam, quam ad Regij Oratoris præsentiam, non audeat Insuladomus depromere, aut deceptum falsâ de vrbis statu relatione Rohanęum. agnoscendæ rei vocatur in secretum ille, intercedit Desplanus Orator Regius, ferendam negans hanc subditorum à Rege suo diffidentiam; exhinc oppidanorum coïre concilium, conuenirécque omnium calculis non habendam Insulædomui fidem, donec oppidanis apertiùs Rohanæi animus pateat; *Re infecta hinc inde discessum.* petendum in eam rem à Rege commeatum, mittendo scilicet ad Rohanæum Oratori, qui oppidanis eius animum, præsentémque militiæ statum certò referat: atenim negato certis de causis à Rege

commeatu, nihil hinc inde actum.

Quæ sequitur Septemb. XXIII. hosti quidem funesta fuit, desideratis Sectariorum aut captis D. nec ideò minùs infesta Regijs non nisi in speciem victoribus. expeditionem paulò altiùs repetamus.

CAPVT VII.

EPITOME.

Obsessi, vigiliis aßiduóque labore fracti subsidiariam cohortem expetunt. triplex legionariis Montalbanum iter patebat. Robanæus in Labruguieram obsidionem simulat. de subsidii transitu monitus Engolismensis stationes nouo delectu supplet. fanum Antonini Bellifortius subit. transuadato flumine in quadra agmina acies ordinat. Pennauairio duce cohors Gresiniam subit. incutitur timor ingens cohorti. sacramento in viam adactus miles. variæ ea de re Regiorum sententiæ. decepti communicatâ hostibus tesserâ Heluetii. primum agmen sinè prælio vrbem ingreditur, in secundum acriter pugnatum. tertium ab Aguienno postera die capitur. accusatur Luynæus. signa hostium capta. irritum hostem inter & Theminium colloquium. dißidium in vrbe. Regiorum cuniculus ab hoste aperitur.

Debilitati hostes cohortem subsidiariam in dies expectabant.

EGIORVM assiduus labor, eò rerum summam deduxerat, vt obsessi citra præsidiariæ cohortis spem vnã, desperatâ salute languerent; cæsis à diutinâ iam obsidione plerisque, pluribus sauciatis, debilitatis labore & æstu qui superabant, vt vel ferendis armis impares forent, res in extremum illis discrimen venerat: cùm Rohanæus ratus (vt res erat) Sectæ salutem in Montalbano sitam, Bellifortium (cui ex militari audaciâ non iniuria id naturâ inditum nominis) iubet calcatis hostibus rectà Montalbanum ire. triplex iter patebat. Inter Albam Augustam, & Insulam Albigensium Catholicas vrbes, vadus erat, nec procul hinc portus, ad quem apertâ dehinc planitie, transmeari poterat Tarnus; id primum iter, arduum illud circumstantéq; hinc inde phalãge Regiâ, legionario periculosum. Ad sinistrâ Castro Albigẽsium in plano erat Reuello Sectariâ vrbe, Carmanium via; Carmanio Montalbanum, non nisi mediâ Tolosâ, transmeando scilicet Tarno ad Villæ-Borboniæ pontem, eò tutiore itinere, quò impręuisum erat, id secundum. A dextrâ, non procul assurgebant montes, non nisi legionarijs peruij, hàc in aduersam planitiem cohors deuoluta, fanum Antonini non ægrè subitura sperabatur, placuit tentari eâ parte fortunam.

Beaufort.

Triplex Castro Montalbanum iter.

Alby. L'Isle.

Reuel. Carmã.

Nihil ad iussa moratus Bellifortius, Castro Lombersium pergit; intereà Rohanęus auertendæ à Tarno procul Engolismensis phalangi, in Labruguieram obsidionem simulat, educuntur Castro tormenta bellica, obsidionísque in promptu appara-

Rohanæus obsidionem simulat.

Lõbers. Labruguiere.

tus, cùm Bellifortij cohors à præfecto Lombersiæ arcis, quæ vrbi supereminens à Rege stabat, detegitur. Nec morâ, tormenti ab arce iteratâ displosione, monetur Engolismensis, cuius non hinc procul statio erat, monitus, in armis ad ripam Tarni esse iubet alarios, stationésque nouo delectu supplet: atenim Bellifortius, qui non nisi nocte appetente se commiserat viæ, superatis nocte intempestâ per varios anfractus periculis, ad primum diei crepusculum, Corduam Catholicum pagum ad Tarni ripam venit, non alibi facilius vadum; Regiorum statio leuis in fugam agitur, interiectóque trium horarum tempore, quo Regij interim adesse potuerant, vlteriori ripæ sistitur cohors, non nisi legionariorum duobus aut tribus ad fluctus aduersos desideratis; trans flumen Bellifortius agmen in quadra distribuit, militaríque gressu explicatis signis, tympaníssque sonantibus fanum Antonini ad vesperam venit, ieiuno adhuc post XXIV. horas milite: quamquam sunt quibus placeat traiectitiam cuilibet militi annonam Lombersij procuratam, panem viritim, quem munitionarium vocant, medio fune tormentario in fasciæ modum, ad latus pendulum.

De subsidii transitu monitus Engolismẽsis.

Cordes.

Stationes nouo delectu supplet.

Fanũ Antonini Bellifortius subit.

Trans Tarnum patebat hinc inde planities lata, ad quam vel leuissimus L. equitum ordo, cohortem mille & ducentorum hominum ad internecionem deleuerat. Nihil metu solutus Bellifortius, quamquam amnem iam transuadarat, in duas turmas aciem diuidit, creditóq; sibi extremo cornu vtpote quà imminebat periculum, Rossilierum à frõte primo agmini præficit, à dextrâ progredi in armis

Trans flumen acies ordinat.

Rosse-liere.

iubet Brunæum magnum cohortis primipilum, Boyerij centurias nuperæ ad Fauchium cladi superstites ductantem. Bruneau.

Posterâ die inclinato in occasum sole, iussa progredi subsidiaria cohors, Pennauairio ductãte Gresiniam subit, ibi exactâ nocte, crastinóque ad vesperam, viæ denuò salus committitur; longus hîc ducis imperitiâ error; iámque Bellegardam die appetente ad tertium ab vrbe milliare ventum, cùm regredi iterum ad noctem vsque placuit, faciliore scilicet inter obscura accessu, minúsque periculoso. Hæc inter, ad rarescentes vmbras detecti X. nõ procul equites, vsqueadeò subsidiarijs timorem incutiunt, vt turbatis illicò ordinibus, dilapsóque hinc inde milite, vix Bellifortio præfecti astiterint IV. donec agnitum non alios esse Cataphractos, quàm præfectorum ipsiusmet cohortis pedisequos, quos procul à cohorte egerat diutinus error, dominorum equis subuectos: atenim deficiente in sylua commeatu (iam enim XL. horas ieiuni exegerant) fanum Antonini regredi placuit; hîc dubius inter spẽ, metúmque miles hæsitare, hærere quippe inglorium, regredi turpe & periculosum, progredi exitiale videbatur; cùm Bellifortius habitâ districtè concione, sacramento in viam adactos iubet vrbe absistere, rogátque municipes, si pari iterum ignauiâ regredi legionem contingeret, pelleretur ab aditu procul.

Pennauairio ductante cohors Gresiniam subit.

Pennauaire.

Incutitur timor ingens cohorti à suismet.

Sacramẽto in viã adigitur miles.

Quia Montalbani salus vna in subsidio posita erat, statim à legionis transitu monitus Rex, in militare concilium rem districtè refert; in duas hîc sententias

Variæ Regiorum sententiæ.

tentias itum; ſtabat potior ab ijs ratio, qui eundum hoſti obuiàm cenſebant phalange expeditâ; at prę-ualuit eorum opinio cuius Leſdiguerius auctor, quibus duci foſſam placebat, quà hoſti iter; commiſsâ Heluetijs, Eſtiſſacique cohorti ſtatione: cauatis ergò ad primum ab vrbe lapidem foſſis, exſtructiſque firmandæ ſtationi clauſtris, operiebantur Heluetij hoſtem; cùm ille Albiaſium inter & Nigrãpeliſſam tranſuadato Auarione, per obſcura noctis, in leuem equitum ſtationem incautus incidit; at non alio quàm ſclopetorum niſu in fugam abripitur eques; Baſſompetrus, alariorum turmà à tergo inſtare; cæſis hinc pleriſq;, pluribus illinc vulneratis nullo prælio ſubſidiarij vltrà pergere, inulti cadere quos à tergo Regij feriebant; à fronte, ſibi viam per foſſas, per valla armis ſternere, aduerſæ Heluetiorum cohorti (vbi detectâ proditio) obluctari: communicata etenim hoſti per nefas teſſera Heluetios diu decepit, vt primum agmen elabi in vrbem permiſerint, rati cohortem regiam, quæ ſtationem eâ parte ſubiret. Secundum agmen ductabat Roſſelierus, Paſcaletus & Pennauairius tertium. hîc prælium acre: quippe Heluetij fraude agnitâ, clamore ingenti, diſtrictis acinacibus irruere; Roſſelierus à dextrâ viam moliri per clauſtra; Bellifortius qui iam primo agmine vrbem ſubierat, deſignandæ ſuis quà facilior tranſitus vię, regredi, ſeu militis amore, ſeu prælij æſtu. atenim vbi errantibus meme adſum Bellifortius, clamitat, duplici vulnere ſauciatus ab alarijs capitur. Intereà oppidani accenſis ad pinnas lucernis, errantibus vrbem indicabant, tympaniſque ad

Left margin: Eſtiſſac. — Albias. — Negrepeliſſe. — Lauairon. — Baſſompierre. — Roſſeliere. — Paſcalet. — Pennauaire.

Right margin: *Commiſsũ Heluetiis, Eſtiſſacóq; propulsãdi ſubſidii munus.* — *Primum agmen ferè illæſum vrbẽ ingreditur.* — *Manus cũ ſecundo cõmittitur.* — *Accenſæ ab obſeſsis ad pinnas faces.*

Pulsatæ campanæ. munimenta, tubis, & campanis indesinenter pulsantibus accendebant ad prælium; atenim pars viæ ignara præcipiti cursu in profundiores agi fossas, pars in claustra munitósque incidere aggeres, pars suggressa feliciùs in vrbem elabi, tentatáque nunquam nisi in obsistentes pugnâ, Regios magnâ ex parte intactos præterire.

In tria agmina diuiserat Bellifortius cohortem M. & C C. legionariorum; primum agmen proditione prædictâ, nullo in vrbem prælio euasit: secundum partim viam sibi ferro aperuit, partim intercidit: tertium quod C C C. circa militibus constabat Pēnauairio duce, ab vrbe prohibitum Gresiniam syluā appetente luce subibat, cùm ab alarijs Regiorū, quos Comes Aguiēnus ductabat, in vincula acti omnes, Tolosam in Sectæ ludibrium missi sunt, vnde post afflatos diu pestilenti halitu carceres, vt sententiam iudicum, reorum mors inopina præuerteret peste luctuosâ cadentium, Burdigalam secundo Garumnâ ad triremes, quæ tunc Rupellam circumstabant mittuntur: atenim Oceano perduellionis vltionem Garumna inuidens, actas in scopulos cymbas absorbet, vt ne vnum quidem caput euaserit. quod infrà.

Primum agmen ingressum.
Secundum magna ex parte cæsū.
Tertium in vincula actum.
Aguien
Infortunio inopino aquis absorpti.

Iacturam hîc hostium memorant D C. hominum fuisse, ducentos circa cæsos, reliquos actos in vincula, vrbem ingressos D C. plerisque sauciatis, vnde non leue obsessis præsidium.

Iactura hostium simul & victoria.

Memini iactatos ad ea tempora in moderatores concilij militaris ab ijs questus, quibus res innotuerat. Infelix Luynæus, qui seu simplicitate plusquàm

Accusatur eâ de re Luynæus.

puerili,ſeu innatâ ſibi rei militaris imperitiâ decipi ſe ab hoſte paſſus illuſoriam hîc præſtitit Regis auctoritatem. Oppidanorum illi plerique mentiebantur fidem, vt in ſpem quotidie Montalbanum expugnaretur; habebatur præ alijs in vrbe potens aliquis, Forcæus ille, nécne, mihi nondum conſtitit, qui ſæpius à Comeſtabili literis compellatus, optatam à ſe quidem reſponderat vrbis deditionem, & procuratam pro tenui facultate; at irritum fuiſſe conatum præualente Rebellium factione, neque ſibi ad manum eſſe milites, quibus aut portam occupet intromittendis Regijs, aut ſeditione in vrbe valentiùs excitatâ, viam expugnantibus facilem ſternat; ſi dabitur ſubſidiaria cohors, non dilaturum ſe vrbis deditionem, aut ſi dedi nequit, poſiturum in plano expugnationem. Habitâ Comeſtabilis fide, alarijs ad Tarnũ pugnã inhibuiſſe, Bellifortioq; aperuiſſe vrbem circumferebatur, quod ab Elbeno detectum memorãt, qui deſertæ ad Tarnum ſtationis, datíque hoſtibus tranſitus poſtulatus, codicillos in medium produxit, quibus hoſti commeatum dare iubebatur. At incertum illud, mihíque non alio auctore datum, quàm tacito tunc rumore.

Deceptus ingenioſa fraude.

D'Elbene.

Signa hoſtium capta VI. quorum primarium eam inſcriptionem præferebat VI VIA FIT. Bellifortius, Pennauairiúſq; capti, quique temeritatis pęnas non niſi capite luiſſe debuerant, manſuetè habiti, præter ſpem omnium, illi caſtris pro carcere datis, hoc Toloſam miſſo, vnde pactâ ad annum ſequentem pace ſaluus dimittetur.

Signa hoſtium capta

Manſuetè cum Bellifortio à Rege actum.

Ad Kalen. Octobr. inito Theminium inter &

hostem colloquio multa ille de Regis clementiâ, pleraque hic de diffidentiâ quam se iustè concepisse aiebat: irritísque viri olim Montalbano amici precibus & minis, iussis absistere Oratoribus indesinẽti displosione actum. Eâ die vallis in hostium fossam inductis, propugnaculo, quod à læuâ Borboniæ portæ assurgebat, succedunt Regij, stationémque in fossâ solido aggere firmant, vt propugnaculum manu ipsâ contingerent.

Irritum, hostem inter & Theminium colloquium.

Ortum Brunæum inter, & Rosselierum super subsidiariæ cohortis præfecturâ, capto Bellifortio, dissidium; Rosseliero scilicet præfecto primę centuriæ, Brunæo eiusdem cohortis maiore primipilo vtroque sibi primariam dignitatem vindicante, ita compositum est; vt Brunęo primipili in vrbe maioris (prælij primipilum vocãt) munus quod ab Adonis secessu vacuum adhuc erat, Rosseliero præfectura cohortis obtigerit: atque ita satisfactum vtrique; indecisâ quæstione, cuius etiam ijs, qui quotidie militiam tractant, difficilis decisio videatur.

Dissidium Brunæum inter & Rosselierum vnde ortũ.

Rosseliere premier Capit. Bruneau Sergent Major du Regiment.

VII. eiusdem mensis productus in vrbem à Regijs plus æquo cuniculus, ab hoste qui vallum ducebat incautus, aperitur; cunicularij illicò in fugam abripi, hastati Regiorum (quamquam angustum foramen erat) cum præsidiarijs manum conserere; at leuior ea pugna fuit, quâ nec hostem hostis videbat, nec vtrimque irruere poterant.

Productus in vrbem cuniculus ab incauto hoste aperitur.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Eruptionem in Borbonia castra hostis meditatur. præscriptus à Forcęo eruptioni ordo. Barrautii cohors negligenter ad valla excubat. erumpente Sauiniaco manus conseritur. fugantur vigiles. Carmanius restaurat pugnam. in fugam agitur hostis. magnum hinc inde dispendium. Franconi virtus. Carmanius sauciatus. hostium Riparianus plumbo traiectus. stratagema non illepidum. oppugnatio à Regiis vniuersa. Chamierius magno oppidanorum luctu occiditur. irritum Comestabilis, & Rohanæi colloquium. Proconsules in vrbe in subsidium Consulum creati. Mombrunus in Delphinatu Sectarios armat. captus Lasusæus Comes. fanum Fidei, & Monhurtium rebellant. à Sauiniaco trucidatur Boëssius. accusatos filium eius & generum. quare. Rex à funere dolet.

A VII. Octobr. ad XI. nihil memorabile vtrimque actum, solitóque displosio lentior: XI. tandem Forcæus nouæ cohortis subsidio auctus, non antè tentatam in Borbonia castra eruptionem indicit: quippe Regijs muro succedentibus, nî disiectis citò aggeribus, & claustris repellerentur, imminebat Borboniæ arci fatale periculum. eruptionis hic fuit ordo.

Eruptionẽ in castra Borbonia meditatur Forcaus.

Iubetur maior vrbis primipilus ex qualibet cen-

turiâ legionariorum VI. habere delectum, duorum hastatorum, IV. sclopetariorum, quo habito CC. LXX. milites mediæ plateæ sistuntur. lecti Pascaletus, & Prataæus qui eruptioni eâ lege præessent, vt primùm Regiorum ad fossam stationi subderetur ignis, aggerésque & claustra disturbarentur; dum Sauiniacus vir audax C. & L. militibus ab hemicyclo in valla, machinásque murales penetraret. Sauiniacum Durfortius cohortis Orualli primipilus maior sustinebat; stabat ad munimenta tubâ prælio legem daturus Forcæus.

Eruptioni præscribitur ordo.

Pascalet. Dupred

Sauiniac Durfor

Præscripto in eam formam ordine, iubetur delecta manus pontem ab vrbe in Borboniam arcem transmissura, ignitos scloporum funes extinguere, ne ab igne Regij vigiles in eruptionis suspicionem venirent. Ex aduerso, nondum orto crepusculo Barrautij cohors, quæ ad excubias noctem exegerat, labore eneruis, vigiliísque fracta, pars laxatis in somnum membris altâ quiete decumbebāt, pars appetente iam iam luce, solutis excubijs deseruerant valla, cùm, tympanis Regiorum, Dianam quod aiunt, summo manè pulsantibus, Sauiniacus circumire, hortari sua quisque munia obirent, sclopetísque non in falsum displosis progrederentur intrepidi. Nec mora, præsidiarij cateruis decurrere in valla Regiorum; vbi defecerant sclopi, nunc manualia saxa, præustas modò sudes, obiectáque fortuitò ligna iacere, nunc claustrorum trabes manu prensare, auellere, & in renitentes cominùs niti. Regij contrà (quamquam incautos deprehenderat hostis) depellere obuios, deturbare vmbonibus, congestas la-

Barrautii cohors ad Regiorum valla excubans.

Erumpit hostis.

Manus conseritur.

pidum moles tueri, nox alijs in audaciam, alijs ad formidinẽ opportuna, incerti ictus, vulnera impro- *Fugatur Barrantii cohors.* uiſa, ſuorum atque oppugnantiũ ignoratio: at crebreſcente numero hoſtium, rariores Regiorum excubiæ cedunt; iam nullo obice valla, imò & machinas murales poſſidebat Sauiniacus victor, cùm Le Cõte de Carmã. Mõluc. Comes Carmanius vir ſtrenuus, neque animi magnitudine indignus, qui à magno olim Monlucio *Carmanius reſtaurat prælium.* originem ducat, arreptâ tumultuariò haſtâ in hoſtem Ornano abripitur, ſequuntur præuium Ornanus à Sancta Francõ. Delboſc Cruce, Franconus, Vice-comes Boſquius, Benqueſius Benque præfectique cohortium, coëunt legionàrij, *Sequitur Franconus & alii.* primorúmque exemplo manum ſtrenuè cõſerunt.

A tergo interim Paſcaletus & Pratæus, progreſſo vlteriùs Sauiniaco minoris modi tormentum in foſſam trahunt, machináſque murales clauis corrumpere tentant conatu irrito; dum enim ſe operi accingunt, Regij auxiliares, qui clamore turbido, *Fugatur hoſtis.* præcipitíque occurſu Sauiniacum viæ incertum agebant in fugam, renouato hîc acriùs prælio ſternunt obuios, fugientéſque ad ipſa hemicycli munimenta inſectantur.

Obſeſſorum eo prælio XXX. deſideratos me- *Iactura hinc inde.* Peire-boſc. morant, quos inter Petroboſcus centuriæ præfectus, popularibúſque ſtudijs magnæ in vrbe auctoritatis. Regiorum iactura maior: quippe ſuprà legionarios centum, occubuere Vice-comes Boſquius, Mareſcalli Theminij ex ſorore nepos, Franconúſ- *Deſiderati Boſquius & Franconus.* que cohortis præfectus, quorum ille in primo adoleſcentiæ flore magnæ ſpei adoleſcens, hic animo præ ceteris commendabilis & pietate, quod in ex-

tremis prodidit; lethali enim ad pectus glande traiectus, statim à vulnere deficientibus eum viribus, sacrum in tabernaculo quod moriturus subierat, celebrari iubet, Eucharistiæque sacramento munitus, nihil mortem eluctatus placidè in momento expirat, vir magnæ apud Aquitanos auctoritatis.

Carmanius duplici vulnere saucius. Comes Carmanius duplici vulnere sauciatus magnum virtutis specimen edidit; quippe post retrusum in munimina hostem, fossam, aggeres, claustráque Regiorum muris adiacentia recipit magnâ laude; dignus sanè cuius memoriæ lauros appendat posteritas, eius tamen virtutem heroïcam adeò fortuna æmulatur aut inuidet, vt à Regiâ procul, vbi non nisi fortunæ litatur, secessum apud suos quęrens ambitionem cogatur exuere. Carmain. *Laudatur eius virtus.*

Die III. collimatis in Mommiratum tormentis X. magnâ contentione disploditur, pósque ruinā hexapodum X. apertam, oppugnatio parabatur, cùm à præmisso exploratore relatum, immensâ densitate murum ad IV. à ruinâ passus assurgere, nisúque non nisi irrito redintegrari eâ parte verberationem. Inter hæc Riparianus, dum à muniminibus caput exerit, ab exploratore Regio glande ad caput traijcitur, vir magnæ apud obsessos auctoritatis; quíque Reyniesio paulò antè, ad Monasterij propugnationem successerat, Vignolium Bourfranci nepotem successorem habet. *Riparianus glande traiicitur.* Vignoles.

Obsessorum stratagema. Die XIV. prouectâ iā nocte Vignaucius Borboniæ arcis præfectus, terrendis Regiorum excubijs equo fame languido longiorem ad collū baculū aptat, colligatis ordine certo ignitis funibus, vt secun-

dum

dum tenebras è lõginquo primũ erupturi hostis agmẽ videretur. Ad arma illicò in castris clamari, suppleri nouo delectu excubias, accendi ad prælium milites, equus fame tabescẽs nõ procul à vallis hærere defectus viribus, Regij vltrò prælium ausi quò scintillabat ignis displodere, donec acto in terram equo, credidere metu dilapsum hostem.

Postridiè indici placuit vniuersam ad Mommiratum, Borboniam arcem, & Monasterium oppugnationem: vnde, dubio procul certa expugnatio sperari poterat, nî proditoriè à Sectarijs, qui Regem circumstabant monitus hostis: ille Regij consilij conscius, præfectis ad metationes munia distribuere, hortari milites, præcisoria à primis muniminibus valla ducere, in effugium; cùm eodem ferè tempore, quamquam disparibus militum alacritate, & animo, euaporati cuniculi tres ruinam edunt; in Mommiratum prætoriana cohors irrumpit, póstque diutinam pugnam leuiori hinc inde iacturâ munitionem doliarem expugnat, loco displosioni percommodo. Accendebat præsentia Regis legionarios, donec glande non longè ab eo traiectus miles primores adegit, quà precibus, quà vi amicâ procul hinc periculo imminenti Regium caput eximerent.

Indicitur ad tres metationes in vniuersum oppugnatio.

Monetur proditoriè hostis.

Rex non procul spectabat pugnam.

In Borboniam arcem, propugnaculúmque Palliassij ad Monasterium minore contentione dimicatum, quamquam ibi à cuniculo, hîc à recenti tormentorum displosione ex æquo ruina patebat: etenim oppugnatione præuisâ hostis, ita militum stationes diuiserat, vt quòcumque Regij ferrum verterent, adesset in armis præsidiaria manus, cui quò res

Pallias.

cumque caderet, cauatis opere interno fossis, non procul à ruina, effugium in tuto patebat. Tormentariâ pilâ ad Palliassęum propugnaculum, Minister Chamierius occubuit, vir apud Sectarios vanâ eruditionis opinione clarus, cuíque Montalbanensis populus iamdiu summam rerum crediderat, concionem ipsamet die dimiserat, patheticè peroratus in hæc verba, NON INGREDIENTVR, quæ demissâ primùm voce, dehinc clariore, postmodùm intensissimâ, magnâ populi acclamatione pronuntiarat: thorace ferreo tectus, hastâque ad manum cecidit, quíque vnus Rebellionis in Galliâ auctor dici poterat, in Rebellione perduellem animam posuit.

Chamierius Minister tormētaria pila occumbit.

Cha-mier.

Suprà diximus à Comestabili indictum Villamurij, Duci Rohanæo colloquium; quippe commeantibus vtrimque nuntijs nihil in summâ pacis proficiebatur; atenim mutato certis de causis loco, Reynesium tertio à Montalbano milliari circa id temporis conuenêre. Multa hinc inde proposita; Rohanæus, firmam tota Gallia pacem, Comestabilis præter debitam Regi obedientiam proponebat nihil, paratum Regem vt parceret; attamen firmandæ in posterum oppidanorum fidei, quę identidem vacillabat, arcem in vrbe designari, magè in ciuium salutem, quàm in libertatis excidium. Rohanæus seu potestatis in Montalbanenses diffidentiâ, seu iniustis ex animo conditionibus, re infectâ Castrum Albigensium redit.

Comestabilis & Rohanæi colloquium irritum.

Ville-mur.

Reyniés

Ad XXIX. Octobr. nocte concubiâ in Ioinuillij castra erumpunt obsessi, præfectis Ameto Forcæi filio, & Santorsio; numquam maiore hinc

Erumpens hostis.

Amet. Sainct-Torse.

inde contentione dimicatum. Sternuntur primi vigiles, vaſáque tormentorum viminea diu ab hoſte occupantur; donec appetente luce Regij, ad nouum delectum redintegratâ audaciâ, retrudunt
Peirille. niſu valentiore hoſtem. Pręſidiariorum Peirilius *Cũ Peirilio* adoleſcens glande cadit; nec procul hinc Peirilius *patre pe-* pater, filio in extremis adfuturus aduolat, illum item *reunt filii duo.* transfodit plumbus, vt morienti filio moriturus pater incubuerit, ad nuntium præceps accurrere, qui ſuperabat è familiâ vnus Peirilius, dúmque fratri, parentíque prouoluitur nõ diſpari fato inter vtrumque medius cadere. Quia huc vſque obſeſſi Conſulum auctoritati crediderant vrbem: imparibus one-
Cõſtás. Burgades. Roques Reſte. ri IV. imò & magnâ ex parte ægris, placuit Procon- *Proconſules in vrbe creati.* ſules totidem ad munia illis publica adeſſe, Conſtantium, Burgadeſium, Roqueſium, & Reſtæum.

Pridie Kal. Nouembr. parato in Mommirati cornu cuniculo, prætoriana cohors in armis præſto eſſe iubetur: quia tamen ab exploratore relatum fuerat procul inde abeſſe præſidiarios; ne cuniculi innoxia illis euaporatio foret, placitum ad extima cornu munimenta, præmitti gregarium, qui amico *Hoſtes Regiorum dono decepti.* in ſpeciem dono, racemos obtulit, adeſſe illicò magnâ frequentiâ ſtationarij, vt ſubdito igne euaporatus cuniculus ruinâ pleroſque obruerit, quos inter
Imbert. Masgrenier Bardon. Imbertus præfectus, Masgrenierus, Bardonúſque viri primarij.

Mombrun. Per idem tempus, Sectarios in Delphinatu Mom- *Mombrunus in Delphinatu Sectarios concitat.* brunus ad arma concitabat, tacitáque factione Gra-
Laſuſe. Grenoble. tianopolim intercepturus, Laſuſæum Comitem operiebatur: nec diu cùm Laſuſæus turmam alario-

rum expeditam Mombruni copijs auxiliarem in Delphinatum ducit; inualeſcit proximè adfuturi ſubſidij rumor, armantur ruſtici, locorúmque haud inexpertes, inſidias rupes inter & ſaxa ſtruunt: locus erat arctiore ad circumiectos montes ſemitâ, ſaxis confragoſus, ideóque alarijs non niſi ægrè peruius: ibi ruſticorum inſidijs interceptus Comes aut mori iubetur, aut ſiſtere. ille in fugam abripi, póſtque lõgiores anfractus, viarum ignarus, quia in gyrum vertebatur ſemita, in eaſdem inſidias recidere, vbi mori iterum iuſſus, aut ſiſtere, in vincula cùm Vicecomite Machautio actus, Gratianopolis Parlamento ſiſtitur. Monitus intereà de Mombruni proditione Rex, Leſdiguerio iubet codicillis generi audaciam morari, ſi à ſuſpicione criminis, quod in eum iactabat populus, immunis eſſe vellet: ſuccenſuit ille temeritati, ſcripto irrito; donec poſt ſolutam Montalbani obſidionem, pacatis præſentiâ ſuâ diſſidijs, innoxium ſe à Mombruni Rebellione prodidit. at hæc poſtmodùm ſuo loco.

Capitur à ruſticis Comes Laſuſaus.

Ma-chaut.

Greno-ble.

Ad Mombrunum Leſdiguerius ſcribit.

Suprà memorauimus Boëſſium Pardallianum, virum omni virtute præditum, niſi quòd erat Caluiniſta, Monhurtium, fanúmq; Fidei in Regiam retraxiſſe ditionem. Rex in gratiam facti, præfecturam illi vrbium ſaluis munimentis conceſſerat: atenim maioribus heros experientiâ & animo, quàm vt magnis expeditionibus diſtento Regi non adeſſet; Mirambello filio Monhurtij, Theobono genero fani Fidei præfecturas paulò antè crediderat. Illi vbi Montalbani obſidionem in peius Regi vertere audiunt, perniciosè à Comitijs ſuaſi rebellare in-

Fanũ Fidei & Mõhurtium rebellant.

consulto Boëssio, præcipitíque Octobri hostilitatem in Regios omnimodam exercere. Iussus malo medelam adhibere Boëssius, citatis equis Monhurtium, venit vbi (quâ pollebat auctoritate) vnâ sui præsentiâ consternatis Rebellibus, non ægrè restaurat debitam Regi fidem: imò, quod mirum cuilibet videatur, præsidiarij perduelles, quos ex circumiecto agro ad prædam, tutelámque vrbis acciuerat Marchio Mirambellus, vbi adesse Boëssium audiũt, laxâ se ab vrbe proripere fugâ, arctioribúsque ad frequentiam fugientium portis, se in fossam à muris præcipites agere; adeò verum est, domandis hostibus, præualere interdum legionibus integris vel vnius capitis famam.

Missus Boëssius.

Rebellionẽ vna sui præsentia dissipat.

Gensac. Sopitis eâ parte dissidijs, vrbéque nouâ præsidiariorum statione in Regis obsequio firmatâ, Gensacum pergit, vrbecula erat Castro non inualido, quæ Monhurtium inter, fanúmque Fidei media, fidem cum illis deposuerat: admissus, nemine palàm obsistere auso, præsidiarios Rebelles absistere iubet, locíque pedaneo iudice, & Nausio viris non contemnendæ in vrbe auctoritatis accitis, fidem Regi debitam placidâ insinuabat oratione, modúmque conseruandæ dehinc vrbis proponebat, cùm Sauiniacus Ainessæus, vir ad omne flagitium natus, XL. sclopetarijs Boëssij cameram subit, ille amicos ratus, primùm comiter salutare, dehinc agnitâ ad silentium altius proditione, accurrere ad sclopum, adesse illi Sacerdos ex familiâ, sclopo ad manum: Sauiniacus Iudici, Nausióque, qui Boëssium etiam tum circumstabant iubere absisterent, displodere

La Nause.

Sauiniac d'Ainesse.

A Sauiniaco occiditur

Sacerdos cum eo cadit.

exin X L. in momento ſicarij, cadere inultus heros, pluſquàm X X X. vulneribus: Sacerdos quem inſimul morti addixerant, diutino niſu eluctatus mortem, cæſis gladiatorum duobus, numero cedit, cadítque Rebellioni victima.

Multi Boſsij necem parricidium dixere.

Non defuere ad ea tempora, qui Boëſſij necem parricidium dicerent, reis ſcilicet Marchione Mirambello filio, & Theobono genero; illo reſtituendæ Monhurtij, hoc conſeruandæ apud fanum Fidei Rebellionis: quod ſi ita habet, pereant vltoribus ferro & flammâ, qui probiſſimum, inuictíque animi virum, qui patrem proditoriè trucidarunt; ſi ferrum & flamma deſunt, diſpereant vltrice conſcientiâ ferro & flammâ internis, quos væſana prędæ, imperandíque libido fecit parricidas: quamquam non ità de parricidio conſtitit, vt non aliâ cauſæ cognitione condemnari hîc debeant, vix aliâ in eos probatione, quàm recentis in Boëſſium odij, præſtitíque ſicarijs ad fanum Fidei, Monhurtiíque aſyli; capta exhinc in Regem apertiùs arma.

Non apud omnes ea de re conuenit.

Rex ad nũtium vehementer dolet.

Vix dici poteſt, quàm fuerit Regi ingrata viri bello perutilis, magníque momenti cædes, cui debitam primam Aquitanicarum vrbium obedientiam nemo ambigebat; quamquam eò tunc infortunij Galliam deduxerat belli atrocitas, vt cadentibus in dies magnis viris, renouando toties ad noua funera dolori impares animi callum malis obducerent, vnde deſideratis interdum primoribus vix in exſequiarũ ſuprema rependebãtur gemitus. Redeamus ad Regem, cuius virtutem ad Montalbani obſidionem perfida ſuorum eludit induſtria.

CAPVT IX.

EPITOME.

Mommorancius à Galliâ Narbonenſi tribus hominum millibus adeſt. magno vitæ periculo ægro, dilabuntur vniuerſæ eius acies. militaris morbus in caſtris peſtilens. ſparſus à milite in Luyneum rumor effugio cauſam dat. luctuoſus legionariorum ſtatus. ab imbre noua peſtis. ægri milites Toloſam inuecti immenſa matronarum caritas. decem oppidanorum millia Toloſæ militari morbo cadunt. togati arctioris Regis conſilii eâ peſte malè affecti. erumpit in caſtra Ioinuillii hoſtis magnâ hinc inde iacturâ. irritum de deditione colloquium. rareſcit in dies ad morbos, militúmque fugam exercitus. ſoluitur obſidio. quare. in Luynæum poſtulatio. eius ad Modenæum litteræ apologeticæ.

Languedoc

Mommorãcius tria hominum millia in Regias acies inducit.

ER idem tempus Mommorancius Galliæ Narbonenſis copias, quæ tribus circiter legionariorum millibus conſtabant, ad Regis imperium in Montalbanum ducit, præfectis Comite Riuenſi, Marchione Porteſio, Barone Roqueto, Moſſolenſio, Fabregueſióque; data illi ad portam ſancti Antonij metatio. Nec diu cùm morbo militari correptus, Rapiſtagnum Albigenſium vrbem inuehitur; vbi magno vitæ periculo diutiùs ægro imperatore, Narbonenſis miles ſenſim dila-

Rieux. Portes. Laroquete. Mouſſolens. Fabregues. Rabaſtens.

Magno vitæ periculo ægrotat.

bitur, vt paucis postmodùm diebus, ne quidem vnus à fugâ superstes remanserit. Marchionum Villaregij & Annonæensis cohortes, exercitui statim adscriptæ, subsidio vtcumque fuere afflictis: atenim præsidium leue vbi XV. adhuc peditum millia in iustam obsidionem deerant.

Dilapsi ad vnum milites.

Ville-roy. Anno-nay.

Dilapsi milites signa in dies deserebant, seu deficiente illos stipendio, eorum scilicet perfidiâ, qui tractabant ærarium; seu militari morbo, qui adeò grassabatur, vt à Rege (quam vni Deo gratiam Gallia debet) vix aliquis ab ea peste immunis euaserit. Accedebat tacitus apud legionarios rumor, primores inter de pace conuentum, fictitiáque esse quæcumque in obsidione gererentur; fidos Regi milites vni Luynæo victimas cadere, cuius ita ingenium est, vt innatâ ad iniustam potentiam diffidentiâ, ex Villamurio, Montalbano, agróque hinc inde circumiacente Ducatum sibi destinet, ad Montalbanum primariam vrbem struendâ arce: his addita pleraque infortunia, quibus metationum imperatores ad præcocem victoriæ auiditatem, indebito tempore munimenta oppugnantes, tot militum, tot nobilium capitibus hosti luctuosè litauerant. Ad hæc mœsti manipuli, vicem commilitonum miserantes, ne lacrymis quidem temperabant, decesserat ambitio gloriæ felicium hominum vulgò affectus, vna misericordia præualebat.

Militaris morbus grassatur.

Sparsus in Luynæum rumor.

Deplorabilis militum status.

Postridie Kal. Nouemb. tantâ imbrium copiâ afflictas Regiorum excubias memorant, vt ad valla, vbi miles excubare cogebatur, restagnantes aquæ, nouam aëri pestilentiam adiecerint, quâ miserè cadens

Ex imbre noua in milites pestis.

dens

dens exercitus in dies rareſcebat, eâ ergò peſte afflictis aciebus, ſubuehendis Toloſam ægris currus procurantur, vbi eâ matronarum caritate exceptos memini, quæ fidem omnem ſuperet, glorioſâ ſæpius inter eas æmulatione, quæ plures priuatim ægros aleret, impenſis proprijs (ipſis etenim ægris, quod inauditum, aberant ſtipendia) at, quod Toloſatibus mali extremum fuit, arctioribus noſocomijs, quàm vt vel centeſimam ægrorum partem caperent, oppidanorum illis diſtribuuntur ędes, quod adeò vrbi lethale fuit, vt militari morbo graſſante in ipſa oppidanorum capita, decem millia eâ peſte perierint. Ioüſa Comes à Magno Prato, eâ febre, quam medici exanthema vocant, vulgus purpuram, extinctus, magnum Regi ſui deſiderium reliquit, ſtrenuus adoleſcens, qui Ioüſææ ſtirpis ſurculus vnus nondum exactâ ætatis olympiade quarta ſe comitem ad pericula Regi præbuerat. Toloſæ iacet, ad Diui Stephani Metropolim, columnam inter & maius parrochiæ altare; neque ab ea peſte immunes obſeſſi, quippe aut fœtore cadauerum, aut recidentibus penè in ſingulos dies excubijs adeò malè afficiebantur, vt rareſcentibus morbo peſtilenti præſidiarijs videretur ferro Regiorum vindictæ gloriam malè afflatus aër inuidere.

Matronarum Toloſanarum erga milites caritas.

Decem oppidanorum millia Toloſa militaris morbo extincta.

Ioyeuſe Comte de grãd pré.

Comes à magno Prato morbo exceatt.

Secundùm obſidionem togati magni nominis duo eodem morbo intercidũt, Philipeauxius, quem naturâ rudem, fecerat experientia longior ſagaciſſimum, Seauxiúſque adhuc iuuenis, Regi ad publicas negotiationes à ſecretis vterq;, Status vulgò Secretarios vocant. Illi ſuffectus Aruautius fra-

Togati magni nominis pereunt.

Philipeaux.

Seaux.

ter, vir ſagax magnæque in concilio Regis arctiore auctoritatis; huic Seauſius ætate iam decrepitâ pater, qui nuper eâ dignitate filio ceſſerat. Toloſę item eodem exanthemate ad caſtra aëris peſtilentiâ contracto exceſſit Faber Pibracius D. Tarabelli, in ſanctiore Regis conſilio Senator magni nominis, ſtirpíſque nobiliſſimæ. De Seaux. Pibrac. Tarabel.

Obſeſſi, quorum ad Monaſterium munimenta extima hemicyclúmque, Ioinuillius victor iam antè expugnarat; in conſilium deducto diſtrictè periculo, reparandam eruptione ruinam ſtatuunt (neque enim ſpes aliunde ſalutis affulgebat) præſcribitur in obliquum cuniculi modus, Ioſſæo datur id in craſtinum muneris, habetur ex qualibet centuriâ VIII. legionariorum delectus; primum cornu Boutarico, Portuſio, & Pererio præfectis committitur; Sauiniaco & Puteano procurandi in tuto regreſſus cura incumbit ad Teſconi ripam; Salſæo & Roſſeliero erupturum è foſsâ agmen obtingit. Ex aduerſo Picardiæ cohors agebat excubias, firmatis ex ęquo milite ſtationibus, ſolidôque aggere munitis clauſtris; vt non niſi grauiſſimo hinc prælio pelli poſſet. Præcipiti nocte, dilapſi à Paliaſſæi propugnaculo Rebelles, Teſconi riuum ponte ſuperant, hîc Regiorum vigiles ad prænitentis lunæ radios detecto hoſte, clamare ad arma; hærere in veſtigio Rebelles, Regij vocem intenſiùs tollere, audaciâque militari, modo prouocare ad prælium, ignauiæ modò exprobrare moras; cùm Oruallus, timidi haud dubiè hoſtis id ſtratagema ratus, cuniculo quem ad primam Regiorum

Eruptionis in caſtra Ioinuillii forma. Ioſſé. Boutaric. Portus. Pereri. Sauiniac. Dupuy. Salſe. Roſſeliere. *Picardiæ cohors excubias agit.* *Enaporatur cuniculus.*

ſtationem produxerat, ignem ſubdi iubet; nihil moratus Boutaricus irruere, ſterni primos vigiles, manum ad vaſa viminea conſeri; numero victi Regij cedere, corrumpi tormenta, ſubijci vaſis vimineis ignem. Non procul hinc ſtationem è regione oppugnans hoſtis, magnâ vi in Teſconum retruditur, eâ Regiorum felicitate, vt cùm ad quingentos hinc inde paſſus eſſet tranſuadabilis riuus, in eum ſe locum pręcipiti fugâ præſidiarij egerint, vbi in vorticem ſinus agebatur; quo factum, vt nullo periculi metu XL. in aquas dilapſis ne quidem vnum caput euaſerit, re ſanè portento plenâ, quandoab origine riui ad oſtium, quo Tarnum ſubit quæſito abſorbendo hoſti ſinu oportuno, ne inueniri quidem poſſit vel vnus tantâ aquarum copiâ, demiſſis ſupra modum riuuli aquis. Boutarico guttur glande traijcitur, Palleuillius præfectus haſtâ transfoſſus cadit; Portuſius XX. & V. vulneribus ſauciatur. Regiorum item magna iactura fuit, deſideratis CC. circiter; hoſtium cæſi C. quos inter Boutaricus eruptioni præfectus, nobiléſque non pauci.

In fugam actus hoſtis demergitur non ſinè portento.

Boutaric. Palleuille.

Boutaricus glāde trāsfoditur.

Deſplano procurante mota denuò deditionis quæſtio ad Rohanæum iterum reijcitur, datóque obſeſſis in eam rem à Rege commeatu, Caſtelnouanus Forcæi filius, Puteanus primus Conſul, Beraudus Miniſter, Nohaillanus, Francæus, Vignaucius, Puteanus præfectus & Roſſelierus eliguntur, qui ſaluâ libertate, reliqua Rohanæi placito ſubderent. Nocte appetente Deſplanus vrbem ſubit; at nondum ad iter accinctis Oratoribus, rogatus noctem in vrbe exigeret, viæ ſe cum illis ad crepuſ-

De deditione colloquium.

Caſtelnau. Dupuy. Beraud. Nohaillan. France. Vignaux. Dupuy. La Roſſeliere.

Miſsi ad Rohanæum Oratores.

culum commissurus; non ægrè cum hoste moratur. At irrita negotiatio fuit; Rege nisi Montalbani deditionem; Rohanæo, prædictísque Oratoribus pacem in vniuersum petentibus.

Rarescit ad morbos fugámque exercitus.

Nemo ambigebat quin obsessis virium satis suppeteret, quò instructâ cum Regijs acie dimicarent: quippe defectus stipendio miles eâ coniuratione signa deseruerat, vt vix quatuor hominum millibus Regius constaret exercitus : atenim vbi cladibus iam sæpe acceptis militiam, vel miles vnus impunè deserit, nemo in fugam non abripitur: æmulatoriè ergo Nouembri ineunte inter legionarios agebatur, quis prior soluto militiæ sacramento absisteret ; neque aderat qui fugitiuos retraheret ad signa; cùm militari lege vbi desunt stipendia militi, præfectos iure communi deficiat in eum iurisdictio.

Soluitur obsidio.

Enimuerò pluuijs inualescentibus, grassantibus ad corruptum cæli tractum morbis, militibus quorum ad ardua ferebatur animus cæsis aut sauciatis, imbellibus in fugam abreptis, aut adeò consternatis,vt ne ad ipsam quidem displosionem suppeteret animus, non erat quod de protelanda diutiùs obsidione cogitaretur. Inito itaque de eâ soluendâ consilio, placuit valla primùm ad Monasterij metationem deseri, dehinc ad Mommiratum , vltimò ad Borboniam arcem, quod maiore quàm dici possit hostium alacritate nullâ nostrorum iacturâ actum. Torméta interim Castrúsarracenum inuehuntur, in proximam Monhurtij obsidionem,de quâ infrà. *Castelsarrasy.*

Solutâ obsidione, iubetur Lesdiguerius, sistendis

Mom-brun. Mombruni incúrſionibus in Delphinatum redire, vbi quàm vtiliter Regi militauerit in tempore memorabimus. *Leſdigueriusin Delphinatum redit.*

Iam ſuprà ſolutæ obſidionis cauſſas diſtrictè retulimus; id ex eorum mente addo, quibus inter aſpera ſeruitutis liberè tunc loqui licebat. Regem heroïcâ virtute hoc bello vbique victorem, ab ijs eâ expeditione deceptum, quos iam antè deceperat hoſtis (abſit enim mali quid in illos animi ominari) Montalbano cum reliquis vrbibus, quas iam antè Rex expugnarat collato, nihil addubitabant quin primores vrbis, aut largitione corrumpi ſe paterentur, aut ad vnam Regis præſentiam cederent: atenim nouiſſe debuerant neminem potentiorem dici poſſe, vbi omnia populi arbitrio cedunt: ſi res alibi ex voto ſucceſſerat, non ideò id à fortunâ beneficij ſperandum, vt ſe præter morem diu præſtaret ęquā. Neq; habendam adeò fortunæ fidem, vt leuiſſimo exercitui credi debeat munitiſſimæ vrbis expugnatio. magno belli apparatu terreri hoſtem, maximè vbi non niſi plebeijs hominibus conſtat, quos vulgò rerum extima ſuperficies decipit. *Quare ſolui obſidionem contigerit.*

Ad hæc ſcripſit Mercurius Gallicus, non potuiſſe diſtractos ad alia belli neruos & componendo exercitui Regio ſufficere, & explendę ad ſatietatem Comeſtabilis auiditati, collectum ab eo non niſi in rei familiaris augmentum, publicum priuatúmque ærarium, ſexcentos in dies operarios ad Caſtrum Liſiniacum, totidem ad Quillebouiam arcem, octingentos Ambiani, quingentos Caleti ducentos ædibus Luynæis, quæ in fortunæ felicio- *Typis excuſa in Luynæum eo tempore poſtulatio.*

Leſigni. Quille-beuf. Amiens Calais.

ris portentum Lutetiæ aſſurgebant, labori aſſiduo incumbere, qui non niſi pecuniâ Regis conducti; intereà dum milites ad Montalbani obſidionem pars nudi rigebant frigore, pars inediâ extinguebantur. hinc populorum in illum odia, hinc publici queſtus, de quibus à Capitalium Præfecto maiore Modenæo (quem Toloſam tentandis populi erga ſe animis ab obſidione præmiſerat) ſępius monitus, quò molliret inuidiam, ita reſcripſit.

Modenæus cur Toloſã à Comeſtabili præmiſſus.

Modene.

Se iamdiu calumniæ telis aſſuetum, quíque innocenter omnia geſſerit victurum in eodem propoſito, quidquid latrent inuidię canes; non eſſe quòd amici doleant ſe vndequaque laceſſitum, prohibente ſcilicet calumnię tela clypeo innocentię; illi accedere fidem inuiolatam, quę dum exemplo caret, vix contumelię eximi poſſit: neque mirandum quòd ſibi maledica lingua inſultet, quæ non niſi virtuti obgannire amat; ſi in Deum ipſum homines blaſphemâ temeritate feruntur (abſit verbo inuidia) quidni ſe impetant? Præpoſterè accuſatum ſe, quòd in ſupremæ poteſtatis ambitum flexerit, qui numquam poteſtatem affectaſſe dici poterat, niſi quò vtiliùs Regi Galliæque in vniuerſum militaret. Ingratos ſupra modum Toloſates qui memoriâ vſqueadeò deſtituantur, vt tot beneficijs à ſe acceptis etiam impares, ea in peius vertant: immemorem vrbem, quæ ſi ſe procurante Luynæo meminerit hodie liberam, quid non illi rependere debeat? Non eſſe quòd Parlamentum à ſe gloriosè geſta malè detorqueat: tutam Senatoribus mollémque inter lilia ſtationem, dum vindicandę illorum liber-

Luynæi ad Modenæũ littera.

Senatui Toloſano ſuccenſet.

tati,ad valla ipſe,pericula ſubit; prouocare ſe ab illis ad Deum,cui vni intima cordium ſcrutari innatum ſit. Verum à calumniâ eò differre; quòd ſe hæc hominum animis gratè inſinuat; illi aut non habetur fides, aut vbi diſſimulari nequit ita per nefas torquetur in peius, vt iam verum eſſe deſinat. Nihil hęſurum diluendis criminibus, quæ in ſe ad obſidionis infortunia conijci audit; non ignorari, quâ magni animi contentione ſuſceptum obſidiũ, quâ in eam diem prouidentiâ productum, quot, quantíſque procuratum laboribus, quibus valla toties cauata periculis; neque id aliam ob cauſam, quàm vt ex Regis voto felicem expeditio ſortiretur effectum. Vni Regi poſt Deum geſtorum à ſe rationem deberi,cúmque,ipſomet Deo teſte,à criminibus innocens foret, quorum populari proteruiâ poſtulabatur,effecturum ſe dehinc ſileant, qui tam peruicaciter garriunt,nõ eo enſe, quem Gallię Comeſtabilis niſi bello ſternendis hoſtibus gerat; ſed validis argumentis,quibus (ſi ab inuidiâ apologiam veritas eximit) prodet faciliùs vanâ rerum imagine deluſos,impudentiúſq; loquutos; neque fulgorem honorũ precatum ſe vmquam, excubias & labores vt vnũ è militibus pro vnâ Regis incolumitate maluiſſe. In procinctu quidem obſidionem eſſe vt ſoluatur; non ideò tamen Montalbanenſibus quod rideant; cedentem loco principem, eas legionariorum in ambitu ſtationes locare,quæ fictitiam libertatis imaginem, mutent in ſeruitutis iugum. Neque hinc Toloſatibus eſſe,quod adhuc latrent, eos non niſi vrbis ſuę fructuarios, Regem proprietarium

Apologiâ Luynæus à crimine innocentiã ſuam eximere tẽtat.

esse, cuius supra illos intersit haberi sartam tectam, & quà Montalbanenses instant ab inimicâ deprædatione præstari immunem; in id verti studia Regis, imò in id tacitâ eum lege obligatum, quando id vtilitas prouincię, id Galliæ decus & gloria flagitant. Nihil reformidatam à se populi furentis audaciam, Regis se affectu minùs ad fastum, quàm ad publicam vtilitatem vsum; nihil habere in vita innocenti quod timeat, & sibi multùm supérque vitæ futurum, quod tali cum Rege expleuerit. Ceterùm sibi ad manum esse, quod Tolosam ex placito vsqueadeò malè afficiat, vt ad ipsos nepotes transeat lacessiti iniuriâ Comestabilis dolor; atenim quando vrbis commoda Regio splendori, communíque Galliæ vtilitati nectũtur, depositurũ se iniuriarum actionem, vt bene agendo aut populi sibi gratiam promereatur, aut (quando omnia in peius vertit) vt acriùs eum in seipsum accendat. Gloriosam inuidiam, quam virtus excitat, decorum, optabiléque odium, cui vnus in publicum amor causam dat.

In hunc modum Comestabilis furorem populi deprecabatur; quamquam omnium ad ea tempora iudicio, rei malè gestæ conscientia ipsi in supplicium verteret. Ipsamet eius scripta in caput illi retorquebantur, maiore scilicet quàm par esset contentione susceptâ sui apologiâ: quippe spreta exolescunt, si irascare agnita videntur.

Postulationem in eum, ipsiúsque apologiam bonâ fide reposui, tuum esto iudicium, qui hæc leges.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER SEXTVS.

CAPVT I.

EPITOME.

De obsidendo Monhurtio consilium capitur, quamquam variis super eâ expeditione sententiis. Cadenetus, Bassompetrus & Roquelaurus Monhurtium cingunt. Rex Tolosam venit. Regina Lutetiam vocata ad Capitolinos scribit. Puymissoni ad Regem Oratio. Regis responsum. instruitur pompa ingressus. Regii ambulacri ad fanum Rochi descriptio. Thronus Regius, Camera, Conclaue. ab Ordinibus salutatur. Tolosatum militare agmen. Ordo ingressus. delegati ad Regem à Senatu Oratores. illorum cum Luynæo colloquia. victoria ad Fuxensem prouinciam illustris. Monhurtii obsidio.

In Monhurtium signa conuertuntur.

VPRA memorauimus secundùm Montalbani obsidionem rebellasse Monhurtium, cæsúmque suorum proditione Boësslium Pardallianũ. Rex soluta statim obsidione, seu in parricidij vltionem; seu ita suadebat necessitas, in Monhurtium signa conuertere statuit. Deducto in militare consilium negotio in duas sententias itum; Comestabilis rectà Monhurtium nullà dilatione pergendum; purpurati reliqui, quibus iam obsidionum tædebat, Tolosam eumdum censebant. Hæc viæ præcipitis Luynæo argumenta: magnis vulgò expeditionibus dilationem noxiam, huic maximè, quâ hostis incautus deprehendi poterat ad famam indicti à Rege Tolosam itineris; destitutam adhuc præsidiarijs, munimentísque vrbem ne tormentorum quidem conspectum passuram, si protelabitur, situm in facili opus non nisi magnâ postmodum iacturà expugnãdam. Tolosæ delicias militem præstituras eneruem, vt ad voluptates velut ad scopulos, frangatur eius virtus, nec nisi ægrè hinc retrahendum, vbi velut hamo delicijs hæserit. Regi cõtrà placebat; atenim quia numquam (quod Reges plerumque amant) voluntate pro ratione vtitur, in eum modum tuebatur sententiam. Defectum viribus militem, víxque à diutina obsidione armis sustinendis parem esse, cui si noua in momento expeditio committitur periculum est ne aut signa deserat, aut malè, redintegrato morbo dispereat, quæsitum à Marte diludium etiam breuius, & reficere vires languidas, & procurandæ stipendiariæ

Variæ super ea re sententiæ.

Luynæo placet rectà Monhurtium ire.

Regi cõtrà.

pecuniæ commodum esse. Tolosam à Lutetiâ primariam Galliæ vrbem, non iniuriâ Regis sui præsentiam poscere, quem numquam vidit. Regem solem dici, qui Regno suo haud disparibus debeat lucere radijs; pulchra, squalidáque vno aspectu à sole illustrari, à Rege, non habito locorum delectu, ipsa etiam regni extrema, montibus aspera, aut plana, inuisi debere. Ventum ad XV. à Tolosâ milliare, quę vnum Regis sui aduentum spirat; & nî secum iniuriosè agitur. sperat habituros quod de Rege suo querantur ciues, si post expensas magnifici ad ingressum apparatus retroceditur. Dandum sibimet aliquid, qui vrbem toto orbe illustrem, cui gratiâ Dei imperat subire auet, tum excolendæ oppidanorum fidei, tum agnoscendis subditis.

Tolosam appetit.

Caddenet. Bassõpierre. Tolosam ergo indictâ viâ, iubentur Caddenetus & Bassompetrus quatuor peditum millia secundo flumine Monhurtium inuehere: cingendæ interim vrbi, donec Tolosâ Rex quàm primùm adforet. Roquelaure. Roquelaurus lectas in Aquitania, Regis imperio alariorum turmas, in eam expeditionem ducit, Regémque ad vrbis viciniam præstolatus in proximum omnia obsidium parat.

Tolosam indicitur iter. Iussi Caddenetus Bassompetrus & Roquelaurus Monhurtium cingunt.

Regina, quæ Moissaci secundùm Montalbani obsidionem VI. ab vrbe milliari diutiùs hæserat, De Cõty. principe Contiâ, De Mombason. Mombasoniâ Comestabilis vxore, Verneüil. Vernoliâ sorore Regis naturali, aliísque comitibus, quamquam Tolosam vehementer appetebat, visendis scilicet sacrosanctis VI. Apostolorum, innumerísque Martyrum, aut Confessorum reliquijs, quas magnâ veneratione ad Diui Saturnini ædem

Regina Tolosam venire exoptat.

Tolosa habet; nescio tamen quo fato, (nisi quòd Luynæa tunc prouecto partu prægnans erat, Lutetiámque puerperij locum auere dicebatur) Burdigalam regressa est, hinc breui Lutetiam: quamquã Vernolia princeps, dum instruebatur Reginæ ad viam apparatus, decursoriâ rhedâ Tolosam properauit, breuiore attamen morâ. Scriptas tunc à Reginâ memini ad Tolosæ Capitolinos litteras, quibus multa de Vrbis dignitate proloquuta, non nisi summo se dolore regredi aiebat, vocatam aliò negotijs vrgentibus; lætari se tamen quòd magnâ Tolosates alacritate sui aduentum præstolati manifestum affectus indicium dederint, non abituram benè illis agendi occasionem, quando affectus non nisi affectu compensantur.

Aliò vocata ad Capitolinos scribit.

Verneüil.

Postridiè, quæ in Nouembris XV. incidebat Tolosæ Rex leuiori apparatu excipitur, iuere obuiàm Capitolini proceres, stipantibus magnâ frequentiâ Consularibus oppidanis, salutatúmque ad Arnaldi Bernardi portam humillimè, ita Puimissonus primarius Capitolinus vrbis nomine compellauit.

Rex Tolosam venit.

Arnaud Bernard.

Prouolui Regis inuictissimi genibus Tolosates, adeò ad Orientem sibi Galliæ solem diffusos lætitiâ, vt vix cum oculis conueniat animus; asseuerantibus illis Regem LVDOVICVM adesse; hoc rei diutiùs expetitæ vix fidem habere auso. Tot beneficijs immensâ largitione in Tolosates collatis haberi gratias immortales: ad prælia tot, tot obsidiones, tot munimenta Rebellium diruta, tot pericula, tot victorias, hęrere Tolosam mente, animóque defixam, faterique palàm minùs se in LVDOVICO Re-

Puymissoni primarii Capitolini vrbis nomine ad Regẽ Oratio.

gem, quàm publicum liberatorem inueniſſe, liberatorem publicum, qui vix ſemeſtri decurſu, ea gloriosè patrauerit pubeſcens adhuc, quæ Reges olim Galliarum, etiam poſt quadrageſimum annum ne cogitatione quidem attigiſſent. In admirationem virtutis heroïcæ cum Toloſatibus Galliam, cum illâ orbem vniuerſum veniſſe; Deíque potentiam pleniùs in LVDOVICO adorari, qui vt omnia poteſt, ita in LVDOVICVM Regem transfert omnium poteſtatem. Nihil eſſe ad manum, quod donum id Dei in Regem feliciùs exprimat arcâ fœderis, ad cuius conſpectum vnum hoſtium conſternabatur audacia, deponebant duritiem effera corda, corruebant gloriosâ inuicem æmulatione munimenta. Si quid adhuc Rebellionis in prouinciâ ſpirat, poſitâ breui feritate Dei arcam, Eccleſiæ primogenitum, Regem Galliẹ adoraturum. Satius eſſe dum prouecta ad cumulum virtus Regia ſtylum vincit, ſilentio magnitudinem profiteri. Toloſam tot nominibus, quibus Regi deuincta, imparem, non ea exſoluere paratam, niſi admiratione, commendatione, obſequio, &, ſi auſit dicere affectu ſempiterno, quinetiam tot beneficijs indignam, nî ſanguine rependit gratiam, qui ei item ſanguini commixtus, quem tuendæ olim Religioni parentes eôdem loci impendere, erit obſequij in Regem, pietatis ad Deum, fidei erga vtrumque, æternum venturis retrò ſeculis monimētum. Futurum vt propediem, in publicum prodeat voti hodie ad obſequium nuncupati, in arâ fidei exſolutio, VIVERET, DOMINARETVR, REGNARET, ET DIV ET FELICITER.

Regis responsum

His Rex districtè, Tolosatum affectus & obsequia à se iamdiu agnita, non indigere Oratore, perstarent quibus fidei præ ceteris gloria debita est; vocatum se ad expeditionem, non habere, quòd moras diu in vrbe nectat, nec posse vltrà VIII. dies differre discessum.

Priuatim Rex salutatur.

His dictis in Archiepiscopales ædes medius inter Capitolinos euadit, priuatímque à Parlamento salutatus, priuatim egit. Donec illucescente Dominicâ, quæ mensis XXI. faciebat tacitè Rex dilapsus ab vrbe, ad fanum Rochi primo ab vrbe lapide venit. Ibi arte mirabili è regione publicæ viæ XXIII. hexapodum longitudinis, IV. latitudinis in Tuscana coronide, ad rusticas columellas hærente, assurgebat Regium ambulacrum. Coronidem sustentabant quaternæ Dorici ordinis stylobates columnis, Basibus, capitellis & coronidibus marmoreis; Cyprij æris clathri stylobatem æquantes ambulacrum cingebant, ad cuius extrema duo scalæ assurgebant latissimæ, hinc aditu venientibus, illinc abeuntibus patente regressu; ambulacri medium illustrabat Regius thronus, in gradus quinque assurgens, cui ad dextram Camera Regia, cuius aditus Regis, Galliæque stemmata in auro illustrabant, incrustati vndequaque in quadra cærulea minio & auro parietes coruscabant, laquearia Regijs insignibus, sceptris mixtim & duplicibus LL. coronatis, trophæis, palmis, lauris, aureis insimul & argenteis æquore cæruleo distinguebantur. Ad Cameræ angulum in secessu conclaue erat, tapetibus splendens filis auro mixtim & serico mirâ arte intertextis: ambulacri

Rex ad Fanum Rochi venit. — S. Roch

Regij ambulacri descriptio.

Thronus Regius.

Camera.

Conclaue.

conopęum ſparſis ſinè numero lilijs aureis, cærulei ſerici erat. Ad ambulacri extrema duo aſſurgebant auguſtalia tabernacula, operculo teſtudineo quę ardoſię cruſtis in quadrum operta ad columnas IV. capitellis, & coronidibus ſuis ſtabant mirâ arte.

His itâ ordinatis Rex inſtructum Regio apparatu ſubire tribunal, adeſſe illi à dextrâ D. Gaſto Borbonius eius frater, à ſiniſtrâ Luynæus Comeſtabilis, circumſtantibus nullo ordine purpuratis, quos infrà memorabimus; ad ambulacri extremum quà Toloſam ſpectabat, Vrbis Ordines ab Heluetijs vigilibus in hunc modum admitti. Prima Regem ſalutauit Eccleſia Metropolis, Clareto, ad Valetæi Cardinalis abſentiam Vicario generali, Parlamentíque Senatore proloquente. Ab Eccleſiâ Matrice aſcendere centum Senatores in purpurâ, humerali pelliceo circumducto ad collum, quadratíſque pileolis, qualem Patriciorum olim habitum memorant. Hîc peroratus Parlamenti nomine Berterius non niſi tertius in Senatu Præſes, ægris Maſuyerio Caminadæóque primo & ſecundo Præſidibus magnum facundiæ ſpecimen edidit, aliorum infortunio felix, neque virtute indignus, cui hoc beneficium fortuna rependerit: ſupplendo Parlamenti Præſidum numero, data de more, Senatorum Decano Cauleto inſignia Præſidis, pileus ſerico auróque illuſtris & latuſclauus, precioſis mure pontico pellibus, panno ad humerum aureo. Senatui inſtabant Rationales Galliæ Cauleto Præſide, Senatoris fratre. Illis alma Academia Rectore Barclaio I. V. Profeſſore Regio, viro eruditiſſimo, ce-

Rex tribunal ſubit.

Claret. La Valete.

Ab Eccleſia ſalutatur.

A Parlamento reliquiſque ordinibus.

Bertier. Maſuyer. Caminade.

Berterius Regem excipit.

Caulet.

Barclay

teríque ex dignitate Ordines. Qui à dextrâ ambulacrum ſubierant, è regione ad ſiniſtram dilabebantur, donec in veſperam inclinatâ iam die ſubiturus vrbem Rex equo inſilit.

Toloſatum militare agmen. Præcedebant XX. familiæ Religioſæ; apertâ planitie VIII. Toloſatũ millia in armis; ſtabant ordinibus VIII. quorum præfecti totidem, non niſi auro & lapidibus precioſis diſtinguebantur; legionarios ſequebatur puerorum nobilium inſtructa phalanx, auro ſegmentatis veſtibus albis, eos Regi *Centum ephœbi cameræ.* ephœbos Toloſa obtulerat: ſuccedebant nondum primâ lanugine adoleſcentes centum, purpureo, *Centũ item ſtabuli maioris.* cæruleóque ſerico, diſtinguentibus ſaga filis aureis intertextis; hi iam grandæui, equorúmque capaces, ſtabuli maioris ephœbi ex veteri ritu dicebantur. Poſiti hîc in diametrum Ordines vrbis, vt qui primi Regem ſalutauerant, in extremis ei propiùs aſſiſterent; vrbis apparatum claudebat Senatus, ab illo alariorum Regis ordo expeditus, Capitalium in *Modene.* *Ordo ingreſſus.* Gallia præfectus Modenæus, præfectus Heluetiorum vigilum, emeriti dehinc vigiles, tubicines, Fe- *Excepts. Praſlin.* cialis, Mareſcallus Praſlinius, Comes Schomber- *Schõberg.* gius, Liancourtius Bellegardo abſente magni Gal- *Liancourt.* liæ armigeri officio fungens, enſémque prę̨ferens *Luynes.* quem apparatus vocant, Dux Luynę̨us Galliæ Comeſtabilis Regium enſem vibrans, aderat demùm omnium diu oculis expetitus LVDOVICVS Galliarum & Nauarræ Rex ſemper inuictus, ad latera hinc inde armigeri nobiles, cuſtodię̨q; Regiæ Scoti *Ioinuilie.* pedites; equitabat à dextrâ Ioinuillius magnus Gal- *Monſieur le frere du Roy.* liæ cubicularius, à tergo D. Gaſto Borbonius Regis

frater,

Ornano frater, Ornanúſque alariorum in Galliâ præfectus
Rés. ſpei eius admotus, vltimùm Cardinalis Radeſianus,
Delbeuf
Luxem- Dux Ellebouius Lotharingus princeps, Duces Lu-
bourg.
Aluy. xemburgenſis & Aluynus, quos nobiles penè innu-
meri ſtipabant. ſequebantur non procul centum
Regij ordinis Cataphracti. Populi qui ab vrbe in
occurſum proruperat numerus, quinquaginta ho- *Populus Regi in occurſum venit.*
minum millia ſuperabat, vt niſi inter perpetua po-
puli accurrentis ſepta, via equitibus vlla pateret;
vnde hic acclamantium VIVAT REX ſtrepitus
vt ne quidem XL. tormenta quę interim à muris
diſplodebantùr exaudire daretur.

Arnaud bernard Eo, ſi memini, ordine Arnaldi Bernardi portæ *Ad Arnaldi Bernardi portã arcus triũphalis.*
ſucceditur, ad quam ordinis dorici triumphalis ar-
cus Saturno ſacer, tot acuminibus Regis pruden-
tiam commendabat quot erant apophthegmata,
quæ prætereo hîc breuitati ſtudens, eò maximè
quòd Gallico paſſim, Italico, aut Hiſpanico ſale,
ſplendorẽ hîc ſuum deſiderarent, quem ab idioma-
te peregrino mutuabantur. Ad portam à Capitoli- *Rex à Capitolinis ceptus ſacramentum praſtat.*
nis Rex excipitur, rogatúſque in ipſo limine ſacra-
mentum in imagine Crucis prę̨ſtaret, conſeruatu-
rum ſe priuilegia vrbis, iureiurando in id Regiam fi-
dem aſtrixit; vmbulâ exin auguſtali exceptus, ma-
iore quàm antè populi acclamatione vrbem ſubit,
Capitolinis VIII. totidem vmbulæ bacillos præfe-
rentibus. Cœli aſpectum obducebat cœlum aliud, *Septem arcus triumphales, ſeptem planetas exhibent.*
ipſúmque coloris cærulei: progreſſis, inter ſigna cę-
leſtia mirâ arte è cœlo pendula occurrebant VI. ar-
cus triumphales hemiſtichijs ingenioſè animati, qui
à primo totidem planetas exhibebant. Saturno ſuc-

cesserat Iouis arcus, pietati sacer ; dehinc Martis, fortitudini; Solis, iustitiæ; Veneris, gratiæ; Mercurij, dexteritati ; Lunæ, vigilantiæ; qui inscriptionibus Latinis Regis prudentiam, pietatem fortitudinem, iustitiam, gratiam, dexteritatem, & vigilãtiam commendabant. Ad plateam, cui à Diuo Stephano cognomentum assurgebat columna ingens, pedum L X X. cuius capitellum illustrabat statua Regis cataphracta, generosum in speciem equum domans, nudo capite, sceptróque ad manum ; ad stylobatis angulos prostabant hirsutis pellibus Gigantes quatuor, qui manibus ad tergũ reuinctis, afflicto vultu, obtutúque in terram defixo triumphum victoris adornabant, hi expugnatarũ vrbium genij, qui triũphantis iras gestu humili, cõpositoq; ad misericordiam vultu deprecabantur, eâ artis industriâ vt in commiserationem spectantes ipsos traherent. Basim decorabãt tabellæ quatuor, vbi Regis descripta trophæa naturam assequuta dici poterant, nî supra naturam, aut vices hominum posita tot facinora. Inscriptiones, hemistichia, apophthegmata, emblemata, aliáque id genus dispositos per vrbem ornauerant arcus, auctoribus Boissiero, Furnio, Alardo, & Catello viris vel hoc vno indicio non parùm ingeniosis. Omnium opifex manualis Chaletus Trecensis, pictor, statuarius, architectúsque non modò expeditissimæ manus, sed & ingenij sagacissimi, reliquis artibus picturam, cui vni ex professo incumbit, illustrantibus.

Columna ingens.

Ingeniosi acuminum auctores.

Manualis opifex.

Boissiere. Dufour Alard. Catel. Chalete. Troye.

Ex solemni ritu oberratâ Rex in triumpho vrbe Templum Diui Stephani, matricẽ Ecclesiam subit,

vbi habitis Deo gratijs, decantatóq; soléniter D. D. Ambrosij & Augustini hymno, facibus plusquàm bis mille illustrantibus noctem, in ædes Archiepiscopales, Templo contiguas euadit.

Posterâ die delegatur à Parlamento ad Regem Berterius Præses, primarijs è Senatu stipantibus, protectionem afflictæ prouinciæ petiturus, quæ, periculum erat ne regressis in Monhurtium copijs, à Montalbanensibus vastaretur. Plura ille coram Rege, eâ de re præfatus, ad Luynæum, cui tunc summa rerum inerat, remittitur. Durior erat quàm credi possit eius congressus, atque eò non nisi per ambitum, societate consiliorum & adulatione parabatur. Illi prostrata velut ad pedes magistratuum purpura, quæ vulgò ad Regum latera sedet, vnde satis constabat auctam homini arrogantiam. Admissi Senatus Oratores, proloquente Pręside multa sapienter magis, quàm veraciter, ex temporis necessitate in eius laudem congerunt, quæ, ne videar indebito iam tempore adulari, prętereo. Ille paucis multa complexus; Non ita semper loquutum Senatum respondere, cùm se populo victimam dare conatus est, scilicet eam esse rei bene, vtilitérque Tolosatibus gestæ remunerationem; attamen sibi à calumnijs in se velut tela congestis tot clypeos esse, quot Galli Regis obsequio fidi, temeritatem esse & fabulas quidquid in se Senatus loquatur. Plura parabat, quando ad temeritatis nomen, qui propiùs illi adstabat Bertrãdus maior, vir audax, neque vanis aucupijs fauorem captans; Temerarium, inquit, dici non posse Senatum, nisi temeritas est prospi-

Ad Regem à Senatum delegati Oratores.

A Luynæo malè habentur.

Temeritatē Senatus increpat.

Respondet Bertrandus maior.

cere ne quid detrimenti Reſpublica capiat; inauditam tot ſeculis eam in Parlamentum temeritatis poſtulationem, neque Reges eâ vmquam audaciȩ proloquutos. Leue videatur tanto in Senatum opprobrio reſponſum, attamen audax eo tempore habitum eſt, ad immenſam Luynæi potentiam. Ceterùm vix vrbis primores ſermone, vix viſu dignatus eſt, vt nullo diſcrimine gratiam aut faſtum ipſorum ad conclaue ianitorum pati cogerentur ipſimet Oratores, quos ad magna interdum negotia vrbs aut Senatus delegabant.

Victoria ad Fuxenſem agrum Regi renuntiatur.

Eius expeditionis deſcriptio.

Obſeſſum Barilium Durbanus pro Rege ſubit.

Indigenæ nobiles conueniunt.

Intereà ad Regem nuntius venit cæſos ad Fuxenſem agrum Rebelles: nos eam hîc expeditionem paulò altiùs repetamus. Rohanæus mille circiter legionarios, Poudreſio prælij primipilo in Fuxenſem agrum ductandos commiſerat, illi ſociatus Baro Leranus apud Fuxenſes rebellionis caput, tribus circiter hominum millibus, ſigna in Barilium conferunt, obſidendæ vrbi: nec morâ procurantur Apamijs, Sectariorum vrbe, non procul hinc tormenta. Durbanus vir magni animi (quamquam Lerano affinitate coniunctus) propulſandȩ obſidioni vrbem ſubit; at rarioribus præſidiarijs nihil obſtare poteſt, quò minùs tormenta muris admoueantur, ſuccedátque propiùs nullo prælio hoſtis. mittere interim hinc inde nuntios, Regem obſidionis monere, nobiles prouinciæ amicos hortari adforent, nullâ dilatione: Rex Duci Engoliſmenſi, procurandi ſubſidij negotium dare, legi mille alarios ſeriùs tamen, quàm conſerendæ manui operæpretium: quippe iam antè Aunouſius magni in eâ pro-

Poudres Sergēt de bataille.

Barilles.

Pamies.

Durbā.

Aunous

Mauleõ Lacourt Castanias. Sainct-Chamã. Ornola uinciâ nominis heros, Mauleonus, Vicecomes Courtensis, Castaniacus, Sanchamandus, Ornolacus, Barbasanus, pluresque Galliæ Narbonensis nobiles, inferendo vrbi subsidio conuenerant: atenim expeditâ phalange deerant legionarij, quorum magnum erat soluendę obsidioni momentum: placuit tumultuariam pagis adiacentibus rusticorum legionem componi, quâ è longinquo territus hostis (neque enim adhuc agrestium agnouerat incompositos ordines) de obsidione soluendâ cõsilium capit. *Soluitur obsidio.* Exin non procul ab vrbe in quadra militaria acies diuidit Leranus pater, tormentáq; intereà dum à tergo pugnabitur, Apamias, quatuor à Barilio milliaribus trahi haud segniter imperat. Sequebantur agmina militari gressu, explicatis signis, tympanísque pulsantibus. *Manus conseritur.* Verùm ad difficilem ab imbre viam, hærentibus passim tormentis, dum hostis consistit, Regij nobiles primum agmen assequuntur; erumpere interim ab vrbe Durbanus, hostémque ad extremam aciem, dum manus ad primum cornu conseritur, fatigare; *Casus hostis.* ibi acriter vtrimque pugnatum. Mauremont Mauremontius postremæ aciei præfectus, post rem strenuè gestam occumbit, Leranus filius captus, *Captus Leranus filius dimittitur.* præualente agnatorum in phalange regiâ numero, tacitè liber dimittitur. Reliqui magnâ ex parte cæsi; atenim dum conserebatur manus, magnâ tormenta celeritate Apamias inlata.

Rebelles ea clades Fuxenses magno supra fidem dolore affecit; quippe suprà cæsos mille circiter, Mõclu. captis nobilium plerisque, inter quos Moncluus;

Mauremontius eâ die infelix.

immensum illis sui desiderium reliquit Mauremontius, vir magni animi, prçlióque sagax, quem Vicecomes Courtensis ex matre nepos, inter dimicandum diù quçsierat oculis, ad albescentis equi indicium, cui vulgò insidebat; at eâ die clauum eius pedi induxerat ferrarius faber, vt mutato equo demissâque ad oculos casside nusquam agnosci potuerit, donec initâ cæsorum ratione inuentus est inter cadauera nudus. Laudatos memini præ ceteris Aunousium glande ad tibiam vulneratum, Barbasanum, Castaniacum, Courtensem, Sanchamãdúmque, quorum hic statim à prælio decursorijs equis Tolosam venit, nuntiandæ Regi hostium cladi, sibi, qui inter purpuratos notissimus erat, victoriæ laudem ascribens, quod apud expeditionis ignaros inualuit.

Commendatur nobilium virtus.

Confecto hoste Engolismensis adest.

Fusis, cæsísque hostibus, mille Dux Engolismensis alarijs adest, prçreptum sibi victorię decus dolẽs, quod vnus si adfuisset suprà indigenas nobiles haud dubiè reportasset. Exin distributę equitibus ad Fuxensem agrum stationes, quod prouincialibus etiam Catholicis ad medullas corrosis excidio vertit.

Monburtij obsidio.

Marescallus Roquelaurus vt iam antè attigimus Regis iussu Griniauti, & Ribeyraci cohortibus Mõhurtium cinxerat: illi prçstò erat Bassompetrus octo prçtorianę cohortis ordinibus, Pedemontanâ & Nauarrçâ vbi VIII. circiter hominum millia: Vias hosti phalange obduxerat Marescallus Cadenetus, vt ab vnâ Regis præsentiâ nihil iam obsidioni Regiæ deforet.

Roquelaure. Griniaut. Ribeirac.

CAPVT II.

EPITOME.

Comeſtabilis vocatum Arnouſium aulâ abſiſtere iubet, iuſſáque Regis prætexens, in ſpeciem dolet. Arnouſii reſponſum quo Luynæũ oſtraciſmi auctorem facit. minùs ſibi, quàm Societati timere. vrget Luynęus, multáque de Arnouſio queritur. ille abiturus Regem ſalutare auet. Radeſianus reſponſum à Rege refert. multa inſimul proloquuntur. communis omnium ad rem parùm præuiſam ſtupor. ſuffectus Pater Seguiranus vir prudens & doctus. Monhurtii obſidio. Theobonus, Comeſtabilis alarios clade afficit. cuniculi duo. oppugnatio prætorianæ cohorti infelix. cadit Louſierus, laudatur Achilles ad pedem vulneratus. Theminii Patris dolor. Aquitaniæ præfecturâ donatus. vrbs deditur ſaluâ præſidiariorum vitâ. eam miles victor deprædatur.

EX Nouemb. XXIII. Toloſâ Monhurtium properat: atenim Comeſtabilis conſultò moratus, Arnouſium Societatis IESV, Regiæ directorem conſcientię acciri iubet; ſeu miſſionis à Rege legem acceperat; ſeu iam eum æmulæ poteſtatis tędebat. Adeſſe Arnouſius, quęſitóque Comeſtabilis ſeceſſu, in hæc verba præfari; Dolere ſe pluſquàm dici poſſit quòd prohibendæ viro ſibi cariſſimo Regiæ conſcientiæ directionis

Comeſtabilis Arnouſium vocat.

Arnoux

ſibi à Rege ipſo incubuerit munus, proditum à ſe ſæpius affectum, quo innatâ beneuolentiâ Patrem, Societatémque proſequatur, nec habuiſſe alium à ſecretis, cui lubentiùs fidem, conſcientiámque crederet; ideóque tentata à ſe omnia, quò à propoſito Regis animus auerteretur; atenim niſu irrito, perſtitiſſe non aliâ quàm placiti ratione Regem; iuſſúmque ſibi, Arnouſium Curiâ interdiceret.

Curia abſiſtere iubet.

Arnouſii reſponſum.

Ad hæc Arnouſius, quamquam ad rem parum præuiſam mente, animóque defixus erat; Non eſſe, inquit, quòd tantâ animi commotione doleret, quod ipſe vnus auctorauerat. ſe ab omni labe immunem, eò ſolùm expelli quòd Regem vbique depoſitâ fictione Regem eſſe voluerit. Teſtem aduocare Deum & Angelos, vt ſuprà id tentatũ à ſe nihil. Habere ſe tamen immortali Deo grates, quòd implicitum curis, negotiíſque ſeculi, immensá prouidentiâ medio fluctuantem Oceano, fluctu, non niſi in ſpeciem aſpero ad portum agit; de prędeſtinatione ſuâ ad Deum, tunc à ſe primò addubitatum, cùm in Curiam accitus, negotiíſque publicis ſuprà ambitum ex neceſſitate implicitus, periculoſam purpuratos inter vitæ aleam ſubijt: nunc (quantùm homini fas eſt) de ſalute certum, pluſquàm credi poſſit, eorum eſſe debitorem, quibus exſilij felicioris gratiam debet. Conatum pro virili in dirigendâ Regis conſcientiâ, vt LVDOVICVS Regis, Luynæus Comeſtabilis officio fungerẽtur, reliqua calumnias eſſe, tacitáſque hæreticorum factiones, qui ſe Regis præſentiâ arceant, quò facilior dempto impedimento pateat ad illũ acceſſus, quò nemo in Regiâ poſtmodùm,

modùm, liberiùs in eos inuehatur. Neque esse quòd Luynæus Arnousij exsilium doleat, quò ipsemet religiosâ simplicitate triumphat. optare se quidem ídque vehementissimè, caligantes eius oculos Deus immortalis aperiat aliquando, qui repulsæ vnus est auctor, visurum eum, caput innocentissimũ, ipsíque Luynæo saluâ Regis auctoritate addictum, nullâ aliâ postulatione depelli, quàm immensi in Regem, Galliámque amoris. Grato sibi suprà modum secessu, vnum superesse quod timeat, ne scilicet, quod vni Luynæo debitum nemo ambigat, consilio sanctiore, Regéque ipso auctorante gestum Gallia reliquúsque orbis existimet. Societatem, cuius excidio nimis quàm multi inuigilant, hinc grauiùs accusandam, amotóque Arnousio trahenda in Societatis innocentiam, aut Regij odij argumenta, aut criminis. Luinæus contrà. pręposterè in se coniectum, cui præter supremam hanc operã nihil de suo cõtulerit, quãquã, si querelas mouere dabitur, sibi abundè esse, quod de Arnousio queratur, qui nisi manifestâ ingrati animi notâ, se multis Luynæo nominibus obligatum diffiteri nequeat; nihil tamen non ab eo tentatum, quò vir non nisi publicæ vtilitati studens, summâ rerum moueretur, quam fide agnitâ Rex ei credidit; futilia esse quæ adiecerat, conatum se vt Rex, Rex esset: quasi verò alicuius magis intersit, Regem, nullo medio Regem esse, quàm eius qui illi omnium debitor, nihil aliorum imperio sperare audeat. Stupere quòd ità proloquutus qui se intus & in cute nouisse debuerat; nihil se vnquam habuisse præ oculis, quàm vnã Regis aucto-

Societati non sibitimet.

Vrget Luynaeus.

De Arnousio queritur.

ritatem, quam si quis à se asserit vsurpatam, calumniam esse. Ceterùm iussa Regia non pati appellationem, neque dilationem. Ad hæc Arnousius; Méne, inquit, Curiâ absistere, insalutato Rege. Comestabilis vrgere, sic placitum Regi. Rem trahere in dubium Arnousius quando Luynæus; Tentabo, inquit, iterùm Regem; tibíque ad crastinum eius arbitrio super eâ re legem dabo. Sequi ergo è longinquo Regem, dummodò nó assequeretur, iussus; Rege Granatam prouecto, Capellę Abbatiam, duobus ab vrbe milliaribus postridie venit, vbi rarescentibus ad primum crepusculum vmbris, Radesiano Cardinali, qui Regis vltimò placitum referebat in occursum properat; ibi à primis vrbanâ comitate sermonibus, legi apertâ hinc inde planitie, mapale rusticum, Cardinalem comitabatur non nisi Protonotarius vnus, Arnousium item vnus, fidus ille vtérque, quibus absistere iussis, pastoris illi tabernaculum subeunt. Cardinalis iussum se nullâ spe reditus Patrem dimittere; dictam à Rege legem, quâ in momento aulâ abstinere iubeatur: quo procurante, in aperto esse, non adeò Curiæ inexpertem Arnousium; qui conglobati in se nimbi atrocioris caussam ignoret, neque alium sibi Regiæ voluntatis, quam renunciat, interpretem vno Luynæo, cui quanta fides habenda sit, videat ipse. Ad hæc Arnousius; Regéne auctorante, vel inscio gestum id anxius, Radesiani quo cum magnâ olim necessitudine vixerat sagacitatem super eo negotio consulere; quid amicâ monitione factum vellet: Radesianus eo districtè dilemmate rem expedire;

Regem Arnousius antè discessum salutare auet.

Grenade. La Chapelle.

Radesianus Cardinalis responsum refert.

Mutua Arnousium inter & illũ colloquia.

Vel, inquit, Rege auctore, vel inconsulto negotium gestum; si auctore parendum; si inconsulto, absistendum item, potentiore in Regis Curiâ Comestabilis factione, quàm vt impunè abeant spreta eius imperia. His suasus Arnousius, Rege Monhurtium pergente, Tolosam redit. vnde breui prodiere ab eo ad Comestabilem codicilli, quibus multa illi quamquam leniter, stylóque oratorio exprobrans, ab accusatione vindicabat innocentiam suam, maiore vt creditū animi cōmotione, quàm Philosophū decuisset æquo vultu paratū ad omnia; attamen qui se ad primos motus prodiderat hominem, manifesta ex hinc suprà mortaliū vices virtutis indicia edidit.

Ad rem nouam animi omnium altâ admiratione defixi hærebant; pelli Regiâ Arnousium, vbi nihil non posse credebatur; Rege ne quidem salutato cogi absistere qui pridie ad placitū eius moderabatur affectus, eo potissimùm tempore, quo Caluinistis pristinâ potestate deiectis conscientiæ consilium præualebat: vix hominum memoriâ prodi posse potentiorem Regiæ conscientiæ directorem, quia Regem LVDOVICVM, maiorum nemo pietate præuerterat, eiusmodi potestati vnam Regum pietatem mensuram esse; pijssimo Regi potentissimum esse conscientiæ directorem. Vicisse tamen contrarium Luynæi affectum, neque destitutum Arnousium, nisi quòd Comestabili summam rerum habenti in potestatis nimiæ suspicionem venerat, quæ vna reformidabatur. Qui Regem ex officio circumstabant, aut numeratâ pecuniâ, pollicitísque corruptos, aut si corruptelæ obstabat nobilitas ani-

Stupent purpurati.

Potēs apud Regem habitus Arnousius.

Luynæus potentior.

Pulsos à Regia quos reformidabat Luynæus.

mi omnes procurante Comestabili destitutos. Non esse purpuratis aliud numen, quod adorarent; adesse Regi quòcumque iret cōductitios ad latera speculatores, quorum aciem nihil effugeret, auditum nihil; sic nota ei omnia, cuius saluti expediebat nihil ignotum esse: vnum eo tempore superfuisse Arnousium audaci, subtilíque ingenio, qui negatâ conducticitiâ operâ indebitę potestati obsisteret; vnâque hâc postulatione depulsum. Quæsitum diu, qui prædictis conditionibus substitui posset, inuentum neminem. Donec re in consilium districtè relatâ placitum è Societate eligi, qui innocentiâ, simplicíque viuendi ratione, vnam Regis conscientiam tractans, reliqua arctiori concilio crederet. Lectus dehinc Seguiranus, sapientiâ, doctrinâque illustris, qui publica, priuatáque negotia exosus vni Regis conscientiæ etiamnùm hodie magnâ laude incūbit.

Suffectus Seguiranus vir magnus.

Seguiran Iesuite.

Rex Tolosâ Granatam, hinc Lectoram, Lectorâ Neracum, Neraco longam-Tiliam quatuor Monhurtio milliaribus venit: nec mora, triplex in vrbem oppugnatio præscribitur, prima ad Garumnæ ripam Pedemontij & Griniautij, secunda quà vrbs Toneinsium spectat, tertiáque ad vlteriorem fluminis ripam Nauarræ, Ribeiraci, & prætorianæ excubiarum cohortibus obtingit.

Grenade. Lectore. Nerac. Lōguetille.

Ordo obsidionis Mōhurtiæ.

Theobonus intereà collectis ad fanum Fidei copijs de immittendo Monhurtium subsidio cogitabat; quia tamen arduum opus erat, inter Monhurtium & Fidei fanum, vrbes inuicem longiùs dissitas, nihil effugij habentibus; placuit subsidij in prędæ mutari consilium. Cataphractorum Comestabi-

Theobonus Comestabilis alarios deprehendit incautos.

Gõtaut. lis ordo non procul à Fidei fano Gontauti agebat fisus loco, rarioribus passim, aut laxis excubijs: nocte intempesta, silentia inter & horrorem Theobonus legionarios centum quinquagintáque alarios Gontauto admouet, suggressúsque ipse leuiori in pagum manipulo, primos vigiles sternit, experrecti reliqui arma capere, sed irrito nisu, pars trucidantur, pars quà via data in fugam se conijciunt, impedimenta & equi victori cedunt. Attamē postridie Luxemburgensis vindicandæ, quam intulerat hostis fratri Luynæo iniuriæ, ducentis alarijs Gontautum venit, vbi in nouam prædonum manum incidens, cæsis L. in fugam reliquos agit; quamquam non incruenta Regijs victoria fuit; quippe Baro Claromontius stirpe nobili, quia pugnam sinè ferreo thorace inierat, glande traiectus magnum sui desiderium reliquit. *Plerisque cæsis in fugam acti reliqui.* Clermont. *Baro Claromontius occisus.*

Ineunte Decembris X. displosa in muros indesinenter tormenta XVIII. ruinam edunt. Procurati exhinc cuniculi duo, successu dispari euaporantur; hinc ad prætorianæ cohortis oppugnationem magno impetu terra dissiliens propugnaculum ingenti ruinâ euertit, eâ, quod tunc portento datum, præsidiarij cuiusdam felicitate, vt vì pulueris tormentarij in altum iactatus, eodemmet cespite, in quo firmauerat vestigium, incolumis terram subierit; illinc contrario cuniculo opus euanescens, Ribeiracæ cohortis oppugnationem irritam præstat. *Cuniculi in muros duo.*

Patebat ergo prætorianæ legioni ruina plusquam ex æquo; imò si quid eâ die pristinæ habuisset virtutis, ad Regis oculos, qui spectandæ oppugnationi

adesse voluerat, munitissimam primo conamine expugnauerat vrbem; cuniculo statim succedunt artificij ignes, pilæ ignitæ, pelues pice & resinâ fumantes, hastæ flammææ, cæteríque id genus parati arte ignes, seu terrendi hostis animus erat, seu à ruinâ igne propulsandi: procuratæ interim amne aduerso nauiculæ, vnde pluteis tectus miles (namque vrbem fluuius alluebat) à ruinâ procul auerteret hostem. Enimuerò deficiente prætoriana cohors animo, leuiori quàm speratum prælio pedem refert, vt non iniuriâ dici possit vices suas ipsam militiæ virtutem pati, quíque hodie inuicti animi est, cras imbelli, aut nullo conamine debellandum.

Artificij ignes.

Prætoriana cohors pedem refert.

Regiment des Gardes.

Illucescente Decembris X I. Lousierius, cui à nupero Marchionis Theminij fato, Marchionis Theminij nomen obtigerat, suprema Marescalli Theminij mascula proles, dum ad valla sua distentus operi, bacillo designabat imperia, glande ad pedem, leui in speciem vulnere sauciatur; atenim, quia se incautus amni commisit non procul à castris sanando vulneri euehendũ, adeò recruduisse vulnus memorant, vt paucis pòst diebus magno omnium mœrore interierit: vir erat magni nominis, Cadurcorum recenti promotione Senescallus, D. Gastonis Borbonij primarius eques, Nauarrææ cohortis præfectus, prælijs sæpiùs gloriosè gestis insignis, spes vna Theminij patris, militibúsque præcarus: atenim non admittente eas exceptiones fato, qui Nestoris annos implesse debuerat Achillæo vulnere cadit. Dictum ad ea tempora memini Achillem Gallicum, qui vix primo adolescentiæ flore,

Lousierius occiduur.

Lousieres.

Quercy

Laudatur eius virtus

Quare dictus Achilles.

magnâ virtutis commendatione ſauciatus ad pedem, indebitam morti animam Achillęo in vulnere poſuiſſet. Prodiere ſtatim in publicum conſolatorij ad Mareſcallum Theminium codicilli, quibus Orator multa de Deo proloquutus vnam in fati neceſſitate afflicto patri conſolationem proponebat; imò nec ſe hominem prodidit, cui vix trimeſtri ſpatio, duplici funere progeniem maſculam, nepotémque Boſquium arma ſubduxerant, ſeu ſolatium præſtitit virtus heroïca, ſeu leue cæſorum deſiderium. Exin reparando Theminiorũ nomini, quamquam ſenectute prægrauis Lanoüiam eximiâ formâ Chambreti viduam ducit ab heroüm funere, nõ aliud debuerat ſolatium infelix pater cui ſupereſſe quàm effręnata etiam infra magnum animũ lacrymandi licentia; nempe poſitâ ſuprà hominum vices tam ſubitâ, támque irreparabili iacturâ, vt ſolatium addere videretur ipſamet ſolatij deſperatio.

Theminij patris à funere dolor.

Lanouë Chambret.

Rex literis ſolatus afflictum remunerandæ in patre natorum virtuti; profuſâ liberalitate dona, nouámque illi præfecturam impertitur. Mareſcallus Roquelaurus Aquitaniæ magnâ ex parte legatus erat, reſiduum in prouinciâ legationis munus non diu antè à Rege obtinuerat Montiſpanus Gondrinus: procuratur Theminio integra Aquitaniæ legatio, Roquelauro in remunerationem datis ducentis librarum millibus, præfecturâque Lectorenſi diu ab eo expetitâ; Gondrino conceſsâ, quam Theminius antè adminiſtrabat Benarnij prouinciâ; ſícque tribus vnâ permutatione ex æquo ſatisfactum.

Data Theminio propratoria Aquitaniæ dignitas.

Montespan. Gondrin.

Roquelauro præfectura Lectoræ.

Gondrino Benarnij.

Poſterâ die redintegratâ verberatione oppugna-

tio in vniuersum indicebatur, cùm Marchio Mirambellus, Vicecoméſque Caſteſius vrbis æquâ poteſtate præfecti, habendo colloquio inducias petunt, committitur Gondrino negotium, illi deditionis conditiones in ſchedam relatas proferre; Gondrinus contrà ſcriptum reijcere, vbi vnam Regis ſui miſericordiam ſubire ſubditos deceat, deſperatâ ſalute protelari quidem in craſtinum obſidionem poſſe; at non niſi certiſſimo obſeſſis excidio: acturum ſe tamen, ſi quid erga Regem precibus valet, præſidiariorum vitæ conſulatur. Subiere obſeſſi legem, primóque diei ſequentis crepuſculo, viæ ſe accingebant, cùm Regius miles prædæ impatiens, in vrbem tumultuariò abripitur, vbi nî Mareſcalli Roquelauri, qui ſibi eâ obſidione magnum nomen parauit, vigilantia acriter obſtitiſſet, periculum erat, ne ad internecionem caderet hoſtis.

Miram-beau. Caſtelt.

Vrbs Regis arbitrio ſaluâ vitâ deditur.

Vrbem Regius miles prædatur.

A prædâ, vrbi ſubditur ignis, muniminàque ſolo æquantur, vt ne ipſamet quidem veſtigia vrbis hodiernâ die ſuperſint; condignam temerarijs oppidanis pœnam, qui Regis Galliæ victorias morari præſumentes, in ruinam ipſi cum vrbe ſuâ dilapſi ſunt.

***

CAPVT

CAPVT III.

EPITOME.

Luynæus exanthemate moritur; purpuratorum varij ad rei nuntium affectus. Morientem deficiunt omnia. statim eius memoriam amici abdicant. Duo illi præ ceteris fidi. deplorabilis defuncti status. quem omnia sequebãtur destituunt omnia. purpuratorum speculum. Burdigalam cadauer infelix secundo amne inuehitur. Rex Luynæam litteris solatur. Marescallus Sangeranus delatam sibi in Aquitaniâ præfecturam abdicat. Substituitur Engolismensis. Aquitania vlterior Ellebouio obtingit. Nigrapelissa & Burniquellum Vigniaucij factione intercipiuntur. obsidetur ab Engolismensi Burniquellum & capitur. Oruallus actis in vincula Figeacensibus Catholicis, agrum adiacentem deprædatur. illi Pibracius obsistit.

Lõgue-tille.

SECVNDVM obsidionem, Longe-Tiliæ febre acutissimâ correptus Luynæus, minore quàm creditum Regis mœrore excedit: defuncti cadauer ita in momento diaphanum fuit, vt vitreum esse dixisses; Medicis exanthemati morbo pestilenti maculas toto pellucidas corpore imputantibus. ad rem impræuisam purpuratorum alijs mœrore confectis, gestiebant prę gaudio alij, prout suam sibi quisque fortunam propo-

Luynæus moritur.

Varij purpuratorum ad eam mortem affectus.

nebat in melius, aut in deterius mutatam.

Nunquam sinè obtrectatore fuit, quem mors gratiæ exemit, plura in eum statim ab extremis coniecta, quæ hîc præterire satius duxerim, ne mortuo insultans videar cum laruis luctari. Nondum exhalauerat animam, cùm defuere eodem momento, supellex, amici, familiares, medici, ea demùm omnia, quibus paulò antè legem summo iure dabat. Nihil rerum mortalium tam instabile ac fluxum est, quàm fama potentiæ non suâ vi nixæ. statim desertum Luynæi limen, quíque illi impensiùs litauerant dum spirabat, Dei (si fas dicere sui) ipsam memoriam execrantur. Vbi in transcursu notari velim quanta amicis curialibus habenda fides. Nemo ambigat Luynæum, dum præfecturas, ęrariúmque distribuebat ex animo, multorum sibi conciliasse affectus, & gratiam, collatis scilicet supra auri largitionem, dignitatibus, reliquísque, quæ vulgò Regis arbitrio cedunt. Inter hos tamen, quorum haud infrequens numerus, vix inuenti duo, qui morienti oculos clauderent, supremáque illi exsequiarum procurarent. Fidus illi præ omnibus, ad extrema perstitit Abbas Rosselaius Italus; olim ex Reginę parẽtis familiâ, quam, cùm Luynęus cuilibet auctoritati anteïre studens, ingeniosis hominibus destituere sibi proposuisset, hunc præ ceteris legerat, qui corruptionis in principem nobilissimã capax, illi peierasse circumferebatur, Marchionémque Monium Reginæ item asseclam, in eamdem secum fortunam allectum, fecisse pariter violatæ fidei reum: quamquam Monij fortuna potior, qui præter Scotica-

Morientem destituunt omnia.

Amici ipsam eius memoriam abdicant.

Vnus illi ad extrema fidus Rousselaius.

Rosselay.

Vir olim Reginæ addictus.

Mory.

rum præfecturam excubiarum, sibi Forcæi rebellione delatam, primus Reginæ regnantis eques, procurante Luynęo renuntiatus fuerat, vnde etiamnum hodie sexaginta illi librarum millia in annuas pensiones. Rosselaius contrà, quamquam præ ceteris Luynęi secreti conscius, tristium, lętorúmque socius, vnúsque è curialibus secessus comes, immunis à largitionibus vixit, non aliâ quàm Luynæi affectus gratiâ. vnus ille, si Contadum eximis, Comestabilis, quod aiunt, creaturam, demortuæ fortunæ litauit. Deficientibus cereis ad iusta exequiarũ, imò & syndone, quâ fortunatissimi olim hominis cadauer infortunatum inuolueretur, ære ille suo comparauit. portentum inauditum, possidebat nudius tertius, quę in hominem cadunt omnia, quem hodie deficit carbasus funeraria; turma heri nobilium, eius æmulatoriè premebat vestigia, foris, domi, vbique illi ad imperia astans, quem hodie fugiunt nobiles, lixæque ipsi aspernantur. Dignitates Ecclesiasticas, Episcopatus, Abbatias, ceteráque id genus, quæ Regis Galliæ arbitrio subsunt, distribuebat ex placito, stipabant Diaconi, Sacerdotes vno verbo sequebantur innumeri opimorum Sacerdotiorum captatores, hodie vix obuius Monachus supremum morientis spiritum excipit: demortuo ne Sacerdos quidem vnus, Christianis de more ad cadauer precibus iusta exsequiarum persoluit; in quo spirabant omnia, destitutus omnibus exspirat solus: O spectaculum, cui si Luynæi potentia non ignorabitur, vix habitura sit fidem posteritas! ô humanæ vitæ speculũ, cui si se purpurati introspiciunt, abundè habeant

Contade.

Contadus Comestabilis item fidus.

Deplorabilis defuncti status.

Quem omnia sequebantur deficiunt omnia.

Purpuratorum speculũ

quò adeò instabilis titillationes honoris, quò splendorem familiarúmque decora, quò spes vno diuitiarum pręsidio nixæ, quò demum omnia quæ tam fluxâ possessione, decus sinè decore, honorem sinè honore sapiunt, abdicentur.

Exenteratum cadauer.

Fama tunc inualuit post commissum cymbæ cadauer exenteratum, polluta tabo & sanie viscera feminis ad fluminis ripam lintea repurgantibus tradita abstergendo ad aquam sanguini, separandæque saginæ; eásque demum operæ conductæ pretium reposcentes, deficiente pecuniâ, non nisi salso pisce, qui ad cymbam prostabat dimissas, scilicet præstitæ Comestabili operæ condignâ eâ remuneratione, quam ipse piscator gratis erogauit.

Burdigalā inuehitur.

Conditum aromatibus cadauer obesum Heluetij vnius custodię creditum, Burdigalam secundo Garumna inuehitur: vbi nullo donatum honore, imò ne in vrbem quidem inductum populi metu, in statione ad portum malefidâ reclinatur, donec Malliacum, ad Turonensem agrum, quod ille titulo Luinæi Ducatus illustrauerat nuper, condigno vtcumque honore inlatum est.

Omnia ad Luynæi excessum in aulâ mutantur.

Statim à rerum arbitri excessu, nouam aula faciem induit, quósque in imum eius olim vita agebat, eosdem hodie mors in altum euehit: contrà ad rerum fastigia fortunâ bene auspice euecti, non alio infortunio decidunt, quàm eius excidio, cui vni præpotens innitebatur auctoritas: FAVOREM illicò summâ rerum amouent passi eius calculo Ostracismum, & qui sibi commiserationem conciliabant miseri, felicioribus nunc auspicijs inuidiam

excitant; quippe ità humanarum rerum vices habent, vt vbi fortunæ felicioris carbasos, fauens placidúsque Fauonius inflat, cadant ex voto quęlibet, calcatísque non nisi rosis, felicitatem ne ipsa quidem cogitatio assequatur; atenim mutatis rerum vicibus vbi vel tantisper declinat ventus idem, ruant in peius omnia, vnóque hoc fluctuantis fortunæ indicio, non aliâ causæ cognitione terga amici verdicio, non aliâ causæ cognitione terga amici vertant; infensi quibus auctoritas antè imponebat silentium, impudenter loquantur; obganniant, qui adblandiebantur, à parasitis satyræ prodeant; vt ad eam rerum humanarum vnius arbitrio fortunæ mutationem, non immeritò dici possit, summum hominis bonum vni virtuti inesse, quam raró inter luxum, vanósque aulæ apparatus inuenias. *Rerum humanarum vices.* *Quæ cœlo subiacent fortunæ subesse.*

Proscripti antè non aliâ quàm præstiti infensis Luynæo obsequij postulatione restituuntur; restauratur debita iure sanguinis auctoritas, parens filio, filius parenti gratulatur, exultant faciliore iam ad aulam accessu primores, ipsíque qui conductitiam illi operam venditâ libertate pręstabant, quamquam supra fidem captabant lucrum, innato tamen libertatis amore, iam se iugo eximi gaudent, aratrúmque boues infortunati deponunt; triumphat populus rege humanissimo, cuius placidissimam indolem aliquando flexura in peius timebantur audacissimi capitis perniciosa consilia; exultant præ omnibus Parlamenta, quorum auctoritati tacitis ille factionibus struebat insidias, quibus non nisi publico bono studentibus, obijciebat ille temeritatem. *Exultat in funere populus.* *Exultant Parlamenta & nobiles.*

Ea communi tunc gaudio causa prætexebatur, quòd extinctâ semel Rebellione æternùm in Galliâ pax sperari poterat, nempe vnius excidio, cessante primorum prætextu, quos nemo dubitabat publicam nouo bello redintegraturos calamitatem, altâ adhuc mente repostis veteribus, vnde à Luynæo querebantur, iniurijs. Rari lacrymantium questus, seu dolebat nemo, seu promerendæ sibi fortunæ, quæ tunc non nisi à funere ridentibus arridebat, lacrymis consultò abstinebant. Regi leuis dolor, nempe magnitudine animi victo gemitu.

Diuturnæ pacis ducta hinc auguria.

Nec deerant, qui publicas inter acclamationes, populi socordiam tacitâ crudelitatis, ignorantiæque postulatione perstringerent. crudelitatis, ductis hinc argumentis; quòd vix hominum forti conueniat, demortuorum, vno vindictæ ardore temerare manes; non nisi lepores, ex veteri emblemate, mortuo leoni illudere, ignauos defunctis. Parcendum tamen ignaro populo, qui sæpius, causâ incognitâ, risum aut lacrymas, vanis delusoriísque imaginibus, in contrarium accommodet tempori, vt cùm flendum maximè, effusiùs rideat; cùm exultandum effundatur in lacrymas. Posse opinionem defendi quæ Luynæi morte & rebellionem potentiùs, quàm antè subsistere affirmet, & auctorari in Regem ipsum factiones. Comestabilem eximiæ olim prudentiæ virum, sagacis, expeditíque ingenij, fortunâ quidem (quod nec diffiteri queat) in propria commoda plus quàm par esset abusum: atenim id illi cum fortunatis aulicis, nemine exempto, commune fuisse; si nimij erga agnatos affectus postulabatur,

Eorum opinio qui Luynæi memoriam tuebantur.

Redintegrari eius funere rebellionem.

laudandum immenſo in Regem amore obſequióque; ſi Regis gratiam promeritus, profusâ eius liberalitate gaudebat, laudem à ſummâ munificentiâ Regi accreſcere, ſi poſitis ſupra natales & ſortem honoribus auidè inhiabat, peccaſſe quidē; at neminē immunem ab eo crimine, ſi crimen eſt, ſuos quemque nęuos illi imputare, quem mors inopina exemit potentiæ. Laudandū quòd in Sectarios Rebelles, Regis animum primus concitarit, quòd bello ſuaſo pericula primus, quidquid inuidia garriat, pro libertate publicâ, pro Rege ſubierit. Concilio in expeditione non militari modò, ſed quod cauſarum ciuilium vocant, magnâ integritate, maioréque tunc, quæ hodie tamen in peius vertatur, laude præfuiſſe; fortunâ Regis oportunè vſum; hos ſecundùm expeditionem pecuniâ, illos pollicitationibus, ſpe aut timore, Regio addixiſſe obſequio. Quæ ſummo iure gerere viſus ſæpe, niſi conſulto priùs oraculo Regis, geſta nunquam. Enimuerò ſi quid in obſidione Montalbanâ peccauerat, nuſquam ab effectu imperatorem condemnandum, ſequutum ea media, quæ iam alibi ſæpius profuiſſent. Defuturum eius morte prudentiſſimi viri conſilium, ad cuius extrema ſi lætitiæ ignes excitat deluſa populi ſimplicitas, mutandos eos, breuiúſque fortaſſis, quàm exiſtimetur in pyras buſtuarias: nemini, ſi Regem eximis, Gallici ſecreta imperij feliciùs, faciliúſque innotuiſſe, quæ priuſquàm ſucceſſuro experientia longior aperuerit, pleraque timenda, quæ ne quidem hodie præuideri queant. His plura quamquam tacitè addebantur, quæ Luynæi viri procul dubio

Bellum in Rebelles ab eo ſuaſum.

Rerum expertem.

ingeniosi memorię debita hîc reposui, innocens ille nécne, mea non interest, qui non nisi denudatam hîc veri simplicitatem nulla gratiâ exprimo, timore nullo.

Rex Luynaam literis solatur.

Statim à Luynæi funere afflictam eius vxorem Rex codicillis solatur. extincto Luynæo, aspirare adhuc leniter eius posteritati fortunam, cuius Regio affectu auctor ipse, imposterum fautorem se pollicetur: attamen seu fragilitate sexus, seu parando sibi, Luynææque familię primorum subsidio, vix emenso à Luynęi excessu semestri, secundis inuoluitur votis, ducto Ioinuillio principe; qui eius iamdiù amore deperibat; condignis Comestabilis viduæ nuptijs, quam nisi Principi, secundò nubere, apud nos decor vetat.

Secundis illa inuoluitur nuptijs.

Solutâ Montalbanensi obsidione, Rex qui ęgrè ferret peruicacem impunè Rebellionis audaciam; castella in vrbis ad iactum lapidis ambitu exstruere destinarat, cingendo ijs Montalbano, quæ vallis (lineas communicationis appellitant) sibi ab hostis eruptione inuicem præstò adforent. Marescallo Sangerano quatuor hominum millibus, ea prouincia sortitò obtigerat: atenim quia præposterè administrato ærario stipendia deerant, præfecturâ ille vltrò abstinuit, nihil addubitans quin vbi ærarium deforet, pupillum & viduam opprimere cogeretur. substituitur illi Dux Engolismensis (mirum quòd detrectatam à Marescallo præfecturam subierit princeps.) Engolismensi datur Theminius Legati auctoritate, Castrametatoribus Bourguio Lespinassęo, & Contenantio.

Marescallus Sangeranus delatam sibi præfecturā abdicat.

Substituitur illi Dux Engolismensis.

Du-bourg. Lespinasse. Contenant.

Ex

Ex aduerso, Aquitaniȩ vlterioris Duci Ellebouio Lotharingo Principi præfectura incumbit; non nisi quatuor legionariorum millibus: Castrametatoribus Vigniolio, Lausuno, Bourdelio & Cursono; quibus postmodùm ad celebrem Toneinsij obsidionem ascripti Cornussonus, Vicinus ab Ambra, & Arpajonus. At hæc suo infrà loco.

Duci Ellebouio Aquitania vlterior obtingit.

Vignoles. Lausun. Bourdeilles. Curson. Toneins Cornusson. Voisins d'Ambres. Arpajon.

His in hunc modum præscriptis, frigora inter & glacies Rex Lutetiam properat.

Sectarij perduelles, quos Rex vix integro semestri L. ad minùs vrbibus in Aquitaniâ destituerat, vt vnum illis superesset eâ prouinciâ Montalbanum, Regijs segniter hybernantibus, neque dearmatis ex iussu captarum vrbium oppidanis, de intercipiendis ijs consilium capiunt. Montalbano adiacent Nigrapelissa & Burniquellum; tacitâ in vtrumque factione signa conuerti placuit. monentur Sectarij oppidani, adfuturos postridiè nocte intempestâ liberatores; si arma deforent, starent ad murum vigiles, sin obsisteret prȩsidiariorum solertia, propinato largiùs mero infunderent caliginem oculis, vniuersâque rerum in vino obliuione, fraudis suspicionem auerterent. Res ita habuit, appetente nocte propinantibus oppidanis, præsidiarij liberiùs indulgent genio, vt effusam ciuium liberalitatem demirarentur, qui sponte, vltróque offerrent, quod antè vis vna extorquebat. Vigniaucio datum id negotij, Sectarijs ex voto cadit: Nigræpelissæ, somno, vinóque sepultis Regiorum vigilibus, infelix Valiaci cohors ad internecionem iugulatur. Burniquelli non adeò Sectarijs expeditio feliciter cedit: quippe

Nigrapelissa & Burniquellum à Sectarijs intercipiuntur.

Burniquelli castrum validè obsistit.

interceptâ vrbe præsidiarij, in arcem se recipiunt, Vigniauciúmque strenuè propulsant donec Engolismensis in subsidium adfuit. Hîc mendacij simul & impudentiæ postulari necessum est, qui Matthæi nomine, eo tempore fato functi, expeditionem nobis regiam Gallicè exarauit, qui perfrictâ fronte loquentem inducens, qui iam antè obierat, intercepta à Vigniaucio vrbem, castrúmque mentitur, cùm re verâ castrum ad extrema validè obstiterit. rem paulò altiùs repetamus. Vignaux.

Engolismẽsis in subsidium adest. Engolismensis vbi ab hoste vrbes interceptas agnouit, re in militare consilium districtè relatá, in Burniquellum signa conuertere statuit, positâ scilicet in plano eâ obsidione, castróque adhuc prohibente hostem: atenim, desertis magnâ ex parte signis, rarioribúsque, quàm ad eam obsidionem par esset ordinibus, citari Pibracium placuit, qui lectâ Pibrac. *Pibracius aduolat.* recèns mille & ducentorum hominum cohorte, Maluicini hybernabat. Ille haud segniter, quò ab Mauuoisin. Engolismense iussum, nocte, interdiúque eâ frigoris intemperie pergere, vt transuadato mediâ glacie Tarno legionarij tres secundùm viam frigore obriguerint, vt immobili ad glaciem vestigio dixisses statuas. Postridie Burniquellum venit, iussúsque suburbium muris adiacens occupare, diutino illud prælio expugnauit, desideratis legionariorum circiter IV. Ardosióque præfecto, viro clarissimo, qui *Occisus Ardosius.* nuper à Caluinismo ad fidem Catholicam conuersus ingenti in Sectarios odio ferebatur.

Hosti suprà fidem noxia erat indesinens Regiorum ab arce displosib: atenim, deficiente commea-

tu nihil eius deditio protelari poterat, nî rupis inaccessa, militibus L. ducentísque panibus præfectus Vlmodæus superasset; quamquam ducentis legionarijs, leuiore non nisi ducentorum panum subsidio, Iustarretus Pibraceæ cohortis præfectus, per abrupta, viam delectæ manui, commeatuíque molitur, vt iam nihil eâ parte Regijs timendum foret. Desperatâ Rebelles castri deditione, conseruandæ vrbis spem abdicant. Datur mutua habendo colloquio fides, diéque ab obsidione decimoquinto saluâ vitâ, impedimentis, datóque Nigrampelissam commeatu Vigniaucius præsidiarijs C C C. vrbe absistit. Obsidioni, Regiorum præfuere Engolismensis, Theminiúsque, Castrametatore Contenantio, cohortibus Picardiæ, Chapesij, Pibracij, Mommoranciíque Hierosolymitani equitis.

In castrum commeatus inducitur.

l'Oulmede. Iustarret.

Vrbs deditur.

Contenant. Picardie. Chapes. Pibrac.

Post confectam in hunc modum expeditionem, hybernacula legionibus distribuuntur, Dúxque Engolismensis & Theminius Cadurcos hybernaturi petunt. Per idem tempus Oruallus Comes, vir audax Carlusio, Sauiniaco, & Veyriero comitibus, Figiacum venit, vrbs est ad Cadurcensem agrum Catholicis mixtim, & Sectarijs oppidanis, æquali rebus administrandis potestate; nisi quòd validissimam arcem, vrbis dominam Sectariorum Rebellium præsidium habebat, pręfecto Suillio; legionariorũ Oruallo mille supra ducẽtos, Alariorũ trecenti merebant. nec mora, actis in vincula Catholicis, à quibus redemptionis aliquid sperabatur, pelluntur reliqui; exin ferro & flammâ vastatur solũ adiacens. Suillius inter hæc, qui caninâ plusquàm impudentiâ

Oruallus Figiacum venit.

Charlus. Sauiniac. Veyrieres. Figeac.

Malè habiti Catholici oppidani.

Suilly commentum.

fidem Regi mentiebatur, ad Marescallum Theminium scribere, multáque de Oruallo filio questus, eius se captiuum imponere, penè actum in vincula nihil habere residuæ potestatis, quò oppidani Catholici restituerentur in integrum. Deberi vltorem parricidio, quem si à Theminio sperare dabitur, paratum se vt Vxelloduno, Figiaco, reliquísque arcibus cedat: enimuerò ludicra hæc, vt docebit nos historiæ series.

Alariorum ordo ab Oruallo opprimitur.

Ad secundum Figiaco milliare laxioribus hybernabat excubijs Engolismensis Alariorum ordo primarius: pagus erat Lissaci nomine, non nisi claustris Lissac. quà hosti patebat via, munitus: intercepti vigiles, improuiso ad subitam displosionem strepitu alarios excitant, illi pars nudi, pars tumultuariò loricati accurrere; at leui Regiorum præsidio crebrescente numero, audaciâque Rebellium, cæsis plerisque reliquis in fugam actis, prædâ, locóque Oruallo ceditur.

Pibracius illi obsistere iubetur.

Sistendis Oruallí incursionibus, iubetur Pibracius, qui positis ad fanum Antonini mapalibus eâ parte statuerat hyberna, cohorte suâ instare hosti, distributis militi suo ad Figiaci, Vxelloduni, Caiarci & Cardalliaci ambitum stationibus; data illi dehinc Meruillij Alariorum turma expedita, cuius præsidio pleraque in decursu historiæ gloriosè patrabit: exin Marescallus Theminius Moissacum venit.

Figeac. Caddenac. Caiarc. Cardaillac.

CAPVT IV.

EPITOME.

Parlamento Burdigalensi æquandorum solo Clairaci muniminum prouincia à Rege incumbit. A Lesiniano intercipitur Clairacum. Ducæus Senator capitur. Proditione Lachenaij Royanum delusoriâ oppugnatione expugnatur. Lachenayus in vincula agitur. Vicius Procancellarius renuntiatur. Regis ad Reginam parentem literæ. Forcæus & Theobonus subsidiarijs copijs aucti Ellebouio facessunt negotium. Rex Lutetiæ magno populi applausu, cultúque singulari excipitur. Luynæi præfecturæ varijs distributæ. Quillebouium dirutum. Ambianum Luynæi filio quamquam infanti conseruatum. Lesdiguerius Rebelles in Delphinatu in obsequium retrahit. Ad Vaurensem agrum ingenti clade affecti Montalbanenses.

INTEREA ad Aquitaniæ vlterioris, Pictonúmque confinia, nihil tacitis factionibus non mouebant Rebelles, quò expugnatas nuper à Rege vrbes, in ditionem suam retraherent: quas inter, Clairacum, non à Forcęo, vt imposuit Mercurius mendax, sed à Lesiniano eodem circiter tempore intercipitur; proditionem paulò altiùs repetamus.

Statim à Clairaci deditione, Burdigalensi Parla-

Demandata Senatui Burdigalensi æquandorum Clairaci muniminum prouincia.

mento æquandorum ſolo muuiminum munere à Rege delato, demandatâ Duceo ſenatori eâ prouinciâ ſegniter labori incumbitur, quódque mali extremum eſt, verſi in luxum, & ſegnes prædarum opulentiâ milites, laſciuiâ ſtationes omittere aſſueti, ſomno, vinóque procumbunt; vnde Leſinianus, Caſtro ad vrbis viciniam ſito, nihil addubitauit, quin leuiori periculo præſidiarij vigiles intercipi poſſent. Lectis ergò inter noctis obſcura prouincialibus ijs, quorum adhuc nutabat fides, primò ſecretum aperire; dehinc vt in facili negotium erat proponere, ſibi fidum magníque animi Clairacenſem oppidanum præpotentem in vrbe, cuiúſque ædes muris adiaceant, fidem in præclarum id facinus obſtrinxiſſe; aperiendum præſtitutâ die, ad vrbis foſſam foramen, quantùm ſatis eſſet intromittendo homini, ſuggreſſos liberatores, vacuas ſenſim ædes ſubituros, nullâque Regiorum ſuſpicione vrbem exin occupandam. Ad hæc iureiurando adacti omnes, concubiâ nocte quà deſignatum iter intrepidè pergere; exin mille legionariorum expedita cohors in foſſam deuoluta, foramine medio in vrbem penetrare, dum oppidani Sectarij, præſidiariorum hoſpitem quiſque ſuum in ſtrato iugulant. Regij vigiles ad arma clamare; perrumpere ex aduerſo, cohorte ſuâ Leſinianus, vt leuiore Regiorum conamine occupatâ vrbe, ceciderit prçſidiaria cohors, Ducæo, à quo opima redemptio ſperabatur, acto in vincula. Ibi Maluaiſium Societatis Ieſu memorant magnâ inter cruciatus conſtantiâ dilaniatum, quam bello nihil politico, ſpontaneam moriendi ratio-

Le Duc.

Leſinianus intercipiendi Clairaci auctor.

Leſinian.

Proditionis modus.

Vrbs intercipitur.

Agitur in vincula Ducæus.

Maluaiſe.

Dilaniatur Ieſuita.

nem in martyrium flexiſſe pleriſque placuit, vno ſcilicet religionis odio, dilacerato ſacerdote.

Royan. Eodem fere tempore Lachenaij præfecti proditione Royanum maritima vrbs, magníque momenti, & nominis intercipitur. rem ita geſtam memorant.

La Cheſnaye. Statim à Lachenaij ſpontaneâ deditione Rex, quamquam Sectario, Royani præfecturam ei ſaluam habuerat. ille parum beneficij, fideíque memor, ne Rebellionis auctor propalàm haberetur, tacitâ cum Rupellanis factione paciſcitur; conuentâ deditione Soubiſius Rupellâ ſoluit, admotíſque vrbi legionarijs bis mille, ſcalas tumultuariò muris accommodat. ibi non niſi deluſoriâ vtrimque diſploſione, vanis ictibus capta aſcenſu munimenta; nudatíque exin propugnatoribus muri non ægrè ſuperantur, vt vrbs deſiderato nemine Rebellium ſubierit legem. Expugnatâ vrbe in arcem decurritur, quæ item à ludicro prælio ſtatim dedita. Proditionis ſuſpicionem auxit, quòd Lachenayus minor Lachenaij præfecti primarij legatus, pactâ in ſpeciem deditionis lege, præfectus arcis proclamatur, ídque fratre deſtituto, qui tunc conſultò aberat. Actum id vnâ Lachenaij proditione, conſilium defectionis improbantibus oppidanis, qui tamen eò inclinare videbantur, cùm prohibere non poſſent. Nihil moratus Lachenayus maior, citatis ad Regem equis accurrere, proditioníſque pœnas repoſcens, præfecturâ deſtitutum ſe queri, non aliâ quàm præſtiti Regi obſequij cauſsâ. Rex nihil cunctatus perduellem in vincula agi iubet, iudicéſq; co-

Quâ perfidiâ Royanum interceptum fuerit.

Lachenayus habitus proditionis auctor.

In vincula agitur.

gnitione extraordinariâ inquirendæ proditioni delegat.

Paucis ab hinc diebus tentata in Mornacum Castrum à Rupellanis expeditio, Burdigalensium industriâ, præcipitíque ope, illis excidio vertit, quâ expeditione laudatam memini Senatus Burdigalensis virtutem, qui mutatis in cassides pileolis, humeralibúsque in balteos, militiæ passim Senatores suos præfecit. *Mornac*

Gallia sex mensibus sine Procancellario fuit. Totum iam semestre destituta Procancellario Gallia minùs feliciter exegerat, iuráque & leges pessum ire lugebant, quos florentis alioquin imperij infortunia tangunt, quando eius excessu, qui sigilla nuper sibi impudenter ascripserat, funerato Comestabili insimul, & Procancellario, restituitur primo decori toga, habitâque vnâ cooptationis in sanctiore Regis Consilio ratione (quamquam multorum iudicio restitui Cancellarius pristinæ sigillorum præfecturæ debuerat) placuit Procancellarium eligi, qui ceteris ætate, longioréque rerum experientiâ anteiret. Vicius ille, vir sapiens, vnâque prægrauis annorũ serie, ingenio sagaci magè, quàm expedito. *Vicius veteranus in consilio Regis Procancellarius renunciatur.* *De Vic.*

Regis ad Reginam parentem codicilli. Paulò pòst Burdigalâ Rex parentem Reginam codicillis hortatur, præsentiâ suâ consiliísque salutaribus, quibus administrata olim feliciùs Gallia, filio Regi adesse velit; notam Galliæ plusquàm dici possit prudentissimæ principis fidem, sagacitatem, publicísque fluctuantis identidem regni negotijs vigilantiam, optatum à se diutiùs daretur intima gratulatione matrem carissimam amplexari: iter indictum Lutetiam quò si in occursum accurreret

renouandos

renouandos affectus, naturâque feliciùs auspice, communicandam regni administrationem. Monhurtium à se expugnatum, intercepta recèns proditione Rebellium Clairacum, Royanúmque; at leuia hæc, vbi apertiùs protegendo Ecclesiæ primogenito cœlum armabatur. Dilatas in ver proximum expeditiones, quando ità ordinauit Deus, vt debitam deliciis adolescentiam tubarum clangoribus, periculísque gloriosiùs exigat. Nihil ad hæc Regina parens Lutetiam pergere distulit, vbi magno omnium applausu, Luynæi memoriâ non nisi in publicum populi Parisiensis odium renouatâ, aurei amœnitatem sæculi inducere visa est. *Lutetiam Regina venit.*

Ellebouius interim ad vlteriorem Aquitaniam auctoritatis Regiæ vindex, Forcæi, Theobonísque factiones opprimebat; quamquam post debellatum nuper à Rege Monhurtium, obsidionis reliquias, Marchionem Mirambellũ, Castesium, quingentósque legionarios copijs illi suis ascripserant, vnde supra ducentos mille pedites, trecenti alarij. Nihil eâ acie quamquam leui, viris audacibus intentatum, quibus supra Ellebouium id pręcipuum erat, quòd natali solo leuioribus bellum impensis, certâque circumiacentis plagæ notitiâ gerebatur. At hæc infra. soluentem interim Burdigalâ Regem assequamur, qui hinc Blauiam, Blauiâ Engolismam venit: illi eò loci expeditissimâ freqentíque nobiliũ manu Condæus Princeps in occursum adest. Engolismâ Pictauium itur. ibi Comiti Rupifulcaudio proprætoria Pictonum præfectura cedit, destituto in perduellionis pœnam Rohanæo. Laudatum hîc *Theobon.* *Ellebonio negotium facessunt Theobonius & Forcæus.* *Blaye. Angoulesme. Poictiers. La Rochefoucaud.* *Rex Engolismam venit.*

à Rege commendatione publicâ memorant Espernonium quòd leuiore exercitu, & Rupellanos vtrâque messe destituisset, & cladibus sæpiùs nullâ suorum iacturâ affecisset. Pictauio Turones ventũ, ibi (namque inlatum iam antè Luynæi cadauer) cõdigno felicissimi olim hominis reliquię infelices honore donantur, supremúmque conclamatus Malliacum inuehitur, vbi etiamnùm hodie iacet. Hinc Nauarræa cohors Salmuriam subit, vrbem magni nomenti, quam tacitis Rupella factionibus interceptura timebatur; Turonibus Blæsas, Blæsis Aureliam, Aureliâ Rex Lutetiam venit, vbi magnifico apparatu excipitur in hunc modum.

Supremo donatus honore Luynæus. Malliė. Saumur Tours. Blois. Orleans Paris. *Lutetiam ventum.*

Duodecim legionariorum millia ad pagum Rubeimontis duobus ab vrbe milliaribus in quadra militaria distribuuntur, ibi quidquid Lutetia pretiosi habet; gemmæ, armillæ, vniones; quidquid splendidi, sericum, segmenta filis argenteis passim, & aureis intertexta, ceteráque id genus repercussis opportunè radijs eâ maiestate fulgebant, vt demissos totidem è cœlo soles diceres. Rex ad populi conspectũ gratissimi, rhedâ desiliens, seu prospectandorũ agminũ; seu se populo Parisiensi exhibendi animus erat, magnâ alacritate adequitare; hinc, subiturus vrbem, à Memmio Præside, mercatorũ Præposito excipi, dum ad suburbium sancti Iacobi XXX. machinæ murales displodũtur, artificij ignibus illustrantibus noctem. Regi ad latera equitabant D. Gasto Borbonius, Condæus, Suessionensis Gallię Principes, Ioinuillius, Vindocinensis, Mombasonius, primorúmque non pauci: donec ad Virginis

Magno Rex apparatu exceptus. Montrouge. *Rheda desilit.* De Mesmes Preuost des Marchands. *Principes illi comites.* Condé. Soissõs. Ioinuille. Vendosme. Mombason.

Rets. Deiparæ Metropolim Ecclesiam, Radesiano Pari-
Roche-fou-caud. siensi Episcopo, Rupifulcaudióque Cardinalibus, magnâ populi acclamatione excipitur, vnde exin post decantatum de more DD. Ambrosij & Augustini hymnum, regio palatio succeditur, vbi reducem Regina maritum, Parlamentum protectorem, populus patrem incredibili applausu salutant.

Supererat à Luynei excessu id vnum; substituerentur rectores vrbibus, quas ille regiâ diu munificentiâ administrauerat. *Luynæi præfecturæ distribuuntur.* Calais. Icciæ arci, quam hodie Caletũ dicimus, maximi ad Britannicum mare momenti Bolongne. præficitur Palliassæus; Bononiæ non procul inde Aumõt. Aumontius; Faræ Bellimontius; intereà dum Quille- Quillebeuf. bouium arx munitissima, quia procul à Galliæ orâ *Quillebouium diruitur.* Lafaire. in regni excidium non nisi mutuis Gallorũ dissidijs Beaumont. assurgebat æquatur solo, quam item sibi cũ reliquis Luynæus ascripserat. Luynæi filio, adhuc in cunis Amiens Ambianum in Picardia creditur, dato illi Legati no- *Ambianũ Luynæi filio conseruatur.* Caddenet. mine patruo Caddeneto, vbi asseruari Luynæi thesauros inualuit rumor. Neque hîc prætermitti debeat, quòd qui à secretis Luynæo erat, dum viueret, eodẽ tempore Lutetiæ in vincula actus est, pluribus in eum postulationibus, quarum præcipua peculatus erat; quamquam dehinc seu gratiâ, seu quòd reuerâ innocens erat, dimissus est.

Ab obsidione Montalbanâ Lesdiguerium, sisten- *Lesdiguerius in Delphinatum properat.* Mombrun. dis Mombruni incursionibus, in Delphinatũ à Rege missum suprà retulimus. Magno ille Catholicorum exceptus gaudio, in Mombrunum, quem à Rebellione generum diffitebatur, cuique filiam vxorem politico diuortio subduxerat, arma

conuertit, imò & quâ pollet apud prouinciales auctoritate dilapsis hinc inde Rebellibus Mombrunum, ne pugnam quidem ausum opprimebat, nî se ille subiturum ex placito Regis imperia literis monuisset. Atenim extirpandæ penitùs in prouinciâ Rebellioni, Sectariorum Synodum Diæ coïre iubet, vbi post habitam de obsequio Regi debito fusè orationem, sacramento solemni fidem omnium astrixit publicâ Comitiorum Rupellanorum abdicatione, Catholicos Sectarijs, Sectariósque Catholicis, datâ inuicem fide coniungens. His ita gestis, ne quis exin ignorationem prætenderet ordinationem propria manu obsignatam, DELPHINIQVE cęlatam sigillo promulgari iubet, quâ, nullâ exceptione morti addicebantur, qui in armis prouinciam circumirent; exin gratissimâ Delphinatus pace potitus est; nisi quòd Blaconsius, vt narrabimus infrà, ad Rhodani ripam prædonem aliquandiu egit. Vnde non mediocri laude donatus Lesdiguerius, cuius immensam in Delphinatu potestatem agnouere olim Reges nostri, expertúsque est eo tempore LVDOVICVS; seu triginta annorum spatio ius in prouinciâ omne præscripserit, seu (quod malim) itâ prouinciæ genius est, vt eam Proreges iure summo administrent ipsíque Parlamẽto præfecti, eorum quoque nomine (quod inauditum alibi) pronuntientur Curiæ placita. Sed hæc parerga, redeo ad rem.

Rebellione suffocata. *Synodum coïre iubet.* Die. Dauphin. Blacons. Rhosne. *Potens supra fidem in Delphinatu Lesdiguerius.*

His eo modo in Delphinatu gestis, ad Galliam Narbonensem Vaurensi agro, magnâ clade à Vaurensibus oppidanis Montalbani Rebelles afficiun-

Ad Vaurẽsem agrum ingenti clade affecti Montalbanenses. La Vaur

tur, res ità contigit. Montalbanenses iamdiu annona defecerat, quo factum, vt præsidiarij corrosis ad intima præcordia oppidanis, vbi nihil ad esum
S. Antonin. superabat, præcipiti Ianuario, pars Antonini fanum,
Millau. Amilianum, pars Fuxensem agrum, pars Castrum
Foix. Albigense non nisi in solatium vitæ petierint; adeò
Castres. diuturnior illos obsidio malè affecerat. Ianuarij er-
La Vaur go XXII. trecenti legionarij appetente nocte Vaurensem agrum ingressi, quia frigore obriguerant excitato mediâ planitie igne, produnt seipsos. Nec
Gachapel. morâ monitus Gachapellus primus Vauri Consul, legere ducentos circiter oppidanos, quibus pons, quà hosti transitus, occupatur. Appetente luce adesse Rebelles, relatóque ab excursoribus interceptum pontem, vbi neque progredi, nec regredi datur, desertam mediâ viâ domum Aurini nomine insi-
Aurin. dent, tormentariísque ad angulos fenestris apertis, obsidionem pati velle simulant. nihil moratus Regiorum præfectus domum circumstare, le- *Rebelles leges deditionis flagitant.*
uioréque damno admotis muro legionariis suis, tripartitam oppugnationem indicere; occlusis foribus, plerique in tectum euadunt, quo lateribus destituto nihil morantur ignem. Obsessi ad hæc desperatâ salute, deditionis legem exposcere, Regij inexo-
Durfort rabiles vrgere pertinaciter, cùm Durfortius co- *Durfortius occiditur.*
hortis præfectus erumpens Gachapelli misericordiam subiturus, ne Catholicus intereà miles quid in eum tentaret, in eius amplexum proruit, quod illi in momento excidio fuit: quippe Regij vbi præfectum suum hostis amplexibus implicitum vident, rati aduerso pugione transfossum, sclopos in am-

plexantem displodunt plusquàm centum, vt confossus penè vulneribus totidem Gachapellum prægraui in terram pondere egerit, illæsum alioquin, quod sanè portento dari potuit. Renouatâ exin miles audaciâ, aduersa ad limen claustra perrumpit, nullâque misericordiâ imbelles, qui iam antè arma abdicârant trucidat. Rebellium cæsi ducenti supra, XXX. vt ne victores quidem cæsorum numerum assequerentur, capti XXII. quos inter Pascaletus, quem sępius in obsidione Montalbanensi memorauimus suprà, centuriæ præfectus, Lacassanięus, Rebouliúsque præfecti item, Ratus, Hortesiúsque legati, Magnauillæus primarius signifer, Cattæus item signifer. Cæsorum præcipui Durfortius cohortis præfectus, Polus, Rebouliúsque legati. Royus signifer, primipili quatuor, nobiliúmque complures; signa quatuor Regijs in victoriæ monimentum cessere, quæ inter, primarium (COLONELLVM vocant) appensa illa ad Episcopalem Vauri Ecclesiam, vbi etiamnum hodiè prostant. Regiorum eo prælio non nisi VII. desiderati. Hîc se item mendacem prodidit Mercurius noster, dùm Vicinum ab Ambrâ imponit præclaræ huius expeditionis auctorem, qui bello distentus alibi, hinc longiùs eo tempore aberat.

Gachapel. *Cæsorum Rebellium numerus.* *Pascalet.* *Lacassagne.* *Rat.* *Hortés.* *Lagranuille.* *Catte.* *Polus.* *Reboul.* *Le Roy.* *Capta hostium signa in triumphũ ad Ecclesiam appensa.* *La Vaur* *Voisins d'Ambres.*

Redeamus in Aquitaniam vlteriorem, vbi secundùm hyemis asperioris frigora Ellebouio Duci vniuersum Gallici belli pondus incumbit, torpentibus alibi ad hybernacula sua militibus.

CAPVT V.

EPITOME.

Ellebouius Durasio intercepto in Marchionem Forcæum signa conuertit. Forcæum castrũ obsidetur. instructâ acie dimicatur. victoria diu incerta in Regios tandem inclinat. Bordelius Forcæo Ellebouij iras deprecatur. Castro ad enixas nobilium preces parcitur. Gallicæ nobilitatis indoles pessima. Catholici à Sectarijs malè in Galliâ Narbonensi habiti. Soubisius plagam Oceani deprædatur. Captus à Sansurino Humierus magnificè habitus sinè redemptione liber dimittitur.

d'Elbeuf. Duras

Ellebouius Durasium intercipit.

DVx Ellebouius, Durasio ad Petragoricum agrum intercepto, mille Pedemontanæ cohortis legionarios, loco percommodo in stationem locat, nempe fatigando hosti, qui non longè hinc aberat; Monseguti interim hybernabat, cùm nuncius præcipiti Ianuario monet Marchionem Forcæum transuadato Duranio, fano Fidei copias suas in Petragoricum agrum ductare: nihil cunctatus ille, iussis morari Griniauti, Ribeiracíque cohortibus, residuis in hostem copijs fertur. Legionarijs mille, quingentis equitibus Forcæo venerat in occursum, cùm ille haud prælium ausus, qui honori minùs inhiabat quàm prædæ, quæsito effugio euadit. Ellebouius Bergeracum

Monsegut. Dordogne. Griniaut. Ribeirac.

In Marchionem Forcæum arma conuertit.

Bergeracũ venit.

non procul ab hostibus opportunè subit, hyberníſque ex temporis necessitate militi distributis, prælij occasionem captat.

Bordelij cohors. Bordelius interim, vir eâ prouinciâ magni nominis, mille legionarijs Regis copias auget; frequentibúſque passim ex agro circumadiacenti ad Ellebouium nuntijs, quibus ferro & flammâ impunè grassari hostem monebatur, prædonibúſque Forcæum Castrum asylo esse, de arce obsidendâ (quamquam minùs opportuno tempore) consilium capit. Nec mora, moniti prouinciæ nobiles turmatim adesse, haberi legionariorum delectum, ne debito arces Regiæ præsidio destituerentur, eligi è Cursoni cohorte sexcentos, Lausuni quingentos, Ramburij trecentos, Pedemontana quingentos, quibus ascriptâ trecentorum alariorum phalange, procuratíſque ex æquo tormentis, obsidetur pridie Kalend. Februar. Castrum. Nec diu cùm displosa tormenta ruinam aperiunt: iámque in oppugnationem miles ruebat, cùm inclinato ad occasum sole Forcæus, non procul à castris, non nisi C C. legionarijs, alariíſque circiter X X X. detegitur; consultò gestum, quò in dispositas à tergo insidias Regij victoriâ læti, dum fugientem assequi vellent, inciderent. Exploratores hosti agnoscendo præmissi, legionem referunt sylua adiacenti latere, quam ad latus, instructus equitum ordo sustineat. Re in consilium districtè relatâ, præualuit Ellebouij sententia, quæ audaciùs in prælij instructi aleam inclinabat; atenim ne à præsidiariorum eruptione Regijs periculum à tergo immineret, cohortem eâ parte in armis stare iubet,

Bor-deilles.

Captum de obsidendo Forcæo Castro consilium.

Curson. Lausun. Rambures. Piedmont.

Detecta hostium insidiæ.

iubet,progreditúrque ipse Bordelio,Lausuno, Cursonóque Castrametatoribus. *Hostium cantus.*

Prouecta nox erat, cùm repentè inconcinnæ canentium voces, intempestiuo strepitu Regiorum aures percutiunt,anxiísque,quídnam hic cantus lætitiæ proderet,explorator accinctum prælio hostem referre, qui de more pugnam initurus præcineret. Ad hæc imperator vix sui præ gaudio compos circumequitare instructa iam agmina, hortari innatâ viris magnis virtute capesserent prælium,puerorum esse terriculamenta eiusmodi cantus, cygnæam vocem, quæ in extremis deprecaretur mortem, raros hostium ordines, eneruem audaciam, quódque omnibus præualet, causam iniustam. illis nescio quo fato id esse innatum, quando muris teguntur vtcumque strenuè dimicent, vbi apertâ planitie conserenda manus, fatiscant. Is militum ardor verba ducis sequebatur, ità se in momento ad pugnam expedierat vetus miles, vt victoriæ certus imperator pugnæ signum dederit; acies, quamquam auidè prælium appetebant, gradu immotæ, & angustias loci pro munimento retinentes, postquàm propiùs suggressus hostis certo iactu sclopos exhauserat,in cuneum magnâ alacritate prorumpunt;turbatóque ingenti clamore silentio noctis, alarij quidquid sepserat aditus perrumpunt valentiore equorum nisu. Enimverò quia malignè prænitens Luna vix noctis auertebat horrorem, indicti magnâ roborum copiâ ignes,quasi bustuarijs pyris, hostium præuertentibus funus. Vacillauere diu Ramburij,Pedemontiíque cohortes, quibus primũ *Ellebouius milites accendit ad prælium.* *Conseritur manus.* *Excitati nocte media ignes.*

cornu obtigerat; præpostero quippe militiæ ordine hostis*, seu primâ fronte terrendis Regijs, seu quòd aliunde ità ex loci genio videbatur, triarios primùm erupturos primâ locarat acie, quod Regijs incautis exitio penè fuit. Iam sclopi defecerant, initâque cominùs pugnâ hasta in hastam, in mucronem mucro ferebatur; permixti confusis ordinibus Regij, & Rebelles, incerta sibi mutuò vulnera inferunt obscurâ Lunæ, igniúmque luce: si quem ad tesseram memoria deficit, vno hoc indicio proditus hostis, à suismet trucidatur. Perennantur vulnera nouis hinc inde militum delectibus rediuiua; iactura tamen æqualis vtrimque, vtrimque Mars ęquus.

Vacillant Regij.

Assurgebat haud procul mediâ arenâ monticellus, quo Ellebouius tormenta ità dispofuerat, vt clauis, catenis ferreis, plumbeísque glandibus referta stragem ingentem ederent: at nec ideò hostem deficiebant vires: quippe vbi de summa rerum agitur, omnium diribitrix necessitas etiam imbellibus animos addit. libertatem miles, bona, & vitam; Forcæus supellectilem, fortunam, carissimúmque sibi Forcæum Castrum tuebantur.

A Regijs tormentis strages magna.

Ellebouius interim aciebus suis adequitare, gestu, voce, quódque magis imperatorem deceat, exemplo ad pugnam accendere, dubios placidâ oratione firmare; fugaces minis, ferróque retrahere ad periculum. Appetente luce magnâ hinc inde strage non nisi Cadmæa victoria sperabatur; cùm Ellebouius Bordelij cohortem, Sayaníque alarios coaceruatum agmen in hostem emittit, quorum alacritas necdū experta prælium, vbi defessum hostem

Ellebouius suos accendit.

Sayan.

Fugatur hostis.

adoritur, sternit leui conamine obuium; donec ad nouum regiorum subsidium desperatâ salute hostis faciliori per rupiũ auia effugio, terga præbuit. Haud locorum ignaris erat in facili fuga, assurgẽtibus hinc inde collibus asperis, quos dumeta adeò sepserant, vt per inaccessa abreptos insequi arduum, imò periculosum foret: vnde leuior hostiũ strages, quos alioquin Regij ad internecionem deleuerant. Illustris ea victoria fuit, magè hostium pertinaciâ, quàm cæsorum numero; quippe diutino horarum VI. prælio, vix supra ducentos quinquaginta occisi: Regiorum sauciatis pluribus, pauci desiderati. *Iactura Rebellium.*

Iam nihil addubitabatur, quin, redeuntibus ad castri oppugnationem militibus triumpho lætis, cederent ne ausi quidem propugnare Rebelles: patebat namque à tormentis ruina quantùm expugnationi satis; cùm Bordelius, in cuius virtute & animo magnum rebus gerendis momentum erat, frequenti Nobilium manu stipatus, Ellebouium in hæc verba compellat. *Bordelius Ellebouij iras Forcæo deprecatur.*

Ad manum illi in præsentiarum esse, quo prouinciæ nobiles, etiam Catholicos immensâ sibi gratiâ deuinciat. Leonem, qui magnitudinem animi exprimit, prostrato hoste aspernari victoriam; quasi inglorium sit triumphantis iras deprecantem, cedentémque victoriâ opprimere, qui si vixerit vnâ victoris gratiâ spirans, eius quotidie triumphos vitâ vnâ, quam se illi debere profitebitur, renouabit, gratiámque referet vbi dabitur: eam hodiernâ die Forcæi sortem esse, vt proprio damno expertus quàm sit arduum eos cominùs aggredi, ad

quorum vbique pedes lauri, vbique palmæ assurgunt, victoris misericordiam, si quæ in armis pietas, imploret; quidquid prostrato hoste honoris, quidquid ab eius ruinâ laudis sperari potest, iam abundè reportatũ. Fusum instructâ acie hostem expugnatũ Castrum, quod nec diffiteatur Forcęus ipse in extremis agens; superesse id vnum, nobilissimi prædâ castelli fiat militum auaritiæ satis, quod non Forcææ familiæ modò; sed & prouinciæ nobilitati luctuosum erit. Antiquam eâ prouinciâ domum, quam publicæ vtilitati intersit præstari à deprædatione incolumem; ita rerum habere ordinem, quæ cœlo subiacent, vt qui Rebellis hodie, aut futurus sit postmodùm Regi addictissimus, aut tales habiturus nepotes: nec extrema in excidium hostis lege militari tentanda, nisi cùm in exteros bellum. Parcendum vrbibus, Castrísque Nobilium, vastando alioquin breuiùs quàm dici possit etiam florentissimo regno, destituendísque nobilitate suâ prouincijs. Ceterùm paratũ esse Forcæum, vt fide, vitâque imposterum melioribus, rebellionem diluat, propriâque ipsius manu obsignatam schedam, quâ fidem astringebat depositurum Rebellionis protectionem Castrum, bellóque ciuili in neutram partem inclinaturum. Nihil à Sectarijs suprà, Regem exposcere; enimuerò si diutinâ perduellione Forcæus indignus habetur, in quem habitâ eius ratione id beneficij conferatur, adesse prouolutam imperatoris sui genibus Petragorici agri nobilitatem, quæ, si quid in victoriam recenti prælio contulit, (quod leue sit, vbi laus vna imperatoris virtuti debeatur) Perigord.

non aliam rei bene gestę remunerationem exposcit, quàm Forcæi Castri incolumitatem, quam si impetrarint enixæ preces, futuros se in gratiam beneficij ad extrema inuictissimo Principi mancipatos.

Ellebouij responsum.

Heîc Lotharingus Princeps, quamquam oppugnationem indixerat; Nihil obluctari se, inquit, virorum illustrium precibus: indignum sanè Forcæum, qui eam à Rege gratiam obtineret, qui Henrico olim IV. nominibus penè innumeris deuinctus debuerat à factionibus in successorem filium immunis esse. indignum item tot præclaris intercessoribus eum, qui nihil ingenui, nihil excelsi præferat; concedi tamen virorũ illustrium petitionibus, quod non nisi Forcæo negari poterat: attamen eâ conditione, vt si, cui nunc parcitur Castrũ, Rebellioni postmodùm refugio esse prodetur, non aliâ causæ cognitione in flammas abeat. Diruta exin munimenta, quæ firmauerant arcem.

Parcitur Castro.

Gallicæ nobilitatis pessima indoles.

Ibi ex occasione notari velim pessimam Gallicæ nobilitatis indolem, quæ, vulgò cõtra armorũ ordinẽ, non nisi ęgrè sibi mutuò bellũ inferre amat, vitæ nobilium, ædibúsque parcens, seu contra ius gentium innatâ clementiâ; seu paris aliquãdo infortunij timore, quo scilicet parem expectat gratiam. Non ità Hispani nobiles, qui belli sibi legem Regis arbitrio dicunt: non ità apud nosmet Sectarij, qui ferro & flammâ planitiem, castra, vrbésque ipsas vastant non alio, quàm religionis delectu: quod ipsum eodem fermè tempore in Gallia Narbonensi citeriore maximè patuit, vbi crudelitate plusquàm tyrannicâ Catholici oppidani in dies munimentorum

Catholici à Sectarijs malè habiti. operi adigebantur, vt eorum ope assurgerent, quæ Religioni Catholicæ fatalia timebantur.

Rohanæus Montempessulanum venit. Ineunte Februario anni à reparatâ salute M. DC.XXII. Rohanæus Galliam Narbonensem citeriorem oberrans, Montempessulanum venit, vbi nihil detrectatis honoribus, qui vni Regi debeantur, augustalem vmbulam subit, populíque magno lætitiæ indicio acclamationes in ea verba excipit; VIVANT ECCLESIÆ, ET ROHANÆVS. At morâ breuior; Montepessulano quippe firmandæ Rebellioni Nemausum; Nemauso, Vticam; hinc Alesium, Alesio in Viuariensem prouinciam itur, prout audierat vacillare vrbes. Hæc in Gallia Narbonensi. Mompellier. Nismes. Vsez. Alés. Viuares.

Soubisius plagam Oceani vastat. Intereà Soubisius ad Aquitaniæ vlterioris confinia, quà Garumna fluuius Oceanum subit, maritimam oram ferro & flammâ vastabat; Royano Burdigalam inter, Rupellámque medio, vt nihil nisi penso tributo in Aquitaniam à Santonibus commearet. Præcipiti Februario Humierus aulæ Regiæ primarius nobilis Burdigalâ Lutetiam decursorijs equis properabat, cùm Sansurini Royano præfecti insidijs interceptus, Royanum ducitur, ibi comitate Sansurini vrbanâ exceptus, præter spem cum hoste humanissimè liber agit. Attamen quia se contra militiæ legem, captum contendebat, in iudices vtrimque conuentum, vt si non iure actum liqueret, dimitteretur; sin minùs, redemptionis pretium capientis arbitrio staret. Lecti iudices iure captum pronunciare; statutum exin redemptionis pretium triginta librarũ millibus, quę dum Humierus nume- Royan. Guyenne. Saintonge. Humieres. Sainct Seurin.

Captus à Sansurino Humierus sinè redemptione dimittitur.

rare parat, Sansurini liberalitate gratis liber esse iubetur. Humierus eam se hosti gratiam debiturum negans, obtestari; numeratámque pecuniam offerre vltrò, negare Sansurinus, donec hostili munificentiâ victus ille, cogitur loco absistere; vnde laus immortalis Sansurino accreuit, cui vni Sectarios inter, aiunt Catholicos eo bello beneficium debuisse.

CAPVT VI.

EPITOME.

Soubisius dissito longiùs Rege, terrâ marique sæpius victor. Purpurati Burdigalenses auctore Senatu preter morem arma capiunt. Espernonius prudentiâ Fabianâ commendatur. Lesdiguerius ad Regem scribit suadende paci. initum super eâ re consilium. preualet in bellum sententia. in Aquitaniam via indicitur. Monreuelum Ellebouius expugnat. Toneinsium interceptum. presidiarij iugulati. Theminius & Ellebouius in subsidium dedito Castro aduolant. Feminarum effera crudelitas. acto in vincula La-Vauguiono cæduntur reliqui. Expugnatur à Regiis prima vrbs. feminæ à Regijs occisæ. Forcæi acies fusæ. capta eius supellex. Lesdiguerius Pousinum ad Rhodani ripam obsidet & capit. Soubisius Pictonum plagam vastat. Pibracius strenuè Oruallo obsistit. arcem validam ad Oldum expugnat magnâ hostium clade. Soubisius in Talomontios obsidionem simulat. Rupibaritautus arma in subsidium capit. acre prælium. victoria incerta.

SOVBISIVS tribus circiter legionariorum millibus Oceani ad Pictones plagam ferro & flammâ vastabat, vt nihil incendium aut ruinam effugeret: non inde procul Campaniȩ cohors hybernabat fidâ Broagij statione, quando arcis præfectus, quamquam numero impar, cum Soubisio signa conferre statuit. Atenim infortunata Regijs pugna; quippe vix quingenti legionarij instructâ acie prælium ausi, numero cedunt, pars in fugam acti, pars cæsi.

Soubisius ad Oceani plagam victor.

Broage.

Victoriâ læti Rebelles, rebúsque eâ parte secundis insolescentes, terrâ, maríque vix vllo iam obice Santonum, Pictonúmque prouincias deprædantur; obsistunt pro virili Senatus Burdigalensis purpurati, qui Castrametatore Ornano à Sancta Cruce copias Burdigalenses ductabant; at leue Catholicis non nisi cohortis vnius præsidium, vbi præter tria legionariorum millia, VIII. expeditissimæ naues diripiebant plagam mille supra ducentis sclopigeris. Audaciam auxit quòd Espernonius sagacissimus imperator, dum dilapsis militibus suis rarescere ordines videt, Iarriâ, & Cruce-Galeri vbi ad primum ab vrbe lapidem metauerat diu, Surgerium regreditur, prudenti sanè consilio; neque enim canum imperatorem decuisset, imparibus vndequaque armis, Regium decus hostium furori prostituere, debitâ eâ efferuescenti adolescẽtiȩ temeritate: ille cõtrà Fabiano exemplo cunctando restituit rem, hostémque regressu magis profligauit, quàm si vltrò signa contulisset, etiam instructâ acie futurus victor.

Senatores Burdigalenses arma capiunt.

Espernonius sagax imperator.

Iarrie. Crois-Chapeau. Surgeres.

Fabij exẽplo cunctatur.

Intereà

Intereà Lesdiguerius seu illum diuturnioris belli tædebat, seu afflicti commiseratione imperij ducebatur, ad Regem litteras scribit, quibus bello nullam esse salutem contendens in pacem inclinabat; si sibi tanti moles negotij crederetur, retrahendos in fidem vnâ conscientiæ libertate Rebelles. Minimi eam momenti concessionem, quâ Regum Gallię placitis quinquaginta abhinc annis gaudeant. Nihil eâ gratiâ auctoritati Regiæ detractū iri, sanguiníque parcendum, qui, si redintegrabitur expeditio, hostili adhuc ferro debeatur. arma in potiorem differenda occasionē, conseruandásque bellis extraneis florētis imperij vires. Ad hæc deducto in consilium negotio, Rex Condæum, Suessionensem Guisium, Engolismensem, Brulardum Sillerium Galliæ Cancellarium, Vicium Procancellarium, Mombasonium, Schombergum, Pisiæúmque, cuius consilijs magnum rebus gerendis momentum inest, acciri iubet, prolatísque in medium Lesdiguerij literis, inclinantibus in pacem togatis, Regis, Condęi, reliquorúmque Principum sententiæ, quæ ad bellum ferebantur, præualuere: multos prædarum cupido stimulabat, alios ambiguæ domi res, hos timor, illos gloria; itá boni, malíque, studio dispari, pacem hi, bellum illi cupiebant, problematicâ sapientum iudicio eo temporis quęstione. dein quâ ratione bellum gereretur districtè dictum; quæsitúmque primò Regémne viæ longioris periculis implicari iterùm expediret: nec diu agitatum id caput; irritis nempe conatibus, quibus Regis præsentia deforet, quod antè sæpiùs experientia docuisset: atenim quà

Lesdiguerij ad Regem littera.

Quibus pacem suadet.

Jnitur super ijs codicillis consilium.

Condé. Soissōs. Guise. Angoulesme. Brulard, Silery. De Vic. Mombason. Schomberg. Pisieux.

Præualet belli sententia.

progredi ſatius foret incertum : duplex via patebat, illinc Lugdunum, Lugduno in Galliam Narbonenſem; hinc Engoliſma in Aquitaniam: vtrimque ingruebat hoſtis. Si rectà Lugdunũ pergeretur, obſtabat Delphinatus, vbi, quamquam Leſdiguerium ſuprà retulimus rebellionẽ penitus extirpâſſe, ſuperabat adhuc negotij ſatis, ipſo (quod tunc circumferebatur) dubio in fide Leſdiguerio. Inſtabat dehinc prouincia Narbonenſis, in quâ præter pleraſque vrbeculas, de quibus infrà, vnde tamen Rebelles totidem ſibi arces parauerant; Monſpeſſulanus, Nemauſus, Vtica, Priuatiúmque aſſurgebant, non vndequaque perfectis adhuc munimentis, quæ ſumma omnium ratio erat expediendo eâ parte itineri, nempe nondum adęquato muniminũ opere Rebellibus illius prouinciæ intercipiendis.

Duplex Regivia.

Lyon. Lãguedoc. Angoulesme. Guienne.

In Galliam Narbonenſem.

Mompellier. Niſmes Vſez. Priuas.

Contrà, Aquitaniam versùs occurrebat primùm Rupella diſſidij caput, quam Rege iterum prætereunte ſtare incolumem inglorium videbatur, hinc Royanum, in Aquitaniâ Monsflanquinus, fanum Fidei, Monſmarſanus, Antonini fanum, Montalbanum, Nigrapeliſſa, Vxellodunum, Figiacum, Amilianum, quæ totius Galliæ munitiſſima propugnacula, expugnari neceſſum erat, aut dedi, ante Galliæ Narbonenſis expeditionem, quæ tamen citato opere indigebat. Omnibus attentiùs perpenſis, commiſſo Rex, quod in magnis aſſolet, Dei prouidentiæ negotio in Pictones iter indicit, exercitúmque per hyberna hinc inde diſtributum ad Pictonum oram, quà Britannia patet, paratum eſſe iubet; intereà dum alendo ipſe immenſo corpori,

In Aquitaniam.

La Rochelle. Monflãquin. Saincte Foy. Mont-de Marſan. Sainct Antonin. Montauban. Negrepeliſſe. Caddenac. Figeac. Millau.

Aquitaniã verſus iter indicitur.

ærarij rationem iniret. Dum instruetur Lutetię belli apparatus agrum Petragoricum, Aquitaniámque leuiter oberremus.

Vix Burdigalam intercepti Clairaci peruaserat nuntius, cùm Clairacenses oppidani quotquot in manus incidunt, aguntur in vincula; nempe commutando illis Ducæo. Atenim leue in eam redemptionem subsidium, nî Lesiniani filię duę, quas Rupellam, sequuturus ipse, si Clairaci proditio defecisset, paulò ante præmiserat, oportunè ibidem cum pretiosâ supellectile in casses incidissent. Quæ dum Vrsulinarum Monasterium in custodiam sexui non indecoram Curiæ placito subire coguntur; videamus quid interim aduerso Garumnâ Toneinsij actum. Post dolosè captum à Marchione Forcæo Montem-Flanquinum, intercipiendi Toneinsij Forcęus pater consilium init. *Burdigalæ capti Clairacenses.* *Captæ Marchionis Lesiniani filiæ duæ.* Mon-flãquin.

Toneinsium nuper, vt suprà relatum, gratis agnouerat Regem, vnde nihil in vrbe mutatum, futurá, vt sperabatur, oppidanorum fide præsidio Regi omnium validissimo. Vrbs est in duas diuisa vrbeculas, castro non inualido quod illis supereminet, domino feudi nobilioris Comite La-Vauguiono, qui, sub idem tempus, angustiore in arce suâ commeatu hybernabat. Forcæus haud ignarus oppidanos, quibus leui Regiorum præsidio vrbs antè credita, in rebellionem inclinaturos, tentatâ infidâ ipsorum fide; dictâ die, mille legionarijs adesse ad muros, quos dum pręsidiarij Regii propugnare conantur (quamquam rariore milite conatus leuis) à tergo ab oppidanis lacessiti, numero cedunt, immaníque feritate *Toneinsium à Forcæo intercipitur.* *Iugulantur præsidiarij.*

post deditionem iugulantur; at nisi expugnaretur castrum irritâ expeditione, signa in illud illicò conuertuntur, missúsque fecialis La-Vauguionum de deditione compellat; Intrepidum ille mentiri vultum, paratúmque se respondere vt gloriosâ priùs morte finiret, quàm leges deditionis vllas pateretur. Attamen vix in triduum protelari deditio poterat, destituta commeatu, pręsidióque arce.

Moniti Ellebouius & Theminius seriùs adsunt.

Intereà ne conatu inani hostium præda fieret, Theminium, qui hinc longiùs in Aquitaniâ citeriori hybernabat, Ellebouiúmque Petragoricis distentum expeditionibus monet, quam citè adforent desperatis alioquin rebus : illi stationarios expeditè colligere, moliri exin viam per gelu & glaciem. Seriùs tamen quàm vt oportunè La-Vauguionũ, pręsidiariósque fame iam & inediâ tabescẽtes liberarent.

Dum habetur de deditione colloquium fit in castrum impetus.

Quarto die à primâ Castri obsidione, nullâ subsidij spe, La-Vauguionus in deditionem, colloquij facultatem exposcit, absistit Castro nobilis, quem dum Forcæus propositis consultò difficultatibus moratur diutiùs, miles facto in Castrum impetu incautos vigiles sternit, segniúsque ad datam fidem excubantes priùs opprimit, quàm proditio agnita. Nullo hîc, si La-Vauguionum eximis, nobilium, sexus, aut puerorum delectu, trucidatur ad internecionem præsidium, ipséque legatus; quamquam non nisi in Forcæi fide egressus antè. neque in cęsorũ funere barbaries effera metam inuenit, in demortuos sæuitũ atrociùs : quippe denudatis mediâ plateâ cadaueribus, quę sanie, tabóque fluentia, ore ipso, nec dum animâ exhalatâ etiamnũ spumante, horrorem magè quàm

Hostium crudelitas.

iracundiam furenti licèt hosti excitare debuerant, impuræ,atrocésque supra sexum viragines,insolenti proteruiâ illudebant: partim cęsis, partim spirantibus adhuc amputatæ nares; at minimum illud,præcisa inauditâ libidinosi sexus crudelitate virilia, quæ sibi per ludicrum iactantes inuicem,pilas delusorias habuere nouo immanitatis genere,cui veteribus historiarum monimentis exempla desunt: at meminerint eius feritatis Megeræ infames, cuius breui eôdem loci cum fœnore pœnas luent.

Feminarum proteruia feritas.

Cæsis ad internecionem pręsidiarijs vno La-Vauguiono in vincula acto, non dubitauere Rebelles quin moniti Ellebouius, Theminiúsq; postridie adforent,vnde magnâ contentione, reparandis ruinis nocte & interdiu incubuere; neque fefellit illos opinio: quippe posterâ die Ellebouius Theminiúsque quinque circiter legionariorum millibus, vrbis accessus intercludunt; dehinc in vrbeculam quę primùm occurrebat facto impetu irruunt; stupere hostis,& quamquam mente, animóque parum pręuisâ eâ irruptione defixus erat, in vestigio constanter hærere; retrudi Regiorum primi; qui oppugnationem ab illis restaurant, pedem item referre; donec postquàm ad triarios ventum,dato nobilibus ad oppugnationem primo cornu, ingenti clamore in propugnātes irruitur, qui iam exhaustis diutinâ displosione sclopis, nō nisi hastâ adpugnantes propulsant; renouatur hîc pręlium rediuiuâ nouo delectu regiorum audaciâ, nutant hostium ordines,seu diuturniore iam pugnâ, seu metu: nec diù,cùm ascensione superantur muri.hinc citè hostis (quamquam

Cæsis præsidiarijs agitur in vincula La-Vauguionus.

Ellebouius Theminiúsque insedunt ad vrbem accessus.

Expugnatur vrbs prior.

eâ expugnatione cecidere plures) in aliam ſe recipit vrbem cuius munimenta diuturniorem obſidionem pollicebantur.

Femina à militibus Regijs occiſa.

Deſideratos Rebellium quadringentos memorant, pleraſque feminas, in quas efferus miles depoſitâ toruis oculis quæ ſexui debeatur humanitate, crudelitatis haud immemor, quã in Regios nudiustertius exercuerant, ferro vltrice nõ habitâ decoris, lacrymarúmque ratione graſſatur: vnde nihil mirandum ſi eo paſſim bello, nullo ſexus delectu debacchatur miles, ipſis feminis immani barbarie, ſupra ſexum prælium auſis, Regiorúmque mapalia, dum obſeſſi erumpebant, diſtento ad pugnam milite paſſim ſubeuntibus, vbi trucidatis qui decumbebant ægris aut ſaucijs, ingenti ſæpius ſtrage afficiebant incautos; quod retroactis ſeculis inauditum: inuentis quidem apud veteres feminis, rariùs tamen, quæ prælij aleam ſubire ſuſtinerent, quod apud nos toties, quoties Rebellium obſeſſæ vrbes.

Inaudita feminarum audacia.

Forcæus propiùs ad regiorum caſtra accedit.

Poſtridiè Forcæus, qui inferendo obſeſſis ſubſidio ſe ſtatim à Regiorum aduentu Clairacum vicinam vrbem receperat; trecentis equitibus, legionarijs quadringentis non procul à Regiorum caſtris metatur, ſeu diripiendorum animus erat, ſeu auertendis, quod malim, ab obſidione copijs. Ellebouius, vbi eo numero adeſſe hoſtem agnitum, quingentis Sclopetarijs, Cataphractis ducentis illi in occurſum properare. Forcæus qui iacturâ nullâ terga nec ingloriè vertiſſe potuerat, hærere immobili greſſu; legionarium latâ in profundum viâ, quam oportunè inſederat, ab Ellebouij alariorum

incursu tegit; displosione hinc inde haud segniter agitur, donec Forcæus receptui canit; legionarij dimicando pedem referre, quósque apertâ planitie, supremâ internecione deleuerat victor, via monticulis asperatâ, magnâ ex parte in vrbem euadunt vix quinquaginta desideratis. Alariorum iactura leuior, nisi quod Forcæi supellex ingentis pretij, legionarijs Regiorum in prædam cessit.

In fugam agitur amissâ supellectile.

Mompoulianus Castesiúsque vrbem propugnant.

Mompoüillá. Castets. Vrbem propugnabant Mompoulianus, Vicecomésque Castesius, æquali imperio, mille & ducentis militibus. Obsidione bipartitâ, hinc quà vrbs Clairacum prospectabat quatuor cohortibus Bourguio Lespinassio Castrametatori, oppugnationis munus incumbit; illinc quà Aginniacus Mansus prostabat Ellebouio Principi, & Marescallo Theminio, Picardiæ, Pedemontij, Ribeyraci, & Ladousæ cohortibus. vbi ex occasione notari velim Ladousam, matronam esse nobilem, quę illustri ad Petragoricum agrum nomine, veteres Amazonum fabulas bellicâ virtute longè anteuertit: ad singulare certamen vocata sæpius, priuata ferro vltrice dissidia diremit, mentita virili habitu sexum Numquam insilit equo, nisi diuaricatis tibijs, caligis, galeróque crispantibus de more cristis, ferro ad latus, duplicíque ad ephippium sclopeto; legerat illa in eam obsidionem cohortem validam; cui tunc, occupatâ ad aliam expeditionem matre, Ladousius filius præerat.

Du Bourg Lespinasse. Mas d'Agen. Ribeirac. Ladouse.

Obsidio bipartita.

Obsessis vrbecula angustior erat, firmata tamen munimentis & fossis: atenim arctiore loco, sauciatis, ęgris, sanísque nullo ordine confusè agen-

Obsessi loci angustijs oppressi.

tibus, ſanie, pędore, contactu polluebatur locus, vt in vrbis ambitu non niſi peſtilens afflaretur aër: accedebat quòd arctiore areâ pręciſorijs munimentis retrò exſtruendis deficiebat humus, quod obſeſſis mali extremum erat; quamquam Mompouliani, Caſteſiíque virtute victis difficultatibus protelabatur obſidio in dies, ad quam Vicinus ab Ambra, Cornuſſonúſque vocati, Caſtrametatorũ præfecturâ gloriosè defuncti ſunt. At hæc infra. Oberremus interim Galliam, vbi vere iam ineunte omnia in bellum inclinant.

Vicinus, Cornuſſonúſque noui ea obſidione Caſtrametatores.

Ambres Cornuſſon.

A Mediterraneo Leſdiguerius, poſt reſtitutum priſtinæ tranquillitati Delphinatũ, munitiſſimas ad Rhodanum vrbes duas, Pouſinum & Baiſurbaiſſium qua fluuij Rebelles cõmercium intercluſerant expugnare ſtatuit. Illis Blaconſius audaciſſimum caput præerat; arduáque cuiuis alij ea expeditio, Leſdiguerio in plano fuit. decem hominum millia in expeditionem leguntur, ſuccedit muris VIII. muralibus machinis, diſtribuitur in oppugnationem exercitus, deduntur vrbes, redditâque dehinc Rhodano nauigationis libertate, ingenti populus acclamatione Leſdiguerij virtutem excepit, quem paulò antè ſatyricâ libertate criminum poſtulabat, quæ ea expeditio abundè diluit. adeò verum eſt populum immanem eſſe belluam, quæ non niſi ex præſenti vtilitate, aut incommodo, amoris, odiíve capax, non aliâ magnatum virtutes menſurâ metiatur; vt ſupra fidem magnus illi ſit, cui bona recèns, libertatémque debet; eneruis contrà, animóque imbelli, qui ſe totum illi non deuouet, partámque popularibus

Leſdiguerius Baiſſurbaſſium, Pouſianúmque capit.

Pouſin. Baiſſurbais.

Blacon.

popularibus studijs auctoritatem dedignatur.

Ad Oceanum Soubisio Rupellani crediderant quatuor circiter legionariorum millia, quibus Pictonum, Santonúmque plagis vastatis, vbi prædæ nihil superabat, in Britanniam signa conuertere statuit; hinc in citeriorem Normanniam: cùm Rex moræ impatiens statim à Paschate diem expeditioni indicit. *Soubisius Pictonum plagam vastat.*

Quercy Caddenac. Figeac. Cardaillac. Caiarc. Pibrac. Ad Cadurcos Suillius, qui se Orualli filij captiuum imponebat, Vxelloduno, Figiaco, Cardaillaco, Caiarcóque arcibus nō longè inuicem dissitis circumiacentem agrum deprædabatur; quamquam vix aberat dies, quin Pibracius, qui ad earum arcium ambitum locauerat cohortem suam, manum cum illo consereret, velitatione, aut prælio: quinimò pretiosam Orualli Comitis supellectilem, cuius centum librarum millia æstimatio superabat, positis oportunè ad syluam insidijs, interceperat; nî datus à Theminio diplomate commeatus prædam inhibuisset. dimissâ igitur supellectile, in venabula incidit Iolius Minister, qui Montalbano Figiacum properabat, inuentæque inter eius impedimenta ephemerides Montalbanensis obsidionis, quibus quidquid in abdito intùs ab hoste actum, prodebatur historico stylo; nisi quòd in Regios dicax erat, eæ diutius mihi quæsitæ venêre tandem in manus, suo suprà loco repositæ bonâ fide. *Pibracius Oruallı incursiones moratur.* Ioly.

Lot. Non procul Vxelloduno ad Oldi amnis ripam, parando suis transitui, validam Suillius arcem exstruxerat, quod Regijs exitiale, intercluso illis fluuio, hosti percommodum erat. Pibracius admotis *Arcem ad Oldum amnem ingenti vi expugnat.*

ſcalis arcem mediâ die oppugnat. Primum cornu præfectus Iuſtarretus ductabat, Pibracius oppugnationi diſtribuebat militem, ille fatali glande traiectus poſt rem gloriosè geſtam occumbit; hic ſcalis murum ſuperat, præſidiarióſque ad vnum iugulat, non auſis ſubſidium mittere Vxellodunenſibus, qui vix hinc milliari ſpectabant prælium. Ab arce in circumiectas ędes prædæ ſtudio miles decurrere, vbi pręſidiarijs conatum adhuc propulſantibus, crepitaculo diſiecti cardines viam aperiunt, acti hîc in vincula plures, recēſitóque cæſorū hinc inde numero, ducenti hoſtium pars deſiderati, pars in vincula acti; Regiorum decem, quos inter Iuſtarretus vir magni animi, cohortíſque Pibraceæ præfectus. Iuſtarret.

Soubiſius in Tallamontium obſidionem ſimulat. Intereà ad Pictones Soubiſius, poſt deprædatas Olonæas arenas, in Tallamontij arcem obſidium meditatur, aut ſimulat. Monitus Rupifulcaudius, qui nuperâ promotione prouinciam adminiſtrabat, Rupibaritautum prouinciæ nobilem hortatur propulſandę obſidioni arcem ſubire velit: illе nihil moratus, centum alarijs, legionariíſque non niſi XXX. properabat in ſubſidium Regiorum, cùm Creſſonierus, qui tunc Mareillij hybernabat Soubiſij iuſſu, loco oportuno inſidias ſtruit, ſclopetarijs equitantibus centum, ducentíſque alarijs. Inſidias euaſerant Regij, ſeu præcipiti greſſu, ſeu quòd ſe viæ, hoſti parum notæ commiſerant: at nec ideò minùs Creſſonierus ſequi elapſos. Rupibaritautus vbi hoſtem adeſſe agnouit, quamquam laxâ fugâ euadere poterat, congredi maluit: non antè, quod ſciam, alarios inter acriùs dimicatum: Rupibaritauti equo La Rochefoucaud. La Rochebaritaut. La Creſſoniere. Mareil. *Rupibaritautus Regiorum ſubſidio arma capit.* *Inſidias euadit.* *Committitur prælium.*

transfosso tam diù ille pedes dimicauit, donec armorum pondere prægrauis ingruenti manipulò cessit actus in vincula. Eschasserius, Logeriúsque nobiles, primùm equis excussi, dehinc quà deficiebat ferreus thorax transfossi sunt. viginti circiter Regiorum eo prælio cecidêre, capti quindecim. Nec probè constitit cui debita victoriæ palma, æquali hinc inde strage; Regijs sibi trophæum ascribentibus, quòd vltimi arenæ possessores victoriam Regi proclamâssent, solitâ formulâ VIVAT REX. Rebellibus contrà id vsurpantibus gloriæ, quia Regiorum plures (quod vnum victoriæ indicium est) ceciderant; quamquam eorúmmet confessione caro illis victoria constitit, desideratis eo prælio quinquaginta, quos inter quatuordecim nobiles, Cressonierus Soubisij legatus, qui diu Comitiorum generalium præfecturam gesserat, Greuçus, Castaneræus, Marmandus, Dominouanus, Bellipratanus; Chassélendierus, pluresque alij. vtinam ita sæpius vicerint.

Eschasserie. La Logerie.

Dubio etiã-nùm hodie euentu.

Regij victoriam sibi ascribunt.

Rebelles contrà.

La Greue. Chateneraye. Marmande. Maison neufue. Beaupré. Chasselendiere.

Hostium strages.

Ellebouius, cuius virtuti vix condignam laudem rependat historia, monitus Monreuelo, velut prędonum speluncâ, prouincialium Rebellionem foueri, prædámque huc, incendio & ruinâ partam transferri; nihil hiberno frigore territus castra in arcem mouet, quam, suburbijs primùm Madaliani virtute non ægrè occupatis, ingenti vi oppugnat.

Monreuelum Ellebouius expugnat.

Montreuel. Madalian.

Arci, Forcæi nomine præerat Motagachonus; abnegatâque diu deditione, Regiorum plures ad primos accessus desiderati, quos inter Madalianus, tormentorúmque præfectus à Sancto Iacobo.

La Mote-Gachon.

Regiorum plures casi.

Sainct Iacques.

Februarij XXVIII. indesinenti displosione, disiecto muro, post diutinum prælium expugnantur munimina, sauciato lethaliter, dum ruinam propugnat, præfecto arcis Motagachono, centúmque circiter cum eo gregarijs. Turris non hinc procul assurgebat, in quam ducentis legionarijs confugiunt Rebellium præfecti quatuor; nec morâ, placitum victoriâ lætam cohortem, in eam ferri; atenim desperatâ salute obsessi, extrema tentant; Regij contrà, recenti pugnâ enerues & fracti fatiscunt, dilatâque in crastinum nouâ oppugnatione, præfecti interim vitam sibi saluam stipulantur, præsidiariósq; victoris arbitrio linquunt, indignam viris illustribus deditionem, quibus aut saluos esse non nisi cum legionarijs deceat, aut gloriosâ cum illis morte finire, mutuâ inuicem necessitudine copulatis præfecto & milite, quæ nisi iure gentium violato violari non possit.

Arcis præfectus occiditur.

Turris deditur.

HISTORIA PROSTRATÆ A LVDOVICO XIII. SECTARIORVM IN GALLIA REBELLIONIS,

LIBER SEPTIMVS.

CAPVT I.

EPITOME.

Rex Lutetiâ Nannetes venit. Soubisius supra fidem audax, non diu tamen. Regi tunc exercitus leuior vnde. Riæ insulam Soubisius diripit. Expedиátne Regem instructâ in eum acie experiri. Præmissus Buscocarquesius. Rex ipse superato amne in hostem pergit. præscribitur in prælium ordo. Legionarij magno periculo Regem sequuntur. Militum in Ludouicum Regem amor. eius virtutes commendantur. Soubisius fugit. strages Rebellium. victoria Regi penè incruenta. Cęsorum, captorúmque numerus. debitam à Deo vni Regis præsentiæ cladem. deditæ exin pleraque arces.

Rex Nannetes venit.

REx factionem Rebellionis in dies gliſcere videns, præcipiti Martio Lutetiâ Aureliam; Aureliâ Blœſas venit, vbi expeditè copias quæ circumquaque hybernauerant, in vnum coïre iubet, quibus auctus, ſecundo amne Nannetes præteruehitur, retrahendo Rupellam Soubiſio, qui ſex peditum millibus, ſexcentiſque equitibus vaſtabat maritimam oram. obſtiterat pro virili Rupiſulcaudius; at leuioribus copijs conatu irrito. *Nantes*

Soubiſij audacia.

Soubiſius nihil Regis præſentiâ territus iactare palàm, ſibi audaciæ ſatis & virium, vt inſtructo cum Rege prælio experiretur. dictum audax, verum tamen; vix ſex peditum millibus compoſito tunc Regis exercitu, diuiſis ſcilicet ex prouinciarum neceſſitate copijs, quæ circiter quadraginta legionariorum millibus conſtabant, imperatoribus Eſpernonio ad Rupellam, Ellebouio ad Aquitaniam, Mommorancio ad Galliam Narbonenſem, Leſdiguerio ad Delphinatum; alariorum ſex millia, quidem Regi merebant; at cum peditatu prædicto diſtributis ijs, vix Regem tunc quingenti ſtipabant.

Regi quare lenis exercitus.

Riæ inſulam Soubiſius occupat.

Hæc inter affertur Soubiſium apud Inſulam, cui Riæ nomen, poſitis mapalibus conſediſſe, fiſum genio loci; quia aſperis circùm ſaltibus claudebatur: purpurati ad hæc ſubeundam prælij aleam negare vbi Rex adforet; ſcilicet militari lege cautum, raró totis viribus manum conſeri. Batauiam, quæ iam ab annis circiter L X. belli in Europa theatrum non iniuriâ dici poſſit, vix periculoſam aleam inſtructo ter prælio ſubijſſe. magnum hîc in Regia *L'iſle de Rié.*

persona momentum esse, quam, quò res cumque cadat, imminenti periculo implicitam nemo ambigat. fugandum hostem, aut Regijs ab eius conspectu fugiendum; si fugabitur, quod rebus sic stantibus arduum videatur, imminere Regio capiti, incertam à plumbo, aut ferro aleam, quando is inuicto Principi animus est, vt desidiosus prælij spectator esse non ferat. Si contrà (absit omen) Regis acies in fugam agi contigerit, aut in hostium manus incidendum, aut gloriosis inter arma vulneribus Regi finiendum; ipsammet mali exitialis cogitationem fatalem animis. timendum velut præsens, quod tantâ Galliæ iacturâ accidere non ægrè possit. Neque eam, etiam in Regias partes inclinantis victoriæ vtilitatem, quæ damnum ex aduerso æquet. agendum in fugam Soubisium, milite, situ, genióque loci fortiorem; gloriosum illud, sed nec ideò dedendam Rupellam, nec Regis triumphos augendos, cuius virtutem tot victorijs eò prouexit apud exteros fama, vt laudis cumulum assequuta, nihil nouo iam decore indigeat; imò nec penè augeri possit. Nempe egregiam giganti laudem, pigmæum ausum cominùs congredi, sternere; spolia ampla, magnúmque decus LVDOVICO HERCVLI GALLICO, repurgare imperium monstro, quod, præter innatam feritatem, nihil magni animi præ se ferat.

Periculosum ad Regis præsentiam prælio experiri.

Nullam aut leuem à victoriâ vtilitatem.

His, aut similibus ab eâ expeditione Regis animus auertebatur, cùm ipse naturâ ad belli pericula pronus; Nec patiar, inquit, subditi superbiam, Regis sui fortunam & arma adeò dedignantis, vt acie cum eo instructâ congredi ausit; nec me, detrectato

Præmittitur in insulam Buscocarquesius.

prælio, vniuerso hodie orbi, posteríſque fabulam dabo. Adesse interim nuntius, quo monitus Rex paratum Soubisium vt Riæ insulam diriperet: nihil distulit Buscocarquesium, manu expeditâ præmittere; nec mora, locorum haud ignarum præfectum legio, alæque, quam in partem ducerentur nesciæ, sequi, citóque agmine in insulam abripi: vrbs eà parte mari adiacet Riæ nomine, eam Buscocarquesius inuadit, propulsatóque diu Soubisio, vbi numero vincitur, datà in insulam viâ, hostem ab vrbe prohibet, Regémque periculi monet. Insessâ Soubisius insulâ, quà videbatur descensus in eam commodior VII. tormenta locat, reliqua aquis vndequaque stagnantibus, ad crescentem fluctum penè imperuia, aditu admodũ periculoso natura sepserat. Insulâ iam ab hoste occupatâ, quę aliũ cõsternassent pericula, Regem impulere, vt citiùs, maioríque quàm antè animo eò signa conuerteret, pergit intrepidè susceptum iter, sequuntur legiones, alę, Principes, nobiléſque Regi imperatori suo adequitant, præfecti prælij ordinem præstolantur.

Riè. Boiscarquois.

Rex ipse in hostem pergit.

Iam lux appetebat, cùm Rex fiduciâ ac spe plenus alacres milites, arma capere, & exire in aciem iubet: Rupifulcaudius interim, tribus circiter hominum millibus leuiores Regis copias augere, militíque nouos animos addere, æquo iam Marte, si numerum spectas pugnaturo. metationem illi præscribit Rex ipse, bacillo huc illuc designans militiæ ordinem, mandátque hærere immotum, donec iussus iret in hostem. Præmissi, qui vada tentarẽt exploratores, demissis iam aquis, triplex

Rupifulcaudius Regi iungitur.

La Rochefoucaud.

referunt,

referunt, quod si protelabitur opus, breui aquis obduxerit vnda refluens, quę iam sensim demissior, post sex horas in seipsam foret recursura. Ad hæc triplicem aggressionem indici, diuidi in tria exercitum agmina, Condæo primum, secundum Schombergo, Rupifulcaudio tertium credi. Condæum stipabant Vindocinensis, Marescallus Praslinius, Bassompetrus; Schombergum Auriacus, Rupifulcaudium Suessionensis Galliæ Princeps; Estissaci, Rainuillij, San.-Vincentiíque cohortes, dein Regiam prætorianos vigiles ductabant ad primum cornu, Marescallus Vitrius, Zametus, Mariliacúsque Castrametatores. Rex circumequitans distribuebat militaria ad prælium munia, cùm renuntiatur alarios hostium, pugnam adorturos turmatim aduolare. experiri ad hæc præmissi iterum exploratores quâ vado transmeabilis riuus; at nec dum se in mare receperat fluctus, donec demissis nocte circiter mediâ aquis, creditâ Rex vndis fluctuantibus salute imperij, non sinè periculo transmeat, sequi indictâ causâ alarij, vltráque positi in turmas distribui nouo iam ordine.

Prælij ordo.

Schomberg. La Rochefoucaud. Condé. Vendósme. Praslin. Bassompierre. Auriac. Soissõs. Estissac. Rainuille. Sainct-Vincẽt. Vitry. Zamet. Marillac.

Rex vado amnem transmeat.

Excursorum pręfectura Bassompetro datur, quem dum Marescallus Vitrius sustinet, primum agmen Regi, Condæóque incumbit; illum cataphracti Regij ordinis centum, hunc leues Regis alarij totidem stipant. Equitum exin Guisij ordo, Suessionensi Principi; Rupibaritanti, quem supra captum memorauimus alæ, Voluntariíque, quos ad Regem Regina parens miserat nobiles, Vindocinensi creduntur. Regi ad latus aderant non indigni, quorum

Nouus vltra amnem ordo.

hîc nomina ad posteros transmittantur, Vindocinensis magnus Galliæ prior, Duces Fronsacus & Radesianus, Marescallus Praslinius, Marchiones Courtenvautus, & Nigellanus, Schombergus quem animo simul & prudentiâ illustrem Rex eâ die sibi consultorem delegerat.

Fronsac Retz. Courtenvaut Nesle. Schomberg.

Legionarij vbi Regem periculo implicitum audiunt, Bassompetro, cui exhinc excursorum vt suprà retulimus munus incubuit, Baronéque Palüao primo Regis tricliniario ductantibus, amnem transuadant, superantibus ipsamet præcordia vndis; quò loci obseruari velim ingentem militis Galli erga Regem suum amorem: hærebant inter sacrum & saxum dubij pedites, nec satis illis audaciæ suppetebat, quò intentatum experirentur alueum. accedebat quòd reciprocans iam iam Oceanus inflato nouis fluctuum incrementis canali regressum occludebat, vt aut omnino pereundum, aut vincendum foret.

Legionarij magno periculo amnem transuadãt.

Bassompierre. Palüau.

Has inter angustias vix Regij transitus fama persuaserat, cùm eodemmet quo terrebantur antè periculo milites, Regem sequuturi fluctuum se misericordiæ credunt, regiæ salutis adeò memores, vt sui obliti vitã haud incertæ morti exponere gloriosum ducerent. Rege optimo qualem hodie Gallia experitur, omnes vnius spiritu viuunt, nemóque illi superstes aut optat esse, aut potest. Imperatorem suum præcarum habent milites eo ipso quòd imperator est; at si beneficio huic, quod fortunæ aut natalibus plerumque debeatur, accedunt heroïca in prælium virtus placida indoles, pietas, clementia, subditorũ

Militum in Regem amor.

Quã amabilis Rex Ludouicus.

amor, iustitia, æquanimitas, omnia supra fidem magna, si liberando populo sanguinem, si iustitiæ stabiliendę labores, si protegendæ Ecclesiæ vitã ipsam impendit, quem fortuna, natales, aut virtus fecere Regem, ánnum dignus erit, quem supra vitam miles, populúsque habeant carum? is est LVDOVICVS, cui nec adulabor, si adiecero magnitudine animi Henricum patrem; pietate præuertere, penè dixi Ludouicum IX. nisi quòd inter sanctos ascriptus ille, vno hoc indicio virtute cuilibet mortalium maior haberi debet.

Ex aduerso Soubisius, quem eâ die nescio quæ præter morem habebat tacita consternatio, dum demissæ aquæ effugium dabant, quinquaginta alarijs, desertis ignauiâ incredibili signis fugam adornare; legionarij, quíque superabant maiore alarij animo hærere primùm, instare Rex ipse generoso equo agmina circumequitans, cùm hostis turbatis ad eius conspectum agminibus pars turmatim in naues, quæ in algâ reciprocantes vndas operiebantur ad fugam, euadunt; pars in dumeta hinc inde dilabũtur, fato ęquali omnibus hos rustici, illos expugnatis nauibus Regij milites ad internecionem delent. Præda ingens victoribus cessit, quam inter inuenta tintinnabula sacra plura, campanas vocant, quæ deprædatis Ecclesijs, liquandis tormentis bellicis, Rupellam Soubisius asportabat. Alarij interim qui prælium ausi, fugiente Soubisio, audaci in speciem vultu firmauerant in algâ vestigium, repentinâ consternatione pristinæ virtutis immemores; imò & omnium nescij non arma;

Soubisius in fugam abripitur.

Ingens hostium strages.

non ordinem, non consilium seruare; sed pecudum more trahi, occidi, capi, dum Regij incensi memoriâ laborum se quisque vltione & sanguine explebant; quibus equi velociores, per paludes, per saltus, vt cuique sors viam dabat, abripiuntur.

Cæsorum numerus. Illustrior ea victoria Regi, quàm credi possit; quippe supra mille quingentos, quos Rebellioni abstulit primus militum furor, quingentos circiter quos rusticorum falces, opimam demessuere segetem, incidere in victorum venabula & casses septingenti, quos inter si Soubisium eximis, militiæ præ- *Captiâ Rege.* fecti omnes, Motæus, Arnaldius, Veterouineus, Comes Marenius, pluresque de quibus addubitatum diù, Rebellionis crimen eorum capite expiaretur, nécne; imò & debitæ illos implicuerat pœnę armorum æquitas, nî Regis clementia præualuisset. signa nullo exempto, septem tormenta bellica, totidémque naues auxere triumphum. Soubise. La Mothe. d'Arnauds. Vieille-Vigne. Marenes.

Redeunti in tabernaculum defesso Regi, qui assiduâ contentione, quindecim iam horis vix vlla quiete adequitarat, occurrunt consilio minùs, quàm sorte quinquaginta hostium cataphracti, in quos emissa centum alariorum expedita manus decem agit in vincula, reliquis pręcipiti fugâ in paludes actis, vbi vndis, fame, rusticorúmque manu intercidêre. Exin à Rupifulcaudio expugnata Chaumæa arx, quâ quadringenti Rebelles saluâ vitâ absistunt, gesta hęc ad XIV. Kal. Maias. Chaume.

Soubisius fugâ iterum euadit. Posterâ die, dum quantâ potest celeritate Soubisius in fugam abripitur, in Bayersium Rupifulcaudij legatum, longè viribus imparem incidit, eo fato, vt Bayers.

triginta suorum captis, vix ipse equi valentioris nisu euaserit: adeò semel in fugam dilapsum consternant omnia, vt ipsamet dumeta & arbores seu vmbrâ, seu impellente leniter vēto terrorem incutiant. vix erant qui deditos caperent, vix qui posita ignauiter arma exciperent, intereà dum in fidam non procul hinc stationem Soubisius euadit, vbi diebus aliquot moratus, postquam audijt sedatum populi Rupellani furorem, Rupellam solus redit, qui nudius tertius sex hominum millibus portu soluerat.

Quas in eius caput imprecationes coniecerit proteruia populi, nôrunt, qui mille supra ducentos eâ clade Rupellæ oppidanos vrbis florem, desideratos non ignorant, quorum matres, vxores, agnati, mala eius excidio omnia imprecabantur, ignauiæque postulabant, qui tot præclaros viros apertâ pernicioso exemplo fugiendi licentiâ, morti exposuisset. *Eam victoriam portentum esse.*

Regijs iactura non nisi gregariorum septem fuit: vbi iure mirari liceat, quî factum vt Soubisius, vir alioqui audax, quod nec diffiteri liceat, eâ die, copijs, loco, Rupellæque viciniâ longè valentior, vix hoste viso fugerit; quod plerisque placuit Regiæ præsentiæ imputandum, cuius fronti nescio, quem immortalis Deus characterem impressit, quo insinuatur subditorum animis aut amor, aut terror, vt qui non amauerit, timeat. Dehinc validissima Rohanææ ditionis castra duo ad arenas Oloneas, Belliuisium, Aspremontiúmque cedunt, quæque initiò obsistere velle videbantur, consulta meliùs misericordiæ se Regis committunt. *Deditæ exin Regi arces.* Beauuoir. Aspre-mont.

Sexcenti eâ victoriâ capti Nannetes ducuntur vbi XIII. in furcam actis, reliqui præfecti capitalium sententiâ ad triremes damnantur.

Memorant postquam Rex transuadato canali subierat insulam, deductâ in militare hostium consilium ineundi prælij ratione, Soubisium negasse palàm, conferenda cum Rege signa, quam dum argumentis tegebat ignauiam, venisse in mentem astantibus, ferro eum transfodere; quod ad inopinum Regis aduentum, subita fugæ aut pugnę necessitas auertit.

CAPVT II.

EPITOME.

Suffectus Espernonio, Suessio consanguineus Regi Princeps. conceptum hinc mærorem sapienter veteranus dissimulat. Regem sequitur, cuius exin liberalitate non parum gaudet. in Royanum castra mouentur. classis Gallica, subsidiarijs aucta triremibus Olysipponem appellit. Taillaburgum nouo firmatur præsidio. Mommorancius quamquam adhuc æger rem strenuè gerit. Vieulesij Comitis ad vallem Saxiacam victoria. Aunousius Sectarios ad Castrum-nouum-Arrij ingenti clade afficit. Toneinsij obsidio. irritum deditionis consilium. Molendinum magna hostium iactura expugnatum. Forcęus in subsidium Mompouliano adest. vulneratur ad caput Mompoulianus. manus conseritur. Cornussonus, Vicinus ab Ambrâ, pluré sque occisi. Res ab Elle-

bouio strenuè geritur. Theminius quamquam æger dimicat. feminarum ab vrbe erumpentium crudelitas. vrbs deditur. in Forcæum postulatio. Castesius peregrini habitu Romæ hæresim abdicat.

ANNVS iam in seipsum recurrebat, ex quo Espernonius imperatorium munus Rupellanis terrâ fatigandis susceperat, quo gloriosè defunctus Regi in expeditiones Aquitanicam & Narbonensem adesse iubetur; veterani nempe consilio maximi rebus bello gerendis momenti. Suffectus illi Comes Suessio Regi consanguineus Princeps, spei maximæ adolescens. *Suffectus Espernonio Suessio Princeps.*

Displicuit procul dubio ea Espernonio non aliâ causâ mutatio, quàm Regis placito; quamquam ne cum Principe Gallo videretur de gradu contendere, quâ pollet prudentiâ lubens in speciem cedit, qui nisi coactus, summóque dolore parebat. Attamen sequi à Rege iussus prætexere primùm decrepitam senectutem, cui tandem aliquando quietem indulgere necessum sit; nec sibi, vni Regum obsequio nato post sexaginta annos, quos magnam partem bello expleuerat, satis virium superesse, quò longioris expeditionis erroribus & periculis implicetur; quod residui sibi ad vitam temporis, Deo, virtutíque magis, quæ viam ad cœlum sternit, debitum, quàm bellicæ, vanóque gloriolę apparatui. Iussus tamen iterùm, imperio se facilem pręstat, dissimulatóque præreptæ sibi præfecturæ dolore, viæ se cum Rege accingit, non ignarus Principi in *Mœrorem Espernonius dissimulat.* *Iussus Regem sequitur.*

dies ad manum esse, quo subditi mœrorem, interdum ex rerum necessitate illatum, subitâ lætitiâ, gaudióque cumulet inopino; nec spem fefellit euentus: quippe supra purpurei Galeri decus, quod Archiepiscopo Tolosano eius filio, viro haud immerenti, à summo nuper Pontifice Rex impetrarat (minimum illud, vbi id sibi Archiepiscopi filij virtus, natales, doctrináque promeruerant) suprà id gratiæ Valetam eius filium Vernoliæ exhinc naturâ sorori matrimonio Rex destinatione coniunxit, quod bello mox ad præcipitem annum confecto, Lugduni consummatum videbimus, si eò vsque progredimur. quibus omnibus superaddita proprætoria Aquitaniarum inferioris & citerioris præfectura, quam nisi principibus debitam in comperto est, ad felicitatis omnimodæ cumulum euehent virum haud immerentem. At hæc infrà, si dabitur.

Collata in eum à Rege beneficia.

La Valette. Vernueil.

Suessioni etiamnùm adolescenti datur Mareschallus Vitrius vir prudens, magníque animi, qui consilio illi adforet; quo munere quàm defunctus sit gloriosè, infrà memorabimus.

Suessioni in consultorem Vitrius datus.

Vitry.

His ità gestis in Royanum signa conuerti placuit, datâque Espernonio cingendæ vrbis curâ, iubetur Suessio Rupellanis terrâ obsistere, quo minùs aut de inferendo subsidio cogitarent, aut de plaga vt antè diripienda. at nihil obstabat, adhuc quin XX. nauibus commeatum ex placito subsidiúmque inueherent; cùm oportunè nuntiatur classem Regiam superato Gaditano Olysipponem appulisse. Suprà attigimus iussum à Rege Guisium, classem Gallicam, quam portus vulgò Massiliensium habet à Mediterra-

In Royanũ castra mouentur.

Royan.

Classis Gallica.

Le destroit de Gibaltar. Lisbone. Marseille.

Mediterraneo in Oceanum expeditè subuehi procuraret: accesserant subsidiariæ confederatorum triremeis, bellicęque naues, quibus Dampetrus triremium in Gallia præfectus maior, Generalem vocant, ineunte vere non sinè periculo Olysipponem appulerat, hinc Aquas Augustas, Bayonam vulgò, Bayonâ Regis imperio Aletensem portum subeunt, vbi Aletensiũ maritimę gentis, viginti expeditissimę naues classem operiebantur, quæ nondum obsesso Royano Santonũ plagã hoc ordine prętergreditur.

Dampierre. Bayone. Sainct Malo.

Auxiliares confederatorum copia.

Primam aciem componebant quatuor supra decem Massiliensium naues bellicæ, omniũ quas Mediterraneum habet expeditissimæ; succedebant decem triremes Gallicæ, exin Reipublicæ Venetæ auxiliares triremes, ingénsque illa maris Adriatici domina quadriremis, Turcorum terror, ducentis tormentis bellicis, milléque supra ducentos militibus formidabilis; claudebat agmen Melitensium. immanis quadriremis trecentis instructa equitibus, quibus adiuncti milites quadringenti; illam ad latera hinc inde firmabant duodecim magni Etruriæ ducis bellica nauigia, quibus confederato, agnatóque Regi opitulabatur. His adscriptæ XX. Aletensium naues.

Malte. Toscane.

Niortio Rex Santones venit, relatóque Taillaburgi præsidiarios nutare in fide, maioris momenti eâ arce, quàm vt dubiam Rex pateretur, nouo illam firmauit præsidio, initâque panopliæ, quæ eò loci asseruabatur ratione, inuenta arma instruendo non ægrè decem millium exercitu. Santonibus Royanum itur, vbi Espernonius cum Sansurino præfecto

Niort. Saintes. Taillebourg. Sainct Seurin.

Taillaburgum nouo præsidio à Rege firmatur.

deditionis iam conditiones tractabat. Hæc ad Oceanum.

Mommorancius adhuc æger.

Ad Mediterraneum Mommorancius Narbonensis Galliæ Prorex, à morbo, ad Montalbanam obsidionem contracto, nondum planè conualuerat, nec minùs ideò quamquam æger, viribúsque impar fatigabat hostem, Castrametatore Marchione Portesio, eius ex matre auunculo, cuius virtuti supra fidem est quantùm Gallia Narbonensis debeat, qui Mommorancio duce nihil periculis detrectatis, liberauit à tyrannicâ Sectariorum oppressione prouinciam; tria illi peditum millia, ducenti cataphracti merebant: Chatillonio ad Fossas Marianas priuatam intereà vitam agente, nihilq; in Sectarios auso, qui vxorem, filiúmq; apud Montispessulanenses haberet in vinculis, nullà misericordiâ iugulandos, si bello suam ille operam Regi præstitisset.

Sectarios in Galliâ Narbonensi infestat.

Le Marquis de Portes. Lãguedoc. Aiguesmortes.

Vieulesij Comitis victoria ad vallem Saxiacam.

Per id tempus Comes Vieulesius Bruguierâ, Biterras in Mommorancij subsidium properabat; cùm Tanusius ad Saxiaci vallem, loco dumetis obsito insidias struit; Vieulesij frater Mombrunus excursores ductans insidijs circumuoluitur, prçliúmque vix equitibus decem adornat: auditus à Vieulesio sclopporum fragor monuit manum conseri, nec mora, sclopo ad manum reliquâ alariorum turmâ fratri aduoluitur: pugnatum diù ancipiti marte, donec Tanusius in fugam actus quadraginta quinque suorum desideratis, impedimentis, equísque amissis vix saluus euasit.

Vieule. Beziers. La Bruguiere. Tanus. Saissac. Mombrun.

Suprà, ad finem Ianuarij, nescio quo fato nobis excidit Regiorum ad Castrum-nouum-Arrij

Castelnau-d'Arry.

Aunoux Seuenes. Foix. Castres. victoria illustris; quâ præfecto Aunousio, Sectariorum Cebennensium cohors, dum à Fuxensi prouincia Castrum Albigensium remeat ad internecionem cadit, captis signis, quæ etiamnùm hodie in victoriç monimentum Tolosæ ad D. Stephani Metropolim prostant, viridi, rubeo, albóque coloribus. Ellebouium, Theminiúmque ad Toneinsij obsidionem distentos reliquimus antè, redeat iam ad illos historiæ series. *Aunousij in Sectarios victoria illustris.*

Ad VIII. Kal. Maias post apertam diutinâ verberatione ad propugnaculū vrbibus intermedium ruinam, placitum admotis scalis oppugnari; delecta nobilium manus Feudimarchioni, in oppugnationem datur, instant gregarij, quorum agmen, ne in fugam abriperentur, nobilium manipulus claudit. Manus hinc inde conseritur strenuè, Feudimarchionem traijcit ad humerum plumbus immani vulnere, vacillabántque præfecti sui discrimine acies, nî positi à tergo nobiles restaurassent pugnam, donec diutino prælio fatigatus hostis loco cessit. Propugnaculi possessor Ellebouius, nouum cunicularijs opus indicit, claustra, aggeres, valla, & fossas, stationem ab hostium eruptione firmantia, vbi demum Picardiæ cohors in tuto excubias egit. Posita dein loco oportuno tormenta, obsessos adeò infestant, vt colloquij veniâ impetratâ (quamquam rem consultò gestam plerisque placuit) quinque ab vrbe nobiles subierint Regiorum castra, proponendis conditionibus deditionis, quibus Mompoulianus, Castesiúsque subscribere parati essent. Quæsitę ab obsessis longiores ambages absumendo tem-

Fimmarcon — *Expugnatur propugnaculum.* — *Vulneratur Feudimarchio.* — *De deditione colloquiū irritum.*

pori, intereà dum subsidium parabatur, legésque Ellebouio deditionis non aliæ propositę, quàm pulsantibus tympanis, signis explicatis, ignito tormentario fune, glande, quod aiunt ad buccam, saluísque impedimentis, vrbe & libertate ciuium. Ellebouius contrà, vnam Regis misericordiam pro lege dabat, quam si vltrò obsessi admitterent futurum aiebat vt vita, libertas & bona illis salua forent. displicuere præsidiarijs conditiones, maiorique quàm antè contentione redintegrata exin verberatio.

Molendinũ magnâ hostium iacturâ expugnatur.

Postridie Molendino, quod claustris, superstructóque aggere Forcæus non vrbe procul, parandæ eâ parte obsessis libertati, firmauerat, magna suorum iacturâ deijcitur, desideratis legionariorum circiter quadringentis, captis nobilium multis, Forcæo, Theobonóque vni equorum velocitati vitam debentibus.

Forcæus Sectariorũ vrbes in Toneinsij subsidium concitat.

Desperatâ obsessorum salute, Forcæus Mompouliano filio, quem præ ceteris habebat charissimum opitulaturus, Sectarias Aquitaniæ, Petragoricorúmque vrbes in subsidium concitat. Liberãdam haud magno periculo momenti maioris vrbem, quàm vt ità eius protectionem prouinciæ abdicent: adesse in viciniâ Clairacum, vnde Toneinsij muris, trium horarum spatio, legio admoueatur; si inter hæc eruperit Mompoulianus soluendam obsidionem, expugnatis Regiorum castris, captâ supellectile, fusis, cæsísque, qui obsistere ausi; fatigatos diutinâ obsidione Regios; missos à se sæpius in eorum castra exploratores, qui laxas excubias referant, militarésque, vbi nox ingruit, stationes passim desertas;

vrbem eam communicandis inuicem consilijs percommodam, vnúmque, qui sectæ hodie supersit Tolosâ Burdigalam Garumnæ transitum. Dictis parent Sectariorum municipia; atenim quia infesta illis planities, præsidiarijs vrbium circumadiacentium non nisi Regijs, positis militaribus sagis, & armis, nec turmatim, vt assolent milites, Clairacum indictâ die coëunt, vnde conflato supra ducentos mille gregariorum exercitu, præcipiti Aprili, Forcęus monito staret in armis Mompouliano, prælio se accingit. Quod antequàm describimus, monebo laborantibus annonæ penuriâ obsessis, illatum secundo Garumnâ, magnâ copiâ commeatum, militari, quod Forcæus armauerat, nauigio; non ausis prælium seu imbelli animo, seu pecuniâ corruptis, tribus Hierosolymitanis equitibus, quibus Burdigalensis Senatus nauiculas sex in eam expeditionem instructas commiserat, quod obsidionem in moras diuturniores traxit.

Coëunt Sectarij.

Commeatus Toneinsium infertur.

Fama tunc inualuit glande sauciatum, quà cranij extrema capillicium subit Mompoulianum, dum Regios ab oppugnatione domus muro adiacentis prohibere conatur, expugnatámque domum magè hostium consternatione ad eius vulnus, quàm Regiorum virtute, quamquam strenuè conseruerant manum: leue vulnus vix plumbo cutem cranij extimam delibante, quod tamen illi excidio erit, vt infrà videbimus.

Vulneratur Mompoulianus.

Forcæus haud ignarus Regios facinoris, quod parabat futuros conscios, fatigandis ijs, edito non procul à castris colle sese ostentat sæpius, signis expli-

Forcæi stratagema bellicum.

catis, tympaníſque pulſantibus; Regij ex aduerſo ad arma accurrere, in arenam, (prælij campum vocant) instructis aciebus deſcendere, præſtolari hoſtem, qui renouatis ter, quatérque in die eiuſmodi fictionibus Ellebouio, Mareſcallóque Theminio eâ arte illudit, vt miles nocte inſomnis, interdiúque in armis ſtare coactus vix ijs ſuſtinendis par eſſet. Poſtquàm biduò Regios conſilij ſui anxios fecit, ratus fictionem vt antè credituros, mille circiter pedites, quadringentos equites prouectâ iam nocte Clairaco emittit, quæſitóque longiore in circulum anfractu, per amica ſilentia non vrbe procul, profundâ & latâ viâ conſiſtit. agmina ductabant Forcæus pater, Marchio filius, Marchióque item Bourſoleſus: progreſſos, primo diluculo explorator detegit, diſploſóque ſclopeto, ſtationarios, quos diuturniores noctis excubiæ in ſomnum imminente aurorâ laxauerant, monet adeſſe hoſtem. Nec mora, loco oportuno Forcæus pedites locat, ad Toneinſienſis propugnaculi latus, viâ eius profunditatis, quæ militem à Regiorum diſploſione tegeret, ea via eſt quà Marmanda patet: præmitti ex hinc ducentos ſclopetarios, qui loca hinc inde inſéderent quà in prælij campum iter erat, ſcilicet transfodiendis à latere Regijs, dum in arenam de more accurrerent. Ità res accidit. deuolant ex præſcripto ordine nobiles & gregarij facto agmine, viámque incauti ſubeunt, vbi ſauciati plures, plerique cæſi. Parte aliâ in Toneinſienſe propugnaculum acie ſuâ Forcæus irruit, albis ad collum mantilibus, quo ſecundùm tenebras ſe inuicem ab hoſte diſtinguerent. Ad eam

Champ de bataille.

Cum Regijs ſigna confert.

Bourſoles.

Marmande.

Propugnaculum oppugnat.

Arpajõ. S. Chamaran. Perdigal. Lessarras. Brigantin.

Ab Arpajono retruditur.

forte fortunâ stationem Vicecomes Arpajonus vir strenuus, Sanchamarandus, Perdigalius, Lessarrasius, Brigantinúsque voluntarij nobiles agebant excubias, quorum virtuti nemo dubitauit debitam eâ parte victoriam, fusis magnâ iacturâ hostibus.

Fragore Theminius Ellebouiúsque experrecti.

Intereà scloporum fragor, inconcinnæ, rudésque dimicantium voces, tympanorum strepitus, tubarum clangor Ellebouium, Marescallúmque Theminium imperatores, qui non procul hinc ad prætorium quisque suum ab excubijs, somno matutino membra crediderant, implacidâ velut imagine turbant, sublato somni otio; illi arma capere; quamquam Marescallus quartanâ laborans vix in vestigio consistere poterat: Ellebouius, dum cassidem, thoracémque æneum ephœbi duo offerunt, in procinctu armigero vt ea aptaret, caput ad fenestram exerit, quà prælij campus prostabat, cùm victor hostis, ingenti vociferatione, tabernaculo eius aduoluitur. Ille omissis armis, equo insilire, ferróque ad manum in hostem decurrere, sequuti ex familiâ nobiles aliquot, morti eximunt, sternúntque obuios.

Erumpit inermis Ellebouius.

Cornusson.

Cornussonus lethaliter vulneratur.

Non procul hinc Cornussonus Tolosatum Senescallus in turmam hostium incidit, quam ratus amicam; Quid moramur commilitones, inquit, quin aut propulsemus ingruentem hostem, aut pulchrâ gloriosè dimicando morte finiamus? Dixerat, cùm inimicâ phalange circumuolutus, sclopetis excipitur, triplicíque vulnere sauciatur, nec minùs ideò pugnâ absistit. Post diutinum prælium, viam sibi in vrbem strauerat victor hostis, Marescallúmque Theminium ægrum in vincula destinabat, cùm

re agnitâ Arpajonus eius gener, expeditâ duodecim equitum turmâ hostem à tabernaculi aditu prohibet, donec in prælium accinctus Theminius equo irrumpit; non antè acriùs dimicatum, vbi supra modum laudata Vicecomitis Arpajoni virtus, cui vitã debuisse Theminium nemo tunc dubitauit.

Ab Ambra eiúsque nepos occisi. Ex aduerso ad syluæ profundioris oram Vicinus ab Ambra heros inuicti animi, eiúsque ex fratre nepos Vicecomes Montis clari etiamnùm adolescens, quibus vix nobilium quatuor aderant, dum sequuturum alariorum ordinem autumant, in legionarios fixo vestigio præstolantes deuolant: pugnatum hîc acriter, at auerso Regijs marte; quippe dum detrectantibus prælium alarijs nostris, ducentorum impetum vix octo equites sustinent, miserè occumbunt. Mon-clar.

Traijcitur lethali glande Vicinus ab Ambrâ, nec diu fatum eluctatus equo excutitur; accurrere eius nepos, quem in defectum prolis sibi ex stirpe heredem scripserat, equo desilire, retrahendo hinc procul patruo palpitanti adhuc, cùm plumbo traiectus ipse in exspirantem cadit, haud indignus qui magni animi, ingentísque erga suos affectus commendatione donetur. *Strenuè à Regijs actũ.* Laudati præ alijs Comes Ribeiracus, Motæus Altifortius, Marchio Dousius, Vigniolius primus Castrametator, Arpajonus illæsi omnes; nisi quòd Dousius sauciatus, diu vitam in periculo habuit. Desiderati post rem strenuè gestam Boneulius magnâ virtutis famâ illustris, Picardicæque cohortis præfectus, duo eiusdem cohortis legati, Belhadæus, Plenipugnius Casausius, trigintáque cum illis legionarij. Ribei-rac. LaMotte d'Hau-tefort. LaDou-se. Boneuïl Belhade Plein-poing. Casaus.

Dum

Dum ità ad primum ab vrbe lapidem manus conſeritur, erumpit Mompoulianus, quamquam à vulnere tardior, Douſiíque cohorte, quæ ad valla agebat excubias, in fugam actâ, Pedemontanam retrudit, intereà dũ egreſſæ feminæ ferro & flammâ militum mapalia diripiunt, vbi, quod & alibi geſtum ſæpius, poſt iugulatos ad internecionem ſaucios, ægróſque, ignem ſubijciunt caſtris, tormenta corrumpunt, puluerémque & pilas tormentarias in vrbem aſportant, glorioſo admodùm hoſti facinore; niſi poſt fugatum magnâ iacturâ Forcæum, poſt cæſos trecentos ſubſidiariorum, in vrbem retractus Mompoulianus recrudeſcente vulnere pœnas temeritatis luiſſet. *Erumpit ab vrbe Mompoulianus.* *Retruditur magnâ iacturâ.*

Ferunt febre debilitatum Theminium, dum ſui immemor ferebatur in hoſtem, deliquium animi paſſum, vt in prætorium mortuo haut abſimilis illatus, redeunte non niſi ægrè ſpiritu, reliqua ſaluus euaſerit. Deo vni debita victoriæ laus, poſito ſupra hominum vices facinore.

Magna hîc Rebellium, iactura fuit, lætâque Regijs non immeritò dici victoria poterat, nî ſummo omnium mœrore deſiderati Cornuſſonus, ab Ambra, Monſclarius, Boneuliúſque, viri quorũ animo, & conſilijs magna erant bello momenta. Accuſatum ad ea tempora memini Forcæum patrem, quòd parum partæ armis famæ eo prælio conſuluiſſet; qui ad manum habuerat, vnde ſolutâ obſidione principem, Galliæque Mareſcallum caperet, ingenti exhinc redemptione liberandos. Debitam Regiorum ſalutem receptui, cui præcociter inclinatâ iam in *Iactura regiorum Rebelliúmque.* *Accuſatur Forcæus.*

suos victoriâ cecinisset, vt quo tempore desperata Regiorum salus, editam memorent Rebellium cladem, non aliâ subiti receptus ratione, quàm timore. Magnum diuinæ in Regios prouidentiæ indicium, quæ tacitâ consternatione in fugam hostem eo momento adegit, quo Regij terga vertebant.

Deditum Toneinsium. Obsessi eò positis rebus, vt neque iam à Forcæo subsidium, nec malis quibus afflictabantur remedium sperare possent, colloquij iterum facultatem ab Ellebouio petunt, datur: póstque varias altercationes in deditionem demùm conuenitur hâc formulâ.

Deditionis leges. I. Tormenta bellica quæcumque in vrbe inuenta fuerint, Regi addicentur.

II. Diruetur quà designabunt obsessi murus, parando discessui.

III. Impedimenta, armáque dato commeatu Clairacum inuehentur.

IV. Præstabitur de non mouendo intra sex menses in Regem bello sacramentum.

Mompoulianus ager. His ità præscriptis Castronouanus vrbem subit, dat áque obsessis iurisiurandi formulâ, sacramentũ ab omnibus excipit; vrbe exin absistunt præsidiarij octingenti, Mompouliano primâ ægrè aciem ductante, qui à vulnere, morbóque tabescebat; nec diu equum passus in manualem se cathedram conijcit: claudebat agmen Vicecomes Castesius. Quamquam præfectorum conditio dispar, ille breui seu à vulnere, quod ad caput acceperat, seu morbo, parum Rebellioni debitam animam nobiliorem posuit, magno suorum mœrore, qui Forcææ stirpis no- *Castelnau.* *Paulo pòst excedit.*

bilissimum germen erat. Hic peregrinum agens, incultus, carbaseâ veste, scipione oblongo ad manum, ad cuius extremum assurgebant tria lilia, vixque vno ephœbo eodem habitu comite, pedes Romam venit, vbi ignotus diu, donec abdicandæ in summi Pontificis manibus hæresi Marchionem Cœuurium Regis Galliæ Legatum adit, à quo summo Pontifici exhibetur, mirantibus qui astabant, quòd inconcinnum, habitúque rudem peregrinum ingenti legatus honore donaret, quem nemo dubitauerat mendicum. Prouolutus summi Pontificis genibus, Rebellionis in Deum, Regémque suum crimen, quod diutinâ pœnitētiâ diluerat antè, sanctâ benedictione extirpari in perpetuum petit. lactem, se, hæresímque insimul hausisse, patréque natum hæretico, in erroribus ab Ecclesiâ procul educatũ; at Orthodoxos eos omniũ optimos esse, quos aliquandiu hæresis habuit, si quando propitiante numine Petri fluctuantē nauiculam subeunt; notos illis abusus, notam pertinaciæ hæreticę licentiam, manifestâ singulari numinis beneficio Catholicæ fidei veritatem. Se inter reciprocantis fortunæ fluctus Dei gratię supra quàm dici possit debitorem, post expertam sæpius in Regem suum (quod vehementer dolet) incerti prælij aleam, post propulsata diù, recénsque tria obsidia, Neraci, Monhurtij, Toneinsíque, Mayennio, Rege ipso, Ellebouióque Principe Lotharingo ad diuersa tempora oppugnantibus adesse incolumem, cui toties vita præripi debuit, quoties in Regium caput, in fidem Catholicam, in Deum ipsum ferrum exeruit. Magnum se

Le Marquis de Cœuures.

Castesius Caluinismũ in manibus summi Pontificis abdicat.

Eius ad summum Pontificem oratio.

ad eam conuersionem momentum statuisse, quòd etiam ingentes hæreticorum vires, ad vnam LVDOVICI Regis præsentiam fatiscebant, quòd tacitâ, cuius causa ignorabatur, consternatione, Rebellium manibus arma excidebant. Vnde post sæpius tentatam à se marte semper aduerso fortunam, conclusum tandem causam iniquam esse, Rebellionem noxiam, penitúsque exitialem, cuius origo & fomes vna hæresis. Dilapsum se ignaro patre, qui primariam ad Santones, Rupellámque Comitiorum Rebellium nomine præfecturam gerit, Deíque legati, quem caput Ecclesiæ agnoscit & profitetur, prouolui humillimè pedibus, quæ si post sacrosanctam benedictionem, quamquam indigno osculari dabitur, immortalem futuram felicitatem suam, habiturum se immensas numini gratias, cuius æternâ prouidentiâ in filium adoptabitur, qui hostis erat. Sic præfatus, lacrymis ad amorem obortis sanctos summi Pontificis pedes irrigare, datâque veniâ ingenti affectu deosculari, quod gratissimo omnibus exemplo fuit.

Quare abnegatas ante deditionis conditiones admiserit Ellebouius.

Condæum Principem Rex iam antè in eam obsidionem præmiserat, sequuturus ad extrema ipse, ratus defuturas in expugnationem à diutinâ obsidione Ellebouio copias; quo factum vt Ellebouius, qui obsidio diu incubuerat magnâ animi famâ, consortem gloriæ habere nolens, dum Condæus nouo subsidio properabat deditionis conditiones antè abnegatas, admiserit vltrò.

Secundum eam obsidionem, ineunte Martio clade afficiuntur Montalbanenses, dum Girardo

Mayennij alariorum præfecto, qui circumiacentem agrum vastabat, obsistere tentant. Errabat velut vmbra, infelix alariorum ordo, Villæque Borboniæ confinia diripiens, proditorio sanguine sæpe Manibus imperatoris olim sui litabat; cùm Vignaucius, etiam tunc Borboniæ arcis præfectus, sexaginta equitibus, quos ducenti sclopetarij, quinquaginta hastati stipabant erumpit: illi Girardus vir magni animi in occursum ire, sustinere primum agmen Bastidæus, manum alarios inter (nondum enim pedites venerant) strenuè conseri, donec Vigniaucius plumbo traiectus occumbit. Non distulere ad præfecti sui necem in fugam abripi pręsidiarij Montalbanenses, quos ad Villæ-Borboniæ munimenta insequutus Girardus victor magnam sibi promeruit laudem, cæso Villæ-Borboniæ præfecto, vigintíque insuper oppidanis, qui præfectum ipse suum Mayennium, inuictum Principem, eodemmet loci amiserat. Regiorum vix desideratus vnus, qui equo indomiti oris diu incassum obluctatus, in vrbem inuectus est, vbi agnitus, ferro vltore cadit.

Occiditur Vigniaucius.

Vignaux.

La Bastide.

Montalbanensium strages.

Præcipiti Martio Fauasius, Sansurinúsque, fanum Viuiani obsident, vrbem iam antè à Sectarijs ferro & flammâ vastatam. Monitus Ornanus equitum ordinem in eam partẽ ductat, vbi collatis signis, post diutinum prælium solutâ obsidione in fugam abripiuntur Fauasius, Sansurinúsque, desideratis Rebellium centum viginti quinque. condignam sacrilegis pœnã, qui, direptâ nuper eôdem loci Ecclesiâ, sacrosanctũ Eucharistię Sacramentũ ludibrio habuerant, calcato prô nefas! pedibúsq; attrito pane Angelorũ.

Fauas. Sainct Seurin. Sainct Viuian.

Ornano

Magnâ iacturâ Fauasius in fugam agitur.

Lescunus captus capite mulctatur.

Inter reliquias prælij Lescunus Benarnensis olim Parlamenti Senator, magni apud Sectarios nominis, quem supra sæpius memorauimus, sensim dilapsus Royanum appulit; hinc Clairacum rectà instituebat iter, cùm à San-Leodegario ad Cosas non procul Santonũ plagâ interceptus, tentatóque (quamquam viribus impar) prelio vulneratus Burdigalæ Senatus placito, capite mulctatur, qui Comitijs diu Rupellanis præfuerat, eorúmque diplomata vigintiquatuor, ad nouos cohortium, alariorúmque delectus, quà in Aquitaniam, quà in Benarnium asportabat, Rupellano sigillo cælata, propriáque ipsius manu ità obsignata; LESCVNVS *Præses.* ROVSTELAVTVS *Adiunctus.* GOVTTÆVS. RIFAVTIVS *à Secretis.* Perduellis infame caput etiamnùm hodie, ad Royani portam, quà mari alluitur prostat, in ęternum prostratę Rebellionis monimentum. Hæc ad Aquitaniam.

Lescun. Sainct Leger. Cosses.

CAPVT III.

EPITOME.

Espernonius Regis iussu Royanum cingit. Malè à suis habetur vrbis præfectus Sansurinus. Royani descriptio. admotus muris exercitus. oppugnatio duplex. expugnantur propugnacula duo. sepulti ruinâ quadraginta Regiorum nobiles. Royanum Regi deditur. deditionis conditiones. Monsmarsanus intercipitur. delusus Forcæi commento Theobonus illi fani Fidei præfecturâ

cedit. Condæus Ellebouij copias suis ascribit. Deditur Clairacum. pugnatur ad primos fani Fidei accessus pertinaciter. Forcæi, vrbe deditâ, ad Regem oratio supplex. habentur publicæ ad Eucharistię solemne supplicationes. Regis immensa pietas. Dux Vindocinensis sacramento Clairacenses in fidem adigit.

VPRA ex occasione attigimus præmissum à Rege quatuor legionariorum millibus Espernonium, cingendo in proximam obsidionem Royano. Nondum vrbi admouerat acies, cùm illi in occursum obuius à Sansurino vrbis prędecto nobilis, monet, Sansurino rem esse in abdito, quam, si dabitur commeatus, Espernonio communicare aueat. Nihil moratus imperator, commeatum dare; adesse ille, proditóque prouiore in obsequium animo, deditionis legem subire. Pactis conditionibus redierat in vrbem, seu communicando præfectis arcano, seu instruendo Regij ingressus apparatui; cùm sclopetis exceptus cogitur Espernonij misericordiam experiri, à quo perhonorificè habitus, multa de præsidiariorum proditione queritur, Regíque non inutiliter militat in vrbem, quam intùs nouerat.

Espernonius Royanum cingit.

Sansurino Royani negatur ingressus.

Royanum vrbs est loco ad commercium percommodo, nempe quà Garumna fluuius Oceanum subit, portu illustris, quem arx Tremolliæ ditionis validissima firmat, duplices illi fossæ, inaccesso circumasperis rupibus aditu. His accedebant nouo propugnacula opere, hemicycli, forcipes, cornua;

Royani descriptio.

La Trimoüille.

aliáque id genus munimenta, quibus Rupellanorum identidem inuecto subsidio, semestrem vrbs obsidionem passura sperabatur. Suburbium mari adiacet, vbi Espernonius locatis Campaniæ, Buriísque cohortibus Regem operitur. Intereà pręsidiarij, Sansurini conscios, quicumque deditioni subscripserãt, in vincula agunt, direptísque eius ædibus in commune conferunt prædam, publicóque ipsius naues addicunt.

Vrbi cohortes ad mouentur.

Champagne. Bury.

Postridie Rex vrbi exercitum admoturus cohortes prætorianam, Nauarræ & Castribayardi, quà rupes ad Fossilionem assurgebant distribuit, pósteque indictam in propugnaculum cui à Soubisio nomen, oppugnationem, ad Campaniæ, Buriíque metationem designatur in portum, arcémq; adpugnatio duplex; donec diutinâ verberatione quassãtis propugnaculis duobus, Soubisiano, quódque illi adiacebat, bifariàm oppugnari placuit. Regij in ruinam duplici agmine prorumpere; hos Marescallus Vitrius Castrametatoribus Mariliaco, & Senecæo; illos Marescallus Praslinius ductabat, Castrametatoribus Valancæo & Bassompetro. Huius oppugnationis valla produxerat Gaborinus acerrimi ingenij opifex, illius Pompeius Tragonus vterque Italus. Nec diu pugnatum cùm hostis in fugam abripitur.

Duplex oppugnatio.

Expugnantur propugnacula duo.

Regimẽt des Gardes. Nauarre. Castelbayard. Foussillon.

Vitry. Marillac. Senecay. Valãcé. Bassompierre. Gaborin. Pompée Tragon.

Expugnatis munimentis, Gaborinus præcipiti Rebellium effugio fraudem suspicatus, quà augurabatur cuniculum eludit sagax, quęsitóque circulo, propugnaculum occupat non nisi à tergo, vbi haud ægrè cuniculum detegit, cui iam obducto foramine

Gaborini sagacitas.

ignis

ignis ſubijciebatur; parte aliâ, minori à Tragone Pompeio diffidentiâ itum, ac ideò maiore Regiorum iacturâ; quippe dum tympanis pulſantibus, expaſsíſque ſignis medio propugnaculo triumphatur, cuniculo ſubditus ignis eâ circumiacentem humum ruinâ euertit, vt ſepulti quadraginta nobiles, luctuoſam Regi præſtiterint expugnationem, hos inter Humierius primarius aulæ nobilis, vir magni animi, quem ſuprà memorauimus, libertatis nullâ redemptione gratiam eôdem loci ab vrbis præfecto accepiſſe; deſiderati inſuper Baſſæus & Matha viri illuſtres, centum circiter Campaniæ, Buriíque cohortium milites; Mareſcallus Vitrius leuiter ſauciatur, quíque illi ephœbus caſſidem offert lethali vulnere cadit: Comitis Pongibauti balteus plumbo traijcitur, eo nihil læſo.

Tragoni inſcitia.

Sepulti ruinâ quadraginta nobiles.

Humieres.

Baſſé. Matha.

Pontgibaut.

Ad VI. Eid. Maias duo item propugnacula Soubiſianum inter & vrbem media expugnantur; poſteráque die, quæ à prima obſidione ſexta erat, munimentis tympaniſta abſiſtens, commeatum tractandæ deditioni petit; dum Fauaſius, Lanouiúſque qui paulò antè vrbem ſubierant, ne ſibi præmaturæ deditionis imputaretur dedecus, mari dilabuntur. Vndecimâque tandem in has deditionis leges conuentum.

Royanum deditum.

Fauas. Lanoüe

I. Rex vitam, & libertatem oppidanis, præſidiariíſque ſalua habet.

Leges deditionis.

II. Abſcedent quò lubuerit, præterquàm in Inſulam Argentoniam, & Medocum. Supellex, armáque ſalua ſunto, exceptis tormentis bellicis, puluere & pilis tormentarijs.

l'Iſle d'Argẽton. Merloc.

III. Præreptam egreſſo nuper Sanſurino, nobilibúſque ſupellectilem bonâ fide reſtituent, naues quas ad portum habebat, ceteráque; aut vbi ea defuerint, legitimam omnium æſtimationem.

IV. Actum nuper in vincula Pouſacum prętabunt in momento liberum, obſidéſque in id ex delectu dabunt. Pouſac.

V. Edictorum beneficijs, quæ libertatem conſcientiæ continent, fruentur oppidani.

VI. Si quibus Rebellionem impoſterum abdicare mens eſt, tutò illis apud ſuos agere liceat; ſi in perduellione perſtare, ſacramento ſolemni adigentur, non collaturos ſe cum Rege ſigna, quamdiu vita ſuppetet.

VII. Inclinante in veſperam ſole munimenta & muros prætorianis militibus committent, ac omnium interim obſides dabunt.

Actum in caſtris ante Royanum XI. Maij, anno à reparata ſalute M.DC.XXI.

Mons-Marſanus intercipitur.

Deluſus haud illepidè à Forcæo Theobonus.

Per idem tempus ad Aquitaniam Caſtronouani proditione rebellauit Mons-Marſanus, vrbs bello inſtructiſſima, dum Theobono ad fanum Fidei non illepidè illudebat Forcæus. Ille vrbis præfectus Forcæum inconſultò iam antè admiſerat, qui exin nihil non mouit, quò vrbis imperio Theobonum deijceret. Marchio eius filius ſecum fortuitò vxorem formâ commendabilem in eam vrbem induxerat; neque inter armorum ſtrepitus deerant amoris ludicra (nempe amicâ Marti Venere) donec ex Comico ſale ad ignem propiùs accedens Theobonus totus incaluit: iam mutantur belli in

Caſtelnau. Mont deMarſan.

amoris consilia, iam in Omphale prostituitur Lernæus victor, quíque nuper tormentario pulu ere fuliginosus phalangem ductabat cataphractus; hodie Cyprio puluerulentus, amorem sectatur, non nisi Veneris imperia subiturus. Non displicuêre Forcęo tam oportuni amores; imò nurum rogat enixiùs, mentiretur vultu placido affectum, quæque saluo honore conferri excœcando homini possent, conferret in magni facinoris spem non incertam. Actâ in casses ferâ, vt nè quidem iam eluctari posset, dum non nisi vanis amorum aucupijs deluditur, non differt tacitâ factione Forcęus quà pollicitationibus, quà donis corrumpere quibus arcis tutela incubuerat, ipséque Theobonus perniciosè in commodum ipse suum se suaderi passus, nescio an in spem delusoriæ Veneris, præfecturâ Forcæo cedit; vnde remuneratione͂ à Rege ingentem obtinere potuerat.

Forcǽo præfectura cedit.

Iam antè scripsimus commissum Condæo leuem exercitum, quo Regi, mox sequuturo, sterneret viam. Datum id illi à Rege muneris Toneinsium diutinâ iam Ellebouij obsidione fatigatum expugnaret, in Clairacum, Montémque Marsanum castra demum moturus, obsidendo vltimùm fano Fidei, quibus expeditionibus adfuturus ipse, præuijs cum reliquo exercitu, vestigia premeret. Tentandam tamen antè clementiæ viam, quam, si vltrò subirent præfecti vrbium, præscribendas ex Condæi placito deditionum leges. Ellebouius Condæi aduentum subscriptâ Toneinsij deditione præuenerat, hinc iunctis agminibus valido in Clairacum exercitu itum. Cùm Condæo obuius à Lusiniano

Condæi copia Ellebouij exercitui ascripta.

nobilis, monet Regis obſequio addictum Luſinianum in procinctu eſſe, vt fidem Regi proderet; hortari tamen habitâ impenſarum ratione, quas in vrbem reparandam de ſuo contuliſſet, remunerationis à Rege aliquid haud immerenti obtineretur, qui non alijs conditionibus vrbe abſiſtebat. Ad hæc Condæus inſigni prudentiâ Princeps, nobilium ſanguini parcere auidus, neque ignarus vel vnius diei obſidionem, eius deditionis precio longè cariùs Regi conſtituturam, viginti aureorum millia Luſiniano in ſpem deditionis promittit, vrbéque potitur, quæ trimeſtrem obſidionem pati haud ęgrè poterat.

Clairacum Regi deditur.

Luſinianum imitatus Caſtronouanus, Montem-Marſanum decem aureorum millibus vendit; Rege, quod Gallicæ nobilitati non iniuriâ dedecori imputari queat, vrbium ſuarum emptore. Superabant eâ parte fanum Fidei & Monsflanquinus Forcæo præfecto; propoſitæ huic deditionis leges, quibus ſe ſubſcripturum Forcæus negans, Condæum adigit vt in fanum Fidei caſtra moueat. Normannię cohors, cui primum cornu obtigerat, ſauciatis Barone Valiaco, Combaretóque, poſt diutinum prælium, præſidiarios in foſſam retrudit; Pedemontana nihil ſegniùs ſuburbium occupat, vulnerato ad brachium Fontenaio legionis præfecto, pertinaciter ad primos acceſſus vtrimque dimicatum; donec gregariorũ ſauciatis, cæſíſque pluribus, retractus in munimina hoſtis liberã hinc inde planitiem linquit.

Mons-Marſanus item.

Monflaquin.

Pugnatur ad primos fani Fidei acceſſus.

Valiac. Combaret.

Iam ſuccedebant muris legiones, vaſáque proximæ verberationi viminea in procinctu erant, cùm

De'Lomenie Sieur de la ville aux Clercs.

procurante Lomenio Villæ ad clericos, viro haud vulgaris prudentiæ, in deditionem conuentum, his conditionibus; Vt ducenta aureorum millia, restaurandæ familiæ Forcæo cederent, Marescalli Galliæ præfecturâ, bacillum vocant, donaretur, diplomate veniam sibi, natis, familiæ, militibúsque suis à Rege obtineret. Munimenta vrbis ex placito diruenda, saluis muris.

Deditur vrbs.

Pactâ in hunc modum deditione, venienti Regi in occursum properat, genibúsque supplex aduolutus, lacrymis oportunè obortis in hæc verba prę-fatur: Vix exprimi posse quo dolore perduellionis exactæ memoriam ferat, perfidum se supra hominum captum, paratum, vt proprio sanguine proditionem diluat; torrentem Rebellionis sequutum, quam (nisi lacrymarum torrens expiabit) superesse vnam, quam impendat pro Rege, glorioso condignóque proditione, vulnere vitam; momenti minoris lacrymas, minoris vitam ipsam, quàm vt scelus omne vnâ proditione commissum illis expiari queat: neque vulnere glorioso sibi debitã mortem, quem potiori iure indecorus publico iudicio præstolabitur finis, cui si eximitur, gratia est, quam vni LVDOVICO, velut liberatori Deo in æternũm debitam profitebitur. Paratũ se vt Regi militans sanguinem, vitámque in illos impendat, quorum olim fuit & vita & sanguis. Ad hæc Rex non defuturum se officio Regis, si Forcæus postmodùm subditi muneri non defuerit. His districtè, vt assolet, dictis, in vrbem magnâ omnium acclamatione admittitur.

Forcæi ad Regem oratio supplex.

Habitæ ad fanum Fidei S. Eucharistiæ supplicationes.

Posterâ die, quæ in sacrosanctæ Eucharistiæ solemne incidebat, habendis ex veteri Ecclesiæ ritu supplicationibus, Regio apparatu vici exornantur; dúmque peristromata filis aureis intertexta plateas illustrant, post celebratum, ministro Archiepiscopo Turonensium, sacrum, ad sanctam synaxim immensâ Rex pietate accedit; hinc Deum-hominem aperto capite, cereóque accenso ad manum, gestu humili, vultúque ad amorem composito adorat & sequitur; vt singularem Regis pietatem ipsimet suspicerent Sectarij, mente, animóque defixi. Vmbulæ plusquàm augustalis, quâ V. Sacramentum tegebatur bacillos quatuor præferebant primores totidem, Condæus Galliæ Princeps, Vticensis, Radesianus Duces & Pares, Prasliniúsque Galliæ Marescallus. Regi astabant Cardinalis Radesianus, Torquati equites, Aulici, prouinciæ nobiles, eâque frequentiâ populus vt vrbs angustioribus terminis circumscripta, vix capax excipiendæ multitudini foret.

Tours. *Regis immensa pietas.* *Sequuti Principes, Ducésque.* Condé. Vsez. Retz. Prasliu.

Res est non indigna relatu Regem eâ fanum FIDEI die subijsse, quâ Ecclesia orthodoxa Catholicorum FIDEM in Eucharistię Sacramento quotannis renouat.

Dux Vindocinensis sacramento Clairacenses in fidem adigit.

Paulò pòst Dux Vindocinensis Clairacensibus iureiurando in obsequium adactis, tractatum iam antè, procurante Ducæo, deditionis negotium conficit, firmatâ nouis stationibus vrbe, præscriptóque diruendorum muniminum ordine.

Le Duc.

CAPVT IV.

EPITOME.

Dux Suillius versipellis homo dolosâ proditione Regi iterum illudit. Lamontium emeritum à custodia missum à Rege, vt eius arces subiret, malè decipit, nouis commentis nectens moras. Forcæum Marchionem, euocat qui occupatâ arce, Oruallum ab eâ in speciem depellit. A Pibracio, Suillius in Forcæum subsidium petit. legit ille auxiliares copias. decipitur. Regis ad rei nuntium irę. eius super eâ re sententia ad seueritatem inclinans. Condæus præualet. queritur de Marchione Forcæo Suillius. deduntur arces. vnde apud nos Vxellodunum, Caddenacum dictum. capitur à Carlusio Suillius. A Tolosano Senatu Rex Moissaci salutatur. Nigrapelissa ingenti hostium clade expugnatur. Deditur Castrum, cui parcitur absumptâ vrbe.

IAM nota nimis Suillij, viri versipellis proditio nequam, quàm vt in dubium traheretur. Hærebat ille etiamnùm dubius, Oruallóque filio perduellionem imputabat, cuius ipsummet nemo diffitebatur auctorem; captum se à filio iam antè imposuerat, recénsque libertate donatus sacramento fidem astrinxerat, admissurum se in arces suas ex placito Regis præsidium. Nihil adhæc differt Lamontius Scotus, emeritus à custodiâ

Suillius homo versipellis.

Lamont exempt des Gardes.

Regi adhuc illudit.

miles, quinquaginta Heluetijs rectà Vxellodunum pergere, datísque Suillio à Rege codicillis paratum se, vt Regis iussu eo præsidio subiret arcem. Hîc deprӕhensus in manifesta proditione Suillius, hærere primùm nescius quam in partem verteret dolum: instare Lamontius, fidem Regi datam non ità violandam; neque ità procul hinc Regias acies, quin postridiè decem hominum millia, tormentáque viginti muris succedant: Suillius contrà, paratum se vt fidem exsolueret, nouo tamen dubio, quod ex nouis emergat conferendas iterùm deditionis leges, quod Regi ipsi commodo vertat; absisteret tantisper, donec delegatione iam vltimâ, quam ad Regem parabat, de eius voluntate fieret certior; dimittendam intereà Pibracij cohortem, quæ Vxellodunum, Figiacum, Cardaillacum, Caiarcúmque arces Regi amicas ità opprimeret, vt non iniuriâ Pibracius perduellis dici posset, qui Regios vanâ Rebellionis imagine tam acriter insectaretur; armis hinc inde hostilibus abstinendum, donec reuoluto mense (quam vltimò deditioni dilationem petebat) præscriptam sibi ab ipso Rege legem subiret.

Pibracium longè absistere petit.

Post exactum mensem adesse iterum stipantibus ijsdem Heluetijs idem Lamontius, cùm Suillius extrema tentat: iussus ex pacto arce absisteret, moras in crastinum nectit, intereà dum monitus Marchio Forcæus in subsidium aduolat; atenim ne proditioni videretur ipsemet post datam toties fidem subscripsisse; diuiso in castellum & arcem Vxelloduno, Oruallo arce creditâ, in castellum ipse secedit, nec

Nouum Suillij commentum.

nec diu, cùm in vrbem Forcæus Oruallì ex ſorore frater, magno applauſu excipitur; ibi à mutuis fraternâ caritate amplexibus in menſam itur, quam gratulaturus fratri Oruallus multiplici venatione inſtruxerat: iámque bellaria inferebantur, cùm ludicrâ proditione Forcęus, acto fratri ad iugulum ferro, cedere arce iubet, aut mori. Oruallus ad hæc, deluſoriâ formidine, nihil moratus arcem aperit, quam non alio Forcæus ſibi præſidio firmat, ipſiſmet Oruallì familiaribus, quíque illi antè merebant legionarijs. rem ridiculam! cui nemo habuerit fidem, aut apertiùs Regem deluſum crediderit.

Forcæus arcem deluſoriè ſibi cedi procurat.

Re agnitâ Suillius, fune pediſequum per feneſtram demittit, Pibraciúmque, qui tunc Faiſſeliæ agebat, interceptam monet à Marchione Forcæo Vxelloduneam arcem, legeret in ſubſidium expeditas acies, dum ſibi virium ſuppetebat ſatis, quò in triduum hoſti obſiſteret. Pibracius vir ſagax à pediſequo Suillij codicillos expoſcere, ille negare datos ſibi, eò poſitis rebus, vt ne leuiores quidem literarum moras pati potuiſſent: rem trahere in dubium viri haud inexpertis prudentia, ne tamen officio defuiſſe videretur, cohortem ſuam in vnum legit, impetratíſque à circumiectis municipijs auxiliaribus copijs, mille & quingentos legionarios in ordinatam aciem inſtruit, quibus adiuncto alariorum Meruillij ordine, Suillij pediſequum, dato illi in comitem familiari ex ſuis, renuntiare iubet poſtridiè adfuturam, Pibracio procurante, ſubſidiariam manum; illi ad ſyluæ oram, quà prærupta rupium ingenti præcipicio aſſurgebant, detectis in-

Faiſſele. Meruille.

Suillius mentitâ Regis fide à Pibracio auxiliares copias petit.

Pibracius in ſubſidiũ copias legit.

ſidijs, per dumeta,ſyluæque anfractus dilabuntur, caſtellúmque incolumes ſubeunt. Ex aduerſo Pibracius ratus,vt res erat,eâ parte latere inſidias,apertâ planitie molitur iter, Figiacóque primùm, dehinc Vxelloduno ſuccedit, hîc expaſſis ſignis, tympaníſque pulſantibus in quadra agmina copias diuidit, lectáque non arce procul arenâ,hæret in veſtigio,ſignum quoddam à Suillio præſtolatus, quo in quam partem irrumpendum deſignaret. Cùm morę impatiens, Gargaſſium centuriæ præfectum iubet expeditam manum muris admouere; ille ſupra fidem audacter, haſtâ ad manum, leuiore manipulo foſſæ aduoluitur, eruptúmque legionariorum ordinem magnâ vi in arcem retrudit, donec machinis à Caſtro muralibus, dehinc vbi propiùs acceſſerat ſclopis exceptus Suillij proditionem Pibracio retulit.

Suillij proditio detegitur.

Gargas.

Ille nuntium ad Regem nihil differre,qui deductâ in arctius belli conſilium proditione,in eam ſententiam inclinabat, vt præfecto capitalium traditus Forcæus pater ad Vxelloduni foſſam obtorto collo in vinculis traheretur, vbi aut ad conſpectum filij ferro vltore caderet, aut dedi arcem procuraret; fidem patris recenti iureiurando adactam in obſequium, non à ſe ſolùm, ſed à filijs, familiaribúſque Regi præſtandum; peierantem, capite noxio luiturum pęnas. At Condæi pręualuit in contrarium ſententia, qui litem eò ſuam faciebat, quòd Regis iuſſu pacta deditionis cum Forcæo nuper inijſſet, quæ contra fidem datam violari nefas contendebat, datam à ſe recèns Rege auctore fidem, quæ niſi leui

Regis in Forcæi necem ſententia.

Præualet Condæi opinio.

huic in Forcæum suspicioni præualet, ludibrio esse, quæ ipse gesserit: vni Suillio eam proditionem deberi, qui Marchionis Forcæi nomen perduellioni suæ prætexit. Datum id Condæi precibus, paulóque pòst, absistente Marchione Forcæo, deditum Regi Vxellodunum. Querebatur eo tempore Suillius prærepta sibi à Marchione quinquaginta aureorum millia, coactúmque se ferro ad iugulum, vt acceptam haberet nurus dotem publico instrumento.

Suillij in Marchionem Forcæum querela.

Arcem, quæ nulli in Europa secunda dici possit, nisi quòd angustior est, præfecto emerito Lamontio subeunt quinquaginta Heluetij; Cardaillacúmque, dein Figiacum, & Caiarcum haud dispari fato in Regias manus incidunt, diruuntúrque à fundamentis munimenta, si Vxellodunum eximis, cuius propugnacula in tempus sarta tecta habuit Rex; hodie vix in rupe asperâ prostat quondam validissimæ arcis monimentum.

Lamont exempt. Cardaillac. Figeac. Caiar. Caddenac.

Deditæ arces.

Vxellodunum Cæsari, ab eius temporibus Caddenacum vernaculâ indigenarum voce dictum est; nempe quòd rebellantes præsidiarios diutinâ obsidione Romanus imperator debellauit, non aliâ proditionis pœnâ, quàm quòd oppidanis extrema narium præcidi iussit; vnde delusoriè vrbs Cap-de-Nasum tunc dicta, corruptâ postmodùm voce Caddenacum denominata est, primâ syllabâ aut extremam apud nos rei cuiuspiam partẽ significante, aut priuationem rei cuiuslibet; ac si diceres nemini nares superfuisse. Hîc Suillianæ tyrannidis finis, hîc in versipellem hominem Regiorũ meta laborum: nisi quòd dum Vxelloduno Suillium, ditionẽ suã trans Ligerim

Vnde Vxellodunum Caddenacũ dictum.

Detinetur Suillius.

repetit Gergobinæ in Boijs, à Comite Carlusio, Regis iussu, inhibetur vlteriùs pergere, habitúsque exin honorificè, detinetur, donec in pacem vniuersam conuentum.

Moulins en Bourbõnois.

A Parlamento Tolosano Rex salutatur.

Aginno Rex Moissacum venit, vbi Parlamenti Tolosani nomine à Mansencallo, Bartholomæo Gramondo, & Clareto Senatoribus, proloquente Caminadæo Præside, viro illustri, magno omnium applausu salutatur. Hinc bipartito exercitu, pars in Nigrampelissam, pars in Fanum Antonini signa cõuertit; intereà dum Zameto mille alariis in Galliam Narbonensem, vastandis Sectariorum agris, iter indicitur.

Agen. Moissac. Mausencal. Gramont. Claret. Caminade. Zamet.

Vindocinẽsis in fanum Antonini, Rex in Nigrampelissam castra mouent.

Vindocinensi, cingendi fani Antonini, Pedemontij, Vibraij, & Valliaci cohortibus munus incumbit. Ex aduerso Rex ipse, ductante primũ agmen Condæo, in Nigrampelissam signa conuertit; vrbs erat quatuor à Montalbano milliaribus, valido præsidio, munimentísque præter vetera nouis firmata, vt diutinam passura obsidionem crederetur. Ad VII. Eid. Iun. admotis incruentâ pugnâ non vrbe procul legionibus, munimentis tormenta vndecim succedunt, diutinâque displosione ruinam edunt, quantùm in oppugnationem satis: prę̨sidiarij quamquam angustiore loco quadringenti, deditionis conditiones exposcunt, quibus saluâ vitâ, reliqua Regis arbitrio stabant. His Condęus respondere, meminissent iugulati nuper ad internecionẽ prę̨sidij Regij, neque salutem obsessis, nisi quam ferro vindicarent. Vesperascente ad IV. Eid. Iun. die, post editam quadraginta pedum ruinam, vniuersâ in vrbem oppugna-

Vendosme. Vibray. Negrepelisse.

Expugnatur vrbs.

tione actũ, vbi vix dici poteſt quàm ſtrenuè manum conſeruerit prætoriana cohors, ſternuntur primi propugnantes, expugnantur munimina, muri occupantur, non parcitur ſexui, ad vnam nuperæ internecionis memoriam adeò miſericordia exulat, vt ipſimet infantes nullâ innocentis ætatis exceptione raptentur ad mortem.

Dum prędæ, incendio, & ruinæ auidiùs incubant Regij milites, in arcem, quæ vrbi ſupereminebat, reliquiæ prælij ducenti circiter Rebelles euadunt, qui poſtridiè deficientibus commeatu & animo, nullâ lege credunt ſe miſericordiæ Regis: at nullâ in laniſtas clementiâ, patibulo ſuffiguntur ad vnum, pœnáſque luunt iugulatæ proditoriè Valiaceæ cohortis. Ferunt præſidiariorum quemdam, dum ſocios, ad circumiectas arbores ſuffigebant carnifices, rogaſſe enixiùs capitalium præfectum, daretur id morituro gratiæ, vt ad arborem non procul hinc ſitam, quam manu ipſe propriâ ſeuiſſet, haud implacidâ morte finire daretur. Nec diſplicuit præfecto acumen ingenij ad Orci fauces tam blandùm garrientis, factúmque voto ſatis. *Deditur nullâ lege caſtrum.*

Boüillõ Arce conſeruatâ, quia Buillionęę ditionis erat, vrbem abſumpſit ignis, vt vix eius hodie ſuperſint veſtigia, adeò ipſis muris fatale eſt, ſi quando in Regem ſuum oppidani rebellant; neque incruenta noſtris victoria fuit; Baro quippe Eſgullius Nauarreæ cohortis centurio, Fontenaius, Villanouanúſque nobiles deſiderati, ſauciatus Toulongeonus, gregariíque non pauci. *Vrbs à præda, igne abſumitur.* Eſgully Fontenay. Ville-neufue. Toulõgeon.

CAPVT V.

EPITOME.

Vindocinensis Regis iussu in fanum Antonini castra mouet. vrbis descriptio. auia circumquaque rupes. machinis muralibus inaccessus locus. viam operæ labore assiduo sternunt. propulsatur hostis prelium ausus. Rex ipse acies suas vrbi admouet. tormenta decem in verberationem aptantur. Regi periculum à pilâ tormentariâ imminet. Vulneratur Radesianus. propulsantur successiuè Normanniæ, prætorianorúmque cohortes. vniuersâ oppugnatione expugnantur munimina. Cæsi Regiorum nobilium plures. Vrbs deditur. patibulo suffecti Rebellium quindecim. commendatur haud immeritò Regis virtus. Montalbanenses dum in subsidium accurrunt ad internecionem cæsi. Diruuntur vrbis munimina. Mommorancius in Narbonensi prouinciâ rem strenuè gerit.

Vindocinensis in Antonini fanum castra mouet.

VINDOCINENSIS, commisso id sibi muneris vt fanum Antonini Regio milite quàm citè cingeret, Valliaci, Vibraiique cohortibus haud segniter castra in vrbem mouit. Fanum Antonini ad Cadurcorum confinia vrbs est, vno olim prunorum commercio adeò illustris, vt quamquam angusta, Galliæ nuper, Belgio, Britanniæque magnæ eam plus æquo mercem suppe- Vaillac. Vibray. Quercy.

ditaret; vnde longiore annorum decursu diuites oppidani vniuersam hodie agri circumiacentis depopulationem lugent. valle accliui sita vrbs, montibus circùm asperis cingitur; assurgentibúsque hinc inde rupibus inacessis, ipso loci genio eò validior habebatur, quòd rupium aspera machinis muralibus imperuia videbantur. Naturę muniminibus accedebāt manualia munimenta; à Septentrione, propugnacula duo, hemicyclis, forcipibúsque de more firmata suis; ab Oriente simul & Occidente cornua, hemicyclíque in naturæ subsidium ingenti mole assurgebant; à Meridie, Auairione fluuio alluebatur, vado immeabili, quem inter & vrbem eminebat lapideus murus, cui à tergo platea ingens distribuendis in agmina præsidiarijs; vnde velut prælij promptuario, nouo quasi delectu firmatæ ad muros stationes, si quando oppugnabantur. Ceterùm vix vrbem obsidionis Regiæ fama peruaserat, cùm assiduo cunicularioru͂ opere cauati olim in rupe gradus, quibus in vrbem descensus erat, ità asperantur, vt vndequaque non nisi confragosa saxa assurgerent: hinc non incerta diutinæ obsidionis auguria ducebantur, eò positis rebus, vt quæ nisi tormentis bellicis vrbs expugnari poterat, inexpugnabilis haberetur, loco tormentis inaccesso. His accedebant præter oppidanos mille & ducenti præsidiarij, quos nec deficiebant annona, arma, nec proximi à Montalbanensibus subsidij spes haud incerta.

Fani Antonini descriptio.

Lauaizon.

Auia circumquaque rupes.

Locus tormentis bellicis inaccessus.

His sic stantibus Vindocinensis, quem stipabat Marescallus Theminius, tres Pedemontij, Vibraij & Valiaci cohortes montibus circumasperis admouet,

Cunicularijs datum id negotij viam sternerent.

cunicularióſque præmittit, ſternendæ machinis muralibus viæ. Legionibus antè intentatum iter ingenti animo per auia molitur imperator, cùm hoſtis conſerendæ manui non vrbe procul, raris, diſſitíſque inuicem apparet ordinibus; nempe præruptis rupibus minimè paſſis aciem ordinatam. leuior hic præſidiariorum conatus, quàm ſperatum, ductáque tunc primùm proximę expugnationis auguria ad præcipitem fugam, in quam leui quidem iacturâ, præcociùs tamen per auia rupium hoſtis abripitur; atenim maior hinc Regiorum triumphus, quòd abrupta montium, & anfractus illis incognitos diu intactâ vrbe conſeruaturus circumferebatur. Hæc Pedemontana, intereà dum ex aduerſo cohortes Vibraij & Valiaci vallem inſident, vbi pertinaci prælio fuſis hoſtibus, expugnatur tandem columbarium æquali vtrimque diſpendio; niſi quòd in vrbem ſuam retrudebantur ſenſim Rebelles, quæ obſeſſorum ruina eſt vna omnium maxima.

Hoſtis prælium auſus retruditur.

Progreditur Vindocinenſis.

Rex ipſe exercitum vrbi admouet.

Ad XVIII. Kal. Quintil. vniuerſum Rex ipſe exercitum muris admouet, póſtque diſtributa occludendi in vrbem acceſſus Burij, Eſtiſſaci, Picardię-que cohortibus munia, oppugnationis cura Chapeſianę, Nauarræ, Normannicę, Prætorianęque cohortibus incumbit. Hæc inter affertur ſupereſſe hoſti clauſtra in montis accliui aliquot, quibus nî deijceretur quàm primùm, periculum erat, ne firmatâ validiùs ſtatione, pręſtaret imperuium montem. Ad hæc Vindocinenſis pręfectum Nantaſium ducentis circiter gregarijs iubet eâ parte in hoſtem ferri, qui non diu eluctatus, deſideratis quindecim,

Bury. Eſtiſſac. Chapes.

Nantas.

Nantaſius hoſtem fugat.

cim, effusâ in vrbem fugâ abripitur.

Postridiè, rem insperatam! assiduâ cuniculariorum operâ decem tormenta bellica munimentis succedunt, inque duplicem verberationem, hinc ad Regis, Castrametatoribus Valancæo, & Senecæo, illinc ad Vindocinensis oppugnationem distribuuntur, Castrametatoribus Mariliaco, & Arpajono, viam, quam natura negabat, muralibus machinis sternente industriâ.

Tormenta decem munimentis succedunt.

Distributis octo ad vallem tormentis, duobus ad montis decliue non vrbe procul colubrinis, munimentis hostium vallo succeditur, ipso Rege oppugnationes, verberationes, & valla designante, quod penè illi excidio fuit: quippe dum visendis muniminibus propiùs aduoluitur muris, stipante Duce Radesiano, in eam partem disploditur minoris modi tormentum, quo collisa rupis dutities, saxis hinc inde disiectis circumstantes pars cædit, pars sauciat, quos inter Radesianus colliso genu, diu vitam in periculo habuit. Eo Regis discrimine adeò in præsidiarios accenditur miles, vt sinè mora Normanniæ cohors, productis iam in cornua vallis, oppugnationem tentarit; numquam maiore obsessorum audaciâ dimicatum; anxia diu pugna, diu vtrimque Mars æquus; cùm feminæ væsano furore, vacillantibus suis in propugnationem succedunt, non parcitur artificij ignibus, pars ollas pice, resináque refertas conijciunt, pars ebullientem aquam in aduolutos effundunt, pars ignitas iaculantur hastas; donec inclinatâ in vesperam die retruditur magno Normanniæ cohors dispendio. Desi-

Magno Regis periculo Radesianus vulneratur.

Normanniæ cohors propulsatur.

derati Cadroussetus primipilo maiori in subsidium datus, pluresque gregarij; sauciati San-Lazarus, Bellofontius, Lancheriusque. Ca-drous-set. Sainct Lazare. Belle-font. Lanche-res.

Ad infelicem eius oppugnationis euentum, exire à prætoriana cohorte tacitum murmur, quo debitum sibi primæ oppugnationis vbique decus questa primùm, dein in crastinum prælij copiam petit. Illucescente itaque ad XIII. Kal. Quintil. aurorâ, prætorianæ virtutis Rex ipse futurus testis, pugnam haud procul spectare voluit. Dato signo perrumpunt prætoriani vigiles, superatâque non ægrè fossâ, cornua ingenti vi adpugnant; at non dispari hostium audaciâ fusi, cedunt victori palmam, qui vincere olim assueti, non nisi hostili cruore pascebantur; atenim superbo militi molestum supra fidem, Regem habuisse ignauiæ testem; quem visendo prælio inuitarat ipse. *Rex ipse prætorianorum ignauiæ testis.*

Posterâ die vniuersam Rex oppugnationem indicit, victóque mœrore, quem à duplici iacturâ conceperat, legionariorum ad quatuor millia haberi delectum iubet, procuratis in cornua cuniculis, quibus postquàm subditus ignis, Pedemontana cohors ingenti vociferatione in medium irrumpit, vbi Lauerdinus eius cohortis præfectus haud segniter dimicans glande occumbit. Vibraij, Valiacique cohortes ad læuam magnâ contentione dimicant, non procul hinc Nauarræa, ad cuius primam aciem eius præfectus Palüaus, vir magni animi duplici vulnere cadit post rem strenuè gestam. Ex aduerso, non nisi fatigando, auertendóque ab oppugnationibus prædictis hosti, Baro Palliesius Normanniæ cohortem *Vniuersa oppugnatio.* *Occisi Lauerdinus.* Lauer-din. *Paluaüsque cohortium præfecti duo.* Paluaü. Paliez.

maior primipilus ductat, glandéque, collimato in *Paliesius lethali vulnere sauciús.* obliquum sclopo, eâ fati malignitate ad sinistrum oculum vulneratur, vt auulsis fatali plumbo, medio naso ambobus oculis in momento excœcatus ictu eodem, superuixerit eo diebus aliquot vulnere; donec deposito, quem antè profitebatur, Caluinismo, magno omnium mœrore finijt.

Ad dextram prorumpit Chapesius, póstque diu- *Chapesius munimenta expugnat.* tinum prælium munimenta ascensione superat, de- Fadurc. siderato nobilium Faduræo, centuriæ legato. Ex aduerso nouâ interim prætoriani virtute dedecus hesternum reparabant, discurrebant hinc inde ex Castrametatorum imperio voluntarij nobiles *Voluntarij nobiles strenuè gerunt.* Marillac. Mariliaco, Senecæo, Arpajonóque ductantibus, Biscarras. quos inter laudati præ alijs Biscarrasius, Cahusacúsque Cahusac. fratres Reginæ parenti familiares duo, viri magnâ virtutis famâ illustres; illi crus, huic renes obliquo vulnere transfossi, vt medius inter hostes, fatiscentibus à vulnere renibus, cetera illæsus, prouolutus in faciem, manibus in terram actis, inflexísque genibus, reptili se in Regiorum agmen receperit gressu, brutum diceres, ita serpebat quadrupes: quod postquam Regi Mariliacus retulit, condignâ fratres remuneratione donauit, seu in gratiam Reginæ parentis, seu virtuti heroïcæ facturus satis. Hîc Saligny Baro Salignius magnum sui desiderium reliquit. Non antè hostium iactura maior; desideratis quippe ducentis, præfectis octo, quindecímque feminis, expugnata cornua Regijs adeò auxere animos, vt consternatâ pręsidiarij audaciâ, nihil postmodùm tentauerint, quod gloriam saperet.

Occisus Betancurtius. Producebantur magnâ omnium alacritate valla, cùm Vicecomes Betancurtius distentus operi, glande lethali ad caput vulneratur, miscente, vt assolet, fortunâ, lætis tristia, triumphos iacturis.

Iam obsessis omnia in peius ruebant, cùm desperatâ armis salute, tentandę iam seriùs Regis clementiæ, Consulem primarium ad Regem delegant, qui *Vrbs deditur.* vnam oppidanorum vitam impetraret. Commissum id Principi Condæo, Vindocinensi, & Schombergo negotij, ità conficitur; vt (si Consulis vitam eximis, quam ille sibi aliorum excidio saluam stipulatur) reliqua Regis arbitrio subsint; nisi quòd quadraginta aureorum millia vrbis deprædationi redimendæ statuuntur, lætæ militibus diutino labore fatigatis manubiæ.

Ad X. Kalend. Quintil. vergente ad occasum sole prętoriana cohors, Heluetiíque vigiles vrbem subeunt, dum ex aduerso pręsidiarij penitus exarmati, bacillo ad manum absistunt, ductante San-Sebastiano, quem Sectarij propulsandæ obsidioni præfecerant: oppidanorum quindecim acti in furcam, *Patibulo suffixi quindecim.* quos inter factionis caput sutor aliquis, procuratori Regio substitutus, dissidiíque fomes Minister, non ille tamen, quem olim ex Franciscanorum familiâ imponit Mercurius Gallicus, qui saluus euasit, quòd fideles Regi præstitisset operas.

Regia virtus cōmendatur. Quæ omnium iudicio trimestris ad minimum futura credebatur obsidio, immensâ Regis vigilantiâ, cui si se ipsam Gallia immolat vix condigna erit remuneratio gratiæ, nobilium virtute & sanguine, non nisi decem & trium dierum fuit; vt ad tot, tan-

táque facinora, quæ se in Regium decus velut catenæ annulos nectunt, non immeritò LVDOVICVM HERCVLEM GALLICVM dixeris, qui non suadâ, vt ille quondam, neque compactis auro, sed ferro catenæ annulis, omnium vota & animos ad se allicit, tot triumphis quot annuli, tot vrbibus expugnatis commendabilis, quot eâ catenâ impliciti inuicem orbes.

Ludicrum est quod eâdemmet die Montalbanensibus accidit, qui haud immemores beneficij, quod subsidio nuper oportunè immisso Antoninis debebant, trecentos legionarios Montalbanensis militię florem nocte intempestâ subituros vrbē emiserant. Illi deditionis ignari prouectâ iam nocte, obstante nemine; quippe Rex aliò castra mouerat, muris succedunt. Pręmissus explorator in Regiorum vigilē incidit; ille sorte, an consilio venientē postquàm se Montalbanensium subsidij exploratorē dixit, magnâ excipere in speciem alacritate, operiretúrq; tantisper hortari dum stationē ad portam excubantem monebat: ità res habuit: monet stationarios Regius vigil, explorator suos adesse iubet, panduntur portę, hostis turmatim ingredi, in regiorū amplexus miles aduersus, qui tenebris imputabat quòd nostrorū non nouerat ora, & habitus, magnâ gratulatione proruere; cùm numeratis iā ingressorū capitibus, ne dolus, struentibus excidio verteret, quā erexerant cratē ferream demittunt Regij, datóq; signo Mōtalbanenses ne quidē ausos pręliū iugulāt. Non differtur ad Regē nūtius, quo monitus ducētos circiter, quibus occlusę portę elapsos; Capellam iubet quà designatum iter

Montalbanensium in subsidiū accurrentium clades.

La Chapelle.

trecentis legionarijs ferri; quo factum vt per auia rupium Montalbanenses latenter suggressi, pars in Regiorum venabula, pars in rusticorum vltrices manus inciderint, à quibus nullo ordine, nullâque misericordiâ necati omnes, vt ne quidem superfuerit stragis nuntius.

Vrbi præficitur Perroudilius. Vrbi præficitur Perroudilius quadringentis circiter præsidiarijs; diruendis munimentis F. Bertrandus Senator Tolosanus, cui magno vitæ periculo ęgro, suffectus ab Alto pullo Senator item, qui egregiè commisso sibi munere defunctus æquauit solo munimenta & muros, quod prouinciæ circumiacenti, quam inde prædabantur Sectarij, supra fidem commodo fuit, non alio illis ad viciniam obice quàm nobilium Catholicorum aliquot, quos inter Prunæus vir animi imperterriti, qui eâ parte sæpius adortus hostem, sæpius etiam ab insidijs hostium, vix domestico famulatu deprehensus facinora edidit, quæ portento magis conueniant, quàm virtuti. *Perroudil. Berrrãd. Dehault poul.* *Prunæi virtus.* *Laprune.*

Iam suprà diximus præmissum in Galliam Narbonensem inferiorem mille cataphractis Zametum, cuius oportunè subsidio auctus Dux Mommorancius circumiectum Montispessulani, Nemausi, Vticæque agrum, summo Rebellium dispendio vastat, vnde destitutis messe Sectarijs, cæsísque sæpius (si quando contrà audebant prælium) magnum sibi promeruit nomen. *Zamets.* *Mommorancius agros Rebellium vastat.* *Mompellier. Nismes. Vsez.*

CAPVT VI.

EPITOME.

Rex deuictis Antoninis Tolosæ magno populi applausu excipitur. Senatus Principis Masuyeri ad Regem oratio, quâ magno labore parta, haud ęgrè dilabi queritur. vrbium quę captæ semel rebellarant enumeratio. Non habendam primoribus fidem, quorum sæpe interest non exstirpari dissidij fomites. mediatores Regem inter & & populum esse Senatus patres. Dolorem omnium maximum, quòd Rex velut miles pericula subeat. vota in Regiam salutem nuncupata. Regis responsum. pecuniaria edicta Senatui proposita, magnâque ex parte reiecta. Iustitia Gallię Regum. discessuro Rege publicus mœror. in Proreges querelæ. Carmanij dediti nuntius. descriptio vrbis. fortunæ debita expeditio. deditur Cucquium.

PRÆCIPITI Iunio, fano Antonini Rex Tolosam venit, vbi vix dici potest quantâ populi acclamatione exceptus fuerit, qui vnam sublatis Sectariorum circumiectis arcibus libertatem spirabat, sperabátque felicibus liberatoris publici armis. Ad vrbis portam à Capitolinis gratulabundè salutatus leui pompâ in ædes Archiepiscopales euadit, vbi à Senatu in purpurâ salutatur, proloquente Masuyerio Senatus Principe, viro

Rex fano Antonini Tolosam venit.

Le Masuyer.

Masuyeri ad Regem oratio.

omni virtute prædito, quem etiamnum morbi diuturnioris reliquiæ adeò malè afficiebant, vt vix illi vires suppeterent sustinendis in vestigio membris; attamen victâ, generoso ad Regis sui præsentiam conamine defectione virium, eius genibus aduolutus ita præfatur.

Lætari Parlamentum, quòd expetitus diù post noctem dies, Galliæ tandem aliquando Narbonensi illuxerit, spissioris olim nimbi iam ad solis, ad LVDOVICI præsentiam rarescere tenebras; satis indultum nocti, satis grassatam inter obscura perduellionis tyrannidem, sat sceleri, omniúmque licentiæ datum. Et quando rebus humanis hunc æterna prouidentia præscripsit ordinem, vt continuâ mutatione voluantur, mutandam tandem in melius Sectariorum in Galliâ Narbonensi proditionem; imò & penitus ab infelici alioquin agro pellendam, vbi quinquaginta iam annos vnius sectæ arbitrio debacchata est. Catholicos ordine iam suo dominaturos, qui plusquàm mille quingentis ante sectam annis nullo, aut leui obice Deum inibi in orthodoxâ fide coluerant. At neque satis ad immortalem famam, victorię decus imperatoribus esse, nisi tot nobilium sanguine, tantóque parta discrimine conseruentur: in id conferre animos Parlamentum, in id vota cum eo Galliam vniuersam, vt immensis laboribus parta, militari prudentiâ, consilio, imò & hostium diffidentiâ sarta tecta habeantur. Neque plenam esse victoriam, nisi quâ diu potiare; id à Rege exposcere haud immerentem Galliæ nobilitatem, quæ vulneribus sanie, tabo, quæ laboribus,

Felix Catholicis illuxisse auum.

Magno parta labore magnâ industriâ conseruanda.

laboribus suis acquisita, luget in dies Præfectorum socordiâ redire in Rebellium manus. Addubitatum diu, quid magè gloriosum, armis parare lauros, an partas prudentia militari seruare? victoriâque omnium calculis indignum iudicatum, qui labore quęsita dilabi patitur, eiúsque laudem etiam immensam fatiscere in vagum puluerem, qui palmas demetit, quibus exin hostium triumphi illustrentur; vincere magnis innatum animis, conseruare prudentibus; illud militem audacem ad prælium, id imperatorem sagacitate suâ malis obstantem decere. Reuocãdum in memoriam quantâ nobilium iacturâ, quibus redierint in ditionem regiam pignoribus captæ semel vrbes, quas dein Rebellio intercepit, Royanum, Toneinsium, fanum Fidei, Monsflanquinus, Mons-Marsanus, Clairacum, Bruniquellum, Nigrapelissa plurésque alię. Desideratos nouis expeditionibus eius virtutis heroës, quorum iacturam Gallia venturis retrò sæculis lugeat, quorúmq; bello externo propagandis imperij finibus iure meliori vita debebatur; largitionibus immensis exhaustum ęrarium, vnde bellum suis hodie neruis destitutum lugeret Rex ipse; nisi supra reliqui orbis Reges diues, immensos thesauros in vno diademate possideret; communicatos proditoribus Coronæ honores, præmiáque vni virtuti debita coronasse flagitium, retrahendis scilicet in Regiam ditionem vrbibus, quæ vnâ præfectorum segnitie rebellarant: neque superesse malo remedium, nisi perduellium munimenta vrbium, ipsíque muri funditus corruunt, retineri muniminibus integris, velut in glebâ rebellio-

Non minor gloria parta tueri quã acquirere.

Vrbes à Rege semel captæ quæ exin rebellarunt.

nis antiquæ poſſeſſionem, quam radicitùs extirpa-
ueris complanatis ijs. vnam hanc eſſe (ac ſi alas for-
tunæ pręcideris) retinendæ victoriæ rationem. Futu-
ram eam eloquij libertatem prouinciarum rectori-
bus, Aulicíſque ingratam, quorum forſan interſit
ſtare Rebellium muros, hoſtémque graſſari, vnde
illis tantùm auctoritatis accreſcat, quantùm pace
diuturniore decreuerat: atenim eam eſſe Parlamen-
torum libertatem, quæ vulneri cicatricem mentiri,
dum vrget neceſſitas, opprobrio ducunt. indignos
eſſe quos Rex ſecreti ſui conſcios faciat, qui adula-
toriè, ſin mâuis proditoriè eius auribus illudere ſo-
lent, quos moratur cupido, metúſue, quò minùs aut
ad publicam vtilitatem loquantur, aut agant. Me-
diatores Regem inter & populum Parlamentorum
patres, qui non auſâ in Principis aulam penetrare
timidâ plebe eius planctus robuſtiori voce ad aures
Regias deferant. Regum Galliæ ſupremam poteſta-
tem ijs fundamentis ſtare, vt interdum humillimis
Parlamentorum monitis cedant, eorúmque ſuaſio-
nibus, mutare ſententiam ament. Populi vocem poſt
vota in Regiam ſalutem nuncupata in id vnum fer-
ri; vt ſi Toloſam amat LVDOVICVS, eam ab ho-
ſtili deprædatione ſecuram præſtet; circumiectas
arces Sectarias expugnari velit; quando voluiſſe
ſat eſt, vbi leuia munimenta vel ad vnum Regis no-
men fatiſcent. Expugnari velit, at neque id ſatis, nî
expugnatas, diruendas procuret, neque procuraſſe
ſufficit, nî nobilium, qui arma tractant diffiden-
tiâ, delectis è Parlamento Senatoribus id munus
incumbit; neque id adhuc ſatis, niſi diruta poſt-

Primorum ſæpe intereſſe non extingui bellorum fomites.

Mediatorum Regem inter & populum officio fungi Parlamenta.

modùm restitui vetat,non habitâ primoribus super eo negotio fide. tacitam esse Nobiles inter, qui arma tractant, legem, quâ in hostem extrema tentare prohibitum, exstirpando alioquin seditionis semini quo passim aluntur. Superesse vnum quod lugeat Gallia, quódque publica gaudia haud iniusto timore moretur, nec pati posse liliorum amantes, Regem adeò sui immemorem, vt legionarijs militarem prælio gloriam inuidere videatur, ità nullâ suorum memoriâ pugnæ aleam subit. Síccine caput cœlo carissimum, deliciæ imperij Gallici, amor exterorum, síccine LVDOVICVS hostium terror, orthodoxæ fidei vindex, prælij discrimen ineat, centena hominum millia, Regni salutem, fidem Catholicam, omnia secum fortunæ inconstanti exponens? fortunæ, quam magnis sæpe illudere in comperto est; quæ primorum vulgò iacturâ triumphat, heroüm trophęa & palmas cõsultò demetens, quò ipsa hominum arbitrio maior habeatur, dum magnos opprimet. Si sui prodigum magnitudo animi facit, meminerit se Regem, cuius vitę vna imperij salus inest, parcat viduis, pupillis, parcat Senatui, quos secum in periculũ trahit; id à pijssimo Rege flagitare Deum, qui vetet in discrimen adduci nullâ necessitate imperia. Ineundam hodie populo stipulante obligationem, quâ LVDOVICVS fidem adigat depositurum se militis in prælio æstum, qui Rex est, sibíque factum satis posthàc crediturum, si ordinatis imperatoriâ sagacitate aciebus, reliqua Castrametatorũ, militúmque virtuti cõmittat; clauum hîc esse æneum, quo fortunæ rota, quæ in circulum

Hortatur Regem ne vt assolet pericula subeat.

Memineris se Regem, non militem.

volat sistatur. Confectam propemodùm Rebellionem, exteros ad heroïcam LVDOVICI virtutem mente, animóque defixos, diffusos lætitiâ Gallos, gratulabundos amicos, hostes consternatos, quibus dum accedunt populi immensus amor, Parlamentorum vota, Dei protectio, nihil obstare quin Christianissimo Regi optare, imò & sperare audeat, quęcumque Reges felicissimos præstant, vitam diuturnam, lilia placidissimo cœli rore conspersa, amœnitate Zephyri, nullo casus timore gratè hinc inde nutantia, florida semper, fluidam vno, continuóque deliciarum tenore ætatem, progeniem masculam, coronam Occidentalis imperij, Lunam Orientis immenso Gallici Solis fulgore obscuratam, cœli demùm post exactum Nestoris æuum, cœli cui nascimur, cuíque viuere hominem decet, possessionem.

Vota Regiæ prosperitatis.

Regis responsum.

Hîc paululum hærere Rex, donec sopito circumstantium ad applausum murmure, lætari se supra modum eâ publici erga se affectus demonstratione, perstaret vitâ intemeratâ Senatus, quóque populus cepisset pede pergeret. Ceterùm exhaustas ad belli sumptus, largitionésque immensas, quas in Sectarios conferre necessum fuit, ęrarij vires, quæ nisi edictorum quæ procuratori suo commisit acceptatione, Senatus reparat, imparem se bello, quod Tolosatibus liberandis in Galliam Narbonensem orditur.

Pecuniaria edicta proponuntur.

Posterâ die ab Aduocato fisci proponuntur edicta pleraque (restaurandi in Galliâ ęrarij modo opportuno quidem, nisi vulgò noxium foret) quæ inter vix vnum admisit Senatus, populi saluti studens, quem plerumque edicta eiusmodi opprimunt; vbi

ex occaſione ab exteris annotari velim datum Parlamentis id à Regibus Galliæ priuilegij, vt edicta eiuſmodi, vel antiquent, ex veteri Romanorum formulâ, vel in acta redigant ſua, quo facto promulgantur; Principibus Gallis etiam ſubditorum arbitrio, quæ ſumma æquitas eſt, iuſtos eſſe volentibus: iuſtam regnandi rationem! quę primò Deum auctorem habet, exin acclamationes & vota populi, primorum aſſenſum, Parlamentorum calculum, iuris denique diuini & humani comprobationem. *Regum Galliæ iuſtitia.*

Vix fama peruaſerat Regem in procinctu eſſe, vt vrbe in Narbonenſem expeditionem abſiſteret, cùm mutantur illicò populi in lacrymas gaudia, nempe Toloſam circumſidentibus adhuc Sectarijs arcibus, vnde quà proſtat Gallia Narbonenſis, in ipſamet Toloſæ promœria excurrebant Rebelles. *Toloſani in lacrymas gaudia mutant.*

Suprà ex occaſione memorauimus; Manſum Verduni, Inſulam Iordanæam, & Malouicinum, quæ ad Aquitaniam, ſi fas dicere, Toloſam habebant in vinculis, in Regiam ditionem, Mayennio procurante, retracta; ſupererant cis Garumnam Carmanium, Mons-Cucquius, Manſúſque Sanctarum Puellarum, tria vrbis alioquin liberæ retinacula. Mon-cuq. Carmã. Le Mas Santos-Puellos.

Rogauerat iam antè Regem Parlamenti ordo enixiùs, re, quam gloriosè inchoaſſet, infectâ penitus abire nollet, id expoſcere ſalutem publicam, id Regium decus flagitare, populíque acclamationes & vota. Quibus Rex, quamquam in preces inclinabat; Narbonenſem expeditionem adeò non pati *Rogatus Rex tantiſper morari reſpondet.*

moras, vt, si protelabitur, periculum sit ne in irritum cadat confecta iam propemodùm expeditio. leues Tolosatibus circumiectorum Rebellium obices, quorum vrbes, intereà dum in Galliam Narbonensem progredietur ipse, haud difficilè expugnabit commisso in id illi exercitu, Vindocinensis. Masuyerus Senatus Princeps ad hæc; Magnam quidem Proregum virtutem, multúmque illi reliquam Galliam debere; adeò tamen illorum imperio, & auctoritate infelicem Septimaniam nostram, vt quæcumque exacto iam seculo in eâ Proreges gesserint penè illi excidio verterint; eam esse fati malignitatem, quod adhuc repetat, vt quod iam ab annis ferè centum, Proregum inibi auctoritate gestum, populo ruerit in perniciem certam. bonam illis mentem, immensam in publicum caritatem, magnum animum, quæ tamen seu maligno cœli aspectu, seu infelicioribus illorum armis, prouincialibus parum fuisse prospera nemo nescit. Eam vulgò esse primorum qui prouincias administrant hodiernâ die astutiam, vt primarias vrbes, quæ seipsas alioquin pondere suo sustineant, à circumiectis hostium arcibus opprimi ament; siue oderint quæcumque alienâ ope non indigent, siue stabiliendæ potentiùs propriæ ipsorummet auctoritati. Necessitatem præcipitis in Montempessulanum expeditionis proponi imò & vrgeri, vt violentiùs exin Sectarij Tolosatum iterum diripiant prædia, saluis munimentis quæ vix tormentorum conspectum paterentur.

Vrget Masuyerus.

Lãguedoc.

De primoribus queritur.

Hæc inter affertur deditum Regi Carmanium, quod, verso rerum ordine, publicum mœrorem in

Carmanij deditu nuntius.

tanta commutauit gaudia, vt repentè vici vndequaque Regi applaudentis populi lætâ acclamatione personarint. Rem Tolosæ pergratam paulò altiùs repeto.

Carmanium vrbs est, Carmanij Comitatus primaria, Monluci heroïs illustrissimi ab vxore ditio nobilis: statio hinc Sectarijs Narbonensibus percommoda olim, quòd Rebellibus refertam Mazameti vallem fere claudebat, sectariásque in vicinia vrbes, Reuellum, Soriciúmque firmabat, insimúlque ab ipsis firmabatur; locus transitui Castro Albigensium Montalbanum, & contrà aptissimus, genióque loci & arte munitus. Obtigit secundum Regis Tolosæ moras, distribui hinc inde ad vrbis ambitum acies captando interim otio; dúmque genio indulget miles, Valancæus Castrametator agnoscendis Carmanij munimentis, nullo obsidionis animo centum circiter alarijs, muris non procul succedit. Oppidani (quamquam iam antè moniti nihil in eos tentaturũ Regem quidquid simularet) vbi alarios vident munimentis aduolui, rati Regij exercitus excursores, qui cingendæ vrbi de more præirent, inire deditionis consilium, in quam tandem, obluctantibus plerisque, potiori sententiâ itum. Hîc vrbe absistere Consules in oliuæ ramo, stipante populo; imò iam alarios suos in aciem ordinauerat Valancæus, nihil hærens quin erumperet in pugnam præsidiarius miles, cùm aduoluti genibus Consules deprecantur iras, pacémque exposcunt; si salua libertas, vitáque forent, reliqua Regis arbitrio stare. Valancæus primùm mente, animóque

Mont-luc.

Mazamet.

Reuel. Sorese.

Descriptio Carmanij.

Valancæus visendæ propiùs vrbi accedit.

Metu obsidionis occurrunt in oliua oppidani.

defixus obstupescere, adoratâ dein fortunâ, quæ Regi tam blandùm arridebat, fidem obstringere facturum se cum Rege, vita, libertas, & bona salua accolis habeantur; nec differt illicò Tolosam nuntium, vbi, vel vno hoc beneficio, Valancæi nomen haud immeritâ virtutis commendatione personabit, quamdiu vrbs nobilissima stabit. Caumello Senatori diruendorum muniminum incubuit labor, quod ille muneris supra publicam vtilitatem prædij sui viciniâ haud impigrè obijt.

Vrbs deditur.

Cau-mels.

Deditus exin Mons-Cucquius, quem magnâ contentione munimentis destitui Altipullanus Senator procurauit. Progressúsque Regis exercitus iam Mansum Sanctarum Puellarum, vrbem in itinere obuiàm attigerat, cùm præmissi exploratores referunt desertam penitus. nec mora, irruere miles, prædæ primùm animo, dein vbi asportatam supellectilem agnitum, subijcere ignem, qui oborto opportunè vento vrbem eâ voracitate depascitur, vt post æquata solo Bertrandi maioris ope propugnacula, vix hodie murorum vestigia appareant, vbi vrbs olim.

Mons-Cucquius item deditur.

Haut-poul.

Le grãd Bertrãd.

⁂

HISTORIA
PROSTRATÆ
A LVDOVICO XIII.
SECTARIORVM
IN GALLIA
REBELLIONIS,
LIBER OCTAVVS.
CAPVT I.
EPITOME.

Vindocinensis, armis in Septimaniâ vlteriore præficitur. Rex præmisso exercitu Castri-noui-Arrij moratur. Donaudus Mirapiscensis Episcopus, rudis at audax homo multa coram Rege præfatur. Rupifortius perduellionis postulatur. Carcassone incendiũ & eius descriptio. Displosa restinguendo igni in ædes tormenta. luctuosa ab igne strages. Vnde tantum incendium. Suessio magnâ laude agrum Rupellanum diripit. mari fatigantur Rebelles. capta nauigia duo. Lesdiguerius hæresim abdicat. Ludouisium inter (qui summus hodie Pontifex) & Lesdiguerium sermo. Crequius Marescallus & Delphinatus Prætor. eius filius Proprætor. Lesdiguerius

Comestabilis Regiique ordinis torquatus eques. Rei gestæ haud indigna relatu formula. primis fidei sanctæ mysterijs initiatus ad sacram synaxim accedit. Fortuna viri non immerentis.

Vindocinēsis in vlteriori Gallia Narbonensi armis præficitur.

N Septimaniam citeriorem Rex castra moturus, vlteriorem Vindocinensi credit, octo circiter legionariorum millibus, alarijs mille, Castrametatoribus Halierio, Bironio, Arpajonóque; cohortibus Chapesij, Vibraij, Valiaci, Villaroij, Pibracij, Griniauti, & alijs: alariorum ordinibus Halierij, Linieresi, Marchionis Meruillij & Arnaldi. Quibus adiunctus Huraultius Belebatus iuri in castris dicundo, summo iure præfectus, vir prudentiæ singularis, qui & stipendia procurabat.

Bas Lāguedoc. Duhalier. Biron. Arpajō. Linieres. Meruille. Arnaud.

Rex Castri-Noui-Arrij moraturus præmittit exercitū.

IV. Kalendas Sextiles Rex Tolosâ, Castrum-Nouum-Arrij venit; vbi, post initum districtè belli consilium, iubetur Praslinius, Valancæo, & Mariliaco Castrametatoribus sequuturo mox Regi viam sternere, rectáque Biterras castra mouere, donec Betarrium obsideretur. Progressis vltrà aciebus, vix duo peditum millia quingenti equites Regi superabant; cùm Mirapiscensis Episcopus, Benedictinus olim Monachus, vir rudis, magni tamen in fide Catholicâ zeli, multa coram Rege de perduellione Fuxensium questus, adijcit, si veteri Ecclesiæ ritu sibi datur cohortes instruere, paratum se vt Comitis Carmanij eâ prouinciâ Proregis ope, nullis Regis sumptibus in sectariam Fuxensis ditionis Rebellio-

Castelnau-d'Arry. Beziers. Betarrieus.

Mirapiscēsis Episcopus in expeditionem Fuxensem commeatum offert.

nem arma capiat, ſibi frumentum diutinâ parſimoniâ, eâ iam ſuppetere copiâ, quâ immenſus diu exercitus ali poſſit; adfuturos in ſubſidium prouinciæ nobiles, quos fides erga Deum & Regem, odium in Sectarios, ſuorum, patriæque amor ad arma impellet: ſupereſſe vnum Regis aſſenſum, quo abundè erit.

Ad hæc Rex, actis feruenti in hæreticos Epiſcopo gratijs, dare ſe gerendi ex arbitrio belli habenas reſpondit; captíſque exin Fuxenſes Catholici, imperatore Carmanio, commeatuum procuratore Epiſcopo, Caſtrametatore Barone Chalabræo armis, multa in perniciem Sectariorum, Lerani præſertim eorum præfecti, geſſerunt, quæ infrà memorabimus.

Chalabre.

Caſtri-Noui-Arrij Rex medicaminibus curauit corpus, ſeu malè habebat, ſeu ne corrupti peſtilentiâ aëris, laboréque diuturno fatiſceret. Paulò pòſt poſtulatur Rupifortius Mirapiſcenſis familiæ, quòd Fuxenſibus Sectarijs eâ copiâ frumentum precio numerato ſuppeditaſſet, quod alendis diu ſatis foret, flagellatâ alioquin ſuprà quàm dici poſſit apud illos annona. Ægrè tulit Rex viri proſapiâ illuſtris perduellionem, imò cauſæ cognitionem Parlamento crediderat, nî Condæus interceſſiſſet.

Rochefort.

Rupifortius præſtiti Sectariis ſubſidij poſtulatus.

Caſtro-Nouo-Arrij Carcaſſonam, vrbem non ignoti apud antiquos nominis, validiſſimâ loco edito arce, Carcaſſonâ Narbonam, Narbonâ Biterras, Biterris Pedenatium, ſin mâuis Piſcenam, quamquam longiore tempore interiecto, ventum.

Carcaſſonne.

Rex Carcaſſonam venit.

Pezenas.

Luctuoſum ſupra fidem fuit, quod poſtridiè à

Luctuosum Carcassonæ incendium. Regis discessu Carcassonæ obtigit. In mensam Regis destinata venatio priuatis oppidani cuiusdam ædibus, ideóque ad Regij apparatus culinam angustioribus, eâ carbonum copiâ assabatur, vt diuturno ignis violentioris calore æstuans ex lateribus, & terrâ congestâ pauimentum, quasi per intimam penetrationem flammam emortuam per trabes & lacunaria sensim transmiserit, quod dehinc vrbi exitiale fuit: vbi enim totâ die in occulto fomite perniciosus delituit ignis, inclinatâ in mediam nocte diu pauimento, & trabibus interclusus, eâ tandem violentiâ euaporatur, vt irrita fuerint oppidanorum remedia quælibet. *Eius descriptio.* Maiore quàm dici queat impetu peruagatum incendium proxima primùm, deinde quasi per saltum remotiora corripiens, plana, edita, circumiecta, longiùs posita nullo ordine depopulatur, eâ rapacitate, vt quæcumque subsidia præuerteret velocitas mali: funesta vrbis facies, lamenta virginum, fessáque ætate senum, eiulatus infantium dum correptis subito igne ædibus pars sibi fugâ consulebant, pars sanguinis caritate, filijs, agnatis, parentibus, vxoribus, amicis: efferri hinc strato incubantes ægros, pars nectere moras traducendæ supellectili, pars festinare, dúmque velociùs fugiunt, hærere passim vicis arctioribus, quos iam multitudo, trabes, tignáque oppleuerant, vt se insimul operâ impedirent. Flammis circumuenti generoso conamine eluctantur, aut si despondent animos, miserè inter cruciatus disperdunt. qui in proxima, metu euaserant, ijs illicò flammâ correptis, procul effugiunt; at in longinqua elapsos assequitur

ignis, vt obuia quælibet depaſcenti, viam ſternere oppidanorum fugam diceres; vnde quà vitarent, quà in flammam inciderent ambigui, complere vias, ſterni nullo per agros ordine plebs, nobiles, pueri, ſenes: poſterâ die finis incendio factus, flammâ hauſtis per immenſum ædibus, vt proſpectantibus patens hinc inde campus, & velut vacuus cœli vndique tractus occurreret.

Dum nullo obice inferiorem vrbem depaſcebatur ignis, diſploduntur in ædes igni contiguas murales machinæ, quibus bona, ſéque ipſos in publicâ neceſſitate, vrbis ſaluti deuouentibus oppidanis corruebant circumvicina igni ædificia, quamquam nec eâ ruinâ hærebat incendium, per inane, quod inauditum erumpens. Plateâ mediâ, cui pluſquàm centum cubitorum (ſi fas cum Mathematicis loqui) circumferentia, mapale ligneum aſſurgebat, laterculis opertum, quod depaſtus ignis portento fuit, vix ferente naturâ, vt nullo medio vltra centum cubitos ſponte proriperet. *Diſploſa in ædes tormẽta.*

Ædium, quas ignis abſumpſit, haud difficile fuit inire numerum; quamquam ne vacuam quidem aream poſtridiè diſcernere poterant proprietarij, adeò locum ipſum deformauerat ignis; ſupra Franciſcanorum cœnobium ſimul & Eccleſiam, ducenta ſeptuaginta duo ædificia numerata ſunt, quibus pars deuſtis, pars dirutis deſerto haud abſimilis etiamnùm hodie ea vrbs videatur. *Ædificiorum numerus quæ ignis abſorpſit.*

Ferunt pertinacis ad extrema ignis non aliam fuiſſe cauſam, quàm quòd per tabernas mangonum, quibus id mercimonij vulgò proſtat, quo *Prima adeò pertinacis incendij cauſa.*

flamma alitur, cœptus infeliciter ignis; vnde ſtatim inualeſcens, vento crebeſcente vicis anguſtis, veteribúſque, raro lapide ædibus, longitudinem vrbis penè in immenſum corripuit, vt etiam poſt tres ab incendio Lunas, dum veteribus fundamentis ſubitaria in tẽpus ędificia exſtruuntur, valentiores etiamnùm flammę eruperint, quas inter ipſa ędificiorum rudera, operientibus limo & ceſpite, alebant adhuc in abditis reſinæ, picis, oleíque copia ingens.

Remiſſa Carcaſſonẽſibus tributa.

Non differuntur ad Regem ab vrbe Oratores, quibus immensâ munificentiâ id ſolatij datum, vt præter Laudimia quæ Regi ex venditionibus iure dominij, ceſſura erant, in annos decem tributa remitterentur.

Soubiſius Britanniã magnam fruſtra tentat.

Per idem tempus Milhordus Hayę, Regis magnę Britanniæ extra ordinem legatus, biennio iam eo munere exacto in Galliâ, in Britanniam redit, tentatâ ſæpiùs irrito niſu pace; quo tempore Soubiſium ferunt Dorum appuliſſe, qui celeberrimus Angliæ portus eſt, vbi flagitatis incaſſum à Iacobo copijs auxiliaribus, Scotiam in ſectæ ſubſidium commouere conatur; atenim repulſam paſſus, piratas Anglos, ſeptingentos circiter, prædæ ſtudio Rupellam inuehit, quos infrà magnâ ex parte deſertores videbimus.

Millord de la Haye. Douure Eſcoſſe.

Briſſacus Rohanæi vxorem Fraxineto, arce validâ Briſſacum ducit Regis iuſſu, vbi diu captiua; donec agnito non ideò Rebellionem abdicare maritum, priuilegio ſexus dimittitur.

Freſnoy Briſſac.

Sueſſio agrum Rupellanum diripit.

Præcipiti Iunio, Sueſſio Princeps Rupellę agrum vaſtabat ferro & flammâ, octóque peditum, duobus

equitum millibus diripiebat maritimam oram. Plures inter hæc, vna omnium maxima hoſti infertur clades; cùm enim ſuccisa pratorũ fœna in procinctu eſſent vt à noſtris educerentur, ratus Sueſſio extrema tentaturum hoſtem, priuſquàm meſſem ità ſibi præripi pateretur, procuratis magno numero plauſtris, inſidias loco oportuno locat, ſclopetariorũ equitantium ordines duos, legionariorum centurias item duas, præfecto Villafortio; nec ſpem fefellit euentus. Dum enim tympanis ſonantibus, expaſsíſque ſignis aſportatur à Regijs fœnum, deuolat in prata Rupellanorum expedita cohors, erumpere illicò inſidiæ, inuoluere hoſtem, pugnari hinc inde ſtrenuè; ſed à fronte, à tergo, ad latera impetitis Rupellanis, in Sueſſionem victoria demum inclinat eâ Rebellium ſtrage, vt vix è quadringentis, triginta euaſerint, captis Beſſæi nepote viro illuſtri, primorum vrbis quatuor, ſignis peditum duobus, equitum altero; quod Principi etiamnùm adoleſcenti maximo honori vertit, Vitrióque eius tunc conſultori.

Ville-fort. *Cæſi Rebellium plerique.* *Beſſaye.*

Ad eum modum terrâ fatigatis Rebellibus, non minor mari inferebatur clades, occluſis claſſe Regiâ quibuſlibet ad portum meatibus, triremibúſque, agentibus ſucceſſiuè excubias, quà ſubſidiarijs nauigijs facilior tranſitus videbatur; nec procul hinc Olonij gens maritima, quorum agros recèns Rupellani vaſtauerant, hoſtilem diripiebant plagam, cùm naues Rebellium duæ, quæ pręfecto Bomportio, iam Rupellæ portui ſuccedebant, inſidijs circumuolutæ poſt prælium acre, diutinúmque in Re-

Mari fatigantur Rupellani. *Olonois.*

Capiuntur Rebellium nauigia duo.

giorum manus deueniunt, vbi acto in vinculis Bomportio; commeatus copia ingens, quæ Rupellam inferebatur, victoribus cessit.

Lesdiguieres.

Paulò pòst Marescallus Galliæ Lesdiguerius post nauatam Regi sedulò, fideliterque operam, Catholicam fidem amplexus est, in quâ ab ortu adoleuerat; iam supra diximus, abstinuisse illum magnâ laude Rebellium factionibus, vixque vnum inter primores, fide inconcussâ, Regibus vbique suis militasse: vnde plerisque placuit hanc esse à Deo obsequij Regibus præstiti remunerationem, vt qui impensiùs Dei viuentis imaginem coluisset, prototypum, Deum ipsum longè ab erroribus adoraret; adeò gratâ Deo fide, quam subditi Regibus suis pręstant, vt in momento remunerator ipse & remuneratio se totum dedat ijs, qui fideles Regibus præbuerint operas. Quàm fuerit Regi gratus rei nuntius non ignorant, quibus immensa LVDOVICI pietas nota est: amabat ille, neque herclè iniuriâ, Bonam Lesdiguerium; vnde vehementiùs veteranum Gallicæ coronæ ministrum, haud nouum liliorum protectorem, natum ad Regum imperia, bellóque præ ceteris vtilem lugebat fluctuoso mari naufragum, tentatâ iam sæpius nisu irrito eius conuersione, desperatæ salutis habebatur, cùm pneuma diuinum, quod tonitrua, & fulgura stipant, obluctantem repentè adigit, vt discussis tenebris, in fidei Catholicę lumen placidè oculos aperiret.

Fidei Regibus seruatæ Lesdiguerio remunerationem esse, immissam celitus fidem.

Bone.

Ludouisiũ inter & Lesdiguieriũ sermo.

Rem eo tempore scriptam memini non indignam, si vera est, quam hôc loci referamus. L. Ludouisium, qui nondum Cardinalis erat, à summâ

Sede

Sede, pacandis Hiſpanum inter & Sabaudum diſſidijs delegatum, de fide Catholicâ cum Leſdiguerio tunc Caluiniſtâ ſermonem inſtituiſſe, qui rem ſeriam in iocum vertens; Catholicus, inquit, ero, cùm te Eccleſia tua ſummâ ſede donauerit, nempe poſitâ ſupra ſpem omnem, viri iam ſenis, & ne quidem adhuc Cardinalis, in Eccleſiæ faſtigium promotione. nec diu cùm Duce Sabaudo ægrè ferente, quòd Oratorem ſibi ſummus Pontifex ſacro Purpuratorum Patrum non adſcriptum Collegio delegabat, procuratur haud immerenti Eccleſiaſtici purpura principatus, renunciatúſque in eam negotiationem Cardinalis, paulò pòſt primâ ſede per adorationem donatur: quod Leſdiguerio tantum ſtuporem attulit, vt, promiſſi haud immemor, de fide Catholicâ tum primùm cogitarit.

Ad eum nuntium, Rex omnium prodigus vbi *Crequius Mareſcallus & Delphinatus prætor.*
Crequy de fide agitur, Crequio Leſdiguerij genero haud immeritam Mareſcalli dignitatem, prętoriámque
Dauphiné. Delphinatus pręfecturam impertitur, Comiti Saul-
Comte de Sault. tæo eius filio proprætoriam; Leſdiguerio ipſi, quod *Leſdiguerius Comeſtabilis & ſancti Spiritus eques.* vnum ad honoris cumulum deſiderari videbatur, magni Galliæ Comeſtabilis primarium decus, cui acceſſit Regiorum Sancti Spiritus equitum torquis aureus, cruce placido tertiæ perſonę illapſu illuſtris. Comeſtabilis diploma, Crequius nouâ promotione Mareſcallus, torquem Regij ordinis Lomenius villæ ad clericos à Rege obtulere.

Ambrũ. Ad X. Kalend. Auguſt. in Archiepiſcopi Ebrodunenſis manibus, magnâ populi accurrentis frequentiâ, Gratianopoli hæreſim abdicat, in hunc

modum. Postquàm Archiepiscopum inter & Lesdiguerium de Orthodoxa fide pleniùs conuenerat, datur in proximam conuersionem fides, adesse Regio nomine Crequius, qui id Regij placiti testatus, si quando fidem Catholicam amplexabitur Lesdiguerius primariâ armorum præfecturâ donandum, adijcit, ad manum diploma esse, quo iamdiu meritam, cuíque vna hæresis obstet, dignitatem obtineat. Lesdiguerius ad Parlamenti proceres (namque Senatus aderat) conuersus; Diu est, inquit, cùm sectæ errores meliùs consultus deposui, adeste dum Patres, mecum matricem Ecclesiam sacro audiendo subituri. His dictis in Ecclesiam stipantibus plusquàm mille nobilibus euadit, vbi à sacro, magnâ facundiâ Archiepiscopus Ebrodunensis eo themate ex Prophetâ Baruch cap. 4. concionem habet: CIRCVMSPICE HIERVSALEM AD ORIENTEM, ET VIDE IVCVNDITATEM A DEO TIBI VENIENTEM. ECCE ENIM VENIVNT FILII TVI QVOS DIMISISTI DISPERSOS, VENIVNT COLLECTI AB ORIENTE VSQVE AD OCCIDENTEM. Redditis exin à Rege codicillis, Comestabilis Galliæ ingenti omnium applausu renuntiatur.

Rei gestæ formula.

Ambrũ.

Posterâ die, maiori quàm antè apparatu, Regij ordinis torque, à Lomenio, magno eiusdem ordinis præposito donatur, stipantibúsque eiusdem ordinis equitibus Crequio, Alincurtio, Sanchaumondo, Lomenióque; eâ pietate ad sacram synaxim accedit, vt in se omnium conuerteret ora, & oculos.

Ad sacram synaxim accedit.

Lomenie.

Alincourt. Sãchaumond.

Fortunam nemo tunc ſatis mirari poterat, quæ ex nobili quidem; at non primorum ſanguine nato, Mareſcallum Galliæ, ex Mareſcallo Comeſtabilem fecerat, & ſi auſim fortunæ dare, quod Dei vnius decretis debeatur, Catholicum; æmulantibus, vt ita loquar Rege, Deóque: hoc fidem Catholicam placidè inſinuante, quæ gratia omnes continet: illo quidquid magni in mortalem cadere poteſt, niſi Rex eſt, liberali manu impertiente. Faxit Deus meritam diu poſſideat dignitatem, cui Gallia à Rege debet, quod ſpirat.

CAPVT II.

EPITOME.

Mombrunus deſperatis in Delphinatu rebus Montalbanum venit. renuntiatur imperator. Reynieſium, Labaſtidámque oppugnat. Vindocinenſis arces recipit. in Lombercium caſtra mouentur. hoſtium effugio vrbs capitur. Ordo exercitus. prudentiâ commendatur Vindocinenſis, qui audacior eſſe noluit. Mommorancius ad Montiſpeſſulani vicinam rem ſtrenuè gerit. Betarrium obſidetur & capitur. hoſtium ſtrages. diſtributę in varias obſidiones copiæ. militari morbo Cardinalis Radeſianus Biterris occumbit. Mauguionum deditur. Maſſiliarguę, Aymarguæ, Lunellúmque expugnantur. Rex Lunellum venit. Sommierium obſeſſum Regis imperia ſubit. violatur à milite data Lunelli fides. Piloni cohors cęſa. Gallica nobilitas commendatur.

Mombrunus Montalbanum venit.

LESDIGVERIO ad fidem Catholicam conuerso, Mombrunus olim ipsius gener naufragam lugens in Delphinatu Sectariorum potestatem, leuibus, quæ à naufragio superabant tabellis, Montalbanum peruehitur vanâ præfecturæ vrbis imagine, quæ à Bourfranci, Vigniauciíque luctuosis sectę funeribus, arbitrio populi stabat. Gratè hominem excipit nouitati studens insania populi; cùm ille parando sibi per ruinam & incendium nomini, lectis tribus præsidiariorum cohortibus in Reyniesium Castrum vrbi adiacens, postridiè quàm aduenerat signa conuertit. Ea arx est, vbi nuper Reyniesius lanista, vxorem, eiúsque fratrem Vicecomitem Panatæum, & Vicecomitem Paulinum Sectariorum primores duos, deprehensâ in adulterio cum Paulino vxore, barbarâ internecione deleuerat. Exin eâ secundùm Montalbani obsidionem expugnatâ Vlmodæum Rex centum legionarijs loco præfecerat, cui ob exitialem lucri auiditatem vix quadraginta imperabant quo tempore obsessum Castrum.

Mombrun. — Rey-niez. — *In Reyniesium castra mouet.* — Panat. — Paulin. — Loul-mede.

Tribus legionariorum millibus, centum cataphractis, duobus maioris modi tormentis, ductante primam aciem Reyniesio in expeditionem itur; nec diu cùm tormenta simul & acies muris succedunt. Territus repentino hostium aduentu Vlmodæus, quamquam propulsandæ obsidioni impar erat, in spem subsidij (neque enim Vindocinensis procul aberat) rem strenuè gerit. Post exactam indesinenti verberatione noctē appetente luce Secta-

Verberatur indesinenti displosione castrū.

rios ruina vaſtior ad oppugnationem impellit; quia tamen magno animo obſeſſi nullo machinarum metu, ſuperſtructis aggere, humóque tignis ruinam reparabant, haſtarúmque cuſpides quà via latior, nullo in ſpeciem metu, irrupturo hoſti opponebant, placitum dolo agi.

Craticula ingens proſtabat, euacuandis, quà Tarnus defluit Caſtri purgaminibus; in eam partem Reynieſius crepitaculum infert, quo diſiecta crates viam in Caſtrum aperit, dum parte aliâ proditor ruſticus, qui Catholici mentitus ora, & habitus ſe in arcem receperat, demiſſo ponte hoſtem vltrò admittens in proditionis remunerationem primus occumbit: ruinam ex aduerſo propugnans Vlmodæus plumbo cadere, ſterni qui tumultuariò ad craticulæ diſiectæ ſtrepitum propulſandis Rebellibus turmatim accurrerant, non inulti tamen; donec inualeſcente hoſtium numero Caſtrum penitus expugnatur: atenim dum ad prædam diſtentus miles, cæſis penè ad internecionem præſidiarijs, huc illuc nullo metu, liberiùs agit, maiore quàm dici queat ſtrage, à præſidiarijs non niſi duobus afficitur, qui deſperatâ ſalute, ſcalam anguſtiorem quà in editam turrem aſcenſus erat, haſtâ ille, hic ſecuri inſident; vt haſtam à fronte primus hoſti opponeret, gradu alter omnium editiſſimo à tergo ſecuri feriret, quem morari haud potuerat cuſpis: cæſorum eo ſtratagemate numerum haud inire promptum fuerit; imò velut victimæ mactabantur prædones reliqui, niſi defecti tandem viribus Regij duo, indeſinenti impares lanienæ

Expugnatur quà dolo quà proditione.

Victorum magna ſtrages.

ſe vltrò morti obtuliſſent : vnde nihil victoribus fuit, quod triumpharent, deſideratis eâ expugnatione quinquaginta, quos inter præfecti, nobiliúmque plures. Non procul hinc in La-Baſtidam ſigna conuertuntur, caſtellum erat genio loci inualidum, raríſque milite & munimentis firmatum; obſidij non alia cauſa quàm quòd hoſtis commeatus penuriâ laborans, audierat annonam eò loci, ingenti copiâ, vináque affatim aſſeruari; ſoli circumiacentis ruſticis in Caſtrum velut in aſylum, meſſem ſuam, ſupellectilémque aſportantibus. Ardua hinc expeditio, quòd nouem Montalbano milliaribus diſſitâ arce, vel leue Regiorum ſubſidium, agro inimico hoſtem opprimebat. Vix primam tormenti diſploſionem paſſi præſidiarij deſpondent animos, dúmque deditionis conſilium ineunt, expugnatione ſubitâ ad internecionem iugulantur. nullo dein obice diripitur caſtrum; vináque & frumentum in publicum conferenda, irrito nobilium Catholicorum, qui ad eam expeditionem conuenerant niſu, poſtquàm arci ſubditus ignis, Montalbanum inferuntur. Statim ac Vindocinenſi arces interceptas relatum, eò caſtra moueri iubet: exiguus tamen retrahendis in ditionem Regiam arcibus labor; vix enim alariorum aduentûs fama peruaſerat, cùm hoſtes, deſertis Villabrumiero, Reynieſio, quáſque circumiecto ſolo inuaſerant, Montalbanum haud impigrè ſe recipiunt. Exin Vindocinenſis Lombercium capit, vrbem quam Sectarij Rebelles quinquaginta abhinc annis occupabant, arce Regiâ, vt ſuprà ſæpiùs diximus.

Expugnatur la Baſtida.

La Baſtide.

Diripitur ignique creditur.

Vindocinenſis arces recipit.

Villebrumier.

Reyniez.

Lombers.

Rem paulò altiùs repeto.

Descriptio Lombercij.

Lombercium ad Albigenses, vrbs est in collis decliui sita, angustior, neque magni apud antiquos nominis, arce illustris quæ à Panati nuper ditione, procurante d'Elbeno Albiensi Episcopo in Regiam retracta est, eius præfectus Lescurius, Sectarios oppidanos præsidiarijs centum habebat velut in vinculis, vt nihil extra vrbem suam tentarent. Vindocinensis, positâ in facili expeditione, eò castra mouet, tormentis sex, cohortibus Chapesij, Pompadourij, Susæï, Villeroij, Valiaci, Pibracij, Vibraiique, quę vltima dilapsis magnâ ex parte militibus, non nisi ducentis constabat. Alariorum ordinibus VI. Engolismensis quem Bordæus ductabat; Vernolij, LaVoulæo legato, Elluij, Linieresi, Chambreti, Florambelli ab Ambra; sclopigeris equitantibus Arnaldi, Mayennij olim Principis Motæo præfecto, Mombruni à Villis, Presquesiique, qui Vindocinensis alarij omnes, si Meruilij ordinem eximis, quem Montalbanensibus opprimendis paulò antè ad Tarnum reliquerat: nec diù eluctatus hostis inter obscura sensim absistit, incautis Regijs, donec appetente luce visus non vrbe procul collem superare, ad cuius fastigium leuiore exercitu venientem operiebatur Malausius.

Panat. d'Elbene. Lescure. Chapes. Pompadour. Suse. Villeroy. Valiac. Angoulesme. Laborde. Verneuïl. LaVoulée. Elluy. Linieres. Chambret. Ambres Arnaud. Lamothe. Mombrun des-Villes. Presques. Meruille.

Vindocinensis Lombercium capit.

Deserta vrbe in varia feruntur præfectorum sententię, pars diripiendam ad hostis conspectum, pars subitâ ascensione superandum collem, imparémque Malausium opprimendum, pars instructo in aciem ordinatam exercitu, subijciendū vrbi ignem sentiebant, cùm ad obortum oportunè ventum

Prudens Vindocinẽ-sis, mage quàm audax.

pluuia ingruens, alarijs præpotentem Vindocinensem monet aggrederetur hostem, cuius non nisi legionarijs constabat exercitus, quibus supra modum aduersus imber præstabat in facili victoriam Regijs, nî maiore quàm par esset prudentiâ imperator, futura perpendens inhibuisset prælium, quod diu iam vtriusque excursores exercitus, magnâ contentione commiserant. Placuit missis incendiarijs flammâ vastari vrbem, edictâ priùs capitis pœnâ, si quis prædæ studio signa desereret. Res ita habuit; vrbem, prædámque insimul absumit ignis, non sinè militum murmure: quo facto laudatam memini imperatoris sagacitatem; Malausio non in aliam spem expectante, quàm vt prædæ innatâ militibus auiditate, desererentur signa, turmatímque vrbs insessa vndique, nullo diriperetur ordine; quam ille occasionem captaturus, descensum meditabatur, vt dehinc agnitum; cecidissétque ex voto propositum, nî obstitisset Haliero suadente imperator. Quamquam plerisque visus Vindocinensis parum consuluisse honori, qui auerso legionarijs hostium tempore, alarijs fortior haud dubiè victor erat, si secundum pluuiam conseruisset manum.

Hæc inter affertur Mombrunum tribus legionariorum millibus ferro & flammâ Catholicorum vastare prædia, circumiectúmque Montalbano agrum inauditâ crudelitate diripere. nec morâ vrgente Parlamento in eam partem signa Vindocinensis conuertit, vnde, non auso prælium hoste, in minùs felicem Britextæ expeditionem regreditur; de quâ suo infrà loco.

Intereà

Intereà Mommorancius, Zameti alarijs auctus, Sectarios Montispessulanenses æstiuâ messe destituebat, vt suprà diximus, nouísque in dies expeditionibus fatigabat, in quos vna iam Regis ira, armáque vertebantur. memorabile inter alia commentum est, quo trecentis legionarijs, messorum habitu, dum plaustra in speciem educendæ messis armis onusta sequebantur, in viciniam vrbis induxit, locatis oportunè alariorum non procul insidijs, vt quingentos hostium ausos præripere messem nullâ suorum iacturâ penè ad internecionem deleuerit. *Mommorãcius agrũ Montispessulani vastat.*

Betarrieus. Ex aduerso Rex Betarrium obsidebat, ea vrbs est montibus circumasperis, Rebellium olim transitui percommoda, prætérque genium loci munimentis eâ arte firmata, vt in eius obsidione exigenda æstas crederetur: pręmissi Praslinius, Mariliacus, & Valancæus impigrè muris acies admouent, quamquam hostis tentandæ cominùs pugnæ in occursum eruperat, vbi post diutinum prælium, victoria in Regios inclinauit, pauci hinc inde cæsi, plures sauciati, leuíque iacturâ dici poterant Regij, extima fossarum munimina (contrescarpam vocant) expugnasse, nî Capellæus præfectus plumbo cecidisset; nec magnus exstruendis mapalibus militi labor; quippe vrbem propiùs circumstabant antiquæ maceries, quibus tectus, muris sensim succedebat, machinis muralibus eo impetu disijcientibus munimenta, vt postridie quàm obsessa vrbs ruina ingens patuerit. *Betarrium obsidetur.* La Chapelle. *Verberantur muri.*

Rebus eò positis, vt oppugnatione in crastinum indictâ Regij iam in procinctu essent, relato præsi-

diarij in concilium militare periculo, in varia ferri; atenim vbi omnium calculis in deditionem non conuenitur, dilabuntur nocte intempestâ ducenti, quibus vrbem dedi placuerat. Praslinius re agnitâ fugaces insequi, appetentéque luce, quos viarum ignaros timor faciebat, aperto loco aggredi; nec diù cùm cæsis centum, captísque quinquaginta, reliquis parta effugio salus.

Ducenti hostium dũ dilabuntur cæsi.

Victoriâ lætus miles in oppugnationem redibat, cùm rarioribus præsidiarijs oppidani, misso tympanistâ, colloquij facultatem à Praslinio flagitant; multa hinc indè congesta: illi vitam, libertatem, & bona salua petere; sibi adhuc suppetere virium satis, quò aut protelaretur deditio, aut si placet muros expugnari, Regiorum strages magna edatur. Praslinius contrà desperata illis omnia proponebat, eóque positas res, vt vnam Regis clementiam nullâ lege subire gratia illis omnium maxima foret, cui quò magis differebant se totos credere, eò magis Rebellionis crimen asperabant: abnegantibus vita condonatur, vrbísque deprædatio, si duodecim aureorum millibus eam redimerent. Vrbe deditâ, eorum quos pridie Praslinius in vincula egerat, decem patibulo suffecti, crimen in furca publicum expiant, debitâ Praslinio eâ expeditione, non Mommorancio, vt plerísque placuit.

Vrbs deditur.

Sub idem tempus Aluino Schombergi filio imperatore supra quingentos tria Germanorum millia tormenta maioris modi quindecim secundo Rhodano in Narbonensem prouinciam inuehuntur, vnde Mommorancij, Regísque, quas Condæus,

Aluin.

Iuncta insimul copiæ in obsidiones distribuuntur.

Schombergus, Prasliniúsque ductabant copijs insimul ad pontem Latesij iunctis, triginta circiter hominum millibus constabat exercitus, iusto in Montispessulani obsidionem numero. Quamquam ne vrbi, quæ reliquarum caput haud immeritò dici poterat, membra superessent, quibus potentiùs Regi obsisteret, placuit in diuersas eodem tempore obsidiones distribui acies. Mommorancio creditur iterum, cui antè imperabat exercitus, quò in Mauguionum iret, reliquas sibi acies ascribit Condæus, expugnandis Lunello, Massiliarguis, reliquísque vrbibus Montipessulano ad viciniam positis.

Lates.

Mauguion. Lunel. Massiliargues.

Cœlo interim æstiuis caloribus infesto militaris morbus eâ acerbitate grassatur, vt ad afflati pestilenter aëris impurum tractum plures exanthemate occumberent, quàm hostili ferro; at præ alijs luctuosa erat Biterrensium facies, exitiali peste cadentium, morbo adeò ad caniculam incalescente, vt primùm nobiles exteros, dehinc oppidanos penè ad internecionem deleuerit pestilentia febris. Nobiles inter Tilladetus prętorianorum prężfectus, vir magni animi, prudentięque haud vulgaris, qui armis ab ineunte ætate tractatis, bellóque innutritus, veteranos inter magnum sibi promeruerat nomen: at leuis iactura fuit, leuis omnium mœror, vbi eodemmet tempore Cardinalis Radesianus eodem morbo finijt; caput ille Sanctioris Regis consilij, magnâ laude diù rebus Galliæ præfuerat, Regémque in expeditione sequutus, Sectariam hæresim, quam reliqui armis insectabantur, salutaribus dum exstirpabat consilijs gloriosâ morte occubuit, condignum Cardinali

Militaris morbus grassatur.

Tilladet.

Cardinal de Retz.

Cardinalis Radesianus Biterris febre occumbit.

funus, qui dum Ecclesiæ Militantis dignitatem vindicare conatur, haud iniusto Dei decreto post rem gloriosiùs gestam Triumphanti ascribitur. Non antè eo in Sectarios bello iactura maior, seu consilio sagacitatem spectas, seu rebus gerendis auctoritatem.

Mauguionum Mommorancio deditur.

Mauguionum intereà, cuius aditus stagnantibus aquis natura adeò sepserat vt legionibus imperuij haberentur, eâ felicitate Mommorancius obsidet, vt quæ diutiùs propulsandam obsidionem sibi proposuerat gens maritima, ad prælium vulgò expedita, flagitiíque præ alijs capax, post duos dies nullis conditionibus subierit legem, quâ viginti actis in furcam, reliquis concessum vt viuerent. Mauguiono in Massiliarguas castra mouentur, non procul hinc sitam vrbem, quam munimentis, præsidióque adeò firmauerant Montispessulanenses, vt signis explicatis, dum muris admouentur tormenta, eruperit ducentorum expedita cohors, manúmque haud segniter conseruerit, vbi magno Regiorum mœrore plumbo traiectus Baro Mompesatus, Marchioni Portesio Castrametatori in subsidium datus, paucos post dies occubuit; neque minùs ideò retrusus in vrbem hostis.

Massiliarguæ obsessæ deduntur.

Massiliargues.

Mompezat aide de Mareschal de Camp.

Posterâ die, postquam murales machinæ ruinam ediderant, in deditionem conuentum, saluis oppidanorum vitâ, libertate, & bonis. Massiliarguis in Aimarguas signa conferuntur, ea vrbs magno nuper in Galliâ Narbonensi dissidio causam dederat, Ducis Vticensis opima ditio, quam transitui percommodam detentabant Rebelles, non alio possessionis titulo, quàm publici in sectam commodi. Nec dum

Legem subeunt Aimarguæ.

Aimargues.

Duc d'Vsez.

vrbi Mommorancius admouerat acies, cùm animis defecti præsidiarij loco absistunt.

Post repurgatum eâ parte Sectario Rebellium semine, Narbonensem agrum, Condæi exercitum Mommorancius subit, mouendis insimul in Lunellũ castris, quæ, si Montempessulanum & Nemausum eximis, Sectariarum eâ prouincia vrbium validissima habebatur. Arcem recenti subsidio firmauerant mille Cebennarum Rebelles, quibus totidem oppidani ascripti, circumductâ ex æquo muniminibus vrbe sibi virium gloriabantur abundè, quò trimestri obsidione Regis exercitum frangerent, differendo in annum sequentem Montispessulani obsidio. *In Lunellũ signa conuertuntur.* Lunel.

Admotis non vrbe procul aciebus oppugnatio duplex indicitur, prima Condæo Principi in Castrum; altera Mommorancio incumbit in propugnaculum, quod immani mole à dextrâ assurgebat. Exin aperiri, producíque labore assiduo valla, donec ad extima fossæ munimina ventum. *Duplex oppugnatio.* *Hæc Condæo Principi, illa Mõmorancio committitur.*

Nondum ex æquo murales machinæ ruinam ediderant, nouóque auctis subsidio oppidanis, versurum excidio Regijs obsidium timebatur; cùm Mommorancius porrectis supra spem quà vrbem oppugnabat vallis, obsessos adigit, aut oppugnationis incertæ aleam subirent, aut in crastinum deditioni subscriberent: præualuit deditionis consilium, in quam datis vtrinque obsidibus ità demùm conuenitur; vt præsidiarij ense vno, reliqua inermes, saluis libertate & vitâ absisterent; oppidanis vita, libertas, & bona sarta tecta haberentur, æquarentur solo munimina, ipsí- *Deditum Lunellum.*

que muri. Ità quæ trimeſtris futura credebatur obſidio vix triduana fuit, nempe indeſinenti tormentorum duodecim diſploſione, militúmque Regiorum maiore quàm ſperatum audaciâ. Iactura minor quàm dici poſſit; quippe ſi Courbonem eximis, Eſtiſſaceæ cohortis præfectum, qui glande occubuit, nihil damni ab hoſte illatum; niſi quòd dum in muros diſploditur immane belli tormentum, reboante in fiſtulam vento, flamma erumpens in tergum aduerſo flatu reſilit, vnde quinquaginta legionariorum repentina ſtrages, actâ violentiùs in puluerem tormentarium, qui retrò aſſeruabatur ſcintillâ.

Oborto repentè incendio igne corripiuntur Regiorum plerique.

Courbon.

Poſt deditam VI. Eidus Auguſti vrbem; præſidiarijs abſiſtentibus, repentina Regiorum ſeditione violatur fides, ferróque ad internecionem cadebat hoſtis, nî præfectorum vigilantia obſtitiſſet; quos inter Praſlinius, ipſéque Condæus Princeps, qui reſtincto diſſidio proditionis auctores in furcam agi iubet. Poſtridie repentino incendio, ſorte an conſultò incertum, arſere viginti ædificia, pleriſque eam ſtragem coniecto in puluerem tormentarium igni imputantibus.

Seditione militari violata fides.

Ad eam obſidionem Condæus Princeps, primarius imperator, legatus Mommorancius, Caſtrametatores erant Baſſompetrus, Mariliacus, Valancæus, Porteſiúſque viri haud immerentes.

Pridie quàm in deditionem conuentum, Pilonus temerarium caput & væcors, octingentis legionarijs, circumiectam prouinciæ oram deprædabatur, Regiíque impedimenta exercitus longiùs poſita

Piloni cohors fuſa & cæſa.

diripiebat; cùm monitus cataphractorum Guisij legatus, Baro Bliquius, lectis alarijs octuaginta, in eum castra mouet; Ribauto, Mansio, Gadaucurtióque nobilibus in eam expeditionem vocatis prima committitur acies, víxque milliare emensum, cùm in hostem incidunt: non differtur quamquam numero impare prælium, accurrit Bliquius, vno sclo-porum fragore monitus manum conseri, productâque, marte dubio, ad vesperam pugnâ in Regios demum victoria inclinat. Nocte perobscurâ dilapsis plerisque, captos centum, sauciatos totidem, cæsos ducentos memorant: Regiorum vix legionarius alter occubuit, eo nobiliore victoriâ, quòd incruenta fuit, vnde supra modum à Rege laudati Baro Bliquius, Mansius, Ribautus, Gadaucurtiúsque, viri haud indigni quorum nomina posteritas sciat.

Bliquy. Ribaute. Manses. Gadaucourt.

Hæc inter Fenoilletus Monspessulanus Episcopus, magnæ vir facundiæ, eruditionísque non vulgaris, eâ Biterris coram Rege eloquentiâ in prouinciæ Narbonensis Sectarios verba facit, vt debitam iamdiu Gallicæ eloquentiæ palmam sibi ipso Regis calculo promeruerit.

Fenoüillet. *Fenoilletus ad Regem oratio.*

Rex Biterris Pedenatium, Pedenatio Lunellum venit, vrbem, Montempessulanum inter & Nemausum mediam, eo consilio, vt medio exercitu mutuum vrbium commercium intercluderetur, legerétque interim in quam verteret arma. Attamen quia ad pontem illi Latesium, milliari à Montepessulano iter erat; iubetur Bassompetrus quingentis alarijs pontem insedere, ne subitâ forsan eruptione, Regem præsidiarij vix quinquaginta stipatum equitibus, adori-

Beziers. Pesenas. *Rex Lunellum venit.*

Bassompetrus Galliæ Mareschallus. rentur. Bassompetrus indictâ equitum turmâ in occursum venire, Lunellúmque, non auso prælium hoste, ductare Regem. Vbi laudatum ex occasione velim heroëm magni nominis, quem eo circiter tempore Rex vnâ virtutis commendatione Mareschalli Galliæ præfecturâ donauit.

Dum Lunelli militare Regis consilium in varia fertur, problematicâ multorum iudicio eâ quæstione, quam in partem castra mouerentur, nempe medio duas inter vrbes exercitu, quarum alteram oppugnari necessum erat; Marchio Portesius, Mariliacúsque Castrametatores in Sommerium arma conuertunt. *Sommeriũ obsidetur.* Sommiere. vrbs erat monte circumaspero, arce validâ, muniminibúsque, quod aiunt, magnâ ex parte regularibus; suburbia ad montis decliue nullis olim muris firmata, eâ arte propugnaculis, hemicyclis, ceteríſque id genus munimentis recèns circumobduxerāt oppidani, vt ipsamet pomœrij oppugnatio arduum, ingentísque periculi opus haberetur.

Castrum expugnatur. Castrum haud procul vrbe situm, cui à Villâ-veteri nomen, seu quòd eâ olim parte assurgebat Sommerium, quod indigenis placet, mutatâ exin sede; seu id nominis Castro sorte obtigit. Villevieille. Obsidetur Castrum; nec diu cùm salua libertate & bonis loco cedit præfectus, rarioribus, quàm vt Regiam obsidionem pati posset præsidiarijs.

Erumpit hostis. Postridie Condæus Princeps, Mommorancius, Schombergus, Prasliniúsque habito militari concilio statuunt monti admouere exercitum; erumpere hostis, Regiósque vltrò adorturus, in planitiem deuolare, non antè dimicatum acriùs, renouari identidem

tidem prælium nouis legionariorum delectibus velut rediuiuum, perennari nouis ac nouis incrementis vulnera, donec æquali hinc inde dispendio in munimenta retrusus loco cedit.

Bifariam vrbs oppugnatur. Paulò pòst duplici verberatione actum, Mommorancio hinc, illinc Marescallo Praslinio oppugnantibus, vtrinque premitur hostis; prętoriani vigiles, Pedemontanæque cohortis legionarij, ducante Mariliaco montem ascensione superant oliuetis adeò obsitum, vt in hostem vbique Regius miles locorum ignarus incideret, vnde cæsi plerique, quos inter Pigeoletus vir magni animi prætorianæque cohortis præfectus, qui post rem sæpius bello in Sectarios Rebelles gloriosè gestam, eâ infeliciter expeditione finijt. Sauciati Malirius, Biscarrasiúsque Reginæ familiaris, quem ad celebrem fani Antonini oppugnationem vulneratum memorauimus suprà.

Pigeolet. *Pigeoletus cadit.* Maliri. Biscarras.

Deditur vrbs. Eò positis rebus, vt nullum obsessis effugium, spes nullâ salutis affulgeret, vrbe præsidiarij cedunt saluis vitâ, libertate, supellectile & bonis. Quæ præcipitis victoriæ laus procul dubio vni Regis præsentiæ debeatur; perhibentibus exacti iam seculi monimentis, copijs etiam valentioribus magni Proregem nominis trimestri obsidione frustrà vrbem eademmetten-tasse. Et hæc in Galliâ Narbonensi.

⁂

CAPVT III.

EPITOME.

Mansfeldij exercitus qui è longinquo in maius audiebat, Sectarijs perduellibus animos addit. Eius origo & mores. Quâ spe, cuiúsque in Galliam suasione venerit. describitur exercitus. conuocatur Lutetiam militare concilium. præscribitur belli ordo & formula. primorum in publicum ad eam expeditionem amor. Niuernensis, exercitus imperator renuntiatur. delegatur ad Mansfeldium orator. pleraque hinc inde dicta. fœdus ad tempus initur. Halberstadius à Mansfeldio deficit. Consaluus Cordubensis Hispanas acies Niuernensi offert. desperatis in Galliâ rebus effugium parat Mansfeldius. datos obsides dolo reuocat. Niuernensis offerendo subsidio legatum ad Cordubensem mittit, par redditurus. Dux Essuorum Niuernensis Principis primogenitus febre extinguitur.

Rumor Mansfeldiani aduentus.

ESPERATIS Sectariorum in Galliâ rebus, peruadit rumor Ernestum Mansfeldium, procurante Buillionio, eorum subsidio viginti Germanorum millibus aduentare; nec diu cùm affertur Campaniæ illum extrema, Mediomatricúmque ditionem flammâ & ferro diripere. Rem ab origine paucis expedio. Mansfeld. Metz.

Ernestus Mansfeldij Principis filius naturalis,

Germanico bello, quo Palatini legatus erat, eā omnium licentiâ sibi militis nuper promeruit gratiam, vt qui nihil possidet, quémque fœtu velut abortiuo natura produxit, immensâ in milites auctoritate diu Germaniæ terror habitus, Cæsaris æmulus haud iniuriâ dici potuerit, donec Palatini extincta factio adegit sibi aliunde victum quęreret, quem ab ineunte ætate non nisi incendio, patriæque ruinâ parauerat; Palatinatu ad Rhenum, Alsatiáque deiectus, in Galliam castra mouet, seu eximendis, quod à Spinolâ imminebat periculo quæ superabant Palatino confecti iam belli reliquijs; seu prædæ studio, fertilibus passim prouincijs Galliæ, pasśímque etiamnùm quà Germaniam subeunt hoc in perduelles bello illæsis. His accedebant Buillionij Sedanensis Principis per legatos identidem missos suasiones, quibus supra exspectationem diues, supra ambitum magnus in spem erat, si viginti hominum millibus adforet: ab exercitu quem crebris obsidionibus iam penè confecerat sterilitas Septimanici agri, cœlíque æstus, nihil esse in Galliâ quod eum copijs suis impunè grassantem morari possit. Octingenta circiter milliaria Campaniam inter & Septimaniam interiecta; nec posse Regem, etiam posthabitâ Narbonensi expeditione, nisi exeunte Autumno, regni sui ad Germaniam confinijs præstò esse. Ad æstiuos calores demissos adeò amnes, vt vbique transuadari haud ægrè possint. Posse superatâ Campaniâ in Lutetiam nullo obice castra moueri; subituras intereà victoris legem vrbes in transitu quaslibet, aut numeratâ pecuniâ agri sui deprædationē redemptu-

Mansfeldius quis & unde.

Boüillō Prince de Sedan.

Quâ spe in Galliam venerit.

Lãguedoc.

Proponitur lucrum & decus.

ras. Expugnanda in momento Lutetiæ pomœria, quorum vel minimo ditentur acies, neque futuram à periculo immunem vrbem ipſam, adſcriptis in Mansfeldij militiam Sectarijs quotquot cis Ligerim mentiuntur obſequium; conſtituras quadraginta ad minimum legionariorum millibus acies, quibus aut coronã cum Rege partiatur victor; aut ſi minùs placet aliena inuadere, ingenti pretio victoriã cedet, afflictorum ſolamen, publicæque libertatis aſſertorem vocandum, pacíſque, quod immenſo honori ducere debeat, Sectarios inter & Regem diribitorem haud immeritò habendum; quando aut propoſitæ ab eo pacis conditiones, aut ſubeunda belli pericula.

His aut ſimilibus ſuaſus Mansfeldius caſtra in Galliam mouet. Validus illi exercitus, cui impunitas, prædæque licentia ferro vbique & flammâ latam ſternebant viam, vt imperatori, non niſi rapinæ, incendiíque ſtipendijs decem alariorum millia legionariorum totidem militarent. Præfecti legionariorum præ cæteris duo Valmeſorius, & Boiſinius; alariorum Marchio Durlacius, Iuſtoüs, Mittæus, Comes Oedemburgenſis, Bellimontius Lotharingus, pluréſque alij. Primam aciem ductabat Halberſtadienſis vir magni apud Germanos nominis, mediam Mansfeldius ipſe, vltimam Dux Veinmarius Saxo.

Deſcribitur Mansfeldij exercitus.

Valmeſour. Boiſine. Durlac. Iuſto. Mitte. Edemburg. Beaumont. Halberſtad. Duc de Veinmar.

His copijs Mansfeldius Lotharingiam, quam in ſpeciem amici tranſitus ſubierat, deprædatur; exin Virdunenſium, Mediomatricúmque ditiones opimas. Non differtur à Principe Lotharingo Lutetiam

Ducis Lotharingi ad Reginam codicilli.

Lorraine. Verdun Metz.

nuntius, quo Regina, Mansfeldij copias Galliæ confinia viginti prædonum millibus diripere monetur; spurium caput, inuisum cœlo, solóque hominem nulla clementia, nullóque amici aut inimici agri ordine, ferro & flamma vastarę agros; prædæ, cruori, incendióque assuetum Busiridem instare mansuetissimæ tota Europâ genti, vnde vehementiùs placidę Gallorum indoli à tyrannicâ incursione timendum. vastatam ab infida gente prouinciæ suæ oram; imò nisi opposuisset valentiores alariorum acies desperatam subditorum suorum salutem.

His à confœderato Principe monita Regina, militare concilium haud segniter conuocat. Nec mora, coïre primores, quos Lutetia tunc, circumiectæque habebant prouinciæ; adesse Brulardus Sillerius, vir prudentiâ, magnóque consiliorum momento exteris æquè notus ac Gallis, qui prouectâ ætate, laboribus, longiorísque vię incommodis impar, Cancellarium magnâ gloriâ agens, sigillis tunc cesserat; (quamquam bello confecto, redintegratâ pleniùs auctoritate restitutum infrà videbimus ex voto Galliæ:) illi adiuncti Ianinus præses, Duces Niuernensis, Mombasonius, Marescallus Castræus, pluresque alij. Multa vtrinque agitata; satiúsne foret monito Rege instruendi exercitus ordinem operiri, an vltrò copias rebus sic vrgentibus legere? In eámque demũ sententiam itum; vt retrahendo in Germaniam hosti, quàm citè instruatur exercitus; cui, donec à Rege nuntius, belli præscripserit legem, collatis in publicum, priuatorum donis stipendia numerabuntur. Renuntiatur exin Niuernensis, exercitus

Regina primorum consilium conuocat.

Brulard de Sillery.

Ianin. Neuers. Mombason. La Chastre.

Præscribitur belli gerendi formula.

imperator; ad hæc ne muneri suo defuisse viderentur primores, æmulatoriè copias in eam expeditionem destinant. Niuernensis legionariorum octo millia, octingentos alarios, sclopigeros equitantes ducentos. Engolismensis, quinque peditum millia, mille supra ducentos equites, trecentos sclopigeros adequitantes (Carabinos vocant.) Dux Chaunius Picardiæ Legatus quingentos equites, quatuor alariorum millia. Dux Bellegardæus Burgundiæ Rector, peditum cohortes duas, trecentos cataphractos. Longouillanus Normanniæ Prorex, leuis armaturæ alarios ducentos, Matignonij cataphractorum ordinem, octingentósque nullis stipendijs nobiles.

Primoribus distribuuntur munia.

Angoulesme.
Chaune.
Bellegarde.
Lõgueuille.
Matignon.

His constabat Regis exercitus, quem aduentare vix castra Mansfeldij peruaserat rumor, cùm dilapsis, rebellantibúsque magnâ ex parte copijs, Galliâ absistere cogitur, vt infrà memorabimus.

Niuernensis exercitus imperator.

Præscripto in eam formam exercitûs ordine; Reginæ iussu Niuernensis in Campaniam citatis equis properat, nec mora Mousoniam arcem, cuius Comes à Magno-Prato præfectus, quam nemo dubitabat, quin Mansfeldius oppugnaturus foret, magnâ operarum contentione firmari iubet, hemicyclis, propugnaculis, præsidio, commeatu.

Mouson.
Grand-Pré.

Ad Mansfeldium Oratorem delegat.

Nec multò pôst delegatur ad Mansfeldium orator, qui Niuernensis nomine pacem exposceret; Monteræus (id Oratori nomen erat) plura coram illo præfatus, in hæc verba finem dicendi facit; in procinctu Niuernensi pro Gallo Rege triginta legionariorum millia, quæ centum millibus tumul-

Montereau.

tuariò, nullóque ordine (quales Mansfeldij copiæ) lectis præualerent; vi cogendum agro alieno absistere, si gratis nolit.

Habitus oratorem inter & Mansfeldium sermo.

Mansfeldius ad hæc; calumnias esse quæcumque in se iactaret inuidia, paratum sę vt Regi militaret; rogare tamen perpenderetur, quibus sumptibus ab Alsatiâ venisset in Galliam, se Palatini legatum viginti hominum millia ductare Boëmici belli reliquias, quibus cōfecto Palatino, à medio iam anni decursu stipendia desint; dari optionem quos, quótque exercitibus suis Rex ascribi velit, quibus militari lege stipendia pendi necessum sit, reliquis in Batauiam præbendæ Ordinibus opi, dono millium aureorum C C. remittendis; futurum se dein Regis Galliæ subditum, si in alienigeno solo haud indignâ remuneratione morari dabitur; natum se Principem, neque adeò abiectæ conditionis, quin Hispanorum immensa in eam causam dona, Venetorum profusam supra quàm dici possit liberalitatem spreuerit; Hispanos odio innato prosequutum, Venetos dedignatum, magno vtrisque animo illusisse; minimum esse quod à Rege exposcat, Marescalli Galliæ præfecturam, opimámque ad Lutetiæ viciniam ditionem, Marchionatus, aut Comitatus titulo.

Fœdus ad tempus initum.

Niuernensis vanâ spei imagine Mansfeldium deludendum ratus, missos ad Regem à se codicillos monere, quibus propositæ conditiones, quæ eius vnius arbitrio stabant, aperirentur; ferro interim abstinendum, præscriptâ donec lege, Regis diplomate amicus imò & Gallus habeatur. Ille trans

Moſam ad Lotharingię confinia poſitis caſtris commeatum à Niuernenſi, exercitui ſuo fame iam tabido expoſcere, quem alioquin morari haud poſſit, quin parando victui tranſmeato amne diripiat Galliam. Res ità habet; conuenitur in munitionarios, quos vocant, certo numero panes, qui in dies Mediomatricum vrbe in Mansfeldij caſtra aſportarentur; donec Mediomatrices longioris moræ, & impenſę pertęſi negatâ annonâ adigunt, vt amne tranſuadato, etiam inuitus in Galliam caſtra moueat. La Meuſe.

Mouſono, arci ad Galliarum limites haud inualidę, admouebantur hoſtis acies, cùm Marchio Dampetrus, manu expeditâ erumpens, captâ ſupellectile, ſauciatis pluribus, cæſis excurſorum ſexaginta reliquos in fugam agit. Mouſon. Dampierre.

Halberſtadius à Mãsfeldio deficit.

Hæc inter Dux Brunſuicenſis Halberſtadius, ſeu nobiliorem animum prædæ, incendióque accommodare graue erat; ſeu Mansfeldij dedignabatur imperia, duo alariorum millia, obluctante imperatore in Batauiam ductare parat; ortâque poſtridie ſeditione, totidem nullo pręfecto equites caſtris abſiſtunt, obuia quælibet in prædam, ſeu victum rapientes. Conſternatus ad hæc imperator, nihílque hærens, quin aut initâ coniuratione vniuerſus rebellaret exercitus, aut ſecum rebelles auderent prælium, Comitem à Magno-Prato rogat mutuâ confœderatione paciſcerentur. actum ità; datur Dux Veinmarius Saxo in obſidem fidei, octóque tormenta bellica, quę Mouſoni, velut in pignus præfectus aſſeruaret, donec in propoſitas conditiones Mansfeldium inter & Regem conuentum. Brunſuic Halberſtad. Veinmar.

Conſaluus

Gonçales de Cordoüa. Consaluus Cordubensis Regis Hispaniarum legatus, qui Mansfeldij premebat vestigia, conseruandis eâ parte Hispani ditionibus, ad Luxemburgensem agrum, Hispani ditionem, non procul à Mansfeldio posuerat castra, cùm auditâ crudelitate, quam prædo nothus in Gallos exercebat confœderationis religione Antonium Contreram ad Niuernensem mittit, qui auxiliaribus copijs oblatis, magnâ Principis gratulatione dimissus est. *Hispanus Gallo auxiliares copias offert.* D. Antonio Côtreraz.

Halberstadius, quem supra rebellantem vidimus, rariore milite quàm vt in Bataujam solus penetraret, renouato fœdere Mansfeldio iungitur: donec desperatis in Galliâ rebus, in discessum, sin mâuis in fugam mutuò conuenitur: retrahendis tamen obsidibus, quos Comiti à Magno-Prato Mousoni præbuerat, addictum se nullis conditionibus Regis obsequio simulare, longiorísque tædio morę paratum, vt dimissis exercitus sui impedimentis, sex feminarũ millibus, ascriptísque Batauorum militię, quos Rex habere noluisset, Cassinam Niuernensis castrum rectà pergeret Proregis imperia subiturus, quoad sibi à Rege formula belli præscriberetur. His suasus Comes, bonâ fide Ducem Veinmarium Saxonem dimittit, tormentáque abduci patitur, quæ Mansfeldius, ne velociùs abeuntem, secundùm viam solo aspero morarentur, Sedani in depositum Duci Buillionio linquit, quæ exin audio sibi iure dominij ab eo vindicata, magè pignus creditæ à se Mansfeldio pecuniæ, quàm depositum asseuerante. *Halberstadius ad Mansfeldium redit.* *Dilabuntur Germanicæ acies.*

Paulò pôst, plaustris, viæque quibuslibet impedimentis subditur ignis, nulláque ægrorum caritate,

quos rustici dein per agros, & prata, velut pecudes mactabant, absistitur.

Gallus Hispano subsidium offert. Per Hannoniam Batauorum Ordinum subsidio properabat, cùm Consaluus Cordubẽsis Iuodio, vbi stabat in armis, ire in occursum statuit. Hæc inter, missi Regio nomine à Niuernensi ad eum Oratores, monent si Gallicis copijs, quæ iam in procinctu erant, Hispanus indiget, paratum Regem vt confœderato Principi subsidium mittat. Vnde laudatus Niuernensis, quòd, ne expectato quidem Regis super eâ re imperio, magnitudine animi ab Hispano, qui iam antè Gallis copias suas obtulerat, vinci noluisset. Atenim fatis vulgò, nullo ordine lætis tristia miscentibus; incruentâ potitus victoriâ Niuernensis, primogeniti sui, Ducis Essuorum, spei maximæ Principis funere in immensum affligitur; qui dum ad quartam ætatis Olympiadem placidè properat, implacidâ malè afflati aëris pestilentiâ finit, cœli intemperiem impuro copiarum Mansfeldij halitui plerisque imputantibus. Malè sit spurio Principi, qui vastatam ad Germaniæ confinia Galliam Principe haud illegitimo viduauit, qui magnę indolis manifesta signa, adhuc in teneris agens, præbuerat sæpius, non indigna Mantuanæ prosapiæ soboles. Hic Mansfeldianæ in Gallia deprædationis exitus, quam Buillionio velut auctori debitam nemo tunc ambigebat; indignâ Gallo in patriam, Regémque suum proditione, cui vltor haud immeritò debeatur. Instructâ dein acie ad Hannoniæ limites Mansfeldium inter & Cõsaluum pugnatũ, vbi magnâ vtrinque strage, non probè liquet penès quem victoria steterit. At hæc nihil ad nos.

Hainaut. Iuoy.

Moritur Dux Essuorum.

Rhetelois.

Buillionius proditionis postulatur.

CAPVT III.

EPITOME.

Præsidiarij Rupellani, deficiente stipendio in oppidanos rebellant. Sueßio impigrè imperatorio munere fungitur. ordo exercitus, Castrametatores, præfecti, militum numerus. Pompeij Tragoni opificis Itali acerrimum ad manualia opera ingenium. Crucigalero exercitus Regius Lalæum venit. describitur arx Ludouicæa. Erumpit in Regios hostis. Mediâ viâ subitaria claustra excitantur, in vrbem retruditur. Angli à Rebellibus ad Regios deficiunt. desperata Rupellanorum, terrâ marique salus. Theminius Montalbanensem agrum ferro & flammâ vastat, vineas solo æquat. Carmanij in Fuxenses expeditio. Expugnantur Mirabatum, Peiratum, Bastida; Limbrassacúmque Lerani ditiones opimæ. Lerani vxor marito vltimam naufragij tabulam saluam habet. struuntur Castaniaco insidiæ, quas ingenti prælio euadit. commendatur eius, nobiliúmque virtus.

RVPELLANOS terrâ, maríque fatigatos iam in stipendia ærarium, in victum annona deficiebant, quando repentinâ in oppidanos coniuratione conductitijs rebellantibus numerantur de publico tria aureorum millia, adactis triginta oppidanis, vt ea vrbi in mutuum darent, vnde eâ pecuniâ, maritimæque oræ deprædatione substitit aliquandiù classis.

Præsidiarij Rupellani in oppidanos rebellant.

Arx Ludouicaea. Ex aduerſo ad continentem nihil muneri ſuo deerat Sueſſio Princeps, quinimò Vitrij legati ſui prudentiâ, Pompeiíque Tragonis arte mirabili, admotis vrbi aciebus Regijs, arcem in immensũ exſtruxerat, vnde viginti quatuor tormenta bellica indeſinenti diſploſione tonabant; rem, quę etiamnùm hodie Rupellanis exitio vertat, paulò altiùs repetamus.

Ordo Sueſſionis exercitus. Suprà memorauimus, armorum ad Rupellam imperium Sueſſioni Principi delatum, cui legato Vitrio merebant ſex legionariorum millia, ſexcenti alarij; peditum Caſtrametatoribus Auriaco, Seneterrâ, Burguióque Leſpinaſſio, qui vnus, idémque eſt, contrà quàm à Mercurio ſcriptum, equitum Marchione Nigellano; cohortibus, Comitis Sueſſionis quæ prætoriana erat, Campaniæ, Chatelierbarloti, Caſtribaiardi, Menileti, à ſanctâ Gemmâ, San-Viuiani, Baronis Malioti, Valetæi Hieroſolymitani equitis, Seneterræ equitis, Ribeiraci, & Vicecomitis Auſteli; alariorum ordinibus Reginæ parentis, Reginæ coniugis, Sueſſionis, Nemourſij, Mareſcalli Vitrij, Vernolij, Comitis Moreti, San-Lucani, Braſſaci. His aderat magni opifex ingenij Pompeius Tragonus Italus, qui inaudito ſuperioribus ſeculis auſu portus Rupellani oſtium, cui milliaris latitudo eſt, immani catenâ claudebat, nî militari conſilio viſum ſatius, terrâ arcem exſtruere Rupellæ æmulam, quæ vallo ad oſtium ducto (lineam vocant) infeſta tormentorum diſploſione tranſitum inhiberet. *Pompeius Tragonus magni ingenij opifex.*

Auriac. Seneterre. Bourg Leſpinaſſe. Neſle. Chatelier-Barlot. Caſtelbayard. Sainćte Gẽme. Sainct-Viuian. Maliot. Ribeirac. d'Auſtel Nemours. Verneuïl. Moret. Sainct Luc. Braſſac. Pompee Tragon.

Exercitus Lalaum venit. Struendæ ex deſtinatione arci Iarriâ & Crucigalero, vbi diu metauerant acies, Lalæum itur; locus

Iarrie. Croix-Chapeau. Laleau.

ex aduerſo erat, parando commodiſſimus munimento, maríque claudendo Rupellanis ſubſidio; pugnatum hîc ſtrenuè, obſiſtentibus pro virili Rupellanis. Vitrij tamen animo & virtute Lalæum exercitus ſubit, haud milliari ab vrbe.

Deſcriptio Ludouicæ arcis.

Le fort S. Louis.

Deſignatum exin Rupellam inter & Caput ligneum, ingens munimentum, cui à D. Ludouico inditum nomen, quod ſuperſtructis ad latera propugnaculis quatuor, in quadrum aſſurgens, vallis hinc inde, quà Oceanum ſpectat, in ſtadij longitudinem ad littus vſque excauatis, intermedio centum hexapodum ſpatio, in eam partem porrigebatur quà Ligneum Caput alluitur mari; vbi propugnaculum ingenti item mole excitatum infeſtâ colubrinarum diſploſione prohibebat naues à portu.

Chef de bois.

Erumpit hoſtis.

Rupellani, quibus arce Ludouicæâ prærepta libertas, præcipiti Iulio ſexcentos legionarios, quadraginta alarios in eam emittunt, ſtipabant plauſtra pleraque, nempe ſtruendis tumultuariò clauſtris, vbi Regij fortiores erumperent. Munimentis, nullâ Regiorum diſploſione aduoluti, hærere in veſtigio primùm, anxij quid tam alta ſilentia augurarentur; dein Malioto qui agebat excubias inhibente maiore quàm antè ſilentio diſploſionem, pedem tantiſper referre, inſidiarum metu, donec Sueſſio phalange inſtructiſſimâ adfuit. Ad hæc impares Rupellani, plauſtra quibus tegebantur opponere Regijs, clauſtra, quæ moles tignorum importuna, interiectę trabes, haſtatíque ad angulos faciebant imperuias quò tamen infeſtâ tormentorum in eam partem ab vrbe collimatorum diſploſione peterentur Regij;

Maliot.

Clauſtra tumultuariò excitat.

effugium ſimulant, rati vbi pedem referrent ſequuturos magnâ contentione Regios: atenim Comes Auriacus fraude agnitâ in aliam partẽ acies ductat, diſploſáque tempore eodem tormenta ab vrbe, nauibúſque XX. ſi lixam eximis vnum, qui miſerè diſcerptus eſt, nihil Regijs damni intulere; pleriſque oppidanorum, Sueſſionis muralibus machinis, quas in fugientes collimarat cæſis, aut ſauciatis: quâ die memorant Sueſſionem admotis propiùs loco opportuno tormentis, quadraginta in vrbis ædes ictus, magnâ ruinâ diſploſiſſe, quod Rupellanis, qui ſe paulò antè terræ, maríſque dominos gloriabantur dedecori vertit, Sueſſioni, Regiíſque armis honori.

In vrbem retruditur.

Poſtridie Anglorum delecta manus in ſpeciem eruptionis, præmiſſo Oratore, Sueſſionis tabernaculum ſubit, pacémque orat; paratos ſe, vt gratis Regi militarent, qui Rupellæ inediâ tabeſcebant, fame extinguebantur. Sueſſio habitis amicè gratijs nihil indigere alieno ſubſidio Regem, qui ſternẽdis hoſtibus plus ęquo ſit fortior datur exin transfugis Nannetes vſque commeatus, vnde in Angliam ſoluunt. Rupellani vbi agnitum dilapſos Anglos, eorum præfectum ignarum effugij, non aliâ cauſæ cognitione agunt in vincula, rati proditionis auctorem, qui patibulo dein ſuffectus, an fuerit dimiſſus, non probè liquet.

Anglorum manus à Rupellanis deficit.

Nantes

Hic Rupellanorum ad ineuntem Autumnum ſtatus, quibus annona, lignúmque intercluſo Regiorum nauigijs portu, arcéque Ludouici inhibente tranſitum, adeò deerant; vt in ſingulos dies ſtipendiaria annona vnciatim militi diſtribueretur;

Afflicti terrâ marique Rupellani.

rari præsidiariorum ordines, oppidaníque, pars nuperâ ad Olonias arenas clade cęsis, pars sauciatis, aut ægris, nihil vrbi virium superabat præter nauigia centum, quæ milite, bellicísque tormentis ex æquo instructa infestabant maritimam plagam, quamquam suas illis fortuna vices, bello iam penitùs confecto, rependet infrà.

Intereà ad Aquitaniam vlteriorem Marescallus Theminius opima, ingentísque spei Montalbanensium vineta depopulatur, non alio subsidio, quàm lectis tumultuariò vrbium circumiacentium copijs, si Meruillij alariorum, Tolosæ quem Mollierius ductabat legionariorum ordines eximis, cataphractósque centum, qui prouinciarum Proprętores bello vt plurimum stipant. Constabat tribus circiter legionariorum millibus exercitus, cùm mille rustici, totidémque exercitus lixę, perticis, falcibúsque pręgrandibus, post admotas non vrbe procul acies, ad Montalbanensium conspectum iubentur solo ęquare vineas, dum miles ex aduerso stabat in armis. Mombrunus, quem suprà pręfectum vrbi memorauimus, duobus pręsidiariorum millibus ire in occursum, ratus opprimi posse militem, vinearum depopulationi intentum; atenim spem fefellit euentus: quippe commisso eo munere rusticis, lixísque vt suprà dictum, in quadra agmina diuisus miles in vestigio pręstolabatur hostem, quo factũ, vt Mombrunus haud segniter retulerit pedem. Ad hęc Regij nobiles Meruillius, Arpajonus, Ialenqus, plurésque quos ductabat Theminius ipse, pręlij æstu in hostem ferri, collatísque leuiter signis ad suos in

Theminius agros Mõtalbanensiũ vastat.

Meruille. Lamoliere.

Vineta diripit.

Magna imperatoris audacia.

Arpajõ. Ialenques.

circulum regredi, tentato ad fastum magè prælio, vano gloriolæ apparatu, quàm inferendo hostibus damno, quod Gallis inueterati moris est, plerumque contra militiæ disciplinam.

Hostis etiã Regiis fortior non ausus prælium. Posterâ die, collatis trans fluuium signis, leui obice, æquantur solo ingenti operarum contentione vineta, quod Mombruno supra fidem dedecori vertit, quem nemo dubitabat posse (si quid habuisset ingenui) æquo Marte cum Regijs manum conserere, haud dispari præsidiariorum, ciuiúmque Montalbanensium numero, vrbísque viciniâ, quæ fusis asylum pollicebatur; victoribus promptum ad captiuos, prędámque transmittendam receptaculũ. Enimverò ne tentatâ quidem ab hoste velitationis aleâ vastatis, direptísque vineis Theminius victor ingenti populi acclamatione loco absistit; vnde magnum sibi promeruit nomen.

In Fuxenses expeditio. Dum ad Rupellã, Montalbanúmque hæc ità geruntur, Comes Carmanius, Fuxensis prouinciæ prętor, duobus circiter legionariorum millibus, cataphractis centum, Fuxensium oram diripiebat, maximè Baronis Lerani Sectariorum eâ prouinciâ Rebellium imperatoris, cuius prædia, opimásque ditiones Fuxensis ager habet, priuatorum id odijs gestum, an in publicum amore, liberandæ scilicet à tyrannica dominatione prouinciæ, incertum. *Carmain.* *Leran.*

Instruuntur Carmanio imperatore acies. Ineunte Iunio ad Rupem Vlmeti conuenerant cataphracti centum, mille supra quingentos legionarij, quibus exin adscripti prouincialium plures: coïerant item eôdem loci Leuius Mirapiscensis Marchio, Lerano gentilis, fratérque ex sorore, Baro *La Roque Dolmés* *Leuis de Mirepois.*

Chalabræus

Chalabræus prosapiâ, animíque magnitudine illustris, indigenæque nobiles, quibus Mirapiscensis Episcopus, procurandæ militi annonæ adiunctus. Habito districtè consilio placitum in Mirabatum castra moueri: arx ea ad Fuxensium confinia, Leranæ ditionis erat. Primam aciem ductabat Baro Chalabræus Castrametator : nec diu cunctatum, cùm admotæ acies muris, dato oppugnationis signo irrumpunt; pugnatum hîc diù, seu præsidiariorum pertinaciâ, seu quòd nullâ tormentorum displosione præuiâ, muri ægrè ascensione superabantur : attamen inclinatâ in vesperam nocte expugnatur Castrum, nullâque misericordiâ ad internecionem cadunt Rebelles; nec priùs loco ceditur, quàm subditus ignis æquasset solo arcē, circumiectásq; domos.

Mirabat. — *Mirabatum expugnatur.*

Paulò pòst in Peiratum Lerani item Castrum signa conuerti placuit; at arduum opus murali tormento destitutis Regijs; neque enim sperari expugnatio poterat, nisi aut consternatis indesinenti displosione præsidiarijs, aut editâ quantùm satis foret oppugnantibus intromittendis ruinâ. Nemine tamen obsistente, suburbium, positæque circum ædes, Lerani feuda diripiuntur; donec tormentis quæ breui adfutura sperabantur, vrbem ipsúmque Castrū expugnare daretur. Exin Castaniaco, Sectariorum ad Fuxensem agrum flagello, vastandi Apamiarum, Sauerduni, Maserensísque agri munus incumbit, quod postquam magnâ Rebellium iacturâ factum, Allemanicam arcem nuper à Barone Lerano interceptam minoris modi tormento expugnat.

Le Peirat. — Pamies. Sauerdun. Maseres. Le fort des Alemans. — *Castaniacus agrum Rebellium vastat.*

Præcipiti Augusto, aucto nouis delectibus Carmanij exercitu tribus peditum millibus, centum quinquaginta alarijs, centum sclopigeris adequitantibus, procuratis Castro-Nouo-Arrij tormentis duobus, militiæ præfectis Marchione Mirapiscensi, Chalabræo, Viuario, Baccio, Castaniaco, Dalono, Bastidæóque, in Peiratum expeditio indicitur, plerisque priuatorum, vt suprà attigi, odio imputantibus, quòd Leranus vnus eâ expeditione petebatur. Infeliciùs muris admotæ acies: quippe Baro Marqueinius, Brossæúsque nobiles, præsidiarijs indesinenti displosione propulsantibus Regios, plumbo cadunt; vnde irâ incensus miles, non expectatâ ex æquo ruinâ, postridie eâ contentione vrbem, Castrúmque adpugnat, vt irrito præsidiariorum conamine, expugnatis, post cæsos ad internecionem Rebelles, reliqua sibi addixerit ignis.

Peiratum à Regijs expugnatur.

Le Viuié. Bacs. Dalou. La Bastide. Marquein. La Brosse.

Non procul inde, commercio prę cęteris florens vrbecula, diues opum, Bastidam appellabant, eiusdē Lerani feudum nobile: illuc quoque motis castris, leuiori prælio expugnatur; nisi quòd Daloni frater ad primos accessus occumbit, neque pręsidiarijs parcitur neque vrbi; illi ferro vltore cadunt, hęc flāmâ.

Capitur Bastida.

La Bastide.

Kal. Septemb. ridente tam blandùm fortunâ, Limbressacum, haud inualidum eiusdem Lerani castrū tentari placuit; arx pręterquàm quòd genio loci fortis, munimentis, pręsidióque firmata, vt positum suprà Carmanij vires facinus crederetur. Agnoscendis de more muniminibus, pręmissus Catellus eques plumbo ad tibiam vulneratur. Nec mora, admoueri non procul acies, produci valla, donec tertio à prima

Limbressacum obsidetur.

Limbressac. Catel.

obſidione die, diſiectis hemicycli muniminibus, Caſtaneto præfecto eius oppugnatio demandatur; manus vtrinque conſeritur ſtrenuè, donec victus Regiorum numero & audaciâ, hoſtis in vrbem retruditur.

Caſta-net.

Poſterâ die, indictâ oppugnatione, per auia dilapſi Rebelles, vrbem ſuam victoris arbitrio linquunt, quam, nihil diſpari reliquis fato, abſorbet flamma, vix reſiduis hodie Caſtrorum vrbiúmque veſtigijs.

Vrbs ab hoſte deſerta.

Hæc inter, Sectariorum infortunatiſſimus Leranus, qui Fuxenſis prouinciæ Comitiorum Rupellanorum nomine, prætorem agebat, Maſereſij, lugebat Caſtrorum ſuorum ruinam, eâ, vt aiunt, Rebellium mali erga imperatorem ſuum animi demonſtratione, vt nihil in debacchantes eâ expeditione Regios tentarint, ſeu inuiſo illis Lerano, ſeu quòd mâlim merâ impotentiâ.

Iam Carmanij, Regiorúmque nobilium virtus, eò Lerani fortunam deduxerant, vt ex amplo patrimonio vna illi Leranea domus ſupereſſet; cùm indictâ vltimùm in eam expeditione, victori in occurſum venit Leuienſis Leranea Marchionis Mirapiſcenſis ſoror, rogátque afflicto, fragilíque ſexui bella ne inferat, ſat vindictæ, ſat glorię, ſat decori Regio datum, nihilóque minùs futurum victorem, qui proſtrato viro vxori pepercerit, Catholicam ſe, eiúſque familiæ, quæ magnum in prouincia nomen ſortiatur; fratrem habere, cuius à Carmanio, in prouinciâ, auctoritati & nomini debitum victoriæ decus haud immerito dici poſſit. crudelem illum nî

Lerani vxor ſalutẽ illi Leraneum caſtrũ præſtat.

Eius ad Carmaniũ oratio ſupplex.

ſaluti ſororis, agnatorúmque proſpectum velit. minimum eſſe quod flagitet, captas Leraneæ ditionis vrbes quatuor, deletos ad vnum oppidanos, vaſtatos ferro & flammâ agros, direptam domini, ſubditorúmque ſupellectilem, ne ipſa quidem priſtinæ dignitatis veſtigia ſupereſſe, perijſſe coniugi ſuo omnia, in ęternum ſeu priuatorum, ſeu Regiæ vindictæ monimentum; petere id vnum ſibi innocenti & Catholicæ viuere liceat, quę nec factionibus Sectariorum ſubſcripſerit antè, nec ſuum poſthàc Rebellioni ſuffragium datura ſit. Nihil nobiliſſimæ olim familiæ, nihil ab vniuerſa ruina reſidui eſſe ſupra Leraneum Caſtrum, quod ſibi à coniuge commiſſum, lubens Regi cedat, ſi prædæ, incendióque parcitur. Ad hæc Carmanius vir manſuetæ indolis; comitate erga ſexum vrbanâ; Subſcribere ſe, inquit, ſupplicibus votis, Caſtrúmque Sectarij in Regem ſuum perduellis, Catholicæ coniugi concedere dum promiſſis ſtaret; quamquam collata indebito, vt videbatur tempore, in feminam gratia, illi ſtolido populi iudicio in peius vertit.

Struuntur Caſtaniaco inſidiæ.

Leuibus velitationibus exacto Septembri, Lerani animum tandem aliquando vindictæ ardor ſubit. Alatiorum Carmanij ordo, præfecto Caſtaniaco, eo furore vaſtabat Fuxenſium Sectariorũ agros, vt æſtiuâ ſibi meſſe pręreptâ, ſpem omnem autumnalis exuerent: cùm operę pretiũ militari cõſilio viſum inſidijs tentare fortunã, quę ſe aperto Marte tã pertinaciter prodebat auerſam; nec mora vocatis Apamiarũ, Sauerduni, Reuelli, Maſereſij, circumiectarúmq; vrbium ſtationarijs, ſexcentos pedites, alarios centũ & *Reuel.*

Belpech Mõtaut quinquaginta legunt; auditóque Castaniaci alarios in procinctu esse, vt Bellipodio Altimontium irent; syluis amne medio interiectis, insidias locant.

Soluebatur intereà Castaniaci agmen, seu dilu- dia quærentibus alarijs, longiore iam expeditione fatigatis, seu priuatim ità suadebant res cuiusque Maure. familiares; Mauræus iam appetente luce abscesse- La Ba- stide. rat, Bastidæus receptui in domum suam canebat, conscenderátque equum, cùm affertur, expeditam alariorum turmam non procul Regiorum diripere Bacs. ædes. Castaniacus nihil de insidijs cogitans, Baccium fratrem decem alarijs, sclopigerísque equitantibus quatuor, iubet instare hosti; donec ipse reliquum agmen in prælium ordinasset. Baccium sequitur delecta manus, quæ vix in conspectum venerat cùm hostis fugam adornare, sequi laxioribus habenis Baccius, premere non procul fratris vestigia Castaniacus frater, quem triginta circiter alarij stipant; atenim insidijs vndique circumuoluto Baccio nihil damni illatum, datúsque liber transitus nullo obice, eo nempe insidiatoribus animo, vt Castaniacus, cuius vnum caput petebatur, frequentioréisque cum eo alarij sequuti Baccium in casses inciderent; nec spem fefellit euentus. Castaniacum circumsistunt quingenti legionarij, centum quinquaginta alarij; vt à tergo, à fronte, ad latus, vtrinque incumberet hostis. Ille nihil despondens animum, suos primùm hortari fortiter capesserent prælium, nec nisi fugiendo Parthorum more dimicarent: quia tamen premebat acriter hostis, identidem actis in gyrum equis redibant in hostem, leuí-

Alliciendis in prælium Regius præmissi ab hoste alarij.

Castaniacus in insidias incautus euadit.

que conamine morabantur, donec iterum laxioribus habenis in fugam prorumperent: nunquam audaciùs tam iniquâ prælij lege à triginta alarijs, in septingentos pugnatum, cęditur Monsclusius Meruillaneæ familiæ strenuus eques, qui vix adoleuerat, Aulixius, Peirerianus veteranos inter vir magni nominis, metationúmque in eo equitum ordine procurator. Laudem partæ in fuga victorię promeruit sibi Castaniacus, cuius ijs expeditionibus virtutem, si dixero ipsis historiarum veteribus monimentis, quæ portento fabulas sapiunt, exemplo carere, vix condignam heroï rependero laudem. Commendatus item Carrieranus Tolosas, Bastidæus, meliùs dixerim vno verbo laudatos omnes, qui, nî obstitisset virtus plusquàm heroïca, vitam exempto nemine, in armis posuisse debuerant.

Commendantur ea expeditione Castaniacus, nobileśque.

Mon-clus.

Aulix.

Lapeir-riere.

Carrie-re.

Retractis ab hoste in Bellipodium Regijs, tympanis sonantibus, expasísque signis in Maseresium perduelles se recipiebant, cùm Baccius, Castaniaci excursorum ductor, retrusis in vrbem Rebellibus quos insectatus diu fuerat, equis sudore madentibus, defectísque redit; nec diu cùm detectis septem hostium signis, regredi inglorium, progredi temerarium dùcens, nullo in speciem timore in vestigio hęret; atenim fuga exitialis erat fessis equis, neque alia in promptu via, nisi quę Maseresium ductabat. Ad hæc hostis, quo impellente incertum, ingloriè tamen suprà quàm dici queat, non ausus prælium, diuerticulum longiori circulo quęrere, quod salutem Baccio attulit, qui desperatâ magis per effugium salute firmauerat in arenâ vestigium, specie

Baccius remeans in hostem incidit.

Belpech

Mase-res.

conſerendæ manus, quàm quòd ſalutem prælio ſperare auderet.

Poſtquàm ad eius conſpectum à dextrâ dilapſi Rebelles, pergere ille, infortunati quid de Caſtaniaco fratre eò auguratus, quòd vox nulla, nullus tubarum clangor exaudiebatur; nec iam dubitabat, quin cæſis ad internecionem alarijs ſuis, frater quem, vnam furori ſuo Rebelles victimam appetebant, glorioſâ morte finijſſet; cùm in cadauera ſecundùm viam incidit; agnitóque ſuorum ore (nuda enim nullo cultu, præreptis ab hoſte veſtibus iacebant, ſpectaculum triſte) nihil addubitat quin inſidijs interceptus frater, ſuos inter occubuiſſet, quæſitóque diu nec inuento cadauere, creditum, odio heroïs ab hoſte abductum, cùm nuncius fratrem, alarióſque ferè omnes Bellipodium reduces monet. Dignam expeditionem quę primarias inter, eo in Rebelles Sectarios bello, aſcribatur, quâ tam iniquo marte cæſi hoſtium XV. Regiorum vix totidem. *Bellipodiũ illæſus euadit.*

CAPVT IV.

EPITOME.

Nouo legionariorum delectu Vindocinenſis fortior de Britextæa obſidione cogitat. ſimulatâ in fanum Pauli obſidione in Britextam ſigna conferuntur. Cingitur non vndique tamen, quod mali caput eſt, vrbs quamquam anguſtior. Subſidium vrbi quà patebat planities

libera, infertur. adpugnatur irrito conamine propugnaculum. nouo subsidio fortiores obsessi nouam spem induunt. Arpajonum inter & Vindocinensem rixæ. oppugnatio nuperâ infelicior. Obsidio soluitur. accusatur tacito populi murmure Vindocinensis. eius apologia ex sagaciorum mente. militum, præfectorúmque in eumdem querelæ. Theminius impetratas copias in Montalbani expeditionem ductat. Masnaüs salutem publicam misere prostitutam lugens, dolori succumbit & moritur. Theminius arces Montalbanum circumstantes recipit, ignémque Sectariorum prædijs subdit.

Duo legionariorum millia Vindocinensis acies augent.

INDOCINENSIS post desertum ab hoste Lombercium, receptásque minoris momenti ad Montalbani viciniam arces duas, transmeato Tarno in Narbonensem sibi à Rege demandatam prouinciam redit; nec dum Vaurum venerat, cùm Britannicam Comitis Maritimæ eius filij, Griniautíque cohortes adesse relatum, illam supra ducentos mille legionarij, hanc circiter mille, expediti omnes componebant. His copijs auctus, quò moueret castra dubius, militare concilium conuocat, in variásque sententias itum; pars fanum Pauli Amiatensis, pars Britextam obsidere volentibus: præualuit tamen Britextea obsidio; tum quia fanum Pauli, minoris momenti vrbecula habebatur, leuioribus etiam eâ expugnatâ in Regios cōmodo & honore; tum quòd positis circumquaque Sectariorum Rebellium arcibus, non adeò in facili erat eius expugnatio, quin circumiectæ hostium vrbes, pericu-

La Vaur.

Martegues.

De Britexteâ obsidione consiliū.

S. Paul de la Miate.

Britexte.

periculoſum opus inducerent. Quò tamen faciliùs interciperetur deſtituta præſidio militari Britexta, ſpargitur in ſpeciem arcani tacitus rumor, poſtridiè caſtra in fanum Pauli mouenda, minúſque firmatam vrbem, in ſpem deditionis proximæ, obſidendam. Peruadit Britextam, Caſtrum Albigenſium, circumiectáſque Rebellium vrbes hic rumor; nec mora quod paulò antè Britextam ſubierat militare præſidium, nocte intempeſtâ abſiſtens fano Pauli ſuccedit; cùm Vindocinenſis doli, prudentiæque haud expers, ſigna in Britextam impigrè confert, priúſque muris acies admouet, quàm adeſſe Regios agnitum.

S. Paul.

Simulatur in fanum Pauli expeditio.

In Britextam caſtra mouentur.

Leſcure.

Cingendæ vrbi Leſcurianæ Albigenſium cohorti, alariíſque cura incumbit; attamen quod fuit mali caput, non niſi eâ parte cingitur, quâ oppugnari placuit; locatâ non vrbe procul Pibracij cohorte vnâ, ad Monticelli decliue quà venturum hoſtile ſubſidium timebatur. Vnde procul dubio ortum Regiorum excidium, commeatu, ſubſidióque, ſæpe hoſti illatis; libera circumquaque in vrbem, niſi quà oppugnabatur, planitie. Centum quinquaginta legionariorum ſubſidio aucti præſidiarij, Chapeſij, Suſæíque cohortibus, dum propugnaculum editâ ruinâ oppugnant, ingentem cladem inferunt, propulſántque; quamquàm non incruenta illis victoria fuit, quippe eâ oppugnatione tot Rebellium cæſos memorant, vt petituros ſubſidium nouum Oratores ſtatim ad vrbes circumpoſitas delegarint, quod dum illis nouo delectu paratur; Vindocinenſis ſtationes locat, quà nuper auxi-

Vrbs cingitur.

Subſidium obſeſſis illatum.

Propugnaculum irrito niſu à Regiis oppugnatum.

liares copiæ ſubierant vrbem; ſeriùs tamen, ſegniúſque.

Interceptus, dum viam in vrbem per anfractus quęrit, Rebellium explorator, Vindocinenſi ſiſtitur, proditúmque codicillos obſeſſis in ſolamen afferre, quorum ſecretum in abdito fuit; notis hieroglyphicis, arcanum tegentibus: rogatus diù rem noſtris ænigmaticam aperire, maluit pertinacis vęſaniæ in furca pœnas luere. Paulò pòſt nocte concubiâ legionarij ducenti, expeditum obſeſſis ſubſidium, eademmet quâ nuper viâ, leui non niſi duorum vigilum obice in vrbem dilabuntur, fugientibus turpiter Regijs, qui ad foſſam medio excauatam itinere, loco oportuno agebant, vnde in Villeroij cohortem, cui eâ nocte excubiarum incubuerat munus, accuſatio grauis; actúſque in vincula, cui eâ ſtatione delatum imperium primipilus; proditionis, ſeu imbellis animi poſtulatione (nam vtrumque bello capitale eſt) patibulo ſuffigitur.

Subſidium obſeſſis infertur.

In furcam actus primipilus.

Agnitum ab imperatore, pręfectíſque iam ſeriùs, præpoſterum fuiſſe conſilium, quo vetitum milite vrbem cingi, niſi quà oppugnaretur. Hæc inter adeſſe à Rege nuntius, quo Vindocinenſis, niſi triduò vrbs expugnabitur, obſidionem ſoluere iubetur, rectáque Montempeſſulanum pergere vbi, tunc belli moles. Ille in ſpem deditionis, protelare in dies, cùm affertur tentandæ prælio inſtructo fortunæ aduentare Malauſium, quem quatuor legionariorum millia, quingenti alarij, iuſtus in eam expeditionem numerus ſtipabant. Arpajonus Caſtrametator, qui eâ forſan die ex officio agebat excubias,

A Rege nuntius iubet obſidionem ſolui.

Ad nũtium aduentus hoſtium Arpajonus ire obuiàm parat.

vir magni animi, manipulum legere, iturus hosti obuiàm, quando Vindocinensis, sorte an consilio in eam partem accurrens, magnum facinus ausum increpat, vetátque in occursum ire. Arpajonus sibi stationem in eam diem præfecto id posse inhiberi negans, aut iturum se obuiàm adijcit, aut neminem. contrà imperator, suum esse legem bello dicere, sibi imperia, quibuslibet alijs delatam à Rege obsequij gloriam. Arpajonus ad hęc, legem veteris Gallorum militiæ opponere, quâ accurrenti in obsessorum subsidium hosti, qui tunc excubat Castrametator, occurrere iubetur; eam belli legem imperatricem esse, cui ipsum imperatorem parere deceat. Iussus tamen aut mori, aut firmare in vallo vestigium; respondit, nec hęsurum se loco, dum ceteri dimicarent, sibi inglorio; nec erupturum in hostem, quando sic vnâ placiti ratione iubebatur; futuram tamen postremam eam legem, quam sibi Vindocinensis dixerit, detrectandis imposterum à se quibuslibet ad eas expeditiones muneribus, quibus ille imperia dabit: nihil dein moratus castris absistit magnâ animi virtutísque famâ, quòd tam acriter imperatori, qui iam apud milites, iure an iniuriâ, malè audiebat, obstitisset.

Rixa Arpajonum inter & imperatorem.

Posterâ die Marescallus Theminius, qui ductandis in circumiectas Montalbano Sectariorum arces, Valiaci, Pibracij, Griniautíque cohortibus, alariorum ordinibus Cluij, Chambreti, Linieresi, Arnaldi, & Presquesij, Regis iussu in castra venerat, re infectâ ad Montalbani expeditionem redit, quam ex necessitate narrationis suprà memorauimus, se-

Theminius copias auxiliares incassum petit.

quutus Arpajonus Castrametator, insalutato imperatore abijt. Nec multò pòst nouis à Rege codicillis iussus obsidionem soluere Vindocinensis, tentare supremo conamine fortunam statuit.

Oppugnatur frustraneo adhuc nisu propugnaculum idem.

Post redintegratam à primo crepusculo verberationẽ, inclinato in medium sole, oppugnari propugnaculũ idem placuit irrito nuper nisu tentatum. Bironio Castrametatori datur id muneris, legionarios in aggressionem ex æquo diuideret, cunicularios parandæ medio propugnaculo stationi procuraret, voluntarios nobiles retraheret à periculo magis, quàm in pugnam accenderet. Nihil cunctatus ille post agnitam de more ruinam, ex qualibet cohorte centurias duas; quolibet alariorum, sclopigerorum equitantium ordine viginti deligere, qui sibi inuicem eâ lege præstò forent, vt fatigatis qui primi irrupissent, succederet nouo quasi delectu manipulus integer; donec perennatis pugnâ diuturniore vulneribus retruderetur hostis: magnâ vtrinque contentione dimicatum pro victoriâ Regijs, pro salute præsidiarijs depugnantibus; cùm munimento, subitâ eóque breuiore Regiorum victoriâ excussis Rebellibus præcociter triumphus canitur; iámque firmandæ medio munimento stationi inferebantur quamquam seriùs dolia, cùm ingenti clamore, pugnæ præsidiarij restaurandæ prorumpunt, non antè pugnatum acriùs, donec retrusi in fossam Regij à fossâ dein in valla, victoriâ cedunt.

Obsidio soluitur.

Posterâ die rubore manifesto suffusi milites Regij, despondere animos, spéque expugnandæ vrbis penitus abdicatâ, primores quibus eâ obsidione im-

perium erat, criminum postulare, quæ hîc præterire satius duxerim, seu falsa in eos accusatione, seu imputando vni fortunæ malignitati successu. Quidquid id est, tentatis frustra omnibus, obsidio soluitur, cui à tertia Regis iussione, oportunè color quæsitus, Vindocinensem vtcumque exemit inuidiæ. Agmen vltimum Pibracio, Cluyóque committitur; illo cohorte suam ductante, hoc alarios centum, in quos nihil tentauit hostis, abundè sibi factum putans quòd obsidio soluebatur.

Vix obsidionis solutæ fama peruaserat, cùm calumniæ & conuitia in Vindocinensem inaudita, vesanâ populi libidine conijciuntur, Britextæa infortunia vni imperatoris ignauiæ (sic enim præpostere loquebatur) imputantis. Legionarios qui vrbem cinxisse debuerant, agendis ad prætorium excubijs distentos, vt magis obsessum imperatoris tabernaculum videretur, quàm vrbs; hinc mali caput, cui ascribebatur quòd militari concilio statuta in pessum ibant, non nisi pro arbitrio Vindocinensi gerente bellum, neque demandatis vnquam exequutioni, in quę concilio habito præfectorum calculis conuentum fuerat. hæc populus. Contrà quibus mens melior, nec excusabant penitùs imperatorem, nec in eum infelicem obsidionis exitum omninò conferebant: præposterum fuisse consilium, quo vrbem nisi quà oppugnaretur, cingi prohibitum, quo item tormenta minoris modi duo, quę in fossam vrbis collimauerat Pibracius, vnde strages hosti maxima inferri potuerat, indebito illi tempore prærepta fuerant, alióque translata; breui

Populi in Vindocinẽsem postulatio.

Eius apologia.

tamen expugnandam vrbem nî tertium à Rege iussum, etiam inuitum imperatorem ad obsequium adegisset. non potuisse sinè perduellione manifesta diutiùs protelari obsidium, quod vbi hostis agnouerat, pugnauerat acriùs in spem proximę liberationis. Hæc districtè de Britextæa obsidione, quam post exactum mutuis hinc inde cladibus mensem, Regiæ iussionis prætextu Vindocinensis soluit.

Britextâ Vaurum venit exercitus, vbi nec diù hæret, ad irati imprecationes populi non auso moras nectere imperatore. Vauro Lobeinsium itur; ibi numeratis stipendijs miles noua in imperatorem suum conuitia conijcit, palámque præfecti questus mouent, quòd quæ vitæ periculo, ingentíque ad valla labore promeruissent stipendia, nullo sibi iure addiceret imperator, qui contrà, vbi deforent, ea de suo contulisse debuerat; placuit tamen plerisque, infensi imperatori suo militis calumnias esse; falsa, an vera postulatio, viderint quorum interest.

Militum in Vindocinensem questus. | La Vaur | Lobeius

Postridiè Marescallus Theminius, Masnaüsque Senator Lobeinsium veniunt; ille copias in Montalbani expeditionem à Rege destinatas, hic petiturus obsideretur in transitu leuioris momenti Sectariorum castrum, vnde circumiectam prouinciam impunè prædabantur. Theminio ceduntur cohortes Valiaci, Pibracij, Grigniautiíque; alariorum ordines, Cluij, Chambreti, Linieresi, Arnaldi, Presquesiíque. Masnaüo negatur haud iniustæ petitionis effectus eo colore, quòd iteratis à Rege iussis nulla dilatione parendum; nec posse tentari obsi-

Theminio ceduntur copiæ. | Masnau

Masnaüs rem iustam sibi negari luget.

dionem vllam, inhibente Rege, nullóque medio rectà in Montempessulanum eundum. Iusta in speciem exceptio, nisi Masnaüs vir magni animi bis, térque repulsam passus, quo ardebat in publicum zelo, proposuisset vix milliari à via quà exercitui transitus, dissitum Castrum, quod nullis munimentis, præsidio nullo vix tormenti bellici conspectum passurum foret. Enimuerò ne misso quidem ad Castrũ Feciali, qui deditionẽ exposceret, quod abundè erat, maluit vltrà pergere Vindocinensis, quàm mœstos ad solutam recèns obsidionem prouincialium animos, leuioris huius gratię beneficio alleuare: vnde is dolor Masnaüm Tolosani Parlamenti Senatorẽ inuasit, vt prostitutam lugens salutem publicam; febrem statim contraxerit, vnius, ex medicorum relatione doloris effectum: quæ ad malè afflati pestilatione doloris effectum: quæ ad malè afflati pestilentiam aëris ingrauescente morbo, præmaturo funere extinxit, quem, si quid virtus ad vitam valuisset, annos Nestoris implere debuerat. Non antè Tolosatibus iactura maior; eorum appello fidem, quibus nota viri in Deum pietas, erga principem fides inconcussa, in publicum flammeus vbique zelus, caritas in proximum æstuans, quibus demum nota virtus in arduis ludens.

Contractóque morbo extinguitur.

Vindocinensis in Galliam Narbonensem citeriorem, Marescallus Theminius in vlteriorem; ille in Montempessulanum, hic in Montalbanum castra mouent. Montalbanum eò loci situm suprà memorauimus, quem circumquaque cingunt Sectariorum vrbeculæ, totidem olim arces, in quas secundùm Britextæ obsidionem ab hoste nuper in-

Theminius arces recipit Montalbanensiúmque prædia vastat.

terceptas Theminius expeditionem indixit : nec mora, expugnantur haud ægrè Lasbartæ, arx Mombetonia, Corbarrium, ad Tarni ostium quà amnis Garumnam subit propugnaculum ingens, cui à cuspide nomen, pluresque his similes arces, quibus vini recentis, frumentíque copia ingens asseruabatur, transferendo Montalbanum commeatui. Exin circumiectis Sectariorum castris eo militum furore subditur ignis, vt ad quartum ab vrbe circumquaque milliare, ne ipsa quidem ædificiorum vestigia appareant. Hæc Theminius ad Aquitaniæ vlterioris confinia.

Lasbordes. Mombeton. Corbarrieu. LaPointe.

CAPVT V.

EPITOME.

Expugnatis ad Galliam Narbonensem Sectariorum vrbibus, in Montempessulanũ castra mouentur. Plerisque ea expeditio præpostera videtur. Varia hinc inde argumenta. Rohanæus prębito sibi à Rege cõmeatu Montempessulanum ingreditur, pacémque nisu irrito tractat. Mommorancius Cebennas vastat. Baro Roquetus glande occumbit. Montipessulano visendo propiùs, Comestabilis munimentis aduoluitur. Exercitus auctior. Lesdiguerius castris absistit. quare. oppugnatur vrbs bifariam. prętoriana, & Picardica aggressiones. Dispositi ad vias quibus hosti transitus alarij Regis. Delecti præfectis primoribus nobilium manipuli. Vicelegatus Auenionensis ab hoste capitur. Rosselaius, Viciúsque excedunt. Commartinus Procancellarius renuntiatur.

DVM

VM haud indignâ magnis animis æmulatione, ad Rupellæ confinia Suessio Princeps, ad Montalbanum Marescallus Theminius, ad Fuxensem Comitatũ Comes Carmanius Rebelles Sectarios opprimebant, Rex captis in Gallia Narbonensi Carmanio, Manso Sanctarum Puellarum, Monte-Cucquio, Betarrio, Massiliarguis, Aimarguis, Lunello, Sommierio, Fano Ægidij ad limites prouinciæ; in Montempessulanum castra mouere statuit: quamquam, deductâ in consilium militare eâ expeditione, plerisq; placebat, post confectum iam crebris obsidionibus exercitum, satius esse diludium à bello quæri, quàm nouos periculosâ obsidione subire labores. Accedebat quòd imminente Autumno, morbísque grassantibus arduum erat vrbem instructissimam obsidere, cui expugnandæ vix annus satis foret; vrbium quas Gallia, quin & forsan earum quas reliqua Europa habeat validissimam, duobus præsidiariorum millibus, totidem oppidanis gente ad bellum expeditâ firmatam, annonâ quantùm huic numero militum in annum abundè sit, tormentario puluere, pilis, plumbo, tormentis bellicis, ceterísque id genus adeò munitam, vt si steterint insimul oppidanorum fides & opera, suprà vires, spémque omnem sit eius expugnatio.

Regis in Gallia Narbonensi victoria.

S. Gilles.

Montempessulanum non esse obsidendum.

Contrà, quibus placebat tentari obsidium, quos inter Condæus primarius Princeps; Præposterè opponi crebris obsidionibus fatigatum militem, quem præda ingens, quem victoriæ vbique sequaces in

Contra obsidendum esse.

momento refecerint; defectum viribus, audaciâque tunc dici posse exercitum, cùm cladibus sæpe exhaustus, vulneribus, sanie, tabo, caloribus æstiuis debilitatus, cœlo, solóque aduersis fatiscit. Enimverò (quod vni Deo beneficium debeatur) Regias acies, quas bello diuturniore confecisse debuerant gelu, via longior, cœli ad caniculam intemperies, morbi militares, Mars sæpè dubius; annona modò largior, modò deficiens, cæteráque id genus belli incommoda, eo tamen statu hodie positas, vt conflatum nouo delectu exercitum magè dixeris, quàm veterana agmina, quæ in immensum exacta terrarum spatia Narbonensi prouinciæ sistunt; alacritatis non aliam causam quàm prædas, frequentibus victorijs vbique partas. Enixam mulierem non meminisse pressuræ, militem laborum, æstuum, vulnerúmque immemorem vbi vicerit, paratum vt nouæ obsidionis incommoda subeat, vbi peculium manubijs auxit. Neque timendam eò loci hyemem, qui gelu, pluuiámque nesciat.

His suasus Rex animum in obsidionem conuerterat, cùm Comestabilis per nuntium monet, inita Rohanæum inter & se de pace colloquia, quæ si Regiâ auctoritate comprobata velit, nihil hærendum, quin breui in vniuersam pacem conueniatur. Bulionius vir sagax, tanti proxeneta negotij, codicillos à Rege ad Comestabilem refert, quibus datâ sibi tractandæ pacis facultate, cum Rohanæo ad primum Nemauso milliare de pace consilium init; multa hinc inde allata, conuentúmque tandem, vt Rohanæus, suadendæ oppidanis paci Montem- Bulion

pessulanum subiret; datur in eam rem à Rege commeatus, Crequiúsque Marescallus, quingentis alarijs vrbi incolumem sistit: donec irritâ negotiatione petito iterum commeatu, stipante Crequio, Nemausum redit; nec dubitatum ampliùs, quin castra in vrbem illicò mouerentur.

Rohanaus pacem negotiatione irritâ tractat.

Ceuenes. Intereà Mommorancius Regis iussu in Cebennarum confinia signa contulerat, auertendis Montepessulano procul prouincialium Sectariorum armis, qui in vrbis subsidium conuenisse circumferebantur. Ille Regis imperia magno auimo exequutus, prouinciæ inimicam oram primùm diripit, dein, id quoque iussus, obsidia simulat in plerasque eodem tempore vrbes; nec irrito sanè euentu: quippe Sectarij, qui iam lectis in vnum vrbium præsidiarijs, iustum exercitum composuerant, dum suæ quisque vrbi succurrere auet, sensim dilapsi signa deserunt, quod Regi fuisse percommodum nemo ambigat.

Mommorancius Cebennensem agrum diripit.

Quissac Sauue. Quissaci diebus octo moratus Mommorancius, Sauueo in speciem obsidendo illuc castra mouet, Marillaco & Portesio Castrametatoribus, ludicróque prælio dum admouetur muris exercitus, Baro Roquetus plumbo cadit, magno Regiorum mœrore: exin ad Montispessulani obsidionem reuocatur exercitus.

Baro Roquetus lethaliter sauciatur.

Comestabilis Priuatio incassum tentato, leuem alariorum turmam in subsidium Regi ductauerat, cùm vrbis munimenta propiùs agnoscere iussus, Espernonium, Schombergúmque qui tormentorum præfectum agebat, sibi comites deligit, stipant

Vrbem Comestabilis agnoscit.

voluntariæ nobilitatis, alariíque conductitij bis mille, agitur ad vrbis ambitum gyrus, intereà dum à propugnaculis indesinenter collimata in turmam tormenta disploduntur, vnde nihil Regijs damni (quamquam Gallico ad pericula æstu vrbem propiùs circumsteterant) detectę interim ad oliueta, nõ vrbe procul insidiæ Comitem Malliæum adigunt, in eam partem leui alariorum turmâ prorumperet: hærere in vestigio lacessitus hostis, fisus loco, quia plurimis circumquaque arboribus claudebatur, eóque magis equis imperuio; nec diu pugnatum, cùm glande ad genam traiectus Malliæus magno vitæ periculo pedem retulit.

Maillé.

Sauciatur Comes Malliæus.

Postridiè duplici cohorte augetur exercitus, Biturigum instructissimâ, quam Condæus in eam obsidionem Regi procurârat, Nerestaníque ingenui adolescentis, eius filij, quem suprà ad Pontes Cæos cæsum memorauimus. Iussus exin Comestabilis in Priuatij obsidionem castris absistere, quæsito, vt plerísque placuit, eius expeditionis prætextu, quò Condæus nullo obice exercitui Regio imperia daret: quippe id Comestabilis officio inesse creditur, vt Regis vnius imperia subiturus, principibus quibuslibet in exercitu legem dicat, quod Condæo primario Borbonij sanguinis Principi graue, Regem impulit, vt colorem eius obsidionis quæreret.

Augetur exercitus.

Berry.

Lesdiguerius quare castris absistat.

Intereà Lugduno aduehebantur secundo Rhodano qui non procul Montepessulano maria subit, commeatus, tormenta bellica, pilæ, puluis tormentarius, arma, ceteráque id genus in obsidionem necessaria, quod exercitum supra fidem reficiebat.

Paulò pòst militari consilio duæ oppugnationes indictæ à Sangelij Columna, ad Peironi portam, vrbe reliquâ ne quidem milite cinctâ. Regi ad primum ab vrbe milliare, tabernaculũ; nobilibus non hinc procul Villænouæ metatio erat, vrbecula est quam mare alluit. Distributis in obsidionem muneribus prima oppugnatio Regi incumbit, quam à prætorianis militibus, excubiarum aggressionem; altera Mommorancio, quam à Picardiæ cohorte, dixere Picardicam. Regi ad primam oppugnationem, legato Condæo, militabant cohortes prætoriana, Pedemontana, Nauarræa, Normannica, Estissaci, Heluetiorúmque; Castrametatoribus Praslinio, Bassompetro Marescallis, Valancæóque; manuali vallorum, muniminum, machinarúmque opifice Gaborino Italo, quem sæpius suprà cum laude memorauimus. Mommorancio è regione merebant cohortes Picardiæ, vnde oppugnationi nomen, Narbonensis Galliæ, Perauti, Annibalis Mommorancij, Biturigum, Montoisonij, duóque Germanorum millia.

Pila Sangely. Le Peirou. — *Duæ oppugnationes hæc Regi illa Mommorancio.* — *Distributa in munia cohortes.* — *Mommorancy oppugnatio.* — *Peraut. Bourges. Montoison.*

Non procul ab vrbe, Marescallo Sangerano alariorum præfecto, quà auxiliaribus hostium copijs transitus esse poterat, statio indicitur, hoc ordine. Cataphractorum Regis primarius ordo Salęnouæ agebat; eiusdem leuioris armaturæ alarij centum, Verunæ; D. Gastonis Regis fratris instructa centum equitum turma, Elbeno præfecto, ad Fanum Ioannis de Bedasio; Ellebouij, Ioinuilij, Mommorancij, Portesij, Couuissoni, quæ duobus circiter alariorum millibus constabant, varijs hinc inde

Alarij Regy inhibendo subsidio ad transitum locati. — *Salenefue. Lauerune. S. Iean de Bedas. Couisson.*

locis ex necessitate dispositæ. Sangerano phalangis præfecto in dies Rex ipse præstò aderat, voluntarijs nobilibus mille suprà quingentos, quibus demum labore assiduo fatigatis (namque cohors hostium, obsessis illatura subsidium ad syluæ profundioris oram quotidie erumpebat, susceptura viam) placuit alleuando labori, leuiores principum, primorúmque manipulos legi, qui vicissim excubias agerent quà timebatur hostis; illi æmulatoriè amicos quisque & familiares in turmam suam allicere, profusáque liberalitate, alariorum sibi promereri gratiam, quos ordinibus suis ascriberent: duas sibi Rex turmas delegerat, Chalesio, Rhodesióque præfectis. legerant suam quisque Ioinuillius, Ellebouius, Vindocinensis Hierosolymitanus eques, magnúsque Galliarum Prior & Princeps, Courtanuautus, Comes La-Voutæus, & Poliniacus; quos, ne in idem tempus coincideret labor, sibi mutuò succedere placuit, gestúmque ità, Regijs aciebus quę vrbem in tuto circumstabant perutiliter.

Deliguntur nobilium manipuli quibus primores præerant.

Chales. Rhodes

Courtãuaut.

LaVoulte.

Poliniac.

Agentibus vrbe procul excubias alarijs; cohortibus ad primum lapidem, inhibendo item transitui, stationis munus incumbit Normannicæ, Rastenclierij, & Montisferrierij; nec ideò Nemausi præsidiarij excursionibus in exercitus Regij impedimenta abstinebant. capto Mauguionum inter & metationem Regiam Boissierio, qui præfecti tormentorum legatum agebat, prædâ tam blandùm allectis placuit tentari facinus audax, quo Apostolicæ Sedis Vicelegatum, Comitem Torignium, PortesiumBalduinum pluré́sque simul,

Rastenclieres.

Montferrie.

Boissierius ab hoste capitur.

La Boissiere.

Torigny.

Portes.

Baudoüin.

nobiles, quos à caſtris Auenionem pergere audierant, in vincula agerent. Regem, ſummi Pontificis Vicelegatus, offerendo Auenionenſium ſubſidio inuiſerat, reducémque ſtipabant Comes Torignius, PorteſiusBalduinus ærarij Regij præfectus, nobiliúmque complures, cùm Sectariorum inſidijs inuolutus capitur, Nemauſúmque velut in triumphum ductatur. Vnde opima capientibus redemptio, vnâ Regis liberalitate accreuit: quamquam non deerant, qui contrà militiæ leges captum contenderent, ducto hinc argumento, quòd extraneus, nihil bello in Sectarios Rebelles à Rege moto implicitus, ab eorum incurſionibus immunis eſſe debuerat, in alienâ ditione diſſidij expers.

Vicelegatus Auenionenſis capitur.

Sub hoc ipſum tempus Roſſelaius Italus, quem ſuprà ſæpius memorauimus, morbo militari exceſſit, vir ingenio acri, experientiáque defecatâ, Reginæ primùm parenti, exin Luinæo à ſecretis fuerat: atenim ſummam olim rebus gerendis auctoritatem à Luinæi exceſſu exuerat penitùs, vitámque non niſi priuatam agens, ſtipabat in expeditione Regem, fortunam quæ diuerterat iterum tentaturus, quam inuenit in præcipiti funere, vitâ anteactâ condignam. Eodem morbo Vicius Galliæ Procancellarius finijt. ab Aquitania olim, natali ſolo Lutetiam venerat, vbi poſt exactam bonis artibus adoleſcentiam virilem ętatem maioribus regni negotijs inſumpſit: exin ad primam ſenectutem delegationibus extra Gallici fines imperij glorioſè defunctus, ſanctiore diu conſilio Veteranus conſedit; donec in decrepitam ætatem inclinans, Procancellarij digni-

Roſſelaius moritur.

De Vic.

Vicij Procancellarij exceſſus.

tate eo tempore donatus eſt, quo vitâ functo Luynæo, quem Comeſtabilem inſimul & Procancellarium Gallia tulerat, togæ arbitrio ceſſere ſigilla, quę inter armorum licentiam ſibi enſis addixerat: leuis eo funere mœror, ſenectute defecto Procancellario, ferendóque labori iam impari.

Nemo tunc dubitabat, quin Brulardo Sillerio Galliæ Cancellario reſtituerentur ſigilla, quibus diu magnâ laude præfuerat; cùm rebus aulicis vulgò ſic ſe habentibus, vt niſi occaſioni adfueris ipſe dum ſe vltrò offert, rarò etiam meritâ fruare dignitate, in Aligrium & Commartinum, qui tunc fortaſſis aderant, Regis arbitrio itum; præualuerátque Aligrius, nî Principi inter primores magno addictus, in ſuſpicionem nimiæ erga illum propenſionis veniſſet, quod reputatur crimini ſigilla tractantibus, qui primores vno ordine omnes habere debent, coronæ Gallicæ affectu vno pręualente. Commartinus ergo vir prudens, qui Regio iam inſenuerat concilio legitur; vt pleriſque tunc viſum fuerit habitam vnius ætatis eâ promotione rationem, Viccio, Commartinóque viris iam decrepitis ſucceſſiuè eâ dignitate donatis, quibus, ſapientũ calculis, nihil præ reliquis virtutis in erat, aut meriti, quò eam ſibi præfecturã promererentur. Vix tamen trimeſtris Cõmartini poſſeſſio fuit, ſigillis, ſi fas dicere, in Gallici ſplendoris ſacrarium, in Brulardi magni manus redire appetentibus vnde diuerterant; faxit Deus haud immeritâ diù fruatur dignitate, cui niſi ſe fateatur Gallia ex aſſe debitricem ingrata erit. At hæc infrà ſi eò prouehimur.

Viccio ſuccedit Commartinus.

Sillery.

Aligre. Commartin.

CAPVT

CAPVT VI.

EPITOME.

Leuiore prælio expugnatur à Regijs hostilis ad collem sancti Dionysij statio. Erumpit hostis, agnito Regiorum ad eam stationem præsidio. Fusis Regijs Mommorancius, Fronsacúsque Duces accurrunt. Jlle tribus sauciatus vulneribus prælio superstes est, hic quadraginta cadit. acti in fugam Rebelles. nobilium Regiorum plerique cæsi. Jngens omnium à Fronsaci funere dolor. in primores querelæ. Fortunam Mayennij Fronsacique disparem. Mommorancium Rex inuisit, virtutique heroïcæ gratulatur. Argencurtius munimentum eôdem loci excitat, quem Regij deseruerant, supra vires positum opus rati. peccatum à nostris eâ expeditione grauiter. in singulas stationes alarij iam seriùs distribuuntur. Espernonius prouinciæ Aquitanicę prætor renuntiatur. Zametus magnum sui desiderium relinquit. Portesius hostem in munimenta sua retrahit magnâ laude. Roquelaurus Zameto substituitur. Gaborinus glande occumbit.

D III. Non. Septembr. clades, quâ non maior antè, Regijs aciebus infertur. Inclinatâ in mediam nocte, Gaborino machinarum, vallorúmque opifici, munimentum expugnari placet, quod ad sancti Dionysij collem, è *Expugnatur hostilis ad collem sancti Dionysij statio.*

Nnnn

regione vrbis, opere aſſiduo exſtruebat hoſtis. Nec mora, lectis quadringentis è Normannica, ducentis Nauarrea, totidem Pedemontana, Fabregueſij & Sambreti cohortibus integris, magnâ vi in eam partem irrumpitur, leuíque prælio expugnatur locus, retruſis non ſinè iacturâ in vrbem Rebellibus. Indicitur exin indeſinenti labore nouum cunicularijs opus, firmatóque aggere & limo clauſtra excitantur. Atenim dolijs, ſaccíſque terrâ oppletis deficientibus, quod plerumque noſtris alibi exitiale fuit, leuius munimentũ paratur, cuius poſt creditam Fabregueſio & Sambreto cuſtodiã, loco abſiſtitur.

Vix veteranæ cohortes in ſuas ſe metationes receperant, cùm obſeſſi in Fabregueſium, Sambretúmque erumpere ſtatuunt; eruptioni hic ordo præſcribitur: Tres legionariorum turmas in quadra agmina diſtributas, ſtipabant quinquaginta cataphracti, rem antè inauditam, quibus manum conſerere inhibitum, niſi poſt initam acriùs à gregarijs pugnam. Legionarijs prçerat Argencurtius vir magni animi, bellóque expeditus, qui extima vrbis munimenta deſignaſſe vnus circumferebatur; alarios ductabat Calongius Rohanæi legatus: quibus ità diſpoſitis, placuit in ſpeciem tractandæ captiui cuiuſdam redemptionis, indagandis reuerà Regiorum excubijs, prçmitti tubicinem, cui obducti faſciâ oculi; donec Regiorum proteruiâ militari, quaſi poſitis eò rebus, vt nihil ab hoſte timendum, ſubducto in contemptum velamine, ſtatio, clauſtráque oſtentantur, quibus ille circumſpectis attentiùs, erupturo hoſti omnia refert, vnde mali caput.

Eruptionis in Regios ordo.

Argencour.

Calonges.

Commenſum hoſtiũ.

Exploduntur tria tormenta bellica eruptioni ſignum, factóque repentè agmine prorumpit hoſtis; Fabregueſius, Sambretúſque ſuos hortari fortiter capeſſerent pugnam, nec paſſo diutiùs loqui periculo, ire in hoſtem; rari dimicantes ſtrenuè pręfectos circumſiſtunt: pugnatur tamen vnâ illorum virtute acriter, donec crebeſcente hoſtium numero, abreptíſque in fugam legionarijs ſuis, glorioſâ morte occumbunt. Scloporum intereà fragor, clamor hominum, tubarum clangor, tympanorum ſtrepitus repercuſſo in immenſum aëre à Regis tabernaculo procul inde exaudiuntur. nec mora, Mommorancius, qui Aleſium Comitem ex ſorore nepotem ægrum inuiſurus, vno Mombruno comite huc venerat, equo fortuito inſilire, laxíſque in monticellum habenis accurrere, quem Regij fugaces deſeruerant: ſequi Dux Fronſacus Aurelianenſis proſapiæ Princeps, qui nedum adoleuerat, Marchio Veuronus, Hoquetotus, Mombrunus, & alij: Rex ipſe collem, qui non procul oportunè aſſurgebat conſcendere, viſendo prælio.

Erumpunt Rebelles.

Mommorancius Fronſacúſque accurrunt.

Fronſac. Veurõ. Hoquetot. Mombrun.

Mommorancius Dionyſianæ colli aduolutus, diſſipatas acies, ignauos iam à prælij exordio in fugam abreptos, ſtrenuos exhalatâ recèns animâ inuenit caleſcente adhuc ſanguine mediâ arenâ ſpumantes, rari vnâ deſperatione, magno ad honeſtè moriendum incitamento, firmabant veſtigium pertinax, non aliâ ſpe, quàm vt moriendo glorioſè finirent. Iam Fabregueſij fratres, Sambretúſque à cohortibus ſuis ignauiter, ne dicam proditoriè deſtituti, vitam haud inglorijs vulneribus inter arma

Regij in fugam acti.

posuerant, ídque eôdem loci in cuius custodiã destinati, quamdiu vita superstes fuerat, conseruarant. Cæsis cohortium pręfectis, grassabatur impunè hostile ferrum, quósque legionarijs obstitisse animus tulerat, equorum nisu sternebant sequaces alarij; cùm desperatis rebus, in subsidium aduolant Mommorancius, Fronsacúsque; nec mora, retractis in prælium suis, hostium præcipitem in momento victoriam sistunt, quæ periculum erat ne ad ipsum Regis tabernaculum nullo obice penetraret. Mommorancius dum incautè in fugaces longiùs à suis abripitur, hastâ in obliquum, ad ventriculum sauciatur, vnde leue vulnus, non nisi delibatâ cute extimâ. Animos addit resiliens magnâ copiâ cruor, turbámque dimicantium maiori quàm antè contentione intersecans in præfectum Carlinquassium incidit. Ille Mommorancio agnito, nec ne; ex filis tamen aureis vestem distinguentibus, torquéque Regij ordinis, quem gestabat, primorum aliquem auguratus, ingenti animo depugnare, instare Mommorancius, donec hostis in terram actus vitam humiliter deprecatus, ensem victori cedit: hinc vocatus aliò, ferrum fortuito equiti in victoriæ monimentũ præbere, nihil hærens, quin hunc suorum comitem sibi fortuna dedisset, cùm eques (namque alariorũ Rebellium erat) penè eodem ense victorem transfodit; hîc fatum lethale euaserat, cùm rursus instãtes duos gladio ita excipit, vt ante ipsum exanimes procubuerint, nõ inulti tamen; duplici enim vulnere sauciatus ipse, diu vitã in periculo habuit. Haud dispari animo Dux Fronsacus ex aduerso dimicans quadraginta

Mommorancij Frõsacique virtus.

Vulneratur Mommorancius.

Cadit Frõsacus.

vulneribus cadit, vt qui omniũ iudicio victor hostis, ad Regis conspectum in fugam actus loco cesserit. *In fugam agitur hostis.*

Luctuosa Regijs ea victoria fuit; hostium enim vix centum desideratis, occubuere Regiorũ ducenti; quamquam minima eo numero iactura, nî legionarios inter cecidissent nobilium, primorúmque complures. Flebilis præ ceteris Dux Fronsacus, prosapiæ Aurelianensis illustrissimus Princeps, Comitísque à sancto Paulo soboles vna, adhuc adolescens, qui ad prima armorum rudimenta luctuosè finijt, prȩlio quidem glorioso; sed quod à legionario committi debuerat: neque enim ita creantur Principes, vt ad occasiones singulas incertã periculi aleam subire debeant. Preciosior est imperio Gallico eorum sanguis, quàm vt sic indictâ causâ effundatur: atenim hic vulgò est ingeniosus Gallorum in suam perniciem animus, hæc primorum audacia, vt detrectasse prȩlium crimini reputent, neque sibi vnquàm factum abundè credant, nisi, cùm ipsismet legionarijs æmulatoriè dimicauȩrint. Parcant mihi hoc loci primores, si liberè loquor & sinè fuco. res Galliarum agitur, quis sileat? Melius honori publicȩque consuluerint vtilitati, si meminerint eius legis, quà olim capitale imperatori erat, prælij subijsse aleam, nisi rebus penitus desperatis. Gregariorum iactura minimi est momenti, at Principum, primorúmque irreparabile damnum; pereat gregarius miles, parum refert tantâ Gallici sanguinis propagatione, dummodò Principes Regni columina, Magnales imperij bases & fundamenta, nobiles coronȩ ornamentũ, & dignitas, conseruentur. Horum tamen, *Iactura Regiorum maxima.* *Non debere primores incertam præliorum aleam subire.*

quod mali ſummum eſt, iactura fuit eo bello omnium maxima, quod vni legionariorum ignauiæ imputandum nemo ambigat: quippe defectis virtute militari gregarijs noſtris, peſſum ibant omnia; niſi nobiles, primoréſq; reſtauraſſent pugnam; hinc iactura omnis, hinc crebriora nobilium funera, hinc cæſi ad obſidiones duas Principes duo, ad Montalbanam Dux Mayennius, Mompeſſulanam Fronſacus; ille alienigeni Lotharingorum ſanguinis; hic Gallici Aurelianenſium; ille poſt ſubitam ſæpius marte dubio prælij aleam; hic in primo virtutis conamine; ille poſt quadrageſimum quintum, hic penè ad vigeſimum ætatis ſuæ annum; ille vno ad oculum vulnere eminùs, nullóque pręlij æſtu inultus; hic cominùs, poſt vindicatam manu propriâ necem, quadraginta plagis occubuit.

Mayennio confertur Dux Fronſacus.

Mœrorem exercitus in Fronſaci nece vniuerſum, auxere funera Marchionis Veuroni, viri proſapiâ illuſtriſſimi, Hoquetoti, Comvareti, Luynæi olim nepotis, Mombruni, Fabregueſiorum fratrum, Sambreti, Luſſani, Laterraſſij, quem ſuprà ad Neraçeam obſidionem cum laude memorauimus, aliorúmque, quorum ſi memoriam poſteritas obliterari patitur, ingrata erit.

Regiorum ad eam obſidionem cæſique.

Convaret.

Mommorancius triplici vulnere ſaucius, haud illegitimè dici poſſit exercitus eâ die protector, Regiíque honoris aſſertor, quod à cohorte Normannicâ, cui, cæſis primis cohortibus prȩlij onus incubuerat, adeò agnitum; vt ſtatim à primo vulneris, quem vocant apparatu, eius tabernaculo aduoluti prȩfecti cohortis, gratiam vitȩ conſeruatȩ habuerint, cui de-

Mommorancius à Rege inuiſitur.

beri quod ſpirabant non diffitebantur. Neque hîc prętermitti debeat Regem ſtatim à pręlio Mommorancij prętorium ſubijſſe, laudataque virtute heroïs gratulatum, quòd vulneribus tribus fortunę litaſſet, totidem plagis, quot ferro hoſtes transfoderat. Vnde laus Mommorancio immortalis.

Inclinato in veſperam die, placuit collem aſcenſione ſuperari; non alio argumento, quàm quòd hoſtis ab eo tantâ pertinaciâ prohibuiſſet Regios. Prouectâ itaque nocte Ioinuillius, Praſlinius, Baſſompetrus, Gamorinúſque, agnoſcendo propiùs loco, inter noctis ſilentia ſenſim ſuggreſſi, collem conſcendunt, indagatóque attentiùs eius ſupercilio, in quo arcem conſtruerent, terræ inopiâ (namque confragoſa rupes hinc inde aſſurgebat) pedem referunt. Atenim Argencurtius extimorum muniminum in vrbe præfectus, vbi re infectâ Regios regreſſos videt, cunicularijs ſuis, nouum in rupe opus indicit, eâ contentione, vt munimentum eademmet die ingenti mole conſtruxerit, vbi Regij exploratores ne quidem aduerterant humum. *Argencurtius munimentum in colle à Regijs deſerto excitat.*

Præpoſterè quidem ſępius geſtum à Regijs eâ expeditione bellum; ſed non alibi magè ſupinus error; quid enim obſtitit, quò minùs viri magnę alioquin rebus bello gerendis experientię, primos obſidionis conatus in eum montem conuerterent, qui vrbi ſupereminens habebat illam quaſi in vinculis? hinc pernicies omnis, hinc ſtrages illa, quę diu Gallię luctuoſam eam obſidionem pręſtabit. Statim vrbe deditâ omnibus patuit, quod neque ipſi diffitebantur Rebelles, palàm profeſſi, ſi primo obſi- *Peccatum contra militarem diſciplinam à Regijs.*

dionis exordio interceptum à Regijs monticelli iugum, cedendum loco obſeſſis, aut nullâ ſpe ad munimenta extima moriendum fuiſſe; vt mirari iure liceat, quî factum, vt viri prudentiâ militari commendabiles, ad ipſum obſidij exordium ne quidem cogitarint de ſtatione ad ſupercilium montis locandâ, quod haud ęgrè poterant, neque demum, vbi rei neceſſitas patuit, arcem conſtruxerint, vno hoc prætextu, quem præpoſterè quæſitum in momento prodidit hoſtis induſtria: atenim id bello cum omnibus quæ cœlo ſubiacent rebus commune paſſim, vt ſuas patiatur vices, quóſque conſilijs prudentioribus oracula dixeris, vanis ſæpè rerum imaginibus deludantur; vix alioquin homines quibus ex naturæ fragilitate peccare innatum. Ab eâ hoſtium eruptione, quia illata ab alarijs ſtrages fuerat, placitum diuidi exin in legionarios, & alarios ſtationes, vt ſi fortaſſis denuò erumperent equites ab equitibus exciperentur.

Alarij in ſtationes ſingulas diſtribuũtur.

Eſpernonius prætor Aquitaniæ renuntiatur.

Eſpernonius quamquam imperij ad eam obſidionem expers, valla tamen quotidie, & oppugnationes Regio iuſſu explorabat, oberratíſque caſtris, pleraque vir experientiæ defecatæ concilio militari proponebat, quæ in melius verterent; cùm Regi donari virum haud immerentem placuit prætoriâ Aquitaniæ præfecturâ, quam ille iamdiu in votis habuerat, dignus qui Mayennio Principi, eo munere magnâ laude defuncto ſuccederet; vt hodie quæcumque in nobilem cadere poſſunt, obtinuiſſe dici poſſit, ſi Galliæ enſem eximis, quem & puto illi aliquando fortuna rependet.

Septem-

Prid.Non.Septembr.in Mommorancij metationem eo furore erumpit hostis, vt consternati vigiles vix prælium ausi valla deseruerint; adesse intereà Zametus Castrametator, fugaces quà minis, quà precibus, cohortationibúsque in pugnam retrahere; restaurari prælium, delectúque nouo suppletis Regiorum excubijs retrudi magnâ iacturâ hostis. Cùm victor Zametus aliò pedem referens, à Peironi propugnaculo, dum Coudronum alloquitur tormentariâ pilâ lethaliter petitur, quæ post collisum Coudroni femur, cæsos equum, pedissequúmque inter vtrumque medium, effracto Zameti crure, equum, equitémque deijcit, vnde paulò pòst magno omnium mœrore occubuit. Vir erat, prosapiâ Italus, magnis animo, & experientiâ, cuiusq; virtuti non parùm eo bello debitum nemo neget; Castrametatoris diu officio functus viam sternere dicebatur, quæ ad Galliæ Marescalli præfecturam ducit, obtinuerátque haud immeritam dignitatem, nî præcoci, glorioso tamen fato finijsset.

Hostis erūpens à Zameto retruditur.

Zamet.

Coudron.

Cæsus Zametus magnum sui desiderium relinquit.

Zameto substituitur Roquelaurus, vir laboris admodùm patiens, magnâque apud exteros virtutis famâ. Manualia ad eamdem Mommorancij metationem opera designabat Meinius, qui hodie Baro Chabanus appellatur, quem eâ arte aiunt in hostiū munimenta produxisse vallum, vt nullâ suorum iacturâ penè in fossæ munimenta extima penetrarit eâ parte Mommorancius. Excubijs hic ordo impositus, vt vigilem ad valla legionem sustineret non procul à vallis legio integra, in quadra militaria distributis gregarijs, quod sæpius hosti erumpenti

Roquelaure.

Roquelaurus Zameto substituitur.

Le Meine.

Chabã.

excidio fuit, ſubitâ nec præuisâ coaceruati agminis irruptione.

Porteſij virtus commendatur.

Non multò pòſt tentatâ obſeſſi eruptione, vacillantes excubias agebant in fugam, cùm Porteſius Caſtrametator ferro ad manum, cetera inermis, accenſo ad pugnam milite, haud leui hoſtem diſpendio in munimenta retrudit, vnde magnum ſibi promeruit decus.

Gaborinus glande occumbit.

Poſterâ die, quæ in Septembris V. incidebat, ex aduerſo ad oppugnationem prætorianam, Pedemontanæ cohorti valli producendi munus incubuerat, cùm Gaborinus manualis opifex agnoſcendo hoſtium munimento caput vallo exerens glande transfoditur, magnâ viri haud inexpertis iacturâ. Collimatáque exin in cornua quæ eâ parte aſſurgebant tormenta quatuor, quæ indeſinenti ad veſperam diſploſione, munitiones doliares diſijciunt.

Intermiſsâ verberatione in Nauarræam cohortem hoſtis erumpit, tentatóque incaſſum Regiorum clauſtro, Porcherij coaceruatum agmen ductantis virtute retruditur, vbi Campeſium Nauarreę cohortis præfectum captum ab hoſte memorant. Porcheres. Deſchamps.

CAPVT VII.

EPITOME.

Indicitur in cornua inimica oppugnatio duplex, præſcriptóque ordine expugnantur. Cęſi vtrinque plures. irreligioſum hoſtium ſtratagema, quo cadauera inſepulta

iacent. triginta quinque machinis muralibus vrbs verberatur. Roquelauro exitiale in alienos officium. Regiorum strages & fuga. Bassompetrus manu subsidiariâ accurrit. cæsi præfectorum plures. Roquelauri magna iactura. Rex subsidiariæ hostium cohorti in occursum impigrè properat. Nouis delectibus suppletæ acies. Vindocinensis, qui quatuor hominum millia ducturus sperabatur, vix mille supra quingentos ductat. Lesdiguerius quatuor legionariorum millibus Regis exercitum auget. initur de pace concilium. conuocati primores. Comestabilis de pace ineunda oratio. Principis Condæi bellum suadentis item oratio. in vtramque partem agitatâ abundè quæstione in pacem conuenitur. Condæus præira exsoluendo in speciem voto in Italiam pergit.

EMICYCLVM firmabant hinc inde cornua, quæ Regijs indesinenti displosione suprà quàm dici possit obnoxia, oppugnari placuit. Nec mora, prætorianæ, Pedemontanæ, Nauarreæ, Normannicæ, Estissacíque cohortibus datur id muneris, vt habito militum delectu, nempe ex qualibet cohorte centurijs duabus in hostem irrumperent. Dextrum Pedemontanæ, quam Nauarræa sustinebat, læuum Normannicæ, cui prǫ̃stò aderat Estissacea, agmen medium prætorianæ incumbit: quia tamen iam antè sæpius agnita legionariorum vbi soli dimicabant ignauia, placitum deligi ex cataphractorum ordine quolibet alarios decem, qui in tres diuisi manipulos legionariorum ad tres oppugnationes vestigia premerent, succederéntque

Indicta in cornua oppugnatio.

Præscribitur in oppugnationem ordo.

in prælium; nec defuere muneri ſuo nobiles voluntarij prætorianã cohortem magnâ ex parte ſequuti.

Expugnantur cornua. Perobſcura nox erat, cùm Regij poſtquàm carbaſea ferreis thoracibus induſia ſuperinduxerant agnoſcendis ſe inuicem, in cornua vi ingenti irrumpunt, quę diutino, grauíque prędio expugnantur demum, cęſis hoſtium octuaginta, legionariorum Regis quinquaginta, nobilium decem, quos inter Tarautius vir magni animi Montíſque-Peſſulani, iuri dicundo præfectus, Luyneæ fortunæ ſuperſtes adhuc, eques Manicanus, Lagoüs, & alij. Paulò pôſt miſſus ad hemicyclum tympaniſta, qui retrahendis hinc inde cadaueribus inducias peteret abſiſtere procul iubetur, vt cadauera vtrinque inſepulta iacuerint, donec Regij vallis huc ſenſim productis, triduò pôſt, demortuis iuſta exſequiarũ perſoluunt; quod religionis officium, etiam ſuis ab hoſte ideò negatum referunt, vt fœtore cadauerum, nõ procul hinc Regiorum ſtatio malè afflaretur, cogerentúrque loco abſiſtere ſtationarij. Crudeli ſanè, ignotóque ipſis etiam barbaris ſtratagemate, maximè vbi ſuorum promiſcuè cadauera iacebant cum Regijs.

Cæſi vtrinque plures quos inter Tarautius. — Taraut. — Mani-can. — Lago.

Irreligioſum hoſtiũ ſtratagema.

Triginta & quinque tormenta vrbem verberant. Præcipiti menſe, ſupra quinque machinæ murales triginta, Schombergi tormentorum præfecti diligentiâ, opitulantibus Boiſſiero, & La-Moliero eius legatis, quà in munimenta, quà in ædificiorum ruinam collimatæ, nullâ intermiſſione diſploduntur; producebatúrque vallorum opus, cùm diuturnioris impatientiâ moræ, viſum ex neceſſitate oppugnari quæ ſuperabant cornua. Diſcurrentibus huc illuc ad imperia præfectis, Ferronus, Bordetúſque

La Boiſ-ſiere. — La Mo-liere. — Ferron. — Bordet.

Nauarræ cohortis centuriones vnâ eâdémque glande occumbunt. nec minùs ideò paratis in oppugnationem omnibus, cuniculis subdebatur ignis, cùm interim tormentariâ pilâ cæsus Castronouanus, vir magni rebus gerendis momenti, prætorianorúmque præfectus, irrupturos subito terrore consternat.

Castelnau.

Cæsus Castronouanus terrorem suis incutit.

Euaporatis minore quàm speratum ruinâ cuniculis Nauarræa, Estissacíque cohortes prorumpunt, pόstque diutinum prælium cæsis Cerano, Frenellesióque præfectis magnâ iacturâ propulsantur; quod vbi à Roquelauro agnitum, vallo inter vtramque oppugnationem medio (lineam communicationis appellitant) à Mommorancij metatione, vbi Castrametatorem agebat, ad Regiam præceps accurrit; atenim præposterum in alienos beneficium illi excidio vertit. Vix enim Nauarræis opitulaturus conseruerat manum, cùm lethâli glande traijcitur, cadit insimul Castrametatoribus subsidiarius à Sancto Ioanne vir strenuus, Fretæus Estissaceæ cohortis primarius signifer; Plessius glande ad oculum petitur. Iámque in fugam abripiebatur miles, cùm Bassompetrus ferro ad manum, Guitautum quinquaginta Pedemontanæ cohortis militibus sequi iubet, nec diu cùm glande cadit Guitautus, cui substitutus Guiermontius plumbo item occumbit, nouum Guaüs manipulum ductat, glandéque traijcitur. Donec Espernonius, desperatis rebus, Nantasium iubet centuriam in eam partem ducere, sequuti voluntarij nobiles acri prælio hostem in fugam agunt.

Ceran. Frenelles. Roquelaure. S. Iean Aide. Freté. Plessis. Guitaut. Guiermont. Gua. Nãtas.

Roquelauri præposterũ in alienos beneficium.

Regiorum strages & fuga.

Bassompetrus in subsidium aduolat.

Commendatos ad eam oppugnationem memini Eſpernonium, Baſſompetrum, Valancęúmque, quibus debitum victorię decus; quamquam lethale foret ſic ſępius vincere; irreparabilis quippe tot inter nobiles Roquelauri Caſtrametatoris iactura; Gallus natione, diu ſubſidiarijs apud Venetos exteris magnâ laude præfuerat, neque aliam ob cauſam veniſſe in Galliam circumferebatur, quàm vt à Rege Venetis in bellum Rhæticum, quod tunc ad Valtolinam gerebatur, auxiliares copias impetraret. Eâ legatione defunctus, gloriâ impellente nectebat in caſtris moras, delatíque ſibi Zameti nece neceſſitate imperij, Caſtrametatorem agens, protelabat Venetias reditum, cùm glande nimis officioſus occumbit; officioſum dixi, cùm enim prætorianis eius oppugnationis incumberet onus ad Regiam metationem, non erat quòd Mommorancij, cui merebat, deſertis caſtris, ex aduerſo in prætorianæ cohortis ſubſidium præceps accurreret; ſtationem ſuam adeò iuſſis tueri ipſis præfectis, vt piaculum habeatur etiam conſerendæ alibi manui eam deſeruiſſe.

Magna Roquelauri iactura.

Magna item Caſtronouani in prætoriana cohorte præfecti iactura fuit; petentibúſque ingenti contentione opimam eius præfecturam primoribus, poſtpoſitis Rex omnium votis, Eſtiſſaceæ cohortis primarium centurionem, veteranum militem vocari iubet, habitâque virtutis vnius ratione, haud immerentem eo munere donat: condignam Rege remunerationem, qui poſthabitis gratiâ & fauore vnam coronaſſe virtutem gloriæ ducit.

Prætorianæ cohortis præfectura donatus primarius Eſtiſſaceæ cohortis præfectus.

Iam ſuprà memorauimus, lectos à Rege primores aliquot, qui collectis manipulatim amicis, alariorum expeditas turmas, ſubſidiarijs hoſtium viam auſis opponerent, quod magnâ laude actum, ipſo Rege qui duas ſibi turmas delegerat, excubias paſſim agente, nocte interdiúque.

Miſſus intereà à San-Gerano alariorum pręfecto ad Regem nuntius, quo obſeſſis militare ſubſidium non vrbe procul adeſſe monebatur, impulit equo impigrè inſiliret, in eámque partem præceps ferretur; non alibi nobilium erga Regem amor apertiùs innotuit: peruadit illicò rumor Regem in occurſum hoſti properare; nec mora, nobiles turmatim accurrere, ſequi tumultuariò pars loricati, pars inermes, quà viam Rex præuius demonſtrabat; initóque nobilium numero, inuenta duo millia. Primam aciem ductabat Eſpernonius, qui, quamquam prouectiore iam ſenectute, generoſum equum conſcenderat, veſtéque coloratâ armillis & auro diſtinguentibus ſericum, primæ adoleſcentem lanuginis gloriosè mentiebatur. ſtipabant primorum turmę, quibus adequitabat Rex medius, ſcintillantibus pręlij æſtu, oculis, alarióſque quà geſtu, quà voce ad pugnam accendens.

Rex ſubſidiarijs hoſtium copijs in occurſum properat.

Non diſtulit qui ſe iam viæ commiſerat hoſtis ad vnum Regij occurſus nuntium pedem referre, donec ſyluæ profundioris anfractus, quos diù antè inſederat tenuit; vbi notari par eſt armatum diu, noctúque Regem, viginti quatuor horis vix vllâ quiete hoſtes inſequutum.

Rareſcentibus, morbo autumnali, cladibúſque

Nouis delectibus suppleta acies.

iam sæpe acceptis, ordinibus, nouis in dies delectibus restaurabatur exercitus, nempe cohortibus San-Chaumondi, Vicecomitis Lestrangij, Vilarsiíque, quorum hic ad Sancti Dionysij collem, cæsis Sambreto, & Fabreguesio successit. Paulò pòst expectatus diu Vindocinensis, qui quatuor legionariorum millibus, in subsidium oportunè adfuturus sperabatur, vix mille supra quingentos, exercitum auget; quod in eum inuidiam auxit. stipabant cohortes, Chapesij, Pompadourij, Comitis Maritimæ Britannica, Castrametatore Halierio; Pompadourij, Britanniceque cohortibus Peironum inter & Mommorancij oppugnationem prescripta metatio, Chapesianæ ad Regiam verberationem commissum vallorum munus.

Sainct-Chaumont. Lestrãge. Vilars.

Vindocinẽsis mancas cohortes ductat.

Marti-gue.

Lesdiguerius quatuor hominum millibus adest.

Ex aduerso Comestabilis postquàm in vniuersum de pace cum Rohanæo conuenerat, ex Viuariensi in Narbonensem prouinciam, cum expedito exercitu venit; legionarijs quatuor millibus, alarijs quadringentis, Castrametatoribus Saultesio & Turnonio, viris prosapiâ illustribus, Talaróque; alariorum ordines quatuor ductabant præfecti totidem, quos inter Comes Lieguensis vir strenuus. Aucto his copijs exercitu Regis, iam erat desperata Rebellium salus, cùm in pacem inclinans Comestabilis, seu Sectarijs olim suis id etiamnùm gratiæ rependere auebat, seu ità ex rerum necessitate videbatur, Regem perinuitum suasionibus importunis adegit, vt de pace cum Rebellibus ineundâ suaderi se pateretur. Habito super eâ re districtè concilio contrarijs hinc inde studijs actum. Conuocati

Du Sault. Tournon. Talar. Liegue.

Initur de pace consilium.

Condæus

Condæus Princeps qui tractatam se inconsulto pacem querebatur, Comestabilis, Schombergúsque ex gente armatâ; ex togatâ Commartinus Procancellarius, cuius consilio minimum tunc erat rebus gerendis momentum, Pisiusiúsque, Brulardi magni, Galliæ Cancellarij filius, ingenio sagax, magnæque morum innocentiâ & virtute apud Regem auctoritatis.

Iussus à Rege Comestabilis sententiam dicere in hæc verba silentium fregit. Neminem latere posse quin sua non parùm intersit bello nunquam finem imponi; Comestabilis se, immenso Regis beneficio dignitate donatum, etiam Principibus Gallis præesse, vbi in prælia classicum sonat, potiorem esse Comestabilis inter arma præfecturam, quæ pace diuturniore vilescat, vnde in comperto sibi ipsi aduersari, qui, rebus sic stantibus, pacem exposcit; neque sibi obijci posse imbellis animi labem; bellis olim Galliæ intestinis, externísque nimiùm notū se, quàm vt ei postulationi subiaceat. Quæ cùm ità sint posse se audacter de pace ineundâ sermonem instituere, qui bellis gloriosè insenuerit, (absit fastus eloquio) nihil esse intra vel extra fines imperij Gallici, quod pacem hodie non proponat, velut summum Galliæ bonum. Reuocandum in memoriam, pristinum Galliæ decus, florem liliati imperij, qui tribus abhinc annis ità emarcuit, vt quęsita hodie in seipsâ Gallia infelix, vix prodere quid possit quod illam exprimat; cumulatas ruinas ruinis, funera funeribus, veteres bellorum ciuilium flammas nouis incendijs auctas, paricidia in dies nouis atrociori-

Comestabilis suadenda paci oratio.

búſque congeſta parricidijs, ſcelerum omne genus impunè debacchatũ, ex regno olim florentiſſimo, quæ eſt eius calamitas, feciſſe ruinæ omnimodæ, excidiorum, flammarum, incendiorum, parricidiorum, omnium denique ſcelerum lugendum reliquo orbi theatrum; ſubire tandem aliquando debere Regis animum eam cogitationem, Gallos eſſe qui ſe inuicem inauditâ feritate ad internecionem iugulant; parentes, filios, fratres, agnatos ſe mutuis hoc bello vulneribus in Gallię ruinam deſtruere, quæ dum ità intrà Gallici fines imperij luctuosè Regno nobiliſſimo cedunt, explicare in eius excidium oculos vicinum hoſtem, cuius ſtomacho decoquendis alienis ditionibus adeò innatus calor, vt nihil euomat, id abundè teſtari Vallem-Tolinam, vbi gens innocua, vno religionis prætextu opprimitur. Neque aliam oppreſſionis re verâ cauſam, niſi quòd ab Hiſpanis in Belgium, Germaniam, Italiámque hàc facillimum iter, poſitúſque regnorum auidis in plano tranſitus: nec adeò diſſitam inde Galliam, quin à vicino hoſte timendum illi vehementer, vbi futurus victor. relictam tacitâ maiorum traditione eam legem, quâ vicinas inter nationes, quarum æqualis potentia, expedit medium eſſe obicem, quo terrarum communio, ditioníſque alienæ vęſana libido inhibeantur; quam politiæ legem Hiſpanos præ ceteris ſpectare nemo ambigat. mutandam in melius belli infeliciùs in Gallos ipſos initi rationem, confœderatæque nationi opem inferendam, quam & Veneti enixiùs petunt: id iure ſuo Rempublicam poſcere, quæ nunquam Galliæ Re-

gibus defuit, id gentem innocuam flagitare, quæ ab Hiſpano oppreſſa, non habet in promptu tutelarem Deum, cui lubentiùs ſalutem ſuam credat, quàm Galliarum Regem. Nihil eſſe, quo pax quę ſummum omnium bonum eſt differri diutiùs debeat, nullam bello ſalutem, maximè quod in ſubditos geritur. diſcerpi mutuis hinc inde vulneribus viſcera, ſanguinémque effundi qui iure meliori bello in Barbaros debeatur. Enimuerò, inulto Rege, iniquam eſſe vel ipſam de pace cogitationem, neque ſe profligatę adeò mentis, qui pacem tractare contendat non proſtratâ penitus perduellione; primum id ineundæ pacis fundamentum; extirpandum radicitùs Rebellionis ſemen, vníque Regis clementiæ ſtandum. initum à ſe recèns, auctore Rege, cum Rohanæo de pace colloquium, tacitâque lege in id conuentum, quod Regi honori, Galliæ vtilitati & commodo vertat. Nemauſum, V ticam Mon tempeſſulanum, Fuxenſem agrum, imò & Rupellam ipſam diſſidij caput, eius ſtatim ac fidē Regi pręſtiterit, ſequuturas veſtigia. Nec dubitare ſe quin crimen ſit omnium maximum Regi ſuo, temerario auſu bellum intuliſſe; bellorum tamen egregios fines quoties ignoſcendo tranſigitur. Ceterùm vix bello diuturniore ſperari poſſe, quod vna dies nullo diſcrimine offerat: atenim ſi tormenta, pœnalibus iudicijs, capitibus noxijs adhuc debita videbuntur, vnam ijs pœnam eſſe omnium maximam, conſcientiâ vltrice vitam infelicem protrahere, quibus quantò longior vita, tantò plus ſupplicij erit.

Hìc peroratus circumſtantium in ſe conuertit

ora & animos, cùm Condæus Princeps iussus sententiam dicere, sic præfatus est.

Ceteris mortalibus in eo stare consilia, quid sibi conducere putent, Principum diuersam esse sortem, quibus præcipua rerum ad famam dirigenda. Neque exspectandã imperij Gallici tranquillitatem pace intercedente, quam aut breui extinguet fortuna malignior, aut mutabit in peius atrocitas belli; alta pacis fundamenta non nisi bello diuturniore iaci, quæsitam præcoci auiditate, sin mauis segnitie pacem, vbi illam inueneris, in peius ruere, ipsísque interdum auctoribus excidio vertere: pacem Deam omnium optimam, quæ vt bello vno destruitur, ità bello eodem validiùs stabilitur. tentanda in pacem omnia ad primum belli ineuntis exordium; at si semel conserueris manum, delendos ad internecionem hostes, aut ità habendos in vinculis vt triumphi exin magè, quàm rebellionis indices esse possint. Ceterùm ad famam Regis pertinere, perduellionis excidium, cui si innatâ sibi clementiâ parcit, impotentię dabunt exteræ nationes, quod humanitati debebitur. Non posse nisi iniuriâ haberi de pace cõcilium, rebus eò deductis, vt aut malè dispereat Rebellio noxia, aut se nullâ lege Regis clementię dedat, quod in comperto est, quàm sit hodie ab eius mente alienum. Cẽtum supra quinquaginta vrbes, totidem Sectariorum Rebellium arces à Rege expugnatas, quod residuum est, inediæ magis, famíque deberi, quàm gladio: superesse Rupellam, Montalbanum, Amilianum, Castrum Albigensium, Nemausum, Vticam, Fuxensem minoris momenti prouinciam;

namque Montiſpeſſulani conclamatã ſalutẽ nemo abneget. Rupellam terrâ, maríq; validiſſimis cinctã exercitibus, illinc à Guiſio quà mari alluitur, hinc à Sueſſione, non habere vnde diu ſubſiſtat, cõmeatu, cõmercióq; penitus intercluſis: Montalbanũ à Theminio meſſe autumnali deſtitutum, annonâ, circumiectíſq; olim arcibus deficientibus, vix in ver proximũ deditionẽ protelare poſſe, inediâ tabeſcere præſidiarios, fame extingui oppidanos; nec poſſe in dubium trahi, quod nouis in dies nuntijs confirmatur: adhibituras operi ſupremam manum hyemales glacies, ad quas aut frigore rigebit miles, aut ſuperimpoſita trabibus ędificia diruet, parando vrbis ruinâ ligno. Caſtrum Albigenſium, Nemauſum, Vticam, vrbéſq; lõgiùs à ſe inuicẽ diſſitas, circumiectis agris Regio milite inſeſſis, vbi commercium libertáſque defuerint, mole ſuâ ruituras. Non aliàs ſperandum in Galliâ Rebellionis exitium; neque Sectarios cum armis, inueterata in Reges ſuos odia poſituros, mentituros ex rerum neceſſitate Regi fidem, quam veteri maiorum traditione violare amant, quoties iuuat: pollicitationes quibus incautis illudere ſtudent, Gomorrhęis pomis haud abſimiles eſſe, quæ intrinſecùs fauillaceę, ambitione cutis extimę cohibentur, vt vel leui preſſa tactu non niſi in fœtorem, fumúmque abeant. Si blandùm loquuntur, hyęnas eſſe; ſi lacrymis obtinere tentant quod petunt, Crocodilos; ſi armis abſtinent, meram impotẽtiam; confectos diludium à bello magè reparandis viribus expoſcere, quàm pacem diuturnam. Nec poſituros tam facilè odium, quo ſupra Reges reliquos

LVDOVICVM, vnum sectæ extirpatorem prosequuntur: tacitis primùm apud exteros factionibus, exin maiora ausos ad minimã dissidij auram, primoribus qui nimis quàm multi in Reges interdum rebellant adfuturos: eò positos hodie Sectarios perduelles, vt ex se nihil possint; vbi factio aliundè ingruet vehementer timendi. Bello extingui Rebellionis semen quod pace diuturnâ alueris. Ridiculum esse quod perduellionis tędio ductos adijcitur fidem in obsequio renouaturos, verba esse & voces, quęcumque paci ineundę consultò garriant; imò & ducendum validum hinc fluxę illorum fortunę argumentum, quos gentem suprà quàm dici possit superbam produnt ipsamet eorũ scripta, iactatæque ausu olim temerario in Regem voces; neque humili oratione deprecaturos bellum, nî desperatã penitus salutem agnoscerent. Deniq; posse quidẽ propositis cõditionibus iniri pacem, nunquã tamen à Condæo primario Gallię Principe obsignandã, futurã posteritati, ab eius consilij postulatione, immunem eius memoriã.

Prænalet pax.

His multa addita, quibus posthabitis, Rex in Comestabilis sententiam iuit, pręualuítque de pace sententia; quod vbi à Condæo agnitum in Italiam iter meditatur, voto Virgini Deiparę exsoluendo, quasi nec sibi factum satis crederet, nî eo loco abesset procul, vbi in pacem conueniebatur. Principis ergo mentitus ora & habitũ in Italiam vno Annonæo comite pergit, Romæque proditus primarius Galliæ Princeps perhonorificè à summo Pontifice excipitur, quod graue tulit, seu fastum pietate Christianâ auersatus, seu libertate vitę, quam habet carissimam.

Condæus in Italiam voto exoluendo pergit.

CAPVT VIII.

EPITOME.

Vbi de pace Lesdiguerium inter & Rohanæum, conuentum, Rohanæus pactis inducijs Montempessulanũ subit. paci obsistit populus. Rohanęo periculum à suis imminet. vrbe absistunt pręsidiarij stipendio dimissi. Rohanæus obsignatâ pace Regem adit. Calongij Sectariorum nomine ad Regem oratio supplex. Diploma quo pacis leges à Rege præscribuntur. Conditiones tacitæ, Rohanæo, priuatímque vrbibus nonnullis concessæ. Diruendorum Montispessulani munimìnum Valancæo munus incumbit. diruitur Castri Albigensium post pacem promulgatam Ecclesia Cathedralis. classis Regia. Guisius Rupellanam classem prælio instructo in fugam agit. pacem Rupellani orant. Ludouicæam arcem subit Campaniæ cohors præfecto Arnaldo.

POST indictas hinc inde in triduum inducias, vrbis matronæ, virginésque, quas habet loci genio Monspessulanus supra reliqua prouinciæ municipia, & plures, & formâ pulcherrimas, ad munimentorum ruinam turmatim accurrere, placidéque exceptos nobiles Regios, quos nuper petebant ad mortem, amicè compellare; donec exacto mutuis vtrinque colloquijs triduo, Rohanæus Nemauso Montempessulanum venit

Virgines matronæque vrbis nobiles Regios amicè compellant.

ſuadendæ ſeditioſo populo paci. Spargitur intereà per vrbem tacitus rumor, non in aliam cauſam veniſſe, quàm vt amplam ſibi fortunam oppidanorum excidio ſtrueret; eum inter & Regem de pace conuentum, quæ eius vnius commoda ſpectans, vrbem Regis arbitrio linquat, nempe à milite diripiendam, ferro dein & flammâ vaſtandam. moriendum aut pręuertendã nefariam ſcelerati capitis proditionem. Hæc oppidani. Cùm ex aduerſo præfecti militum, ipsíque præſidiarij, quos aut iam magnâ ex parte obſidij diuturnioris tędebat, aut in partes ſuas donis, pollicitationibúſque traxerat Rohanæus, Regi parendum clamant, vbi de pace cum Rohanęo Reformatorum in Gallia imperatore conuenerit; datas ei, Comitiorum generalium auctoritate, liberas pacis ineundæ habenas, cui obſtare velle proditio ſit. Ceterùm aut obſignandas conditiones, quas ipſe ſubſcripſerit, dum ne libertatem publicam opprimant, aut nullâ miſericordiâ ad internecionem iugulandos qui obſtiterint.

Rohanæus vrbem ingreditur.

Paci obſiſtit populus.

Mutuas inter populi, prǫfectorúmque altercationes, parum abfuiſſe memorant, quin Catarinotæ, gens deſidioſa, flagitiíque capax, qui iam facto agmine Rohanæi circumſteterant ędes, ferro illum transfoderint; imò iam perierat infelix diſſidij victima, nî Calongius validâ præſidiariorum manu ſeditionem compeſcuiſſet.

Rohanæus de vitâ periclitatur.

Superabant etiamnùm dubia quædam in quæ nondum penitus conuentum fuerat, irritíſque hinc inde delegationibus, placitum haberi Rohanæum inter & Comeſtabilem colloquium: ad Dionyſiani

Petitionibus Rebellium fit ſatis.

montis

montis decliue conuenitur, Rohanæum stipant Nemausi, Vticæ, Castri Albigensium, Amilianíque Oratores, quibus Regiâ clementiâ factum satis.

Vrbe soluto stipendio absistunt præsidiarij.

Postquàm in pacem conuentum, vrbe absistit præsidiarius miles, extimáque inter munimenta & muros stationem locat; donec stipendio, quod vnum operiebatur, dimissus est: succedunt Regiorum quatuor millia, quibus prætoriana vigilum, Heluetiorúmque cohortes constabant.

Rohanæus Regem alloquitur.

Posterâ die, quæ in XV. Kalend. Nouembr. incidebat, Rohanæus posito ense Regis genibus aduoluitur supplex, veniámque proditionis precatur & pacem. Nec plura loquutum Rex gratè excipit, vitâque meliore Rebellionis crimen imposterùm diluere iubet. Paulò pòst Montispessulani, Vticæ, Nemausi, vnitarum in Gallia Narbonensi vrbium, Cebennarúmque Oratores, proloquente Calongio dissidia inter Montispessulani præfecto, in hæc verba Regem compellant.

Calongij ad Regem oratio supplex.

Adesse Sectariorum Galliæ, Benarniíque principatus prouolutos ad genua humanissimi Regis Oratores, perduellionis primùm veniam petituros, dein pacem, si quid preces enixæ valent. Neminem diffiteri, quin æquitas supremo addicat supplicio, quos Principis immensa clementia, quos innatus illi erga subditos amor patibulo eximit. Si quæritur proditionis causa, non aliam esse præter eam conscientiæ libertatem, cui populi omnes innato erga religionem suam affectu impensiùs student: atenim colorem hunc perduellio-

ni ab ijs quęsitum, qui bella appetebant; quippe qui sperarent futuram ineundi belli rationem omnium optimam, quæ pro religione faceret. Nec dissimulandam coram Rege, qui Deum exprimit, vnam veritatem; capta communi Ecclesiarum assensu arma in spem vindicandæ eius libertatis, quam breui tacitis inimicorum factionibus opprimendam rumor erat: at vbi agnitum non cogi à Rege conscientiam, quam Deus vnus pro arbitrio moderatur, depositam in momento Rebellionis feritatem, Regísque sui genibus humillimè aduolutos vrbium Oratores, qui, si vnam eximis conscientię rationem, nihil ad reliqua libertatis exposcunt. Natos se in suauissimo Regiæ potestatis iugo, quæ libertas sit placidè seruiens; natos se in Galliâ, vbi Reges amasse hereditarium sit; ab ijs ortos, qui parandæ Henrico olim IV. Galliarum coronę sanguinem & vitam impenderint: neque Principem diu gratiam illis debuisse, collatis in eorum progeniem tot beneficijs, vt ingrati animi labes manifesta sit in protectoris sui heredem, in LVDOVICVM Regem omnium maximum arma conuertisse; scelus nullis expiabile flammis, nisi eius atrocitatem leniret conscientię libertas, quam sensim abreptam imponebant quorum in seditionem inclinabant affectus. Quod vbi procul esse à Regis animo agnitum, omnium votis in obedientiam itum, statutúmque pacem precibus impetrare; Rebellibus parum debitam gratiam, Regis tamen clementiæ, quæ subditos omnes vno affectu prosequatur consentaneam. id sperare gentem olim Rebellem, hodie nullis

conditionibus ad imperia mancipatam.

Ad hæc Rex; Enixis primorum precibus exoratum se vt pacem perduellibus indulgeret, qui, nisi immenso crimini gratia in immensum rependitur, cadere ad internecionem debuerant; Deum tamen imitari se, cuius imaginem præferat, dum vitæ anteactę penitentiâ ductis parcit lubens in spem melioris vitæ. *Regis responsum.*

Posterâ die vrbem Rex ingenti ipsorum etiam Sectariorum applausu ingreditur, vbi sex diebus moratus, diploma quo pacem subditis indulgebat promulgari iubet in hæc verba.

LVDOVICVS DEI GRATIA
Galliæ & Nauarræ Rex, vniuersis præsentes litteras inspecturis S.

CHRISTIANVM Principem, qui Deum timeat, abhorrere ab effusione humani sanguinis hinc maximè decet, quòd Omnipotentis imago in homine cæso inclementer impetitur; vnde nec ei solùm bellis ciuilibus perniciosâ regnorum peste abstinendum; sed & quærenda attentiùs conseruandę subditos inter concordię ratio quælibet, quò & debitam Regi fidem præstent & *Diploma pacis.*

placidâ insimul communione vitam traducant. Testem adesse Deum, cui & vitã Reges & coronam debent, eorũ, quę pacandis Regni dissidijs plusquàm intestinis, à primâ belli origine gessimus. Testem Galliam ipsam, testem reliquum orbem, quo Nos iure, quâ necessitate auctoritatem Regiam armis vindicare coëgerit subditorum Rebellio; seu quibus primi ad pueritiam nostrã tumultus bellici debẽtur; seu vltimò Sectariorum perduellium, eorũ quos vęsana libido nuper ad arma impulit, qui dissidijs, publicísq; Regni felicioris calamitatibus, velut in luto sues saginantur. quæsitũ pręposterè moti in Regem suum belli prętextũ, ab oppresâ libertate conscientiæ, quam nemo illis maiorum nostrorum, quod nec ipsi diffiteantur, sartam tectam sanctiùs habuit. Decessorum nostrorum felicis memorię Regum edicta, in eorum fauorem inducta, ne pessum irent curauimus; tentauimus ad primum mali nascentis exordium extrema quælibet, quibus irritis, immenso dolore cepimus arma, quæ protectionis iure meliori quis arma dicat, quàm oppressionis, vti falsò imponere studuit Rebellioni quæsitus color. Hęc Nos oppressionis iniqua postulatio etiam inuitos adegit, vt potestate quâ immediatè à Deo regnamus, in perduelles tandem aliquando vteremur; gestum ex voto supra fidem feliciter; donec nullâ effugij spe perduelles depositâ feritate, clementiæ nostræ genibus prouoluti, Principis arbitrio sui credidere, quod antè armatâ manu tentauerant.

Quę cùm ità sint, Nos ad clementiam naturâ proni, post vindicatam armis auctoritatem, vnâ po-

puli afflicti commiseratione,in eam sententiam inclinantibus Principibus, Ducibus, & Galliæ Paribus,Coronæ Gallicæ ministris, quibuslibet demum Concilij nostri Senatoribus,diximus, decreuimus, declarauimus, dicimus, decernimus & declaramus; id ex mente nobis esse quod semper fuit, vt Edictum Nanneticum,prout in Parlamentorũ acta relatum est,sartum tectum imposterum habeatur; restauretur fidei Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ vbicumque intermissum fuerit exercitium, neque à decimarum, fructuúmque quorumlibet, qui ipsos ratione officij spectant perceptione, priuentur Ecclesiarum possessores.

Religionis insuper,quam Reformatam dicunt facultatem liberam, vbi fuit antè, concedimus; iurisdictionum sedes,Rationum & Vectigalium Cameras, ijsdem locis restitui placet, vbi à Sectarijs olim iura reddebantur, exceptâ Neraci Camerâ vnâ,cuius sedi postauditos Aquitaniæ Oratores ex æquo prouidebimus.

Placet munimina quælibet noua, vrbium, arcium, pagorum, Castrorúmque quæ hodie Sectarij detinent, æquari solo; maximè quæ ad insulas Riæ, Oleronæámque recens constructa sunt, immutatis reliquis, nempe veteribus muris, portis, & turribus.

Inhibitum posthàc volumus quibuslibet Sectariorum municipijs, prętextu quolibet, munimenta, fossas aut muros de nouo excitare.

Quæ vt ex datâ fide procedant, obsides nobis ex delectu dabuntur, quò in eam rem delegati iuxta

monitiones legémque quam ipſis prȩſcripſeremus, muniminibus diruendis tuto, ſedulóq; incumbant.

Iubemus, vrbes Rebellium quaſlibet, quæ poſt decimum quintum à primâ huius edicti promulgatione diem, pacis ſubierint legem, edicti beneficio frui nemine reclamante.

Quia Comitia ſæpius indixiſſe, ipſis Sectarijs exitiale fuit; inhibemus impoſterum Circulos, Cōcilia, abbreuiatas Synodos, Comitia, quaſlibétque illegitimas conuocationes ad pœnam criminis, quod nō niſi capite diluetur; niſi nobis interdum ex causâ contrà placuerit. Quamquam non ea nobis mens, vt Colloquia, Conſiſtoriíque collegia, quæ eorum conſcientiam ſpectant, penitùs proſcribantur.

Geſta perperam ab ineunte Ianuario anni reparatæ ſalutis M. DC. XXI. ad hodiernam diem condonamus, exceptis criminibus execrabilibus, quæ edictum Nanneticum articulo LXXXVII. continet, quorum apud Magiſtratus noſtros iudicium eſto.

Concedentur priuatim Briſonio, Priuatienſibúſque diplomata, à poſtulatione quælibet in eam diem liberatoria.

Quòd de Rationalibus ȩrarij noſtri eſt, qui vectigalem pecuniam, inter armorum diſſidia vi maiore adacti, hoſti ceſſiſſe produntur, placet edicti, eâ parte Nannetici obſeruari articulos LXXVIII. & LXXIX.

Quælibet Parlamentorum placita, Magiſtratúumque inferiorum ſententias, decreta, ceteráque id genus, quæ inter armorum licentiam in Sectarios

lata prodentur, iuxta eiusdẽ Edicti articulos LVIII. LIX. & LX. irrita esse placet.

Contrà, valida sunto iudicia quælibet lata Sectarios inter ab armorum præfectis, seu ciuilia fuerint, seu pœnalia.

Statim ab huius edicti promulgatione, libertate donentur captiui hinc inde nulla redemptione, irritis quibuslibet obligatorijs schedis, quas libertati obtinendæ subscripserint, nisi eas iam numeratâ pecuniâ dissoluerint.

Schedulę obligatoriæ, nomina, rationes, actiones, officia, honores, gradus & dignitates non aliâ causæ cognitione ijs restituentur, quibus belli atrocitate prærepta fuerint; nihil obstantibus fisco addictionibus, donísque quibuslibet à nobis in priuatos collatis: exceptis tamen militię muneribus, de quibus antè liberè inter partes conuentum fuerit, aut quæ nobis in alios remunerandæ virtuti conferre videbitur, pręstitis priùs indemnibus, qui ea possederint.

Quæ omnia iuxta Nannetici edicti articulum LXXXII. obseruari placet, delegandis pro arbitrio præfectis militiæ, & magistratibus, qui id negotij ex data sibi formula gerant.

Mandamus dilectis, fidelibúsque Parlamentis nostris, Cameris Edictalibus, Nomarchis, Senescallis, aut eorum Legatis, & quibuscumque Iudicibus, ad quos placiti nostri exequutio spectat, curent quàm citè edictum hoc legi, promulgari, & in acta sua referri. Procuratoribus item fisci nostri, eorúmque substitutis committimus, prospiciant ne quid contra diplomatis huius formulam fiat. Ita enim

placet. In cuius fidem præſentes litteras ſigillo noſtro muniri iuſſimus.

Datum Monſpeſſul. XX. Octob.ann. à reparata ſalute M.DC.XXII. Regníque noſtri XIII.

LVDOVICVS.

Auctore Rege.

PHELIPPEAVX.

In maiore ex cera rufa ſigillo.

Conditiones tacitæ Rohanæo, Sectariorúmq; vrbibus cōceſſæ.

Diplomati huic accedebant tacitæ leges, quas vna Regi clementia dixerat; quibus Valeſiorum Ducatus opima & nobilis ditio in ſexcentarum mille librarum hypothecam Rohanæo cedebat. Póſtque ducenta illi librarum millia in remunerationem eorum quæ bello amiſerat numerata, deducitur in ſtipulationem Soubiſij penſio annua, quam illi Rex bellum antè pendebat, nouáque librarum ſex millium penſio Calongio conſtituitur. Præſtitæ item ab euerſione munimentorum immunes Rupella, Montalbanum, Caſtrum Albigenſium, Amilianum, Nemauſum, Vticáque; Rupella & Montalbanum omnino; quatuor reliquæ non niſi ex parte, vt ſemidiruta hodie munimenta præſtent magè inualidas vrbes, quàm ſi penitus deſtructa forent. Quod ad Montempeſſulanū ſpectat; ita lex dicta, vt munimina quælibet æquarentur ſolo, Conſuléſque imposterum Catholici mixtim & Sectarij æquali numero crearentur, qui olim Sectarij omnes, quod exin

exin Regis arbitrio gestum. Negata insuper veteri titulo possessio vrbium quas securitatis, matrimonij, fideíque obsides, Sectarij rebus olim felicioribus appellabant; extinctæ tum Ministrorum, tum Præfectorum vrbium pensiones; Stationariorum stipendia annua, quæ Reges pernicioso exemplo, medij iam penè decursu seculi de suo pendebant, proscripta.

Montespan. Ragny. Tremont.

Intereà dum stabiliendæ paci Mompessulani Rex crebriora concilia habet, triplici cohorte augetur exercitus, Montespani, Ragnij, & Tremontij quæ tribus hominum millibus constabant, placitúmque solutis magnâ ex parte cohortibus reliquis, stare illas in armis, donec iacta vbique firmiùs pacis fundamenta. Datum exin Valancæo diruendorum Montispessulani muniminum munus, quod ille Picardicæ, Normannicæque cohortium subsidio magnâ laude obijt, non sinè Sectariorum murmure, qui parum sibi seruatam fidem prępósterè querebantur.

Valancæo munus diruendorum muniminũ incumbit.

Preaux.

In acta Tolosani Parlamenti, procurante Preauxio Regio in eam rem Oratore refertur diu expetitum diploma, misśique hinc inde à Masuyerio Senatus Principe ad Sectarias vrbes nuntij, lætâ vbique acclamatione excipiuntur, eò positis Sectariorum rebus, quod nemo ambigat vt vnâ tunc Regis clementiâ starent.

Castri Albigensium post pacem promulgatã diruta Cathedralis Ecclesia.

Neque hîc omitti debeat væsanâ priuati cuiusdam libidine, statim ac certus pacis initæ rumor persuaserat, dirutam Castri Albigensium Ecclesiam Cathedralem, prædæ minùs animo, quàm pellendæ

Cameræ Edictalis, quam vnus ille, pedaneus Iudex habebat auctoritati suæ exitialem; neque penitus spe suâ cecidit: indebito enim tempore sacrilegos oppidanos Rex Cameræ translatione mulctauit, Insulæque eam Albigensium ex ęquo restituit, vnde in Catholicorum necem diuerterat olim. Exin irritis ad Regem in dies delegationibus queruntur Sectarij sibi iniuriâ præreptam Cameram, vel dirutæ à pace initâ Basilicę vnâ postulatione indigni, qui eam supremæ iurisdictionis sedem aliquando obtineant.

Classis Regia. Nondum pacis nuntius ad Guisium venerat, cùm in hostilem classem fortuitò incidens instructâ acie dimicare statuit; prælio pręscriptus hic ordo.

Primum agmen ductabat Sanlucanus nauigijs decem, medium Guisius quindecim instructissimis, vltimum Mantius sex, quorum primario à Virgine Deiparâ nomen. Circumstabant hinc inde triremes Galliæ decem, viginti & duo nauigiola, quibus supra mille ducenti milites vecti, prælij primipilo Boucio, viro haud inexperti. *Guise. S. Luc. Manty.* *De Bouc.*

Guisius manum cum hoste conserit. Ad VI. Kalend. Nouembr. non procul à continente hostem Regia classis ad sancti Martini plagã intercipit. Nec morâ triremes ad cursum expeditæ adornant prælium, intereà dum Guisius prætoriâ vectus, stipante Rupifulcaudio, lentiùs vehitur defectus vento. Diu irritis magnâ ex parte ictibus tormenta hinc inde disploduntur, donec obortus oportunè ventus, Regios magnâ vi in hostium classem impellit, nunquam acriùs dimicatum, cùm hostis flexis in obliquum proris, deficientem subitò Regijs ventum, plenis excipit velis, quibus iniquo

Marte certabatur, cùm subitò prætoriam circumsistunt pleraque facto agmine nauigia, quæ inter duo penè illi excidium inferunt: nexę rudentibus fibulæ in eam coniectæ, hostium arbitrio, quò lubuerit trahunt. Iámque malleolis, muricibus ignem præferentibus, hastis ardentibus, falaricis, aliísque id genus flammæ artificijs, quæ in eam aduersus miles iam tota ardebat, nî coniecerat magno illam Guisius animo, flammæ, naufragióque exemisset, quód non priùs actum quàm demersa in imum indesinenti tormentorũ displosione nauigia duo, vnde artificij ignes iaciebantur. ibi restinguendo distentus igni Vinceguerra vir strenuus glande occumbit.

Vinceguerre.

Liberatus ab incendio Guisius classe in vnum lectâ triginta hostium naues vndequaque circumstat, præstò adsunt Rupifulcaudius, Comes Ioignius, Sanlucanúsque eo impetu, vt nisi nocte diremptum prælium ad internecionem Rebelles cecidissent. Dilabitur secundùm tenebras hostis eò faciliùs, quòd Regiorum tesseram fortè inter dimicandum exauditam, vbi opprimebatur, velut clypeum opponebat, quo factum, vt tenebras inter minori iacturâ euaserit.

Magnum illi ab incendio discrimen.

Ioigny.

Nox prælium dirimit.

Posterâ die dissipatâ ad maritimam oram classe inimicâ, in Regios identidem incidebant collisæ naues, quas inter propprætoria tormentorum displosione continuâ in imum agitur; exin tria mercatorum nauigia, quibus annona Rupellam vectabatur in Sanlucani manus incidunt: vnde versâ in vrbis excidium eâ expeditione, ingens Rupellanos ha-

Regiorum victoria.

buit mœror. Regiorum cæsi quadringenti, Rebellium duo millia, actæque in imum suprà proprætoriam, decem naues. Neque dubitabatur, quin Guisius fugaces diu insequutus, postquàm eos ad sancti Martini plagam interceperat, bello victorem faceret Regem, qui iam prælio triumpharat, cùm expeditâ cymbâ signum Rupellanorum militare in obsequij specimen ad eum mittitur, nempe eo colore, quòd pace iam subditos inter & Regem initâ, abstinendum armis; nec diu cùm datâ à Guisio viâ, positis vexillis, vmbulisque ad Regiæ conspectum classis, secundo vento Rupellam dilabuntur.

Iactura hostium.

Paulò pòst missis Rupellani ad Suessionem Oratoribus pacem orant: dimisso exin exercitu Regio, Campaniæ cohors, præfecto Arnaldo, LVDOVICI arcem subit, vnde etiamnùm hodie Rupellani se contra ius, pactámque pace initâ conditionem in vinculis esse queruntur; nouísque in dies ad Regem delegationibus diruendam arcem contendunt. de bello hactenùs.

Pacem Rupellani orant.

Champagne. Arnaud

Tandem ergo Titan è caligine prodit, tandem hyemales in frigore brumas extinguit verna felicitas, & puro incorruptóque aëris tractu, impuris omnibus exhalatis, tandem dies expetitus affulget. Faxit Deus in cuius manibus cor Regum est, suprema hæc sit Regiorum in Galliâ laborum meta, Sectariíque Regibus præstare obsequium suo dispendio docti, posita ad Regis vnam mansuetudinem arma patiantur otio diuturniore induci rubigine; ità illis, nobísque, parabitur post strages immensas aurei amœnitas seculi; ità placidi, pace diuturnâ, astri

aſpectu Galliarum lilia reflorebunt ; ità vno omnes ordine à Rege habiti, Sectarij mixtim & Catholici, factionibus penitus abdicatis fraternâ inſimul caritate ſibi pręſtabunt operam. Ità LVDOVICVS cœli amor, deliciæ imperij Gallici, ità nullo obice Rex Galliarum erit, cuius proditoria nuper Rebellio ſupremã æmulabatur potentiam. Procul abeſto Gallorum animis ſtabiliendæ in ſtatu Regio Reipublicæ liberæ libido impotens ; qui in libera Regum ſeruitute naſcimur, quid malùm ! mangonum, lixarum, vno verbo quid plebis infimæ ſubeamus imperia ? Sat bellis datum, ſat perfidiæ, ſat perduellioni indultum, qui ſolo eodem naſcimur & viuimus, quidni eumdem Regem ijſdem voto & animis proſequemur ? hæc eſt ſpes vna Gallorum qui lilia amant, quâ ſi ad nouam perduellionem ceciderint, caueant, qui hodie vnâ Regis clementiâ ſpirant, ne iuſtitiæ eius immenſæ, æternum aliquando prodant poſteritati monimentum.

FINIS.

INDEX
LOCVPLETISSIMVS
RERVM, VERBORVMQVE
MEMORABILIVM,

QVÆ HAC HISTORIA CONTINENTVR, serie Alphabeticâ digestus.

A

pro libito-

N

Nobiles

O

FINIS INDICIS.

ERRATA GRAVIORA QVAE INTER EDENdum operarum incuria irrepserunt, sic corrigito.

PAg. 23. lin. 12 in quibusdam exempl. post *Nouatores* dele *in*.
p. 38. l. 20. remor, lege *rumor*.
p. 57. l. 5. Labretani Ducatus, lege *Armeniaci Comitatus*.
p. 62. l. 26. Christi, lege *Dei*.
p. ead. l. 27. oppressas conscientias, lege *oppressæ conscientiæ*.
p. ead. l. vlt. positos, lege *positi*.
p. 67. l. 14. *Synodum*, *Lescunum*, accus. lege in nominandi casu.
p. 68. l. 4. redire, lege *redeunt*.
p. ead. l. 6. ferri, lege *feruntur*.
p. 73. l. 6. arma, lege *signa*.
p. 76. l. 5. opperire, lege *opperiri*.
p. 83. l. 2. fortunatam, lege *fortunam*.
p. 87. l. 3. queis, lege *itque*.
p. 90. l. 18. 23. & 28. cohortum, lege *cohortium*.
p. 101. l. 17. & 18. redet, lege *residet*.
p. 104. l. 5. eius, lege *earum*.
p. 105. l. 14. quando, lege *vbi*.
p. 108. l. pen. abcessus, lege *abscessus*.
p. 113. l. 24. apud illos vulgare crimen, lege *rei omnes*.
p. 118. l. 5. abcessere, lege cum præpositione *abs*, & vbicumque aliàs similia huius verbi tempora occurrerint.
p. 123. l. 8. die aperitus, lege *dies aperitur*.
p. 123. l. pen. verti, lege *vertere*.
p. 129. l. 19. & sicubi aliàs occurrerit, expansis, lege *expaßis*
p. 146. l. 1. vnam, lege *vna*.
p. 163. l. 25. suppeditent, lege *suppetant*.
p. 169. l. 7. iuuasset, lege *iuuisset*.
p. 172. l. 26. quies, lege *queis*.
p. 191. l. 25. adfuit, lege *monet*.
p. 211. l. 4. stetur, lege *stabitur*.
p. 214. l. 31 succedent, lege *succedant*.
p. 215. l. 21. adscripta, lege *adscripte*.
p. 222. l. 28. dabatur, lege *abitur*.
p. 231. l. 14. post adacti, dele *id*.
p. 249. l. 5. augusto, lege *angusto*.
p. 263. l. 21. obiectósque, lege *obiectásque*.
p. 267. l. 2. reliquas, lege *reliqua*.
p. 276. l. 3. ala, lege *alariorum ordine*.
p. 280. l. 17. Gamorinus, lege *Gaborinus*.
p. 293. l. 20. indicia, lege *indicio*.
p. 303. l. 11. aberat animo, lege *ab animo*.
p. 310. l. 23. & 24. saltum, lege *saltuum*.
p. ead. l. vlt. post dehinc, adde *ea*.
p. 311. l. 20. & 21. ala expedita, lege *alariis expeditis*.
p. 312. l. 19. sexcentis, lege *sexcenti*.
p. 315. l. pen. ducentis, lege *ducentos*.
p. 322. l. 6. vobiscum, lege *nobiscum*.
p. 324. l. 20. tantata, lege *tentata*.
p. 326. l. 27. indicio, lege *iudicio*.
p. 329. l. 1. eximit, lege *exemit*.
p. 333. l. 18. post tria, dele *à*.
p. 338. l. 6. nuper, lege *post bellum*.
p. 362. l. 1. censeat, lege *censeatur*.
p. 381. l. 11. impetam, lege *impetum*.
p. 423. l. 6. ad finem, in quibusd. exempl. lege *Magistratus mercatorum*.
p. ead. l. 15. mercatoribus, lege *argentariis*.
p. 458. l. 19. expugnandam, lege *conficiendum*.
p. 522. l. 1. die, lege *nocte*
p. 584. l. 10. & p. 598. l. 28. dele *haud*.
p. 596. l. 22. imperabant, lege *increbant*.
p. 607. l. penult. insedere, lege *insidêre*.
p. 650. l. 8. firmatóque, lege *firmatáque*.
p. 664. l. 8. quingentos, lege *quingentis*.
p. 667. l. 24. Oleroneámque, lege *Oloneámque*.
p. 670. l. 26. Principis, lege *priuati*.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

CAVTVM est Priuilegio Regio nequis citra consensum, & voluntatem D. GABRIELIS BARTHOLOMÆI-GRAMOVNDI in suprema Tolosatum Curia Senatoris Regij proximo decennio, à die primæ editionis absolutæ computando, toto regno, prælo subijcere, aut aliunde inferre, & vænalem exponere audeat, librum ab eodem GRAMOVNDO compositum, cui titulus; *Historia prostratæ à* LVDOVICO *XIII. Sectariorum in Gallia Rebellionis*; neque illud ipsum opus è Latino in Gallicum idioma quoquo modo vertere præsumat, nisi priùs impetrata ab Autore facultate; qui secùs faxit confiscatione exemplariorum, & pœnis eodem Priuilegio contentis mulctabitur, proüt fusiùs habet diploma Regium, datum mense Iulio, huius anni M. DC. XXIII.

Idem D. Gramoundus Priuilegio supradicto cessit in fauorem Petri Bosc Bibliopolæ pro editione Latina dumtaxat.

Priori huius Historiæ editioni finis fuit impositus prid. Non. Aug. Ann. M. DC. XXIII.

…tolomeus Gabriel

Historia
prostratae a Ludovico XIII
sectariorum in Galia Rebellionis.

Tolosae.
Apud Petrum Bosc. bibliopolam.
1623.

8°. 7 k.n. – 685 str. – 28 k.n.
A–A_3 – Aaaaa.

Opr. perg.

Niedzioryt

Bartholomeus Gabielus

Historia
prostratae a Ludovico XIII
sectatorium in Galia Rebellionis.

Tolosae.

Apud Petrum Bosc. bibliopolam
1623.

8°. 7 k. n. – 685 str. – 28 k. n.
A – A_3 – Aaaaa.

Opr. perg.

Miedziorzyt.